Ebû Cafer
Muhammed b. Cerir
et-Taberî

TABERÎ TEFSÎRİ

TERCÜME
KERİM AYTEKİN
HASAN KARAKAYA

HİSAR YAYINEVİ

بسم الله الرحمن الرحيم

TABERÎ TEFSÎRİ

Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî

TABERÎ TEFSÎRİ

CİLT 3

Tercüme

Hasan Karakaya
Ezher Üniversitesi
ve
İst. Ü. Hukuk Fakültesi mezunu

Kerim Aytekin
İst. Yüksek İslâm Enstitüsü
ve
İst. Ü. Hukuk Fakültesi mezunu

HİSAR YAYINEVİ
Beyazsaray 15 — Beyazıt - İst.
Tel: 518 26 29 - 518 26 13

Hisar Neşriyat: 86
Taberî Tefsîri: 3

Dizgi - İçdüzen: **SARAY AJANS Tel: 526 33 18**
Baskı:
Cilt:
İstanbul: 1996

Müfessirler, bu âyet-i kerimenin kimler hakkında nâzil olduğu hususunda iki görüş zikretmişlerdir:

a- İbrahim en-Nahai'ye göre bu âyet-i kerime, yaralanmış olan ve yaralı iken cünüp olan sahabiler hakkında nâzil olmuştur. Onlar bu durumlarını Resulullah'a anlatmışlar bunun üzerine bu âyet inmiş ve onların teyemmüm edeceklerini beyan etmiştir.

b- Hz. Aişe ve diğer bazı sahabilere göre bu âyet-i kerime, bir yolculuk esnasında cünüp olan ve yıkanmak için su bulamayan sahabiler hakkında nâzil olmuş ve onların toprakla teyemmüm etmelerini beyan etmiştir.

Bu hususta Hz. Aişe (r.anh.) diyor ki:

عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ (ﷺ) قَالَتْ خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ (ﷺ) فِي بَعْضِ اَسْفَارِهِ حَتّىٰ اِذَا كُنَّا بِالْبَيْدَاءِ اَوْ بِذَاتِ الْجَيْشِ اِنْقَطَعَ عِقْدٌ لِي فَأَقَامَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ) عَلَى الْتِمَاسِهِ وَاَقَامَ النَّاسُ مَعَهُ وَلَيْسُوا عَلَى مَاءٍ فَأَتَى النَّاسُ اِلَى أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ فَقَالُوا اَلاَ تَرَى اِلَى مَا صَنَعَتْ عَائِشَةُ اَقَامَتْ بِرَسُولِ اللهِ (ﷺ) وَالنَّاسِ وَلَيْسُوا عَلَى مَاءٍ وَلَيْسَ مَعَهُمْ مَاءٌ فَجَاءَ أَبُو بَكْرٍ وَرَسُولُ اللهِ (ﷺ) وَاضِعٌ رَأْسَهُ عَلَى فَخِذِي قَدْ نَامَ فَقَالَ حَبَسْتِ رَسُولَ اللهِ (ﷺ) وَالنَّاسَ وَلَيْسُوا عَلَى مَاءٍ وَلَيْسَ مَعَهُمْ مَاءٌ فَقَالَتْ عَائِشَةُ فَعَاتَبَنِي اَبُو بَكْرٍ وَقَالَ مَا شَاءَ اللهُ اَنْ يَقُولَ وَجَعَلَ يَطْعَنُونِي بِيَدِهِ فِي خَاصِرَتِي فَلاَ يَمْنَعُنِي مِنَ التَّحَرُّكِ اِلاَّ مَكَانُ رَسُولِ اللهِ (ﷺ) عَلَى فَخِذِي فَقَامَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ) حِينَ اَصْبَحَ عَلَى غَيْرِ مَاءٍ فَأَنْزَلَ اللهُ آيَةَ التَّيَمُّمِ فَتَيَمَّمُوا فَقَالَ اُسَيْدُ بْنُ الْحُضَيْرِ مَا هِيَ بِأَوَّلِ بَرَكَتِكُمْ يَا آلَ أَبِي بَكْرٍ قَالَتْ فَبَعَثْنَا الْبَعِيرَ الَّذِي كُنْتُ عَلَيْهِ فَأَصَبْنَا الْعِقْدَ تَحْتَهُ.

"Biz, bir yolculuğu sırasında Resulullah ile beraber gitmiştik. "Beyda" veya "Zatülceyş" denen yere vardığımızda gerdanlığım koptu. Resulullah onu aramaya girişti. İnsanlar da onunla beraber arıyorlardı. Onlar bir su başında değillerdi. İnsanlar Ebubekir'e gittiler ve ona: "Aişenin ne yaptığını görüyor mu-

sun? O, Resulullah'ı ve insanları yolundan alıkoydu. insanlar ne bir suyun başındalar ne de onların yanında su bulunuyor." dediler. Bunun üzerine Ebubekir çıkıp geldi. O sırada Resulullah başını dizime koymuş ve uyumuştu. Ebubekir: "Sen Resulullah'ı ve insanları yolundan alıkoydun. Onlar bir su başında değiller. Yanlarında su da yok." dedi. Babam Ebubekir bana çok sitem etti ve Allah'ın dilediği kadar sözler söyledi. Eliyle böğrüme dürtüyordu. Benim hareket etmeme, Resulullah'ın dizimde uyuması engel oluyordu. Nihayet Resulullah sabah olunca kalktı. Orada hiç su yoktu. İşte o sırada Allah, teyemmüm âyetini indirdi. Orada bulunanlar teyemmüm ettiler. Üseyd b. Hudayr da: "Ey Ebubekir ailesi, bu sizin ilk bereketiniz değildir." dedi. Biz, üzerine binmiş olduğum deveyi kaldırdık. Gerdanlığımı onun altında bulduk." (107)

Taberi bu hadisi Hz. Aişe'den çeşitli şekillerde rivayet etmiştir.

Âyet-i kerimede geçen ve "Toprak" diye tercüme edilen (صَعِيداً) kelimesi, Katade tarafından "Ağaç ve bitki olmayan yer", İbn-i Zeyd tarafından "Düz yer", Amr b. Kays tarafından, "Toprak", diğer bir kısım âlimler tarafından ise "Toprak ve tozlu yeryüzü" diye izah edilmiştir.

Taberi bu kelimeden maksadın, "Bitkilerden, ağaçlardan, binalardan arınmış olan düz yer." olduğunu söyleyen görüşün doğru olduğunu söylemiştir.

Âyet-i kerimede, teyemmüm eden kimseye, yüzünü ve ellerini toprağa sürmesi emredilmektedir.

Müfessirler, teyemmüm eden kimsenin, ellerinin ne kadarını toprağa sürme mecburiyetinde olduğu hususunda üç görüş zikretmişlerdir.

a- Ammar b. Yasir, Âmir eş-Şa'bi, İkrime, Evzai ve Mekhul'den nakledilen bir görüşe göre, teyemmüm eden kimse ellerini toprağa sürüp bileklerine kadar mesheder. Bileklerinden yukarı, dirseğe doğru herhangi bir yerini meshetmez.

Bunlar, görüşlerine delil olarak, Abdurrahman b. Ebza'dan rivayet edilen şu hadis-i şerifi göstermişlerdir:

أَنَّ رَجُلاً أَتَى عُمَرَ فَقَالَ: إِنِّى أَجْنَبْتُ فَلَمْ أَجِدْ مَاءً ،فَقَالَ : لاَ تُصَلِّ فَقَالَ عَمَّارٌ: أَمَا تَذْكُرُ ، يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ ! إِذْ أَنَا وَأَنْتَ فِي سَرِيَّةٍ فَأَجْنَبْنَا، فَلَمْ نَجِدْ مَاءً ، فَأَمَّا أَنْتَ فَلَمْ تُصَلِّ. وَأَمَّا أَنَا فَتَمَعَّكْتُ فِى التُّرَابِ وَصَلَّيْتُ. فَقَالَ النَّبِىُّ

107 Buhari, k. et-Teyemmüm, bab: 1

(ﷺ) « إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ أَنْ تَضْرِبَ بِيَدِكَ الأَرْضَ. ثُمَّ تَنْفُخُ ثُمَّ تَمْسَحُ بِهِمَا وَجْهَكَ وَكَفَّيْكَ »

"Bir adam Ömer'e geldi. Ben cünüp oldum fakat su bulamıyorum." dedi. ömer ona "Namaz kılma" dedi. Bunun üzerine Ammar, "Ey mü'minlerin emiri, hatırlamıyor musun bir zaman ben ve sen bir müfrezede bulunuyoduk. İkimiz de cünüp olmuştuk ve su bulamamıştık. Sen namaz kılmamıştın. Ben ise toprakta yuvarlanmış ve namaz kılmıştım. . Resulullah da buyurmuştu ki: "Senin iki elini yere vurman sonra da onlara üflemen daha sonra da o ikisiyle yüzünü ve ellerini meshetmen senin için kâfi idi..." (108)

Hadisin diğer bir rivayetinde Resulullah Ammar'a:

إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ هَكَذَا فَضَرَبَ النَّبِيُّ (ﷺ) بِكَفَّيْهِ الأَرْضَ وَنَفَخَ فِيهِمَا ثُمَّ مَسَحَ بِهِمَا وَجْهَهُ وَكَفَّيْهِ.

"Şöyle yapman senin için yeterliydi." buyurmuş ve Resulullah iki elini yere vurmuş, onlara üflemiş ve onlarla yüzünü ve iki elini meshetmiştir." (109)

Görüldüğü gibi bu görüşte olanlar, teyemmümde ellerin, sadece bileklere kadar meshedilmesinin yeterli olduğunu, zira Kur'an-ı Kerim'de "El" kelimesi zikredilince bileğe kadar olan kısmının kasdedildiğini söylemişlerdir. Nitekim hırsızlık yapan erkek ve kadının ellerinin kesilmesi emredilmiş ve bunlara hırsızlık cezası uygulanırken de elleri bileklerinden kesilmiştir. Bu da göstermektedir ki bu âyette teyemmüm hususunda zikredilen "El"den maksat da bileğe kadar olan el'dir.

b- Abdullah b. Ömer, Hasan-ı Basri ve Âmir eş-Şa'bi'ye göre ise teyemmümde ellerin meshedilme sınırı, dirseklere kadardır. Zira abdest alırken eller dirseklere kadar yıkanır. Allah Teâlâ, teyemmüm eden kişiden, başını ve ayaklarını meshetme yükümlülüklerini kaldırmış fakat onların, yüzlerini ve ellerini toprakla meshetmelerini emretmiştir. Bundan anlaşılmaktadır ki, teyemmümde ellerin meshedilme sınırları, abdest alırken yıkanan yerlerdir.

Taberi, bu görüşte olanların, Ebu Cüheym'den rivayet edilen şu hadisi delil gösterdiklerini zikretmiştir. Ebu Cüheym diyor ki: "Ben, Resulullah'ın, küçük abdestini bozduğunu gördüm. Ona selam verdim o benim selamımı almadı. İhtiyacını görünce bir duvarın önünde kalktı. Ellerini duvara vurdu. Onlarla yüzünü meshetti. Ellerini tekrar duvara vurdu ve ellerini dirseklerine kadar meshetti.

108 Müslim, K. el-Hayz, bab: 112, Hadis no: 368

109 Buhari, K. et-Teyemmüm, bab: 4

Ondan sonra benim selamımı aldı..." (110)

c- Zühri'ye göre ise teyemmüm eden kimse ellerini omuzlarına ve koltuk altlarına kadar meshetmek zorundadır. Zira yüzünü meshederken bütününü meshettiği gibi ellerini meshederken de bütün kolunu meshetmesi gerekir.

Bu görüşte olan âlimler, görüşlerine delil olarak Ammar b. Yasir'den rivayete dilen şu hadisi zikretmişlerdir:

قَالَ عَرَّسَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ) بِأُولاَتِ الْجَيْشِ وَمَعَهُ عَائِشَةُ زَوْجَتُهُ فَانْقَطَعَ عِقْدُهَا مِنْ جَزْعِ ظِفَارٍ فَحُبِسَ النَّاسُ ابْتِغَاءَ عِقْدِهَا ذَلِكَ حَتَّى أَضَاءَ الْفَجْرُ وَلَيْسَ مَعَ النَّاسِ مَاءٌ فَتَغَيَّظَ عَلَيْهَا أَبُو بَكْرٍ فَقَالَ حَبَسْتِ النَّاسَ وَلَيْسَ مَعَهُمْ مَاءٌ فَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ رُخْصَةَ التَّيَمُّمِ بِالصَّعِيدِ قَالَ فَقَامَ الْمُسْلِمُونَ مَعَ رَسُولِ اللهِ (ﷺ) فَضَرَبُوا بِأَيْدِيهِمُ الأَرْضَ ثُمَّ رَفَعُوا أَيْدِيَهُمْ وَلَمْ يَنْفُضُوا مِنَ التُّرَابِ شَيْئاً فَمَسَحُوا بِهَا وُجُوهَهُمْ وَأَيْدِيَهُمْ إِلَى الْمَنَاكِبِ وَمِنْ بُطُونِ أَيْدِيهِمْ إِلَى الآبَاطِ.

"Resulullah, "Ulâtül Ceyş' denen yerde konakladı. Yanında hanımı Aişe de bulunuyordu. Aişe'nin, Zıfar şehri boncuklarından olan gerdanlığı kopup düşmüştü. insanlar onu aramak için hareketten alıkonmuş oldular. Nihayet tan yeri ağardı. İnsanların yanında su da yoktu. Ebubekir Aişeye kızdı ve ona dedi ki: "İnsanları yolundan alıkoydun. Onların yanında su da yok." Bunun üzerine Aziz ve Celil olan Allah, temiz toprakla teyemmüm etme ruhsatını indirdi. Müslümanlar Resulullah ile birlikte kalkıp ellerini toprağa vurdular. Sonra ellerini yukarı kaldırdılar.

Toprağa silkelemediler ve elleriyle yüzlerini ve dıştan omuzlarına içten

---

110 Not: Taberi bu hadisi bu şekilde rivayet etmiştir. Ancak Buhari, Müslim, ve diğer hadiskitaplarında Ebu Cüheym'den bu hadis-i şerif şu şekilde rivayet edilmiştir. Ebu Cüheym demiştir: "Resulullah, Cemel kuyusu tarafından geliyordu. Onunla bir adam karşılaştı. Ve ona selam verdi. Fakat Resulullah onun selamını almadı. Bir duvara yöneldi. Yüzünü ve ellerini meshetti. Sonra adamın selamını aldı. (Buhari, K. et-Teyemmüm, b. 3 / Müslim, K. el-Hayz, b. 114 HN. 369) Ebu Davud, Taberinin, ebu Cüheymden rivayet ettiği bu hadisi, onun rivayetine benzer bir şekilde, Abdullah b. Ömerden rivayet etmiş ancak hadisin ravilerinden, Muhammed b. Sabitin, Ahmed b. Hanbel tarafından, teyemmüm hakkındaki hadislerinden dolayı tenkid edildiğini söylemiştir. (Bu hususta Bkz. Ebu Davud, K. et-Taharet b. 124. HN. 330)

de koltuk altlarına kadar olmak üzere ellerini meshettiler." (111)

Taberi, zikredilen bu üç görüşten birinci görüşün tercihe şayan olduğunu, teyemmüm eden kimsenin, ellerini bileklerine kadar meshetmek mecburiyetinde olduğunu zira oraya kadar meshetme hususunda icma bulunduğunu ancak bileklerden yukarıya doğru meshetmenin gerekli olmayıp caîz olduğunu, teyemmüm eden kimsenin, dirseklerine veya omuzlarına kadar meshetmesinin bir mahzuru olmadığını söylemiştir. Çünkü Allah teala, teyemmüm eden kimse için ellerini meshetme hususunda bir sınır koymamıştır. Ancak, biliklere kadar meshetmenin gerekli olduğu icma ile sabittir. Teyemmüm edenin buna uyma mecburiyeti vardır. Bileklerden yukarısının meshedilmesi ise ihtilaflı bir meseledir. Bu itibarla teyemmüm eden kimse bileklerden yukarısını meshedip etmemekte serbesttir.

Müfessirler, cünüp olan kimsenin de teyemmüm etme ruhsatından faydalanıp faydalanamayacağı hususunda iki görüş zikretmişlerdir:

a- Abdullah b. Abbas, Hz. Ali, Hasan-ı Basri gibi, âyet-i kerimedeki "Kadınlara dokunma" ifadesini "Kadınlarla cinsi münasebette bulunma" şeklinde izah eden sahabi, tabiin ve tebe-i tabiinler, teyemmüm etme hususunda cünüp olan kimsenin de abdestsiz olan kimse gibi olduğunu, onun da su bulamaması halinde temiz toprakla teyemmüm ederek cünüplükten çıkıp temiz olacağını, ancak su bulduktan sonra yıkanacağını söylemişlerdir. Zira cünüp olan kimsenin, teyemmüm ederek temiz olacağı hususunda Resulullah'tan, şüpheyi bertaraf edecek derecede sağlam rivayetlerle hadisler zikredilmiştir.

b- Abdullah b. Mes'ud, ömer b. el-Hattab ve İbrahim en-Nehai'den nakledilen diğer bir görüşe göre cünüp olan kimsenin, yıkanmaktan başka temizlenme yolu yoktur. Böyle bir kimsenin toprakla teyemmüm ederek temizlenmesi mümkün değildir. Zira teyemmüm, cünüp olmayanlar için verilen bir ruhsattır. Bu görüşte olanlar, âyette geçen "Cünüp iken de gusül edinceye kadar namaz kılmayın" ifadessini, "Cünüp iken de gusül edinceye kadar namaz kılınan yere yaklaşmayın. Ancak oradan geçip gitmeniz hariç." şeklinde izah etmişler ve demişlerdir ki "Allah teala, cünüp olan kimseye, gusül etmeden namaz kılınan yere yaklaşmamasını ve ona teyemmüm etmesini emretmemiştir. Bundan da anlaşılmaktadır ki, cünüp olanın, temizlenmek için yıkanmaktan başka çaresi yoktur. Bu görüşte olan âlimler, âyette geçen "Kadınlara dokunma" ifadesini, "Kadınlarla cinsi münasebette bulunma" haricinde ve onların avret mahallerinin dışında herhangi bir yerlerine dokunma şeklinde izah etmişlerdir.

Bu hususta Şakiyk diyor ki:

---

111 Neseî, K. et-Taharet, bab: 196 / Ebu Davud K. et-Taharet, bab: 123, Hadis No: 318 İbn-i Mace, K. et-Taharet bab: 90, Hadis No: 565, 566

عَنْ شَقِيقٍ؛ قَالَ: كُنْتُ جَالِساً مَعَ عَبْدِ اللهِ وَأَبِي مُوسَى فَقَالَ أَبُو مُوسىٰ : يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمٰنِ ! أَرَأَيْتَ لَوْ أَنَّ رَجُلاً أَجْنَبَ فَلَمْ يَجِدِ الْمَاءَ شَهْراً. كَيْفَ يَصْنَعُ بِالصَّلاَةِ؟ فَقَالَ عَبْدُ اللهِ: لاَ يَتَيَمَّمُ وَإِنْ لَمْ يَجِدِ الْمَاءَ شَهْراً. فَقَالَ أَبُو مُوسىٰ : فَكَيْفَ بِهٰذِهِ الآيَةِ فِي سُورَةِ الْمَائِدَةِ. فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيداً طَيِّباً، فَقَالَ عَبْدُ اللهِ: لَوْ رُخِّصَ لَهُمْ فِي هٰذِهِ الآيَةِ، لأَوْشَكَ ، إِذَا بَرَدَ عَلَيْهِمُ الْمَاءُ، أَنْ يَتَيَمَّمُوا بِالصَّعِيدِ. فَقَالَ أَبُو مُوسىٰ لِعَبْدِ اللهِ: أَلَمْ تَسْمَعْ قَوْلَ عَمَّارٍ: يَعْنِي رَسُولُ اللهِ (ﷺ) فِي حَاجَةٍ فَأَجْنَبْتُ. فَلَمْ أَجِدِ الْمَاءَ. فَتَمَرَّغْتُ فِي الصَّعِيدِ كَمَا تَمَرَّغُ الدَّابَّةُ. ثُمَّ أَتَيْتُ النَّبِيَّ (ﷺ) فَذَكَرْتُ ذٰلِكَ لَهُ. فَقَالَ «إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ أَنْ تَقُولَ بِيَدَيْكَ هٰكَذَا» ثُمَّ ضَرَبَ بِيَدَيْهِ الأَرْضَ ضَرْبَةً وَاحِدَةً. ثُمَّ مَسَحَ الشِّمَالَ عَلَى الْيَمِينِ، وَظَاهِرَ كَفَّيْهِ، وَوَجْهَهُ؟فَقَالَ عَبْدُ اللهِ: أَوَلَمْ تَرَ عُمَرَ لَمْ يَقْنَعْ بِقَوْلِ عَمَّارٍ؟

"Ben, Abdullah b. Mes'ud ve ebu Musa el-Eş'ari ile birlikte oturuyordum. Ebu Musa, Abdullah'a dedi ki: "Ey Ebu Abdurrahman, ne dersin, bir adam cünüp olsa da bir ay su bulamayacak olsa o, namazı ne yapacaktır?" Abdullah dedi ki: "Bir ay su bulamasa dahi teyemmüm yapamaz." Bunun üzerine Ebu Musa dedi ki: "Maide suresindeki, "Şayet su bulamamışsanız temiz toprakla teyemmüm edin." (112) âyeti ne olacaktır? Abdullah dedi ki: "Şayet bu âyetle onlara ruhsat verilecek olsa su kendilerine her soğuk geldiğinde büyük bir ihtimalle toprakla teyemmüm etmeye kalkarlar." Bunun üzerine Ebu Musa, Abdullah'a dedi ki: "Sen Ammar'ın şu sözünü duymadın mı? Ammar demişti ki: "Resulullah beni bir iş için göndermişti. Ben cünüp oldum ve su bulamadım. Hayvanların yuvarlanması gibi toprakta yuvarlandım. Sonra Resulullah'a geldim ve meseleyi ona anlattım. O da buyurdu ki: "İki elinle şöyle yapman seni için kâfi idi." Sonra Resulullah elleriyle yere bir defa vurdu. Sol eliyle sağ elini meshetti ve iki elinin dış taraflarını ve yüzünü de meshetti.. Ammar'ın bunu anlatması

112 Maide Suresi, 5/6

113 Müslim, K. el-Hayz, bab: 110, Hadis No: 368 / Buhari, K. et-Teyemmüm, bab: 8

üzerine Abdullah b. Mes'ud eddi ki: "Sen görmedin mi (Ammar bunu Ömer'e anlattı. Fakat) Ömer, Ammar'ın sözüne kanaat getirmedi." (113)

Abdurrahman b. Ebza diyor ki:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ أَبْزٰى عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ أَبْزٰى قَالَ كُنَّا عِنْدَ عُمَرَ فَأَتَاهُ رَجُلٌ فَقَالَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ رُبَّمَا نَمْكُثُ الشَّهْرَ وَالشَّهْرَيْنِ وَلَا نَجِدُ الْمَاءَ فَقَالَ عُمَرُ أَمَّا أَنَا فَإِذَا لَمْ أَجِدِ الْمَاءَ لَمْ أَكُنْ لأُصَلِّيَ حَتَّى أَجِدَ الْمَاءَ فَقَالَ عَمَّارُ بْنُ يَاسِرٍ أَتَذْكُرُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ حَيْثُ كُنْتَ بِمَكَانِ كَذَا وَكَذَا وَنَحْنُ نَرْعَى الإِبِلَ فَتَعَلَّمُ أَنَّا أَجْنَبْنَا قَالَ نَعَمْ أَمَّا أَنَا فَتَمَرَّغْتُ فِي التُّرَابِ فَأَتَيْنَا النَّبِيَّ (ﷺ) فَضَحِكَ فَقَالَ انْ كَانَ الصَّعِيدُ لَكَافِيكَ وَضَرَبَ بِكَفَّيْهِ الَى الأَرْضِ ثُمَّ نَفَخَ فِيهِمَا ثُمَّ مَسَحَ وَجْهَهُ وَبَعْضَ ذِرَاعَيْهِ فَقَالَ اتَّقِ اللهَ يَا عَمَّارُ فَقَالَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ إِنْ شِئْتَ لَمْ أَذْكُرْهُ قَالَ وَلٰكِنْ نُوَلِّيكَ مِنْ ذٰلِكَ مَا تَوَلَّيْتَ.

"Biz, Ömer b. el-Hattab'ın yanında bulunuyorduk. Bir adam gelip ona dedi ki: "Ey müminlerin emiri, bazan bizler bir ay iki ay bekliyor su bulamıyoruz..." Bunun üzerine Ömer dedi ki: "Ben su bulamayacak olsam, onu buluncaya kadar namaz kılmam." Bunun üzerine Ammar b. Yasir dedi ki: "Hatırlıyor musun ey müminlerin emiri, ben şu ve şu yerde bulunuyordum. Biz o zaman deve güdüyorduk. Sen biliyorsun ki ikimiz de cünüp olmuştuk." Ömer dedi ki: "Evet hatırlıyorum." Ammar dedi ki: "Ben toprakta yuvarlanmıştım. Resulullah'a gelip yaptığımı anlattım. Bunun üzerine Resulullah güldü ve buyurdu ki: "Yeryüzü senin için kâfi idi." Resulllah iki elini yere vurdu. Sonra onları üfledi. Elleriyle yüzünü ve kollarının bir kısmını meshetti."

Bunun üzerine Ömer dedi ki: "Ey Ammar, Allah'tan kork." Ammar da dedi ki: "Ey müminlerin emiri istersen ben bunu kimseye bunu anlatmam." Ömer dedi ki: "Hayır, fakat biz seni bu hususta takibettiğin yolda serbest bırakırız." (114)

Taberi diyor ki: "Bu hususta doğru olan görüş, cünüp olan kimsenin de teyemmüm ederek temizleneceğini söyleyen görüştür. Zira bu âyette zikredilen "Kadınlara dokunmak"tan maksat, daha önce de zikrettiğimiz gibi onlarla cinsi münasebette bulunmaktır. Ayrıca cünüp olan kimsenin, su bulamadığı takdirde teyemmüm ederek temizleneceği hususunda Resulullah'tan bir çok sahih hadis nakledilmiştir. Biz bunlardan sadece bir kısmını nakletmekle yetindik. Zira hep-

113 Müslim, K. el-Hayz, bab: 110, Hadis No: 368 / Buhari, K. et-Teyemmüm, bab: 8

114 Neseî, K. et-Taharet, bab: 198 / Müslim, K. el-Hayz, bab: 112, Hadis No: 368)

sini zikrederek meseleyi uzatmak istemedik.

Müfessirler, su bulamayıp da teyemmüm eden kimsenin, her namaz vakti için teyemmümü yenilemek zorunda olup olmadığı hususunda iki görüş zikretmişlerdir.

a- Hz. Ali, Abdullah b. Ömer, Şa'bi, Katade, Yahya b. Said, Abdülkerim b. Rebia ve İbrahim en-Nehai'ye göre teyemmüm eden kimse her namaz vakti için teyemmümü yenilemek zorundadır. Teyemmüm etme abdest almaya benzememektedir. Yani abdest alan kimse abdesti bozulmadıkça o abdestle namaz kılmaya devam edebilir. Fakat teyemmüm eden kimse, teyemmümü bozulmasa dahi her namaz için teyemmümünü yenilemek zorundadır.

b- Hasan-ı Basri ve Ata'ya göre ise teyemmüm eden kimse teyemmümü, abdesti bozan şeylerle veya suyun bulunmasıyla bozulmadıkça o teyemmüm ile dilediği kadar nafile ve vakit namazı kılabilir. Bu hususta Hasan-ı Basri'nin şunu söylediği rivayet edilmektedir: "Bir adam, abdesti bozulmadıkça bütün vakit namazlarını bir abdestle kılar. Teyemmüm de bunun gibidir."

Taberi diyor ki: "Sahih olan görüş, "Teyemmüm eden kimsenin her namaz vakti için teyemmümünü yenilemesi gerekir." diyen görüştür. Zira, Allah teala, namz kılmaya kalkan her insana su ile temizlenmesini, su bulamadığı takdirde de teyemmüm etmesini emretmiştir. Bu emrin gereği olarak aslında her namaz vakti için abdest almak, su bulunmadığında da teyemmüm etmek icabetmektedir. Ancak hadis-i şerifler, abdesti alan kimsenin namaza kalkması halinde, daha önceden var olan abdestinin kendisi için yeterli olduğunu, yeniden abdest alması gerekmediğini beyan etmişler bu nedenle her namaz için, abdest bozulmadıkça yeniden abdest almanın gerekli olmadığını anlatmışlardır. Teyemmüm eden kimse için ise hadislerde böyle bir açıklama olmadığından, âyeti kerimenin genel ifadesi geçerlidir. Teyemmüm edenin her namaz için teyemmümü yenilemesi gerekmektedir.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يَشْتَرُونَ الضَّلَالَةَ وَيُرِيدُونَ
أَن تَضِلُّوا السَّبِيلَ ﴿٤٤﴾

44- Kendilerine kitaptan bir pay verilenleri görmüyor musun? Onlar sapıklığı satın alıyor ve sizin de doğru yoldan sapmanızı istiyorlar.

Ey Muhammed, kendilerine ilahi kitaptan bir pay verilen şu Yahudilerin haline bir bakmaz mısın? Onlar imanı bırakıp, senin Peygamberliğini yalanlayarak doğru yolu terkediyor ve sapıklığı satın alıyorlar. Sizin de doğru yoldan sa-

pıp kendileri gibi olmanızı istiyorlar.

* İkrime ve Abdullah b. Abbas, bu âyet-i kerimenin, Yahudilerden Rifaa b. Zeyd b. et-Tabut hakkında nâzil olduğunu söylemişlerdir.

Bu hususta Abdullah b. Abbas'ın şunları söylediği rivayet edilmiştir: "Rifaa, Yahudilerin ileri gelenlerinden birisi idi. Resulullah konuştuğunda bu kişi dilini eğer bükerdi ve "Ey Muhammed, konuşurken bize özen göster ki seni anlayabilelim." derdi. Sonra bu kişi İslâm'a dil uzattı. Onu ayıpladı. Bunun üzerine Allah teala bu âyeti ve bundan sonra gelen iki âyeti indirdi.

Âyet-i kerimede Resulullah'a: "Görmüyor musun?" şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Burada ifade edilen "Görmek"ten maksat, bazı âlimlere göre "Sana bildirilmeli mi?" demektir. Diğer bazılarına göre ise "Sen bilmiyor musun?" demektir.

Taberi'ye göre ise buradaki "Görmek"ten maksat, kalb gözüyle görmektir.

وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِأَعْدَائِكُمْ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَلِيًّا وَكَفَىٰ بِاللَّهِ نَصِيرًا ﴿٤٥﴾

45- Allah, sizin düşmanlarınızı çok iyi bilir. Dost olarak Allah yeter. Yardımcı olarak da Allah yeter.

Allah sizin düşmanlarınız olan Yahudileri çok iyi bilir. Onların telkinlerini kabul etmeyin. Yoksa helak olursunuz. Dost olarak Allah size yeter. Yardımcı olarak da Allah size kâfidir. Ona güvenin, ondan dileyin. Ondan başka kimseden istemeyin. Çünkü o sizin için kâfidir.

مِّنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمَعْ
غَيْرَ مُسْمَعٍ وَرَاعِنَا لَيًّا بِأَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِي الدِّينِ ۚ وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا
وَأَطَعْنَا وَاسْمَعْ وَانظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَأَقْوَمَ وَلَٰكِن لَّعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ
فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٤٦﴾

46- Yahudilerden bir kısmı, sözü esas manasından kaydırıp: "İşittik karşı geldik. Dinle işitmez olası. " derler. Yine dillerini eğerek ve dini kötüleyerek "Râine" derler. Eğer onlar: "İşittik itaat ettik. Dinle v e bizi gö-

zet." deselerdi kendileri için daha hayırlı ve daha doğru olurdu. Fakat Allah onlara, inkârlarından dolayı lanet etmiştir. Onlardan iman eden çok azdır.

Düşmanlarımız olan Yahudilerden bazıları, Tevrat'ta bulunan Allah'ın kelamını asıl yerinden alır başka yere koyarlar. Çeşitli şekillerde yorumlarlar. "Ey Muhammed, sözünü dinledik fakat emrine isyan ettik. Dinle işitmez olası." Veya: "Sen bizi dinle biz seni dinlemiyoruz." derler. Yine dillerini eğip bükerek "Râine" derler.

Eğer bu Yahudiler "İşittik karşı geldik" diyeceklerine: "Ey Muhamed işittik ve sana itaat ettik. Sana konuştuklarımızı dinle ve bizlere, konuştuğunu anlamamız için bizi gözet." demiş olsalardı bu kendileri için Allah katında daha hayırlı ve daha doğru bir söz olurdu. Fakat Allah, Yahudileri, senin Peygamberliğini inkâr etmelerinden ve sana gelen apaçık delilleri yalanlamalarından dolayı lanetledi. Rahmetinden uzaklaştırdı. Zaten onların pek azı iman eder. Veya onlar, Musa'nın Peygamberliği gibi pek az şeye iman ederler.

* "Râine" kelimesi, Yahudilerin dilinde hem sövmek hem de "Gözet, koru" mânâsına geliyordu. Yahudiler bu kelimeyi kullanmakla Hz. Muhammed (s.a.v.)e hakaret etmek gayesini güdüyordu.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ آمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَطْمِسَ
وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلَىٰ أَدْبَارِهَا أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّا أَصْحَابَ السَّبْتِ ۚ وَكَانَ
أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا ﴿٤٧﴾

47- Ey kendilerine kitap verilenler, bir kısım yüzleri silip belirsiz yaparak, önünü arkasına çevirmeden veya cumartesi ehline lanet ettiğimiz gibi onlara lanet etmeden, yanınızdaki kitapları tasdik eder olduğu halde indirdiğimiz Kur'an'a iman edin. Allah'ın emri mutlaka yerine gelir.

Ey kendilerine kitap verilen Yahudi topluluğu, bir kısım yüzleri silip belirsiz yaparak önünü arkasına çevirmeden veya soyunuzdan, cumartesi günü kendileri için kutsal olarak seçilen Yahudilere lanet edip onları rezil ve rüsvay ettiğimiz ve onları maymunlar şekline soktuğumuz gibi, sizi de aynı âkıbetlere uğratmamızdan önce, elinizdeki Tevrat'ı doğrulayan ve Muhammed'e indirilen Kur'an'a iman edin. Allah'ın emri mutlaka yerine gelir. Onun dilediği her şey anında oluverir.

* Burada zikredilen ve "Bir kısım yüzleri silip belirsiz yaparak önünü arkasına çevime" ifadesinden neyin kasdedildiği hususunda çeşili görüşler ileri

sürülmüştür.

a- Bazılarına göre, yüzlerin silinmesinden maksat, onların silinip kafanın ense tarafı gibi olmalarıdır.

b- Abdullah b. Abbas, Atıyye el-Avfi ve Katade'ye göre, yüzlerin silinmesinden maksat, önde bulunan gözlerin silinip kör edilmesi ve gözlerin ense tarafına geçmesidir. Böyle olan kimseler gerisin geri yürümek zorunda kalacaklardır.

c- Mücahid, Hasan-ı Basri, Süddi ve Dehhak'a göre yüzlerin silinmesinden maksat, hakkı görmeye karşı kör olmaları, gerisin geri gitmelerinden maksat ise sapıklığa ve inkâra düşmeleridir.

d- İbn-i Zeyd'e göre yüzlerin silinmesinden maksat, yaşadıkları yerlerden izlerinin silinmesi, gerisin geri gitmelerinden maksat ise, Yahudilerin tekrar Şam'a döndürülmeleridir.

e- Diğer bir kısım müfessirlere göre ise bu ifadeden maksat, yüzlerinin şeklini kaybedip maymunların yüzü gibi olması ve âdeta kafanın ense tarafına benzemesidir.

Taberi, burada tercih edilen görüşün "Yüzleri silinip gözleri enseye çevirilecek ve böylece gerisin geri yürümek zorunda kalacaklardır." diyen görüş olduğunu söylemiştir.

Taberi bu görüşü tercih edişinin sebebi olarak özetle şunları zikretmiştir: Allah teala bu âyet-i kerime ile, ellerinde bulunan kitabı verip sapıklığı satın alan Yahudileri tehdit etmiş, onların yüzlerini silip gerisin geri yürümek zorunda bırakacağını bildirmiştir. Bu itibarla burada ifade edilen yüzleri silmekten maksadın, insanların basiretlerini kapatıp onları sapıklığa düşürmek olduğunu söylemek doğru değildir. Zira Yahudiler zaten sapıklık içindedirler. Keza yüzlerin silinmesinden maksat, "Onların yüzleri ense haline getirilecektir." diyen görüş de sahabi, tabiin ve onlardan sonra gelen âlimlerin görüşlerine muhalif olduğundan şaz bir görüştür, sahih değildir. Yine "Onların yüzlerinin silinmesi'nden maksat, Onların yaşadıkları yerlerdeki izleri silinecek ve Şam'a doğru gitmek zorunda kalacaklardır." diyen görüş de isabetli değidi. Zira "Yüzler" kelimesi Arapçada genelde, ensenin zıddı olan yüz anlamında kullanılır.

Allah tealanın kitabını, indiği dilin en çok kullanılan şekliyle izah etmek elbetteki daha evladır.

Taberi diyor ki: "Şayet denecek olursaki: Bu âyet-i kerime, senin izah ettiğin gibi Yahudiler hakkında nâzil olmuşsa âyette tehdit konusu olan husus onların başına gelmiş midir?" Cevaben denilir ki: "Hayır gelmemiştir. Zira onlardan Abdullah b. Selam, Sa'lebe Sa'ye, Esed b. Sa'ye, Esed b. Ubeyd, Muhayrık

ve bunların dışında bir topluluk müslüman olmuşlardır. Onların müslüman olmaları da kendilerinden, âyette beyan edilen azabı uzaklaştırmıştır.

Bu âyetin Yahudiler hakkında nâzil olduğunu ispatlayan bir husus da Abdullah b. Abbas'tan nakledilen şu hadistir: Abdullah b. Abbas demiştir ki: "Resulullah, Yahudi hahamlarından Abdullah b. Suriya ve Ka'b b. Eşref gibi ileri gelenlere konuştu ve onlara dedi ki: "Ey Yahudi topluluğu, Allah'tan korkun, müslüman olun. Allah'a yemin olsun ki sizler benim size getirdiğim şeyin hak olduğunu biliyorsunuz. "Onlar da dediler ki: "Ey Muhammed biz bunu bilmiyoruz." Böylece bildikleri şeyi inkâr ettiler.. Kâfirliklerinde ısrar ettiler. Allah teala da: "Ey kendilerine kitap verilenler..." âyetini indirdi.

İbrahim en-Nehai, Ka'bul Ahbar'ın bu âyet-i kerimeyi işitmesi üzerine, âyetin beyan ettiği azaptan korkarak Yahudi iken müslüman olduğunu söylemiştir.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ ۚ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدِ افْتَرَىٰ إِثْمًا عَظِيمًا ﴿٤٨﴾

48- Şüphesiz ki Allah, kendisine ortak koşulmasını affetmez. Bunun dışındakini dilediği kimse için affeder. Kim Allah'a ortak koşarsa şüphesiz büyük bir günah ile iftira etmiş olur.

Şüphesiz ki Allah, kâfir olanı ve kendisine ortak koşanı affetmez. Bunların dışındaki günahları dilediği kimseden bağışlar. Kim Allah'a ortak koşarsa, Allah'ın birliğini inkâr ettiği için büyük bir iftirada bulunmuş ve büyük bir günah işlemiş olur.

* Bu âyet-i kerime, Allah'a ortak koşmanın dışındaki büyük günahların affedilip edilmemesinin, Allah tealanın dilemesine bağlı olduğunu, dilediği kimseden bu günahları affedip dilediğine de azap edeceğini beyan etmektedir. Nitekim diğer âyetlerde de şöyle buyurulmaktadır: "Allah'a samimiyetle iman edin. Ona ortak koşanlardan olmayın. Kim Allah'a ortak koşarsa sanki o, gökten düşüp kuşlar tarafından kapılmış veya rüzgarla uzaklara sürüklenmiş gibidir." (115) "..Kim allah'a ortak koşarsa şüphesiz ki Allah ona cenneti haram kılmıştır." (116)

Abdullah b. Ömer bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi hakkında şunları söy-

115 Hac suresi, 22/31
116 Maide suheris, 5/72

lemiştir: "Ey Muhammed, kullarıma şöyle dediğimi söyle: Ey kendi aleyhlerine haddi aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz ki allah bütün günahları bağışlar." (117) âyeti nâzil olunca bir kişi ayağa kalktı ve dedi ki: "Ey Allah'ın Resulü, Allah'a ortak koşmayı da mı? "Resulullah bundan hoşlanmadı ve "Şüphesiz ki Allah, kendisine ortak koşulmasını affetmez." âyetini okudu.

Yine Abdullah b. Ömer diyor ki: "Biz sahabiler topluluğu, adam öldürenin, yetim malı yiyenin,yalan yere şahitlik edenin ve akrabalık bağını koparanın cezalandırılacağında hiç şüphe etmiyorduk. Nihayet, "Şüphesiz ki Allah kendisine ortak koşulmasını affetmez. Bunun dışındakilerini dilediği kimse için affeder." âyeti nâzil oldu. Biz böyle düşünmekten vazgeçtik. Çükü bu âyet beyan etti ki, her büyük günah işleyen, Allah'ın iradesine kalmıştır. Allah dilerse onu affeder dilerse azabeder. Yeter ki işlediği büyük günah, Allah'a ortak koşmak olmasın."

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ أَنفُسَهُم بَلِ اللَّهُ يُزَكِّي مَن يَشَاءُ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٤٩﴾

49- Kendilerini temize çıkaranları görmüyor musun? Hayır, ancak Allah dilediğini temize çıkarır.Onlara kıl kadar zulmedilmez.

Kendilerini temize çıkaran Yahudi ve Hristiyanları görmez misin? Onlar "Biz hata işlemeyiz, biz günah işlemeyiz, biz, Allah'ın oğulları ve dostlarıyız." (118) "Cennete ancak Yahudi olanlar veya Hristiyanlar girecektir." (119) şeklinde iddialarda bulunurlar. Halbuki yaratıklarından dilediğini temize çıkaracak olan ancak Allah'tır. Hiçbir kimseye de kıl kadar zulmedilmeyecektir.

* Müfessirler burada, kendilerini temize çıkaranlardan kimlerin kaste dildiği hususunda iki görüş zikretmişlerdir:

Bazılarına göre bunlardan maksat, Yahudilerdir, bazılarına göre ise bunlardan maksat, hem Yahudilerdir hem de Hristiyanlardır.

Müfessirer, bu âyette kendilerini temize çıkardıkları beyan edilen insanların, kendilerini ne şekilde temize çıkarmak istedikleri hususunda da çeşitli görüşler zikretmişlerdir.

---

117 Zümer suresi, 39/53
118 Maide suresi, 5/18
119 Bakara suresi, 2 / 111

a- Katade ve Süddi'ye göre bunlar, Allah düşmanı Yahudilerdir. Bunlar, hadlerine düşmeyen şeyleri söyleyerek kendilerini temize çıkarmak istemişlerdi. "Bizler, Allah'ın oğulları ve dostlarıyız." demişler. "Bizim günahımız yoktur" diye iddiada bulunmuşlardır.

b- Hasan-ı Basri ve İbn-i Zeyd'e göre ise burada "Kendilerini temize çıkaranlardan maksat, Yahudi ve Hristiyanlardır. Çünkü onlar, "Biz, Allah'ın oğulları ve dostlarıyız." "Cennete ancak Yahudi ve Hristiyan olanlar girecektir." şeklinde iddialarda bulunmuşlardır.

c- Mücahid, Ebu Malik ve İkrime'ye göre ise burada kendilerini temize çıkaranlardan maksat, Yahudilerdir. Kendilerini temize çıkarma şekilleri ise namaz kılarlarken, günahsız oldukları kanaatıyla küçük çocukları kendilerine imam edinmeleridir.

d- Abdullah b. Abbas'a göre bunlar Yahudilerdir. Kendilerini temize çıkarmaları ise "Çocuklarımız bize şefaatçi olacak ve onlar bizi temize çıkaracaklardır." şeklindeki sözleridir.

e- Abdullah b. Mes'ud'a göre ise âyette zikredilen bu insanların, kendilerini temize çıkarmaları, bir kısmının diğerini temize çıkarmasıdır.

Taberi diyor ki: "Tercihe şayan olan görüş, burada zikredilen insanların kendilerini temize çıkarmaları, günahsız ve hatasız olduklarını iddia etmeleridir. Zira Allah teala bu gibi insanların böyle sözlerle kendilerini temize çıkarmalarını başka âyetlerde de beyan etmiştir.

Âyet-i kerimede geçen ve "Onlara kıl kadar zulmedilmez." şeklinde tercüme edilen cümledeki "Kıl kadar" şeklinde izah edilen (فَتِيلًا) kelimesi, müfessirler tarafından iki şekilde izah edilmiştir.

a- Abdullah b. Abbas, Ebu Malik ve Süddi'ye göre (فَتِيلًا) kelimesinin mânâsı "Parmakların arasından ve avuçların içinden çıkan kir" demektir.

b- Yine Abdullah b. Abbas, Ata b. Ebi Rebah, Mücahid, Katade, Dehhak ve Atiyye'den nakledilen diğer bir görüşe göre (فَتِيلًا) kelimesinden maksat, hurma çekirdiğinin ortasındaki yarığın içindeki iplikçiktir.

Taberi diyor ki: "Burada zikredilen (فَتِيلًا) kelimesinin asıl mânâsı "Bükülmüş olan bir şey" demektir. Allah teala bu ifadesiyle kullarına, hiç değeri olmayacak bir şey kadar dahi zulmetmeyeceğini beyan etmektedir. Bu nedenle Fetil kelimesini, "Parmakların arasından çıkan kirler." veya "Hurma çekirdeğinin yarığında bulunan iplikçik." şeklinde izah etmek, âyetin genel ifadesine uygundur ve kapsamı dahilindedir.

انظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ ۖ وَكَفَىٰ بِهِ إِثْمًا مُّبِينًا ﴿٥٠﴾

50- Bak, Allah'a nasıl yalan iftira ediyorlar. Apaçık bir günah olarak bu yeter.

* Âyet-i kerime, kendilerini temize çıkaranların, yalancılar olduklarını "Biz, Allah'ın oğullarıyız." gibi sözler söyleyerek Allah'a karşı iftirada bulunduklarını ve bu yaptıklarının büyük bir günah olduğunu ifade etmekte ve günah olarak bunun, kendilerine yeteceeğini beyan etmektedir.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ

وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَٰؤُلَاءِ أَهْدَىٰ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا ﴿٥١﴾

51- Kendilerine kitaptan bir pay verilenleri görmüyor musun? Onlar, puta ve tağuta inanıyorlar ve inkâr edenlere "Bunlar, iman edenlerden daha doğru yoldadır." diyorlar.

Kendilerine Allah'ın kitabından bir pay verilen şu ehl-i kitabı görmez misin? Onlar, Allah'tan başka tapınılan herşeye ve tağuta iman ederler ve Kureyş müşrikleri gibi kâfirlere: "Sizler, Muhammed'e iman eden insanlardan daha doğru yoldasınız." derler.

* Âyette zikredilen ve "Put ve Tağut" diye tercüme edilen (اَلْجِبْتُ وَالطَّاغُوتُ) kelimeleri, müfessirler tarafından çeşitli şekillerde izah edilmiştir.

a- İkrime'ye göre (اَلْجِبْتُ وَالطَّاغُوتُ) müşriklerin taptıkları iki putun adıdır.

b- Abdullah b. Abbas'a göre (اَلْجِبْتُ) kelimesinden maksat, "Putlar" (وَالطَّاغُوتُ) kelimesinden maksat ise "Putlar adına konuşan ve onların durumlarını izah etmeye kalkışan" kimselerdir. Bunlar, putların önlerine dikilirler, insanları saptırmak için, onların halinden anladıklarını iddia ederek yalan sözler söylerler.

c- Hz. Ömer, Mücahid ve Şa'bi'ye göre ise (اَلْجِبْتُ) kelimesinden maksat "Sihir", (وَالطَّاغُوتُ) kelimesinden maksat ise "Şeytan"dır. Şeytan insan suretine girer, insanlar da gidip onun önünde muhakeme olmak isterler.

d- Said b. Cübeyr, Ebul Âliye ve Rebi'a göre (اَلْجِبْتُ)den maksat, "Sihirbaz" (وَالطَّاغُوتُ)dan maksat ise "Kâhindir"

e- Katade ve Süddi'ye göre (اَلْجِبْتُ) kelimesinden maksat, "Şeytan" (وَالطَّاغُوتُ) kelimesinden maksat ise "Kâhindir"

f- Said b. Cübeyr'den nakledilen diğer bir görüşe göre (اَلْجِبْتُ) kelimesinden maksat "Kâhin" (وَالطَّاغُوتُ) kelimesinden maksat ise "Şeytan"dır.

g- Abdullah b. Abbas ve Dehhak'tan nakledilen diğer bir görüşe göre burada zikredilen (اَلْجِبْتُ) kelimesinden maksat, Huyey b. Ahtab ismindeki Yahudi (وَالطَّاغُوتُ) kelimesinden maksat ise Ka'b b. el-Eşref'tir.

h- Mücahid'den nakledilen başka bir görüşe göre (اَلْجِبْتُ) kelimesinden maksat, Ka'b b. el-Eşref (وَالطَّاغُوتُ) kelimesinden maksat ise insan şekline giren şeytandır.

Taberi diyor ki: "Bu iki kelimenin izahında söylenecek isabetli söz şudur: "Buradaki (اَلْجِبْتُ وَالطَّاغُوتُ) ifadesinden maksat, Allah'ın dışında, kendilerine tapınılan ve ilah edinilen iki varlıktır. Bunlar, taşlardan yapılan putlar da olabilir, insan da olabilir, şeytan da olabilir. Bu itibarla bu iki kelime, yukarıda zikredilen görüşlerin hepsini kapsar mahiyettedir.

Âyet-i kerimenin devamında "Kendilerine kitap verilenler, inkâr edenlere "Bu müşrikler, Muhammed'e iman edenlerden daha doğru yoldadırlar." diyorlar." buyurulmaktadır.

Abdullah b. Abbas, İkrime, Süddi, Mücahid ve Katade'ye göre bu âyeti kerime Yahudilerden, Ka'b b. el-Eşref ve benzerleriyle Kureyş müşrikleri hakkında nâzil olmuştur. Bu hususta İkrime diyor ki: "Ka'b b. el-Eşref Medine'ye gelince müşrikler ona: "Sen bizim de kavminin de efendisisin. Bizimle (Muhammed (s.a.v.)i kastederek) şu kısır arasında hakemlik yap, karar ver." dediler. Yahudi olan Ka'b şöyle cevap verdi. "Vallahi siz ondan daha iyisiniz. Dininiz de onun dininden daha hayırlı." İşte bunun üzerine bu âyet nâzil oldu.

Abdullah b. Abbas da diyor ki: "Ka'b b. el-Eşref Mekke'ye gelince Kureyşliler ona: "Sen, Medine halkının hayırlı olanı ve efendisisin." dediler. O da "Evet öyledir." dedi. Kureyşliler: "Kavminden kopan çamı görmüyor musun? O,kendisinin bizden daha hayırlı olduğunu zannediyor. Halbuki bizler Hacıları ağırlayan, Kabe'ye hizmet eden, Hacılara su dağıtan insanlarız." dediler. Ka'b da: "Siz ondan daha hayırlısınız." dedi. Bunun üzerine "Asıl soyu kesik olan sana buğuz edendir." [120] âyeti ve bu âyet nâzil oldu. [121]

İbn-i Zeyd'e göre ise bu âyette özellikle Yahudilerden Huyey b. Ahtab'a

---

120 Kevser suresi, 108/3

121 Peygamber efendimizin erkek çocukları yaşamadığı için, kız çocuklarının yaşamasına rağmen müşrikler ona "kısır" "nesli kesik" anlamına gelen "Ebter" sözünü söylüyorlardı. Kevser suresinde "Asıl soyu kesik olan sana buğuz edendir" buyurularak, onların bu yakışıksız iddialarına cevap verilmiş oldu.

işaret edilmektedir. Müşriklere, Resulullah'tan daha hayırlı olduklarını söyleyen kimse bu kişidir.

Taberi diyor ki: "Âyet-i kerime, ehl-i kitap olan Yahudileri kasdetmektedir. Bunlar, Yahudilerden bir topluluk da olabilir, Ka'b b. el-Eşref ve Huyey b. Ahtab gibi belli bir kişi de olabilir.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ ۖ وَمَن يَلْعَنِ اللَّهُ فَلَن تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا ﴿٥٢﴾

52- Allah'ın lanet ettiği kimseler işte bunlardır. Allah kime lanet ederse artık sen ona hiçbir yardımcı bulamazsın.

Kendilerine ilahi bir kitap verildiği halde onu bırakıp putlara ve tağutlara tapanları, Allah lanetine uğratmış, rahmetinden kovmuş ve onları rezil etmiştir. Bu onların inkârda inatçılıklarından ve kâfirleri müminlerden üstün görmelerindendir. Ey Muhammed, Allah'ın rahmetinden kovup lanetine uğrattığı kimse için ne bir yardımcı ne bir dost görürsün. Ondan, Allah'ın azabını kimse uzaklaştıramaz.

أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّنَ الْمُلْكِ فَإِذًا لَّا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا ﴿٥٣﴾

53- Yoksa onların, mülkte bir payı mı vardır? Eğer böyle olsaydı insanlara zerre kadar dahi bir şey vermezlerdi.

Yoksa onların mülkte bir payları mı vardır? Böyle olsalar dahi, cimriliklerinden dolayı insanlara, hurma çekirdeğinin dışındaki oyuk dolusu kadar bile bir şey vermezler.

* Bu hususta diğer bir âyet-i kerimede de şöyle buyurulmaktadır: "Eğer siz, rabbimin rızık hazinelerine sahip olsaydınız bile yine de tükenmesinden korkar cimrilik ederdiniz. Doğrusu insan çok cimridir." (122)

Âyette geçen ve "Zerre kadar" diye tercüme edilen (نَقِيرًا) kelimesi müfessirler tarafından çeşitli şekilde izah edilmiştir.

Abdullah b. Abbas, Süddi, Ata b. Ebi Rebeh, Dehhak ve Ebu Malik'e göre bu kelimeden maksat, hurma çekirdeğinin üzerinde bulunan oyuktur.

Mücahid ve Dehhak'tan nakledilen diğer bir görüşe göre, hurma çekirdeğinin içinde bulunan tanedir.

---

122 İsra suresi, 17/100

Ebul Âliye'ye göre ise parmak ucuyla meydana getirilen herhangi bir izdir.

Taberi, burada zikredilen (نقير) kelimesinin, herhangi bir basit oyuk veya iz mânâsına olduğunu, Allah tealanın, bu ifade ile kâfirlerin çok cimri olduklarını beyan ettiğini söylemiştir. Öyle ki o kâfirler, dünyaya sahip olsalar dahi çekirdeğin üzerinde bulunan oyuğu dolduracak kadar bir şeyi insanlara vermeyeceklerini bildirmiştir.

أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَىٰ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ ۖ فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُم مُّلْكًا عَظِيمًا ﴿٥٤﴾

54- Yoksa Allah'ın, lütfundan insanlara verdiklerini onlardan kıskanıyorlar mı? Şüphesiz biz, İbrahim'in soyuna da kitap ve hikmet vermiş ve onlara büyük bir mülk bağışlamıştık.

Yoksa, kendilerine kitaptan bir pay verilen Yahudiler, Allah'ın, Muhammed'e lütfundan verdiği Peygamberliğe kaşı ona haset mi ediyorlar? Biz, İbrahim'in soyuna da kitap ve hikmet vermiş ve onlara büyük bir mülk bağışlamıştık. O halde niçin İbrahim'in soyundan gelen diğer Peygamberler'e haset etmiyorlar da Araplar'dan gelen Muhammed'e haset ediyorlar?

*Âyette zikredilen "İnsanlar"dan maksat, İkrime, Süddi, Abdullah b. Abbas, Mücahid ve Dehhak'a göre, Hz. Muhammed'dir.

Katade'ye göre ise Araplar'dır. Taberi insanlardan maksadın, Resulullah ve sahabileri olduğunu söylemenin daha isabetli olacağını zikretmiştir.

Allah'ın, insanlara rızkından verdiği şeylerden maksat ise;

a- Katade ve İbn-i Cübeyr'e göre Peygamberliktir. Buna göre âyetin izahı şöyledir: "Yoksa Yahudiler, Allah'ın Arap kavmine tülfundan verdiği Peygamberliği mi kıskanıyorlar?"

b- Abdullah b. Abbas, Süddi ve Dehhak'a göre ise, Allah'ın lütfundan verdiği şeylerden maksat, Hz. Muhammed'e dilediği kadar kadınla evlenmeyi helal kılmasıdır.

Bu izaha göre de âyetin mânâsı şöyledir: Yoksa Yahudiler, Allah'ın Peygamberi Muhammed'e bir lütuf olarak dilediği kadınla evlenmesini mübah kılmasını mı kıskanıyorlar?"

Taberi, birinci görüşün tercihe şayan olduğunu, zira Allah'ın lütfundan verdiği şeyin Peygamberlik olduğu ve bununla Araplar'ı şereflendirdiği muhakkaktır. Çok kadınla evlenme de Allah tarafından verilen bir lütuf ise de bu olay Resulullah'ın ve sahabilerinin övülmeleri için yeterli bir sebep değildir.

Âyet-i kerimenin devamında "Şüphesiz ki biz, İbrahim'in soyuna da kitap ve hikmet vermiş ve onlara büyük bir mülk bağışlamıştık." buyurulmaktadır. Hz. İbrahim'in soyuna verilen kitaplardan maksat, Hz. İbrahim'e ve Musa'ya verilen sahifeler, Zebur ve diğer kitaplardır." "Hikmet"ten maksat ise "Okunan bir kitap halinde olmayan vahiylerdir.

Hz. İbrahim'in soyuna verilen "Büyük mülk"ten maksat ise Mücahide göre, Peygamberlik, Süddi'ye göre, kadınların helal kılınması, Abdullah b. Abbas'a göre, Hz. Süleyman'a verilen mülk, Hümam b. el-Haris'e göre ise, meleklerle desteklenmeleridir.

Taberi burada Hz. İbrahim'in nesline verildiği zikredilen büyük mülkten maksadın Hz. Süleyman'a verilen mülk ve iktidar olduğunu söyleyen görüşün tercihe şayan olduğunu söylemiştir. Zira Arapça'da "Mülk" denince anlaşılan mânâ "İktidar ve hükümranlık"tır. Bu kelimeden Peygamberlik ve kadınların helal olması gibi mânâları anlamak bilinen bir şey değildir.

فَمِنْهُم مَّنْ ءَامَنَ بِهِۦ وَمِنْهُم مَّن صَدَّ عَنْهُ ۚ وَكَفَىٰ بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا ﴿٥٥﴾

55- Onlardan bir kısmı ona iman etti. Bir kısmı da ondan yüz çevirdi. Yakıcı bir ateş olarak cehennem yeter.

Yahudilerden bazıları, Muhammed'e indirdiğimize iman etti. Bazıları da ondan yüz çevirdi. Yalanlayanlara, yakıcı bir ateş olarak cehennem yeter.

* Taberi diyor ki: "Bu âyet-i kerime, yahudilerden bir kısmının Resulullaha ve getirdiği dine iman ettiklerini diğer bir kısmının ise ona ve getirdiğine iman etmekten yüz çevirdiklerini, bu sebeple alev alev yanan cehenneme konulacaklarını beyan etmiştir. Bu da göstermektedir ki, daha önce de izah edildiği gibi, Yahudilerden bir kısmının iman etmesi, onların yüzlerinin silinip başka şekillere çevirilmesine engel olmuştur. Zira iman edenler böyle bir cezadan kurtulmuşlar, kâfir olanların ise cezaları âhirete ertelenmiştir.

إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِـَٔايَـٰتِنَا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَارًا كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُم بَدَّلْنَـٰهُمْ

جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿٥٦﴾

56- Âyetlerimizi inkâr edenleri, ilerde cehennem ateşine atacağız. Derileri yandıkça, azabı tatsınlar diye onları başka derilerle değiştireceğiz. Şüphesiz ki Allah, herşeye galiptir, hüküm ve hikmet sahibidir.

Şüphesiz ki Muhammed'e indirdiğimiz kitabı ve vahyi inkâr eden Yahudi ve diğer kâfirleri âhirette cehennem ateşine sokup onları orada yakacağız. Onların derileri yandıkça tekrar yenileyeceğiz. Tâ ki o azabı tatsınlar.

*Abdullah b. Ömer (r.a.) Resulullah (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu rivayet ediyor:

عن ابن عمر عن النبي (ﷺ) قال يعظم أهل النار في النار حتى ان بين شحمة اذن أحدهم الى عاتقه مسيرة سبعمائة عام وان غلظ جلده سبعون ذراعا وان ضرسه مثل أحد

"Cehennemlikler cehennemde irileşecekler. Öyle ki onlardan birinin kulağının yumuşağı ile omuzunun arası, yedi yüz yıllık bir mesafe kadar olacaktır. Derisinin kalınlığı ise yetmiş arşın olacak, dişleri de Uhut dağı gibi olacaktır." (123)

Hasan-ı Basri, kâfirlerin derilerinin günde yetmiş bin defa değiştirileceğini beyan etmiştir.

Taberi diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki "Derileri yandıkça azabı tatsınlar diye onları başka derilerle değiştireceğiz." cümlesinin mânâsı nedir? Kâfirlerin dünyadaki derileri değiştirilerek onlara başka derilerin verilmesi ve verilen o yeni derilerle onlara azab edilmesi nasıl olur? Eğer sana göre bu mümkün ise kâfirlerin dünyadaki vücutlarının ve canlarının da değiştirilerek yeni vücut ve canlarla azap görmeleri de mümkün olur. Eğer bunu da mümkün görürsen âhirette azap görecek organların, dünyada azap görmekle tehdit edilen organlardan başka organlar olduğunu söylemiş olursun. Böylece kâfirlerin azabının kaldırılmış olduğunu ifade etmiş olmaz mısın?

Cevaben denilir ki: "Müfessirler âyetin bu bölümünü çeşitli şekillerde izah edmişlerdir:

---

123 Ahmed b. Hanbel, Müsned, C.2 S.26

a- Bazılarına göre burada zikredilen deriler acı ve ızdırap duymayacaklar, cehennemlik olan kimselerin acı duymaları için derilerinin yanıp biterek ateşin, içlerine işlemesi gerekecektir. Bu nedenle deriler devamlı olarak yanıp değişecekler ki azabın acısı hissedilsin. Deriler acı hissetmeyeceklerinden, değiştirilen derilerin, dünyada mevcut olan deriler veya âhirette yeniden yaratılacak deriler olmaları farketmeyecektir. Zira azabı hisseden deriler değil kişinin nefsidir. Bu nedenle cehennem ateşinde bulunan her kâfir için bir anda sayılamayacak kadar deri yaratılıp yakılması ve bu yolla azabın o kişinin özüne işletilmesi imkânsız bir şey değildir.

b- Diğer bazılarına göre ise, cehennemliklerin derileri, etleri ve organları cehennem azabının acısını hissedeceklerdir. Burada zikredilen derilerin değiştirilmesi meselesine gelince, bunun mânâsı şudur: "Dünyadaki derileri her yandıkça onlar yenilenecektir. Yani dünyadaki deri yandığı halde yeniden yanmamış hale gelecektir. Âdeta belli bir madenden imal edilmiş bir zinet eşyasını kırıp yeniden eriterek imal etmeye benzeyecektir. Aslında bu deriler dünyadaki derilerdir. Fakat devamlı olarak yanıp tekrar yenilendiklerinden, yeni gelen derilerin eskilerinden başka deriler oldukları ifade edilmiştir.

c- Diğer bir kısım müfessirlere göre ise bu âyette cehennemlilere ait olan ve değiştirilecekleri beyan edilen derilerden asıl maksat, cehennemliklere giydirilecek olan katrandan gömleklerdir. Cehennemliklerin katrandan olan bu gömlekleri yandıkça yenilenecek tekrar giydirileceklerdir. Bu gömlekler devamlı olarak cehennemliklerin vücudunda bulunacağından onlara mecazi mânâda gömlek denmiştir. Cehennemliklerin böyle bir gömlek giyecekleri şu âyet-i kerimede beyan edilmiştir: "Gömlekleri katrandandır. Yüzlerini de ateş kaplar." (124)

Bu görüşte olan müfessirlere göre, cehennemliklerin derileri tamamen yanıp yok olmayacaktır. Çünkü yok oldukları farzedilmiş olursa cehennemliklerin derilerinin yok olmasıyla yenilenmesi arasında rahat oldukları farzedilmiş olur. Halbuki Allah teala: "İnkâr edenlere cehennem ateşi vardır. Onların ölümlerine hükmedilmez ki ölsünler. Onlardan cehennem azabı da hafifletilmez." (125) buyurmaktadır.

Diğer yandan kâfirlerin derileri, onların vücutlarından bir parçadır. Derilerinin yanarak yok olacakları kabul edilecek olursa diğer bütün organlarının da yanıp yok olacakları kabul edilmiş olur ki bu da yukarıda zikredilen âyet-i kerimeye ters düşmektedir.

---

124 İbrahim suresi, 14/50

125 Fâtır suresi, 35/36

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا لَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيلًا ﴿٥٧﴾

57- İman edip salih amel işleyenleri ise altından ırmaklar akan cennetlere koyacağız. Orada ebedi olarak kalacaklardır. Onlara orada temiz eşler vardır. Onları koyu gölgeler altında bulunduracağız.

Yahudilerden ve diğer ümmetlerden, Allah'a ve onun Peygamberi Muhammed'e iman eden, Allah'ın, Peygamberi Muhammed'e indirdiklerini tasdik eden, Allah'ın kendilerine emrettiği hükümleri yerine getirip haram kıldığı şeylerden kaçınarak salih amel işleyenleri, kıyamet gününde altından ırmaklar akan cennetlere koyacağız. Onlar orada süresiz ve kesintisiz olarak kalacaklardır. Onlara cennette, kirlerden, âdetten, dışkıdan, idrardan, gebe kalmaktan, balgamdan ve benzeri tiksindirici bütün şeylerden arınmış eşler vardır. Biz onları orada, devamlı duran gölgelikler altına yerleştireceğiz.

* Resulullah (s.a.v.) cennetteki gölgeliği vasıflandırarak buyurmuştur ki:

قَالَ اِنَّ فِى الْجَنَّةِ لَشَجَرَةً يَسِيرُ الرَّاكِبُ فِى ظِلِّهَا مِائَةَ عَامٍ لاَ يَقْطَعُهَا

"Şüphesiz ki cennette öyle ağaçlar vardır ki, binekli bir kişi, onun gölgesinde yüz yıl gider yine de onu bitiremez." (126)

Peygamber efendimiz, bir hadis-i kudside Allah tealanın, cennette verilecek olan nimetleri genel bir şekilde beyan ederek şöyle buyurduğunu zikretmiştir:

قَالَ اللّٰهُ تَعَالَىٰ اَعْدَدْتُ لِعِبَادِي الصَّالِحِينَ مَا لاَ عَيْنٌ رَأَتْ وَلاَ اُذُنٌ سَمِعَتْ وَلاَ خَطَرَ عَلَىٰ قَلْبِ بَشَرٍ

"Salih kullarıma öyle nimetler hazırladım ki onu ne bir göz görmüş ne de bir kulak işitmiştir. Onlar hiçbir beşerin kalbine dahi doğmamıştır." (127)

---

126 Buhari, K. Bed'ül Halk, bab: 8/ Müslim, K.el-Cennet, bab: 8, Hadis no: 2827

127 Buhari, K. Tefsir el-Kur'an, sure 32, bab: 1/ Müslim, K. el-İman, bab: 313, Hadis no: 189

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا
بِالْعَدْلِ ۚ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿٥٨﴾

58- Allah size, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmederken adaletle hükmetmenizi emrediyor. Allah size ne güzel nasihat ediyor. Şüphesiz Allah, herşeyi çok iyi işiten, çok iyi görendir.

Ey idareciler, Allah sizlere, ganimet malları, zekâtlar, idare edilenlerin hakları gibi emanetleri ehline vermenizi emreder. İnsanlar arasında hüküm verdiğinizde adaletle hüküm vermenizi, taraf tutmamanızı, haksızlık yapmamanızı emreder. Allah size bu şekilde ne güzel nasihat ediyor. Şüphesiz ki Allah, söylediklerinizi çok iyi işiten, yaptıklarınızı da çok iyi görendir. İyilikte bulunan iyiliği ile mükâfatlandırılacak, kötülükte bulunan ise kötülüğü ile cezalandırılacaktır.

* Müfessirler, bu âyette, emanetleri ehline vermeleri emredilenlerin kimler oldukları hususunda çeşitli görüşler zikretmişlerdir.

a- Zeyd b. Eslem, Şehr b. Havşeb, Mekhul ve İbn-i Zeyd'e göre bu âyette emaneti ehline vermeleri emredilenler, müslümanların idarecileridir. Bu hususta Mus'ab b. Sa'd demiştir ki: "Ali (r.a.) isabetli olan şu sözleri söylemiştir: "İmamın (Devlet Başkanının) Allah'ın indirdiği ile hükmetmesi ve emanetleri ehline vermesi, idare edilenlerin, onun üzerinde bir hakkıdır. İmam bunu yapacak olursa onun, insanlar üzerinde olan hakkı, onu dinlemeleri, ona itaat etmeleri ve davetine icabet etmeleridir."

b- İbn-i Cüreyc'e göre ise bu âyetin muhatabı Resulullah'tır. Allah teala ona, Mekke'yi fethettiğinde, Osman b. Talha'dan aldığı Kâbe'nin anahtarını tekrar ona vermesini emretmiştir. Zira Hz. Ömer demiştir ki: "Ben Resulullah'ın, Kâbeden dışarı çıktığında bu âyeti okuduğunu işittim. Babam anam ona feda olsun. Ben daha önce onun bu âyeti okuduğunu işitmemiştim."

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden tercihe şayan olanı, buradaki emanetleri ehline verme emrinin, müslümanların idarecileri için olduğunu söyleyen görüştür. Allah teala müslümanların idarecilerine, kendilerine emanet edilen ganimet malları ve diğer emanetleri, idare ettikleri kimselere vermelerini ve onlar arasında hüküm verirken âdil davranmalarını emretmiştir. Bu âyetin muhatabının müslüman idareciler olduğu, bundan sonra gelen ve idare edilenlere, idarecilerine itaat etmelerini emreden âyetten de anlaşılmaktadır.

Allah teala önce idarecilere bu âyetle, hakkaniyete uymalarını, emaneti ehline vermelerini, idare edilenlere karşı adaletli davranmalarını emretmekte

daha sonra gelen âyetle ise idare edilenlerin idarecilere karşı adaletli davranmalarını emretmekte daha sonra gelen âyetle ise idare edilenlerin idarecilere itaat emlerini emretmektedir. Böylece emir ve itaatın karşılıklı olarak vazifelerin yerine getirildiğinde tam olarak tahakkuk edeceğini beyan etmektedir.

İbn-i Cüreyc'in: "Bu âyet, Osman b. Talha hakkında nâzil olmuştur." görüşüne gelince, bu âyetin özel olarak Osman b. Talha hakkında nâzil olduğunu, bununla birlikte kendisine bir şeyler emanet edilen herkesi kapsadığını, müslümanların idarecilerinin de bunlardan olduklarını söylemek de câizdir. Bu sebepledir ki bir kısım âlimler bu âyet-i kerimenin, bütün borçları ödemeyi, insanların haklarını kendilerine vermeyi kasdettiğini söylemişlerdir. Mesela Abdullah b. Abbas'ın bu âyeti izah ederken "Allah teala bu âyetle ne zengine ne de fakire kendisine verilen emaneti yerine vermeyip elinde tutmasına dair ruhsat vermiştir." demiştir.

Bu hususta Resulullah (s.a.v.) buyurmaktadır ki:

«أَدِّ الأَمَانَةَ إِلَى مَنْ ائْتَمَنَكَ ، وَلاَ تَخُنْ مَنْ خَانَكَ»

"Emaneti, sana emanet edene ver. Sana ihanet edene sen de ihanet etme." (128)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنكُمْ ۖ فَإِن تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ۚ ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٥٩﴾

59- Ey iman edenler, Allah'a itaat edin. Peygambere ve sizden olan idarecilere de itaat edin. Eğer Allah'a ve âhiret gününe iman ediyorsanız, aranızda herhangi bir şeyde anlaşmazlığa düştüğünüz zaman onun hükmünü Allah'a ve Peygambere havale edin. Bu daha hayırlıdır. Ve netice bakımından da daha güzeldir.

Ey iman edenler, Allah'ın kitabı olan Kur'an'a ve onun açıklaması olan Peygamberin sünnetine uyarak bütün emir ve yasaklarda Allah'a ve Resulüne itaat din. Allah'a itaate vesile olacak ve müslümaların menfaatlerini gerçekleştirecek hususlada da sizden olan müslüman idarecilere itaat edin. Eğer gerçekten

128 Ebu Davud, K. el-Büyü, bab: 81, Hadis no: 3535/Tirmizi, K. el-Büyü, bab: 38, Hadis no:1264

Allah'a ve âhiret gününe iman ediyorsanız herhangi bir meselede sizlerle idarecileriniz anlaşmazlığa düşerseniz işi Allah'a ve Resulüne havale edin. Bu sizin için Allah katında daha hayırlı ve netice bakımından daha güzeldir.

*Âyet-i kerimede Allah'a itaat edilmesi emredilmektedir. Allah'a itaatten maksat, onun bize gönderdiği emirleri tutmak ve yine onun bize yasakladığı şeylerden kaçınmaktır.

Yine âyet-i kerimede Resulullah'a itaat edilmesi emredilmektedir. Zira Resulullah'a itaat etmek Allah'a itaat etmektir. Bu hususta Peygamber efendimiz bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmuştur:

اِنَّ رَسُولَ اللهِ (ﷺ) قَالَ مَنْ اَطَاعَنِى فَقَدْ اَطَاعَ اللهَ وَمَنْ عَصَانِى فَقَدْ عَصَى اللهَ وَمَنْ اَطَاعَ اَمِيرِى فَقَدْ اَطَاعَنِى وَمَنْ عَصَى اَمِيرِى فَقَدْ عَصَانِى.

"Kim bana itaat ederse şüphesiz ki o, Allah'a itaat etmiş olur. Kim de bana karşı gelirse şüphesiz ki o, Allah'a karşı gelmiş olur. Kim benim emirime itaat ederse, şüphesiz ki bana itaat etmiş olur. Kim de benim emirime karşı gelirse şüphesiz ki bana karşı gelmiş olur."(129)

Müfessirler, Resulullah'a itaatten neyin kasdedildiği hususunda iki görüş zikretmişlerdir.

a- Ata'ya göre Resulullah'a itaatten maksat onun sünnetine tabi olmaktır.

b- İbn-i Zeyd'e göre ise Resulullah'a itaatten maksat, kendisi hayattayken ona itaat etmektir.

Taberi diyor ki: "Bu hususta doğru olan görüş şudur: "Allah teala âyet-i kerimesinde Resulullah'a, hayatta iken emir ve yasaklarında ona uyulmasını, vefatından sonra da onun sünnetine tabi olunmasını emretmiştir. Çünkü âyetteki itaat emri geneldir. Onu Resulullah'ın sadece hayatına veya ölümünden sonrasına tahsis etmek isabetli değildir.

Âyet-i kerimede Ulül Emre itaat edilmesi emredilmektedir. Müfessirler burada zikredilen Ulül Emir'den kimlerin kasdedildiği hususunda çeşitli görüşler zikretmişlerdir.

a- Ebu Hureyre, Abdullah b. Abbas, Meymun b. Mihran, ibn-i Zeyd ve Süddi'ye göre burada zikredilen Ulül Emir'den maksat, idarecilerdir. Abdullah

129 Buhari, K. el-Ahkâm, bab: 1, K. el-Cihad, bab: 109 / Müslim, K. el-İmara bab: 32, 33, Hadis no 1835

b. Abbas bu âyet-i kerimenin, Resulullah'ın bir müfrezenin başına emir tayin ettiği Abdullah b. Huzafe b. Kays es-Sehmi hakkında nâzil olduğunu söylemiş, Süddi ise bu âyetin, Resulullah'ın, bir seriyyenin başına emir tayin ederek gönderdiği Halid b. Velid hakkında nâzil olduğunu söylemiş ve bu konuyla ilgili ola bir hadise anlatmıştır.

b- Mücahid, İbn-i Ebi Neciyh, Abdullah b. Abbas, Atâ b Ebi Saib, Hasan-ı Basri ve Ebul Âliye'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette zikredilen Ulül Emir'den maksat âlimler ve fakihlerdir. Ebul Âliye bu görüşün doğru olduğuna şu âyeti delil göstermiştir. "Kendilerine emniyet veya korku hususunda bir haber geldiğinde onu yayarlar. Eğer onu Peygmabere ve kendilerinden olan Ulül Emre havale etmiş olsalardı, onlardan hüküm çıkarmaya kadir olanlar onun ne olduğunu bilirlerdi..." [130] Görüldüğü gibi burada Ulül Emir olan kimseler, hüküm çıkarmaya kadir olanlar ve meselenin ne olduğunu bilenler şeklinde vasıflandırılmışlardır. Bunlar da âlimlerin ve fakihlerin vasıflarıdır.

c- Mücahidden nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette zikredilen Ulül Emir'den maksat, Resulullah'ın sahabileridir.

d- İkrime'den nakledilen başka bir görüşe göre ise burada zikredilen Ulül Emir'den maksat, Hz. Ebubekir ve Ömer'dir.

Taberi, bu görüşlerden tercihe şayan olan görüşün, buradaki Ulül Emir'den maksadın, idareciler ve yöneticiler olduğunu ifade etmiştir. Çünkü idarecilere, müslümanların menfaatları hususunda itaat edilmesini emreden sahih haberler nakledilmiştir.

Resulullah efendimiz buyurmuştur ki: "Bendan sonra işlerinizi yürütmeyi üzerlerine alan bir kısım idareciler gelecektir. Sizin idarenizi, müttaki olan takvasıyla, facir olan da fücuruyla üzerine almış olacaktır. Onların hakka uyan her sözlerini dinleyin ve itaat edin ve arkalarında namaz kılın. Eğer iyilikte bulunacak olurlarsa bu kendileri için de iyidir, sizin için de iyidir. Şayet kötülük yapacak olurlarsa bu sizin lehinize onların ise aleyhinedir."

Peygamber efendimiz diğer bir hadis-i şerifinde de şöyle buyurmuştur:

أَنَّهُ قَالَ: «عَلَى الْمَرْءِ الْمُسْلِمِ السَّمْعُ وَالطَّاعَةُ . فِيمَا أَحَبَّ وَكَرِهَ، إِلاَّ أَنْ يُؤْمَرَ بِمَعْصِيَةٍ. فَإِنْ أُمِرَ بِمَعْصِيَةٍ، فَلاَ سَمْعَ وَلاَ طَاعَةَ»

130 Nisa suresi, 4/83

"Müslüman olan kimsenin sevdiği şeyde de hoşuna gitmeyen şeyde de verilen emiri dinleyip itaat etmesi üzerine gereklidir. Ancak Allah'a isyan etmenin emredilmesi müstesnadır. Şayet Allah'a isyan ile emredilecek olursa artık dinleme ve itaat etme yoktur." (131)

Taberi diyor ki: "Allah teala, kendisine, Peygamberine ve âdil olan halifeye itaat edilmesini emretmiştir. Ancak idarecilerin emirlerinin, Allah'a isyan etmeyi icab ettirmemesi gerekir. Aksi halde idarecilerin emirlerine itaat edilmez.

Âyet-i kerimede "Aranızda herhangi bir şeyde anlaşmazlığa düştüğünüz zaman onun hükmünü Allah'a ve Peygamber'e havale edin." buyurulmaktadır. Bu ifadeden maksat şudur: "Müminler idarecileriyle veya kendi aralarında bir mesele hakkında ihtilafa düştükleri zaman o meseleyi halletmek için Allah tealanın kitabı olan Kur'an-ı Kerim'e başvuracaklardır. Eğer onda, bahse konu olan meselenin hükmünü bulamayacak olurlarsa, hayatında iken bizzat Resulullah'a vefatından sonra da onun sünnetine başvurup meselenin çaresini arayacaklardır. Nitekim Mücahid, Katade, Süddi ve Meymun b. Mihsan, âyetin bu bölümünü bu şekilde izah etmişlerdir.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ
يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ
الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿٦٠﴾

60- Sana indirilen Kur'an'a ve senden sonra indirilen kitaplara iman ettiklerini iddia edenleri görmüyor musun? Onlar, tağutun önünde muhakeme olunmak istiyorlar. Halbuki o tağutu inkâr etmekle emrolunmuşlardı. Şeytan onları, derin bir sapıklığa düşürmek istiyor.

Ey Muhammed, sana indirilen Kur'an'a ve senden önce indiriln kitaplara iman ettiklerini iddia eden şu münafıkları kalb gözünle görmez misin? Onlar, ihtilafa düştükleri hususlarda, saygı gösterdikleri tağutlarının önünde muhakeme olunmak isterler. Allah'ın hükmüne değil onların hükmüne razı olurlar. Halbuki Allah onlara, tağutları reddetmelerini ve Allah'ın kitabını hakem tayin etmelerini emretti. Şeytan onları uzak bir sapıklığa düşürmeyi ve hak yoldan

131 Müslim, K. el-İmare b. 35 Hadis no: 1839 / Ebu Davud, K. el-Cihad, bab: 87 Hadis no: 2625 / Nesei, K. el-Bey'a, bab: 34 / İbn-i Mace, K. el-Cihad, bab: 40, Hadis no:2865

uaklaştırmayı ister.

* Müfessirler bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi hakkında çeşitli rivayetler zikretmişlerdir.

a- Âmir eş-Şa'bi, Hadremi ve Katade'ye göre bu âyet-i kerime, bir münafık ile bir Yahudi hakkında nâzil olmuştur. Bunlar bir kâhinin hakemliğini kabul etmişler ve bunu n üzerine bu âyet nâzil olmuştur.

Şa'bi'ye göre kâhin, Cüheyn'e kabilesinden bir kimsedir. Hadremi'ye göre bu kâhine başvuran münafık, Yahudi iken müslüman olduğunu söyleyen biridir. Katade'ye göre ise Ensar'dan Bişr adında biridir.

Bu hususta Âmir eş-Şa'bi diyor ki: "Yahudilerden biri ile münafıklardan bir kişi arasında anlaşmazlık çıktı. Münafık olan kimse, Yahudilerin rüşvet aldıklarını bildiği için onların huzurunda muhakeme olunmak istiyordu. Yahudi ise müslümanların, rüşvet almadıklarını bildiği için onların huzurunda muhakeme olunmak istiyordu. Bu iki kişi Cüheyne kabilesinden bir kâhinin huzurunda muhakeme olmak üzere anlaştılar. İşte bunun üzerine Allah teala bu âyet-i kerimeyi indirdi.

b- Süddi'ye göre ise bu âyet-i kerime, Nadr ve Kureyze oğulları Yahudilerinden, müslüman olduklarını iddia eden münafıklarla, yine bu iki Yahudi kabilesinden, gerçekten müslüman olanlar hakkında nâzil olmuştur. Münafıklar, Ebu Berze el-Eslemi adındaki bir kâhine başvurmak istemişler, müslümanlar ise, Resulullah'ın hakemliğini istemişlerdir. Bunun üzerine de bu âyet-i kerime inerek münafıkları kınamıştır.

Bu hususta Süddi diyor ki: "Yahudilerden bir kısım insanlar müslüman olmuşlardı. Müslüman olduklarını söyleyen bu kişilerden bir kısmı da münafıktı. Cahiliye döneminde Nadr oğulları, daha kuvvetli olduklarından Kureyza oğullarından biri Nadr oğullarından bir kimseyi öldürdüğünde katile kısas tatbik edilirdi. Fakat Nadr oğullarından biri Kureyza oğullarından birini öldürecek olursa katile kısas tatbik edilmezdi. Öldürülen kişinin altmış Vesk yiyecek ölçüsündeki diyeti verilirdi.

Kureyze ve Nadr oğullarından bir kısım insanların müslüman olmalarından sonra, Nadr oğullarından biri Kureyza oğullarından bir kimseyi öldürdü. Taraflar Resulullah'ın hakemliğine başvurdular. Nadr oğulları dediler ki: "Ey Allah'ın Resulü, biz cahiliye döneminde bu gibi durumlarda onlara diyet veriyorduk." Kureyza oğulları da dediler ki: "Hayır bunu kabul etmeyiz. Biz hem soy bakımından hem de din bakımından sizinle kardeşiz. Bizim kanımız da sizin kanınız gibidir. Fakat sizler cahiliye döneminde bize galip gelmiştiniz. Artık Allah İslamı getirdi." Bunun üzerine Allah teala da Yahudilerin, birbirlerine karşı haksızlık yapmalarını ayıplayarak şu âyeti indirdi: "Biz Tevrat'ta onlara şu

hükümleri farz kılmıştık: Cana can, göze göz buruna burun" [132] Allah teala Nadr oğullarının diyet vererek kısas uygulamamalarını ayıplayarak da şu âyeti indirdi: "Onlar cahiliye devrinin hükmünü mü istiyorlar?" [133] Bundan sonra Resulullah, Nadr kabilesinden olan katili ona kısas tatbik etti. Bundan sonra Nadr ve Kureyza oğulları birbirlerine karşı övünmeye başladılar. Nadr oğulları da "Biz daha üstünüz" demeye başladılar. Yahudiler daha sonra Medine'ye gelip Ebu Berze el-Eslemi adındaki kâhinin yanına gittiler. Ve "Biz Ebu Berze'nin hakemliğine başvuralım da lehimize hüküm versin." dediler. Bu iki kabileden gerçekten müslüman olanlar ise "Hayır, biz Resulullah'a gidelim de aramızda o hüküm versin." dediler. Fakat münafıklar bunu kabul etmediler ve Ebu Berze'nin yanına gittiler. Onun, aralarında hakemlik yapmasını istediler. O da dedi ki: "Lokmayı büyük yapın." Onlar da dediler ki: "Sana on vesk ölçüsü yiyecek verelim." Ebu Berze "Hayır almam. Benim diyetim olarak yüz vesk vereceksiniz. Çünkü ben, Nadr oğullarının lehine hüküm verecek olsam, Kureyza oğullarının beni öldüreceklerinden korkarım. Kureyza oğullarının lehine hüküm verecek olursam, Nadr oğullarının beni öldüreceklerinden korkarım." Fakat münafıklar, Ebu Berze'ye on veskten fazla yiyecek vermemekte direttiler. Ebu Berze de bu ücretle aralarında hüküm vermemekte diretti. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nâzil oldu. Ve Nadr ve Kureyza oğullarının münafıklarını ve hakemliğine başvurdukları Ebu Berze'yi kınadı. Onun bir tağut olduğunu beyan etti.

c- Abdullah b. Abbas, Mücahid, İbn-i Cüreyc ve Ata'ya göre bu âyet-i kerime, Kâ'b b. el-Eşref adlı Yahudinin hakemliğine başvuran bir münafıkla bir Yahudi hakkında nâzil olmuştur. [134]

Bunlara göre münafık olan kişi, Ka'b b. el-Eşref'e, Yahudi de Resulullah'a giderek hakem olmalarını istemişler âyet de bunun üzerine nâzil olmuş ve

---

132 Maide suresi, 5/45

133 Maide suresi, 5/50

134 Rivayet edilir ki, bir Yahudi ile bir münafık arasında anlaşmazlık çıktı. Yahudi: "Gel gidelim Muhammed'e, bize hakemlik yapsın." dedi. Münafık kabul etmedi ve "Kâ'b b. el-Eşref'i hakem yapalım." dedi. Bunun üzerine Yahudi ona "Ben seni, Peygamber'ine çağırıyorum sen gelmiyorsun." dedi. Nihayet münafık istemeyerek Yahudi ile birlikte Resulullah'a gittiler. Resulullah, münafıkın aleyhine Yahudi'nin de lehine hüküm verdi. Resulullah'ın yanından ayrılınca bu defa münafık, Resulullah'ın verdiği hükmü kabul etmeyerek Yahudiye: "Gel gidelim Ömer b. el-Hattab'ı hakem tayin edelim." dedi. Hz. Ömer'e gittiler. Yahudi: "Benimle bu adam arasında anlaşmazlık oldu. Muhammed'e gittik, onu hakem seçtik. O, benim lehime hüküm verdi." dedi. Hz. Ömer, münafıka: "Bunun söyledikleri doğru mu?" diye sordu. Münafık "Evet." dedi. Hz. Ömer: "Beni biraz bekleyin gelip aranızda hüküm vereyim." dedi. Evine gidip kılıcını kuşandıktan sonra çıkıp geldi ve münafıkın boynunu vurdu ve şöyle dedi: "Allah'ın hükmüne ve Peygamberinin hükmüne razı olmayana ben böyle hüküm veririm" ve işte bu olay üzerine bu âyet nâzil oldu.

Ka'b b. el-Eşref'in bir tağut olduğunu beyan etmiştir.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ رَأَيْتَ الْمُنَافِقِينَ
يَصُدُّونَ عَنكَ صُدُودًا ﴿٦١﴾

61- Onlara: "Allah'ın indirdiği Kur'an'a ve Peygambere gelin." denildiğinde, münafıkların senden şiddetle yüz çevirdiklerini görürsün.

Ey Muhammed, sana indirilen Kur'an'a iman ettiklerini zanneden şu münafıkları ve senden önce indirilen kitaplara iman ettiklerini iddia eden şu kitap ehlini görmez misin? Onlara: "Allah'ın kitabında indirdiği hükme ve Peygamberinin hükmüne gelin." denildiği zaman onların senden şiddetle yüz çevirdiklerini, başkalarının da sana gelmelerine engel olduklarını görürsün. Çünkü sen herkese eşit muamele yapar, maddi menfaatler gözeterek kimseyi kayırmazsın. Tağutlar ise bunun aksine hareket ederler.

فَكَيْفَ إِذَا أَصَابَتْهُم مُّصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ثُمَّ جَاءُوكَ
يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا إِحْسَانًا وَتَوْفِيقًا ﴿٦٢﴾

62- Kendi yaptıklarından dolayı başlarına bir musibet geldiğinde nice olur halleri? Sonra da sana gelip: "Biz iyilik etmek ve uzlaştırmaktan başka bir şey istemedik." diye Allah'a yemin ederler.

Ey Muhammed, sana ve senden öncekilere indirilen kitaplara iman ettiklerini iddia eden fakat buna rağmen tağutların hakemliğine başvuran bu münafıklara, işlemiş oldukları günahlar yüzünden bir musibet geldiğinde bu musibete karşı ne yapabiliyorlar ki? Böyle bir musibete uğradıkları zaman ancak, sana gelip yalan yere Allah'a yemin ediyor ve "Ey Muhammed, biz hakeme başvurmakla ancak birbirimizin iyiliğini ve aramızı bulmayı istedik." diyorlar.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُل
لَّهُمْ فِي أَنفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا ﴿٦٣﴾

63- İşte bunların kalblerindekini Allah bilir. Onlara aldırma. Onlara nasihat et. Kendilerine tesir edecek güzel söz söyle.

Allah, işte bu münafıkların kalblerinde bulunan iki yüzlülüğü ve tağutların hükmüne başvurma eğilimini bilir. Bu itibarla sen onlra aldırma. Onları cezalandırmaya girişme. Fakat onları uyar ve nasihat et. Onlara tesir edecek mânâlı sözler söyle. Allah'tan korkmalarını emret.

وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذ ظَّلَمُوٓا۟
أَنفُسَهُمْ جَآءُوكَ فَٱسْتَغْفَرُوا۟ ٱللَّهَ وَٱسْتَغْفَرَ لَهُمُ ٱلرَّسُولُ
لَوَجَدُوا۟ ٱللَّهَ تَوَّابًا رَّحِيمًا ﴿٦٤﴾

64- Biz bütün Peygamberleri Allah'ın izniyle kendilerine ancak itaat edilsin diye gönderdik. Eğer insanlar kendi nefislerine zulmettikleri vakit, sana gelip de Allah'tan, günahlarını bağışlamasını dileseydiler, Peygamber de onların bağışlanmasını istesevdi, muhakkak ki Allah'ı, tevbeleri kabul edici ve çok merhametli bulacaklardı.

Biz, hiçbir Peygamber göndermedik ki, emrimizle, ümmeti tarafından ona itaat edilmesini farz kılmış olmayalım. Muhammed bu peygamberlerden biridir. Ona da itaat farzdır. Ey Resulüm, şayet şu münafıklar, tağutun hakemliğini kabul ederek, kendi kendilerine zulmettikleri zaman, sana gelip de Allah'tan günahlarının bağışlanmasını isteseydiler sen de onlar için af dileseydin, elbette ki Allah'ı, tevbeleri çokça kabul edici ve cezalandırılmalarından vazgeçerek çok merhamet edici bulurlardı.

*Allah teala bu âyet-i kerimeyle Resulullah'ın hakemliğini bırakıp tağutun hakemliğine başvuran münafıkları kınamaktadır. Çünkü onların, Allah'a ve Resulüne itaat etmeleri ve oların hükümlerine boyun eğmeleri gerekir. Zira Peygamberler boşuna değil, kendilerine itaat edilmeleri için gönderilmiştir.

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا
يَجِدُوا۟ فِىٓ أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا۟ تَسْلِيمًا ﴿٦٥﴾

65- Rabbine yemin olsun ki aralarındaki anlaşmazlıklarda seni hakem seçip sonra da verdiğin hükme, içlerinde bir sıkıntı duymadan tama-

mıyla boyun eğmedikçe iman etmiş olmazlar.

Ey Muhammed, Rabbine yemin olsun ki, insanlar, tartıştıkları konularda seni hakem seçip sonra da senin verdiğin hükme karşı, içlerinde bir sıkıntı duymayıp, senin kararına tam olarak teslim olmadıkça hakkıyla iman etmiş olmazlar.

*Görülüyor ki âyet-i kerime, aralarında ihtilaf çıkan kişilerin, Resulullah'ı hakem tayin edip sonra da verdiği hükme tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe iman etmiş sayılmayacaklarını beyan etmektedir.

Bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi hakkında müfessirler iki görüş zikretmişlerdir:

a- Bazılarına göre bu âyetin nüzul sebebi, Zubeyr b. Avvam ile Ensar'dan bir kişinin arasında geçen anlaşmazlık üzerine, Resulullah'ın hüküm vermesi ve Ensardan olan kişinin de bu hükme rıza göstermemesidir.

Bu hususta Zübeyr b. Avvam'ın oğlu Urve, kardeşi Abdullah'tan şunu rivayet etmiştir.

عن عروة بن الزبير؛ أن عبد الله بن الزبير حدثه؛ أن رجلاً خاصم الزبير عند رسول الله (ﷺ)، في شراج الحرة التي يسقون بها النخل. فقال الأنصاري: سرح الماء يمر، فأبى: عليهم فاختصموا عند رسول الله (ﷺ). فقال رسول الله (ﷺ) للزبير «اسق، يا زبير! ثم أرسل الماء إلى جارك» فغضب الأنصاري. فقال: يا رسول الله! أن كان ابن عمتك! فتلون وجه نبي الله (ﷺ). ثم قال «يا زبير! اسق. ثم احبس الماء حتى يرجع إلى الجدر. فقال الزبير: والله! إني لأحسب هذه الآية نزلت في ذلك»

Zübeyr ile Ensar'dan bir kişi Medine'nin dışında bulunan ve "Harre" diye adlandırılan bir yerdeki su arkı hakkında Resulullah'ın yanında münakaşa ettiler. O arktan hurmalarını suluyorlardı. Münakaşa sırasında Ensar'dan olan kişi "Suyu bırak gelsin." dedi. Fakat Zübeyr kabul etmedi. Bunun üzerine Resulullah'tan aralarında hüküm vermesini istediler. Resulullah Zübeyre "Ey Zübeyr, hurmalarını sula ve suyu komşuna bırak." dedi. Bunun üzerine, Ensar'dan olan kişi kızdı ve "Ey Allah'ın Resulü, bu senin halanın oğlu olduğu için

mi?" dedi. Bunun üzerine Resulullah'ın rengi değişti ve şöyle buyurdu: "Ey Zübeyr, hurmalarını sula, ağaçlarının köküne işleyinceye kadar suyu bırakma. "İşte bu olay üzerine bu âyet nâzil oldu." (135)

Bu olayı izah eden Buhari diyor ki: "Resulullah son emriyle Zübeyr'in, hakkını tam olarak almasını emretmiştir. Halbuki daha önce söylediği "Sula ve bırak" sözüyle her iki taraf için kolaylık getirecek bir hal tarzını teklif etmişti." (136)

b- Mücahid'e göre ise bu âyet-i kerime, bu surenin altmışıncı âyetinde, tağutların hakemliğine başvurmak istedikleri zikredilen kişiler hakkında nâzil olmuştur.

Taberi, âyetlerde tağutun hükmüne başvurmak isteyen kimselerin kıssası devam ettiğinden âyet-i kerimenin nüzul sebebi olarak Mücahid'in görüşünün daha evla olduğunu söylemiştir. Zira bir kıssanın bittiğine dair bir işaret olmayınca aynı kıssanın devam ettiğini söyleyerek âyetleri birbiriyle irtibatlandırmak daha evladır.

وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنِ اقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ أَوِ اخْرُجُوا مِن دِيَارِكُم مَّا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ
مِّنْهُمْ ۖ وَلَوْ أَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهِ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَأَشَدَّ تَثْبِيتًا ﴿٦٦﴾

66- Şayet onlara "Kendinizi öldürün." yahut "Yurtlarınızdan çıkın" diye yazsaydık içlerinden ancak pek azı bunu yapardı. Eğer onlar kendilerine öğüt edileni yapmış olsalardı elbette onlar için daha hayırlı ve daha sağlam olurdu.

Şayet biz o tağutu hakem tayin edenlere, kendi kendilerini öldürmelerini veya vatanlarından hicret etmelerini farz kılacak olsaydık, pek azı hariç onlar bunu yapmazlardı. Eğer bu münafıklar kendilerine öğütlenen, Allah'a itaati yerine getirecek olsalardı elbette ki dünya ve âhiretlerinde onlar için daha hayırlı olurdu. Bu onların imanlarını sağlamlaştırır ve kararlılıklarını artırırdı.

* Süddi diyor ki: "Sabit b. Kays b. Şemmas ve Yahûdilerden bir adam övündüler. Yahudi dedi ki: "Allah'a yemin olsun ki daha önce Allah bize birbirimizi öldürmemizi emretti. Biz de o emri yerine getirdik." Sabit de dedi ki: "Şimdi Allah bize, kendinizi öldürün diye emredecek olsa mutlaka onu biz de yaparız." İşte bunun üzerine bu âyet nâzil oldu.

---

135 Müslim, K. el-Fadail es-Sahabe, bab: 129, Hadis no: 2357
136 Bkz. Buhari, K. Tefsir el-Kuran sure h. no: 12

وَإِذًا لَّآتَيْنَاهُم مِّن لَّدُنَّآ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٦٧﴾

وَلَهَدَيْنَاهُمْ صِرَاطًا مُّسْتَقِيمًا ﴿٦٨﴾

67- O zaman elbette ki onlara, katımızdan büyük bir mükâfaat verirdik.

68- Ve onları muhakkak ki doğru yola iletirdik.

Şayet onlar emrolunanı yapacak olsalardı, amellerine karşı onlara büyük bir mükâfaat verirdik. Onların niyetlerini sağlamlaştırır, görüşlerini kuvvetlendirir, amellerini yapmaları için onlara güç ve kuvvet verirdik. Onları mutlaka, kendisinde hiçbir eğrilik bulunmayan doğdoğru bir yol olan İslama iletirdik.

* Allah teala, tağutu hakem tayin edenlerin akıbetlerini belirttikten sonra, Allah'a ve Peygambere itaat edenlerin ne gibi derece ve makamları olduğunu da belirterek buyurdu ki:

وَمَن يُطِعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِم مِّنَ النَّبِيِّينَ

وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ ۚ وَحَسُنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا ﴿٦٩﴾

69- Kim, Allah'a ve Peygambere itaat ederse, işte onlar, Allah'ın, kendilerine nimet verdiği Peygamberlerler, doğru olanlar ve salih kimselerle beraberdirler. Onlar ne güzel arkadaştırlar.

Kim, Allah'ın ve Peygamberin emirlerine boyun eğip hükümlerine rıza göstererek Allah'a ve Peygambere itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine itaat etme nimetini vediği Peygamberlerle, Peygamberlerin izinde giden sadık insanlarla, Allah yolunda öldürülen şehitlerle ve Allah'ın salih kullarıyla beraber olacaklardır. Bunlar ne güzel cennet arkadaşlarıdır.

*Âyet-i kerimede geçen ve "Doğru olanlar" diye tercüme edilen (الصدّيقين) kelimesinden maksat, bazı âlimlere göre "Peygamberlere uyanlar" demektir. Bunlara "Doğru olanlar" denilmesinin sebebi, Peygamberin yollarını izlemeleri, onlardan sonra da yollarından ayrılmadan devam etmeleridir.

Diğer bir kısım âlimlere göre ise bu kelimeden maksat, "Çokça sadaka verenler" demektir.

Bu hususta Mikdat b. el-Esved'in şunları söylediği rivayet edilir. "Dedim ki Ey Allah'ın Resulü, ben senden bir şey işittim ve o konuda şüpheye düştüm. "Resulullah da buyurdu ki: "Sizden biriniz bir mesele hakkında şüpheye düşe-

cek olursa onu bana sorsun." Bunun üzerine ben de dedim ki: "Senin, hanımların hakkında "Ümit ederim ki benden sonra onlar için sıddıklar olur." diye söylediğin sözdür." Resullullah buyurdu ki: "Hayır bu o değildir. Fakat sıddıklar, sadaka verenlerdir.

Taberi diyor ki: "Şayet bu hadisin senedi sahih olmuş olsaydı, "Sıddık"ın mânâsı hakkında bu hadisin ifadesinin dışında bir şey söylemeyi caiz görmezdik ve bu hadisi bırakıp başka bir şeye başvurmazdık. Fakat bunun senedinde bazı şeyler vardır. Bu nedenle "Sıddîkîn" kelimesinin mânâsının, "Sözünü doğruluyanlar" olduğunu söylemek daha isabetlidir. Zira "Sıddîk" kelimesinin Arapça'da hatıra gelen ilk mânâsı budur.

Âyette geçen ve "Şehitler" diye izah edilen (اَلشُّهَدَاءُ) kelimesi (شَهِدَ) kökünden türemiştir. Allah yolunda öldürülenlere "Şehit" denilmesi ise onların, ölünceye kadar, Allah'ın haklı olduğuna dair doğru bir şahitlikte bulunmalarındandır.

Âyette geçen "Salihler"den maksat ise hem gizli amelleri hem de açık amelleri salih olanlardır.

Bir kısım müfessirler, bu âyet-i kerimenin, Resulullah'ın vefatından sonra, derecesinin yüceliğinden dolayı âhirette onu göremeyeceklerine üzülen insanlar hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir.

Bu hususta Said b. Cübeyr diyor ki: "Ensardan bir adam, Resulullah'a geldi. O üzgündü. Resulullah ona: "Ey filan ne oluyor ki seni üzgün görüyorum?" dedi. O adam da dedi ki: "Ey Allah'ın Peygamberi, senin hakkında düşündüğüm bir şeyden dolayı üzgünüm." Resulullah: "Nedir o?" dedi. O kişi de: "Şimdi biz, sabah akşam senin yanına geliyoruz, yüzüne bakıyoruz. Seninle birlikte oturuyoruz. Yarın sen Peygamberlerle birlikte yüce makamlara çıkarılacaksın. Artık biz sana ulaşamayacağız." dedi. Peygamber efendimiz hiçbir cevap vermedi. Bunun üzerine Cebrail (a.s.) "Kim, Allah'a ve Peygamberine itaat ederse işte onlar, Allah'ın, kendilerine nimet verdiği Peygamberler, doğru olanlar, şehitler ve salih kimselerle beraberdirler. Onlar ne güzel arkadaştırlar." âyetini indirdi. Resulullah da adamı çağırtıp onu müjdeledi.

Bu izahlardan da anlaşıldığı gibi cennetin yüksek derecelerinde bulunan kimseler, daha aşağı derecede bulunanların yanlarına gidip gelebilecekler, cennetin bahçelerinde bir araya gelerek, Allah'ın, kendilerine verdiği nimetlere kavuşacaklar ve onu göreceklerdir.

ذَٰلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللَّهِ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ عَلِيمًا ﴿٧٠﴾

70- Bu, Allah'tan bir lütuftur. Herşeyi bilen olarak Allah yeter.

Allah'a ve Peygambere itaat edenlerin, Peygamberlerle, sıddıklarla, şehitlerle ve salih kullarla beraber oluşu, Allah'tan, itaat edenlere bir lütuftur. Aslında onlar bunu, kendi amelleriyle hak etmiş değillerdir. Herşeyi bilen olarak Allah yeter. Kullarından kimin itaatkâr, kimlerin isyankâr olduğunu bilir ve onlara buna göre karşılık verir.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ خُذُواْ حِذْرَكُمْ فَٱنفِرُواْ ثُبَاتٍ أَوِ ٱنفِرُواْ جَمِيعًا ﴿٧١﴾

71- Ey iman edenler, tedbirinizi alın. Bölük bölük veya toplu olarak savaşa gidin.

Ey iman edenler, düşmanlarınıza karşı silahlanarak tedbirinizi alın. Bölük bölük veya toplu olarak düşmanlarınıza karşı savaşa çıkın.

* Âyet-i kerime, kâfirlere karşı her türlü tedbirin eksiksiz olarak alınması lazım geldiğine işaret etmekte ve müminlere, kâfirlerle savaşmayı ihmal etmemelerini emretmektedir.

وَإِنَّ مِنكُمْ لَمَن لَّيُبَطِّئَنَّ فَإِنْ أَصَٰبَتْكُم مُّصِيبَةٌ قَالَ قَدْ أَنْعَمَ ٱللَّهُ عَلَىَّ إِذْ لَمْ أَكُن مَّعَهُمْ شَهِيدًا ﴿٧٢﴾

72- Şüphesiz ki içinizden pek ağır davranan vardır. Size bir musibet geldiği zaman: "Allah bana nimet ihsan etti de onlarla beraber olmadım." der.

Şüphesiz ki sizin içinizde cihada çıkma hususunda pek ağır davranan ve başkalarının da ağır davranmalarına sebep olanlar vardır. Bunlar münafıklardır. Siza, mağlubiyet, yaralama ve öldürme gibi bir musibet geldiği zaman: "Allah bana lütufta bulundu. Çünkü onlarla beraber savaşta bulunmadım ve benim başıma belalar gelmedi." der. Sizden geri kaldığına ve sizin sıkıntılara uğramanıza sevinir. Zira Allah'ın mümin kullarına, yolunda cihad etmeleri halinde erişeceklerini vaat ettiği sevaptan şüphe etmektedirler.

وَلَئِنْ أَصَٰبَكُمْ فَضْلٌ مِّنَ ٱللَّهِ لَيَقُولَنَّ كَأَن لَّمْ تَكُۢنۢ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُۥ مَوَدَّةٌ يَٰلَيْتَنِى كُنتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧٣﴾

73- Yemin olsun ki Allah'tan size bir lütuf eriştiğinde de, sizinle onun arasında bir dostluk yokmuş gibi "Keşke onlarla beraber olsaydım da büyük bir başarı elde etseydim." der.

Yemin olsun ki şayet size, zafer ve ganimet gibi, Allah'tan bir nimet erişecek olsa, cihaddan geri kalan bu münafık, sanki aranızda hiçbir dostluk yokmuş ve o adam, görünürde de olsa sizin dininizde olan birisi değilmiş gibi "Keşke onlarla beraber olsaydım da büyük bir pay elde etseydim." der.

*Allah teala bu âyetle münafıkların savaş hakkında tutumlarını bildirmektedir. Şayet onlar savaşa katılırlarsa sadece ganimet elde etme gayesiyle katılırlar. Eğer katılmazlarsa kalblerindeki şüpheden dolayı katılmazlar. Yoksa onlar ne savaşa katılmaktan sevap ümid ederler ne de katılmamaktan dolayı cezalandırılmaktan korkarlar.

Allah teala, çetin imtihanlardan biri olan savaş karşısında münafıkların hallerini belirttikten sonra hakkıyla iman eden müminleri Allah yolunda cihad etmeye teşvik ederek şöyle buyurdu.

فَلْيُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ الْحَيَوٰةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ ۚ وَمَن يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٧٤﴾

74- Âhiret hayatına mukabil dünya hayatını satanlar, Allah yolunda savaşsınlar. Kim, Allah yolunda savaşır da öldürülür veya galip gelirse biz ona ilerde büyük bir mükâfaat vereceğiz.

Dünya hayatını satan, ona önem vermeyerek karşılığında âhiret sevabını alan ve Allah'ın rızasını talep ederek mallarını harcayanlar, Allah'ın dinini yüceltmek ve Allah'ın şeriatını zafere ulaştırmak için Allah yolunda savaşsınlar. Kim Allah yolunda savaşır da düşmanları tarafından öldürülür veya onlara galip gelirse, biz onlara büyük bir sevap vereceğiz.

* Bu büyük sevabın ne olduğu hususunda Peygamber efendimiz şöyle buyuruyor:

أَنَّ رَسُولَ اللهِ (ﷺ) قَالَ تَكَفَّلَ اللهُ لِمَنْ جَاهَدَ فِي سَبِيلِهِ لَا يُخْرِجُهُ إِلَّا الْجِهَادُ فِي سَبِيلِهِ وَتَصْدِيقُ كَلِمَاتِهِ بِأَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ أَوْ يَرْجِعَهُ إِلَى مَسْكَنِهِ

الَّذِي خَرَجَ مِنْهُ مَعَ أَجْرٍ أَوْ غَنِيمَةٍ

"Evinden ancak Allah yolunda cihad etmek ve Allah'ın kelamını tasdik etmek için çıkıp, Allah yolunda cihad eden kimseye, Allah onu cennete koyacağına veya çıkmış olduğu evine mükâfaat yahut ganimetle döndüreceğine dair kefil olmuştur." (137)

وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَٰذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا وَاجْعَل لَّنَا مِن لَّدُنكَ وَلِيًّا وَاجْعَل لَّنَا مِن لَّدُنكَ نَصِيرًا ﴿٧٥﴾

75- Size ne oluyor da Allah yolunda ve "Ey rabbimiz, halkı zalim olan bu memleketten bizi çıkar. Kendi tarafından bize bir dost gönder. Ve yine kendi tarafından bize bir yardımcı gönder." diye yalvaran erkek, kadın ve çocuklardan güçsüz olanlar uğrunda savaşmıyorsunuz?"

Ey iman edenler, size ne oluyor da Allah yolunda savaşmıyorsunuz? Ve yine neden kendilerine İslâm dininden çıkarmak için, müşriklerin eziyet ettikleri erkek, kadın ve çocuklardan güçsüz olanlar "Ey Rabbimiz, bizi, halkı zalim olan bu ülkeden çıkar. Bizlere kendi tarafından işlerimizi idare edecek bir dost gönder. Yine bizlere zalimlere karşı yardım edecek bir yardımcı gönder." diye yalvaran zayıflar uğrunda savaşmıyorsunuz?

* Müfessirler burada zikredilen ve "Halkı zalim olduğu bildirilen memleketin Mekke olduğunu söylemişlerdir. Zira orada müslüman olan erkeklere, arkabaları zulmetmişler, onlara çeşitli işkenceler yapmışlar ve onları dinlerinden çıkarmak için her yola başvurmuşlardır. Bu sebeple Allah teala diğer müminleri, bunları kurtarmaya teşvik etmiştir.

Hasan-ı Basri ve Katade bu âyetin izahında şunları söylemişlerdir: Bir kişi Hicret etmek maksadıyla halkı zalim olan bu memleketten çıkıp halkı salih olan ülkeye gitmek üzere yola koyulmuş ve yolun yarısında ölüm gelip ona çatmış, o da yönünü salih olan ülkeye doğru çevirmiştir. Bunun üzerine rahmet melekleriyle azap melekleri bu kişinin canını alma hususunda ihtilafa düşmüşler ve onlara: Bu kişi hangi memlekete daha yakın ise ona göre muamele yapmaları emredilmiştir. Onlar mesafeyi ölçmüşler, salih olan ülkeye bir karış daha yakın

137 Buhari, K. el-Hums bab: 8 / Müslim, K. el-İmara, bab: 104, Hadis no: 1876

olduğunu görmüşler ve bu sebeple onu rahmet melekleri vefat ettirmişlerdir.

اَلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا يُقَاتِلُوْنَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۚ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا يُقَاتِلُوْنَ فِيْ سَبِيْلِ الطَّاغُوْتِ
فَقَاتِلُوْٓا اَوْلِيَآءَ الشَّيْطٰنِ ۚ اِنَّ كَيْدَ الشَّيْطٰنِ كَانَ ضَعِيْفًا ﴿٧٦﴾

76- İman edenler, Allah yolunda savaşırlar. Kâfirler ise tağutun yolunda savaşırlar. O halde siz de şeytanın dostlarıyla savaşın. Şüphesiz ki şeytanın hilesi zayıftır.

Allah ve Peygamberine iman edip Allah'ın vaadine kesinlikle inananlar, Allah'ın dinini yüceltmek için, onun yolunda savaşırlar. Allah'ın birliğini inkâr edip Peygamberini yalanlayan kâfirler ise, tağutun yolunda ve tağutun dostları için hazırladığı plan üzere savaşırlar. O halde ey müminler, siz, şeytanın dostlarına karşı savaşın. Şeytanın hile ve tuzakları pek zayıftır. Bu itibarla onarın dostlarından ve taraftarlarından korkmayın.

*Allah teala bu âyet-i kerimede şeytanın ve onun dostlarının hiylelerinin zayıf olduğunu beyan etmiştir. Zira onlar ne Allah'ın sevabını ümid ederek savaşırlar ne de Allah'ın cezalandırmasından korkarak haksız yere savaşmayı bırakırlar. Onlar sadece bir taassup uğrunda ve Allah'ın, müminlere verdiği nimetleri kıskanma yüzünden savaşırlar. Halbuki müminler, Allah'ın sevabını ümid ederek savaşır ve yine Allah'ın cezalandırmasından korkarak haksız yere savaşmayı terkederler. Böylece müminler bilinçli bir şekilde savaşırlar. Öldürüldüklerinde Allah katında mükâfaatlandırılacaklarını, zafer kazandıklarında da ganimet elde edeceklerini bilerek savaşırlar. Halbuki kâfirler ise öldürülme korkusuyla ve âhiretten hiçbir şey beklemeksizin savaşırlar. Bu sebeple onlar manevi bakımdan zayıftırlar ve korku içindedirler.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ قِيْلَ لَهُمْ كُفُّوْٓا اَيْدِيَكُمْ وَاَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ ۚ فَلَمَّا كُتِبَ
عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ اِذَا فَرِيْقٌ مِّنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللّٰهِ اَوْ اَشَدَّ خَشْيَةً ۚ
وَقَالُوْا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ ۚ لَوْلَآ اَخَّرْتَنَآ اِلٰٓى اَجَلٍ قَرِيْبٍ ۗ قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا
قَلِيْلٌ ۚ وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِّمَنِ اتَّقٰى ۗ وَلَا تُظْلَمُوْنَ فَتِيْلًا ﴿٧٧﴾

77- Kendilerine "Ellerinizi savaştan çekin, Namazı kılın, zekatı verin." denilenleri görmez misin? Onlara savaş farz kılınınca içlerinden bir kısmı, insanlardan, Allah'tan korkar gibi hatta daha şiddetli bir şekilde korkuyorlar ve "Rabbimiz bize savaşı niçin farz kıldı?" Bizi, yakın bir zamana kadar geri bırakmalı değil miydi?" diyorlar. Ey Muhammed, de ki: "Dünyanın menfaati pek azdır. Âhiret ise Allah'tan korkanlar için daha hayırlıdır. Ve kıl kadar zulme uğratılmazsınız.

Ey Muhammed, kendilerine: "Şimdilik müşriklerle savaşmaktan elinizi çekin, namazı dosdoğru kılın, zekatı layık olanlara verin." denilenleri görmedin mi? Onlara, arzuladıkları savaş farz kılındığında, içlerinden bir cemaat, müşriklerden, Allah'tan korkarcasına veya daha şiddetli bir şekilde korkar oldular. Ve sızlanarak, dünyaya meylederek ve rahat yaşamayı tercih ederek şöyle demeye başladılar: "Ey Rabbimiz, savaşmayı bize niçin farz kıldın? Evlerimizdeki yataklarımızda ölünceye kadar bize mühlet verseydin ya." Ey Muhammed de ki: "Dünyadaki geçimliğiniz az bir şeydir. Çünkü dünyanın kendisi geçicidir. Rablerinden korkanlar için âhiret nimetleri daha hayırlıdır. Çünkü âhiret nimetleri devamlıdır. Sizler, hurma çekirdeğinin kovuğunda bulunan kıl kadar bile haksızlığa uğratılmayacaksınız.

*Müfessirler, bu âyeti kerimenin nüzul sebebi hakkında iki görüş zikretmişlerdir.

a- Abdullah b. Abbas, İkrime, İbn-i Cüreyc, Katade ve Süddi'ye göre bu âyet-i kerime, namaz ve zakâtın farz kılınıp cihadın henüz farz kılınmadığı bir zamanda müslüman olan, nmaz kılma ve zekat vermenin yanında cihadın da farz kılınmasını isteyen fakat cihad farz kılınınca da savaşmak zorlarına giden bir kısım sahabiler hakkında nâzil olmuştur.

Bu hususta Abdullah b. Abbas diyor ki: "Abdurrahman b. Avf ve arkadaşları Resulullah'a geldiler ve ona "Ey Allah'ın Resulü, biz müşrik iken güçlüydük, müslüman olunca zelil duruma düştük." dediler. Resulullah da "Ben, affetmekle emrolundum. Kimseyle savaşmayın." buyurdu. Allah teala Resulullah'a, Medine'ye gönderince savaşmayı emretti. Fakat savaşmak bir kısım müslümanlara zor geldi. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu ve dünya hayatının az bir geçimlik olduğunu, bu itibarla onu tercih etmenin isabetli olmadığını, âhiretin ise müminler için daha hayırlı olduğunu, Allah yolunda savaşarak âhireti tercih etmenin gerektiğini beyan etmiş oldu.

b- Mücahid ve Abdullah b. Abbas'tan nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyet-i kerime ve bundan sonra gelen seksen üçüncü âyetin sonuna kadar olan âyetler, Yahudiler hakkında nâzil olmuştur. Allah teala bunların durumuna düşmekten sakındırmıştır.

أَيْنَ مَا تَكُونُوا يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ ... مُشَيَّدَةٍ وَإِنْ تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ
يَقُولُوا هَٰذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا ... عِنْدِكَ قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ
فَمَالِ هَٰؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا ﴿٧٨﴾

78- Nerede olursanız olun ölüm sizi yakalar. Sağlam yapılmış kalelerde bulunsanız bile. Onlara (münafıklara) bir iyilik isabet ettiği zaman "Bu, Allah'tandır." derler. Bir kötülük isabet ettiğinde ise "Bu sendendir." derler. Ey Muhammed de ki: "Hepsi de Allah'tandır. Bu kavme ne oluyor da söz anlamaya yanaşmıyorlar?

Ey insanlar, nerede olursanız olun ölüm sizi yakalayacaktır. Çük sağlam yapılmış kaleler içine sığınsanız bile. O halde savaşmaktan kaçmayın. Ölmek veya öldürmek korkusuyla düşmanın karşısına çıkmaktan çekinmeyin. Münafıklara ganimet, zafer ve bolluk gibi bir iyilik isabet ettiğinde onlar "Bu Allah tarafındandır, onun takdiri iledir." derler. Fakat bunların başına mağlubiyet, yaralanma ve acı çekme gibi bir kötülük geldiğinde de "Ey Muhammed, bu sendendir. Senin tedbirsizliğinden ve kıt görüşlü oluşundandır." derler. Ey Muhammed onlara de ki: "Bolluk olsun kıtlık olsun, zafer olsun, hezimet olsun her şey Allah tarafındandır. O halde ne oluyor bu topluluğa da neredeyse söz anlamaz oluyorlar? Her şeyin, Allah'ın takdiriyle olduğunu ve onun kudreti altında olduğunu idrak etmeye yanaşmıyorlar.

*Âyette zikredilen ve "Sağlam yapılmış kaleler" diye tercüme edilen (بُرُوجٍ مُشَيَّدَةٍ) ifadesi iki şekilde izah edilmiştir.

a- Katade, Mücahid ve İbn-i Cüreyc'e göre bu ifadeden maksat, "Müstahkem köşkler"dir. Mücahid bu âyet-i kerimenin, örümceğin sokmasıyla öleceği haber verilen bu sebeple sağlam bir köşk yaptırarak korunmak isteyen fakat neticede ayak parmağını örümcek sokarak ölmüş olan bir kadın hakkında nâzil olduğunu zikretmiştir.

b- Süddi ve Rebi' b. Enes'e göre ise burada zikredilen (بُرُوجٍ مُشَيَّدَةٍ) den maksat, gökte bulunan belli köşklerdir. Allah teala, ölümü gelen insanın o köşklerde bulunması halinde bile mutlaka öleceğini beyan etmiştir. (مُشَيَّدَةٍ) kelimesinin asıl mânâsı ise şeddeli okunduğunda "Uzun" demek şeddesiz okunduğunda ise "Süslenmiş" demektir. Bazılarına göre de "Alçı

ile süslenmiş" demektir. Kûfe âlimleri bu kelimenin şedde ile okunması halinde emeğin çokluğunu ifade edeceğini söylemişlerdir. Burada zikredilen her bir köşkün yapımında çokça emek harcandığından (مُشَيَّدَةٍ) kelimesi şeddeli olarak zikredilmiştir. Az emek sarf ettiği ifade edilecek olsaydı şu âyet-i kerimede olduğu gibi şeddesiz ifade edilirdi. Bu kelime o âyette (وَقَصْرٍ مَشِيدٍ) şeklindedir.

مَآ أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ ٱللَّهِ ۖ وَمَآ أَصَابَكَ مِن سَيِّئَةٍ فَمِن نَّفْسِكَ ۚ وَأَرْسَلْنَٰكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا ۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِيدًا ﴿٧٩﴾

79- Sana ne iyilik gelirse Allah'tandır. Sana ne kötülük de gelirse kendi nefsindendir. Biz seni insanlara Peygamber olarak gönderdik. Şahit olarak Allah yeter.

Ey Muhammed, sana bolluk, nimet, âfiyet ve selâmet gibi herhangi bir iyilik isabet ettiğinde bu Allah'ın sana bir lütfu ve ihsanıdır. Yine sana dokunan zorluk, sıkıntı, eziyet gibi şeyler, senin kazanmış olduğun kötülüklerdendir. Ve onları sana takdir eden de benim. Biz seni kendimize, yaratıklar arasında bir elçi kıldık. Sen onlara, gönderdiğimiz şeyleri tebliğ ile yükümlüsün. Şayet onlar senin tebliğ ettiğin şeyleri kabul ederlerse onların lehinedir. Reddederlerse onların aleyhlerinedir. Sana ve onlara karşı şahit olarak Allah yeter. Zira senin tebliğinde onların, senin tebliğin karşısındaki tutumları da Allah'a gizli değildir. O herbirinize, yaptığınızın karşılığını verecektir.

Abdullah b. Abbas bu âyetin izahında şöyle demiştir: Resulullah'a dokunmuş olan iyiliklerden maksat, Bedir savaşında kazandığı zafer ve elde ettiği nimetlerdir. Ona dokunan kötülüklerden maksat ise Uhut savaşında başına gelen hallerdir. Mesela, o savaşta Resulullah'ın yüzü yaralanmış ve dişi kırılmıştı.

Katade ise bu âyetin izahında şunları söylemiştir: Bu hususta Resulullah'ın şöyle buyurduğu bize ulaşmıştır: "Kişiye isabet eden hiçbir odun yaralaması ayak kayması ve damar seğirmesi yoktur ki işlemiş olduğu bir günah karşılığında olmasın. Allah teala günahların bir çoğunu da affeder."

Evet, âyet-i kerimede kulun, içine düştüğü sıkıntı ve başına gelen belaların kendi suçundan kaynaklandığı beyan edilmektedir. Bu hususta diğer bir âyet-i kerimede de şöyle buyurulmaktadır: "Başınıza gelen bir musibet, kendi ellerinizle kazandığınız günahlar yüzündendir. Allah, işlenenlerin bir çoğunu da affeder." (138)

---

138 Şûrâ suresi, 42/30

مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ ۖ وَمَنْ تَوَلَّىٰ فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ
حَفِيظًا ﴿٨٠﴾

80- Kim Peygambere itaat ederse şüphesiz Allah'a itaat etmiş olur. Kim yüz çevirirse, biz seni, onların üzerine koruyucu göndermedik.

Kim Peygambere itaat ederse şüphesiz ki o Allah'a itaat etmiş olur. Çünkü Peygamberi o göndermiştir. Kim de Peygambre itaatten yüz çevirirse sorumluluğu kendisine aittir. Ey Muhammed, biz seni, onları koruyucu olarak göndermedik. Seni yol gösteren olârak gönderdik. Onları denetleyip hesaba çekecek olan biziz.

*İbn-i Zeyd diyor ki: "Bu âyet-i kerime cihadı emreden âyet inmeden önce nâzil olmuş, Peygambere itaat etmeyenlere karşı Peygamberin kişileri amellerinden dolayı hesaba çeken kimse olmadığı beyan edilmiştir.

Daha sonra onlara karşı cihad etmesi, müslüman oluncaya kadar onlara sert davranması emredilmiştir.

وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ فَإِذَا بَرَزُوا مِنْ عِنْدِكَ بَيَّتَ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ غَيْرَ الَّذِي تَقُولُ ۖ
وَاللَّهُ يَكْتُبُ مَا يُبَيِّتُونَ ۖ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿٨١﴾

81- Onlar "emrine uyduk." derler. Yanından ayrıldıkları zman da onlardan bir topluluk, senin söylediklerinin aksini geceleyin kurarlar. Allah onların gecelcyin ne kurduklarını yazar. Onlara aldırma ve Allah'a güven. Allah vekil olarak yeter.

Ey Muhammed, kendilerine savaş farz kılındığı zaman insanlardan, Allah'tan korktukları kadar veya daha fazla korkan o kimselere bir şey emrettiğinde "Emrettiğine itaat eder. Yasakladığından kaçınırız." derler Fakat onlar senin yanından ayrıldıkları zaman da içlerinden münafık olanlar, senin onlara söylediklerini geceleyin değiştirirler. Allah senin sözlerinden değiştirdikleri şeylerin cezasını onların amel defterlerine kaydettirmektedir. Sen bu münafıklara aldırış etme. Allah'a tevekkül et. Vekil olarak Allah yeter.

أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا ﴿٨٢﴾

82- Kur'an'ı düşünmüyorlar mı? Eğer Kur'an, Allah'tan başkası tarafından indirilmiş olsaydı onda birbirine zıt olan bir çok şey bulurlardı.

Ey Muhammed, senin, kendilerine söylediklerini geceleyin değiştiren o insanlar, Allah'ın kitabı olan Kur'an'ı düşünüp o kitabın, sana itaat etmelerine dair aleyhlerine bir delil olduğunu idrak etmezler mi? Kur'an Allah tarafındandır. Zira onun mânâları birbiriyle uyum içindedir, hükümleri birbirine uygundur. Ve onun bir kısmı diğer bir kısmını tasdik etmekte ve doğruluğuna şahitlik etmektedir. Şayet bu Kur'an, Allah tarafından değil de başka biri tarafından gönderilmiş olsaydı elbette ki onlar, Kur'an'ın içinde birbirleriyle çelişen bir çok hükümler, birbirini bozan bir çok mânâlar bulurlardı.

وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَىٰ أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٨٣﴾

83- Kendilerine emniyet veya korku hususunda bir haber geldiğinde onu yayarlar. Eğer onu Peygambere ve kendilerinden olan idarecilere havale etmiş olsalardı, onlardan hüküm çıkarmaya kadir olanlar, onun ne olduğunu bilirlerdi. Allah'ın, üzerinize olan lütfu ve merhameti olmasaydı, pek azınız müstesna, şeytana uyardınız.

Resulullah'ın söylediklerini geceleyin değiştiren o münafıklara, müslümanların müfrezelerinin savaşı kazanmaları veya mağlup olmaları gibi güven veya korku ile ilgili bir gizli haber geldiğinde o haberi Resulullah'tan ve müfrezenin komutanından önce insanlara yayarlar. Eğer bunlar işi Peygambere ve kendilerinden olan idarecilere havale edip sussalar ve haberi yaymasalardı bu haberi inceleme gücünde olanlar, onun gerçek yüzünün ne olduğunu bilirler ve onun doğru veya yanlış olduğuna karar verir ve ona göre insanlara bildirirlerdi. Eğer Allah'ın lütfu ve merhameti olmasaydı çok azınız hariç, bu münafıkar gibi siz de şeytana tabi olurdunuz.

* Görüldüğü gibi âyet-i kerime müminlerin savaşları hakkında gelen haberleri acele yayan bir kısım münafıkları ve zayıf iradeli insanları uyarmakta, bu gibi ciddi haberleri Resulullah'a ve haberi inceleyip doğruluğunu veya yalan

oluşunu tesbit edebilecek güçteki ordu komutanlarına ve ilim sahiplerine bırakmalarını emretmektedir. Nitekim bu hususta Peygamber efendimiz bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmaktadır:

قَالَ: رَسُولُ اللهِ (ﷺ) « كَفَى بِالْمَرْءِ كَذِباً أَنْ يُحَدِّثَ بِكُلِّ مَا سَمِعَ »

"Kişinin, duyduğu herşeyi konuşması, yalan olarak ona kâfidir." (139)

Âyet-i kerimenin sonunda "Allah'ın, üzerinize olan lütfu ve merhameti olmasaydı pek azanız müstesna, şeytana uyardınız." buyurulmaktadır.

Bu ifadenin izahı şöyledir: Ey müminler, Allah'ın, sizi hayırlarda muvaffak kılması, lütfu ve merhameti olmasaydı Resulullah'ın yanında iken "Emrine itaat ettik." deyip de onun yanından ayrıldıktan sonra geceleyin, onun dediklerini değiştiren şu münafıklar gibi şeytana tabi olurdunuz. Bundan pek azınız kurtulabilirdi."

Müfessirler burada zikredilen "Bundan pek azınız müstesna olurdu." ifadesini çeşitli şekillerde izah etmişlerdir:

a- Katade'ye göre istisna edilen pek az kimseler, gelen haberlerden hüküm çıkaran kimselerden istisna edilmişlerdir. Bu izaha göre âyetin mânâsı şöyledir: "Eğer o haberi Peygambere ve kendilerinden olan idarecilere havale etmiş olsalardı, onlardan hüküm çıkarmaya kadir olanlar, pek azı müstesna onun ne olduğunu bilirlerdi.

b- Abdullah b. Abbas'a göre ise burada istisna edilen pek az kimseler, kendilerine emniyet veya korku hususunda heber geldiğinde onu çevreye yayan kimselerden istisna edilmişlerdir. Bu izaha göre âyetin mânâsı şöyledir: "Resulullah'ın yanında bulunduklarında "Sana itaat ediyoruz." deyip onun yanından ayrıldıktan sonra da söylediklerinin tersini planlayan kimselere emniyet veya korku hakkında bir mesele geldiğinde onların pek azı müstesna hemen o meseleyi çevreye yayarlar." Bu izaha göre, burada, haber yaydıkları beyan edilen kimselerden maksat, münafıklar, haber yayanlardan istisna edilenlerden maksat ise müminlerdir.

c- Dehhak'a göre ise, âyette istisna edilen az kimseler, şeytana tabi olabilecekleri muhtemel olan kimselerden istisna edilmişlerdir. Buna göre âyetin izahı şöyledir: "Şayet, Allah'ın lütfu ve merhameti olmasaydı şeytana uyardınız. Bundan pek azınız müstesna olurdu. Bu az olanlar da şeytana uyma temayülünde olmayanlarınızdır."

---

139 Müslim, K. el-Mukaddime, bab: 5, Hadis no: 5

Bu hususta Dehhak şöyle demiştir: "Âyet-i kerime, şeytanın vesveselerinden bir kısım vesveseleri içlerinden geçiren sahabileri kastedmektedir. Onlardan az bir topluluğun bu vesveselerden uzak oldukları beyan edilmiştir.

d- Diğer bir kısım müfessirlere göre burada "Pek azınız müstesna" şeklinde zikredilen cümle, zahirde bir istisna ise de aslında yukarıda geçen hükmü pekiştirmedir.

Bunlara göre âyetin bu bölümünün mânâsı şöyledir: "Şayet size Allah'ın lütfu ve merhameti olmasaydı hep birlikte şeytana uymuş olurdunuz." Bu görüşte olan âlimler, Arapçada, istisnaların te'kid mânâsına da gediğini, buradaki istisnaların da bu türden olduğunu söylemişlerdir.

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden tercihe şayan olanı burada istisna edilenlerin duydukları haberleri derhal yayanlardan istisna edildiklerini söyleyen görüştür. Zira, bu istisna edilenlerin şeytana tabi olabileceklerden istisna eildiklerini söylemek caiz değildir. Çünkü, burada şeytana tabi olmayanların, Allah'ın lütfu ve merhametiyle tabi olmadıkları beyan edimiştir. Allah'ın lütfu ve merhameti olduktan sonra artık kimsenin şeytana tabi olması beklenemez. Diğer yandan, burada zikredilen istisnayı Arapça'da yaygın olan bir üsluptan çıkarıp onun pekiştirme ifade ettiğini söylemek de caiz değildir. Çünkü Allah tealanın kitabını Arapça'da yaygın olan üsluplara göre tefsir etmek isabetli değildir.

Keza burada, istisna edilen az kimselerin, haberi bilme yetkilerinde olanlardan istisna eildiklerini söylemek de doğru değildir. Çünkü haberi bilme yetkisinde olanlar, aynı seviyededirler. Onlardan bazılarının haberleri bileceklerini, diğerlerinin bilemeyeceklerini söylemek doğru değildir. İşte bu üç izah şekli de doğru olmadığından, buradaki istisnanın, haber yayanlardan istisna edildiklerini söylemekten başka bir yol yoktur. Biz de bunu tercih ettik.

فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسَكَ وَحَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَسَى
اللَّهُ أَنْ يَكُفَّ بَأْسَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَاللَّهُ أَشَدُّ بَأْسًا وَأَشَدُّ تَنْكِيلًا ﴿٨٤﴾

84- Ey Muhammed, Allah yolunda savaş. Sen ancak kendinden sorumlusun. Müminleri de savaşa teşvik et. Umulur ki Allah, kâfirlerin şerrini önler. Allah'ın azabı çok şiddetlidir. İbret alınacak cezası da pek şiddetlidir.

Ey Muhammed, Allah düşmanlarına karşı Allah yolunda bizzat cihad et. Sen bütün gücünle gayret et. Bu hususta sana uymayanlara üzülme. Allah seni, ancak gücünün yettiği ile mükellef tutar. Müminleri de müşriklerle savaşmaya

teşvik et. Umulur ki Allah, kâfirlerin şerrini sizden uzaklaştırır. Allah'ın belası pek çetindir. Cezası da pek şiddetlidir.

*Taberi diyor ki: "Umulur" kelimesi, Allah için kullanıldığında "Şüphesiz" anlamına gelir. Bu âyetteki "Umulur ki Allah, kâfirlerin şerrini önler." demek "Şüphesiz ki Allah, kâfirlerin şerrini sizden önler" demektir.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) kâfirlerle savaş hususunda bir hadis-i şerifte şöyle buyuruyor: "Kim, bir savaşa katılmadan veya savâşa katılma niyetini taşımadan ölürse, bir nevi münafık olarak ölmüş olur."

مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا وَمَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً
يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ مُقِيتًا ﴿٨٥﴾

85- Kim, iyi bir işe aracılık ederse, onun sevabından hissesi vardır. Kim de kötü bir işe aracılık ederse, onun günahından payı vardır. Allah, herşeye kadirdir.

Ey Muhammed, kim senin sahabilerinin zor durumda olanlarına yardımcı olur, düşmanlarına kaşı cihadlarında ve Allah yolunda savaşmalarında onlara yardımda bulunacak olursa, onun yapmış olduğu bu yardımdan dolayı, Allah'ın vereceği sevaptan bir payı vardır. Kim de, Allah'ı inkâr eden kâfirlere yardımcı olur, onlarla birlikte olarak müminlere karşı savaşacak olursa onun da günahtan bir payı vardır. Allah, herşeye kadirdir.

*Taberi diyor ki: "Bu âyet-i kerime, Resulullah'a savaşmayı ve müminleri savaşmaya teşvik etmesini emreden âyetten sonra geldiği için bu âyetteki şeytan ve yardım etmekten maksadın, bu savaşta yardım etme olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte her hayıra yardım edenin onun sevabından bir nasip ve şerre yardımcı olanın da onun günahından bir pay alacağını da ifade etmektedir.

Âyet-i kerimenin sonunda geçen ve "Kadirdir" diye tercüme edilen (مُقِيتًا) kelimesi, Abdullah b. Abbas ve Mücahid tarafından "Herşeye kadir olan" şeklinde izah edilmiştir. Abdullah b. Kesir tarafından "Herşeyi sevk ve idare eden" şeklinde izah edilmiştir. Süddi ve İbn-i Zeyd tarafından ise "Herşeye kadir olan" şeklinde izah edilmiş Taberi de bu görüşü tercih etmiştir. Çünkü bu kelime Kureyşlilerin şivesinde bu mânâda kullanılmıştır.

Ebu Mes'ud el-Ensâri diyor ki:

عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الأَنْصَارِيِّ. قَالَ : جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ (ﷺ) فَقَالَ: إِنِّي
أُبْدِعَ بِي فَاحْمِلْنِي. فَقَالَ « مَا عِنْدِي » فَقَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَنَا أَدُلُّهُ

عَلَى مَنْ يَحْمِلُهُ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ) « مَنْ دَلَّ عَلَى خَيْرٍ فَلَهُ مِثْلُ أَجْرِ فَاعِلِهِ »

"Bir adam Resulullah'a geldi ve "Benim bineğim telef oldu, bineksiz kaldım. Beni savaşa götürecek bir bineğe bindir." dedi. Resululah ise "Bende, seni bindirecek binek yoktur." buyurdu. Oradan birisi "Ey Allah'ın Resulü, ben ona, bineceği bir binek verecek olanı göstereyim mi?" dedi. Bunun üzerine Resulullah "Kim, bir hayır işleme yolunu gösterecek olursa ona, hayırı işleyenin sevabı kadar sevap vardır." buyurdu." (141)

وَإِذَا حُيِّيتُم بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا ﴿٨٦﴾

86- Size selam verildiği zaman siz de ondan daha güzeli ile karşılık verin veya aynısıyla mukabele edin. Şüphesiz Allah, herşeyi hesap edendir.

Ey iman edenler, sizlere ömrünüzün uzun olması, sağ ve salim olmanız dileğiyle selam verildiğinde, size bu gibi dileklerde bulunanlara daha güzeliyle dileklerde bulunarak selamlarını alın veya onların dileklerinin aynısını ifade eden selamlarla onların selamını alın. Şüphesiz ki Allah, yaptığınız her ameli muhafaza etmekte ve hesaplamaktadır. Herkese yaptığının karşılığını verecektir.

*Müfessirler, bu âyette zikredilen "Verilen selama daha güzeliyle veya aynısıyla karşılık vermek"ten neyin kasdedildiği hususunda iki görüş zikretmişlerdir.

a- Süddi, Ata, İbn-i Cüreyc ve İbrahim en-Nehai'ye göre bu âyette zikredilen iki türlü selam alma da müminlerin verdikleri selamı almakla ilgilidir. Bir müslüman diğer bir müslümana "Esselamüaleykümu değiğinde, diğer müslüman, selam verenin sözlerine ilavede bulunarak "Ve aleyküm Selem ve Rametulah" diyecek olursa işte o zaman onun selamına daha güzeliyle karşılık vermiş olur. Şayet "Esselamü aleyküm." diyene "Ve Aleyküm Selam" veya "Esselamü aleyküm" diyecek olursa işte o zaman verilen selama aynısıyla karşılık vermiş olur.

b- Abdullah b. Abbas, Katade ve İbn-i Zeyd'e göre bu âyette zikredilen "Selamı alanın daha güzeliyle karşılık vermesinden maksat" müslüman kimsenin vermiş olduğu selama, daha güzeliyle karşılık vermekteir. Selam verene aynısıyla mukabele etmekten maksat ise, müslüman olmayanın vermiş olduğu se-

141 Müslim, K. el-imare, bab: 133, Hadis no: 1893 / Ebu Davud, K. el-Edeb bab: 124, Hadis no: 5129 / Tirmizi, K. el-İlm, bab: 14, Hadis no: 2670, 2671

lamı aynen almaktır. Bunlara göre, selâm veren, müslüman olsun kâfir olsun onun selamını almak gerekmektedir. Ancak müslümanın selamı daha fazla hayır temennisiyle alınır. Kâfirin ise verdiği selam aynen iade edilir.

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden tercihe şayan olanı, bu âyette zikredilen selam alma şekillerinden ikisi de müslümanların vermiş oldukları selamı almaya aittir. Zira, kâfirlerin verdikleri selamların daha az temennilerle alınmasının gerekli olduğuna dair Resulullah'tan sahih haberler zikredilmiştir. Bu âyette ise selam verenin selamının verilenden daha güzel veya verilenin aynısıyla alınması emredilmektedir ki, bu da selam verenin müslüman olmasını gerektirmektedir.

Taberi diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki Allah tealanın kitabında emredildiği üzere selam almak farz mıdır?" Cevaben denilir ki: "Evet, selef alimlerinden bir topluluk, bu görüştedir. Nitekim Cabir b. Abdullh ve Hasan-ı Basri bunlardandır. Hasan-ı Basri, "Selam vermek nafile bir amel ise de onu almak farzdır." demiştir.

Resulullah, müminleri, aralarında selamı yaymaya teşvik etmiş ve buyurmuştur ki:

قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ) «لاَ تَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى تُؤْمِنُوا . وَلاَ تُؤْمِنُوا حَتَّى تَحَابُّوا. أَوَلاَ أَدُلُّكُمْ عَلَى شَيْءٍ إِذَا فَعَلْتُمُوهُ تَحَابَبْتُمْ؟ أَفْشُوا السَّلاَمَ بَيْنَكُمْ».

"Sizler iman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olmazsınız. Size, yaptığınız takdirde, birbirinizi sevmiş olacağınız bir şeyi göstereyim mi? Aranızda selamı yayın." (142)

Müslüman olmayan kimselere selam verilmez. Şayet onlar selam verirlerse, verilecek cevapta "Selam" kelimesi kullanılmaksızın sadece "Ve aleyke" denir. Bu hususta Peygamber efendimiz buyuruyor ki:

اِذَا سَلَّمَ عَلَيْكُمْ اَهْلُ الْكِتَابِ فَقُولُوا وَعَلَيْكُمْ

"Size ehl-i kitap selam verdiğinde "Ve aleyküm" deyin." (143)

اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ حَدِيثًا ﴿٨٧﴾

142 Müslim, K. el-İman, bab: 93, Hadis no: 54/Tirmizi, K. el-Kıyame, bab: 56 H.no: 2510 İbn-i Mace, K. el-Mukaddime, bab: 9 H.no: 68

143 Buhari, K. el-Mürteddîn, bab: 4

87- O öyle bir Allah'tır ki, ondan başka hiçbir ilah yoktur. Sizi, kıyamet gününde mutlaka toplayacaktır. Bunda asla şüphe yoktur. Allah'tan daha doğru sözlü kim vardır?

Allah, kendinden başka, hakkıyla ibadet edilecek hiçbir ilah bulunmayandır.O sizi, ölümünüzden sonra mahşer meydanında hesaba çekmek için, geleceğinde şüphe olmayan kıyamet günüde mutlaka bir araya toplayacaktır. Söyleyin bakalım, hangi varlık Allah'tan daha doğru bir söz söyleyebilir? O halde Allah'ın vermiş olduğu haberlerin doğruluğundan şüphe etmeyin.

فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِئَتَيْنِ وَاللَّهُ أَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا أَتُرِيدُونَ أَنْ تَهْدُوا مَنْ
أَضَلَّ اللَّهُ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا ﴿٨٨﴾

88- Ne oluyor size de münafıklar hakkında iki zümreye ayrılıyorsunuz? Halbuki Allah, yaptıklarından dolayı onları baş aşağı çevirmiştir. Allah'ın saptırdığı kimseyi hidayete mi erdirmek istiyorsunuz? Allah kimi saptırırsa onun için bir çıkış yolu bulamazsın.

Ey müminler, size ne oluyor da, münafıklar hakkında ikiye ayrılıyorsunuz? Bazınız onların öldürülmelerini, bazınız da serbest bırakılmalarını istiyorsunuz? Halbuki Allah, onları, işledikleri kötülükler sebebiyle müşriklerin hükmüne tabi tutarak baş aşağı çevirmiştir. Ey müminler, Allah'ın terk ettiği ve saptırdığı bir insanı İslam hidayetine kavuşturmayı mı istiyorsunuz? Allah, kimi saptırırsa onun için bir çıkış yolu bulamazsınız.

* Müfessirler, bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi hakkında çeşitli görüşler zikretmişlerdir.

a- Zeyd b. Sabit'e göre bu âyet-i kerime, sahabilerin Uhut savaşında Resulullah'tan ve müslümanlardan ayrılıp Medine'ye gelen ve müslümanlara "Şayet biz savaşmayı bilseydik size tabi olurduk." diyen münafıkların düştükleri ihtilaf hakkında nâzil olmuştur.

Abdullah b. Yezid el-Ensari bu hususta Zeyd b. Sabit'in şunları söylediğini rivayet etmiştir.

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالَىٰ عَنْهُ فَمَا لَكُمْ فِي
الْمُنَافِقِينَ فِئَتَيْنِ رَجَعَ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ (ﷺ) مِنْ أُحُدٍ وَكَانَ النَّاسُ

فِيهِمْ فِرْقَتَيْنِ فَرِيقٌ يَقُولُ اقْتُلْهُمْ وَفَرِيقٌ يَقُولُ لَا فَنَزَلَتْ فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِئَتَيْنِ* وَقَالَ إِنَّهَا طَيْبَةٌ تَنْفِي الْخَبَثَ كَمَا تَنْفِي النَّارُ خَبَثَ الْفِضَّةِ

"Sahabilerden bazıları Resululah ile birlikte Uhut savaşına gittikten sonra oradan savaşa katılmadan geri döndüler. İşte bu kimseler hakkında müslümanlar iki gruba ayrıldılar. Bir kısmı bunların öldürülmesini istiyordu. Diğer bir kısmı ise bunalrı mümin kabul ederek "Hayır öldürülmesinler." diyorlardı. İşte bunun üzerine bu âyet nâzil oldu ve "Ne oluyor size de münafıklar hakında iki zümreye ayrılıyorsunuz?" buyuruldu. Resulullah da şöyle buyurdu: "Medine pak ve temiz bir yerdir. O, ateşin, gümüşün posasını attığı gibi murdar olanı dışarı atar." (144)

b- Mücahid'e göre ise bu âyet-i kerime, sahabilerin, Mekke'den Medine'ye gelen, müslüman olduklarını açıklayan, daha sonra da Mekke'ye dönerek müşrik olduklarını ilan eden münafıklar hakkında ihtilafa düşmeleri üzerine nâzil olmuştur.

Bu hususta Mücahid diyor ki: "Bir kısım insanlar, Mekke'den çıkıp Medine'ye geldiler ve muhacir olduklarını iddia ettiler. Daha sonra da dinden çıktılar. Resulullah'tan, Mekke'ye gidip eşyalarını getirmelerine ve onlarla ticaret yapacaklarına dair izin istediler. Ve gittiler. İşte müminler, bu kimseler hakkında ihtilafa düştüler. Bazıları, onların münafık olduklarını bazıları da mümin olduklarını söylediler. Allah teala, bu âyeti indirerek, onların münafık olduklarını açıkladı ve onlarla savaşmayı emretti.

c- Abdullah b. Abbas, Ma'mer b. Raşid, Katade ve Dehhak'a göre ise bu âyet-i kerime, sahabilerin, Mekke'de müslüman olduklarını açığa vuran bununla birlikte, müslümanlara karşı müşriklere yardım eden bir kısım münafıklar hakkında ihtilafa düşmeleri üzerine nâzil olmuştur.

Bu hususta Abdullah b. Abbas'ın şunları söylediği rivayet edilmiştir: "Mekke'de yaşayan bir kısım insanlar, dilleriyle müslüman olduklarını söylediler. Fakat onlar müşriklere yardım ediyorlardı. Onlar, bazı işleri için Mekke'den çıktılar ve kendi kendilerine şöyle dediler: "Eğer biz, Muhammedin sahabileriyle karşılaşacak olursak bize bir zararları dokunmaz." İşte müminler bunların, Mekke'den çıktıkları haberini alınca kendi aralarında ihtilaf ettiler. Bir kısım müminler, dediler ki: "Bineklere binin ve gidin o murdarları öldürün. Çünkü onlar, size karşı, düşmanlarınıza yardım ediyorlar."

144 Buhari, K. Tefsir el-Kur'an sure 4, bab: 15/Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an sure: 4, bab: 14, Hadis no: 3028

Diğer bir kısım müminler de bunlar hakkında şöyle demişlerdir: "Sübhanallah, sizler, sizin söylediklerinizi söyleyen insanları mı öldüreceksiniz? Onların, sırf memleketlerini bırakıp hicret etmedikleri için mi, kanlarını ve mallarını helal görüyorsunuz?" İşte müminler bu insanlar hakkında iki gruba ayrılmışlardır. Resulullah, onların yanında bulunduğu halde o gruplardan herhangi birini görüşlerinden vazgeçimye çalışmamıştır. İşte bunun üzerine "Ne oluyor size de, münafıklar hakkında iki zümreye ayrılıyorsunuz? Halbuki Allah, yaptıklarından dolayı onları baş aşağı çevirmiştir..." âyeti nâzil olmuştur.

d- Süddi'ye göre ise bu âyet-i kerime, sahabilerin, Medine'de yaşayan ve münafıklarından dolayı oradan ayrılmak isteyen kişiler hakkında ihtilafa düşmeleri üzerine nâzil olmuştur.

Bu hususta Esbat, Süddi'nin şunları söylediğini zikretmiştir: Münafıklardan bir kısım insanlar, Medine'den çıkmak istemişlerdi. Onlar, müminlere "Biz Medine'de hasta olduk. Buranın havası bize ağır geldi. Bizler dağlara çıksak ve eski halimize geldikten sonra geri dönsek daha iyi olur. Çünkü bizler köy halkı idik. " dediler ve Medine'den ayrılıp gittiler.

Sahabiler bunlar hakkında ihtilafa düştüler. Bazıları "Bunlar, Allah düşmanı münafıklardır. İsteriz ki, Resulullah bize izin versin de onlarla savaşalım." dediler. Diğer bazıları ise "Bilakis bunlar, kardeşlerimizdir. Medine'nin havası bunları bunalttı ve bunlar buranın havasını ağır buldular ve dağlara çıkıp hava almak istediler. İyileşince tekrar geri döneceklerdir." dediler. Bunun üzerine Allah teala da buyurdu ki: "Ne oluyor size de münafıklar hakkında iki zümreye ayrılıyorsunuz?"

e- İbn-i Zeyd'e göre ise bu âyet-i kerime, sahabilerin, Hz. Aişe'ye yapılan iftira hususunda ihtilafa düşmeleri hakkında nâzil olmuştur.

Abdullah b. Übey gibi bazı münafıklar, Hz. Aişe aleyhine konuştular. Sa'd b. Muaz gibi samimi müminler ise Abdullah'ın bu davranışlarından beri olduklarını bildirmişlerdir.

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden tercihe şayan olan görüş, bu âyet-i kerimenin, Resulullah'ın sahabilerinin, müslüman olduktan sonra dinden çıkan Mekkeliler hakkında ihtilaf etmeleri üzerine nâzil olmuştur." diyen örüştür. Zira bu âyetten sonra gelen âyette de "... Allah yolunda hicret etmedikçe onlardan dostlar edinmeyin..." buyurulmakta ve bu insanların, Medineli olmadıkları, oraya henüz hicret etmedikleri anlaşılmaktadır.

Müfessirler de bu kişilerin ya Mekke veya Medineli oldukları huusunda ittifak etmişlerdir. Bunların Medineli olmadıkları bu âyetten anlaşıldığına göre Mekkeli oldukları kesindir.

Âyet-i kerimenin: "Halbuki Allah, yaptıklarından dolayı onları baş aşağı çevirmiştir." cümlesinde geçen ve "Baş aşağı çevirmiştir." diye tercüme edilen (أَرْكَسَهُم) cümlesi Ata'nın rivayetine göre Abdullah b. Abbas tarafından "Allah onları, müşriklerin hükmüne düşürmüştür. Yani kanlarını ve mallarını helal kılmıştır." şeklinde izah edilmiş, Ali b. Ebi Talha'nın rivayetine göre, yine Abdullah b. Abbas tarafından "Allah onları yere düşürmüş" şeklinde izah edilmiş, Katade ve Süddi tarafından ise "Allah onları saptırmış ve helak etmiştir." şeklinde izah edilmiştir.

Âyet-i kerimenin devamında "Allah'ın saptırdığı kimseyi hidayete mi erdirmek istiyorsunuz?" buyurulmaktadır. Burada hitap, münafıkları savunan müslümanlaradır. Allah teala onlara, bu gibi savunmalarından vazgeçmelerini emretmiştir.

وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَاءً فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ أَوْلِيَاءَ حَتَّىٰ
يُهَاجِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۚ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ
وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٨٩﴾

89- Onlar, kendileri gibi sizin de inkâr edip onlarla bir olmanızı isterdiler. Allah yolunda hicret etmedikçe onlardan dostlar edinmeyin. Eğer bundan yüz çevirirlerse onları yakalayın ve bulduğunuz yerde öldürün. Onlardan ne bir dost ne de bir yardımcı edinin.

Şu münafıklar sizin de inkâr edip kendileri gibi kâfir olmanızı ve Allah'a ortak koşmakta onlarla eşit hale gelmenizi isterler. O halde onlar, şirk yurdundan çıkıp İslam yurduna hicret etmedikçe, onlardan dostlar edinmeyin. Şayet Allah'a ve Resulüne iman etmekten ve şirk yurdunu bırakıp İslam diyarına hicret etmekten yüz çevirirlerse, onları yakalayın ve nerede bulursanız öldürün. Onlardan ne dost edinin ne de düşmanlarınıza karşı bir yardımcı edinin. Çünkü onlar kâfirdir. Sizin için ellerinden gelen kötülüğü yapmaktan geri kalmazlar.

*Allah teala, bu âyet-i kerime ile, müminlerin, haklarında ihtilaf ettikleri insanların, gerçekten münafık olduklarını, bu durumlarını değiştirmedikleri takdirde öldürülmelerinin gerektiğini beyan etmiştir.

إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ أَوْ جَاءُوكُمْ حَصِرَتْ
صُدُورُهُمْ أَنْ يُقَاتِلُوكُمْ أَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ ۚ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ

فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَأَلْقَوْا إِلَيْكُمُ السَّلَمَ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا ﴿٩٠﴾

90- Ancak aranızda anlaşma bulunan bir kavmne sığınanlar yahut ne sizinle ne de kendi kavimleriyle savaşmak istedikleri için yürekleri sıkıntıya düşerek size gelenlerle savaşmayın. Allah dileseydi onları size musallat ederdi de sizinle savaşırlardı. Eğer onlar, sizden uzak dururlar, sizinle savaşmazlar ve size barış teklif ederlerse Allah size, onların aleyhine bir yol vermemiştir.

Ancak sizinle anlaşması bulunan bir topluluğa gidip sığınan münafıklar bu hükümden müstesnadır. Sığındıkları topluluklara verdiğiniz eman bunlar için de geçerlidir. Veya bunlar, sizinle savaşmaktan kaçındıkları için yahut kendi topluluklarıyla savaşmaktan kaçındıkları için yürekleri sıkıntıya düşerek size geldikleri takdirde bunlar için de eman vardır. Eğer Allah dileseydi sizinle anlaşmalı olanlara sığınanları ve savaşmaktan dolayı usanıp sıkıntıya düşerek size gelenleri size sataştırırdı da, düşmanlarınız olan müşriklerle birlikte bunlar da size karşı savaşırlardı. Fakat Allah, lütfuyla onların şerrini sizden uzaklaştırdı. Eğer onlar sizden uzak durup sizinle savaşmaz ve size barış teklif ederlerse, Allah size, onların aleyhine bir yol vermemiştir. O hade böyle davrananlara dokunmayın.

*Rivayet ediliyor ki, Bedir ve Uhud savaşlarından sonra, müslümanların sayısı çoğalınca Resulullah, Halid b . Velid'i Müdlic kabilesine göndererek onları İslama davet etmek istemiştir. Bu kabilelerden olan Süraka, Peygamber efendimize gelerek şöyle demiştir: "Ey Allah'ın Resulü, kavmime adam göndereceğini öğrendim. Onlara dokunmamanı arzu ediyorum. Şayet, senin kavmin olan Kureyşliler müslüman olurlarsa onlarda islama girerler, Şayet kavmim müslüman olmazsa onlara düşmanlık beslerler." Bunun üzerine Resulullah, Halid b. Velid'e "Bununla beraber git ve istediğini yap." buyurdu Halid b. Velid gitti ve Müdlic kabilesiyle Resulullah'ın aleyhinde bulunmayacaklarına, Kureyşliler müslüman olursa onların da müslüman olacaklarına dair bir anlaşma yaptı.

İşte âyet-i kerime iki sınıf insanın öldürülmemesini bildirmektedir ki bunların birisi, kendisiyle sulh anlaşması yapılan bu Müdlic kabilesine katılan ve onların anlaşmasından istifade edenlerdir. Diğeri de Abbas gibi Bedir savaşında müslümanlarla savaşmak istemedikleri halde kabilelerinin baskısıyla gelip savaşa katılanlardır. Ancak müfessirler bu ve bundan sonra gelen âyet-i kerime-

nin, Tevbe suresinin beşinci âyetiyle neshedildiğini, bu itibarla münafıklar, müslümanlardan uzak dursalar, onlarla savaşmasalar ve onlara barış teklifinde bulunsalar bile, müşrikliğe devam ettikleri ve müslüman olmadıkları müddetçe onlarla savaşılacağını söylemişlerdir.

Nitekim İkrime, Hasan-ı Basri, Katade ve İbn-i Zeyd bu âyet-i kerimenin ve benzeri âyetlerin, Tevbe suresinin beşinci âyetiyle neshedildiğini söylemişlerdir.

Bu hususta İkrime ve Hasan-ı Basri'nin müşrikler hakkında şu dört âyetin Tevbe suresinin beşinci âyetiyle neshedildiğini söyledikleri rivayet edilmiştir. Neshedilen bu âyetler de şunlardır: "Ancak aranızda anlaşma bulunan bir kavme sığınanlar yahut ne sizinle ne de kavimleriyle savaşmak istemedikleri için yürekleri sıkıntıya düşerek size gelenlerle savaşmayın. Allah dileseydi, onları size musallat ederdi de sizinle savaşırlardı. Eğer onlar sizden uzak dururlar, sizinle savaşmazlar ve size barış teklif ederlerse, Allah size onların aleyhine bir yol vermemiştir." "Onlardan diğer bir kısmını da hem sizden hem kendi kavimlerinden emin olmak ister bulacaksınız. Fakat her fitneye döndürülüşlerinde onun içine tepetakla dalarlar. Şayet onlar, sizden uzaklaşmaz, size barış teklif etmez ve ellerini sizden çekmezlerse, onları yakalayın ve onları bulduğunuz yerde öldürün. İşte bunların aleyhine size apaçık bir ferman verdik." (145) "Allah, din hususunda sizinle savaşmayan ve sizi yurdunuzdan çıkarmayan kimselere iyilik yapmanızı ve onlara âdil davranmanızı yasaklamaz. Şüphesiz Allah, adaletli davrananları sever." "Allah, ancak sizinle din hususunda savaşanları, sizi yurtlarınızdan çıkaranları ve çıkarılmanıza yardım edenleri dost edinmenizi yasaklar. Kim onları dost edinirse, işte onlar, zalimlerdir." (146)

Bu âyetleri nesheden âyet ise şudur: "Mukaddes olan haram aylar çıkınca, müşrikleri nerede bulursanız öldürün. Onları yakalayın çember içine alın. Her gözetilecek yerden onları gözetleyin. Eğer tevbe ederler, namazı kılıp zekatı verirlerse, artık yollarını serbest bırakın. Şüphesiz ki Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." (147)

سَتَجِدُونَ آخَرِينَ يُرِيدُونَ أَنْ يَأْمَنُوكُمْ وَيَأْمَنُوا قَوْمَهُمْ كُلَّمَا رُدُّوا إِلَى
الْفِتْنَةِ أُرْكِسُوا فِيهَا فَإِنْ لَمْ يَعْتَزِلُوكُمْ وَيُلْقُوا إِلَيْكُمُ السَّلَمَ وَيَكُفُّوا أَيْدِيَهُمْ

145 Nisa suresi, 4/90, 91
146 Mümtahine suresi, 60/8, 9
147 Tevbe suresi 9/5

فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأُولَٰئِكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُبِينًا ﴿٩١﴾

91- Onlardan diğer bir kısmını da hem sizden hem kendi kavimlerinden emin olmak ister bulacaksınız. Fakat her fitneye döndürülüşlerinde onun içine tepe takla dalarlar. Şayet onlar, sizden uzaklaşmaz, size barış teklif etmez ve ellerini sizden çekmezlerse, onları yakalayın ve onları bulduğunuz yerde öldürün. İşte bunların aleyhine size apaçık bir ferman verdik.

Münafıklardan diğer bir güruh da, kâfir oldukları halde size karşı canlarını ve mallarını emniyete almak için müslüman olduklarını açığa vururlar. Kendi toplumlarına karşı kendilerini emniyete almak için de onların taptıkları batıl şeylere taparlar. İşte bunlar, toplulukları tarafından Allah'a ortak koşma fitnesine her davet edildiklerinde baş aşağı dönerler. Şirkin içine gömülürler. Şayet bunlar, sizden uzak durmaz, sizinle barışa girişmez ve sizinle savaşmaktan ellerini çekmezlerse onları yakalayın ve bulduğunuz yerde öldürün. İşte bunların aleyhine savaşmak için size apaçık bir yetki verdik.

* Müfessirler, bu âyette zikredilen insanlardan kimlerin kasdedildiği hususunda çeşitli görüşler zikretmişlerdir.

a- Mücahid ve Abdullah b. Abbas'a göre bu âyette zikredilen insanlar Mekke halkından, müslüman olmadıkları halde canlarını, mallarını ve soylarını güven altına almak için müslüman olduklarını söyleyen münafıklardır. Bunlar, Allah'a ortak koşmaya davet edildiklerinde, İslamdan çıkıp hemen müşrik olduklarını ilan ediyorlardı. Böylece müşrikler nezdinde de canlarını ve mallarını emniyet altına alıyorlardı. İşte âyet-i kerime bunları vasıflandırmaktadır.

b- Katade'ye göre ise burada zikredilen insanlardan maksat, hem Resulullah'ın ve sahabilerinin nezdinde hem de müşriklerin nezdinde, güvende olmak için Resulullah'tan eman .isteyen, Tihamede yaşayan müşriklerdir.

c- Süddi'ye göre ise bu âytte sıfatları zikredilen insanlardan maksat, Nuaym b. Mes'ud el-Eşcai'dir. Bu kişi, Resulullah ile müşrikler arasında söz götürüp getirerek her iki topluluk nezdinde de kendisini güven altına almaya çalışıyordu.

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَأً وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً

فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰٓ أَهْلِهِۦٓ إِلَّآ أَن يَصَّدَّقُوا۟ ۚ فَإِن
كَانَ مِن قَوْمٍ عَدُوٍّ لَّكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ ۖ
وَإِن كَانَ مِن قَوْمٍۭ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم مِّيثَٰقٌ فَدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ إِلَىٰٓ أَهْلِهِۦ
وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ ۖ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ
تَوْبَةً مِّنَ ٱللَّهِ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٩٢﴾

92- Hata dışında bir mümin diğer bir münini öldüremez. Kim bir münini hata ile öldürürse, bir mümin köle azad etmesi bir de ölünün ailesine diyet teslim etmesi gerekir. Ancak, ölünün ailesinin bağışlaması müstesnadır. Eğer ölen, size düşman olan birkavimden olur da münin olursa, öldürenin sadece mümin bir köle azad etmesi gerekir. Eğer ölen sizinle aralarında anlaşma olan bir kavimden ise, öldürenin, ölenin ailesine diyet teslim etmesi ve bir mümin köle azad etmesi gerekir. Bunu bulamayan kimsenin, Allah tarafından tevbesinin kabulü için arka arkaya iki ay oruç tutması gerekir. Allah, herşeyi çok iyi bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

* Bu âyet-i kerimede Allah teala, bir müminin diğer bir mümin kardeşinin canına hata dışında kasdedemeyeceğini beyan ediyor. Ve bir müminin, başkasını hata ile öldürmesi halinde, öldürenin, yaptığı hatanın cezasının ne olacağını beyan ediyor.

Bir mümin hata ile başka bir mümini öldürürse, öldüren kişinin, ceza olarak mümin bir köle azad etmesi bir de ölenin ailesine diyet vermesi gerekir. Bu diyeti sadece öldüren değil, öldürenin baba tarafından olan akrabaları da üstlenir. Bu akrabalara "Asabe" denir. Ödenecek diyetin miktarı yüz deve veya bin altın dinar yahut on bin gümüş dirhemdir. Şayet öldürülenin akrabaları, diyeti almaktan vazgeçerse, öldürenin bu diyeti ödeme yükümlülüğü düşer. Şayet bir mümin, müşriklerle beraber bulunan bir mümini öldürecek olursa, bu takdirde öldürenin cezası sadece mümin bir köle azad etmektir. Burada öldürülenin ailesine diyet ödenmez. Çünkü onlar, müslümanlarla savaşan Allah düşmanlarının

içinde bulunmaktadırlar. Onlara diyet verildiği takdirde dolaylı yolla içlerinde yaşadıkları müşrik topluluk güçlendirilmiş olur. Şayet bir mümin, müslümanlarla anlaşması bulunan topluluktan birisini veya zımmi statüsünde bulunan bir kimseyi öldürürse, öldürenin, ölenin ailesine diyet vermesi ve bir mümin köle azad etmesi gerekir. Azad edecek mümin bir köle bulamayan kimsenin, Allah tarafından tevbesinin kabulü için arka arkaya iki ay oruç tutması gerekir. Allah, herşeyi çok iyi bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

Müfessirler, bu âyet-i kerimenin kimin hakkında nâzil olduğu hususunda iki görüş zikretmişlerdir.

a- Mücahid, İkrime ve Süddi'ye göre bu âyet-i kerime, Mahzum kabilesinden olan Ayyaş, b. Ebi Rebia hakkında nâzil olmuştur. Zira o,müslüman olduğunu bilmediği bir kimseyi öldürmüştü.

Bu hususta Süddi diyor ki: "Bu âyet-i kerime, Ayyaş b. Ebi Rebia hakkında nâzil olmuştur. Ayyaş, Ebu Cehil'in anne bir kardeşiydi. O, müslüman olmuştu. Resulullah hicret etmeden önce muhacirlerle birlikte hicret etmişti. Ebu Cehil, Haris b. Hişam ve Âmir oğullarından bir kişi Medine'ye Ayaş'ın yayına geldiler. Ayyaş, kardeşleri arasında en çok sevileni idi. Onlar, Ayyaş'la konuştular. Ve dediler ki: "Annen seni görmedikçe herhangi bir evin gölgesi altına girmeyeceğine dair yemin etti. Şu anda güneşin altında yaşıyor. Gel seni görsün. Sonra geri dönersin." Bunlar, Ayyaş'a tekrar Medine'ye dönmesine engel olmayacaklarına dair Allah'a yemin edip, söz verdiler. Bazı arkadaşları, Ayyaş'a iyi bir deve verdiler, ve dediler ki: "Bunlardan korkacak olursan deveden inme." Fakat onlar, Medine'den çıkınca Ayyaş'ı tutup bağladılar. Âmir oğullarından olan kişi Ayyaş'ı dövdü. O da bu kişiyi öldüreceğine dair yemin etti. Ayyaş Mekke'nin fethine kadar hapishanede kaldı. Fetih günü hapisten çıkınca Âmir oğullarından kendisini döven adamla karşılaştı. O adam müslüman olmuştu. Fakat Ayyaş bunu bilmiyordu. Adamı tutup dövdü sonra da öldürdü. İşte bunun üzerine bu âyet nâzil oldu.

b- İbn-i Zeyd'e göre ise bu âyet, Ebudderda'nın öldürdüğü bir kişi hakkında nâzil olmuştur. Bu hususta İbn-i Zeyd diyor ki: "Ebudderda bir müfezede bulunuyordu. Bir ihtiiyacı için müfrezeden ayrılıp bir vadiye gitti. Orada koyunlarıyla birlikte bir adam gördü. Kılıcını çekip adamın üzerine yürüdü, adam da "Lailahe İllallah" dedi. Buna rağmen Ebudderda onun boynunu vurdu. Koyunlarını alıp arkadaşlarının yanına geldi. Fakat yaptığı işten huzursuz oldu. Bu sebeple Resulullah'ın yanına geldi ve olayı Resulullah'a anlattı. Resulullah da: "Kalbini yarsaydın ya." dedi. Ebudderda "Kalbini yarsaydım ne bulacaktım ki ey Allah'ın Resulü, onun kalbinde kan ve sudan başka ne olubilirdi?" dedi. Resulullah da "O sana diliyle müslümon olduğunu söyledi, fakat sen ona inanmadın." dedi. Ebudderde, "Ey Allah'ın Resulü, benim halim ne olacak?" dedi. Re-

sulullah da: "Lailahe İllallah'ın hali ne olacak?" dedi. Ebudderda yine: "Ey Allah'ın Resulü, benim halim ne olacak?" dedi. Resulullah da tekrar "Lailahe İllallah'ın hali ne olacak?" diye cevap verdi. Ebudderda diyor ki: "İşte o anda istedim ki, yeni müslüman olmuş olsaydım." İşte bu hususta "Hata dışında bir mümin diğer bir mümini öldüremez." âyeti indi.

Taberi diyor ki: "Allah teala bu âyet-i kerimede, genel olarak bir mümini hata ile öldüren kimsenin keffaret ve diyetle yükümlü olduğunu beyan etmiştir. Bu itibarla âyetin, Ayyaş b. Ebi Rebia ile öldürdüğü kimse hakkında inmiş olması da mümkündür. Kimin hakkında inmiş olursa olsun Allah teala bu âyette, bizim zikrettiğimiz bu hükmü beyan etmiştir. Mümin kulları bunu anlamışlardır. Âyetin kimin hakkında indiğini bilmemelerinin onlara herhangi bir zararı yoktur.

Âyet-i kerimede bir mümin kardeşini hata ile öldüren kimsenin keffaret olarak mümin bir köle azad etmekle yükümlü olduğu beyan edilmektedir.

Müfessirler burada zikredilen mümin kölenin, erginlik çağına geldikten sonra kendi iradesiyle müslüman olan köle mi yoksa müslüman ana baba köleden doğan küçük köle mi olduğu hususunda iki görüş zikretmişlerdir.

a- Abdullah b. Abbas, Şa'bi, İbrahim en-Nehai, Hasan-ı Basri ve Katade'ye göre burada zikredilen mümin köleden maksat, erginlik çağına geldikten sonra kendi iradesiyle müslüman olan, namaz kılan ve oruç tutan köledir. Bunlara göre bir mümini hata ile öldüren kimsenin keffaret olarak, erginlik çağına gelmiş olan küçük bir köleyi azad etmesi yeterli değildir. Çocuğun anne ve babası müslüman olsalar da durum aynıdır.

b- Ata'ya göre ise burada zikredilen mümin köle, erginlik çağına gelmiş olan mümin köle de olabilir, henüz erginlik çağına gelmemiş fakat müslüman anne ve baba köleden doğmuş küçük bir köle de olabilir.

Taberi diyor ki:"Hata ile öldürme keffaretinde, yeterli olacak mümin köleden maksat, erginlik çağına geldikten sonra kendi iradesiyle müslüman olmuş köle ve müslüman anne ve babadan doğan küçük yaştaki köledir. Bu sıfatları taşıyan, küçük yaştaki bir kölenin de yeterli olacağının delili, bütün âlimlerin böyle bir kölenin miras hükümleri, cenaze namazının kılınması, evlenmesi, cezalandırılması ve haklarının korunması bakımından, müslüman sayılacağına dair ittifak etmeleridir. Madem ki müslüman anne ve babadan doğan küçük çocuk, diğer İslami hükümlerde mümin olarak kabul edilmiştir o halde hata ile adam öldürme keffaretinde de mümin köle sayılması gerekir.

Âyet-i kerimede: "Eğer ölen size düşman olan bir kavimden olursa öldürenin, sadece mimün bir köle azad etmesi gerekir?" buyurulmaktadır.

a- İkrime, Abdullah b. Abbas, Süddi, Katade, İbrahim en-Nehai ve İbn-i

Zeyd'e göre, âyetin bu bölümü şunu ifade etmektedir: "Eğer hata ile öldürülen mümin kimse, kâfir bir kavimden ise onun kavmine diyet ödenmez. Katilin sadece mümin bir köle azad etmesi gerekir. Bunlara göre bu durum, Darül Harp'te yaşayan insanlar için geçerlidir. Yani, Darül Harp'te yaşayan bir mümin, hata ile yine orada yaşayan başka bir mümini öldürecek olursa ve hata ile öldürdüğü kişinin kavmi de kâfir ise onlara diyet verilmez.

b- Abdullah b. Abbas'tan nakledilen diğer bir görüşe göre, âyetin bu bölümünde zikredilen bu durum müslüman olarak, İslam ülkesine gelen sonra da Darül Harbe giden İslam ordusu Darül Harbin üzerine yürüdüğünde kâfir olan kavmi kaçıp kendisi kaçmayarak yerinde kalan ve müslüman ordusu tarafından, kâfir olduğu zannedilerek öldürülen müslüman kimse için söz konusudur. İşte böyle bir durumda öldürülen müslümanın, kâfir olan ailesine diyet ödenmez.

Âyet-i kerimenin devamında: "Eğer ölen sizinle aralarında antlaşması olan bir kavimden ise, öldürenin, ölenin ailesine diyet teslim etmesi ve bir mümin köle azad etmesi gerekir." buyurulmaktadır.

Müfessirler burada, hata ile öldürülmüş olacağı zikredilen kişiden müslüman mı yoksa kâfir mi kasdedildiği hususunda iki görüş zikretmişlerdir.

a- Abdullah b. Abbas-Zühri, Şa'bi, İbrahim en-Nehai, Katade ve İbn-i Zeyd'e göre, âyetin bu bölümü nde, öldürülmüş olacağı zikredilen kimseden maksat, kâfir olan kimsedir. Bu görüşte olan âlimlere göre bir mümin kendileriyle anlaşma yapılmış olan kâfir bir kavimden bir kâfir kişiyi, hata ile öldürecek olursa, o müminin hem anlaşmalı olan kavme öldürülen kişinin diyetini ödemesi hem de mümin bir köle azad etmesi, bu mümkün değilse iki ay peşpeşe oruç tutma keffaretini yerine getirmesi gerekir.

Görüldüğü gibi bu görüşte olanlara göre antlaşma ile müslümanların himayesinde olan gayr-i müslim zımmilerin diyetleri, müslümanların diyeti gibidir.

b- İbrahim en-Nehai ve Cabir b. Zeyd'e göre ise âyetin bu bölümünde zikkredilen kişiden maksat, mümin olan kişidir. Bunlara göre, âyetin bu bölümünün mânâsı şöyledir: "Şayet hata ile öldürülen mümin kimse, kâfir bir kavimden ise ve o kavim de sizinle anlaşmalı ise hata ile öldürülen müminin, kâfir olan ailesine diyet verilmesi bir de mümin bir kölenin azad edilmesi gerekir.

Taberi, âyette öldürülen kişinin mümin olma sıfatı zikredilmediğinden bu kişinin, mümin bir kimse olduğunu söylemenin isabetli olmadığını bu itibarla birinci görüşün tercihe şayan olduğunu, müslümanlarla antlaşmalı olan kavimden kâfir bir kimsenin öldürülmesi halinde bile o kavme, öldürülenin diyetinin ödeneceğini söylemiştir.

Âyette zikredilen "Hata"dan neyin kasdedildiği, ibrahim en-Nehai tarafından şöyle izah edilmiştir: Hata ile öldürmek, bir şeyi atarken istemediğin halde bir insana isabet ettirmendir. İşte hata budur. Bunun diyeti, öldürenin babası tarafından olan erkek akrabalarına aittir.

Taberi diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki: "Bu âyette bir müslümanın veya antlaşmalı bir gyar-i müslimin, zımmi veya muahedeli kimsenin öldürülmesi halinde ödenmesinin gerekli olduğu zikredilen diyet ne demektir?" Cevaben denilir ki: "Bir kişiyi hata ile öldürenin ödemesi gereken diyet, hata ile öldürülen kişinin müslüman veya antlaşmalı gayr-i müslim olması halinde farklıdır. Keza öldürenin, babası tarafından olan erkek akrabalarının deve veya altın yahut gümüşle muamele yapmaları durumunda da diyetin cinsi farklıdır. Buna göre:

1- Öldürülen kimse müslüman ise öldürenin ailesine bakılır:

a- öldürenin âkilesi (babası tarafından olan erkek akrabaları) deve ile muamele yapıyorsa (bu gibi muamelelerde deveyi ölçü alıyorsa) öldürenin ailesinin, öldürülenin mirasçılarına yüz deve ödemesi gerekir. Ancak bu develerin kaçar yaşlarında olmaları hususunda üç görüş zikredilmiştir.

aa- Hz. Ali'ye göre ödenecek yüz deve, yaşlarına göre dörde ayrılır. Bunlardan yirmi beşi (بِنتِ مَخاض) "Bint-i Mehad" iki yaşına girmiş dişi deve, yirmi beşi (بِنتُ لَبُونْ) "Bint-i Lebun" Üç yaşına girmiş dişi deve, yirmi beşi (حِقَّةٌ) "Hikka" Dört yaşına girmiş dişi deve yirmi beşi de (جَذَعَةٌ) "Cezeatün" Beş yaşına girmiş dişi devedir.

bb- Abdullah b. Mes'ud'a göre ise ödenecek yüz deve, yaş ve cinslerine göre beşe ayrılır. Bunlardan yirmisi iki yaşına girmiş dişi deve, yirmisi üç yaşına girmiş dişi deve, yirmisi üç yaşına girmiş erkek deve, yirmisi dört yaşına görmiş dişi deve, yirmisi de beş yaşına girmiş dişi devedir. Bu hususta Abdullah b. Mes'ud Resulullah'ın, hata ile öldürülen kimsenin diyetini beş kısım deveye ayırdığını rivayet etmiştir.

cc- Zeyd b. Sabit'e göre de ödenecek bu develer, yaşlarına ve cinslerine göre dört kısma ayrılırlar. Bunlardan yirmisi iki yaşına grimiş dişi deve, yirmisi üç yaşına girmiş erkek deve, otuzu üç yaşına girmiş dişi deve, otuzu da dört yaşına girmiş dişi devedir.

Taberi diyor ki: "Hata ile adam öldüren kimsenin, deve ile muamele yapması halinde diyet olarak ödenecek develerin yüz deve olduğu hakkında ittifak edilmiş fakat bunların yaşları hakkında ihtilaf edilmiştir. Ancak âlimlerin hepsi bu develerin belli bir yaştan daha aşağı ve daha yukarı olmayacağı hususunda ittifak etmişlerdir. Bu sebeble hata ile adam öldüren kimsenin, yukarıda zikredi-

len şıklardan herhangi birini seçerek diyetini ödemesi caizdir. Zira ne Allah teala ne de Resulullah, bu develerin belli yaşlarda olmalarını tayin etmişlerdir. Bu itibarla diyet ödeyecek kimsenin, her iki taraf için de faydalı olacak şıkkı seçme hakkı vardır.

b- Öldürenin âkilesi (baba tarafından olan erkek akrabaları) altın ile muamele yapıyorsa, öldürenin âkilesi, ölenin mirasçılarına bin dinar altın vermesi gerekir. Âlimlerin çoğunluğu bu görüştedir. Ancak bazı âlimler, bin dinar altının, Hz. Ömer'in altınla muamele yapan insanlara, yüz devenin değeri olarak takdir ettiğini bu itibarla her zaman yüz devenin değeri takdir edilerek altına çevirilmesi icabettiğini söyelmişlerdir. Bu görüş Mekhul'den nakledilmiştir. Mekhul demiştir ki: "Diyet yükselip düşüyordu. Resulullah vefat ettiğinde diyet sekiz yüz dinar idi. Resululah'tan sonra Ömer, haksızlıktan korktu ve idyeti on iki bin dirheme veya bin dinara çıkardı. Ancak diyetin her zaman bin dinar altın olacağını söyleyen âlimler bu hükmün Resulullah tarafından konulduğunu söylemişlerdir. Taberi de bu görüşü tercih etmiştir. Zira develerin fiyatı çok değişir. Böylece diyetin miktarında bariz farklar meydana gelebilir.

c- öldürenin âkilesi (baba tarafından olan erkek akrabaları) gümüş ile muamele yapıyorlarsa:

aa- Bazı âlimlere göre bu âkilenin on iki bin dirhem gümüş ödemesi gerekir.

bb- Diğer bazı âlimlere göre ise bunların on bin dirhem gümüş ödemesi gerekir.

2- Öldürülen kimse muahedeli bir gayr-i müslim ise (zımmi veya kendisiyle barış antlaşması yapılan bir kavimden ise) buna ödenecek diyetin miktarı hususunda üç görüş zikredilmiştir.

a- Hz. Ebubekir, Hz. Osman, Abdullah b. Mes'ud, İbrahim en-Nehai, Şa'bi, Mücahid, Ata ve Hasan-ı Basri'den nakledilen bir görüşe göre böyle bir gayr-i müslümin diyeti ile müslümanın diyeti aynıdır. Bunlara göre müslümanlara cizye vererek canlarını ve mallarını emniyet altına alan, Yahudi, Hristiyan veya Mecusilerden bir kişi bir müslüman tarafından hata ile öldürülecek olursa öldürülenin ailesine yüz deve veya bin dinar altın yahut on bin dirhem gümüş ödenir.

b- Hz. Ömer'den ve Ömer b. Abdülaziz'den nakledilen diğer bir görüşe göre ise böyle bir gayr-i müslimin diyeti, müslümanın diyetinin yarısıdır.

c- Yine Hz. Ömer ve Süleyman b. Yesar'dan nakledilen diğer bir görüşe göre böyle olan bir gayr-i müslimin diyeti, müslümanın diyetinin üçte biridir. Nitekim Merv şehrinin kadısı olan Ebu Osman, Hz. Ömer'in, Yahudi ve Hristi-

yanların diyetlerinin dört bin dinar olduğuna hükmü verdiğini söylemiştir.

Âyet-i kerimede 'Bunu bilmayan kimsenin Allah tarafından tevbesinin kabulü için arka arkaya iki ay oruç tutması gerekir." buyurulmaktadır.

Burada, bulunmayacağı zikredilen şeyden maksadın, azad edilecek köle mi yoksa verilecek diyet mi yahut her ikisi de mi olduğu hususunda iki görüş zikredilmiştir.

a- Mücahid'e göre burada, bulunamayacağı bahsedilen şeyden maksat azad edilecek olan köledir. Buna göre âyetin bu bölümünün mânâsı şöyledir: "Kim de hata ile öldürdüğü kimsenin keffareti olarak azad edeceği mümin bir köle bulamayacak olursa onun, bu keffaretin yerine iki ay peşpeşe oruç tutması gerekir.

b- Mesruk'a göre ise burada, bulunamayacağı zikredilen şeyden maksat hem diyet parası hem de köledir. Buna göre âyetin bu bölümünün mânâsı şöyledir: "Hata ile birini öldüren kimsenin vereceği diyet parası ve azad edecek mümin bir köleyi bulamaması halinde onun iki ay peş peşe oruç tutması gerekir."

Taberi birinci görüşün tercihe şayan olduğunu söylemiş, bulunamayacağı zikredilen şeyden maksadın, azad edilecek mümin bir köle olduğunu söylemiştir. Zira hata ile öldürülenin, diyeti şahsen bulup bulamaması söz konusu değildir ki diyeti bulamadığı takdirde iki ay peşpeşe oruç tutmuş olsun. O kimse şahsen mümin bir köle azad etmekle yükümlüdür. İşte onu bulamadığı takdirde keffaret olarak oruç tutar.

وَمَن يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُّتَعَمِّدًا فَجَزَآؤُهُۥ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا

وَغَضِبَ ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُۥ وَأَعَدَّ لَهُۥ عَذَابًا عَظِيمًا ﴿٩٣﴾

93- Kim bir mümini kasden öldürürse onun cezası cehennemdir. Orada ebedi olarak kalacaktır. Allah ona gazap ve lanet etmiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır.

* Haksız yere adam öldürmenin haram olduğunu beyan eden âyet-i kerime ve hadis-i şerifler pek çoktur. Bazı âyetlerde adam öldürmeme emri, Allah'a ortak koşmama emriyle beraber zikredilmiştir. Nitekim Allah teala diğer bir âyette şöyle buyuruyor: "... Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayın, ana babaya iyilik yapın. Fakirlikten dolayı çocuklarınızı öldürmeyin. Sizi de onları da biz rızıklandırırız. Hayasızlıkların açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Allah'ın, öldürülmesini haram kıldığı cana, haklı bir sebep olmadıkça asla kıymayın. Allah,

aklınızı kullanasınız diye size bunları emretti." (148) "Onlar, Allah'ın yanında bir başkasını ilah edinip ona kullak etmezler. Ölümü hak edenler dışında, Allah'ın haram kıldığı cana kıymazlar. Zina etmezler. Kim de bunları yaparsa işlediği günahın cezasını görür." (149)

Bu hususta Peygamber efendimiz (s.a.v.) de şöyle buyuruyor:

قَالَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ) « أَوَّلُ مَا يُقْضَى بَيْنَ النَّاسِ، يَوْمَ الْقِيَامَةِ ، فِي الدِّمَاءِ» .

"Kıyamet gününde insanlar arasında görülecek ilk hesap, (haksız yere dökülecek) kan hususundadır." (150)

أَنَّ النَّبِيَّ (ﷺ) قَالَ: لَزَوَالُ الدُّنْيَا أَهْوَنُ عَلَى اللهِ مِنْ قَتْلِ رَجُلٍ مُسْلِمٍ

"Allah katında, dünyanın yıkılıp gitmesi, müslüman bir kişinin öldürülmesinden daha hafiftir." (151)

Müfesirler, âyet-i kerimede zikredilen ve yapılması halinde onu yapanın ebedi olarak cehennemde kalacağı bildirilen kasıtlı öldürmeden neyin kasdedildiği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.

a- Atâ, Said b. el-Müseyyeb, İbrahim en-Nehai, Tavus ve Haris'e göre, kasıtlı bir şekilde öldürmekten maksat, kişiye kesici veya yaralayıcı yahut koparıcı ve parçalayıcı bir demirle, öldürünceye kadar vurmaktır. Bunlara göre herhangi bir değnekle veya kamçı ile yahut taş ile dövülme neticesinde öldürülen bir kimse kasıtlı bir şekilde öldürülmüş sayılmaz. Çünkü bu hususta Numan b. Beşir, Resulullah'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir.

قال قال رسول الله (ﷺ) لكل شيء خطأ الا السيف ولكل خطأ ارش

148 En'am suresi, 6/151
149 Furkan suresi, 25/68
150 Müslim K. el-Kasame, bab: 28, Hadis no: 1678
151 Tirmizi, K. ed-Diyat, b. 7 Hadis no: 1395

"Her şeyin hatası vardır, kılıç hariç. Her hatanın ise bir diyeti vardır." (152)

b- Ubeyd b. Umeyr ve İbrahim en-Nehai'ye göre ise, kişinin genellikle öldürücü olan herhangi bir âletle ve öldürme kastıyla birine vurup öldürmesi, onu kasden öldürmektir. Mesela bir kişi diğer bir insanı, ölünceye kadar değnekle dövecek olursa veya iple boğazını sıkarak öldürecek olursa o kimse o kişiyi kasden öldürmüş olur ve öldüren katile kısas uygulanır.

Bunların delilleri ise Enes b. Malik'in rivayet ettiği şu hadis-i şeriftir. Enes diyor ki:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ : أَنَّ يَهُودِيّاً قَتَلَ جَارِيَةً عَلَى أَوْضَاحٍ لَهَا فَقَتَلَهَا بِحَجَرٍ . قَالَ : فَجِيءَ بِهَا إِلَي النَّبِيِّ (ﷺ) . وَبِهَا رَمَقٌ . فَقَالَ لَهَا « أَقَتَلَكِ فُلاَنٌ؟ » فَأَشَارَتْ بِرَأْسِهَا؛ أَنْ لاَ . ثُمَّ قَالَ لَهَا الثَّانِيَةُ . فَأَشَارَتْ بِرَأْسِهَا؛ أَنْ لاَ ثُمَّ سَأَلَهَا الثَّالِثَةَ . فَقَالَتْ : نَعَمْ . وَأَشَارَتْ بِرَأْسِهَا . فَقَتَلَهُ رَسُولُ اللهِ (ﷺ) بَيْنَ حَجَرَيْنِ.

"Bir Yahudi bir cariyeyi, gümüşten yapılmış süs eşyalarını elinden almak için, başını taşla ezerek öldürdü. Cariyenin daha canı çıkmadan Resulullah'a getirildi. Resulullah ona: "Seni filan mı öldürdü?" (Yani seni bu ölüm haline getirinceye kadar dövdü?) dedi. Cariye başıyla işaret ederek "Hayır" dedi.. Resulullah başka birini sordu. Cariye yine başıyla "Hayır." Resulullah üçüncü bir kimseyi sordu. Cariye başıyla işaret ederek "Evet" dedi. Bunun üzerine Resulullah, o adamın da başını iki taş arasında ezerek öldürdü." (153) (Yani o şekilde öldürülmesini emretti ve öldürüldü.)

Görüldüğü gibi Resulullah'ı, cariyeyi taşla öldüren Yahudiye kısas uygulamış ve onu taş ile öldürtmüştür. Resulullah, öldürme aleti demir olmadığı halde öldürmeyi kasıtla yapılan bir fiil olarak kabul etmiş ve kısas uygulamıştır. Bundan da anlaşılmaktadır ki kişinin, genellikle öldürücü olan herhangi bir âletle ve öldürmek kasdıyla birine vurup öldürmesi, onu kasden öldürmedir.

Taberi bu ikinci görüşün tercihe şayan olduğun zira Resulullah'ın hadisi-

152 Ahmed b. Hanbel, Müsned, C. 4 S. 272

153 Müslim, K. el-Kasame, bab: 15, Hadis no: 1672 / Buhari, K. ed-Duyat bab: 7

nin bunu ispatladığını söylemiştir.

Âyet-i kerimede geçen "Onun cezası cehennemdir, orada ebedi olarak kalacaktır." ifadesi müfessirler tarafından çeşitli şekillerde izah edilmiştir.

a- Ebu Miclez ve Ebu Salih bu ifadeyi şu şekilde izah etmişlerdir. "Eğer Allah, onu cezalandırmayı dileyecek olursa onun cezası cehennemdir. Allah dilerse onu affedebilir de."

Görüldüğü gibi bunlara göre kasıtlı olarak bir mümini öldürenin büyük günah işlemesine rağmen affedilmesi muhtemeldir.

b- İkrime ve İbn-i Cüreyc'e göre de bu ifadenin izahı şöyledir: "Kim kasıtlı bir şekilde ve öldürülmesini helal sayarak bir mümini öldürecek olursa işte onun cezası cehennemdir ve o orada ebedi olarak kalacaktır.

Görüldüğü gibi bu izaha göre kasıtlı olarak bir mümini öldürenin, ebedi olarak cehennemde kalması söz konusu değildir. Fakat öldüren kişi bu öldürmenin helal olduğuna inanırsa, haramı helal saydığı için dinden çıkar ve bu sebeple de ebedi olarak cehennemde kalmayı hak etmiş olur.

c- Mücahid'e göre ise bu ifadenin mânâsı şudur: "Kim kasıtlı olarak bir mümini öldürecek olursa onun cezası cehennemdir. O orada devamlı olarak kalacaktır. Ancak tevbe etme durumu müstesnadır.

Görüldüğü gibi bu izaha göre tevbe edenin affedileceği ümit edilmektedir.

d- Abdullah b. Abbas'tan nakledilen başka bir görüşe göre ise bu ifadeden maksat, "Kim bir mümini kasıtlı olarak öldürecek olursa onun cezası cehennemdir. O orada ebedi olarak kalacaktır. Tevbe etse de tevbesi kabul edilmeyecektir." demektir.

Görüldüğü gibi bu görüşte olanlara göre bir mümini kasden öldüren, bu günahından tevbe etse dahi ebedi olara cehennemde kalacaktır. Bu görüşte olan âlimlere göre Furkan suresinin altmış sekiz altmış dokuz ve yetmişinci âyetleri bu âyetten sonra inmişlerdir. Bu itibarla onlarda zikredilen, bir mümini kasden öldürenin tevbe edip salih ameller işlediği takdirde affedileceği hükmü bu âyet-i kerimeyi meshetmemiştir.

Bu hususta Salim b. Ebil Ca'd diyor ki: "Biz, Abdullah b. Abbas, gözlerini kaybettikten sonra yanında bulunuyorduk. Ona bir adam geldi ve "Ey Abdullah b. Abbas, bir mümini kasden öldüren kişi hakkında görüşün nedir?" diye sordu. Abdullah b. Abbas da dedi ki: "Onun cezası cehennemdir. Orada ebedi olarak kalacaktır. Allah ona gazap ve lanet etmiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır. Adam da; Ne dersin o tevbe etse, imanında samimi olsa, salih amel işlese ve hidayete kavuşsa da mı?" diye sordu. Abdullah b. Abbas ise:

"Vay annesi kaybedesi, ona tevbe nereden, hidayet nereden? Ruhum, kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki Peygamberinizin şöyle buyurduğunu işittim: "Vay annesi kaybedesi, o öyle bir kişidir ki, kasıtlı olarak birini öldürmüştür. Öldürdüğü kimse kıyamet gününde öldürenin kaküllerinden yakalamış bir şekilde tutup getirir. Onun kendi başı elindedir. Damarlarından kan fışkırmaktadır. Öldürülen kişi der ki: "Ey Rabbim, işte beni öldüren budur." "Onu arşa kadar çekip götürür." Abdullah b. Abbas, sözlerine devamla diyor ki: "Abdullah'ın ruhu kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki bu âyet indi ve Peygamberinizin ruhu alınıp âhirete intikal etmesine kadar bu âyeti nesheden herhangi bir âyet inmedi." (154)

Abdullah b. Abbas demiştir ki: "Bir adam müslüman olur, İslamın hükümlerini ve emirlerini öğrenir sonra da bir mümini kasten öldürecek olursa artık onun tevbesi kabul edilmez." Daha önce Furkan suresindeki, "Onlar Allah'ın yanında bir başkasını ilah edinip ona kulluk etmezler. Ölümü hak edenler dışında Allahın haram kıldığı cana kıymazlar. Zina etmezler. Kim de bunları yaparsa, işlediği günahın cezasını görür.." Kiyamet gün azabı kat kat olur. O korkunç azabın içinde hor ve hakir bir halde ebediyyen kalır." (155) âyetleri nâzil olunca Mekke halkından müşrik olanlar dediler ki: "Biz Allah'a ortak koştuk. Allah'ın, öldürülmesini haram kıldığı kimseleri haksız yere öldürdük, fuhuş işledik. Artık islam bize fayda vermez." İşte bunun üzerine: "Ancak tevbe eden, iman eden ve salih amel işleyen bunun dışındadır. İşte Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah, çok affeden ve çok merhamet edendir." (156) âyeti nâzil oldu.

Abdulah b. Abbas, Furkan suresindeki bu âyetlerin imandan ümit kesen müşrikler hakkında nâzil olduğunu, bahse konu olan âyetin ise bunlardan sonra indiğini ve bir mümini kasten öldüren müminin hükmünü beyan ettiğini ve mensuh olduğunu söylemiştir.

Abdullah b. Mes'ud ve Zeyd b. Sabit'in de bu âyetin neshedilmediğini söyledikleri rivayet edilmiştir.

Taberi diyor ki "Bu hususta doğru olan görüş, âyetin mânâsının şöyle olduğunu söyleyen görüştür. "Kim kasıtlı olarak bir mümini öldürecek olursa ve Allah da onu cezalandıracak olursa onun cezası cehennemdir. O orada ebedi olarak kalmaya layıktır. Fakat Allah, müminlere lütufta bulunarak onları affeder, onları orada ebedi olarak bırakmaz. Onları ya lütfuyla affedip hiç cehenneme sokmaz yahut da oraya koyar sonra da lütfu ve merhametiyle cehennemden çıkarır. Zira o, mümin kullarına şöyle vaad etmiştir. "Ey Muhammed, kullarıma de ki: "Ey kendi aleyhlerine haddi aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümidini-

154 Bkz. Tirmzî. K. Tefsir el-Kur'an, sure 4, Hadis No: 3029
155 Furkan suresi, 25/68, 69
156 Furkan suresi, 25/70

zi kesmeyin. Şüphesiz ki Allah bütün günahları bağışlar. Muhakkak ki o, çok affeden ve çok merhamet edendir." (157)

Taberi diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki "Kasıtlı olarak bir mümini öldüren kişi, bu âyette zikredilen bütün günahların affedilmesi vaadine dahil ise Allah'a ortak koşan da bu vaade dahildir. Zira, Allah'a ortak koşmak da bir günahtır." Buna cevaben denilir ki: "Allah teala, kendisine ortak koşanı affetmeyeceğini şu âyetle açıkça beyan etmiştir. "Şüphesiz ki Allah, kendisine ortak koşulmasını affetmez. Bunun dışında dilediği kimseyi affeder. Kim Allah'a ortak koşarsa şüphesiz büyük bir günah ile iftira etmiş olur." (158)

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِذَا ضَرَبْتُمْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ فَتَبَيَّنُوا۟ وَلَا
تَقُولُوا۟ لِمَنْ أَلْقَىٰٓ إِلَيْكُمُ ٱلسَّلَٰمَ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَبْتَغُونَ عَرَضَ
ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا فَعِندَ ٱللَّهِ مَغَانِمُ كَثِيرَةٌ كَذَٰلِكَ كُنتُم
مِّن قَبْلُ فَمَنَّ ٱللَّهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوٓا۟ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِمَا
تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿٩٤﴾

94- Ey iman edenler, Allah yolunda cihada çıtığınız zaman iyice araştırın. Size selam verene, dünya hayatının menfaatini gözeterek "Sen mümin değilsin." demeyin. Allah katında çok ganimetler vardır. Daha önce siz de öyleydiniz. Allah, size lütufta bulundu. O halde iyice araşıtırın. Şüphesiz ki Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.

Ey Allah'a iman eden ve ondan getirdiği şeyler hususunda Peygamberini tasdik edenler, düşmanlarınızla savaşmak üzere, Allah yolunda sefere çıktığınız zaman düşmanlarınızdan, öldürülmesi caiz olup olmayanları iyice araştırın. Acele edip de kim oludğunu tesbit edemediğiniz kişileri öldürmeyin. Ancak, Allah'a ve Peygamberine karşı kesin olarak savaş açtığını bildiğiniz kimseleri öldürün. Size teslim olan ve size karşı savaşmadığını açıklayan ve sizin dininizden olduğunu beyan eden bir kimseye "Sen mümin değilsin." deyip sırf dünya menfaatini elde etmek için onu öldürmeyin. Zira Allah katındaki nimetler, o öldürülen kişiden elde edeceğiniz ganimetlerden pek çoktur. Ve sizin için de daha

157 Zümer suresi, 39/53
158 Nisa suresi, 4/48

hayırlıdır. Sizler de, Allah'ın sizi dini ile aziz kılıp müslüman yapmasından önce sizin, öldürmeye teşebbüs ettiğiniz o teslim olan kimseler gibiydiniz. Şimdi dininiz olan İslamı onlar gibi gizliyordunuz. Allah size dini aziz kılarak ve taraftarlarını çoğaltarak lütufta bulundu. O halde kâfir olup olmadığını kesin olarak bilmediğiniz kişileri öldürmede acele etmeyin. İyice araştırın. Ola ki, Allah o kimseye size lütfettiği gibi, İslamı lütfetmiştir. Şüphesiz ki Allah, düşmanlarınızdan kimi öldürdüğünüzü, kimden el çektiğinizi ve diğer bütün işlerinizi bilir. Kıyamet gününde herkese, yaptığını karşılığını vermek için sizin de onların da amellerinizi muhafaza ettirir.

*Müfessirler bu âyet-i kerimenin Resulullah'ın gönderdiği bir müfrezenin müslüman olduğu veya kelime-i şehadet getirdiği yahut elindeki koyunlarını ve mallarını teslim etiği halde bir kişiyi öldürmeleri üzerine nâzil oludğunu söylemişlerdir.

Taberi, müslüman olduğunu beyan ettiği halde öldürülen bu kişinin ve bunu öldürenin kimler oldukları hususunda çeşitli rivayetler zikretmiştir.

a- Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Ebi Hardet, Abdullah b. Abbas, Urve b. Zübeyr ve diğer bir kısım âlimlerden rivayet edilen bir görüşe göre bu âyetin nüzul sebebi olan olay, Muhalllim b. Cessame'nin Âmir b. el-Edbad el-Eşcai'yi öldürmesidir. Bu hususta Abdullah b. Ebi Hadret diyor ki: "Resulullah bizi, müslümanlardan bir grup olarak "İdam" denen yere gönderdi. İçimizde, Ebu Katade ve Muhallim b. Cessame b. Kays da bulunuyordu. Biz yola çıktık. İdam'ın tam ortasına varınca yanımızdan Âmir b. el-Edbad el-Eşcai, üzerine bindiği bir devesi ile yanımızdan geçti. Onun çok az eşyası bir kova da sütü vardı. Yanımızdan geçerken bizi, İslam'ın selamıyla selamladı. Biz onu yakaladık. Muhallim ona saldırdı. Daha önce aralarında geçmiş bir olaydan dolayı onu öldürdü. Onun devesini ve eşyalarını aldı. Biz Resulullah'ın yanına gelip olayı anlatınca, işte bizim hakkımızda bu âyet nâzil oldu." (159)

Urve b. Zübeyr, babasının ve dedesinin bu olayı şöyle anlattıklarını zikretmiştir. "Muhallim b. Cessame el-leysi, İslam geldikten sonra, Eşca kabilesinden bir kişiyi öldürdü. Resulullah'ın hükmettiği ilk diyet, öldürülen bu kişinin diyeti idi. Uyeyne b. Hısn, kısas uygulanmasını istedi. Akra b. Habis ise Muhallim'in affedilmesini istedi. Bunun üzerine sesler yükseldi. Suçlamalar ve gürültüler çoğaldı. Resulullah buyurdu ki: "Ey Uyeyne sen diyeti kabul etmez misin?" Uyeyne "Hayır etmem vallahi bizim hanımlarınızın düştüğü, savaş ve üzüntüye, onların hanımlarını da düşünmdikçe bundan vaz geçmem dedi. Tekrar sesler yükseldi. Yine gürültü ve suçlamalar çoğaldı. Resulullah tekrar; "Ey Uyeyne diyeti kabul etmez misin? dedi. Uyeyne yine aynı sözleri söyledi. Niha-

159 Bkz. Siret-i İbn-i Hişam, C. 2 S. 226

yet Leys oğullarından, üzerinde silah, elinde deriden bir kalkan bulunan, Mükeytil adında bir adam ayağa kalktı ve dedi ki: "Ey Allah'ın Resulü, ben İslamın ilk zamanlarında bu adamın yaptığına bir örnek olarak ancak şunu görüyorum. Bir kısım koyunlar, suya gelmişler, onların önce gelenleri vurulmuş arkada olanları ise kaçıp gitmişler. Bugün yap yarın boz. (Yani eğer bugün sen buna kısas tatbik etmezsen, yarın senin ümmetin de bu gibi olaylarda kısas tatbik etmez) Bunun üzerine Resulullah, "Elli deve bu yolculuğumuz sırasında, elli deve de Medine'ye döndüğümüzde vereceğiz." dedi. Muhallim uzun boylu esmer tenli bir kişiydi. O sırada bir kenarda oturuyordu. Yerinden kalkıp geldi ve Resulullah'ın önüne oturdu. Gözlerinden yaşlar akıyordu. Dedi ki: "Ey Allah'ın Resulü, ben sana bildirilen işi yaptım. Ben Allah tealaya tevbe ediyorum, ey Allah'ın Resulü, sen aziz ve celil olan Allah'tan benim affımı dile." Resulullah da buyurdu ki: "Sen onu silahınla İslamın ilk döneminde mi öldürdün?" Ve yüksek sesle: "Ey Allah'ım sen Muhallimi affetme." diye dua etti. Muhallim kalkıp gitti. Giderken cübbesinin ucuyla gözyaşlarını siliyordu. Fakat onun kavmi, Resulullah'ın daha sonra onun için af dilediğini zannediyorlardı." (160)

b- Abdullah b. Abbas, Süddi ve Katade'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyet-i kerime, Resulullah'ın müfrezesinin, Mirdas b. Nehiyk isimli birisini öldürmesi üzerine nâzil olmuştur.

Bu hususta Süddi diyor ki: "Resulullah, Üsame b. Zeyd'in komutasında Damre oğullarına bir müfreze gönderdi. Müfreze bu kabileden Mirdas b. Nehiyk isimli bir kişiyle karşılaştı. Onun kuzuları ve kırmızı bir devesi vardı. Adam müfrezeyi görünce dağdaki bir mağaraya sığındı. Üsame onu takib etti. Mirdas mağaraya girince kuzularını orada bırakıp dışarı çıktı ve müslümanlara karşı "Esselamü aleyküm. Eşhedü en Lailahe illallah ve Eşhedü enne Muhammeden Resulullah." dedi. Üsame ona saldırdı ve onu öldürdü. Resulullah Üsame'yi bir yere gönderirken onun hayırla anılmasını isterdi ve arkadaşlarından onun hakkında malumat alırdı. Bu müfreze dönünce Resulullah onlara Üsame'yi sormadı. Fakat insanlar Resulullah'a konuştular ve dediler ki: "Ey Allah'ın Resulü, Üsame bir adamla karşılaştı. Adam "Lailahe İllallah Muhammeden Resulullah" demesine rağmen ona hücum edip öldürdü." Resulullah bu söylenenlere pek kulak asmadı. Fakat konuşanlar ısrar edince başını kaldırıp Üsame'ye baktı ve ona: "Seninle Lailahe İllallah"ın haline ne olacak?" dedi. Üsame: "Ey Allah'ın Resulü o bu sözü kendisini kurtarmak için söyledi." dedi. Resulullah da "Sen onun kalbini yarıp içine baksaydın ya." dedi. Üsame: "Ey Allah'ın Resulü, onun kalbi vücudunun bir parçasıdır." dedi. İşte bunun üzerine Allah teala bu âyet-i kerimeyi indirdi. Üsame de artık ondan sonra "Lailahe İllallah" diyen bir kimseyi öldürmeyeceğine dair yemin etti." (161)

160 Bkz. Ebu Davud K. ed-Diyat, bab: 3, Hadis no: 4503

161 Bkz. Siret-i İbn-i Hişam, C. 2 S. 623

c- Said b. Cübeyr'e göre ise bu âyet-i kerime Resulullah'ın, Mikdat b. el-Esved'in komutasında gönderdiği bir müfrezenin müslümanlardan bir kimseyi öldürüp koyunlarını almaları üzerine nâzil olduğunu söylemiştir.

d- İbn-i Zeyd'e göre ise bu âyet-i kerime Ebudderda'nın ve öldürdüğü kimsenin hakkında nâzil olmuştur.

e- Bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi hakkında Abdullah b. Abbas da şöyle diyor:

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: مَرَّ رَجُلٌ مِنْ بَنِي سُلَيْمٍ عَلَى نَفَرٍ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ (ﷺ) وَمَعَهُ غَنَمٌ لَهُ فَسَلَّمَ عَلَيْهِمْ، قَالُوا: مَا سَلَّمَ عَلَيْكُمْ إِلاَّ لِيَتَعَوَّذَ مِنْكُمْ، فَقَامُوا فَقَتَلُوهُ وَأَخَذُوا غَنَمَهُ فَأَتَوْا بِهَا رَسُولَ اللهِ (ﷺ)

"Süleym kabilesinden bir adam, otlattığı koyunlarıyla birlikte Resulullah'ın sahabilerinin yanından geçti ve onlara selam verdi. Sahabiler "Bu adam, kendisini korumak için, korkusundan selam verdi." dediler ve onu öldürdüler. Koyunlarını alıp Resulullah'a getirdiler. İşte bunun üzerine bu âyet nâzil oldu." (162)

Âyet-i kerimede geçen ve "Size selam verene 'Sen ümin değilsin' demeyin" diye tercüme edilen (وَلاَ تَقُولُوا لِمَنْ أَلْقَى إِلَيْكُمُ السَّلاَمَ) cümlesindeki (اَلسَّلاَمَ) kelimesi bütün Mekke, Medine ve Kufe kurraları tarafından Elif harfi olmaksızın (اَلسَّلْمَ) şeklinde okunmuştur. Bu kıraata göre bu kelimenin mânâsı "Teslim olmak ve boyun eğmektir" ve âyetin bu bölümünün mânâsı da "Size teslim olup boyun eğenlere, "Sen mümin değilsin." demeyin." şeklindedir.

Kûfe ve Basra kurralarından bazıları ise bu kelimeyi, elif harfiyle birlikte (اَلسَّلاَمَ) şeklinde okumuşlardır. Bu kıraata göre bunun mânâsı da "Selam vermek"tir.

Taberi birinci kıraat şeklini tercih etmiş ve (اَلسَّلْمَ) kelimesinin mânâsının "Tevhid inancına boyun eğmek, müslümanların dininde olduğunu ifade etmek ve teslim olmak demek olduğunu söylemiştir. Zira bu kelimenin bu kıraat şekliyle okunmasını kabul edip mânâsının da "Teslim olmak" demek olduğunu söylemek yukarıda âyetin nüzul sebebi olarak zikredilen görüşlerin hepsini kuşatmış olur. Çünkü bu görüşlerden bazıları, öldürülen kimsenin, teslim

162 Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an, sure 4, Hadis no: 3030

olup kelime-i şehadet getirdiğini, diğerleri, öldürülen kişinin "Ben müslümanım" dediğini başka bir gurup ise onun "Selamün aleyküm" diye selam verdiğini söylemişlerdir. Teslim olmak, selam vermek de dahil tüm görüşleri kuşatmaktadır.

Âyet-i kerimede geçen "Daha önce siz de öyle idiniz." ifadesi müfessirler tarafından iki şekilde izah edilmiştir.

Said b. Cübeyr'e göre bu ifadeden maksat şudur: "Nasıl ki size selam verdikten sonra öldürdüğünüz o kimse canından korkarak kavmi içinde dinini gizliyor idiyse sizler de Allah'ın sizleri aziz kılmasından önce canınızdan korkarak kavminizin içinde onlar gibi dininizi gizliyordunuz.. O halde dinini gizleyen bu çobanı nasıl öldürürdünüz?"

İbn-i Zeyd ise âyetin bu bölümünü şöyle izah etmiştir: Nasıl ki size teslim olduktan sonra öldürdüğünüz kimse kâfir idiyse sizler de öyle kâfir idiniz. Allah sizi hidayete erdirdiği gibi onu da hidayete erdirdi."

Taberi birinci görüşün tercihe şayan olduğunu söylemiştir. Zira Allah teala o kişiyi öldüren müslümanı kınamıştır. Halbuki kâfir bir kimseyi öldürenin kınanması söz konusu değildir.

Âyet-i kerimede geçen "Allah size lütufta bulundu." ifadesi Said b. Cübeyr tarafından "Allah dinini ortaya çıkararak ve o dine tabi olanları aziz kılarak size lütufta bulundu" şeklinde izah edilmiş. Süddi tarafından ise "Allah size, teslim olanı öldürmenize rağmen tevbenizi kabul ederek size lütufta bulundu." şeklinde izah edilmiştir.

Taberi birinci izah şeklini tercih etmiş, burada zikredilen Allah tealanın lütfundan maksadın, müslümanların aziz kılınması ve İslam dininin açığa çıkması olduğunu söylemiştir. Zira öldürülen kişi, kavminden korkarak müslüman olduğunu açığa vuramamış bu sebeple müslüman olduğu bilinmeyerek öldürülmüştür. Halbuki, onu öldüren müslümanlar da İslamın güçlenmesinden önce aynen o kişi gibi dinlerini gizleme durumunda idiler. Fakat Allah, lütfuyla onları güçlendirdi. Onlar da müslüman olduklarını açıkça söyleyebildiler.

لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ
وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ

اللَّهُ الْحُسْنَىٰ ۚ وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٩٥﴾

95- Müminlerden, özür sahibi olanlardan başka oturanlarla, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenler bir değildir. Allah, mallarıyla ve canlarıyla cihad edenleri, derece bakımından, oturup geri kalanlardan daha üstün kılmıştır. Allah, hepsine de güzelliği (Cenneti) vaad etmiştir. Allah, cihad edenleri, oturanlara büyük bir mükâfaatla üstün kılmıştır.

Müminlerden, gözleri kör, ayağı topal gibi özür sahipleri hariç, cihaddan geri kalıp oturanlarla malları ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenler, hiçbir zaman eşit değillerdir. Allah, malarıyla ve canlarıyla cihad edenleri, özürlerinden dolayı oturup kalanlardan bir derece daha üstün kılmıştır. Allah, cihad edenlere de özürlerinden dolayı cihada gitmeyenlere de güzel bir vaadde bulunmuştur ki o da cennettir. Allah, cihad edenleri, özürsüz olrak cihada gitmeyenlerden üstün kılmıştır.

*Bera b. Âzib, Zeyd b. Erkam, Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. Abbas, Said b. Cübeyr, Abdullah b. Şeddad, Süddi ve Ebu Abdurrahman nakledildiğine göre bu âyet-i kerime, önce "Müminlerden, oturanlarla, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenler bir değildir." şeklinde nâzil olmuştur. Bunun üzerine, İbn-i Ümmi Mektum ve Ebu Ahmed b. Ceyş gibi körlerin, cihada katılmadıklarından dolayı üzüntülerinin Resulullah'a bildirilmesi üzerine âyet-i kerimenin, "Özür sahibi olanlar hariç." bölümü de inmiş ve âyet "Müminlerden, özür sahibi olanlardan başka, oturanlarla Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenler bir değildir." şeklini almıştır.

Mervan b. Hakem, Zeyd b. Sabit'in şunları söylediğini rivayet etmiştir.

أَنَّ رَسُولَ اللهِ (ﷺ) أَمْلَى عَلَيْهِ لاَ يَسْتَوِى الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللهِ فَجَاءَهُ ابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ وَهُوَ يُمِلُّهَا عَلَيَّ قَالَ يَا رَسُولَ اللهِ وَاللهِ لَوْ اَسْتَطِيعُ الْجِهَادَ لَجَاهَدْتُ وَكَانَ اَعْمَى فَأَنْزَلَ اللهُ عَلَى رَسُولِهِ (ﷺ) وَفَخِذُهُ عَلَى فَخِذِى فَثَقُلَتْ عَلَيَّ حَتَّى خِفْتُ اَنْ تُرَضَّ فَخِذِى ثُمَّ

سُرِّيَ عَنْهُ فَأَنْزَلَ اللهُ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ.

"Resulullah, Zeyd'e "Müminlerden geri kalanlarla Allah yolunda cihad edenler bir değildir." âyetini yazdırırken, İbn-i Ümmi Mektum çıkagelmiş ve "Ey Allah'ın Resulü, Allah'a yemin olsun ki, eğer cihada gücüm yetseydi elbette cihad ederdim." demiştir. İbn-i Ümmi Mektum kör bir kişiydi. Zeyd iyor ki: "Bunun üzerine Allah teala, Peygamberine vahiy indirdi. Onun dizi benim dizimin üzerindeydi. Dizi ağırlaştı. Öyle ki ben, dizimin ezileceğinden korktum. Sonra vahiy bitince Resulullah açıldı ve Allah teala "Özür sahibi olanlar müstesnadır." bölümünü indirdi. (163)

Bera b. Âzib diyor ki:

عَنِ الْبَرَاءِ قَالَ لَمَّا نَزَلَتْ لاَ يَسْتَوِى الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ قَالَ النَّبِيُّ (ﷺ) ادْعُوا فُلاَنًا فَجَاءَهُ وَمَعَهُ الدَّوَاةُ وَاللَّوْحُ اَوِ الْكَتِفُ فَقَالَ اكْتُبْ لاَيَسْتَوِى الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللهِ وَخَلْفَ النَّبِيِّ (ﷺ) ابْنُ مَكْتُومٍ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ اَنَا ضَرِيرٌ فَنَزَلَتْ مَكَانَهَا لاَ يَسْتَوِى الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللهِ

"Müminlerden oturup kalanlarla Allah yolunda cihad edenler " âyeti inince Resulullah, "Filanı çağırın gelsin." dedi. Ona, yanında mürekkep hokkası ve bir levha yahut da kürek kemiği ile birlikte Zeyd b. Sabit geldi. Resulullah ona dedi ki: "Müminlerden oturup kalanlarla Allah yolunda cihad edenler bir değildir." diye yaz." O sırada Resulullah'ın arkasında İbn-i Ümmi Mektum bulunuyordu. Dedi ki: "Ey Allah'ın Resulü, ben âmâ biriyim." İşte bunun üzerine âyet-i kerime "Müminlerden özür sahibi olanlardan başka, oturanlarla, Allah yolunda mallarıyla canlarıyla cihad edenler bir değildir." şeklinde nâzil oldu." (164)

Abdullah b. Abbas, bu âyet-i kerimede, bir kısım müminlerin gitmeyip diğer müminlerin gittiği zikredilen, Allah yolunda cihaddan maksadın, Bedir savaşında cihad etmek olduğunu söylemiş ve Bedir savaşına katılmayanların da,

163 Buhari, K. Tefsir el-Kur'an sure, 4, bab: 18
164 Buhari, K. Tefsir el-Kur'an sure 4, bab: 18

savaşanların derecelerine ulaşmasalar bile, Allah'ın, hepsine de güzel vaadlerde bulunduğunu zikretmiştir. (165)

دَرَجَاتٍ مِنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٩٦﴾

96- Bu da, onlara, Allah tarafından verilen dereceler, mağfiret ve rahmettir. Allah, çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.

Allah, cihad edenleri, özürsüz olarak cihada gitmeyenlerden büyük bir mükâfaatla üstün kılmıştır. Bu mükâfaat ta Allah'ın ikram ettiği yüksek dereceler, günahlarını affetmesi ve Allah yolunda verdikleri imtihan dolayısıyla onlara, merhametli davranmasıdır. Zira Allah, çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.

*Peygamber efendimiz bir hadis-i şerifinde şöyle buyuruyor:

قَالَ اِنَّ فِي الْجَنَّةِ مِائَةَ دَرَجَةٍ اَعَدَّهَا اللّٰهُ لِلْمُجَاهِدِينَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ مَا بَيْنَ الدَّرَجَتَيْنِ كَمَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالاَرْضِ.

"Allah, kendi yolunda cihad edenler için cennette yüz derece hazırlamıştır. Her derecenin arası gökle yer arası kadardır." (166)

Müfessirler, burada zikredilen derecelerden neyin kastedildiği hususunda çeşitli görüşler zikretmişlerdir.

Katade'ye göre bu derecelerden maksat, müslüman olma, müslüman iken hicret etme, hicret ettikten sonra cihad etme, cihad etme sırasında düşman öldürme gibi derecelerdir. Bunların her biri başlı başına birer derecesidir.

İbn-i Zeyd'e göre ise burada zikrdilen derecelerden maksat, Allah tea-la'nın, tevbe suresinin yüz yirmi ve yüz yirmi birinci âyetlerinde zikrettiği yedi derecedir. Bu âyetlerde şöyle buyurulmaktadır. "Medine halkı ve çevresinde bulunan Bedevilere, Peygamberle birlikte savaşa çıkmaktan geri kalmaları, kendi canlarını, onun canından daha çok sevmeleri yakışmazdı. Çünkü onlar için, Allah yolunda uğrayacakları susuzluk, yorgunluk, açlık, düşmanlarını kızdıracak

165 Bkz. Buhari, K. Tefsir el-Kur'an sure 4, bab: 18

166 Buhari, K. el-Cihad, bab: 4 Müslim, K. el-İmare, bab: 116 Hadis No: 1884

bir yere ayak basmaları ve düşmana verdikleri her zarar karşılığında salih bir amel yazılır. Şüphesiz ki Allah, iyilik yayanların mükâfaatını zayi etmez." "Sarfettikleri az veya çok herhangi bir mal ve Allah yolunda aştıkları herhangi bir vadi, onlar için tesbit edilip yazılacaktır ki Allah onları yaptıklarının en güzeliyle mükâfaatlandırsın." (167)

İbn-i Muhayriz ise bu âyette zikredilen derecelerden maksadın, cennetteki dereceler olduğunu söylemiştir.

Taberi, bu görüşü tercih etmiştir. Zira, bundan önceki âyette Allah tealanın, cihad edenleri, oturup kalanlardan büyük bir mükâfaatla üstün kıldığı zikredilmiştir. Bu âyette ise o büyük mükâfaatın ne olduğu açıklanmış, onun, bir kısım dereceler, Allah'ın affı ve merhameti olduğu zikredilmiştir.

إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنتُمْ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ
فِي الْأَرْضِ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا فَأُولَٰئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ
وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿٩٧﴾

97- Melekler, o kendilerine zulmedenlere, canlarını aldıklarında "Ne yaptınız?" derler. Onlar da "Biz yeryüzünde zayıf düşürülmüştük." derler. Melekler ise "Allah'ın yeryüzü geniş değil miydi? Orada hicret edeydiniz." derler. İşte bunların varacağı yer cehennemdir. O, ne kötü bir yerdir.

Hicret etmedikleri için Allah'ın gazabına uğrayan ve böylece kendi kendilerine zulmedenlerin canlarını melekler alırken onlara şöyle derler: "Gelin bakalım ne yaptınız?" Neden, olduğunuz yerde kaldınız da hicret etmediniz? Onlar şu cevabı verirler: "Bizim, hicret etmeye gücümüz yetmiyordu. Çünkü müşrikler bizleri kendi topraklarımızda zayıf düşürmüşlerdi." Bunun üzerine melekler şunu sorarlar: "Allah'ın yeryüzü geniş değil miydi ki kendi memleketinizden çıkıp başka bir yere hicret edesiniz? Müşriklerden ve sapıklardan uzaklaşasınız. İşte bunların varıp sığınacakları yer, cehennemdir. O, ne kötü bir varılacak yerdir.

167 Tevbe suresi, 9/120, 121

* Müfessirler bu âyet-i kerimenin ve bundan sonra gelen âyetlerin Mekke halkından müsülman olan fakat Resulullah hicret ettiğinde onunla birlikte hicret etmeyen veya edemeyen, bilahare de dinden çıkarılma fitnesine düşürüldüklerinde imtihan veremeyen müşriklerin, Resulullah'a karşı yaptıkları davranışta onların sayılarını çoğaltan bir kısım insanlar hakkında nâzil olduğunu ve bu âyetin, bu insanların beyan ettikleri mazeretlerin, Allah teala tarafından kabul edilmediğini bildirdiğini söylemişlerdir.

Bu hususta Abdullah b. Abbas diyor ki: "Mekke halkından bir topluluk müslüman olmuştu.Onlar müslüman olduklarını gizliyorlardı. Müşrikler, Bedir Savaşında onları da götürmüşlerdi. Onlardan bazıları öldürüldüler. Bunun üzerine müslümanlar, "Öldürülen şu arkadaşlarımız müslüman idiler. Onlar buraya zorla getirildiler. Siz onlar için af dileyin." dediler. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nâzil oldu.

Müslümanlar, Mekke'de kalan diğer müslümanlara bu âyeti yazıp gönderdiler. Ve özürlerinin kabul edilmediğini bildirdiler. Bunun üzerine onlar da Mekke'yi terkedip hicret etmek için yola çıktılar. Fakat müşrikler onları yakaladılar ve dinlerinden döndürerek fitneye düşürmek istediler. Bu sefer Mekke'de kalan bu müslümanlar hakkında şu âyet nâziloldu. "İnsanların bir kısmı Allah'a iman ettik." der fakat Allah yolunda eziyt görünce insanların yaptığı eziyeti Allah'ın azabı gibi kabul eder..." (168) Müslümanlar bu âyeti de yazıp onlara gönderdiler. Onlar da çok özüldü ve bütün hayırlardan ümitlerini kestiler. Bundan sonra Mekke'deki o müslümanlar hakkında şu âyet nâzil oldu. "Ey Muhammed, şüphesiz ki Rabbin, mihnete uğrattıktan sonra hicret eden sonra da cihad eden ve işkencelere sabredenleri affeder." (169)

Bu defa müslümanlar, Mekke'deki müslümanlara bu âyeti yazıp gönderdiler ve onlara "Allah, sizin için bir çıkar yol gösterdi." dediler. Bunun üzerine Mekke'deki müslümanlar hicret için yola çıktılar. Müşrikler de geriden gelip onlara kavuştular ve birbirleriyle vuruştular. Ölen öldü kurtulan da kurtulmuş oldu.

Abdullah b. Abbas, başka bir rivayette şunları söylemiştir:

ابْنُ عَبَّاسٍ اَنَّ نَاساً مِنَ الْمُسْلِمِينَ كَانُوا مَعَ الْمُشْرِكِينَ يُكَثِّرُونَ سَوَادَ الْمُشْرِكِينَ عَلَى رَسُولِ اللهِ (ﷺ) يَأْتِي السَّهْمُ فَيُرْمَى بِهِ فَيُصِيبُ اَحَدَهُمْ فَيَقْتُلُهُ اَوْ

168 Ankebut suresi, 29/10
169 Nahl suresi, 16 / 11 6

يُضْرَبُ فَيُقْتَلُ فَأَنْزَلَ اللّٰهُ اِنَّ الَّذِينَ تَوَفّٰهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ ظَالِمِي اَنْفُسِهِمْ الآيَةَ *

"Müslümanlardan bir kısım insanlar müşriklerle aynı yerde yaşıyorlardı.. Resulullah'a karşı onların sayılarını kabartmış oluyorlardı. Savaş sırasında bir ok gelip onlardan birine isabet ediyor ve öldürüyordu. Yahut bir kılıç darbesiyle ölüyorlardı. İşte Allah teala bunlar hakkında: "Melekler o kendilerine zulmedenlere, canlarını aldıklarında "Ne yaptınız?" derler. Onlar da "Biz yeryüzünde zayıf düşürülmüştük." derler.." âyetini indirdi." (170)

İkrime bu âyetin, sıfatlarını belirttiği kimselerin, Kays b. el-Fakıh, Haris b. Zema b. el-Esved, Kays b. Velid b. el-Muğire ve Ebul Ass b. Münebbih b. el-Haccac ve Ali b. Ümeyye b. Halef olduklarını söylemiş ve demiştir ki: "Kureyşliler ve onlara katılanlar Ebu Süfyan'ı ve Kureyş kervanını Resulullah'tan ve sahabilerden kurtarmak için yola çıkınca, kendileriyle birlikte, daha önce müslüman olmuş bir kısım gençleri de, istemedikleri halde getirdiler. İki ordu, herhangi bir kararlaştırma olmaksızın Bedir'de karşılaştılar. Bu gençler de İslamdan döndüler ve Bedir savaşında kâfirler olarak öldürüldüler.

Süddi diyor ki: "Hz. Ali'nin kardeşi Akiyl ve Nevfel esir düşünce Resulullah, Abbas'a dedi ki: "Hem kendi fidyeni hem de kardeşinin oğlu Akiyl'in fidyesini ödeyeceksin." Abbas dedi ki: "Ey Allah'ın Resulü, senin kıblene karşı namaz kılmadık mı? Senin getirdiğin şehadeti getirmedik ki?" Resulullah da buyurdu ki "Ey Abbas, sizler, savaştınız ve mağlup oldunuz." Sonra âyetin şu bölümünü okudu: "Allah'ın yeryüzü geniş değil miydi? Orada hicret etseydiniz." derler. İşte bunların varacağı yer cehennemdir. O, ne kötü bir yerdir."

Süddi diyor ki: "Bu âyet-i kerimenin indiği gün müslüman olup da hicret etmeyen kimse kâfir sayılıyordu. Ancak bir çare bulamayan, hicret etmek için malı olmayan ve yolu bilmeyenler bundan müstesna idi.

اِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَآءِ وَالْوِلْدَانِ لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَّلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا ﴿٩٨﴾

170 Buhari, K. Tefsir el-Kur'an sure 4, bab: 19

98- Erkek, kadın ve çocuklardan, zayıf düşürülüp bir çare bulmaya gücü yetmeyen ve yol bulamayanlar müstesnadır.

*Bu âyet-i kerime, kimlerin, hicret etmedikleri halde sorumlu olmayacaklarını açıklamakta ve bunların, bizzat hicret etmeye gücü yetmeyen ve bir başka imkân da bulamayan âciz, erkek kadın ve çocuklar olduğunu bildirmektedir.

Abdullah b. Abbas, bu âyet-i kerimeyi okuduktan sonra

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا اِلاَّ الْمُسْتَضْعَفِينَ قَالَ كَانَتْ اُمِّي مِمَّنْ عذر اللهُ.

"Benim annem de Allah'ın, burada mazur kıldığını bildirdiği kimselerdendi." demiştir."[171]

Diğer bir rivayette, Abdullah b. Abbas demiştir ki: "Ben ve annem, Allah'ın burada mazur kıldığını bildirdiği kimselerdendik."

Ebu Hureyre diyor ki:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ بَيْنَا النَّبِيُّ (ﷺ) يُصَلِّي الْعِشَاءَ اِذْ قَالَ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ ثُمَّ قَالَ قَبْلَ اَنْ يَسْجُدَ اَللّٰهُمَّ نَجِّ عَيَّاشَ بْنَ أَبِي رَبِيعَةَ اَللّٰهُمَّ نَجِّ سَلَمَةَ بْنَ هِشَامٍ اَللّٰهُمَّ نَجِّ الْوَلِيدَ ابْنَ الْوَلِيدِ اَللّٰهُمَّ نَجِّ الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اَللّٰهُمَّ اشْدُدْ وَطْأَتَكَ عَلَى مُضَرَ اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهَا سِنِينَ كَسِنِي يُوسُفَ.

"Resulullah, yatsı namazını kılarken (سَمِعَ لِمَنْ حَمِدَهُ) dedikten sonra secdeye varmadan önce şöyle dua etti: "Ey Allahım, sen Ayyaş b. Ebi Rebia'yı kurtar. Ey Allahım sen Seleme b. Hişam'ı kurtar. Ey Alah'ım, sen Velid'in oğlu Velid'i kurtar. Ey Allahım sen müminlerin zayıf düşürülmüş olanlarını kurtar. Ey Allahım sen, Mudar kabilesine üzerindeki baskını artır. Ey Allahım, sen onların yıllarını Yusuf'un yılları gibi kıtlık yılları kıl." [172]

171 Buhari, K. Tefsir el-Kur'an Sure 4 bab: 20
172 Buhari, K. Tefsir el-Kur'an Sure 4, bab: 21

فَأُولَٰئِكَ عَسَى اللَّهُ أَن يَعْفُوَ عَنْهُمْ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٩٩﴾

99- İşte bunları, umulur ki Allah affeder. Allah, çok affeden ve çok bağışlayandır.

Umulur ki Allah, işte bu zayıf düşürülenlerin, hicret etmeme hususundaki mazeretlerini kabul eder. Hicret etmeme kusurlarını affetme lütfunda bulunur. Çünkü onlar kendi istekleriyle küfür diyarını tercih etmemişler, imkân bulamadıkları için hicret edememişlerdir. Şüphesiz ki Allah, kullarının işledikleri günahların cezasını vermeyi terkederek onları çokça bağışlayan ve çok affedendir.

وَمَن يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَاغَمًا كَثِيرًا وَسَعَةً ۚ وَمَن يَخْرُجْ مِن بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ ۗ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٠٠﴾

100- Kim, Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde çok barınacak yerler, genişlik ve bolluk bulur. Kim evinden, Allah ve Resulü için hicret etmek gayesiyle çıkar da sonra ona ölüm gelirse, şüphesiz ki onun mükâfaatı Allah'a aittir. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.

Kim müşriklerden ayrılır da dini uğruna kaçarak İslam topraklarına ve müminlere hicret edecek olursa, Allah'ın, sağlam dini olan İslam uğruna hicret eden bu kimse, yeryüzünde gezip dolaşacağı çok yer ve bolluk bulur. Hem dininin emirlerini rahatlıkla yerine getirir hem de rızık yönünden zorluk çekmez. Kim de, Allah'a ve Resulüne hicret etme niyetiyle kâfir diyarında bulunan evini terkeder de hicret edeceği yere varmadan ölüm ona gelir çatarsa şüphesiz ki onun yaptığı bu güzel amelin sevabı, Allah'a aittir. Şüphesiz ki Allah, kullarının günahını örten ve onlara karşı şefkatli olandır.

*Âyet-i kerime, müminleri, İslamı yaşamayacakları toplumların içerisinden ayrılıp hicret emye eteşvik etmekte ve müminlerden, hicret ettikleri takdirde sıkıntıya düşecekleri endişesini kaldırmakta, onlara, daha iyi bir hayat yaşayacakları müjdesini vermektedir.

Bu hususta Peygamber efendimiz (s.a.v.) de hadis-i şerifinde şöyle buyurmaktadır:

من خرج من بيته مجاهدا في سبيل الله عز وجل ثم قال باصابعه هؤلاء الثلاث

الوسطى والسبابة والابهام فجمعهن وقال وأين المجاهدون فخرعن دابته ومات فقد وقع أجره على الله تعالى أو لدغته دابة فمات فقد وقع أجره على الله أو مات حتف أنفه فقد وقع أجره على الله عز وجل.

"Kim evinden, Allah yolunda cihada çıkacak olur da bineğinden düşüp öllürse -Ki nerde o mücahidler?- onun mükâfaatını Allah mutlaka verecektir.. Veya bir haşere ısırır da ölürse, yine onun mükâfaatını Allah mutlaka verecektir. Yahut kendiliğinden ölürse yine onun mükâfaatını Allah mutlaka verecektir." (173)

« من فَصَلَ في سبيل الله فمات أو قتل فهو شهيد ، أو وقصَه فرسُه أو بعيره أو لدغتْه هامَّةٌ أو مات على فراشه (أو) بأيِّ حتْفٍ شَاءَ الله فانه شهيد ، وإن له الجنة.

"Kim Allah yolunda evinden ayrılıp gider, ölür veya öldürülürse o şehittir. Veya atı yahut katırı kendisini öldürürse, yine kendisini bir haşere sokarak öldürürse ya da Allah'ın dilediği herhangi bir ölümle yatağında ölürse o kimse şehittir. Onun için cennet vardır." (174)

Said b. Cübeyr, Katade, İkrime, Dehhak, Süddi, İbn-i Zeyd ve Abdullah b.Abbas bu âyet-i kerimenin, müslüman olduktan sonra Mekke'de ikamet eden, ancak bundan önceki iki âyt-i kerime inip, özürsüz olduğu halde hicret etmeyenleri kınayınca, hasta olmasına rağmen hicret etmek için yola çıkan ve Medine'ye varmadan yolda ölen bir kişi hakkında nâzil olduğunu söylemişlerdir. Ancak bu kişinin isminin, Damre b. el-İys mi yoksa İys b. Damre mi yahut, Damre b. Cündeb mi veya Cündeb b.Damre mi olduğu hususunda farklı rivayetler zikredilmiştir.

Bu âyetin izahında Said b. Cübeyr diyor ki: "Huzaa oğullarından Damre b. el-İys veya İys b. Damre isminde birisi vardı. Müslümanlara hicret etmeleri emredildiğinde o hastaydı. Ailesine, kendisi için bir sedye yapmalarını ve kendisini Resulullah'ın yaşadığı yere götürmelerini emretti. Ailesi, emrini yerine getirdi. Fakat o, "Ten'im" denen yere varınca vefat etti. İşte bunun üzerine bu âyet nâzil oldu.

---

173 Ahmed b. Hanbel, Müsned, C. 4 s. 36

174 Ebu Davud, K. el-Cihad, bab: 15, Hadis no: 2499

Müfessirler bu âyet-i kerimede geçen ve "Barınak" diye tercüme edilen (مُرَاغَماً) kelimesinin mânâsı hakkında farklı görüşler zikretmişlerdir.

Abdullah b. Abbas, Dehhak, Rebi' b. Enes, Hasan-ı Basri, Katade ve Mücahid'e göre bu kelimenin mânâsı, "Bir yerden başka bir yere intikal etmek" demektir. Yani, değiştirilecek çok yer demektir.

Süddi'ye göre, "Rızık aranacak yer" demektir. İbn-i Zeyd'e göre "Hicret edilecek yerler"dir.

Âyet-i kerimede geçen ve "Genişlik ve bolluk" diye tercüme edilen (سَعَةً) kelimesinin mânâsı:

Abdullah b. Abbas, Rebi' b. Enes ve Dehhak'a göre "Bol rızık" demektir. Katade'ye göre ise "Mânevi genişlik" demektir. Yani hicret eden kişi sapıklıktan çıkıp idayete erişmiş olur. Fakirlikten kurtulup zenginliğe ulaşmış olur." demektir.

Taberi'ye göre, (مُرَاغَماً) kelimesinin izahındaki doğru olan görüş bunun mânâsının, "Değiştirilecek yer" olduğunu söyleyen görüştür. (سَعَةً) kelimesinin izahında doğru olan görüş ise, bunun mânâsının "Bolluk" olduğunu söyleyen görüştür. Bu bolluk, hem rızık bolluğunu hem de sıkıntıdan kurtulup genişliğe kavuşmayı ifade eder.

Taberi diyor ki: "Yezid b. Ebi Habib'in naklettiğine göre Medine halkı bu âyet-i kerimeye dayanarak cihad yapmak için evinden ayrılan ve savaş meydanına varmadan yolda ölen kimseye ganimetten pay verileceğini söylemişler ve bu âyetin gaziler hakkında indirildiğini bildirmişlerdir.

وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ
أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُبِينًا ﴿١٠١﴾

101- Yeryüzünde yolculuğa çıktığınız zaman, kâfirlerin size fenalık yapmalarından korkarsanız, namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur. Şüphesiz, kâfirler sizin apaçık düşmanınızdır.

Ey müminler, sizler yeryüzünde yolculuğa çıktığınızda namaz kılarken kâfirlerin hücum edip sizi öldüreceklerinden veya esir alacaklarından yahut namazınıza engel olarak sizi Allah'ı birlemekten alıkoyacaklarından korkacak

olursanız, mukim iken tam olarak kıldığınız namazları kısaltarak yarısını kılmanızda sizin için günah yoktur. Çünkü Allah'ın birliğini inkâr eden kâfirler, sizin Allah'a ve Resulüne iman etmeniz ve putlara tapmamanız vè sapıklıkta kendilerine uymamanız yüzünden sizin apaçık düşmanlarınızdır.

*Müfessirler bu âyet-i kerimede kısaltılabileceği zikredilen namazın hangi hallerde ve ne kadar kısaltılabileceği hususunda çeşitli görüşler zikretmişlerdir.

a- Ya'lâ b. Ümeyye'nin, Hz. Ömer'den, Ebu Eyyub'un da Hz. Ali'den rivayet ettiğine göre burada, kısaltılabileceği beyan edilen namaz, kişinin yolculuk halindeyken kılacağı farz namazdır. Kılastılacak miktar ise, dört rekatlı farz namazların iki rekt olarak kılınmasıdır.

Âyette geçen "Kâfirlerin size fenalık yapmalarından korkarsanız" ifadesi, namazın kısaltılması için esasla ilgili bir şart olmayıp sadece o zamandaki müslümanların genel durumunu belirtmektedir. Bu hususta Ya'lâ b. Ümeyye diyor ki:

عَنْ يَعْلَى بْنِ أُمَيَّةَ ؛ قَالَ: قُلْتُ لِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ: لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَقَدْ أَمِنَ النَّاسُ ! فَقَالَ: عَجِبْتُ مِمَّا عَجِبْتَ مِنْهُ . فَسَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ (ﷺ) عَنْ ذَلِكَ . فَقَالَ « صَدَقَةٌ تَصَدَّقَ اللهُ بِهَا عَلَيْكُمْ. فَاقْبَلُوا صَدَقَتَهُ ».

"Ömer b. el-Hattab'a "Kâfirlerin size kötülük yapmalarından korkarsanız, namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur." âyetini okudum ve "Bugün artık insanlar güven içindedirler. (Namazı yine kısıltacâklar mı?) dedim. Ömer b. el-Hattab şöyle dedi: "Senin hayret ettiğin bu hususa ben de hayret etmiş ve bunu Resulullah'a sormuştum. Resulullah da şöyle buyurmuştu: "Bu (namazı kısaltma) Allah'ın size verdiği bir sadakadır. Sadakasını kabul edin." (175)

b- Hz. Aişe ve Sa'd b. Ebi Vakkas'tan nakledilen diğer bir görüşe göre ise bu âyette, kısaltılabileceği zikredilen namazdan maksat, yolculuk yaparken düşmandan korkma halindeki namazdır. Yolcu olan kimse, düşmandan korkacak olursa, dört rekatlı farz namazları iki rekat kılarak kısaltır. Şayet düşmandan

175 Müslim, K. el-Müsafirîn, bab: 4 Hadis no: 686 / ebu Davud, K. es-Sefer bab: 1 Hadis No: 1199

korkmayacak olursa kısaltmaz.

Bu hususta Abdullah b. Muhammed, Hz. Aişe'nin şöyle dediğini işittiğini söylemiştir: "Yolculukta iken namazı tam kılın." Hz. Aişe'nin bu sözü üzerine kendisine denildi ki: "Resulullah yolculuk yaparken dört rekatlı farzları iki rekat kılıyordu." O da "Resulullah savaş halindeydi o korkuyordu. Siz de korkuyor musunuz?" diye cevap verdi.

Atâ da Resulullah'ın sahabilerinden Hz. Aişe ve Sa'd b. Ebi Vakkas'ın, yolculuk yaparken namazları tam kıldıklarını söylemiştir.

c- Mücahid, Ebu Ayyaş ez-Züraki ve Cabir b. Abdullah'dan nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette, kısaltılacağına ruhsat verilen namazdan maksat, fiilen savaşma dışında düşmandan korkulduğu sırada kılınacak olan namazdır. Bunlara göre âyet-i kerime, müslümanların, böyle bir korku içinde bulundukları bir sırada nâzil olmuştur. Bu hususta Ebu Ayyaş ez-Züraki diyor ki:

عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ أَبِي عَيَّاشٍ الزُّرَقِيِّ قَالَ كُنَّا مَعَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ) بِعُسْفَانَ فَصَلَّى بِنَا رَسُولُ اللهِ (ﷺ) صَلاَةَ الظُّهْرِ وَعَلَى الْمُشْرِكِينَ يَوْمَئِذٍ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ فَقَالَ الْمُشْرِكُونَ لَقَدْ أَصَبْنَا مِنْهُمْ غِرَّةً وَلَقَدْ أَصَبْنَا مِنْهُمْ غَفْلَةً فَنَزَلَتْ يَعْنِي صَلاَةَ الْخَوْفِ بَيْنَ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ فَصَلَّى بِنَا رَسُولُ اللهِ (ﷺ) صَلاَةَ الْعَصْرِ فَفَرَّقَنَا فِرْقَتَيْنِ فِرْقَةً تُصَلِّي مَعَ النَّبِيِّ (ﷺ) وَفِرْقَةً يَحْرِسُونَهُ فَكَبَّرَ بِالَّذِينَ يَلُونَهُ وَالَّذِينَ يَحْرُسُونَهُمْ ثُمَّ رَكَعَ فَرَكَعَ هَؤُلاَءِ وَأُولَئِكَ جَمِيعاً ثُمَّ سَجَدَ الَّذِينَ يَلُونَهُ وَتَأَخَّرَ هَؤُلاَءِ وَالَّذِينَ يَلُونَهُ وَتَقَدَّمَ الآخَرُونَ فَسَجَدُوا ثُمَّ قَامَ فَرَكَعَ بِهِمْ جَمِيعاً الثَّانِيَةَ بِالَّذِينَ يَلُونَهُ وَبِالَّذِينَ يَحْرُسُونَهُ ثُمَّ سَجَدَ بِالَّذِينَ يَلُونَهُ ثُمَّ تَأَخَّرُوا فَقَامُوا فِي مَصَافِّ أَصْحَابِهِمْ وَتَقَدَّمَ الآخَرُونَ فَسَجَدُوا ثُمَّ سَلَّمَ عَلَيْهِمْ فَكَانَتْ لِكُلِّهِمْ رَكْعَتَانِ رَكْعَتَانِ مَعَ إِمَامِهِمْ وَصَلَّى مَرَّةً بِأَرْضِ بَنِي سُلَيْمٍ.

"Biz , Resulullah ile birlikte "Usfan" denen yerde bulunuyorduk. Resulul-

lah bize öğle namazını kıldırdı. Müşriklerin başında komutan olarak Halid b. Velid bulunuyordu. Müşrikler birbirlerine dediler ki: "Biz onların aldanacakları ve gafil oldukları bir zamana rastlamıştık." (Yani namaz kılarken onlara hücum etmeliydik. Çünkü o anda onları gafil avlayabilirdik) İşte bunun üzerine öğle ile ikindi vakti arasında, korku namazını beyan eden hüküm indi. Resulullah bizleri iki gruba ayırarak ikindi namazını kıldırdı. Bir grup, Resulullah ile birlikte namaz kılıyor diğeri ise onu bekliyordu. Resulullah, arkasında bulunan gruba da onları koruyan gruba da birlikte tekbir aldırdı. Ve hep birlikte rükuya vardılar. Sonra, Resulullah'ın arkasında bulunan grup secde etti. Geri çekildi. Daha sonra diğer grup ilerleyip secde etti. Sonra hep birlikte ayağa kalktılar ve hep birlikte ikinci rükuu yaptılar. Arkasında bulunanlar da onu koruyanlar da. Sonra Resulullah'ın arkasında bulunanlar secde ettiler ve geri çekildiler. Arkadaşlarının bulundukları safta ayağa kalktılar. Diğer grup ileri geçti secde etti ve Resulullah hepsiyle birlikte selam verdi. Böylece, herkes imamla birlikte iki rekat namaz kılınış oldu. Resulullah böyle bir namazı bir defasında da Süleym oğulları yurdunda kıldı." (176)

d- Süddi, Abdullah b. Ömer, Said b. Cübeyr ve Kâ'b'dan nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette, kısaltılacağı belirtilen namazdan maksat, fiilen savaşma dışında, düşmandan korkma halinde kısaltılan namazdır. Ancak bu namaz, seferi halde kılınan ve iki rekat olan namazın kısaltılarak bir rekat şeklinde kılınmasıdır.

Bu görüşte olan âlimlere göre kişi mukim iken, dört rekatlı farzları dört olarak kılar. Seferi iken de iki rekat olarak kılar. Seferi iken iki rekat kılması, namazları kısaltma değil namazı seferi olarak tam kılmaktır. Ancak kişi seferi olduğu halde düşmanlardan da korkuyorsa işte bu takdirde tam sayılan iki rekat seferi namazını kısaltıp tek rekat olarak kılar. İşte bu âyet-i kerime, kısaltılan bu tek rekatlı namazı kasdetmiştir.

Bunlar, görüşlerine delil olarak şu hadisleri zikretmişlerdir. Sa'lebe b. Zehdem diyor ki:

عن ثعلبة بن زَهْدَمٍ ، قَالَ: كنا مع سعيد بن العاص بِطَبَرِسْتَان فقام فقال: أيكم صلى مع رسول الله (ﷺ) صلاة الخوف؟ فقال حذيفة : أنا ، فصلى بهؤلاء ركعة وبهؤلاء ركعة ولم يقضوا.

176 Neseî, K. Salat el-Havf, bab: 22 / Ebu Davud, K. es-Sefer, bab: 12 Hadis no: 1236

"Biz, Said b. el-Ass ile birlikte Taberistanda'ydık. O ayağa kalktı ve dedi ki: "Sizden hanginiz Resulullah ile birlikte korku namazı kıldı?" Huzeyfe kalktı ve dedi ki: "Ben kıldım. Resulullah korku anında insanları iki gruba ayırdı. Bir gurupla bir rekat, diğer bir grupla da bir rekat kıldı. Bunlardan hiçbiri bir şey kaza etmediler." (177)

فَقَامَ حُذَيْفَةُ فَصَفَّ النَّاسُ خَلْفَهُ صَفَّيْنِ صَفًّا خَلْفَهُ وَصَفًّا مُوَازِي الْعَدُوِّ فَصَلَّى بِالَّذِي خَلْفَهُ رَكْعَةً ثُمَّ انْصَرَفَ هَـؤُلاَءِ إِلَى مَكَانِ هَـؤُلاَءِ وَجَاءَ أُولَئِكَ فَصَلَّى بِهِمْ رَكْعَةً وَلَمْ يَقْضُوا.

Diğer bir rivayette, Huzeyfe ayağa kalkmış, insanları arkasında iki sağ yapmış bir safı arkasında bırakmış diğer safı düşmanın karşısına koymuş, arkasında bulunmalara bir rekat namaz kıldırmış onlar ayrılıp düşmanın karşısında duranların yerine gitmişler, bu defa onlar gelip Huzeyfe ile bir rekat namaz kılmışlar, hiçbiri de namazlarını tamamlamamışlardır." (178)

Abdullah b. Abbas şöyle demiştir:

عن ابن عباس قال: فرض الله تعالى الصلاة على لسان نبيكم (ﷺ) في الحضر أربعاً، وفي السفر ركعتين، وفي الخوف ركعة.

"Allah teala, Peygamberinin lisanıyla namazı yolcu olmama halinde dört rekat, yolcu iken iki rekat ve korku anında da bir rekat olarak farz kılmıştır." (179)

Diğer bir rivayette, Abdullah b. Abbas şunları söylemiştir:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ رَسُولَ اللهِ (ﷺ) صَلَّى بِذِي قَرَدٍ وَصَفَّ النَّاسُ خَلْفَهُ صَفَّيْنِ صَفًّا خَلْفَهُ وَصَفًّا مُوَازِي الْعَدُوِّ فَصَلَّى بِالَّذِينَ خَلْفَهُ رَكْعَةً ثُمَّ انْصَرَفَ هَـؤُلاَءِ إِلَى مَكَانِ هَـؤُلاَءِ وَجَاءَ أُولَئِكَ فَصَلَّى بِهِمْ رَكْعَةً وَلَمْ يَقْضُوا .

"Resulullah, "Zikared" denen yerde namaz kıldırdı. İnsanlar onun arka-

177 Ebu Davud, K. Salat el-Havf, bab: 287, Hadis no: 1246
178 Neseî, K. Salât el-Havf, bab: 2
179 Ebu davud, K. es-Salah, bab: 287, Hadis No: 1247

sında iki saf oldular. Bir saf, onun arkasında bulunuyor, diğer saf ise düşmanın karşısında duruyordu. Arkasında bulunan safa bir rekat namaz kıldırdı. Onlar ayrılıp düşmanın önünde bulunan diğer safın yerine gittiler. Bu defa onlar geldiler. Resulullah onlara da bir rekat kıldırdı. Bundan sonra, herhangi bir saf, namazı bitirmedi. (180)

Cabir b. Abdullah diyor ki:

جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ أَنَّ رَسُولَ اللهِ (ﷺ) صَلَّى بِهِمْ صَلاَةَ الْخَوْفِ فَقَامَ صَفٌّ بَيْنَ يَدَيْهِ وَصَفٌّ خَلْفَهُ صَلَّى بِالَّذِينَ خَلْفَهُ رَكْعَةً وَسَجْدَتَيْنِ ثُمَّ تَقَدَّمَ هَـؤُلاَءِ حَتَّى قَامُوا فِي مَقَامِ أَصْحَابِهِمْ وَجَاءَ أُولَئِكَ فَقَامُوا مَقَامَ هَـؤُلاَءِ وَصَلَّى بِهِمْ رَسُولُ اللهِ (ﷺ) رَكْعَةً وَسَجْدَتَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ فَكَانَتْ لِلنَّبِيِّ (ﷺ) رَكْعَتَانِ وَلِلْقَوْمِ رَكْعَةٌ

"Resulullah onlara korku namazı kıldırdı. Bir saf, Resulullah'ın önünde, diğer bir saf da arkasında durdu. Arkasında bulunan safa bir rüku ve iki secdeli bir rekat kıldırdı. Onlar, öne geçip arkadaşlarının yerini aldılar. Onlar da gelip diğerlerinin yerinde Resulullah'ın arkasında durdular. Resulullah onlara da bir rüku ve iki secdeli bir rekat kıldırdı. Sonra selam verdi. Böylece Resulullah iki rekat kılmış oldu. Onlar da birer rekat kılmış oldular." (181)

Ebu Hureyre (r.a) diyor ki:

حَدَّثَنَا أَبُو هُرَيْرَةَ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ) نَازِلاً بَيْنَ ضَجْنَانَ وَعُسْفَانَ مُحَاصِرَ الْمُشْرِكِينَ فَقَالَ الْمُشْرِكُونَ إِنَّ لِهَؤُلاَءِ صَلاَةً هِيَ أَحَبُّ إِلَيْهِمْ مِنْ أَبْنَائِهِمْ وَأَبْكَارِهِمْ أَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ ثُمَّ مِيلُوا عَلَيْهِمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً فَجَاءَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ فَأَمَرَهُ أَنْ يُقَسِّمَ أَصْحَابَهُ نِصْفَيْنِ فَيُصَلِّي بِطَائِفَةٍ مِنْهُمْ وَطَائِفَةٌ مُقْبِلُونَ عَلَى عَدُوِّهِمْ قَدْ أَخَذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ فَيُصَلِّي بِهِمْ رَكْعَةً ثُمَّ يَتَأَخَّرُ

180 Neseî, K. Salât el-Havf, bab: 5
181 Neseî, K. Salât el-Havf, bab: 17

هـٰؤُلاَءِ وَيَتَقَدَّمَ أُولَئِكَ فَيُصَلِّي بِهِمْ رَكْعَةً تَكُونُ لَهُمْ مَعَ النَّبِيِّ (ﷺ) رَكْعَةً رَكْعَةً وَلِلنَّبِيِّ (ﷺ) رَكْعَتَانِ

"Resulullah, müşriklerin engel oldukları zaman "Dacnan" ve "Usfan" denen yerlerin arasında konakladı. O anda müşrikler, kendi kendilerine şöyle dediler: "Bunların öyle bir namazları var ki bu namaz onlar için, oğullarından ve kızlarından daha sevimlidir. Siz, ne yapacağınıza karar verin sonra bunlara sadece bir hamle yapın." (Yani bir hamlede işlerini bitirin) Bu arada Cebrail (a.s.) geldi. Resulullah'a, sahabilerini iki kısma ayırmasını, onlardan bir gruba namaz kıldırırken diğer gruba, tedbir alarak silahlarıyla birlikte düşmanlarının önünde durmalarını, arkasında bulunanlara bir rekat kıldırdıktan sonra geri çekilmesini, düşmanın önünde bulunanların ileri gelerek onlara da bir rekat namaz kıldırmasını böylece onların her birinin Resulullah'la birer rekat kılmış olacaklarını Resulullah'ın ise iki rekat kılmış olacağını bildirdi." (182)

c- Abdullah b. abbas'dan nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette kısaltılması zikredilen namazdan maksat, sefer halinde ve düşmanla çarpışma anında kısaltılacak olan namazdır. Bu âyet-i kerime, çarpışan mücahidlerin, namaz kılmak istedikleri zaman yüzleri hangi tarafa dönük olursa o tarafa doğru başlarıyla işaret ederek bir rekat namaz kılmalarına ruhsat vermiştir.

Abdullah b. Abbas'ın, bu âyetin izahında şunları söylediği rivayet edilmiştir: "Sen düşmanla karşılaşırsan namaz vakti de gelmiş olursa, "Allahu Ekber" diyerek başını eğer ve işaretle namaz kılarsın. İster binekli ol, ister bineksiz. İşte namazı kısaltma budur.

Taberi diyor ki: "Âyetin izahında tercihe şayan olan görüş, şöyle diyen görüştür: "Bu âyette kısaltılması beyan edilen namazdan maksat, düşmanla çatışma ve vuruşma anında rükunları eksilterek kılınan namazdır. Yani, rüku ve secdeleri tamamlanmayan, istenilen her yöne dönülerek kılınabilen, bineğin üzerinde ve yerde eda edilebilen namazdır. Nitekim Allah teala farz namazlarının böyle bir şekilde kılınacağını başka bir âyet-i kerimesinde şöyle zikretmiştir: "Eğer korku içinde bulunursanız, yaya olarak yahut binekli iken namazınızı kılın." (183)

Taberi diyor ki: "Bu görüşü tercih etmemizin sebebi, bundan sonra gelen âyette: "Emniyete kavuştuğunuzda namazı gereği gibi kılın." buyurulmasıdır.

182 Neseî, K. Salât el-Havf, bab: 16
183 Bakara suresi, 2/239

Çünkü namazı gereği gibi kılmak onun rükuunu, secdelerini ve diğer farzlarını artırıp eksiltmeksizin yerine getirmektir. Bundan da anlaşılmaktadır ki kişi, korku anında kısaltılacak namazın bazı rükunlarını yerine getirmeyebilir.

وَإِذَا كُنتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَوٰةَ فَلْتَقُمْ طَآئِفَةٌ مِّنْهُم مَّعَكَ وَلْيَأْخُذُوٓا
أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِن وَرَآئِكُمْ وَلْتَأْتِ طَآئِفَةٌ أُخْرَىٰ لَمْ
يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ وَدَّ ٱلَّذِينَ
كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُم مَّيْلَةً
وَٰحِدَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِن كَانَ بِكُمْ أَذًى مِّن مَّطَرٍ أَوْ كُنتُم مَّرْضَىٰٓ أَن تَضَعُوٓا
أَسْلِحَتَكُمْ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ إِنَّ ٱللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَٰفِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ﴿١٠٢﴾

102- Ey Muhammed, savaşta müminler arasında bulunur da onlara namaz kıldırırsan, onlardan bir kısmı seninle namaza dursun ve silahlarını da yanlarına alsınlar. Bunlar secde ederken, namaza durmamış olan diğer kısım arkanızda bulunsun. Bunlar namazı bitirince, namazı kılmayan kısmı gelsin seninle namaz kılsın. Onlar da namazda tedbirlerini ve silahlarını alsınlar. Kâfirler isterler ki, silah ve eşyanızdan gafil olasınız da size âniden hücum etsinler. Eğer yağmur size eziyet verir veya hasta olursanız silahınızı bırakmanızda bir günah yoktur. Yine de tedbirinizi alın. Şüphesiz ki Allah, kâfirlere alçaltıcı bir azap hazırlamıştır.

*Âyet-i kerimede zikredilen, "Silahlarını da yanlarına alsınlar." emrini, namaz kılan ve düşmanın önüde duracak olan gruplardan hangisine ait olduğu hususunda iki görüş zikredilmiştir.

a- Bazılarına göre bu emir, Resulullah ile birlikte namaz kılmakta olan gruba aittir. Bunlara, namaz kılarken kılıçlarını kuşanmaları, bıçak ve hançer gibi şeyleri, elbise veya zırhlarını asmaları emredilmiştir.

b- abdullah b. Abbas'a göre ise burada, silahlarını yanlarına almaları em-

redilen grup, namaz kılan grup değil, düşmanın önünde nöbet bekleyen gruptur.

Âyet-i kerimede geçen ve "Bunlar, secde ederken, namaza durmamış olan diğer kısım arkanızda bulunsun." diye tercüme edilen (فاذا سجدوا فليكونوا من ورائكم) cümlesi, müfessirler tarafından üç şekilde izah edilmiştir:

1- Bir kısım müfessirler, âyetin bu bölümünün izahında, şunu söylemişlerdir: "Namaza başlayan grup namazını kılıp bitirdikten sonra arkanızda dursunlar." Ancak bu şekilde izahta bulunanlar, namaz kılan bu birinci grubun, namazlarını nasıl bitirmiş olacağı hususunda iki görüş zikretmişlerdir.

a- Bazılarına göre bu birinci grup imamla birlikte bir rekat kıldıktan sonra selam verir, oradan ayrılıp arkadaşlarının yerine düşmanın önüne gider. Böylece bunların bir rekat kılmakla namazları bitmiş olur. Bu görüşte olan âlimler, bundan önceki âyette zikredilen "Namazı kısaltmak"tan maksadın, onu tek rekata düşürmek olduğunu söyleyen âlimlerdir. Bunların bu görüşlerine dair olan delilleri bundan önceki âyetin izahında zikredilmiştir. Bunlara göre, düşmanın önünde bulunan ikinci grup da gelir, imamla birlikte bir rekat kılar, onların namazları da bitmiş olur. Böylece imam iki rekat, cemaat da birer rekat kılmış ve namazlarını bitirmiş olurlar.

b- Diğer bir kısım müfessirler ise imamla birlikte birinci rekatı kılan ilk grubun namazlarını bitirmesi, imamla bir rekat kıldıktan sonra namaz kıldıkları yerde kendi kendilerine, geriye kalan namazlarını da tamamlamaları ve selam verip namazlarını bitirmeleriyle olur. Bu görüşte olanlara göre, imam, cemaati iki kısma ayırır. Bir kısmı imamın arkasında namaza durur, diğer kısmı ise düşmanın önünde bekler, imamın arkasında olanlar, imamla birlikte bir rekat namaz kılarlar, imamla birlikte ayağa kalkarlar. İmam, ayakta bekler. Bir rekat kılan bu grup namazın geriye kalan kısmını kendi başına tamamlar. Selam verip namazdan çıkar. Düşmanın önünde bulunan arkadaşlarının yerine giderler. Bu defa onlar gelirler, ayakta bekleyen imama uyarlar. Onunla birlikte bir rekat namaz kılarlar. Ancak ikinci rekattan sonra imamın ne yapacağı ve ikinci grubun namazını nasıl tamamlayacağı hususu, bu görüşte olan âlimlerce ihtilaflıdır.

aa- Bazılarına göre imam kendisine göre ikinci, o gruba göre ise birinci olan rekatı bitirdikten sonra, tahiyatta bekler, ikinci grup kalkıp diğer rekatını kılar ve tahiyyatı bitirir. Böylece imam selam verir onlar da imamla birlikte selam verirler. Böylece namazı bitirirler. Böylece savaş halinde kılınan namazın bu şekilde olacağı Sehl b. Ebi Hasme ve Salih b. Havvad'dan rivayet edilmiştir. Sehl diyor ki:

عَنْ سَهْلِ بْنِ أَبِي حَثْمَةَ ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ (ﷺ) صَلَّى بِأَصْحَابِهِ فِي الْخَوْفِ

فصفَّهُمْ خلفَهُ صفَّيْنِ . فصلَّى بالَّذين يلُونهُ ركْعةً ثُمَّ قام . فلَمْ يزلْ قائماً حتَّى صلَّى الَّذين خلْفهُمْ ركْعةً . ثُمَّ تقدَّمُوا وتأخَّر الَّذين كانُوا قُدَّامهُمْ فصلَّى بهِمْ ركْعةً . ثُمَّ قعدَ حتَّى صلَّى الَّذين تخلَّفُوا ركْعةً . ثُمَّ سلَّم.

"Resulullah, sahabilerine korku namazı kıldırdı. Onları arkasında iki saf yaptı. Tam arkasında bulunanlara bir reket kaldırdı. Sonra ayağa kalktı bekledi. Bir rekat kılan bu grup kendi başlarına diğer rekatlarını da kılıp bitirdiler. İlerleyip düşmanın önüne gittiler. Düşmanın önünde bulunanlar geri gelip Resulullah'ın arkasında saf tuttular. Resulullah onlara da bir rekat kıldırdı. Sonra tahiyyata oturup bekledi. Onlar da kendi başlarına bir rekatlarını kılıp tamamladılar. Sonra Resulullah selam verdi ve namazı bitirdiler. "(184)

عنْ صالِحِ ابْنِ خوَّاتٍ ، عمَّنْ صلَّىٰ معَ رسُولِ اللهِ (ﷺ) . يوْمَ ذاتِ الرِّقاعِ ، صلاَةَ الْخوْفِ ؛ أنَّ طائِفةً صفَّتْ معهُ وطائِفةٌ وِجاهَ الْعدُوِّ . فصلَّىٰ بالَّذِين معهُ ركْعةً ثُمَّ ثبتَ قائِماً وأتَمُّوا لأنْفُسِهِمْ ثُمَّ انصرفُوا فصفُّوا وِجاهَ الْعدُوِّ وجاءتِ الطَّائِفةُ الأُخْرىٰ فصلَّىٰ بِهِمُ الرَّكْعةَ الَّتِي بقِيتْ ثُمَّ ثبتَ جالِساً وأتَمُّوا لأنْفُسِهِمْ ثُمَّ سلَّم بِهِمْ.

Salih b. Havvat da "Zatürrika" savaşında, Resulullah ile birlikte korku namazı kılan bir sahabinin şunları söylediğini rivayet etmiştir. Müslümanlardan bir grup Resulullah ile birlikte saf tuttu. Diğer bir grup da düşmanın önünde durdu. Resulullah, kendisiyle birlikte bulunanlara bir rekat kıldırdı. İkinci rekata kalktığında ayakta bekledi. Cemaat ise kendi kendine namazını tamamladı ve namazdan ayrılıp düşmanın önüne gittiler. Orada sıraya dizildiler. Bu defa ikinci grup geldi. Resulullah onlara, geriye kalan ikinci rekatı kıldırdı. Tahiyyatta bekledi. Onlar da kalkıp namazlarını tamamladılar. Sonra Resulullah onlarla birlikte selam verdi. Ve namazı bitirdiler." (185)

---

184 Müslim, K. el-Müsafirin bab: 309, Hadis no: 841

185 Müslim, K. el-Müsafirin bab: 310, Hadis no: 842

bb- Diğer bir kısım âlimlere göre ise, imamla birlikte bir rekat namaz kılan ikinci grup imamla birlikte tahiyyatı okurlar, imam selam verip namazı bitirir. Bundan sonra cemaat kalkıp diğer rekatı kılar. Bu görüş de Sehl b. Ebi Hasme, Salih b. Havvat ve Abdullah b. Abbas'dan nakledilmiştir.

2- Diğer bir kısım müfessirler ise (فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَائِكُمْ) "Bunlar secde ederken namaza durmamış olan diğer kısım arkanızda bulunsun." cümlesini şöyle izah etmişlerdir. "Savaş halinde iki kısma ayrılan müslümanlardan birinci grup birinci rekatın iki secdesini yaptıktan sonra namazdan çıkmasınlar bu halleriyle gidip düşmanın önünde dursunlar. Düşmanın önünde bulunan grup gelsin, Peygamber onlara da bir rekat kıldırsın ve selam verip namazdan çıksın."

Ancak âyeti bu şekilde izah eden âlimler, her iki grubun da geriye kalan namazlarını nasıl tamamlayacakları hakkında çeşitli görüşler zikretmişlerdir.

a- Abdullah b. Mes'ud'dan nakledilen bir görüşe göre imam, iki gruba ayrılan cemaatten birinci gruba bir rekat namaz kıldırır, onlar birinci rekatın ikinci secdesini bitirdikten sonra imamın arkasından ayrılır düşmanın önüne giderler. Bu durumda onların namazı tamamlanmamıştır. Bundan sonra düşmanın önünde bulunan diğer grup gelir. İmamla birlikte bir rekat kılar. İmam selam verdikten sonra bu ikinci grup aynı yerde namazını tamamlayıp düşmanın önüne gider. Bu defa birinci grup namaz kılınan yere gelir. Onlar da kendi kendilerine ikinci rekatlarını tamamlarlar.

b- Diğer bir kısım âlimlere göre ise, düşmanın önünde iki kısma ayrılan cemaatten birinci kısım imamla birlikte bir rekat kılıp düşmanın önüne gittikten sonra orada bulunan ikinci grup gelir. İmamla birlikte bir rekat namaz kılar, namazın geriye kalan kısmını bitirmeden tekrar düşmanın önüne gider. Bu defa imamla birlikte birinci rekatı kılan birinci grup gelir, birinci rekatı kıldığı yerde ikinci rekatını tamamlar. Ancak bu rekatı tamamlarken, bazılarına göre hiçbir şey okumaz, bazılarına göre bir şeyler okur. Sonra selam verir ve düşmanın önüne gider. Bu defa imamla birlikte ikinci rekatı kılar, ikinci grup namaz kıldığı yere gelir. O da ikinci rekatını kıraatını okuyarak bitirir. Böylece hep birlikte düşmanın karşısına giderler. Bu görüş, İbrahim en-Nehai ve Süfyah es-Sevri'den nakledilmiştir.

c- Ebu Musa el-Eş'ari, Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Abbas'tan nakledilen diğer bir görüşe göre imamla birlikte birer rekat kılan bu gruplardan her biri ikinci rekatlarını, önce namaz kıldıkları yerde değil de imkân buldukları her yerde kılabilirler.

Abdullah b. Ömer diyor ki:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ ؛ قَالَ : صَلَّىٰ رَسُولُ اللهِ (ﷺ) صَلاَةَ الْخَوْفِ. بِإِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ رَكْعَةً وَالطَّائِفَةُ الأُخْرَى مُوَاجِهَةُ الْعَدُوِّ . ثُمَّ انْصَرَفُوا وَقَامُوا فِي مَقَامِ أَصْحَابِهِمْ مُقْبِلِينَ عَلَى الْعَدُوِّ وَجَاءَ أُولَئِكَ ثُمَّ صَلَّىٰ بِهِمُ النَّبِيُّ (ﷺ) رَكْعَةً ثُمَّ سَلَّمَ النَّبِيُّ (ﷺ) ثُمَّ قَضَى هٰؤُلاَءِ رَكْعَةً وَهٰؤُلاَءِ رَكْعَةً.

"Resulullah (sa.v.) korku namazını şöyle kıldırdı. Müslümanlar iki gruba ayrıldı. Bir grup Resulullah ile beraber namaz kılıyor, diğer bir grup düşmanın karşısında duruyordu. Resulullah, birinci gruba bir rekat namaz kıldırınca onlar ayrılıp düşmanın karşısına gittiler. Düşmanın karşısında bulunan grup geldi. Resulullah bir rekat da onlara kıldırdı. Sonra selam verdi. Bundan sonra ise her grup eksik kalan birer rekatını kendi kendilerine tamamladılar. (186)

3- Abdullah b. Abbas, Mücahid, Cabir b. Abullah ve Ebu Ayyaş ez-Züraki tarafından âyet-i kerimenin (فاذا سجدوا فليكونوا من ورائكم) "Namaza durmamış olan diğer kısım arkanızda bulunsun." bölümü, şu şekilde izah edilmiştir: "İmam, önlerinde bulunan düşman karşısında cemaati iki saf yapar, hep birlikte namaza başlarlar, hep birlikte rükua varıp doğrulurlar. İmam, birinci rekatın secdesini yaparken onun arkasında bulunan birinci saf da onunla birlikte secde eder. Fakat ikinci saf ayakta durur, secdeye varmaz. Böyece secde edenleri düşmandan korumuş olur. Birinci saf secdeden kalktıktan sonra ikinci saf kendi kendine secde eder sonra ayağa kalkar. Ayağa kalktıktan sonra birinci saf ile ikinci saf yer değiştirir. Yine hep birlikte rükua varırlar. Rükudan doğrulduktan sonra bu defa imamın arkasına gelmiş olan ikinci saf imamla birlikte secde eder. Arkaya geçmiş olan birinci saf ise ayakta durur. İmamın arkasındaki saf, ayağa kalkınca bu defa, arkaya geçmiş olan birinci saf secdesini yapar hep birlikte oturup selam verirler.

Cabir b. Abdullah diyor ki:

عَنْ جَابِرٍ ، قَالَ: غَزَوْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ (ﷺ) قَوْماً مِنْ جُهَيْنَةَ فَقَاتَلُونَا قِتَالاً شَدِيداً فَلَمَّا صَلَّيْنَا الظُّهْرَ قَالَ الْمُشْرِكُونَ : لَوْ مِلْنَا عَلَيْهِمْ مَيْلَةً لاَقْتَطَعْنَاهُمْ

186 Müslim, K. el-Müsafirin bab: 305, 306, Hadis no: 839

فَأَخْبَرَ جبْرِيلُ رَسُولَ اللهِ (ﷺ) ذَلِكَ فَذَكَرَ ذَلِكَ لَنَا رَسُولُ اللهِ (ﷺ) قَالَ وَقَالُوا : إِنَّهُ سَتَأْتِيهِمْ صَلاَةٌ هِيَ أَحَبُّ إِلَيْهِمْ مِنَ الأَوْلاَدِ . فَلَمَّا حَضَرَتِ الْعَصْرُ ، قَالَ صَفَّنَا صَفَّيْنِ . وَالْمُشْرِكُونَ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ. قَالَ فَكَبَّرَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ) وَكَبَّرْنَا وَرَكَعَ فَرَكَعْنَا ثُمَّ سَجَدَ وَسَجَدَ مَعَهُ الصَّفُّ الأَوَّلُ ، فَلَمَّا قَامُوا سَجَدَ الصَّفُّ الثَّانِي. ثُمَّ تَأَخَّرَ الصَّفُّ الأَوَّلُ وَتَقَدَّمَ الصَّفُّ الثَّانِي . فَقَامُوا مَقَامَ الأَوَّلِ . فَكَبَّرَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ) وَكَبَّرْنَا . وَرَكَعَ فَرَكَعْنَا . ثُمَّ سَجَدَ وَسَجَدَ مَعَهُ الصَّفُّ الأَوَّلُ وَقَامَ الثَّانِي . فَلَمَّا سَجَدَ الصَّفُّ الثَّانِي ، ثُمَّ جَلَسُوا جَمِيعاً ، سَلَّمَ عَلَيْهِمْ رَسُولُ اللهِ (ﷺ).

قَالَ أَبُو الزُّبَيْرِ: ثُمَّ خَصَّ جَابِرٌ أَنْ قَالَ: كَمَا يُصَلِّي أُمَرَاؤُكُمْ هٰؤُلاَءِ.

"Resulullah ile beraber, Cüheyne kabilesinden bir topluluk ile savaştık. Onlar bizimle şiddetli bir şekilde çarpıştılar. Öğle namazını kıldığımızda o müşrikler şöyle dediler: "Onlara ani bir saldırıda bulunsaydık, köklerini keserdik." Cebrail aleyhisselam onların bu niyetini Resulullah'a bildirdi. Resulullah da bize haber verdi. O müşrikler yine şöyle demişlerdi: "Onların şu anda öyle bir namaz vakitleri yaklaşıyor ki o namaz onlara evlatlarından daha sevgilidir." İkindi vakti girince, biz Resulullah'ın arkasında iki saf olarak dizildik. Müşrikler ise kıble tarafımızda bulunuyorlardı. Resulullah tekbir aldı biz de tekbir alıp namaza başladık. O rükua eğilince hep beraber biz de rükua eğildik. Fakat Resulullah secdeye varınca onunla birlikte sadece birinci saftakiler secdeye vardı. (Arka tarafındakiler düşmanı gözetleyerek ayakta beklediler) Onlar ayağa kalkınca arka saftakiler secde ettiler. Sonra birinci saftakiler arkaya ikinci saftakiler öne geçtiler. Bu sefer Resulullah tekbir aldı biz de onunla beraber tekbir aldık. Rükua vardı biz de hep beraber rükua vardık. Fakat Resulullah secdeye varınca onunla birlikte yine sadece birinci saftakiler secdeye vardılar. (İkinci saftakiler ayakta durdu) Secdeye varanlar secdeyi bitirince, ikinci saftakiler de secde ettiler. Hep birlikte oturduk ve Resulullah ile birlikte selam vererek namazı bitirdik." (187)

187 Müslim, K. el-Müsafirin, bab: 308, Hadis no: 840

Bu hadis, Ebu Ayyaş ez-Züraka[188] ve Abdullah b. Abbas'dan da rivayet edilmiştir.

Taberi diyor ki: "Âyet-i kerimeyi bu şekilde yorumlayanlara göre onun mânâsı şöyledir: "Ey Muhammed, sen, korku anında sahabilerinin arasında bulunduğun ve namazı onlara tam olarak kıldırmak istediğin zaman, seninle namaza başlayanlardan bir grup ayakta dursun. Bir grup seninle birlikte secde edip secdeden kalktıktan sonra diğer grubun yerine geçsin. Henüz seninle birlikte secde etmemiş olan o grup öne geçsin. Bu defa da onlar seninle birlikte secde etsinler. Daha önce seninle birlikte secde edenler ise seni ve onları korumuş olsunlar. Nöbet tutanlar tedbirlerini alsın, silahlarını yanlarında bulundursunlar."

Taberi, bu görüşlerden tercihe şayan olan görüşün şöyle diyen görüş olduğunu söylemiştir: "İmam cemaati ikiye ayırır. Bir kısmı düşmanın önünde nöbet bekler, diğer kısmı imamla birlikte bir rekat namaz kılar. Sonra kendi başına diğer rekatını kılar ve düşmanın önüne gider. Bu defa düşmanın önünde bulunan grup gelir. İmamla birlikte bir rekat da o kılar. İmam namazını bitirir. Onlar da kendi namazlarını tamamlarlar. Nitekim Sehl b. Ebi Hasme'den ve Salih b. Havvat'tan rivayet edilen hadisler, Resulullah'ın bu namazı bu şekilde kıldırdığını beyan etmişlerdir. Bununla birlikte imamlardan herhangi biri bu namazı, Resulullah'tan nakledilen herhangi bir şekilde kılacak olursa namazı tamamdır. Çünkü Resulullah'tan bu konuyla ilgili olarak rivayet edilen haberler sahihtir. Bu namaz da, Resulullah'ın, ümmetine değişik şekillerde öğrettiği bir namazdır. Ümmetin bu namazı bu şekillerden herhangi birisiyle kılması mübah sayılmıştır.

فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلَوٰةَ فَاذْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ ۚ فَإِذَا
اطْمَأْنَنتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَوٰةَ ۚ إِنَّ الصَّلَوٰةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا
مَّوْقُوتًا ﴿١٠٣﴾

103- Namazı kıldıktan sonra ayakta iken otururken ve yanlarınız üzerine yatarken Allah'ı zikredin. Emniyete kavuştuğunuzda namazı gereği gibi kılın. Şüphesiz ki namaz, müminler üzerine belli vakitlerde farz kılınmıştır.

*Âyet-i kerimede "Namazı kıldıktan sonra, ayakta iken, otururken ve

188 Bkz. Neseî, K. Salât el-Havf, bab: 21

yanlarınız üerine yatarken Allah'ı zikredin." buyurulmaktadır.

Bu hususta Abdullah b. Abbas şunları söylemiştir: "Allah teala kullarına neyi farz kılmışsa onun için belli bir mükâfaat tayin etmiştir. Kulların, özürleri bulunması halinde de onları mazur görmüştür. Ancak, Allah'ı zikretme ibadeti böyle değildir. Zira Allah teala zikir için belli bir sınır koymamış, aklı olmayanların dışında onu terkedenleri mazur görmemiş ve buyurmuştur ki: "Allah'ı ayakta iken otururken, yanlarınız üzerine yatarken, gece ve gündüz, karada ve denizde, yolcu iken, mukim iken, zengin iken, fakir iken, hasta iken, sıhhatli iken, gizli olarak, açık olark ve her halükârda zikredin."

Allah'ı zikretme hususunda başka bir âyette de şöyle buyurulmuştur: "Ey iman edenler, bir düşman topluluğu ile karşılaştığınız zaman sebat edin ve Allah'ı çokça zikredin. Umulur ki kurtulaşa erersiniz." (189)

Âyet-i kerimenin devamında "Emniyete kavuştuğunuzda namazı gereği gibi kılın." buyurulmktadır.

Müfessirler bu ifadeyi iki şekilde izah etmişlerdir:

a- Mücahid ve Katade'ye göre bu ifadenin mânâsı şudur: "Sizler, vatanlarınızda karar kılıp şehirlerinizde ikamet ettiğiniz zaman, yolculuk yaparken korku anında, kısaltmanıza izin verilen namazı artık tam olarak kılın."

b- Süddi, ibn-i Zeyd ve Mücahid'den nakledilen diğer bir görüşe göre âyetin bu bölümünün mânâsı şöyledir: "Sizler, korkudan sonra emniyete kavuşup sükunet bulduğunuz zaman namazın bütün farzlarını tamamlayarak kılın. Artık onu, bineğin üzerinde veya yürüyerek yahut otururak kılmayın."

Taberi, âyetin bu bölümünü bu son şekliyle izah etmenin daha evla olduğunu söylemiştir.

Âyet-i kerimede geçen ve "Şüphesiz ki namaz müminler üzerine belli vakitlerde farz kılınmıştır." şeklinde tercüme edilen (انَّ الصَّلاَةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَاباً مَوْقُوتاً) cümlesi, müfessirler tarafından çeşitli şekillerde izah edilmiştir:

a- Atiyye el-Avfi, Abdullah b. Abbas, Süddi ve Mücahid'den nakledilen bir görüşe göre bu cümlenin mânâsı şöyledir: "Şüphesiz ki namaz müminlerin üzerine farz kılınmış bir farzdır."

b- Hasan-ı Basri, Mücahid, Abdullah b. Abbas ve Ebu Cafer'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu cümlenin mânâsı şöyledir: "Şüphesiz ki bu namaz, müminlerin üzerine gerekli bir farzdır."

c- Abdullah b. Mes'ud ve Zeyd b. Eslem'den nakledilen diğer bir görüşe

189 Enfal suresi, 8/45

göre bu cümlenin mânâsı şöyledir: "Şüphesiz ki namaz müminler üzerine vakitlere bölünmüş bir farzdır. Onlar onu vakitlerinde eda ederler."

Taberi diyor ki: "Bu görüşler birbirlerine yakın olan görüşlerdir. Bununla birlikte bu âyetin izahında evla olan yorum: "Şüphesiz ki namaz, müminlerin üzerine, vakitlere ayrılmış bir farzdır." şeklindeki yorumdur. Zira (مَوْقُوتًا) kelimesinin mânâsı, "Vakitlendirilmiş" "vakitlere ayrılmış" demektir.

وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ إِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ ۖ وَتَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٠٤﴾

104- O kâfir kavmi takib etmekte gevşeklik göstermeyin. Eğer siz acı duyuyorsanız onlar da sizin kadar acı duyuyorlar. Üstelik siz, Allah'tan, onların ummadığı şeyleri umuyorsunuz. Allah, herşeyi çok iyi bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

Ey müminler, düşmanlarınızı takib etmekte gevşek davranmayın. Şayet sizler, aldığınız yaralardan acı duyuyorsanız, onlar da sizin acı duyduğunuz gibi , aldıkları yaralardan acı duymaktadırlar. Üstelik sizler, Allah'tan sevap umuyorsunuz. Onlar ise bunu da ummuyorlar. Çünkü sizler, Allah'ın sevabının kesin olduğuna iman ediyorsunuz. Onlar ise bunu yalanlıyorlar. Allah, yarattıklarının menfaatini çok iyi bilendir, yaptıklarında hüküm ve hikmet sahibidir.

* Bu âyet-i kerime, Uhud savaşında zayiat veren müslümanları teselli etmektedir. Bu hususta Abdullah b. Abbas diyor ki: "Uhut savaşında müslümanlar zayiat verince Resulullah Uhut dağına çıktı. Ebu Süfyan da oraya geldi ve şöyle dedi: "Ey Muhammed, yara ancak yaraya karşılıktır. Savaş nöbetleşedir. Bir gün bize, bir gün de sizedir." Bunun üzerine Resulullah, sahabilerine buyurdu ki: "Şuna cevap verin." Onlar da dediler ki: "Aramızda eşitlik yok. Çünkü bizden öldürülenler cennette sizden öldürülenler ise cehennemdedir." Bunun üzerine Ebu Süfyan dedi ki: "Bizim Uzza putumuz var sizin ise Uzza putunuz yok." Resulullah da buyurdu ki: "Ona deyin ki: "Allah bizim dostumuzdur. Sizin ise dostunuz yoktur." Ebu Süfyan dedi ki: "Ey Hübel putu yücel, ey Hübel putu yücel." Resulullah da buyurdu ki: "Deyin ki: Allah daha yüce ve daha büyüktür." Ebu Süfyan dedi ki: "Buluşacağımız yer, küçük Bedir mevkiidir." İşte müslümanlar orada yaralı halleriyle uyudular. Bu âyet-i kerime ve şu âyetler bunlar hakkında nâzil oldu. "Eğer siz bir yara almışsanız aynı yarayı, düşmanlarınız olan o topluluk da almıştır. Biz bu günleri insanlar arasında evirip çeviririz ki

Allah, iman edenleri belirtsin. İçinizden şahitler meydana çıkarsın. Allah, zalimleri sevmez." (190)

إِنَّا أَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا
أَرَاكَ اللَّهُ وَلَا تَكُن لِّلْخَائِنِينَ خَصِيمًا ﴿١٠٥﴾
وَاسْتَغْفِرِ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٠٦﴾

105- Ey Muhammed, şüphesiz ki Allah'ın gösterdiği şekilde insanlar arasında hükmetmen için biz Kur'an'ı sana hak olarak indirdik. Sen, hainlerin savunucusu olma.

106- Allah'tan bağışlanma iste. Şüphesiz ki Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.

Ey Muhammed, şüphesiz ki biz sana Kur'an'ı indirdik ki Allah'ın sana, kitabında gösterdiği şekilde insanlar arasında hüküm veresin. Onların ihtilaflarını çözesin. Ey Muhammed, sakın sen, bir müslümana veya müslümanlarla antlaşması olan birine ihanet eden kimseyi savunma. Başkasının malına ihanet eden birini savunmandan dolayı yaptığın yanlışlığın, Allah tarafından affedilmesini iste. Şüphesiz ki Allah, af dileyen kullarını, hak ettikleri cezayı vermeyerek çokça affeden ve onlara karşı çok merhametli davranandır.

*Müfessirler, bu âyetlerin ve bundan sonra gelen yüz on altıncı âyete kadar olan âyetlerin, hırsızlık yapan veya kendilerine verilen bir emaneti inkâr ederek ihanette bulunan, Resulullah'ın da bilmeden savunduğu bir kişi hakkında nâzil olduğunu söylemişlerdir.

Bu hususta Katade b. Numan diyor ki:

قَتَادَةَ بْنِ النُّعْمَانِ قَالَ: كَانَ أَهْلُ بَيْتٍ مِنَّا يُقَالُ لَهُمْ بَنُو أُبَيْرِقٍ بِشْرٌ وَبَشِيرٌ
وَمُبَشِّرٌ وَكَانَ بَشِيرٌ رَجُلاً مُنَافِقاً يَقُولُ الشِّعْرَ يَهْجُوا بِهِ أَصْحَابَ رَسُولِ اللهِ

190 Âl-i İmran suresi, 3/140

(ﷺ) ثُمَّ ينْحلُهُ بعْضَ الْعَرَبِ ثُمَّ يقُولُ قَالَ فُلاَنٌ كَذَا وَكَذَا قَالَ فُلاَنٌ كَذَا وَكَذَا، فإذَا سَمِعَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللهِ (ﷺ) ذَالِكَ الشِّعْرِ قَالُوا: وَاللهِ مَا يَقُولُ هَذَا الشِّعْرَ إلاَّ هَذَا الْخَبِيثُ أَوْ قَالَ كَمَا قَالَ الرَّجُلُ ، وَقَالُوا ابْنُ الأُبَيْرِقِ قَالَهَا، قَالَ: وَكَانَ أَهْلُ بَيْتٍ حَاجَةٍ وَفَاقَةٍ فِي الْجَاهِلِيَّةِ وَالإِسْلاَمِ ، وَكَانَ النَّاسُ إنَّمَا طَعَامُهُمْ بِالْمَدِينَةِ التَّمْرُ وَالشَّعِيرُ، وَكَانَ الرَّجُلُ إذَا كَانَ لَهُ يَسَارٌ فَقَدِمَتْ ضَافِطَةٌ مِنَ الشَّامِ مِنَ الدَّرْمَكِ ابْتَاعَ الرَّجُلُ مِنْهَا فَخَصَّ بِهَا نَفْسَهُ وَأَمَّا الْعِيَالُ فَإِنَّمَا طَعَامُهُمْ التَّمْرُ وَالشَّعِيرُ ، فَقَدِمَتْ ضَافِطَةٌ مِنَ الشَّامِ فَابْتَاعَ عَمِّى رِفَاعَةُ بْنُ زَيْدٍ حِمْلاً مِنَ الدَّرْمَكِ فَجَعَلَهُ فِى مَشْرَبَةٍ لَهُ وَفِى الْمَشْرَبَةِ سِلاَحٌ وَدِرْعٌ وَسَيْفٌ ، فَعُدِىَ عَلَيْهِ مِنْ تَحْتِ الْبَيْتِ فَنُقِبَتْ الْمَشْرَبَةُ ، وَأُخِذَ الطَّعَامُ وَالسِّلاَحُ ، فَلَمَّا أَصْبَحَ أَتَانِى عَمِّى رِفَاعَةُ ، فَقَالَ: يَا ابْنَ أَخِى إنَّهُ قَدْ عُدِىَ عَلَيْنَا فِى لَيْلَتِنَا هَذِهِ، فَنُقِبَتْ مَشْرَبَتُنَا فَذُهِبَ بِطَعَامِنَا وَسِلاَحِنَا ، قَالَ: فَتَحَسَّسْنَا فِى الدَّارِ وَسَأَلْنَا ، فَقِيلَ لَنَا : قَدْ رَأَيْنَا بَنِى أُبَيْرِقٍ اسْتَوْقَدُوا فِى هَذِهِ اللَّيْلَةِ وَلاَ نَرَى فِيمَا نُرَى إلاَّ عَلَى بَعْضِ طَعَامِكُمْ قَالَ : وَكَانَ بَنُوا أُبَيْرِقٍ قَالُوا وَنَحْنُ نَسْأَلُ فِى الدَّارِ ، وَاللهِ مَا نَرَى صَاحِبَكُمْ إلاَّ لَبِيدَ بْنَ سَهْلٍ رَجُلٌ مِنَّا لَهُ صَلاَحٌ وَإِسْلاَمٌ ، فَلَمَّا سَمِعَ لَبِيدٌ اخْتَرَطَ سَيْفَهُ وَقَالَ : أَنَا أَسْرِقُ؟ فَوَ اللهِ لَيُخَالِطَنَّكُمْ هَذَا السَّيْفُ أَوْ لَتُبَيِّنُنَّ هَذِهِ السَّرِقَةَ، قَالُوا : إلَيْكَ عَنَّا أَيُّهَا الرَّجُلُ فَمَا أَنْتَ بِصَاحِبِهَا ، فَسَأَلْنَا فِى الدَّارِ حَتَّى لَمْ نَشُكَّ أَنَّهُمْ أَصْحَابُهَا ، فَقَالَ لِى عَمِّى : يَا ابْنَ أَخِى لَوْ أَتَيْتَ رَسُولَ اللهِ (ﷺ) فَذَكَرْتَ ذَلِكَ لَهُ، قَالَ قَتَادَةُ : فَأَتَيْتُ رَسُولَ اللهِ (ﷺ)

فَقُلْتُ : إِنَّ أَهْلَ بَيْتٍ مِنَّا أَهْلُ جَفَاءٍ عَمَدُوا إِلَى عَمِّي رِفَاعَةَ بْنِ زَيْدٍ فَنَقَبُوا مَشْرُبَةً لَهُ وَأَخَذُوا سِلاَحَهُ وَطَعَامَهُ فَلْيَرُدُّوا عَلَيْنَا سِلاَحَنَا ؛ فَأَمَّا الطَّعَامُ فَلاَ حَاجَةَ لَنَا فِيهِ، فَقَالَ النَّبِيُّ (ﷺ) سَآمُرُ فِي ذَلِكَ فَاجْتَمَعَ فِي ذَلِكَ فَلَمَّا سَمِعَ بَنُو أُبَيْرِقٍ أَتَوْ رَجُلاً مِنْهُمْ يُقَالُ لَهُ أَسِيرُ ابْنُ عُرْوَةَ فَكَلَّمُوهُ فِي ذَلِكَ نَاسٌ مِنْ أَهْلِ الدَّارِ، فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّ قَتَادَةَ بْنَ النُّعْمَانِ وَعَمَّهُ عَمَدُوا إِلَى أَهْلِ بَيْتٍ مِنَّا أَهْلِ إِسْلاَمٍ وَصَلاَحٍ يَرْمُونَهُمْ بِالسَّرِقَةِ مِنْ غَيْرِ بَيِّنَةٍ وَلاَ ثَبْتٍ . قَالَ قَتَادَةُ: فَأَتَيْتُ رَسُولَ اللهِ (ﷺ) فَكَلَّمْتُهُ . فَقَالَ : عَمَدْتَ إِلَى أَهْلِ بَيْتٍ ذُكِرَ مِنْهُمْ . إِسْلاَمٌ وَصَلاَحٌ تَرْمِيهِمْ بِالسَّرِقَةِ عَلَى غَيْرِ ثَبْتٍ وَلاَ بَيِّنَةٍ ، قَالَ: فَرَجَعْتُ ، وَلَوَدِدْتُ أَنِّي خَرَجْتُ مِنْ بَعْضِ مَا لِي وَلَمْ أُكَلِّمْ رَسُولَ اللهِ (ﷺ) فِي ذَلِكَ ، فَأَتَانِي عَمِّي رِفَاعَةُ فَقَالَ: يَا ابْنَ أَخِي مَا صَنَعْتَ؟ فَأَخْبَرْتُهُ بِمَا قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ (ﷺ)، فَقَالَ : اللهُ الْمُسْتَعَانُ، فَلَمْ يَلْبَثْ أَنْ نَزَلَ الْقُرْآنُ (إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللهُ وَلاَ تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيماً) بَنِي أُبَيْرِقَ (وَاسْتَغْفِرِ اللهَ) أَيْ مِمَّا قُلْتَ لِقَتَادَةَ (إِنَّ اللهَ كَانَ غَفُوراً رَحِيماً. وَلاَ تُجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ أَنْفُسَهُمْ إِنَّ اللهَ لاَ يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَّاناً أَثِيماً يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَلاَ يَسْتَخْفُونَ مِنَ اللهِ ـ إِلَى قَوْلِهِ ـ غَفُوراً رَحِيماً) أَيْ : لَوِ اسْتَغْفَرُوا اللهَ لَغَفَرَ لَهُمْ، (وَمَنْ يَكْسِبْ إِثْماً فَإِنَّمَا يَكْسِبُهُ عَلَى نَفْسِهِ ـ إِلَى قَوْلِهِ ـ إِثْماً مُبِيناً) قَوْلُهُ لِلَبِيدٍ: (وَلَوْلاَ فَضْلُ اللهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ ـ إِلَى قَوْلِهِ ـ فَسَوْفَ يُؤْتِيهِ أَجْراً عَظِيماً) فَلَمَّا نَزَلَ الْقُرْآنُ أَتَى رَسُولَ اللهِ (ﷺ) بِالسِّلاَحِ فَرَدَّهُ إِلَى

رِفَاعَةَ ، فَقَالَ قَتَادَةُ: لَمَّا أَتَيْتُ عَمِّي بِالسِّلَاحِ، وَكَانَ شَيْخاً قَدْ عَسِيَ أَوْ عَشِيَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ ، وَكُنْتُ أُرَى إِسْلَامَهُ مَدْخُولاً، فَلَمَّا أَتَيْتُهُ بِالسِّلَاحِ قَالَ: يَا ابْنَ أَخِي هُوَ فِي سَبِيلِ اللهِ، فَعَرَفْتُ أَنَّ إِسْلَامَهُ كَانَ صَحِيحاً ، فَلَمَّا نَزَلَ الْقُرْآنُ لَحِقَ بَشِيرٌ بِالْمُشْرِكِينَ ، فَنَزَلَ عَلَى سُلَافَةَ بِنْتِ سَعْدِ بْنِ سُمَيَّةَ فَأَنْزَلَ اللهُ (وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَى وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّى وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيراً إِنَّ اللهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالاً بَعِيداً) فَلَمَّا نَزَلَ عَلَى سُلَافَةَ رَمَاهَا حَسَّانُ ابْنُ ثَابِتٍ بِأَبْيَاتٍ مِنْ شِعْرِهِ، فَأَخَذَتْ رَحْلَهُ فَوَضَعَتْهُ عَلَى رَأْسِهَا ، ثُمَّ خَرَجَتْ بِهِ فَرَمَتْ بِهِ فِي الْأَبْطَحِ، ثُمَّ قَالَتْ: أَهْدَيْتَ لِي شِعْرَ حَسَّانَ؟ مَا كُنْتَ تَأْتِينِي بِخَيْرٍ.

"Bizde bir aile vardı. Onlara "Übeyrikin oğulları" deniyordu. Bunlar, "Bişr" "Beşir" ve "Mübeşşir" isimli kişilerdi. Beşir münafıktı, şiirler yazar onunla Resulullah'ı ve sahabilerini hicvederdi. Sonra da bu şiirleri başka kimselere isnad ederek "Falan kişi böyle söyledi" "Filan kişi şöyle söyledi." derdi. Sahabiler bu şiirleri duyunca "Vallahi bu şiiri ancak bu habis herif söyler. Bunu Übeyrikin oğlu söylemiştir." derlerdi.

Bu aile, cahiliye döneminde de, İslamın gelişinden sonra da fakir ve muhtaç bir aile idi. O sırada Medine halkının gıdası, hurma ve arpa ekmeğinden ibaretti. Eğer bir insanın imkânı varsa, Şam'dan un taşıyan kervan geldiğinde ondan un satın alır ve sadece kendisi yerdi. Çocukları ise ancak hurma ve arpa ekmeği yiyebilirlerdi.

İşte o günlerde Şam'dan bir kervan geldi. Amcam Zeyd oğlu Rifaa, bir hayvan yükü un satınaldı. Onu kilere koydu. Orada silah, zırh ve kılıçlar da bulunuyordu. Kilerin altından delik açılarak yiyecekler ve silahlar çalındı. Sabah

olunca amcam Rifaa bana geldi ve "Yeğenim bu gece soyulduk. Kilerimize delik açılarak yiyeceklerimiz ve silahlarımız çalındı." dedi. Bunun üzerine evde inceleme yaptık. Sağa sola sorduk. Bazıları: "Biz bu gece Übeyrikin oğullarının ateş yaktıklarını gördük. Kanaatimiz odur ki bunlar sizin yiyeceklerinizin bir kısmı için bu ateşi yakmışlardı." Biz olayı çevreden soruştururken Übeyrikin oğulları şöyle diyorlardı. "Vallahi biz bu işi Lebid b. Sehl'in yaptığı kanaatindeyiz."

Katade diyor ki: "Halbuki Lebid aramızda salih ve dinine bağlı bir insandı. Lebid bunu işitince silahını çekip onlara hücum etti ve "Ben çaldım ha? Vallahi ya bu kılıç sizi doğrar veya bu hırsızlığın mahiyetini ortaya çıkarırsınız." dedi. Bunun üzerine Übeyrikin oğulları: "Bizden uzak ol be adam, bunu sen yapmadın." dediler. Bundan sonra çevreden tekrar soruşturduk ve kesinlikle anladık ki bu işi Übeyrikin oğulları yapmış. Amcam bana: "Yeğenim, Resulullah'a gidip hadiseyi anlatsana." dedi. Ben de Resulullah'a gittim ve ona: "Bizden fakir ve şerir bir aile, amcam Zeyd oğlu Rifaanın kilerini yarıp silah ve yiyeceklerini aldı. Bari silahlarımızı bize iade etsinler, yiyeceklere ihtiyacımız yok." dedim. Resulullah (s.a.v.) "Bunu emredeceğim." buyurdu.

Übeyrikin oğulları bunu işitince akrabaları olan ve adına "Esir b. Urve" denen bir kişiye vardılar ve bu hususu ona anlattılar. Bunun üzerine çevre halkı toplandı ve Resulullah'ın yanına gelip şöyle dediler: "Ey Allah'ın Resulü, Katade b. Numan ve amcası, aramızda müslümanlıkları ve salih kişilikleriyle tanınan bir aile aleyhine kalkıştılar. Onları hiçbir delil ve ispat olmadığı halde hırsızlıkla itham ettiler."

Katade b. Numan sözlerine devamla diyor ki: "Ben de Resulullah'ın yanına vardım ve onunla konuştum. Resulullah bana: "Müslümanlıkları ve salih kişilikleri anlatılan bir aile aleyhine kalkışmışsın. Onları, hiçbir delilin olmadan hırsızlıkla suçluyormuşsun." dedi. Bunun üzerine geri döndüm ve "Keşke bir kısım mallarımı kaybetseydim de Resulullah'a bu hususu anlatmasaydım." diye pişmanlık duydum. Amcak Rifaa bana geldi ve "Yeğenim ne yaptın?" dedi. Ona, Resulullah'ın bana söylediği şeyleri haber verdim. O da "Alah yardımcımız olsun." dedi. Çok geçmeden işte bu surenin yüz beşinci âyetinden yüz on altıncı âyetine kadar olan âyetler nâzil oldu. O âyetlerde şöyle buyuruluyordu: "Ey Muhammed, şüphesiz ki Allah'ın gösterdiği şekilde, insanlar arasında hükmetmen için biz Kur'an'ı sana hak olarak indirdik. Sen, hainlerin savunucusu olma." (Yani Übeyrikin oğullarının savunucusu olma. Katade'ye söylediklerinden dolayı da) "Allah'tan bağışlanma iste. Şüphesiz ki Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." "Kendi nefislerine hainlik edenleri savunma. Şüphesiz ki Allah, hain günahkârı sevmez." "Yaptıkları günahları insanlardan gizlerler de Allah'tan gizlemezler. Oysa geceleyin, Allah'ın razı olmadığı sözü tertipledikleri vakit Allah onlarla beraberdi. Allah onların yaptıklarını ilmiyle kuşatıcıdır."

"Dünya hayatında onları siz savunuyorsunuz peki kıyamet gününde Allah'ın huzurunda onları kim savunacaktır? Yahut onlara kim vekil olacaktır?" "Kim bir kötülük işler veya nefsine zulmeder de sonra Allah'tan bağışlanmasını dilerse Allah'ı mağfiret ve merhamet edici olarak bulur." "Kim bir günah kazanırsa ancak kendi aleyhine kazanmış olur. Allah her şeyi bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir." "Kim bir hata yapar veya günah işler de sonra (Übeyrikin oğullarının, Lebide attıkları gibi) onu suçsuz birinin üzerine atarsa şüphesiz o, iftira ve apaçık bir günah yüklenmiş olur." "Eğer Allah'ın sana lütfu ve merhameti olmasaydı onlardan bir topluluk seni saptırmaya çalışırdı. Halbuki onlar ancak kendi nefislerini saptırırlar. Sana hiçbir zarar veremezler. Allah sana kitap ve hikmet indirmiş ve sana bilmediğin şeyleri öğretmiştir. Allah'ın sana olan lütfu büyüktür." "Sadaka vermeyi, iyilik yapmayı ve insanlar arasında sulh yapılmasını emreden kimse müstesna, onların fısıltılarının çoğunda hiçbir hayır yoktur. Kim bunları Allah'ın rızasını kazanmak için yaparsa ilerde ona büyük bir mükâfaat vereceğiz."

Katade b. Numan diyor ki: "Bu âyetler inince çalınan silahlar Resulullah'a getirildi. Resulullah onları Rifa'ya verdi. Silahları amcam Rifaa'ya ben teslim ettim. Amcam, ömrünü cahiliye döneminde geçirmiş ihtiyar birisiydi. Ben onun, istemeyerek müslüman olduğu kanaatindeydim. Ona silahları götürünce şöyle dedi: "Yeğenim bunları Allah yoluna veriyorum." İşte o zaman sağlam bir şekilde müslaman olduğu kanaatine vardım." Bu âyetler inince Übeyrikin oğullarından Beşir, müşriklerin safına geçti. Sa'd'ın kızı Sülaka'nın yanında kalmaya başladı. Bunun üzerine Allah teala: "Kendisine doğru yol açıklandıktan sonra kim Peygamberle ayrılığa düşer ve müminlerin yolunun dışında bir yol takib ederse onu gittiği yolda bırakırız ve cehenneme atarız. O cehennem ne kötü bir yerdir." "Şüphesiz Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz. Bunun dışında dilediğini bağışlar. Kim Allah'a ortak koşarsa muhakkak ki derin bir sapıklığa düşmüştür." [191] âyetlerini indirdi.

Katade b. Numan diyor ki: "Beşir, Sülaka'nın yanında kalırken Hassan b. Sabit, kadının o erkekle ilişkisi olduğuna dair aleyhine bir şiir yazdı. Bunun üzerine kadın, Beşir'in bineğinin eğerini alıp başının üzerinde taşıyarak götürüp "Ebtah" denen yere attı ve ona: "Sen bana, Hassan'ın şiirlerini mi hediye getirdin? Zaten senden bana hiçbir hayır gelmemiştir." dedi. [192]

Bu hususta Taberi bir kaç rivayet daha zikretmiştir.

a- Katade b. Dame'ye göre bu âyetler, Ensar'dan bir kişi olan Übeyrikin oğlu Tu'me hakkında nâzil olmuştur. Tu'me, amcasının kendisine emanet ettiği

191 Nisa suresi, 4/115, 116

192 Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an, sure 4, Hadis no: 3036

zırhı çalmış sonra onu, Zeyd b. es-Semin diye adlandırılan bir Yahudinin çaldığını söylemiştir. Yahudi gelip Resulullah'a şikayette bulununcaTu'me'nin kabilesi gelip Resulullah'ın Tu'me'yi savunmasını istemişler Resulullah da onu savunmak isterken Allah teala,hakkında bu âyetleri indirmiş ve Tu'me'yi savunmamasını emretmiştir. Bu olaydan sonra Tu'me dinden çıkıp Mekke'deki müşriklerin yanına gitmiş Allah teala da onun hakkında "Kendisine doğru yol açıklandıktan sonra kim Peygamberle ayrılığa düşer ve müminlerin yolunun dışında bir yol takibederse onu takibettiği yolda bırakırız ve cehenneme atarız. O cehennem ne kötü bir yerdir." (193) buyurmuştur.

b- Abdullah b. Abbas'tan nakledilen diğer bir rivayete göre Resulullah ile beraber savaşa çıkan Ensar'dan birinin zırhı çalındı. Zırhın sahibi onu, Tu'me b. Übeyrik'in çaldığını söyledi. Tu'me Resulullah'a getirildi. Hırsız bunu görünce zırhı götürüp suçsuz bir adamın evine attı ve kendi akrabalarına: "Ben zırhı ortadan kaldırdım, onu götürüp filanın evine attım. O zırh o kişinin evinde bulunacaktır." dedi. Bunun üzerine hırsızın akrabaları geceleyin Resulullah'a giderek "Ey Allah'ın Resulü, bizim adamımız bundan beridir. Zırhı çalan falandır. Biz bunu öğrendik. Sen insanların huzurunda arkadaşımızın suçsuz olduğunu ilan et ve onu savun. Zira Allah onu senin vasıtanla korumayacak olursa o helak olur." dediler. Resulullah da insanların huzurunda o kişinin suçsuz olduğunu söyledi. İşte bunun üzerine bu âyetler nâzil oldu. Resulullah'ı ve hırsızı himaye edenleri uyardı.

c- İbn-i Zeyd'e göre ise olay şöyledir: Resulullah zamanında demirden bir zırh çalınmış ve suç, bir Yahudinin üzerine atılmıştır. Yahudi kendisini savununca hırsızın komşuları, hırsızlık yapanı temize çıkarmışlar, hırsızlığı Yahudinin yaptığını söylemişler ve Resulullah'a "Ey Allah'ın Resulü, bu murdar Yahudi, Allah'ı inkâr etmektedir. Sen onu getirip hesaba çeksen iyi olur." dediler. Resulullah da Yahudiye bir kısım sözler söyledi. İşte bunun üzerine bu âyetler nâzil oldu. Resulullah'a sistem etti. Hırsızı savunan komşularını da kınadı.

d- Süddi'ye göre ise bu âyet-i kerimeler, bir Yahudinin, kendisine zırhını emanet ettiği Übeyrikin oğlu Tu'me hakkında nâzil olmuştur. Yahudi, Tu'me'ye emanet ettiği zırhını, onunla beraber Tu'menin evinde belli bir yere gömdüler. Sonra Tu'me orayı eşip zırhı çıkardı. Yahudi gelip zırhını isteyince Tu'me onu inkâr etti. Yahudi, akrabalarına gidip: "Benimle birlikte gelin. Ben zırhın nereye gömüldüğünü biliyorum." dedi. Tu'me onların geleceklerini öğrenince zırhı alıp Ebu Müleyl el-Ensari adındaki kişinin evine attı. Yahudi gelip zırhını aradı fakat bulamadı. Bunun üzerine Tu'me ve akrabaları, Yahudiye hakaret ettiler. Tu'me Yahudilere: "Siz beni ihanetle mi suçluyorsunuz?" dedi. Gelenler Tu'menin evinde zırhı aradılar. Bir ara Ebu Müleyl'in evine yukardan bakarken zırhın

193 Nisa suresi, 4/115

orada olduğunu gördüler. Bunun üzerine Tu'me, "Bu zırhı Ebu Müleyl almış." dedi. Ensardan olanlar Tu'meyi savundular. Tu'me onlara: "Haydin Resulullah'a gidelim ona söyleyin beni savunsun ve Yahudilerin delilini çürütsün. Zira ben yalancı çıkacak olursam Yahudi bütün Medine halkına karşı yalan söyler." dedi. Bunun üzerine Ensardan bir kısım insanlar Resulullah'a gidip "Ey Allah'ın Resulü, sen Tu'me'yi savun ve Yahudiyi yalancı çıkar." demişler. Resulullah da bunu yapmak istemiş ve bunun üzerine Allah teala: "Sen, hainlerin savunucusu olma." âyetini ve ondan sonra gelen âyetleri indirmiş ve Resulullah'ı uyarmış ve ihanet edeni savunanları da kınamıştır.

e- İkrime'ye göre ise bu âyet-i kerimeler, Übeyrikin oğlu Tu'me hakkında nâzil olmuştur. Ensardan birisi buna, içinde bir zırhı bulunan deposunu emanet etmiş daha sonra gelip orayı açtığında zırhını bulamamış ve onu Tu'me'ye sormuş, Tu'me de: "Zeyd b. es-Semin" diye adlandırılan bir Yahudinin onu aldığını söylemiş fakat zırhın sahibi, Tu'me'nin yakasını bırakmamıştır. Onun akrabaları bu hali görünce Resulullah'a gidip, Tu'meyi savunmasını istemişler, bunun üzerine de bu âyetler nâzil olmuş ve Resulullah'ı uyarmış, Tu'me'nin kavmini de kınamıştır.

وَلَا تُجَٰدِلْ عَنِ ٱلَّذِينَ يَخْتَانُونَ أَنفُسَهُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ مَن كَانَ
خَوَّانًا أَثِيمًا ﴿١٠٧﴾

107- Kendi nefislerine hainlik edenleri savunma. Şüphesiz ki Allah, hain günahkârı sevmez.

Ey Muhammed, hırsızlık yaparak haram mal yiyip nefislerine zulmedenleri savunma. Çünkü Allah, hiçbir haini ve günahkarı kevmez.

*Yukarıda da izah edildiği gibi, burada, nefislerine hainlik ettikleri zikredilenlerden maksat, Übeyrikin oğullarıdır.

يَسْتَخْفُونَ مِنَ ٱلنَّاسِ وَلَا يَسْتَخْفُونَ مِنَ ٱللَّهِ وَهُوَ مَعَهُمْ إِذْ يُبَيِّتُونَ مَا لَا
يَرْضَىٰ مِنَ ٱلْقَوْلِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطًا ﴿١٠٨﴾

108- Onlar, yaptıkları günahları insanlardan gizlerler de Allah'tan gizlemezler. Oysa, geceleyin, Allah'ın razı olmadığı sözü tertipledikleri va-

kit Allah onlarla beraberdi. Allah onların yaptıklarını ilmiyle kuşatıcıdır.

Bu hainler, işledikleri günahları ve yaptıkları ihanetleri, utandıkları ve çekindikleri için kendilerini ayıplamaktan başka hiçbir şey yapmayacak olan insanlardan gizlerler. Fakat bütün yaptıklarını gören, onları cezalandıracak olan ve bu nedenle kendisinden gizlenilmeye daha layık olan Allah'tan gizlemezler. Halbuki geceleyin, Allah'ın razı olmadığı sözü tertipledikleri vakit Allah onlarla beraberdi. Allah onların yaptıklarını ilmiyle kuşatıcıdır.

*Geceleyin tertiplendiği zikredilen şeylerden maksat, hırsızlık veya ihanet eden kişiyi Resulullah'ın huzurunda temize çıkarma planlarıdır. Bu planı yapanlardan maksat ise Übeyrikin oğullarını savunanlardır.

هَٰأَنتُمْ هَٰؤُلَاءِ جَٰدَلْتُمْ عَنْهُمْ فِى الْحَيَوٰةِ الدُّنْيَا فَمَن يُجَٰدِلُ اللَّهَ عَنْهُمْ
يَوْمَ الْقِيَٰمَةِ أَم مَّن يَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا ﴿١٠٩﴾

109- Dünya hayatında onları siz savunuyorsunuz. Peki kıyamet gününde Allah'ın huzurunda onları kim savunacaktır. Yahut onlara kim vekil olacaktır?

Yaptıkları kötülükleri ve işledikleri suçları bilmeyerek de olsa Übeyrikin oğullarını siz savunuyorsunuz. Fakat âhirette Allah'ın, kendilerinin suçlu olduklarını kesin olarak bildiği bu kimseleri orada kim savunacaktır?

*Buradan anlaşılıyor ki herhang ibir hususta bir teşebbüse geçmeden önce o husus iyice incelenmeli ve yapılan iş sağlam yapılmalı, hatalardan sakınılmalıdır. Aksi takdirde bunun da mânevi bir sorumluluğu vardır.

وَمَن يَعْمَلْ سُوٓءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُۥ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ غَفُورًا
رَّحِيمًا ﴿١١٠﴾

110- Kim bir kötülük işler veya nefsine zulmeder de sonra Allah'tan bağışlanmasını dilerse Allah'ı, mağfiret edici olarak bulur.

*Bir kısım müfessirler, bu âyet-i kerimenin, bundan önce geçen yüz yedinci âyette kendi nefislerine ihanet ettikleri zikredilen kimseler hakkında nâzil olduğunu söylemişler diğer bir kısım müfessirler ise bu âyetin, yüz dokuzuncu âyette beyan edilen, kendi nefislerine hainlik edenleri savunanlar hakkında nâzil

olduğunu söylemişlerdir.

Taberi diyor ki: "Âyet-i kerime, hainler ve hainleri savunanlar hakkında nâzil olsa da her kötülük işleyen veya kendi nefsine zulmedeni ifadesi içine almaktadır. Ve bu âyet, Muhammed ümmeti için büyük bir lütuftur.

Bu hususta Ebu Vâil diyor ki: "Abdullah b. Mes'ud dedi ki: "İsrailoğullarından biri bir günah işlediğinde onun günahının keffareti kapısının üzerine yazılırdı. Onlardan birinin bir yerine idrar dokunsa orayı makasla kesmek zorundaydılar."

Abdullah b. Mes'ud'un bu sözleri üzerine bir adam: "Şüphesiz ki Allah, İsrailoğullarına hayırlı şeyler vermiş." dedi. İbn-i Mes'ud da "Allah'ın size verdiği, onlara verdiğinden daha hayırlıdır. Allah sizin için suyu temizleyici kılmıştır. Günahlarınızın affedilmesi için de şöyle buyurmuştur: "O takva sahipleri bir haksızlık yaptıkları veya nefislerine zulmettikleri zaman Allah'ı hatırlarlar ve hemen günahlarının bağışlanmasını isterler." [194] "Kim bir kötülük işler veya nefsine zulmeder de sonra Allah'tan bağışlanmasını dilerse Allah'ı affedici ve merhamet edici olarak bulur."

Habab b. Ebi Sabit diyor ki: "Bir kadın Abdullah b. Muğaffel'e geldi ve ona, bir kadının fuhuş yaparak hamile kaldığını daha sonra da doğurduğu çocuğu öldürdüğünü ve bu kadının durumunun ne olacağını sordu. Abdullah da: "Onun için cehennem ateşinden başka bir şey yoktur." dedi. Kadın ağlayarak ayrılıp gitti. Abdullah kadını geri çağırdı ve ona: "Ben senin meseleni şu iki günahtan biri olarak görüyorum." dedi. Ve "Kim bir kötülük işler veya nefsine zulmeder de sonraAllah'tan bağışlanmasını dilerse Allah'ı mağfiret ve merhamet edici olarak bulur." âyetini okudu.

Abdullah b. Abbas da bu âyeti izah ederken şunları söylemiştir: "Allah teala bu âyet-i kerimede, kullarına karşı affedici olduğunu, yumuşak davrandığını, rahmetinin ve lütfunun bol olduğunu beyan etmektedir. Kul, büyük küçük herhangi bir günah işler de sonra Allah'tan onun affını dilerse Allah'ın affedici ve merhamet edici olduğunu görür. Günahı çok olsa bile."

وَمَن يَكْسِبْ إِثْمًا فَإِنَّمَا يَكْسِبُهُ عَلَىٰ نَفْسِهِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١١١﴾

111- Kim bir günah kazanırsa ancak kendi aleyhine kazanmış olur. Allah, herşeyi çok iyi bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

Kim, bilerek ve kasıtlı olarak bir günah işlerse, günahının vebali ve ayıbı

194 Âl-i imran suresi, 3/135

kendisine aittir. Zira âhirette kimse kimsenin günahını yüklenmeyecektir. O halde ey akrabalar, içinizden günahkâr olanları savunmaya kalkmayın. Yoksa siz de günahkâr olursunuz. Allah herşeyi çok iyi bilendir, hüküm ve ihkmet sahibidir. Herkese yaptığının karşılığını verecektir.

*Daha önce de zikredildiği gibi bu âyetin de Übeyrik oğulları hakkında nâzil olduğu rivayet edilmiştir.

وَمَنْ يَكْسِبْ خَطِيٓئَةً أَوْ إِثْمًا ثُمَّ يَرْمِ بِهِۦ بَرِيٓـًٔا فَقَدِ ٱحْتَمَلَ بُهْتَٰنًا وَإِثْمًا مُّبِينًا ﴿١١٢﴾

112- Kim bir hata yapar veya günah işler de sonra onu suçsuz birinin üzerine atarsa şüphesiz o, iftira ve apaçık bir günah yüklenmiş olur.

Kim, kasıtsız olarak bir hata işler veya Übeyrikin oğullarının yaptıkları gibi kasıtlı bir şekilde günah işler sonra da hatasını veya günahını, masum olan bir başkasına yüklemeye kalkarsa işte böyle bir insan şüphesiz ki büyük bir iftirada bulunmuş ve apaçık bir günah işlemiş olur.

*Âyette zikretilen "Hata", kasıtlı veya kasıtsız olarak işlenen günahtır. "Günah" diye tercüme edilen (إثماً) kelimesi ise, kasıtlı olarak işlenen günahı ifade eder. Bu sebeple bu kelimeler ayrı ayrı zikredilmişlerdir.

Müfessirler bu âyette, işlediği günahı başkalırının üzerine attığı zikredilen kişiden maksadın, Übeyrikin oğlu olduğu hususunda ittifak etmişler, ancak üzerine suç atılan masum kişinin kim olduğu hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.

Bazılarına göre bu kişi, Lebid b. Sehl bazılarına göre ise Zeyd b. es-Semin adlı bir Yahudidir.

وَلَوْلَا فَضْلُ ٱللَّهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُۥ لَهَمَّت طَّآئِفَةٌ مِّنْهُمْ أَن يُضِلُّوكَ ۚ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّآ أَنفُسَهُمْ ۖ وَمَا يَضُرُّونَكَ مِن شَىْءٍ ۚ وَأَنزَلَ ٱللَّهُ عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُن تَعْلَمُ ۚ

وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا ﴿١١٣﴾

113- Eğer Allah'ın sana lütuf ve rahmeti olmasaydı onlardan bir topluluk seni saptırmaya çalışırdı. Halbuki onlar ancak kendi nefislerini saptırırlar. Sana hiçbir zarar veremezler. Allah sana kitap ve hikmet indirmiş ve sana bilmediğin şeyleri öğretmiştir. Allah'ın sana olan lütfu büyüktür.

Ey Muhammed, eğer Allah, hainlerin durumunu açıklayarak seni koruma lütfunda bulunmayıp sana merhamet etmeseydi, onlardan bir fırka, o hıyanet eden kimsenin durumunu gizleyerek ve suçsuz olduğuna dair şahitlik ederek seni doğru yoldan kaydırırdı. Halbuki onlar ancak kendilerini doğru yoldan saptırırlar Onlar sana bir zarar veremezler. Çünkü Allah seni davanda kararlı kılmış ve hataya düşmeni önlemiştir. Allah sana Kur'an'ı ve Allah'ın hükümlerini bilme hikmetini indirdi. Geçmişe ve geleceğe dair haberler gibi bilmediğin şeyleri sana bildirdi. Allah'ın sana olan lütfu pek büyüktür. Bu sebeple sana vermiş olduğu nimetlere karşı ona şükret.

*Âyet-i kerimede, "Eğer Allah'ın sana lütfu ve merhameti olmasaydı onlardan bir topluluk seni saptırmaya çalışırdı." buyurulmaktadır. Burada topluluğun Resulullah'ı saptırmaya çalışması, ihanet edenin durumu hakkında Resulullah'ı tereddüde düşürmeleri, o kişinin suçsuzluğuna dair şahitlik etmeleri ve Resulullah'tan onu temize çıkarmasını istemeleridir.

Âyet-i kerimede: "Halbuki onlar ancak kendi nefislerini saptırırlar." buyurulmaktadır. Bundan maksat ise bunların, Allah'ın kendilerine mübah kılmadığı bir şeye kendilerini sokmaları ve kendilerini günaha sürüklemeleridir. Zira Allah teala, başka bir âyette müminlere: "İyilikte ve takvada yardımlaşın. Günah işleme ve düşmanlık yapmakta yardımlaşmayın..." [195] buyurulmuştur. Hain kimselere yardım etmeye kalkışanlar, kendilerini hak yoldan saptırmış olurlar.

Âyet-i kerimede, Allah tealanın, Resulullah'a, kitabın yanında hikmeti de indirdiği beyan edilmektedir. Buradaki "Hikmet"ten maksat, Kur'an'da mücmel olarak zikredilen helallar, haramlar, emirler, yasaklar, hükümler, vaadler ve tehditlerdir.

لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّن نَّجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ
النَّاسِ ۚ وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١١٤﴾

195 Maide suresi, 5/2

114- Sadaka vermeyi, iyilik yapmayı veya insanlar arasında sulh yapılmasını emreden kimse müstesna, onların fısıltılarının çoğunda hiçbir hayır yoktur. Kim bunları, Allah'ın rızasını kazanmak için yaparsa ilerde ona büyük bir mükâfaat vereceğiz.

İnsanların fısıltılarının çoğunda hiçbir hayır yoktur. Sadaka vermeyi, iyilikte bulunmayı veya anlaşmazlık içerisinde bulunan insanların arasını bulmayı emredenin fısıltısı müstesnadır. Kim bu hayırları. Allah'ın rızasını kazanmak için yaparsa ileride ona büyük bir mükâfaat vereceğiz.

*Taberi bu âyet-i kerimedeki çeşitli kıraat şekillerini zikrettikten sonra demiştir ki: "Âyetin mânâsını, fısıltılarda hayır yoktur. Sadece bazılarında hayır vardır. O da sadaka vermeyi veya iyilikte bulunmayı emretmek yahut insanların arasını bulmaktır." şeklinde izah etmek doğru değildir. Şu şekilde izah etmek daha doğrudur. Fısıltı yapanların çoğunda hayır yoktur. Ancak sadaka vermeyi veya iyilikte bulunmayı emreden yahut insanların arasını düzeltenler müstesnadır. İşte fısıldaşanlardan hayırlı olanlar bunlardır."

Birinci izah şekli Basralıların, ikinci izah şekli ise Kufelilerin kıraatlarına göredir.

وَمَن يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِن بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ
الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّىٰ وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ ۖ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿١١٥﴾

115- Kendisine doğru yol belli olduktan sonra kim Peygamberle ayrılığa düşer ve müminlerin yolunun dışında bir yol takib ederse onu gittiği yolda bırakırız ve cehenneme atarız. O cehennem ne kötü bir yerdir.

Kim Muhammed'in, Allah'ın Peygamberi olduğunu ve getirdiklerinin de Allah katından olduğunu, insanları doğru yola ilettiğini anladıktan sonra Allah'ın Peygamberi Muhammed'e karşı çıkar, ona düşman kesilip ondan ayrılırsa ve Muhammed'i tasdik edenlerin yolunun dışında bir yol tutacak olursa biz onu, tuttuğu yolda bırakır onu, yardım dilediği putlarına terkederiz. Onlar da ona hiçbir fayda sağlayamazlar ve Allah'ın azabını ondan uzaklaştıramazlar. Biz de onu cehenneme sokarız. O cehennem ne kötü bir yerdir.

*Daha önce de açıklandığı gibi bu âyet-i kerime, Tu'me b. Übeyrik gibi, , ihanet eden, ihanetinden sonra tevbe etmeyen, aksine müminleri bırakıp putlara tapan müşriklere sığınan ve dinden dönerek Resulullah ile ayrılığa düşen kimse-

ler hakkında nâzil olmuştur. (196)

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ ۚ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿١١٦﴾

116- Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz. Bunun dışında dilediğini bağışlar. Kim Allah'a ortak koşarsa muhakkak ki derin bir sapıklığa düşmüştür.

Şüphesiz ki Allah, Tu'me b. Übeyrik gibi, kendisine ortak koşan ve müşrik olarak ölenleri affetmez. Allah'a ortak koşma dışında başka bir günah işleyen kimselerin ise affedilmeleri Allah'a kalmıştır. Allah onlardan dilediğini affeder, dilediğini ise cezalandırır. Kim Allah'a ibadetinde ortak koşmuş olursa şüphesiz ki o, hak yoldan kaymış, derin bir sapıklığa düşmüştür. Zira o, Allah'a ibadette ona ortak koşmasıyla şeytana itaat etmiş ve onun yolundan gitmiş olur. Bu da büyük bir sapıklık ve açık bir hüsrandır.

*Allah'a ortak koşmaktan daha büyük bir günah yoktur. Bu hususta Abdullah b. Mes'ud şöyle diyor:

عَنْ عَبْدِ اللهِ قَالَ سَأَلْتُ النَّبِيَّ (ﷺ) اَيُّ الذَّنْبِ اَعْظَمُ عِنْدَ اللهِ قَالَ اَنْ تَجْعَلَ لِلّٰهِ نِدًّا وَهُوَ خَلَقَكَ قُلْتُ اِنَّ ذٰلِكَ لَعَظِيمٌ قُلْتُ ثُمَّ اَيٌّ قَالَ وَاَنْ تَقْتُلَ وَلَدَكَ تَخَافُ اَنْ يَطْعَمَ مَعَكَ قُلْتُ ثُمَّ اَيٌّ قَالَ اَنْ تُزَانِيَ حَلِيلَةَ جَارِكَ.

"Ben Resulullah'tan "Allah katında en büyük günah hangisidir?" diye sordum. Resulullah buyurdu ki: "Başka bir şeyi, seni yarattığı halde Allah'a eş koşmandır." Dedim ki: "Bunun büyük olduğu muhakkak. Bundan sonra hangisi büyüktür?" Buyurdu ki: "Seninle beraber yemek yiyeceğinden korkarak çocuğunu öldürmendir." Dedim ki: "Bundan sonra hangisidir?" Buyurdu ki: "Komşunun karısıyla zina etmendir." (197)

---

196 Bu âyet-i kerime, şerî delillerden sayılan İCMA'ın, dini hükümlere delil olduğunu göstermektedir. Zira âyette "...Kim, müminlerin yolının dışında bir yol takib ederse onu, gittiği yolda bırakınız ve cehenneme atarız." buyurulmaktadır. Sahih hadislerde de beyan edildiği gibi İslam ümmetinin sapıklık üzerinde ittifak etmeleri mümkün değildir. Bu itibarla ümmetin üzerinde ittifak ettiği husus, müminlerin tuttuğu yoldur. Bu yola uymak mecburiyeti vardır. Bundan ayrılanların akıbeti, âyet-i kerimenin ifade ettiği gibi cehenneme konulmaktır.

197 Buhari, K. el-Tefsir el-Kur'an, sure 2, bab: 3, Sure 25, bab: 2. K. el-edeb, bab: 20 Müslim, K. el-iman, bab: 141, Hadis no: 86

إِنْ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا إِنَاثًا وَإِنْ يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطَانًا مَرِيدًا ﴿١١٧﴾

117- Onlar, Allah'ı bırakıp da sadece bir takım dişilere taparlar. Böylece ancak inatçı şeytana tapmış olurlar.

Allah'a ortak koşan müşrikler, Allah'ı bırakıp da dişilerin adlarını tatkıtları, Lat, Uzza, Menat gibi putlara taparlar. Bunların ilah ve rab oldukarını iddia ederler. Onlar bu davranışlarıyla ancak, Allah'a isyan eden şeytana tapmış olurlar. Bu da onların, sapıklık ve inkâr içinde olduklarının ve doğru yoldan ayrıldıklarının en büyük delilidir. Zira onlar herşeyin dişisini o şeyin kötüsü sayarlar. Buna rağmen onu ilah kabul edip ona taparlar.

*Müşreklir, taptıkları varlıklara dişi adlarını koyuyarlar hatta meleklerin de Allah'ın kızları olduklarını iddia ediyorlardı. Âyet-i kerime bu hususa işaret ederek insanların ötedenberi tanrıça edinme sapıklıklarını kınamaktadır.

Müfessirler âyet-i kerimede, müşriklerin taptıkları zikredilen dişilerden neyin kasdedildiği hususunda çeşitli görüşler zikretmişlerdir.

a- Ebu Malik, Süddi ve İbn-i Zeyd'e göre burada müşriklerin taptıkları zikredilen dişilerden maksat, kendilerine dişi adlarını verdikleri putlardır. Mesela, Lut, Uzza, Menat, Naile vb. putlar, kendilerine dişi adları takılan putlardır.

b- Abdullah b. Abbas, Katade ve Hasan-ı Basri'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette kendilerine tapınıldıkları belirtilen dişilerden maksat, taş ve ağaçlar gibi cansız varlıklar ve putlaştırılan ölülerdir.

c- Dehhak'a göre ise âyette zikredilen dişilerden maksat, meleklerdir. Çünkü müşrikler, meleklerin Allah'ın kızları olduklarını zannediyorlardı.

d- Hasan-ı Basri'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette zikredilen dişiden maksat, putlar demektir. Zira müşrikler putlarına "Dişiler" derlerdi. Bu hususta Ebu Reca, Hasan-ı Basri'nin şunları söylediğini rivayet etmiştir. Arap kabilelerinden her bir kabilenin kendisine ait bir putu bulunuyordu. Onlar, putlarını kasdederek "Filan kabilenin dişisi." diyorlardı.

e- Mücahid ve Urve'den nakledilen diğer bir görüşe göre burada zikredilen "Dişiler"den maksat, putlar demektir.

Taberi diyor ki: "Bu âyette zikredilen dişilerden maksat, kendilerine dişi adları takılan Lat, Uzza, Naile,Menat gibi putlardır. Doğru olan görüş de budur. Zira dişi kelimesinin Arapçadaki en açık mânâsı "Dişi olmak" demektir. Bu kelimeyi en açık mânâsıyla yorumlamak icabeder. Bu mânâda yorumlandığında da bundan maksadın, kendilerine dişi adları takılan putlar olduğunu söylemek gerekir.

لَعَنَهُ اللَّهُ ۘ وَقَالَ لَأَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ﴿١١٨﴾
وَلَأُضِلَّنَّهُمْ وَلَأُمَنِّيَنَّهُمْ وَلَآمُرَنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُنَّ آذَانَ الْأَنْعَامِ
وَلَآمُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللَّهِ ۚ وَمَن يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِّن دُونِ
اللَّهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُّبِينًا ﴿١١٩﴾

118-119- O şeytan ki Allah ona lanet etti. O da şöyle dedi: "Yemin olsun ki kullarından belirli bir kısmını alacağım. Onları mutlaka saptıracağım. Onları boş kuruntulara sokacağım ve onlara emredeceğim. Hayvanların kulaklarını yaracaklar. Yine onlara emredeceğim, Allah'ın yaratışını değiştireceklerr." Kim, Allah'ı bırakıp da şeytanı dost edinirse şüphesiz ki o, apaçık bir hüsrana uğramış olur.

Allah'ı bırakıp da dişilerin adlarını taktıkları bir kısım putlara tapan ve böylece Allah'ın huzurundan kovulmuş olan şeytana tapmış olan bu müşriklerin varacakları yer cehennemdir. Tapmış oldukları o şeytanı ise, Allah, rahmetinden uzaklaştırmış ve rüsvay etmiştir. Şeytan da rabbine, aldatmaları ve vesveseleriyle kullarından belli bir kısmını yakalayacağını, onları İslamdan saptırıp inkâra düştireceğini ve bir kısım boş kuruntularla onların kalblerini kaydıracağını ve o kullara emrederek bir kısım hayvanların kulaklarını yardırıp putlara adatacağını yine onlara emredip Allah'ın yarattığı şekli değiştirmeye sürükleyeceğini söylemiştir. Allah da şeytanın aldatıp kendisine bağladığı bu kimselere, apaçık bir hüsrana düşeceklerini beyan etmiştir.

* Taberi diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki "Şeytan, Allah'ın kullarından bir kısmını kendisine nasıl bağlayabilir?" Cevaben denilir ki "Şeytan onları doğru yoldan saptırarak, onları kendisine itaat etmeye çağırarak ve onlara sapıklığı ve inkarı süslü göstererek onların ayaklarını doğru yoldan kaydırır. İşte bunlardan, şeytanın çağırısına ve süslü gösterdiği şeylere uyanlar ve bu âyette zikredilen, şeytanın kendisine bağladığı belli kimselerdir. Allah teala şeytanın bu davranışını zikrederek, doğru yolu gördükten sonra Peygamberle ayrılığa düşenlerin şeytanın payına düştüklerini beyan etmiştir.

Âyet-i kerimede, şeytanın bir kısım kullara emrederek onlara, hayvanların kulaklarını yardırdığı beyan edilmiştir. Burada, kulaklarının yardırılacağı beyan edilen hayvanlardan maksat, bu şekilde işaretlenerek tağutlara ve putlara tahsis edilen "Bahire" ve "Saibe" gibi isimlerle isimlendirilen hayvanlardır.

Bu hususta Katade ve Süddi demişlerdir ki: "Şeytanın müşriklere verdiği

vesvese üzerine onlar hayvanların kulaklarını yarıp "Bahire" ve "Saibe" adını takıyor ve putlarına adıyorlardı."

Âyet-i kerimede, şeytanın, kendisine uyan insanlara emrederek Allah'ın yaratışını değiştireceği zikredilmektedir. Müfessirler, âyette geçen ve "Allah'ın yaratışı" diye tercüme edilen (خلق الله) ifadesini çeşitli şekillerde izah etmişlerdir.

a- Abdullah b. Abbas, Enes b. Malik, Rebi' b. Enes, İkrime ve Ebu Salih'e göre burada bir kısım insanların, şeytanın kendilerine emretmesiyle değiştirdikleri "Allah'ın yaratışı"ndan maksat, hayvanları kısırlaştırmaktır. Ancak Hasan-ı Basri'nin, koçlarını kısırlaştırılmasında bir mahzur görmediği, Mücahid'in de buradaki (خلق الله)dan maksadın, "Allah'ın dini" demek olduğu rivayet edilmiştir.

b- Abdullah b. Abbas, İbrahim en-Nehai, Mücahid, İkrime, Hasan-ı Basri, Katade, Kasım, Süddi, Dehhak ve İbn-i Zeyd'den nakledilen diğer bir görüşe göre âyette bir kısım insanların, şeytanın emriyle değiştirdikleri zikredilen "Allah'ın yaratışı"ndan maksat, "Allah'ın dinidir" Buna göre şeytana tabi olanlar, onun emriyle Allah'ın dinini değiştirmeye kalkışırlar." demektir.

c- Hasan-ı Basri ve Abdullah b. Mes'ud'dan nakledilen diğer bir görüşe göre burada "Allah'ın yaratışını değiştirme" diye zikredilen şeyden maksat, insanların "Dövme" yaptırmaları, dişlerini törpületerek aralarını açtırmaları, tüylerini aldırmaları vb. şeylerdir.

Bu hususta Abdullah b. Mes'ud'un şunları söylediği rivayet edilmiştir.

عَنْ عَبْدِ اللهِ قَالَ لَعَنَ اللهُ الْوَاشِمَاتِ وَالْمُوتَشِمَاتِ وَالْمُتَنَمِّصَاتِ وَالْمُتَفَلِّجَاتِ لِلْحُسْنِ الْمُغَيِّرَاتِ خَلْقَ اللهِ.

"Allah, vücuduna dövme yaptıran kadına da yapan kadına da, tüylerini alan kadına da aldıran kadına da, güzeleşmek için dişlerini törpületerek aralarını açan kadına da, hasılı, Allah'ın yarattığını değiştiren her kadına da lanet eder." (198)

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden tercihe şayan olanı, "Allah'ın yarattığından maksat Allah'ın dinidir." diyen görüştür. Zira diğer bir âyet, bu âyetteki "Allah'ın yarattığından maksadın", Allah'ın dini olduğunu ifade etmektedir ki o

198 Buhari, K. Tefsir el-Kur'an, sure 59, bab: 4

âyet de şudur: "Ey Muhammed, hakka yönelerek yüzünü dosdoğru bir şekilde dine çevir. Bu, Allah'ın insanlara verdiği bir fıtrattır." (199)

Âyet-i kerimede geçen "Allah'ın yaratışı"ndan maksadın din olduğu söylendiği takdirde burada zikredilen diğer bütün görüşler bunun içine girmiş olur. Zira, Allah'ın, kısırlaştırılmasını yasakladığı varlığı kısırlaştırmak, dövme yapmak gibi yasakladığ ışeyleri yapmak, Allah'a karşı gelmektir ve onun dininin hükümlerini değiştirmeye kalkmaktır. Âyeti genel bir şekilde yorumlayarak dinin herhangi bir hükmünü değiştirmeye kalkmanın burada zikredildiğini söylemek dinin sadece belli hükümlerinin değiştirilmesini kasdettiğini söylemekten daha evladır. Âyetin sadece kısırlaştırmayı veya dövme yaptırmayı yasakladığını söylemek onu geniş mânâsından çıkarıp dar bir mânâda izah etmek olur ki bu da isabetli değildir.

Âyet-i kerimenin sonunda "Kim Allah'ı bırakıp da şeytanı dost edinirse şüphesiz ki o, apaçık bir hüsrana uğramış olur." buyurulmaktadır. Allah teala âyet-i kerimenin bu bölümünde, kendilerine doğru yol belli olduktan sonra Allah ve Resulüyle ayrılığa düşen, dolayısıyla şeytanın taraftarı olan insanların halini bildirmekte ve buyurmaktadır ki, "Kim Allah'a isyanda ve emirlerine karşı gelmekte şeytana itaat eder, onu dost edinir ve yardımcı kabul edecek olursa şüphesiz ki o apaçık bir şekilde hücrana sürüklenmiş ve kendisine yazık etmiş olur. Zira Allah'a karşı günahlarından dolayı Allah'ın onu cezalandırması halinde şeytanın ona yardım etmeye hiçbir gücü yoktur. Bilakis onun şeytana muhtaç olduğu bir sırada onu yalnız bırakıp ondan uzaklaşacaktır. Şeytan öyle bir kişi ile dünyada yaşadığı sürece ve cezalandırılması ertelenmiş olduğu müddetçe beraber olur. Nitekim bu husus, bundan sonra gelen âyette açıklanmaktadır.

يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ ۚ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا ﴿١٢٠﴾

120- Şeytan onlara vaadlerde bulunur ve onları kuruntulara sokar. Halbuki şeytan onlara, aldatıcı şeylerden başkasını vaad etmez.

Şeytan o müşriklere yardım edeceğini ve onları savunacağını vaad eder. Onları, düşmanlarına karşı muzaffer olacakları kuruntusuna kaptırır. Halbuki şeytan onlara, aldatmacadan başka bir şey vaad etmez.

*Bu hususta diğer bir âyet-i kerimede de şöyle buyurulmaktadır: "Allah'ın emri yerine gelince şeytan şöyle der. "Şüphesiz Allah size gerçek bir vaadde bulunmuştu. Ben de size vaadde bulunmuştum. Fakat vaadimi bozdum. Benim, sizin üzerinizde bir nüfuzum yoktur. Fakat sizi sapıklığa çağırdım siz de

199 Rum suresi, 30/30

bana uydunuz. O halde beni kınamayın, nefsinizi kınayın. Artık ne ben sizi kurtarabilirim ne de siz beni. Daha önce beni, Allah'a ortak koşmanızı reddediyorum." Elbette zalimlere can yakıcı bir azap vardır." (200)

Yine şeytan, yaptıkları amelleri kendilerine süslü gösterdiği müşriklere Bedir savaşında şunları söylemiştir: Bu hususu şu âyet-i kerime şöyle beyan etmiştir: "O zaman şeytan onların yaptıklarını kendilerine güzel göstermiş "Bugün insanlardan sizi yenecek hiçbir kimse yoktur. Ben de mutlaka sizin yanınızdayım." demişti. İki tkopluluk birbirine görününce de geri dönüp "Ben sizden uzağım. Ben sizin görmediğiniz şeyleri görüyorum. Ben Allah'tan korkuyorum. Allah, cezası pek şiddetli olandır." demiştir. (201)

Evet, Allah düşmanı şeytanın aldattığı kimselerin, tam kendilerine muhtaç olduğu bir sırada vaadleri boşa çıkmış, veridği vesveseleri, engin çöllerdeki serap gibi olmuştur. Allah teala bu hususta da şöyle buyurmaktadır: "İnkâr edenlerin amelleri düz bir arazideki serap gibidir. Susayan onu su zanneder. Fakat oraya vardığında umduğundan hiçbir şey bulamaz. Yanında sadece Allah'ı bulur. O da onun hesabını eksiksiz görüverir. Allah, hesabı sür'atli olandır." (202)

أُولَٰئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَلَا يَجِدُونَ عَنْهَا مَحِيصًا ﴿١٢١﴾

121- İşte bunların varacakları yer cehennemdir. Orada kaçacak bir yer de bulamayacaklardır.

Şeytanın vesveselerine kanan ve vaadlerine inanan insanların, kıyamet gününde varıp kalacakları yer cehennemdir. Orada ebedi olarak kalacaklardır. Onlar kendilerini oradan kurtaracak bir kimse de bulamayacaklardır. Orayı başka bir yerle de değiştiremeyeceklerdir.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا وَعْدَ اللَّهِ حَقًّا وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيلًا ﴿١٢٢﴾

122- İman edip salih ameller işleyenleri ise altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağız. Orada ebedi olarak kalacaklardır. Allah bunu

200 İbrahim suresi, 14/22
201 Enfal suresi, 8/48
202 Nur suresi, 24/39

hak olarak vaad etmiştir. Allah'tan daha doğru sözlü kim vardır?

Allah'ı ve Resulünü tasdik eden, Allah'ın birliğini ve elçisinin Peygamberliğini ikrar eden, Allah'ın farz kıldığı amelleri yerine getiren kimseleri, kıyamet gününde Allah'ın huzuruna varınca, dünyadayken yapmış oldukları amellerinin karşılığı olarak altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağız. Onlar orada ebedi olarak kalacaklardır. Bu, Allah'ın, dünyada onlara, gerçek ve kesin olan bir vaadidir. Allah'ın vaadi, bir kısım kuruntular vaadeden şeytanın vaadi gibi yalan bir vaad değildir. Ey insanlar, Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir? O halde nasıl oluyor da Allah'ın size vaad ettiği şeylere ulaştıracak olan amelleri yapmıyorsunuz? Onu inkâra kalkışıyor, emrine muhalefet ediyorsunuz? Halbuki sizler, hiçbir kimsenin, Allah'tan daha doğru söz söyleyemeyeceğini biliyorsunuz. Yine nasıl oluyor da şeytanın vaad ettiği bir kısım kuruntulara ulaşacağınız ümidiyle onun emrettiği şeyleri yapıyorsunuz? Halbuki sizler, şeytanın vaadlerinin, bir kısım aldatmalar, gerçek dışı şeyler olduğunu biliyorsunuz. Bununla birlikte Allah'ı bırakıp şeytanı dost ediniyor ve Allah'a itaat etmiyorsunuz?

Allah teala bu âyet-i kerimede, İslam çerçevesi dışında bulunan ve şeytanın aldatıcı kuruntularına kapılan müşriklere mukabil, iman edip güzel amel işleyenlerin varacakları mevki ve makamları belirtmekte ve bunun, kendi tarafından gerçek bir vaad olduğunu, buna mukabil şeytanın vaadlerinin ise aldatmalardan ibaret olduğunu beyan etmektedir. Böylece müminleri müjdelemektedir.

Âyet-i kerimede: "Allah'dan daha doğru sözlü kim vardır?" buyurulmaktadır.

Peygamber efendimiz de, Allah'tan daha doğru söz söyleyecek hiçbir kimsenin bulunmadığını, hutbelerinin başında belirtir ve şöyle buyururdu:

قَالَ كَانَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ) يَقُولُ فِى خُطْبَتِهِ يَحْمَدُ اللهَ وَيُثْنِى عَلَيْهِ بِمَا هُوَ أَهْلُهُ ثُمَّ يَقُولُ مَنْ يَهْدِهِ اللهُ فَلاَ مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يُضْلِلْهُ فَلاَ هَادِىَ لَهُ إِنَّ أَصْدَقَ الْحَدِيثِ كِتَابُ اللهِ وَأَحْسَنَ الْهَدْىِ هَدْىُ مُحَمَّدٍ وَشَرُّ الأُمُورِ مُحْدَثَاتُهَا وَكُلُّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ وَكُلُّ بِدْعَةٍ ضَلاَلَةٌ وَكُلُّ ضَلاَلَةٍ فِى النَّارِ.

"Allah kimi hidayete erdirirse onu saptıracak hiçbir kimse yoktur. Kimi de saptıracak olarsa onu da doğru yola iletecek kimse yoktur. Şüphesiz ki sözlerin en doğrusu Allah'ın kitabı, hidayet ve irşadın en güzeli de Muhammed'in hi-

dayet ve irşadıdır. İşlerin en şerli olanı, dinde olmadığı halde sonradan icad edilenlerdir.B Sonradan icad edilen herşey bid'attir. Her bid'at da sapıklıktır. Her sapıklığa düşen ise cehennem ateşindedir." (203)

لَيْسَ بِأَمَانِيِّكُمْ وَلَآ أَمَانِيِّ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ ۗ مَن يَعْمَلْ سُوٓءًا يُجْزَ بِهِۦ

وَلَا يَجِدْ لَهُۥ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٢٣﴾

123- Durum ne sizin kuruntunuza ne de kitap ehlinin kuruntusuna göredir. Kim bir kötülük işlerse onun cezasını cehennemde görecektir. O, kendisine Allah'tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı bulabilir.

Ey şeytanın dostları ve taraftarları, durum ne sizin arzunuza göre ne de kitap ehlinin arzusuna göredir. Kim, büyük veya küçük bir kötülük işlerse Allah ona, cezasını verecektir. Ve o kendisi için Allah'tan başka, işlerini üzerine alacak ne bir dost ne de Allah'ın azabına karşı yardım edecek bir yardımcı bulabilecektir.

*Müfessirler, âyette geçen: "Durum ne sizin kuruntunuza ne de kitap ehlinin kuruntusuna göredir." ifadesindeki "Sizin" ve "Kitap ehlinin" kelimeleriyle kimlerin kasdedildiği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir:

a- Mesruk, Süddi, Dehhak, Abdullah b. Abbas ve Ebu Salih'e göre burada zikredilen "Sizin" kelimesinden maksat, müslümanlar, "Kitap ehlinin" ifadesinden maksat ise Yahudi, Hristiyan ve benzerleridir.

Bu âyetin izahında Mesruk diyor ki: "Müslümanlarla ehl-i kitap, birbirleriyle münazara yaptılar. Müslümanlar: "Biz sizden daha doğru yoldayız." dediler. Ehl-i kitap da: "Biz daha doğru yoldayız." dediler. Bunun üzerine Allah tea-la: "Durum ne sizin kuruntunuza ne de kitap ehlinin kuruntusuna göredir. Kim bir kötülük işlese onun cezasını görecektir. O, kendisine Allah'tan başka ne bir dost ne de biryardımcı bulabilir." âyetini indirdi. Bundan sonra kitap ehli olanlar, müslümanlara: "Biz sizinle eşitiz." dediler. Bunun üzerine de "Erkek olsun kadın olsun, kim mümin olur da güzel amellerden işlerse işte onlar, cennete girerler. Zerre kadar da zulme uğratılmazlar." (204) âyeti nâzil oldu ve müminleri kitap ehline galip getirdi.

---

203 Neseî, K. es-Salah el-İydeyn, bab: 22 / Müslim, K. el-Cümüa, bab: 43, H.N. 867
Ebu Davud, K. es-Sünne, bab: 5, Hadis no: 4607

204 Nisa suresi, 4/124

Abdullah b. Abbas da bu âyetin izahında şöyle demiştir: "Çeşitli dinlerden olan insanlar, kendi aralarında tartıştılar. Tevrata tabi olanlar dediler ki: "Bizim kitabımız diğer bütün kitaplardan daha hayırlıdır. Çünkü o, sizin kitaplarınızdan daha önce inmiştir. Peygamberimiz de Peygamberlerin en hayırlısıdır.." İncile tabi olanlar da buna benzer sözler söylediler. Müslümanlar da: "Artık İslamdan başka din yoktur. Bizim kitabımız ondan önceki he kitabı neshetmiştir. Peygamberimiz, Peygamberlerin sonuncudur. Sizler de bizler de sizin kitaplarınıza iman etmekle ve bizim kitabımızda amel etmekle emrolunduk." dediler. Bunun üzerine Allah teala, aralarında hüküm verdi ve buyurdu ki: "Durum ne sizin kuruntunuz ne de kitap ehlinin kuruntusuna göredir. Kim, bir kötülük işlerse onun cezasını görecektir. "Böylece Allah teala dine uyan insanları serbest bıraktı ve buyurdu ki: "İyilik yaparak kendisini Allah'a teslim eden ve İbrahim'in hanif dinine tabi olandan, din bakımından daha iyi kim olabilir? Allah, ibrahim'i bir dost edinmişti." (205) âyetini indirdi.

b- Mücahid ve İbn-i Zeyd'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette zikredilen "Sizin" ifadesinden maksat, müşrikler, "Kitap ehli"nden maksat ise Yahudi ve Hristiyanlardır.

Bu hususta Mücahid şunları söylemiştir: "Müşrik olan Kureyşliler ve diğer Araplar: "Biz, öldükten sonra diriltilmeyeceğiz ve azap görmeyeceğiz." dediler. Yahudi ve Hristiyanla da "Cennete ancak Yahudi veya Hristiyan olanlar girecektir. Cehnnem ateşi bizlere ancak sayılı günlerde dokunacaktır." dediler. Allah teala da bu âyeti indirdi ve buyurdu ki: "Durum ne sizin kuruntuzuna ne de kitap ehlinin kuruntusuna göredir. Kim bir kötülük işlerse onun cezasını görecektir."

Bu hususta İbn-i Zeyd de şunları söylemiştir: "Yahudi olan Huyey b. Ahtab, Mekke müşriklerini Resulullah'ın aleyhine kışkırtmak için oraya gitmiştir. Müşrikler ona: "Ey Huyey, sizler ehl-i kitapsınız biz mi daha hayırlıyız yoksa Muhammed ve arkadaşları mı?" Huyey: "Siz onlardan daha hayırlısınız." dedi. İşte bu husus şu âyette ifade edilmektedir. "Kendilerine kitaptan bir pay verilenleri görmüyor musun? Onlar puta ve şeytana inanıyorlar ve inkâr edenlere "Bunlar, iman edenlerden daha doğru yoldadır." diyorlar." "Allah'ın lanet ettiği kimseler işte bunlardır. Allah kime lanet ederse artık sen ona bir yardımcı bulamazsın." (206) âyetlerini indirdi. Müşrikler hakkında da : "Durum ne sizin kuruntunuza ne de kitap ehlinin kuruntusuna göredir. Kim bir kötülük işlerse onun cezasını görecektir..." âyetini ve bundan sonra gelen âyeti indirdi.

c- Dehhak'tan nakledilen diğer bir görüşe göre burada zikredilen her iki

---

205 Nisa suresi, 4/125

206 Nisa suresi, 4/51, 52

grup insandan maksat da kitap ehlidir.

Taberi, bu görüşlerden, Mücahid'den nakledilen ikinci görüşün tercihe şayan olduğunu, burada zikredilen insanlardan maksadın, Kureyş müşrikleriyle kitap ehli olan kimseler olduklarını söylemiştir. Zira bundan önceki âyetlerde müslümanların kuruntuları zikredilmemiş, şeytanın taraftarlarının kuruntuları zikredilmiş ve şeytanın onlara: "Ben onları boş kuruntulara sokacağım." dediği beyan edilmiştir. Bu nedenle bu âyetteki "Sizin kuruntunuz" ifadesinden maksat, "Siz, şeytana uyan Kureyş müşriklerinin kuruntuları"dır. Müslümanların kuruntuları değildir. Çünkü bir âyeti, kendisinden önce geçen âyetlere uygun olarak tefsir etmek daha evladır. Aksine, bir âyeti, hakkında Kur'an'dan sünnetten ve müfessirlerin icmalarından herhangi bir delil olmaksızın, kendisinden önce geçen âyetlere uygun olmayacak bir şekilde izah etmek isabetli değildir.

Allah teala bu âyet-i kerimede, müşriklerin kuruntularını ehl-i kitabın kuruntularıyla beraber zikretmiştir. Zira her iki fırkanın kuruntuları da şeytanın onlara verdiği kuruntulardır. Nitekim yüz on dokuzuncu âyette bu husus açıkça zikredilmiştir.

Âyet-i kerimenin devamında: "Kim bir kötülük işlerse onun cezasını görecektir." buyurulmaktadır. Müfessirler burada zikredilen "Kim" ifadesinden, hangi insanların ve "Kötülük"ten de ne gibi bir kötülüğün kasdedildiği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.

a- Übey b. Ka'b, Hz. Aişe ve Mücahid'den nakledilen diğer bir görüşe göre buradaki "Kim" ifadesinden maksat, mümin olsun kâfir olsun her günah işleyendir. "Kötülük"ten maksat ise büyük küçük hertürlü günahtır. Bu izaha göre her günah işleyen, işlediği günahın cezasını mutlaka görür. Bazılarının cezasını dünyada bazılarının da âhirette görmüş olabilir.

Bu hususta Rebi' b. Zeyd diyor ki: "Ben, Übey b. Ka'b'dan, Allah tealanın, "Kim bir kötülük işlerse onun cezasını görecektir." âyetini sordum ve dedim ki: "Vallahi, eğer biz, işlediğimiz herşeyin cezasını göreceksek biz helak olduk demektir." O da bana dedi ki: "Vallahi ben seni, şu anda gördüğümden daha anlayışlı sanıyordum. Herhangi bir kimseye isabet eden yaralanma ve ayak sürçmesi, işlediği bir günahtan dolayıdır. Allah'ın bağışlamayıp cezalandırdıkları ise bunlardan daha çoktur. Hatta (hayvanlar tarafından) ısırılma ve sıkıntıya düşme de bu günahların cezalarındandır."

Hz. Aişe de bu âyette zikredilen her kötülüğün cezasının verileceği hükmünün, dünyada gerçekleşeceğini, kulun, dünyada başına gelen musibetlerin, kötülüklerinin bir cezası olduğunu söylemiştir.

b- Hasan-ı Basri, ibn-i Zeyd ve Dehhak'tan nakledilen diğer bir görüşe göre âyetin bu bölümünde zikredilen "Kim" ifadesinden maksat, Yahudi, Hristi-

yan, ateşperest ve Arap müşrikleri gibi kâfirlerdir. "Kötülük"ten maksat ise kâfirlerin yaptıkları kötülüklerdir. Bu görüşte olanlara göre Allah teala, mümin olduğu halde günah işleyenlerin günahlarını bağışlayabileceğini vaad etmiş, kâfirlerin, herhangi bir günah işlemeleri halinde ise bağışlanmayacaklarını ve mutlaka cezasını göreceklerini bu âyetle bildirmiştir.

c- Abdullah b. Abbas ve Said b. Cübeyr'den nakledilen diğer bir görüşe göre ise bu âyette zikredilen "Kim" ifadesinden maksat, müşrikler "Kötülük" ifadesinden maksat ise, Allah'a ortak koşmaktır.

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden tercihe şayan olan, Übey b. Ka'b ve Hz. Aişe'den nakledilen birinci görüştür. Yani âyetin bu bölümünde zikredilen "Kim" ifadesinden maksat, günah işleyen herhangi bir insan, "Kötülük"ten maksat ise büyük küçük herhangi bir günahtır. Zira âyet genel bir ifade kullanmıştır. Bu ifadeyi, âyet ve hadisten harhangi bir delil bulunmaksızın özel bir mânâda yorumlamak isabetli değildir.

Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki "Sizlerin bu âyeti, "Herhangi bir kul, herhangi bir kötülük yapacak olursa onun cezasını mutlaka görür." şeklinde izah etmeniz karşılığında "Eğer yasaklandığınız büyük günahlardan kaçınırsanız kötülüklerinizi örter sizi güzel bir makama koyarız." (207) âyetinin hükmü ne olacaktır? Allah tealanın, affedeceğini vaad ettiği bir kötülüğün cezasını vereceği nasıl düşünülebilir?" Cevaben denilir ki: "Allah tealanın "Kötülüklerinizi örteriz." buyurması, onları cezalandırmayacağız anlamına gelmez. Allah teala bu ifadesi ile kıyamette müşrikleri, işledikleri günahlardan dolayı rezil ve rüsvay ettiği halde müminleri kötülüklerinden dolayı rüsvay etmeyeceğini beyan etmiştir. Müminleri,işledikleri bu gibi günahlarından dolayı affetmesi ve onları cennetine kavuşturması için dünyada iken bu kötülüklerinden dolayı onlara bir kısım musibetler vermesi işte bu kötülükleri örtmesi ve silmesidir. Nitekim Resulullahtan, âyetin bu şekilde izah edilmesine işaret eden bir çok hadis-i şerifler zikredilmiştir.

Ebu Hureyre (r.a.) diyor ki:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ : مَنْ يَعْمَلْ سُوءاً يُجْزَ بِهِ بَلَغَتْ مِنَ الْمُسْلِمِينَ مَبْلَغاً شَدِيداً. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ) « قَارِبُوا وَسَدِّدُوا فَفِي كُلِّ مَا يُصَابُ بِهِ

207 Nisa suresi, 4/31

الْمُسْلِمُ كَفَّارَةٌ حَتَّى النَّكْبَةِ يُنْكَبُهَا، أَوِ الشَّوْكَةِ يُشَاكُهَا».

"Kim bir kötülük işlerse onun cezasını görecektir." âyeti inince bunun hükmü müslümanlara ağır geldi. Bu hususu Resulullah'a açtılar. Resulullah da "Amellerinizi, emredildiğiniz gibi yapmaya yaklaştırın. Onları tam yapmaya çalışın (ve bilin ki) müminin başına gelen her felaket onun günahlarının bir keffaretidir. Hatta ayağına dokunan bir şey, kendisine batan bir diken dahi bundandır." (208)

Hz. Ebubekir diyor ki:

عَنْ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ (ﷺ) فَأُنْزِلَتْ عَلَيْهِ هَذِهِ الآيَةُ: (مَنْ يَعْمَلْ سُوءاً يُجْزَ بِهِ وَلاَ يَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللهِ وَلِيّاً وَلاَ نَصِيراً) فَقَالَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ): يَا أَبَا بَكْرٍ أَلاَ أُقْرِئُكَ آيَةً أُنْزِلَتْ عَلَيَّ؟ قُلْتُ بَلَى يَا رَسُولَ اللهِ، قَالَ فَأَقْرَأَنِيهَا فَلاَ أَعْلَمُ إِلاَّ أَنِّي قَدْ كُنْتُ وَجَدْتُ انْقِصَاماً فِي ظَهْرِي، فَتَمَطَّأْتُ لَهَا. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ): مَا شَأْنُكَ يَا أَبَا بَكْرٍ؟ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي، وَأَيُّنَا لَمْ يَعْمَلْ سُوءاً، وَإِنَّا لَمُجْزَوْنَ بِمَا عَمِلْنَا؟ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ): أَمَّا أَنْتَ يَا أَبَا بَكْرٍ وَالْمُؤْمِنُونَ فَتُجْزَوْنَ بِذَلِكَ فِي الدُّنْيَا حَتَّى تَلْقَوُا اللهَ وَلَيْسَ لَكُمْ ذُنُوبٌ وَأَمَّا الآخَرُونَ فَيُجْمَعُ ذَلِكَ لَهُمْ حَتَّى يُجْزَوْا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.

"Ben, Resulullah'ın yanında bulunuyordum. Ona "Kim bir kötülük işlerse onun cezasını görecektir. O kendisine Allah'tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı bulabilir." âyeti nâzil oldu. Bunun üzerine Resulullah bana buyurdu ki: "Ey Ebubekir, bana inen bir âyeti sana okuyayım mı?" dedim ki: "Evet ya Resu-

208 Müslim, K. el-Birr, bab: 52, Hadis no: 2574

lullah." Bunun üzerine Resulullah onu bana okudu. Ben o anda sanki belimin kırıldığını hissettim ve bundan (bu âyetten) dolayı sıkıntıya düştüm. Resulullah "Ey Ebubekir, ne oluyor sana?" dedi. Dedim ki: "Ey Allah'ın Resulü, babam anam sana feda olsun. Hangimiz kötü amel işlemiyoruz ki? Bu âyette de yaptıklarımızdan dolayı cezalandırılacağımız beyan ediliyor. (Her kötü amelimizden dolayı cezalandırılacağımıza göre halimiz ne olacaktır?) Bunun üzerine Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Ey Ebubekir sen, (ve diğer müminler) yaptıklarınızın cezasını dünyada göreceksiniz ki rabbinizin huzuruna günahsız çakısınız. Diğer insanların ise, kötülüklerinin cezası biriktirilir ki kıyamet gününde onun cezasını görsünler." (209)

Hz. Aişe de diyor ki: "Dedim ki: "Ben Allah'ın kitabında hangi âyetin daha şiddetli olduğunu biliyorum." Resulullah da bana dedi ki "O, hangi âyettir?" Ben de dedim ki: "O, Kim bir kötülük işlerse onun cezasını görecektir." âyetidir." Bunun üzerine Resulullah buyurdu ki "Mümin kul, dünyada iken yaptığı amellerin en kötüsüyle cezalandırılır." Sonra Resulullah, bu cezalardan bazılarını zikretti. Hastalık ve yorgunluk da bunlardandır. Resulullah'ın zikrettiği cezalardan en sonuncusu da, kişinin ayağına bir şeyin dokunmasıydı. Resulullah buyurdu ki: "İşte bütün bunlar, kulun yaptığı amelin cezasıdır. Ey Aişe, kıyamet gününde hesaba çekilecek hiçbir kimse yoktur ki ona azap edilmiş olmasın." Ben de dedim ki: "Allah teala âyetlerinde "Amel defteri sağından verilen , kolay bir hesaba çekilecektir. Ailesine sevinçle dönecektir." (210) buyurmuyor mu? Resulullah da buyurdu ki: "Buradaki hesap sadece yapılan amelleri göstermektir. Kim hesaba çekilmede incelenecek olursa mutlaka azap görür. Resulullah, incelemeyi izah ederken parmağıyla elinin içine dürtmüş ve yeri eşeler gibi yapmıştır."

وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ
يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا ﴿١٢٤﴾

124- Erkek olsun kadın olsun, kim mümin olur da güzel amellerden işlerse, işte onlar cennete girerler. Zerre kadar da zulme uğratılmazlar.

Ey müşrikler, durum sizin ve kitap ehlinin, kuruntuları gibi değildir. Cennete, sizler girmeyeceksiniz, oraya ancak, erkek olsun kadın olsun bana iman eden, birliğimi kabul eden, Peygamberim Muhammed'i ve onun, benim katım-

209 Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an, sure 4, Hadis no: 3039
210 İnşikak suresi, 84/7-9

dan getirdiklerini tasdik eden, bunlarla birlikte salih amel işleyenler, işte bunlar, cennete gireceklerdir. Allah,iman edip salih amel işleyen bu kullarına hurma çekirdiğinin üzerindeki oyuk kadar dahi zulmetmeyecektir. Yani, Allah onlara, yaptıkları amellerinin karşılığını tam olarak verecektir.

*Süddi bu âyetin izahında şöyle demiştir: "İman etme, ancak salih amellerle, müslüman olma da ancak iyiliklerde bulunma ile kabul edilmiştir. Yani kişinin, sadece "Ben müminim" veya "Müslümanım" demesi yeterli değildir. Ayrıca salih ameller işlemesi gerekir.

Taberi diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki "Niçin âyet-i kerimede "Kim salih ameller işlerse" denilmiyor da amel kelimesine "Den" takısı eklenerek "Salih amellerden" deniliyor? Cevaben denilir ki: "Bunun izahında iki yön vardır.

Birincisi şudur: Allah teala mümin kullarının bütün salih amelleri işlemeye gücünün yetmeyeceğini bildiğinden, mümin kullarının, salih amelden bazılarını işleyenleri de vaadinden mahrum etmek istememiştir.

İkinci izah ise şudur: Allah teala büyük günahlardan kaçınıp farz kıldığı amelleri yerine getiren kullarına, görevlerinin bazılarında kusur etseler de onlra olan vaadlerini gerçekleştireceğini beyan etmiştir. Bu da Allah tealadan mümin kullarına bir lütuftur. Zira, Allah'ın iman ehline karşı müsamahakâr olması, onun şanına daha layıktır.

وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِّمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ
إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ۗ وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا ﴿١٢٥﴾

125- İyilik yaparak, kendisini Allah'a teslim eden ve İbrahim'in Hanif dinine tabi olandan, din bakımından daha iyi kim olabilir? Allah İbrahim'i bir dost edinmişti.

Allah'ın emirlerini tutup yasaklarından kaçınarak ona itaat edip boyun eğenden ve hakka yönelen İbrahim'in dinine tabi olandan daha güzel din sahibi kim olabilir? İbrahim'in samimiyetinden ve Allah'ı sevmesinden, Allah'ın da ondan razı olmasından dolayı Allah onu dost edinmiştir.

* Bu âyet-i kerime, müslümanların, diğer semavi din sahiplerinden daha üstün olduklarını beyan etmektedir. Çünkü müslümanlar, Allah tarafından gönderilen ve hiçbir değişikliğe uğramayan ilahi din üzeredirler. O da Hz. İbrahim'in de dini olan Hanif dinidir.

Âyet-i kerimede "Allah, İbrahim'i bir dost edinmişti" buyurulmaktadır. Burada zikredilen "Dostluk"tan maksat, şöyle izah edilmiştir: "Hz. İbrahim'in dostluğu, insanlara Allah rızası için düşman olması, Allah rızası için buğuz etmesi yine onları Allah rızası için dost edinmesi ve Allah rızası için sevmesidir. Yani, insanlarla olan münasebetlerini Allah'ın rızasına göre tanzim etmesidir. Allah tealanın, Hz. İbrahim'i dost edihmesi ise, onun, İbrahim'e kötülük yapan Nemrut gibi kimselere karşı yardım etmesi, onu kendisinden sonra gelen salih kullarına önder yapması ve itaatte rehber yapmasıdır.

Bir kısım âlimler, Hz. İbrahim'in "Allah'ın dostu" diye adlandırılmasının sebebi olarak şunu zikretmişlerdir: "Hz. İbrahim, ailesine yiyecek temin etmek için Musul veya Mısır halkından bir kişiden yiyecek maddeleri istemiş o kişi Hz. İbrahim'in ihtiyacını karşılamamıştır. Bunun üzerine Hz. İb.rahim evine dönerek, ailesini üzmemek için çuvallara kum doldurarak evine dönmüş ve gece yatıp uyumuştur. çuvallarda bulunan kumlar Allah tarafından una dönüştürülmüş, Hz. İbrahim'in ailesi çuvalları açınca onların un ile dolu olduklarını görmüşler ve ondan ekmek yapmışlardır. Hz. İbrahim uyanınca ailesine, ekmekleri nasıl yaptıklarını sormuş onlar da: "Dostundan getirdiğin undan yaptık" demişlerdir. Hz. İbrahim meseleyi anlamış ve "Evet, o benim dostum Allah'tandır." demiştir. İşte bu sebeple Allah, Hz. İbrahim'e (خَلِيلُ اللهِ) Allah dostu" ünvanını vermiştir.

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطًا ﴿١٢٦﴾

126- Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'a aittir. Allah her şeyi kuşatıcıdır.

*Allah, ibrahim'i dost edinmiştir. Onu dost edinmesinin sebebi, İbrahim'in Allah'a itaati, ona ibadette samimi olması ve onun rızasına koşmasındandır. Yoksa İbrahim'in dostluğuna ihtiyacı olduğundan değildir. Allah, İbrahim'e nasıl muhtaç olabilir ki, göklerde ve yerde bulunan herşeyin var edilişi, mülkiyeti, gözetimi ve denetimi ancak Allah'a aittir. O, yaratıkları üzerinde dilediği gibi tasarrufta bulunur. Onun verdiği hükme kimse itiraz edemez, yaptıklarından kimse hesap soramaz. Zira o adaletlidir, hikmet sahibidir, lütuf ve merhameti herşeyi kuşatmıştır.

وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ ۖ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُتْلَىٰ

عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاءِ الَّتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ
وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ وَأَنْ تَقُومُوا
لِلْيَتَامَى بِالْقِسْطِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِهِ عَلِيمًا ﴿١٢٧﴾

127-Kadınlar hakkında senden fetva istiyorlar. De ki: "O kadınlar hakkında size fetvayı Allah veriyor. Yazılan haklarını verdiğiniz ve kendileriyle evlenmek istediğiniz yetim kadınlar, zayıf düşürülen çocuklar hakkındaki ve yetimlere adaletle davranmanız hususundaki hükümlere de Kur'an'da size okunan âyetler fetva verir. Ne hayır işlerseniz şüphesiz ki Allah onu çok iyi bilendir.

*Müfessirler bu âyet-i kerimenin (وَمَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ) bölümünü gramer yönünden çeşitli şekillerde tahlil etmişlerdir.

a- Bazılarına göre bu cümle mübteda olarak merfudur. Haberi ise daha önceki cümlenin haberi olduğunda hazfedilmiş, düşürülmüştür. Cümlenin tam şekli şöyledir: (قُلِ اللهُ يُفتِكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ يُفتِيكُمْ فِيهِنَّ) Mânâsı ise şöyledir: "Ey Muhammed, kadınlar hakkında senden fetva istiyorlar. De ki: "Kadınlar hakkında fetvayı Allah ve kitapta okunan âyetler verir."

b- Diğer bir kısım müfessirlere göre (وَمَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ) cümlesi mübteda (فِي الْكِتَابِ) cümlesi ise haberdir. Bu izaha göre âyetin mânâsı şöyledir: "Ey Muhammed, kadınlar hakkında senden fetva istiyorlar. De ki: "Onlar hakkında size fetvayı Allah veriyor. Bu kitapta size okunan âyetler levh-i mahfuzda bulunmaktadır."

c- Diğer bir kısım âlimlere göre (وَمَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ) cümlesi yemin cümlesidir. (و) harfi de yemin (و) dır. Buna göre âyetin mânâsı şöyledir. "Ey Muhammed, kadınlar hakkında senden fetva istiyorlar. De ki: "Kitaptan size okunan âyetlere yemin olsun ki o kadınlar hakkında fetvayı size Allah veriyor."

d- Diğer bir kısım müfessirler ise (وَمَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ) cümlesinin, hazfedilmiş bir (فِي) harf-i ceriyle mecrur olduğunu söylemişlerdir. Bunlara göre âyetin mânâsı şöyledir: "Ey Muhammed, kadınlar hakkında senden fetva istiyorlar. De ki: "O kadınlar hakkında ve kitapta size okunup zikredilen

meseleler hakkında size fetvayı Allah veriyor."

Âyet-i kerimenin meali birinci izah şekline göre hazırlanmıştır. Taberi ise dördüncü ve sonuncu izah şeklini almış ve âyeti şu şekilde izah etmiştir: "Ey Muhammed, ashabın sana kadınlar hakkında fetva soruyorlar. Haklarının ve vazifelerinin ne olduğunu öğrenmek istiyorlar. Onlara de ki: "O kadınlar hakkında size fetvayı Allah verir. Allah'ın, peygamberine indirmiş olduğu kitapta durumları size anlatılan,Allah'ın kendileri için farz kılmış olduğu miras paylarını vermediğiniz ve kendileriyle evlenme arzusunda bulunduğunuz yetim kadınlar hakkında da size fetvayı Allah verir."

Taberi, âyeti bu şekilde izah ettikten sonra kitapta zikredilen hükümlerden hangi hükümlerin kasdedildiği hususunda müfessirlerin ihtilaf ettikleri özetle şu şekilde anlatılmaktadır:

1- Hz. Aişe, Said b. Cübeyr, Şu'be, İbrahim en-Nehai, Süddi, Mücahid, Katade ve Abdullah b. Abbas'a göre, kitapta zikredilen hükümlerden maksat bu surenin baş tarafında geçen ve miras hükümlerini açıklayan on birinci ve on ikinci âyetteki hükümlerdir. Bunlara göre âyetin izahı şöyledir: "Ey Muhammed, kadınlar hakkında senden fetva soruyorlar. Onlara de ki: "O kadınlar hakkında size fetvayı Allah veriyor ve bu Kur'an'da zikredilen miras hükümleri bakımından kendilerine farz kılınan haklarını vermediğiniz ve kendileriyle evlenmek istediğiniz yetim kadınlar hakkında kendilerine mirastan pay verilmeyerek zayıf düşürülen çocuklar hakkında ve yetimlere adaletle davranmanız hususunda da size fetvayı Allah veriyor.

Cahiliye döneminde, çocukları ve kadınları, mirasçı saymadıklarından, Allah teala, bu âyet-i kerimede kadınların ve çocukların da bu surenin on birinci ve on ikinci âyetlerinde zikredildiği gibi mirasçı olacaklarını beyan etmiştir.

Bu âyetin izahında Said b. Cübeyr diyor ki: "Cahiliye döneminde, sadece erginlik çağına girmiş olan erkekler mirasçı oluyorlar, çocuklar ve kadınlar ise mirasçı olmuyorlardı. Nisa suresindeki, miras hükümlerini beyan eden âyetler inince, bu insanlara ağır geldi ve dediler ki: "Artık şimdi mal kazanmayan ve onu idare etmeyen çocuklar ve kadınlar da, mal kazanmak için çalışan erkekler gibi mirasçı oluyorlar." Bu şekilde konuşan insanlar bu hususta bir âyet geleceğini ümit ediyorlardı. Bir süre beklediler. Böyle bir şey gelmediğini görünce şöyle dediler: "Yemin olsun ki, bu böyle kalırsa, mutlaka yerine getirilmesi gereken bir farz olur. Gidin bunu sorun." Bunun üzerine gidip Resulullah'a sordular. Allah teala da bu âyeti indirdi ve buyurdu ki "Ey Muhammed, sana kadınlar hususunda fetva soruyorlar. De ki: "Onlar hakkında da, bu kitabın bu suresinin baş tarafında zikredilen miras hükümleri bakımından yetim kadınlar hakkında da size fetvayı Allah veriyor."

Hz. Aişe diyor ki: "Bu âyet şu gibi erkeklerin durumunu açıklamaktadır. O erkeğin yanında velisi ve mirasçısı olduğu yetim bir kız bulunur. O kız ona, bir hurmanın salkımında bile ortaktır. Bu erkek onunla evlenmek istemez. Onu, malında kendisine ortak olur korkusuyla başka bir erkekle de evlendirmez. Böylece onun evlenmesine engel olur. İşte bu âyet, bu gibi erkekler hakkında nâzil olmuştur.

2- Said b. Cübeyr'den nakledilen diğer bir görüşe göre kitapta zikredilen hükümden maksat, bu surenin son âyetinde kardeşlerin miras payı zikredilen âyetteki hükümlerdir. Bu izaha göre âyetin mânâsı şöyledir: "Ey Muhammed, kadınlar hakkında senden fetva soruyorlar. De ki: Onlar hakkında fetvayı Allah veriyor. Bu surenin son âyetinde size okunan âyetin hükmü bakımından kendilerine farz kılınan haklarını vermediğiniz ve kendileriyle evlenmek istediğiniz yetim kadınlar hakkında mirastan pay verilmeyerek zayıf düşürülen çocuklar hakkında ve yetimlere adaletli davranmanız hususunda da size fetvayı Allah veriyor.

Cahiliye döneminde, erginlik çağına gelmemiş olan çocuklara, mirastan pay vermiyorlardı. Bunlar, ölenin bacısı ve kardeşi de olsalar mirastan pay alamıyorlardı. Bu âyet indi ve büyük olsun küçük olsun kardeşlerin de mirastan pay alacaklarını beyan etti.

3- Hz. Aişe'den nakledilen diğer bir görüşe göre, kitapta zikredilen hükümden maksat, bu surenin üçüncü âyetinde zikredilen ve mehirleri verilmeden yetimlerle evlenmeyi yasaklayan âyet-i kerimenin hükmüdür. Zira cahiliye döneminde kişiler, velayeti altında bulunan, malında kendisine ortak olan ve güzelliği de yerinde olan yetimlerle evleniyor onlara mehir vermiyorlardı. Bu surenin dördüncü âyeti indi, yetimlere karşı adaletli davranamayanlara, diğer kadınlarla evlenmeyi emretti. İşte bu âyet-i kerimede o hüküm zikredilmektedir. ve "Kitapta size okunan" şeklinde ifade edilmekte ve bu hükmü de Allah'ın koyduğu bildirilmektedir.

4- Muhammed b. Musa'ya göre ise kitapta zikredilen hükümlerden maksat, Resulullah'tan sormadıkları ve kocasıyla geçinemeyeceğinden korkan kadının hükmüdür. Bu hüküm de bu âyetten sonra gelen âyette zikredilmektedir.

Bu izaha göre âyetin mânâsı şöyledir: "Ey Muhammed, sana kadınlar hakkında feva soruyorlar. De ki: "Sorduğunuz o kadınlar hakkında da fetvayı Allah veriyor. Bu surenin yüz yirmi sekizinci âyetinde size okunan, kocasıyla geçinememekten korkan kadının durumu hususunda da size fetvayı Allah verir. O sordukları kadınla da, yazılan haklarını vermediğiniz ve kendileriyle evlenmek istediğiniz yetim kadınlardır."

Bu hususta, Muhammed b. Musa diyor ki: "Sahabiler, Resulullah'tan bu

âyette hükümleri belirtilen yetim kızlar ve küçük çocuklar hakkında soru sormuşlardır Zira cahiliye döneminde çirkin olan yetim kızlarla ne evleniyorlar ne de mallarını kendilerine veriyorlardı ki onlar mallarını kendilerie harcasınlar. Küçük çocukları da mirasçı saymıyorlardı. İşte Allah teala, sormuş oldukları bu soruların fetvasını verdiği gibi, sormadıkları, kocasıyla geçinmesinden korkan kadın hakkında da bundan sonra gelen âyette fetva verdiğini bildirdi. Böylece bu âyette, sormadıkları şeyden de fetva vereceğini zikretti.

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden tercihe şayan olanı birinci görüştür. "Kitapta size okunan şeyler"den maksat, bu surenin baş tarafında ve en sonunda zikredilen ve miras hükümlerini beyan eden âyetlerdir. Buna göre âyetin izah şöyledir: "Ey Muhammed, kadınlar hakkında senden fetva soruyorlar. De ki: "Kadınlar hakkında size fetvayı Allah verir ve Kur'an'da size okunan miras âyetlerindeki hükümler yönünden Allah'ın kendileri için mirastan pay takdir etmesine rağmen sizlerin kendilerine mirastan pay vermediğiniz ve kendileriyle evlenmek istediğiniz yetim kadınlara ait olan fetvayı da Allah verir. Yine erginlik çağına gelmedikleri için kendilerine mirastan pay verilmeyerek zayıf düşürülen çocuklara ait ve sizin, yetimlere karşı adaletli davranmanız hakkındaki fetvayı da Allah verir."

Âyet-i kerimede geçen ve "Evlenmek istediğiniz" şeklinde tercüme edilen (وَتَرْغَبُونَ اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ) cümlesi, Hasan-ı Basri ve Hz. Aişe tarafından "Kendileriyle evlenmek istemezsiniz." şeklinde izah edilmiştir. Onlara göre âyetin bu bölümü, güzel olmadığından veya malı az olduğundan kendisiyle evlenilmek istenilmeyen yetim kızları beyan etmekte ve bunlara mirastan paylarının verilmesi, kendileriyle evlenmek isteyenlere engel olunmaması istenmektedir.

Âbide es-Selmani ve Abdullah b. Abbas'a gör ise bu ifadeden maksat, "Kendileriyle evlenmek istediğiniz kadınlar." demektir. Bunlara göre Allah teala, âyet-i kerimenin bu bölümünde velayeti altında yetim kızlar bulunan velilere, güzel gördükleri ve zengin buldukları yetimlerle zorla evlenmelerini yasaklamış ve çirkin olan yetimlerin evlenmelerine engel olarak mallarını almayı arzu eden velilerden de bu çeşit davranışlarını yasaklamıştır.

Taberi birinci görüşü tercih etmiştir. Çünkü âyet-i kerime, evlenmelerine engel olunarak mallarına el konulan yetim kızlara bu şekilde davranılmamasını emretmektedir. Yoksa kendisiyle evlenilmesi halinde veliye böyle bir şeyin yasaklanmasını gerektiren herhangi bir durum yoktur.

Görüldüğü gibi âyet-i kerimede, yetim olan kız çocuklarına iyi davranılması emredildiği gibi küçük çocuklara da mirastan payları verilerek iyi davranılması emredilmiş, ayrıca genel olarak yetimler hakkında adeletli davranılması emredilmiştir.

İbrahim en-Nehai diyor ki: "Ömer b. el-Hattab'a, yetim bir kızın velisi geldiğinde eğer o kız güzel ve zengin ise Ömer ona derdi ki: "Sen bunu başka biriyle evlendir. Sen bu kız için senden daha hayırlı birini ara." Şayet kız çirkin olur ve malı bulunmazsa bunun velisine de "Sen bununla evlen. Çünkü bununla evlenmeye sen daha layıksın." derdi.

Hasan-ı Basri de diyor ki: "Bir adam, Ali b. Ebi Talib'e geldi ve ona dedi ki: "Ey müminlerin emiri, benimle yetimimin durumu ne olacaktır?" Ali: "Hang hususunuzda?" dedi. Adam meseleyi anlattı. Ali, "O, zengin ve güzel olursa sen onunla evlenir misin?" dedi. Adam: "Evet vallahi evlenirim." dedi. Ali: "O halde sen onunla çirkin ve malı olmadığı halde de evlen." dedi. Ali sözlerine devmala "Eğer sen onun için hayırlı olursan onunla evlen. Şayet senden başkası onun için hayırlı olursa sen onu, hayırlı olana ver." dedi.

وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا
بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَأُحْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ وَإِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا
فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٢٨﴾

128- Bir kadın, eğer kocasının geçimsizliğinden yahut kendisinden yüz çevirmesinden korkarsa, karı kocanın, aralarında anlaşarak sulh olmalarında bir sakınca yoktur. Sulh daha hayırlıdır. Ne var ki nefisler cimri olarak meydana getirilmiştir. Eğer iyilik yapar, Allah'tan korkarsanız, şüphesiz ki Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.

Eğer bir kadın, yaşlılık ve çikinlik gibi sebeplerle kocasının kendisini kötü görerek kendisiyle geçimsizliğinden veya kendisinden yüz çevirmesinden korkarsa, koca ve karıdan her birinin, nikah akdini devam etmek için, bir kısım haklarından vazgeçerek uzlaşmalarında veya başka bir yolla anlaşmalarında bir sakınca yoktur. Sulh daha hayırlıdır. Yani anlaşarak evliliği devam ettirmek, anlaşamayıp boşanmaktan daha hayırlıdır. Ne var ki nefisler cimri olarak meydana getirilmiştir. Yani kadın ve erkekten her biri hakkından vazgeçmek hususunda çok cimridir, hakkını almakta çok hırslıdır. Eğer sizler, hanımlarınıza karşı iyi davranır onların nafaka ve sıralarında adaleti gözeterek Allah'tan korkarsanız, şüphesiz ki Allah, yaptıklarınızdan haberdardır. İyilik yapanı iyilikle, kötülük yapanı da kötülükle cezalandıracaktır.

* Hz. Ali, Hz. Ömer, Abdullah b. Abbas, Said b. Cübeyr, Hz. Aişe, Âbide es-Selmani, Mücahid, İbrahim en-Nehai, Hakem, Katade, Süleyman b. Yesar, Süddi, İbn-i Zeyd ve Dehhak bu âyette zikredilen koca ile karının uzlaş-

malarını şöyle izah etmiştir: Bir erkek, karısının çirkinliğinden veya yaşlılığından yahut başka bir şeyinden dolayı onu sevmeyecek olur bununla birlikte onu boşamak istemezse kadının, sırasını kumasına bırakarak veya nafakasından yahut mehirinden bir kısmını bırakarak kocasıyla uzlaşmasında bir mahzur yoktur. Şayet kadın, böyle bir fedakârlıkta bulunmazsa kocasının onu razı etmesi veya ona eşit davranması yahut da onu boşaması gerekir.

Bu hususta Hz. Aişe (r.anh.) diyor ki: "Bu uzlaşma şu şekilde olabilir: "Kişin iki hanımı bulunur, hanımlarından biri ihtiyardır veya pek güzel değildir. Bu hanım kocasına "Beni boşama fakat benden yana serbest ol." der. Böylece uzlaşmış olurlar." (211)

Âyet-i kerimede "Nefisler pek cimri olarak yaratılmıştır" buyurulmaktadır. Abdullah b. Abbas, Said b. Cübeyr, Ata ve Süddi'ye göre âyetin bu bölümü her ne kadar erkek ve kadın ayırımını yapmadan genel bir hüküm ifade ediyorsa da bu ifadeden maksat, kadındır. Zira, gerek sırasından gerekse nafakasından fedakarlıkta bulunacak olan ve bu yolla, kocasının kendisile uzlaşmasını sağlayacak olan kadındır.

İbn-i Zeyd'e göre ise âyetin bu bölümündeki hüküm, hem kocayı hem de karıyı ifade eder. Koca da malından bir şey vererek kadını razı etmekte cimri davranır, Karı da haklarının bir kısmından vaz geçerek kocasının sevgisini kazanmakta cimri davranır..

Taberi, birinci görüşü tercih etmiş ve erkeğin mallarından bir şeyler vererek kadını razı etmesi caiz olmadığından, erkeğin cimriliğinin söz konusu olmayacağını söylemiştir. Zira, erkeğin kadına, bir kısım mallarını vermesi, herhangi bir karşılık olmaksızın verilmiş olacaktır. Bu da başkasının malını haksız yere yemiş olmaktır ki caiz değildir.

وَلَن تَسْتَطِيعُوٓا۟ أَن تَعْدِلُوا۟ بَيْنَ ٱلنِّسَآءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا۟ كُلَّ ٱلْمَيْلِ
فَتَذَرُوهَا كَٱلْمُعَلَّقَةِ ۚ وَإِن تُصْلِحُوا۟ وَتَتَّقُوا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٢٩﴾

129- Ne kadar isteseniz de kadınlar hakkında adaleti sağlamaya gücünüz yetmez. Birine tamamen meyledip diğerini askıda bırakmayın. Eğer sulh olur Allah'tan korkarsanız muhakkak ki Allah çok affeden ve çok merhamet edendir.

Ey erkekler, sevgi ve gönül bağlama gibi hususlarda ne kadar isteseniz de

211 Bkz. Buhari, K. Tefsir el-Kur'an, sure 4, bab: 24

kadınlar arasında adaletli davranmaya gücünüz yetmez. Bununla beraber, birine sevginizle tamamen meyledip diğerini, kocasız kadınmış gibi askıda bırakmayın. Eğer sizler, sıra mevzuunda ve benzeri hususlarda kadınlar arasında adaletle davranarak yahut da kadınlar kendi rızalarıyla sıralarının ve nafakalarının bir kısmından vazgeçerek anlaşırsanız ve emir ve yasakları hususunda Allah'tan korkarsanız şüphesiz ki Allah, çok affeden ve çok merhamet edendir. Günahlarınızı örter ve size merhametli davranır.

*Âyet-i kerimede, adaletin tam olarak sağlanamayacağı belirtilen hususlar, sevgi ve gönül verme hususlarıdır. Yoksa nafaka ve kadınlar arasında günlerin taksimi hususu değildir. Çünkü Allah teala: "..Hoşunuza giden kadınlardan iki, üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz. Eğer aralarında adaleti yerine getirememekten korkarsanız o zaman tek bir kadınla evlenin..." (212) buyurulmaktadır. Burada zikredilen adaletten maksat ise, nafaka ve kadınlar arasındaki günlerin taksimindeki adalettir. Böyle bir adaleti yerine getiremeyenin, birden fazla evlenmesi yasaklanırken bu hususlarda adaleti yerine getirip fakat sevgi ve muhabbet bakımından adaletli davranamayan erkeğin birden fazla evlenmesi serbest bırakılmıştır.

Hz. Aişe (r.anh.) diyor ki:

عن عائشة قَالت: كان رسول الله (ﷺ) يقْسم فيعدل؛ ويقول : « اللهم هذا قسمي فيما أملك، فلا تلمني فيما تملك ولا أملك.

"Resulullah (s.a.v.) nafaka ve günlerin taksimi bakımından hanımları arasında adaletli davranıyor, bununla beraber şöyle buyuruyordu: "Ey Allahım, bu benim gücümün yettiği şeyleri taksim etmemdir. Senin gücünün yettiği, benim ise gücümün yetmediği şeylerin taksiminden dolayı beni kınama (hesaba çekme)" (213)

Burada Resulullah (s.a.v.) in, taksiminde gücünün yetmediğinden bahsettiği husus, kalbi sevgidir. Nitekim âyetteki: "Birine tamamen meyledip diğerini askıda bırakmayın." ifadesi bunu göstermektedir.

Müfessirler, âyet-i kerimenin: "Ne kadar isteseniz de kadınlar arasında

212 Nisa suresi, 4/3

213 Ebu Davud, K. en-Nikah, bab: 39 Hadis no: 2134 Tirmizi, K. en-Nikah bab: 42, Hadis no: 1140 / İbn-i Mace K. en-Nikâh bab: 47, Hadis no: 1971 / Ebu Davud bu hadisi zikrettikten sonra "Resulullah (s.a.v.) bu sözüyle kalbini kasdetmiştir" diyor.

adaleti sağlamaya gücünüz yetmez." bölümünde zikredilen ve erkeklerin, karıları arasında sağlamaya güçlerinin yetmeyeceği bildirilen hususu şu şekilde izah etmişlerdir.

a- Abdullah b. Abbas, Âbide es-Selmani, Süfyan es-Sevri ve İbn-i Zeyd'e göre erkeklerin, karıları arasında adaleti sağlayamayacakları şeyden maksat, sevgi ve cinsel ilişkidir.

b- Dehhak'a göre şehvani arzular ve cinsel ilişkidir.

c- Hz. Ömer'e göre ise kalben meyletme ve gönül vermedir.

Katade, Hz. Ömer'in bu hususta şöyle dua ettiğini rivayet etmiştir: "Ey Allahım, ben kalbime malik değilim. ama bunun dışındaki şeylerde adaletli olduğumu umarım."

Nitekim bu hususta Resulullah (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur:

«اللهم هذا قسْمي فيما أملك، فلا تلمني فيما تملك ولاأملك».

"Ey Allahım, bu benim, gücümün yettiği şeyleri taksim etmemdir. Sen beni, senin gücünün yettiği ve benim gücümün yetmediği şeylerin taksimi hususunda kınama." (Yani kalben sevgi hususunda kınama)" [214]

Âyet-i kerimede "Kadınlardan (hanımlarınızdan) birine tamamen meyletmeyin..." buyurulmaktadır.

Âbide es-Selmani'ye göre burada tamamen meyledilmesi yasaklanan hususlan maksat, kişinin bizzat kendisinin bir tarafa meyletmesidir. Yani sevgide ve cinsel ilişkide tamamen meyletmesidir.

Hasan-ı Basri'ye göre cinsel ilişki ve günlerin taksiminde tamamen meyletmektir.

Mücahid'e göre, kasıtlı olarak kötü davranmaya meyletmektir. İbn-i Zeyd'e göre, kadının yanında bulunduğu günde ondan faydalanacağı şeylerde tamamen meyletmesidir. Süddi'ye göre, nafaka hususunda ve günlerin taksiminde tamamen bir tarafa meyletmesidir.

Peygamber efendimiz, bu gibi bir meyilde bulunan erkek hakkında şöyle buyurmuştur:

---

214 Ebu Davud, K. en-Nikah, bab: 39, Hadis no: 2134 Neseî, K. el-İşret en-Nisa, bab: 2 / Tirmizi, K. en-Nikah, bab: 42, Hadis no: 1140

« من كانت له امرأتان فمال الى إحداهما جاء يوم القيامة وشقّه مائل »

"Kimin iki karısı bulunur da onlardan birine meyledecek olursa o kimse kıyamet gününde bir tarafına doğru eğilmiş olarak gelecektir." (215) Diğer bir rivayette şöyle buyurmuştur:

« اِذَا كَانَ عِنْدَ الرَّجُلِ امْرَأَتَانِ ، فَلَمْ يَعْدِلْ بَيْنَهُمَا ، جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَشِقُّهُ سَاقِطٌ »

"O kimse kıyamet gününde vücudunun yarısı yok olduğu halde gelecektir." (216)

Âyet-i kerimede "Diğerini askıda bırakmayın." buyurulmaktadır. Abdullah b. Abbas, Said b. Cübeyr, Mücahid, İbn-i Ebi Neciyh ve Süddi'ye göre bu ifadeden maksat, "Meyletmediğiniz diğer kadını ne dul ne evli gibi bir şekilde askıda bırakmayın." demektir.

Hasan-ı Basri ve Rebi' b. Enes'e göre "Ne boşanmış ne de evli bir şekilde ortada bırakmayın." Katade'ye göre: "Hapsedilmiş gibi bırakmayın." demektir. İbn-i Zeyd'e göre "Ne kocalı ne kocasızmış gibi ortada bırakmayın." demektir.

Âyet-i kerimenin sonunda "Eğer sulh olur Allah'tan korkarsanız muhakkak ki Allah çok affeden ve çok merhamet edendir." buyurulmaktadır. Bu ifadenin izahı şöyledir: "Ey insanlar, eğer amellerinizi düzeltir, karılarınız arasında günlerin taksimini, nafakanın bölüştürülmesi ve örfe göre davranışlarda adaletli davranırsanız, bu hususlarda haksızlık yapmazsanız ve birini askıda bırakarak diğerine tamamen meyletmeyip Allah'tan korkarsanız bilin ki Allah sizin daha önce böyle yaptıklarınızı cezalandırmayarak sizleri affedendir ve bu gibi davranışlardan vazgeçerek tevbe etmenizi de kabul ederek sizlere karşı merhametli olandır.

وَإِنْ يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللَّهُ كُلًّا مِنْ سَعَتِهِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ وَاسِعًا حَكِيمًا ﴿١٣٠﴾

215 Ebu Davud, K. en-Nikah, bab: 39, Hadis no: 3133 / Neseî, K. İşret en-Nisa, bab: 2
216 Tirmizi, K. en-Nikâh, bab: 42, Hadis no: 1141

130- Eğer karı koca, birbirlerinden ayrılacak olurlarsa Allah onların herbirini, geniş lütfuyla muhtaç bırakmaz. Allah'ın lütfu geniştir, hüküm ve hikmet sahibidir.

Eğer kocası kendisine kötü davranan veya kendisinden yüz çevirip güzelliğinden yahut gençliğinden veya diğer bir hususundan dolayı kumasına meyleden bir kadın, günlerinin bir kısımından vaz geçmemekte diretecek olur da kocasından boşanmak isterse koca da bu karısına diğer karısı gibi eşit davranmamakta ısrar eder de bu karısından ayrılmak isterse ve bunlar boşanarak birbirlerinden ayrılacak olurlarsa Allah, ayrılan koca ve kadından herbirini lütfuyla muhtaç bırakmaz. Karıya eski kocasından, kendisi için daha iyi bir koca kocaya da o karısından daha iyi bir kadın lütfeder ve herbirine daha fazla rızık verir. Yahut da iffet nasib eder. Allah, bunları ve diğer yaratıklarını rızıklandırmada rızkı bol olandır. Karı koca ve diğer yaratıklar arasında verdiği hükümlerde sevk ve idaresinde hüküm ve hikmet sahibidir.

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ
قَبْلِكُمْ وَإِيَّاكُمْ أَنِ اتَّقُوا اللَّهَ وَإِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ
وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ غَنِيًّا حَمِيدًا ﴿١٣١﴾

131- Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Sizden önce kendilerine kitap verilenlere ve size, Allah'tan korkmanızı emrettik. Eğer inkâr ederseniz bilin ki, göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Allah hiçbir şeye muhtaç değildir, hamde layıktır.

Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'a aittir. Sizden önce kendilerine Tevrat ve İncil verilen ehl-i kitaba ve sizlere: "Allah'tan korkun." diye vahyettik. Buna rağmen şayet sizler, Allah'ın birliğini inkar eder ve emrine karşı gelirseniz elbetteki sizler ona hiçbir zarar veremezsiniz. Çünkü göklerin ve yerin hükümranlığı sadece ona aittir. Şüphesiz ki Allah, yarattıklarından hiçbirisine muhtaç değildir. Yaptıklarında ve verdiği nimetlerinde övülmeye layıktır.

*Taberi diyor ki: "Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır." âyet-i kerimesinin, "Eğer karı koca birbirlerinden ayrılacak olurlarsa Allah onların herbirini geniş lütfuyla muhtaç bırakmaz." âyetinin hemen arkasından gelmesinin sebebi, Allah tealanın, kullarının, sıkıntıya düşmeleri ve gariplik hisssetmeleri halinde başvuracakları ve ihtiyaçlarını isteyecekleri yeri bildirmesidir. Böylece kulları, herhangi bir sıkıntıya düştüklerinde veya muhtaç kaldıklarında ya-

hut eşlerinden ayrılarak yalnızlık hissettiklerinde, isteklerin mercii olan Allah'a başvursunlar, ondan yardım istesinler. Zira göklerin ve yerin bütün mülkü ona aittir. Bu itibarla her isteyenin isteğini karşılaması ve her muhtacın ihtiyacını gidermesi onun için imkansız değildir.

Taberi diyor ki: "Allah teala âyet-i kerimenin baş tarafında, kendisine başvuracak olanların isteklerini karşılamada kuvvet ve kudret sahibi olduğunu, göklerin ve yerin mülkünün kendisine ait olduğunu beyan ettikten sonra, âyet-i kerimenin devamında,daha önce kıssaları yüz beşinci ve ondan sonra gelen âyetlerde zikredilen ve hainlik yaptıkları belirtilen Übeyrikin oğullarına yardımcı olmak isteyenleri zikretmiş ve buyurmuştur ki: "Ey insanlar, sizden önce kendilerine Tevrat ve İncil verilen ehl-i kitaba da size de emrettik ki, Allah'ın emir ve yasaklarına karşı gelmekten kaçının.

Şayet sizler, Allah'ın size verdiği bu emri inkâr eder ve onu çiğneyecek olursanız, bilin ki siz bu davranışınızla ona hiçbir zarar veremezsiniz. Sadece kendinize zarar vermiş olursunuz. Ey müminler, böyle yaparsanız, sizden önceki kitap ehlinin müreffeh yaşantısını ve güven içinde olmasını bozup onları maymunlara ve domuzlara çevirdiği gibi cezalnıdırır. Zira göklerde ve yerde ne varsa hepsi ona aittir. Onun aziz kıldığına karşı çakacak veya zelil kıldığın savunacak hiçbir kimse yoktur. Çünkü her şey onun yaratığıdır, ona muhtaçtır. Onları ayakta tutacak olan da O'dur, helak edecek olan da O'dur. O zengindir, hiçbir şeye muhtaç değildir. Yaptığı işlerinden ve lütfettiği nimetlerinden dolayı övülmeye layıktır.

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿١٣٢﴾

132- Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Vekil olarak Allah yeter.

Şüphesiz ki göklerin ve yerin ihtiva ettiği herşeyin mülkiyeti Allah'a aittir. Onların hepsini sevk ve idare eden ve koruyan O'dur. Orada bulunanların herhangi birinin bilgisi Allah'ın bilgisi dışında değildir. Onları korumak ve sevk ve idare etmek Allah için zor değildir.

*Taberi diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki: "Bundan önceki âyette ve bu âyette peşpeşe göklerin ve yerin Allah'a ait olduğunun tekraren zikredilmesinin sebebi nedi?" Cevaben denilir ki: "Her iki âyette, Allah tealanın, göklerin ve yerin maliki olduğunun zikredilmesi, Allah tealanın sıfatlarından, farklı şekillerde haber verilmesine binaendir. Zira birinci âyette kulların, yaratıcılarına muhtaç oldukları, yaratıcının da, göklere ve yere malik olduğu, bu itibarla da kullarının ihtiyacını giderecek güçte olduğu beyan edilmiştir. Bu âyette ise Allah'ın kulla-

rını himaye ettiği, onların ne yaptıklarını ildiği ve onları sevk ve idare ettiği beyan edilmekte ve göklerle yerde bulunan herşeyin himayesi ve idaresinin Allah'a ait olduğu bildirilmektedir.

Eğer denilecek olursa ki: "Birinci âyetin sonunda "Allah hiçbir şeye muhtaç değildir, hamde layıktır." buyurulduktan sonra bu âyetin sonundaki "Vekil olarak Allah yeter." ifadesi de zikredilecek olsaydı göklerin ve yerin Allah'a ait olduğunu tekrar etmeye ihtiyaç kalmamış olurdu. Çünkü önceki âyetten, Allah'ın hiçbir kimseye muhtaç olmadığı, övülmeye layık olduğu ve kullarını himaye ettiği, onları sevk ve idare ettiği anlaşılmış olurdu. O halde neden Allah tealanın, göklerin ve yerin sahibi olduğu ifadesi tekrarlanmak suretiyle iki ayrı âyet oldu?" Cevaben denilir ki: "Birinci âyette Allah'ın zengin olduğunu ve övülmeye lakıyk olduğunu açıklamayı icabettiren hususlar zikredildi. Orada Allah tealanın koruyuculuğunu ve sevk ve idare ediciliğini zikretmeyi icabettiren bir husus zikredilmedi. Bu itibarla önceki âyetin sonunda bu sıfatların zikredilmesi münasip olmadı. Allah tealanın, göklerin ve yerin maliki olduğu tekrar zikredildi. Onların koruyucusu ve idare edeninin de Allah teala olduğu beyan edildi.

إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ أَيُّهَا النَّاسُ وَيَأْتِ بِآخَرِينَ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكَ قَدِيرًا ﴿١٣٣﴾

133- Ey insanlar, eğer Allah dilerse sizi yok eder de yerinize başkalarını getirir. Ve Allah buna kadirdir.

Ey insanlar, eğer Allah dilerse sizleri helak edip yok eder. Başkalarını sizin yerinize getirir. Çünkü Allah herşeye kadirdir. Sizi helak edip yerinize başkalarını getirmek onun için güç bir şey değildir.

*Taberi diyor ki: "Allah teala bu âyet-i kerimesiyle bu surenin yüz beşinci ve ondan sonra zikredilen âyetlerinde kıssaları beyan edilen ve başkasına ait olan bir zırhı çalarak veya saklayarak emanete ihanet ettikleri bildirilen kişileri kınamakta, Resulullah'ın sahabilerini de onlar gibi olmaktan sakındırmakta ve sahabilere, zırh olayında ihanet edip dinden çıkarak müşriklere katılan kimse gibi olmamalarını emretmektedir. Aksi takdirde böyle bir kişinin sadece kendisine zarar vermiş olacağı beyan edilmektedir ve buyurulmaktadır ki: "Ey insanlar,eğer Allah dilerse sizi yok edip de yerinize başkalarını getirir." Yani Allah, Übeyrikin oğullarının yaptıkları gibi yapanları helak edip köklerini kurutur. Muhammed'e ve sahabilerine, Allah'ın dini hususunda yardım edecek başka in-

sanlar getirir. Nitekim bu hususta diğer âyetlerde de şöyle buyurulmaktadır: "Eğer haktan yüz çevirirseniz Allah, yerinize başka bir kavim getirir de sonra onlar sizin gibi olmazlar." (217) "Ey Peygamber, Allah'ın, gökleri ve yeri yerli yerince yarattığını görmez misin? Eğer dilerse sizi yok eder, yerinize yeni bir kavim getirir. Bu, Allah için asla zor değildir." (218)

Ebu Hureyre (r.a.) diyor ki:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: تَلاَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ) يَوْماً هَذِهِ الآيَةَ: (وَإِنْ تَتَوَلَّوْ يَسْتَبْدِلْ قَوْماً غَيْرَكُمْ ثُمَّ لاَ يَكُونُوا أَمْثَالَكُمْ) قَالُوا: وَمَنْ يَسْتَبْدِلُ بِنَا؟ قَالَ: فَضَرَبَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ) عَلَى مَنْكِبِ سَلْمَانَ ثُمَّ قَالَ: هَذَا وَقَوْمُهُ هَذَا وَقَوْمُهُ.

"Bir gün Resulullah, "Eğer haktan yüz çevirirseniz Allah yerinize başka bir kavim getirir de sonra onlar sizin gibi olmazlar.." âyetini okudu. Orada bulunanlar: "Ey Allah'ın Resulü, bizim yerimize kim getirilecektir?" diye sordular. Resulullah da: "Selmanın omuzuna vurdu ve dedi ki: "İşte bu ve kavmidir. İşte bu ve kavmidir." (219)

مَنْ كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۗ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿١٣٤﴾

134- Kim dünya nimetini isterse bilin ki dünya ve âhiret nimeti Allah katındadır. Allah, herşeyi çok iyi işiten ve çok iyi görendir.

Kim, Muhammed'e iman ettiğini açığa vurmasına rağmen içinde inkârı gizler ve münafık olarak, sadece dünya malını isteyecek olursa o kimse bilsin ki onun dünyadaki amelinin karşılığı da Allah katındadır. O da kendisine, müslüman göründüğü için ganimetten pay verilmesi, canının, malının ve soyunun emniyet içinde olması gibi nimetlerdir. Onun dünyadaki bu amelinin âhiretteki karşılığı da Allah'ın katındadır. O da cehennem ateşidir.

---

217 Muhammed suresi, 47 / 38

218 İbrahim Suresi, 14 / 19, 20

219 Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an, Sure 47, bab: 2, Hadis No : 3260

*Bu hususta başka âyetlerde de şöyle buyurulmaktadır: "Kim dünya hayatını ve onun zinetlerini isterse, biz onlara, dünyada yaptıklarının tam karşılığını veririz. Onların orada bir şeyleri de eksiltilmez." "İşte onlara âhirette de cehennem ateşinden başka bir şey yoktur. Orada yaptıkları boşa çıkmıştır. Zaten işledikleri bâtıldır." (220)

Taberi diyor ki: "Bu âyet-i kerimede, Übeyrikin oğullarına yardımcı ve şefaatçi olmak isteyen ve nifaklarında ve amellerinde onlara benzeyen kimseler kastedilmektedir.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ كُونُوا۟ قَوَّٰمِينَ بِٱلْقِسْطِ شُهَدَآءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰٓ أَنفُسِكُمْ أَوِ ٱلْوَٰلِدَيْنِ
وَٱلْأَقْرَبِينَ ۚ إِن يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَٱللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا ۖ فَلَا تَتَّبِعُوا۟ ٱلْهَوَىٰٓ أَن تَعْدِلُوا۟ ۚ وَإِن
تَلْوُۥٓا۟ أَوْ تُعْرِضُوا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٣٥﴾

135- Ey iman edenler, Allah için şahitlik ederek adaleti ayakta tutanlar olun. Kendiniz veya ana babanız ve akrabanız aleyhinde de olsa. Hakkında şahitlik yapacağınız kimse zengin de olsa fakir de olsa. Allah o ikisine daha yakındır. Adalet hususunda heva ve hevesinize uymayın. Eğer eğri davranır veya yüz çevirirseniz şüphe yok ki Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.

Ey iman edenler, verdiğiniz hükümlerde adaleti ayakta tutun. Allah için hakkıyla şahitlik edenler olun. Yaptığınız şahitlik kendi aleyhinize veya ana babanız aleyhine yahut diğer akrabalarınız aleyhine de olsa. Hakkında şahitlik edilen kimse zengin de olsa fakir de olsa. Kişinin zenginliği veya fakirliği sizi yalancı şahitliğe itmesin. Çünkü Allah o ikisine sizden daha yakındır. Onlar içinneyin faydalı olduğunu çok iyi bilmekte ve hükümlerini ona göre göndermektedir. Keyfi davranışlarınız sizi adaletsizliğe sürüklemesin. Şayet şahitliği eğip büker, tahrif ederseniz veya şahitlik yapmayıp meseleyi gizlerseniz bilin ki Allah, yaptıklarınızdan haberdardır ve ona göre size karşılığını verecektir.

*Allah teala bu âyet-i kerimede müminlere, emanet zırhı saklayarak veya çalarak ona ihanette bulunan Übeyrikin oğullarına, fakir ve muhtaç oldukları için Resulullah'ın yanında yardımcı olmak isteyen ve onları savunan insanların

220 Hud suresi, 11/15, 16

durumuna düşmemelerini emretmekte ve onlara buyurmaktadır ki "Adaletli davranmak sizin ahlakınız olsun. Şahitliğinizi, kendiniz ve yakınlarınız aleyhine dahi olsa doğru olarak yapın."

Taberi diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki: "Kişi kendi aleyhine nasıl adaletli bir şahitlikte bulunacaktır? Kişinin kendi aleyhine şahitliği nasıl olacaktır?" Cevaben denilir ki: "Kişinin üzerinde, başkasına ait olan bir hak bulunur da o da bunu iiaf edece olursa kendi aleyhine şahitlik etmiş olur."

Bu âyet-i kerimenin aslında neye işaret ettiği hususunda farklı görüşler zikredilmiştir.

a- Daha önce de zikredildiği gibi bu âyet-i kerime, müminleri, Übeyikin oğullarını mazur gören ve onları savunan kişilerin durumuna düşmemeleri için uyarmakta ve bu hususta onları eğitmektedir.

b- Süddi'ye göre ise bu âyet-i kerime, bir hüküm verme niyetinde olan Resulullah'ı ikaz etmektedir. Bu hususta Süddi diyor ki: "Bu âyet, Resulullah hakkında nâzil oldu. Sebebi de şuydu: Biri zengin diğeri fakir iki kişi gelip bir.birleri hakkında Resulullah'a şikayette bulundular. Resulullah'ın eğilimi fakirin lehine idi. Zira bir fakirin bir zengine haksızlık yapamayacağı kanaatinde idi. Fakat Allah teala zenginin de fakirin de hakkında adaletin ayakta tutulmasında ısrar etti ve buyurdu ki: "Aleyhinde şahitlik ettiğiniz kimse zengin de olsa fakir de olsa adaletten ayrılmayın. Zira onları korumaya ve savunmaya Allah daha layıktır."

c- Abdullah b. Abbas'a göre ise bu âyet-i kerime, müminlerin, şahitliklerini doğru bir şekilde yapmaları hususunda nâzil olmuştur. Öyle ki Allah teala müminlere, kendi aleyhlerine veya babaları ve oğulları aleyhine de olsa hakkı söylemelerini, bu hususta zenginliğinden dolayı bir kişiyi kayırmamalarını, bir kişiye de fakirliğinden dolayı merhamet etmemelerini emretti.

İbn-i Zeyd ve Katade de âyeti bu doğrultuda izah etmişlerdir.

İbn-i Şihab ez-Zühri diyor ki: "Self-i salihin döneminde, babanın oğula, oğulun babaya, kardeşin kardeşe, kişinin hanımına şahitlik etmesi kınanmıyordu. Onlar bu âyeti delil gösteriyorlardı. Fakat daha sonra insanlar karıştı. Onlardan, şahitlikleri hakkında suçlanmalarını gerektiren durumlar görüldü. Bunun üzerine akrabaların şahitliği kabul edilmez oldu. Onlar da evlat, baba, kardeş, karı koca olarak tesbit edildi. İşte son zamanlarda sadece bunların birbirleri hakkında şahitlikleri kabul edilmez oldu."

Âyet-i kerimenin sonunda: "Şayet eğri davanır veya yüz çevirirseniz şüphe yok ki Allah, yaptıklarınızdan haberdardır." buyurulmaktadır.

Abdullah b. Abbas'a göre bu âyet, hâkimlere ve hakemlere hitab etmekte-

dir. Dâvâcı ve dâvâlı, hâkimin huzurunda bulunur da hakim onlardan birine yumuşak davranır yahut ondan yüz çevirecek olursa onun bu davranışı, âdil olmasına ters düşer. Bu sebeple böyle bir davranışta bulunmamalıdır.

Yine Abdullah b. Abbas, Mücahid, Katade, Süddi, İbn-i Zeyd, Atiyye ve Dehhak'tan nakledilen diğer bir görüşe göre ise âyetin bu bölümünde ifade edilenler şahitlerdir. Allah teala insalara, şahitlik yaparken doğru söylemelerini, dillerini eğip bükmemelerini, şahitlikten kaçmamalarını ve şahitlik edecekleri meseleyi gizlememelerini emretmektedir.

Taberi, bu son görüşün doğru olduğunu, zira âyetin başında: "Ey iman edenler, Allah için şahitlik ederek adaleti ayakta tutanlar olun." buyurulduğunu bu itibarla âyetin sonunda da şahitlere hitab edildiğini söylemenin daha isabetli olacağını ifade temiştir.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ ءَامِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَٱلْكِتَٰبِ ٱلَّذِى نَزَّلَ عَلَىٰ رَسُولِهِۦ
وَٱلْكِتَٰبِ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ مِن قَبْلُ ۚ وَمَن يَكْفُرْ بِٱللَّهِ وَمَلَٰٓئِكَتِهِۦ وَكُتُبِهِۦ وَرُسُلِهِۦ
وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَٰلًۢا بَعِيدًا ﴿١٣٦﴾

136- Ey iman edenler, Allah'a, Peygamberine, Peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman edin. Kim, Allah'ı, meleklerini, kitplarını, Peygamberlerini ve âhiret gününü inkâr ederse şüphesiz ki o, derin bir sapıklığa düşmüştür.

Ey daha önce Tevrat ve İncile iman eden kitap ehli, Allah'a, size indirilen kitaplarda vasıflarını bulduğunuz Muhammed'e ve ona indirdiği Kur'an'a ve Muhammed'den önce indirdiği, sizlerin de bir kısmınızın birine bir kısmınızın da diğerine iman ettiğinizi söylediğiniz Tevrat ve İncile iman edin. Kim, Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, Peygamberlerini ve âhiret gününü inkâr ederse şüphesiz ki o, doğru yoldan ayrılmış, sapıklık durumuna düşmüştür.

*Taberi diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki: "Allah teala "Ey iman edenler," şeklinde hitab ettikten sonra bu kişilerin iman etmelerini tekrar emretmesinin sebebi nedir?" Cevaben denilir ki: "Burada ifade edilen "İman edenler"den maksat, iki kısma ayrılan ehl-i kitaptır. Onlardan, Tevrata iman edenler, İncile, Kur'an'a, Hz. İsa'ya ve Hz. Muhammed'e iman etmemişlerdir. Allah teala, işte ehl-i kitap olan ve belli bir kitaba iman ettikleri için "İman edenler" diye vasıflandırılan bu insanlara, tevhid inancının gereği olarak, bütün Peygamberlere ve kitaplara iman etmelerini emretmiş ve buyurmuştur ki: "Ey, Tevrata veya İncile

iman edenler, Allah'ı tasdik edin. Onun Peygamberi olan Muhammed'i ve Muhammed'e indirdiği Kur'an'ı ve ondan önce indirdiği İncil ve Tevratı hep birlikte tasdik edin. Zira kim, Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, Peygamberlerini ve âhiret günün inkâr edecek olursa onun başka şeylere iman etmesi geçerli değildir. Bilakis o, derin bir sapıklığa düşmüştür.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا لَّمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلًا ﴿١٣٧﴾

137- İman edip sonra inkâr eden sonra iman edip tekrar inkâr eden sonra inkârlarında ileri gidenleri Allah ne bağışlayacak ne de doğru yola eriştirecektir.

Allah, önce Tevrata iman edip sonra onun hükümlerine karşı çakarak onu yalanlayan sonra İsa'ya ve İncile iman edip daha sonra ona da karşı çıkıp onu yalanlayan sonra da Muhammed'i ve Kur'an'ı yalanlayarak inkârlarını artıran ehl-i kitabı affedecek değildir. Onlara yol gösterecek de değildir.

*Müfessirler bu âyette zikredilen kişilerden kimlerin kasdedildiği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir:

a- Katade'ye göre burada zikredilenlerden maksat, Yahudi ve Hristiyanlardır. Yahudiler Tevrata iman etmişler sonra da onu terketmişler böylece onu inkâr eder olmuşlardır. Hristiyanlar ise İncile iman etmişler sonra onu bırakmışlar böylece onlar da onu inkâr etmiş duruma düşmüşlerdir. Daha sonra ise Hz. Muhammed'i ve Kur'an'ı inkâr ederek inkârlarını iyice artırmışlardır. Allah teala da bunları affetmeyeceğini ve kendilerini doğru yola iletmeyeceğini bildirmiştir.

Bu izaha göre âyette zikredilen birinci iman edip sonra inkâr edenlerden maksat, Yahudiler, ikinci iman edip sonra inkâr edenlerden maksat ise Hristiyanlardır. Her iki sınıf da Hz. Muhammed'e ve Kur'an'a iman etmemekle inkârlarını artırmışlardır.

b- Mücahid ve İbn-i Zeyd'e göre ise bu âyette tekrar tekrar iman edip inkâr ettikleri, daha sonra da inkârlarını artırdıkları zikredilen insanlardan maksat, münafıklardır. Bunlar önce iman etmiş sonra dinden çıkmışlar sonra da inkârcılıklarıyla birlikte öldüklerinden, inkârlarını iyice artırmışlardır. İşte Allah teala bunları affetmeyeceğini bildirmiştir.

c- Ebul Âliye'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette zikredilenler, ehl-i kitap olan Yahudi ve Hristiyanlardır. Bunlar Allah'a ortak koşarken günah

işlemişler sonra da işledikleri günahlardan tevbe etmişler fakat müşrik oldukları için Allah onların bu günahları için yaptıkları tevbeyi kabul etmemiştir.

Taberi, birinci görüşün tercihe şayan olduğunu, zira bundan önceki âyetin ehl-i kitap hakkında olduğunu bu âyetin de onunla irtibatlı olduğunu söylemenin daha doğru olacağını bildirmiştir.

Âyet-i kerimede, Allah tealanın bu gibi insanları bağışlamayacağı zikredilmiştir. Bundan maksat, Allah tealanın, onların günahlarını örtmemesi, cezalandırmaktan vazgeçememesi ve onları şahitler huzurunda rüsvay etmesidir.

Âyet-i kerimede Allah tealanın, bu gibi insanları doğru yola eriştirmeyeceği beyan edilmektedir. Bundan maksat ise Allah tealanın, onları doğru yola muvaffak kılmaması, rablerine karşı büyük cür'etlerinin bir cezası olarak onları sahipsiz bırakmasıdır.

Taberi diyor ki: "Hz. Ali ve Abdullah b. Ömer'den nakledilen bir görüşe göre, onlar bu âyete dayanarak dinden çıkan kimselerin üç kere tevbe ettirilmesini söylerlermiş. Bu hususta Şa'bi, Hz. Ali'den "Ben, dinden çıkan kimseyi üç kere tevbe ettiririm." dediğini sonra da "İman edip sonra inkâr eden sonra iman edip tekrar inkâr eden sonra da inkârlarında ileri gidenleri Allah ne bağışlayacak ne de doğru yola eriştirecektir." âyetini okuduğunu söylemiştir.

Görüldüğü gibi bu görüşte olanlara göre bu bir kişi dinden çıkacak olursa tevbe ettirilir. Dine döner de tekrar çıkacak olursa tekrar tevbe ettirilir. Bundan sonra artık tevbe ettirilmez ona, mürted'e ait hükümler uygulanır.

İbrahim en-Nehai'ye göre ise kişi, her dinden çıktığında tevbe ettirilir.

Taberi bu son görüşü tercih etmiş ve mürtedde birinci defa tevbe ettirme sebebinin, her dinden çıkması halinde mevcut olduğunu, bu itibarla belli bir sayıda tevbe ettirmeyi durdurmanın doğru olmayacağını zira birinci inkâr durumundaki tevbe ettirme ile ondan sonraki inkârlarındaki tevbe ettirmelerinin sebepleri aynıdır, farklı değildir. O da, inkâr eden bu kişiyi İslama döndürerek hayatını kurtarmaktır.

بَشِّرِ الْمُنَافِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٣٨﴾

138- Ey Muhammed, münafıklara, kendilerine can yakıcı bir azap olduğunu müjdele.

*Aslında müjde, sevindirici şeylerin haber verilmesiyle olur. Kötü haberlerin duyurulmasına müjde denilmesi ise, haber verilenlerle alay etmek ve onları küçük düşürmektir. Bu itibarla münafıkların cehenneme girecekleri müjdelen-

miştir.

الَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِن دُونِ الْمُؤْمِنِينَ أَيَبْتَغُونَ عِندَهُمُ الْعِزَّةَ فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا ﴿١٣٩﴾

139- Onlar, müminleri bırakıp kâfirleri dost ediniyorlar. Onların yanında izzet ve şeref mi arıyorlar? Halbuki bütün izzet ve şeref Allah'a aittir.

Münafıklar, müminleri bırakıp kâfirleri dost edinirler. Acaba onlar müminleri bırakıp kâfirleri dost edinmekle kâfirlerden bir izzet, bir şeref ve bir kuvvet mi bekliyorlar? Halbuki bütün izzet ve şeref, güç ve kuvvet ancak Allah'a aittir. O halde müminleri dost edinseler de Allah da kendilerini güçlü ve muzaffer kılsa olmaz mı?

وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ ۚ إِنَّكُمْ إِذًا مِّثْلُهُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا ﴿١٤٠﴾

140- Allah size Kur'an'da: "Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, başka bir söze geçmedikleri müddetçe o kâfirlerler oturmayın. Aksi halde siz de onlar gibi olursunuz." diye hüküm indirdi. Muhakkak ki Allah, münafıkların ve kâfirlerin hepsini cehennemde toplayacaktır.

*Bu âyet-i kerime, Allah'ın âyetlerini inkâr eden veya onlarla alay eden insanlarla oturulup kalkılmamasını ve onlardan uzak durulmasını, aksi takdirde böyle yapanların da onların durumuna düşeceğini ve bunların âkıbetinin de cehennem olduğunu bildirmekte, bu hususta müminlerin tedbirli olmalarını emretmektedir.

Müfessirler bu âyete dayanarak, bid'at ehlinden veya fâsıklardan yahut benzeri, haktan ayrılan kimselerden uzak durulmasının gerektiğini, âyet-i keri-

menin, bu gibi insanlarla oturup kalkmayı yasakladığını söylemişlerdir.

İbrahim et-Teymi diyor ki: "Ebu Vâil dedi ki: "Kişi bulunduğu bir meclis te, arkadaşlarını güldürmek için bir yalan söyler. İşte bu durumda Allah onlara gazap eder." Bun bunu İbrahim en-Nihai'ye anlattım. O da dedi ki: "Ebu Vâil doğru söylüyor. Allah tealanın kitabının şu âyetinde buyurulmuyor mu ki: "Allah size kur'an'da, Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman başka bir söze geçmedikleri müddetçe o kâfirlerle oturmayın. Aksi halde siz de onlar gibi olursunuz..."

Hişam b. Urve diyor ki: "Ömer b. Abdülaziz, içki masasında bulunan bir kısım insanları yakalayıp onlara içki içme cezası verdi. İçlerinden biri de oruçluydu. Onlar: "Bu adam oruçlu." dediler. Bunun üzerine Ömer: "Başka bir söze geçmedikleri müddetçe onlarla oturmayın. Aksi halde siz de onlar gibi olursunuz." âyetini okudu.

Bu âyet-i kerimede: "Muhakkak ki Allah, münafıkların ve kâfirlerin hepsini cehennemde toplayacaktır." buyurulmaktadır. Bu ifadeden maksat, nasıl ki kâfirler ve münafıklar, dünyada iken müminlerin aleyhine birleşmekte ve ittifak etmekte iseler, âhirette de Allah onları birleştirecek ve bir yere koyacaktır. Fakat orada birleştikleri yer, cehennem olacaktır.

الَّذِينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِنَ اللَّهِ قَالُوا أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ وَإِنْ كَانَ
لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ قَالُوا أَلَمْ نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعْكُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فَاللَّهُ
يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا ﴿١٤١﴾

141- Onlar sizi gözetlerler. Eğer Allah tarafından size bir zafer nasib olursa, "Biz sizinle değil miydik?" derler. Şayet kâfirlerin (zaferden) bir payı olursa: "Size üstünlük sağlayarak sizi müminlerden korumadık mı?" derler. Allah, kıyamet gününde aranızda hükmünü verecektir. Allah, müminlerin aleyhine kâfirlere hiçbir yol vermeyecektir.

Bu münafıklar sizin, devamlı olarak kötülüğe uğramanızı beklerler. Eğer siz düşmanlarınıza galip gelir, ganimet gibi bazı menfaatler elde ederseniz on-

lar: "Biz de sizinle beraber düşmanlara karşı cihad etmedik mi? Ganimetten bize de pay verin." derler. Şayet kâfirlerin, sizin aleyhinize olan galibiyetten bir payları olursa onlar kâfirlere: "Size yardım ederek üstün olmanızı sağlamadık mı? Sizi, müminlerin mağlup etmelerinden korumadık mı?" derler. Allah kıyamet gününde siz müminlerle münafıklar arasında âdil olan hükmünü verecektir. Allah, müminlerin aleyhine, kâfirlere hiçbir yol ve fırsat vermeyecektir.

* Yani kâfirlere, müminlere karşı, ileri sürecekleri herhangi bir delil ve dayanak vermeyecektir. Allah teala böylece müminleri koyduğu cennete kâfirleri koymayacağını ve münafıkları koyduğu cehenneme de müminleri koymayacağını vaad etmiştir. Çünkü Allah, müminler aleyhine kâfirlere hiçbir yol vermeyeceğini beyan etmektedir. Böylece kâfirler "Bizim dostumuz sizin de düşmanınız olan münafıklar nasıl oldu da sizinle birlikte cennete konuldu?" diyerek müminlere karşı herhangi bir gerekçe zikredemeyeceklerdir.

Nesî' el-Hadremi diyor ki: "Bir adam Hz. Ali'ye dedi ki: "Ey müminlerin emiri, Allah tealanın "Allah, müminlerin aleyhine kâfirlere hiçbir yol vermeyecektir." âyeti hakkında ne dersin? Çünkü kâfirler bizimle savaşıyor, bize galip geliyor ve bizi öldürüyorlar." Hz. Ali de dedi ki: "Yaklaş, yaklaş." Sonra buyurdu ki: "Allah, kıyamet gününde müminlerle kâfirler arasında hükmünü verecek ve yine kıyamet gününde müminlerin aleyhine kâfirlere hiçbir yol vermeyecektir. Yani hiçbir delil vermeyecektir.

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا
كُسَالَىٰ يُرَاءُونَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٤٢﴾

142- Münafıklar, Allah'ı aldatmaya çalışırlar. Halbuki Allah onları aldatır (Onların oyunlarını başlarına geçirecektir) Onlar namaza kalktıkları vakit tembel tembel kalkarlar. İnsanlara gösteriş yaparlar. Allah'ı pek az anarlar.

Şüphesiz ki münafıklar, canlarını kurtarmak için, kâfirliklerini gizleyip iman ettiklerini söyleyerek Allah'ı aldatmaya çalışırlar. Halbuki Allah, cehenneme girmelerine kadar onlara mühlet verecek ve yaşadıkları sürece, kendilerine ağır gelen İslami hükümleri onlara tatbik ederek onları aldatmakta ve oyunlarını başlarına geçirmektedir. Bu münafıklar namaza kalktıkları zaman, üşenerek tembel tembel kalkarlar. Onlar, müminlere gösteriş olsun diye namaz kılarlar. Çünkü onlar, ne öldükten sonra dirilmeye ne de sevap ve cezaya inanırlar. Onlar Allah'ı ancak gösterişe vesile olacak şekilde ve pek az anarlar. Allah'ı birle-

yenin ve kesin olarak iman edinin andığı gibi anmazlar.

*Süddi, İbn-i Cüreyc ve Hasan-ı Basri'ye göre bu âyette zikredilen, Allah tealanın, münafıkları aldatmasından maksat, Allah tealanın kıyamet gününde müminlere verdiği nur gibi münafıklara da nur vermesi, daha sonra onların aydınlıklarını alarak onları karanlıkta bırakması, müminlerle münafıklar arasın abir set çekmesidiri. Nitekim bu hususta başka bir âyette şöyle buyurulmaktadır: "O gün münafık erkek ve kadınlar müminlere "Bize bakın da nurunuzdan istifade edelim." derler. Onlara "Arkanıza dönün de nur isteyin." denir. Müminlerle münafıklar arasına, kapısı olan bir sur çekilir. Onun, içinde rahmet, dış tarafında da azap vardır." (221)

Âyet-i kerimede: "Münafıklar namaza kalktıkları vakit tembel tembel kalkarlar. İnsanlara gösteriş yaparlar." buyurulmaktadır. Münafıklar, âhirete, sevaba ve cezaya kesin olarak iman etmediklerinden, Allah'ın farz kıldığı ibadetleri ona yaklaşmak için yapmazlar. Sadece canlarını ve mallarını emniyet altına almak için müminlere bir gösteriş olarak yaparlar. Ta ki onlar kendilerini mümin sansınlar ve mümin muamelesi yapsınlar. Bu sebeple münafıklar, namaza, tembel tembel ve üşenerek kalkarlar. Namazı müminlere gösteriş olsun diye kılarlar. (222)

Âyet-i kerimede, münafıkların, Allah'ı pek az anacakları zikredilmektedir. Münafıklar, Allah'ı, canlarını ve mallarını korumak maksadıyla ve gösteriş için andıklarından, samimi bir şekilde anmadıklarından onların Allah'ı anmaları çok dahi olsa az olarak vasıflandırılmıştır.

مُذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذَٰلِكَ لَا إِلَىٰ هَٰؤُلَاءِ وَلَا إِلَىٰ هَٰؤُلَاءِ ۚ وَمَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَن
تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا ﴿١٤٣﴾

143- Münafıklar (inkâr ile iman arasında) bocalamaktadırlar. Ne bunlara (müminlere) bağlanırlar ne de şunlara (kâfirlere) Allah, kimi doğru yoldan saptırırsa sen artık ona bir yol bulamazsın.

Bu münafıklar, iman ile inkâr arasında bocalayıp dururlar. Onlar ne tam

---

221 Hadid suresi, 57/13

222 Âyet-i kerimeden anlaşılmaktadır ki, namaza üşeerek kalkmak münafıkların sıfatlarındandır. Müminler bu âyeti göz önünde bulundurarak namazı isteyerek ve zinde bir şekilde kılmalıdırlar. Çünkü namaz müminin kalbine huzur verir. Onu rahatlatır. Nitekim Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadis-i şerifinde buyuruyor ki: "Benim gözümün aydınlığı namazdır." (Neseî K. en-Nisa, bab: 1)

olarak müminlerle beraberdirler ki gerçekten inanmış insanlar gibi amel etsinler ne de müşriklerle beraberdirler ki açıkça müşrik olduklarını söylesinler. Onlar iki sürü arasında kalan koyun gibi şaşkınlık içerisindedirler. Allah'ın, doğru yola muvaffak kılmadığı bir kimse için hakka götürecek hiçbir yol bulamazsın.

* Münafıkların bu durumunu Resulullah (s.a.v.) de bir hadis-i şerifinde şöyle açıklıyor:

عَنِ النَّبِيِّ (ﷺ) قَالَ « مَثَلُ الْمُنَافِقِ كَمَثَلِ الشَّاةِ الْعَائِرَةِ بَيْنَ الْغَنَمَيْنِ، تَعِيرُ إِلَى هَذِهِ مَرَّةً، وَإِلَى هَذِهِ مَرَّةً »

"Münafık, iki sürü aasında şaşkınca tereddüt eden bir koyuna benzer. Bazan birine tabi olmak ister bazan diğerine." (223)

Süddi, Katade ve İbn-i Cüreyc bu âyette zikredilen münafıkların tereddüt içinde olmalarını şöyle izah etmiştir: Onlar ne müşriktirler ki Allah'a ortak koştuklarını açığa vursunlar ne de samimi müminlerdir ki imanlarının icabını yapsınlar.

Mücahid ise bu ifadeyi: "Münafıklar, ne Resulullah (s.a.v.) in sahabilerine tabi olurlar ne Yahudilere." şeklinde izah etmiştir.

İbn-i Zeyd de: "Münafıklar İslamla inkâr arasında bocalayıp dururlar. Ne müslümanlara ne de kâfirlere bağlanırlar." şeklinde izah etmiştir.

Âyet-i kerimenin sonunda: "Allah kimi doğru yoldan saptırırsa sen artık ona bir yol bulamazsın." buyurulmaktadır. Bu ifadeden maksat, "Allah kimi, davet ettiği İslam yolunda yardımsız bırakır ve onu İslama tabi olmaya muvaffak kılmazsa, ey Muhammed, artık sen ona, hak olan İslama götürecek hiçbir yol bulamazsın." demektir.

Allah teala, İslam dininden başka bir dini din edinenin, dininin kabul edilmeyeceğini ve saptırdığı kimseyi de doğru yola iletecek herhangi bir kimsenin bulunmadığını beyan etmektedir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ

223 Müslim, K. el-Münafıkîn, bab: 17, Hadis no: 2784 / Neseî, K. el-İman, bab: 31

أَتُرِيدُونَ أَن تَجْعَلُوا لِلَّهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا مُّبِينًا ﴿١٤٤﴾

144- Ey iman edenler, müminleri bırakıp da kâfirleri dost edinmeyin. Allah'a, kendi aleyhinize olan apaçık bir delil mi vermek istiyorsunuz.

Ey iman edenler, müminlerin dışında kâfirleri dost ve arkadaşlar edinmeyin. Aksi tekdirde sizler de cehennemlik olursunuz. Sizler kendi aleyhinize, Allah'a apaçık bir delil mi vermek istiyorsunuz? Böyle yaptığınız takdirde Allah'ın gazabına uğrar, münafıkların hak etmiş oldukları cezaya siz de çarpılmış olursunuz.

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَلَن تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا ﴿١٤٥﴾

145- Şüphesiz ki münafıklar, cehennem ateşinin en aşağı tabakasındadırlar. Onlar için bir yardım edici de bulamazsın.

Şüphesiz ki münafıklar, âhirette, bu gizli inkârlarının cezası olarak cehennemin en alt tabakasına atılacaklardır. Onları oradan hiç kimse kurtaramayacaktır. Zira onlar, müminler için, açıkça kâfir olduklarını söyleyenlerden daha zararlı ve İslam için daha tehlikelidirler.

*Abdullah b. Mes'ud, "Münafıklar, cehennem ateşinin en aşağı tabakasındadırlar." ifadesinin izah ederken şöyle demiştir: "Münafıklar, üzerlerine kilitlenmiş demir tabutlarda ateşin içine atılacaklardır."

Ebu Hureyre (r.a.) da âyetin bu bölümünü bu şekilde izah etmiştir.

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَاعْتَصَمُوا بِاللَّهِ وَأَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلَّهِ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ وَسَوْفَ يُؤْتِ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٤٦﴾

146- Tevbe edenler, kendilerini düzeltenler, Allah'ın emirlerine sımsıkı sarılanlar ve Allah için dinlerine ihlasla bağlananlar müstesna. İşte bunlar, müminlerle beraberdirler. Allah, müminlere büyük bir mükâfaat verecektir.

Ancak Allah'ın birliğini, Peygamberinin doğruluğunu ve onun Allah katından getirdiği şeyleri tasdik edip münafıklığından vazgeçerek tevbe edenler,

Allah'ın, kendilerine emrettiği şeyleri yapıp, yasakladığı şeylerden vazgeçerek kendilerini düzeltenler, Allah'a vermiş oldukları iman etme sözüne sımsıkı sarılanlar ve dinlerinin gereği olarak amellerini, insanlara gösteriş için değil sadece Allah için yapanlar müstesnadır. İşte bunlar, müminlerle beraber cennettedirler. Münafıklarla birlikte cehennemin en alt tabakasında değildirler. Yakında Allah, müminlere, iman etmelerine mukabil büyük bir mükâfaat verecektir.

*Yani Allah, ikiyüzlülüklerine karşı münafıkları cehennemin en alt tabakasına koyduğu gibi müminleri de cennetin en yüce derecelerine erdirecektir.

مَا يَفْعَلُ اللَّهُ بِعَذَابِكُمْ إِن شَكَرْتُمْ وَآمَنتُمْ ۚ وَكَانَ اللَّهُ شَاكِرًا عَلِيمًا ﴿١٤٧﴾

147- Eğer şükreder ve iman ederseniz Allah size niye azab etsin ki? Allah, şükredenlerin mükâfaatını veren ve herşeyi bilendir.

Ey münafıklar, şayet Allah'a tevbe eder, hakka yönelir, size vermiş olduğu nimetlere karşı şükreder ve tevhid inancına dönüp iman ederseniz artık Allah size niçin azab etsin ki? Allah'ın sizleri, cehennemin en alt derecesine koymaya ihtiyacı yoktur. Zira size azab etmek, Allah'a ne zarar ne de fayda getirir. Onun, yaratıklarına vermiş olduğu cezanın sebebi, kendisine karşı haddi aşmak ve onu tanımamaktır. Allah, böyle olanlara haddini bildirir.

لَّا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَن ظُلِمَ ۚ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا ﴿١٤٨﴾

148- Allah, kötü sözün açıkça söylenmesini sevmez. Zulme uğrayan müstesnadır. Allah, herşeyi çok iyi işiten ve çok iyi bilendir.

*Müfessirler bu âyet-i kerimeyi farklı kıraat şekillerine göre farklı şekillerde izah etmişlerdir:

1- Bazı kurralar bu âyetteki (ظلم) kelimesini (ظُلِمَ) "Zulime" şeklinde okumuşlardır. Bu kıraata göre âyet-i kerimeye şu şekillerde mânâ verilmiştir:

a- Abdullah b. Abbas, Katade ve Hasan-ı Basri'ye göre âyetin izahı şöyledir: Allah, bir kimsenin aleyhine açıktan beddua yapılmasını sevmez. Ancak kendisine zulmedilmiş olan kimse müstesnadır. O, zulmedenin aleyhine açıkça bedduada bulunabilir.

b- Mücahid'e göre ise âyetin izahı şöyledir: Allah, kimsenin açıktan kötü söz söylemesini sevmez. Ancak zulmedilen kimse müstesnadır. Kendisine zulmedilen kimse, zulmedinin yaptığı kötülükleri açıkça söyleyebilir.

c- Mücahid'den nakledilen başka bir görüşe göre burada zulme uğrayandan maksat, ev sahibi tarafından gereği gibi ağırlanmayan misafirdir. Kişi, misafir olduğu yerden ayrıldıktan sonra "Bu adam beni iyi misafir etmedi." der. Kötü sözün açıkça söylenmesi de işte budur. Zulme uğrayan da bu misafirdir. Misafirin, kendisine ev sahibi tarafından iyi muamele yapılmadığını söylemesi caizdir.

Ukbe b. Âmir diyor ki: "Dedik ki:

عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ قَالَ قُلْنَا لِلنَّبِيِّ (ﷺ) اِنَّكَ تَبْعَثُنَا فَنَنْزِلُ بِقَوْمٍ لاَ يَقْرُونَا فَمَا تَرَىٰ فِيهِ فَقَالَ لَنَا اِنْ نَزَلْتُمْ بِقَوْمٍ فَأُمِرَ لَكُمْ بِمَا يَنْبَغِي لِلضَّيْفِ فَاقْبَلُوا فَاِنْ لَمْ يَفْعَلُوا فَخُذُوا مِنْهُمْ حَقَّ الضَّيْفِ.

Ey Allah'ın Resulü, sen bizi bir yere gönderiyorsun, bazı kavimlere misafir olmak istiyoruz onlar bizi misafir etmiyorlar. Bu hususta ne buyuruyorsunuz? Peygamber efendimiz şu cevabı verdi: "Siz bir topluluğa misafir olursunuz da onlar da size, misafire layık olacak şekilde davranırlarsa siz onlardan bunu kabul edin. Şayet bunu yapmazlarsa onlardan, misafirin hakkı olanı alın. (224)

d- Süddi'ye göre ise bu âyetin izahı şöyledir: Allah, kötü sözün açıktan söylenmesini sevmez. Ancak zulme uğrayanın hakkını alması ve zulmü durdurması müstesnadır.

2- Diğer bir kısım kurralar ise (ظلم) kelimesini (ظُلِمَ) "Zaleme" şekline okumuşlardır.

İbn. Zeyd bu kıraat şeklini esas alarak âyeti şöyle izah etmiştir: "Allah, kötü süzün açıkça söylenmesini sevmez. Ancak zulmeden kimse yani münafık bu hükmün dışındadır. Onun aleyhine, münafıklığından vazgeçinceye kadar açıkca kötü söz söylemek caizdir. Yani herhangi bir kimse bir münafıkın aleyhine "Sen münafıksın, sen şöyle ve şöyle yaptın." diyemez. Ancak münafıklığından vazgeçmeyen ve böylece zalim olan münafıklar için bunları söyleyebilir.

İbn-i Zeyd diyor ki: "Allah teala bundan önceki âyetlerde, münafıkların, cehennemin en alt tabakalarında olduklarını bildirdikten ve iman edenlere azab etmeye itiyacı olmadığını beyan ettikten sonra bu âyette de herhangi bir kimse aleyhine açıkça kötü bir söz söylenmesini sevmediğini beyan etmiş ancak mü-

224 Buhari, K. el-Mezalim, bab: 18 / Müslim K. el-Lukata bab: 17 Hadis no: 1727
Ebu Davud, K. el-Et'ime bab: 5, Hadis no: 3752

nafık olarak zalim olanları istisna etmiştir. İbn-i Zeyd, Übey b. Ka'b'ın, âyet-i kerimenin bu bölümünü bu şekilde okuduğunu ve âyeti böylece izah ettiğini söylemiştir.

Taberi, birinci kıraat şeklinin, çoğunluğun kıraat şekli olması, ikinci kıraat şeklinin ise şaz bir kıraat olması dolayısıyla birinci kıraat şeklini terci ettiğini söylemiş, âyetin şu şekilde izahının da daha doğru olacağını zikretmiştir: "Ey insanlar, Allah, herhangi bir kimsenin, başka birine açıkça kötü söz söylemesini sevmez. Ancak kendisine zulmedilmiş olan kimse bundan müstesnadır. Onun, kendisine yapılan kötülüğü açıkça söylemesinde bir mahzur yoktur."

Taberi diyor ki: "Âyet bu şekilde genel olarak izah edildiği takdirde yukarıda zikredilen görüşlerin tümü âyetin kapsamına girmiş olur. Zira misafir edilmeyen veya malında yahut canında bir haksızlığa uğrayan kimsenin, gördüğü haksızlıkları açıkça söylemesi veya haksızlık yapanın aleyhine açıkça beddua bulunup Allah'ın yardımını istemesi, haksızlığa uğrayanın gördüğü kötülükleri açıkça söylemesidir. Âyet-i kerime de bunu ifade etmektedir.

Âyet-i kerimenin sonunda: "Allah herşeyi çok iyi işiten ve çok iyi bilendir." buyurulmaktadır. Bu ifadeden maksat, "Allah, kimlerin kimler için açıkça kötü söz söylendiğini işiten, kimlerin de kimler hakkında açıkça kötü söz söylemeyip gizlediğini bilendir. Herkese işlediği amelin karşılığını verecektir. İyilik yapana iyiliğinin, kötülük yapana da kötülüğünün karşılığını verecektir.

إِن تُبْدُوا خَيْرًا أَوْ تُخْفُوهُ أَوْ تَعْفُوا عَن سُوٓءٍ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيرًا ﴿١٤٩﴾

149- Bir hayırı açıklar yahut gizler veya bir kötülüğü affederseniz şüphesiz ki Allah, çok affeden ve herşeye gücü yetendir.

Ey insanlar, şayet sizler, bir kimsenin size yaptığı iyiliği açığa vurur ve ona teşekkür eder veya gizlerseniz yahut size kötülük yapanı affeder onu açıkça söylemezseniz şüphesiz ki bu davranışınız sizi Allah'a yaklaştırır ve onun katındaki sevabınızı artırır. Çünkü cezalandırmaya gücü yettiği halde affetmek, Allah'ın sıfatlarındandır. Allah, kullarından, böyle davrananları sever. Zira Allah, çok affeden ve herşeye gücü yetendir.

إِنَّ ٱلَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ وَيُرِيدُونَ أَن يُفَرِّقُوا۟ بَيْنَ ٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَن يَتَّخِذُوا۟ بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا ﴿١٥٠﴾

أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْكَٰفِرُونَ حَقًّا ۚ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَٰفِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ﴿١٥١﴾

150--151 - Allah'ı ve Peygamberini inkâr edenler, Allah ve Peygamberleri arasında ayrılık gözetenler, "Onların bir kısmına inanır bir kısmını inkâr ederiz." diyerek ikisi arasında bir yol tutmak isteyenler, işte onlar, gerçekten kâfir olanlardır. Biz, kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır.

Allah'ı ve Peygamberini inkâr eden Yahudi ve Hristiyanlar, Peygamberin, Allah'a karşı yalan söylediğini iddia ederek Allah ve Peygamberi arasında ayrılık gözetenler, Yahudilerin Musa'yı tasdik etip İsa ve Muhammed'i yalanlamaları, Hristiyanların da İsa'yı ve ondan önceki Peygamberleri tasdik edip Muhammed'i yalanladıkları gibi "Biz, Peygamberlerin bir kısmına iman eder, diğerlerini inkâr ederiz." diyenler ve hidayetle sapıklık ortasında bir yol icad etmek isteyenler yok mu? İşte onlar, gerçekten kâfirlerin ta kendileridir. Çünkü Peygamberlerin bir kısmını tasdik edip diğerlerini ylanlayanlar, Allah'ı yalanlamış olurlar. Ve dolayısıyla inkâra düşerler. Biz, inkârcılar için hor ve hakir düşüren bir azap hazırladık.

*Bu âyetin izahında Katade diyor ki: "Bu âyette zikredilenler, Allah düşmanıYahudi ve Hristiyanlardır. Yahudiler Tevrat'a ve Musa'ya iman etmiş, İncil'i ve İsa'yı inkâr etmişlerdir. Hristiyanlar da İncil'e ve İsa'ya iman etmiş Kur'an'ı ve Hz. Muhammed'i inkâr etmişlerdir. Yahudiler Yahudiliği, Hristiyanlar da Hristiyanlığı din edinmişlerdir. Halbuki bu iki din de bu halleriyle Allah tarafından gönderilmiş değillerdir. Sonradan icad edilmiş bid'atlardır. Bu Yahudi ve Hristiyanlar, Allah'ın bütün Peygamberlerine göndermiş olduğu hak din İslamı terkettiler.

وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَمْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ أُولَٰئِكَ سَوْفَ
يُؤْتِيهِمْ أُجُورَهُمْ ۗ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٥٢﴾

152- Allah'a ve Peygamberine iman edip onlar arasında hiçbir ayrılık gözetmeyenlere gelince işte onlara, Allah, mükâfaatlarını verecektir. Allah, çok affeden ve çok merhamet edendir.

Allah'ın birliğini tasdik eden, Peygamberlerinin hepsinin Peygamber olduğunu ve onların, Allah tarafından getirdikleri din ve şeriatların hak olduğunu ikrar eden, Peygamberlerin bir kısmını tasdik edip diğerlerini yalanlayarak onların arasını ayıranlar gibi olmayın. Hepsinin hak olduklarına iman eden kimselere gelince, işte Allah, öyle olanlara hakkıyla iman etmelerinin karşılığı olarak mükâfaatlarını verecektir. Allah, daha önce o gibi günahları işleyip de sonra

tevbe eden kullarını çokça affeden ve kullarını doğu yola ileterek onlara çokça merhamet edendir.

*Görüldüğü gibi âyet-i kerime, Muhammed ümmetinin sıfatlarını beyan etmekte ve onlara bolca mükâfaatlar verileceğini bildirmektedir. Çünkü Muhammed ümmeti, Bakara suresinin iki yüz seksen beşinci âyetinde de belirtildiği gibi, Peygamberler arasında bir ayırım yapmaz, hepsine iman ederler. Bu hususta âyet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır: "Peygamber ve müminler, rabbi tarafından Peygambere indirilene iman ettiler. Hepsi de Allah'a, meleklerine, kitaplarına, Peygamberlerine iman ettiler. "Allah'ın Peygamberlerini birbirinden ayırtetmeyiz." dediler. (225)

يَسْـَٔلُكَ أَهْلُ ٱلْكِتَٰبِ أَن تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتَٰبًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ فَقَدْ سَأَلُوا۟ مُوسَىٰٓ
أَكْبَرَ مِن ذَٰلِكَ فَقَالُوٓا۟ أَرِنَا ٱللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ ٱلصَّٰعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ
ثُمَّ ٱتَّخَذُوا۟ ٱلْعِجْلَ مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ ٱلْبَيِّنَٰتُ فَعَفَوْنَا عَن ذَٰلِكَ
وَءَاتَيْنَا مُوسَىٰ سُلْطَٰنًا مُّبِينًا ﴿١٥٣﴾

153- Ey Muhammed, kitap ehli, gökten kendilerine bir kitap indirmeni isterler. Onlar Musa'dan, bundan daha büyüğünü istemişlerdi. "Allah'ı bize apaçık olarak göster." demişlerdi. Bunun üzerine zulümlerinden dolayı onları bir çığlık yakalayıverdi. Sonra, kendilerine apaçık deliller gelmişken buzağıya taptılar. Fakat biz bunu da affettik ve Musa'ya apaçık bir mucize verdik.

Ey Muhammed, Yahudiler, gökten kendilerine bir kitap indirmeni ve senin doğruluğunu gösteren bir mucize getirmeni isterler. Onların ataları da Peygamberleri Musa'dan, senden istedikleri şeylerden daha büyük şeyler istemişlerdi. "Allah'ı bize apaçık olarak göster gözümüzle görelim." demişlerdi. Bu azgınlıkları ve cür'etleri yüzünden onları bir çığlık yakalayıvermiş de ölmüşlerdi. Sonra Allah onları, Musa'nın duasıyla tekrar diriltmişti. Daha sonra bu Yahudiler, kendilerine Allah'ın kudretini ve birliğini gösteren apaçık deliller gelmesine rağmen Allah' bırakıp buzağıyı ilah edindiler ve ona taptılar. Biz, bu cinayetlerini de affettik. Musa'ya, Peygamberliğinin doğruluğunu gösteren açık mucizeler

225 Bakara suresi, 2/285

ve deliller verdik.

*Âyette zikredilen ehl-i kitaptan maksat, kendilerine Tevrat verilen Yahudilerdir. Yahudiler, Hz. Muhammed'den, gökten bir kitap getirmesini istemişlerdir. Yahudilerin Resulullah'tan istedikleri bu kitabın nasıl bir kitap olmasını talep ettikleri hususunda müfessirler çeşitli görüşler zikretmişlerdir.

a- Süddi ve Muhammed b. Ka'b el-Kurezi'ye göre Yahudiler Resulullah'tan, gökten kendilerine yazılı bir kitap getirmesini istemişlerdir. Zira Hz. Musa'ya Tevrat, gökten yazılı bir kitap olarak indirilmiştir. Bu hususta Muhammed b. Ka'b el-Kurezi diyor ki: "Yahudilerden bir kısım insanlar Resulullah'a geldiler ve ona: "Musa, Allah katından yazılı levhalar getirdi. Sen de bize, Allah katından yazılı levhalar getir seni tasdik edelim." dediler. Bunun üzerine Allah teala bu ve bundan sonraki âyetleri indirdi.

b- Katade'ye göre ise Yahudilerin, Hz. Muhammed'den kendilerine indirmesini istedikleri kitap, Yahudilere mahsus olacak bir kitaptır.

c- İbn-i Cüreyc'e göre ise Yahudilerin Resulullah'tan kendileri için indirmesini istedikleri kitaptan maksat, Yahudilerin belli adamlarına inecek ve Hz. Muhammed'i tasdik etmelerini emredecek olan bir kitaptır.

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden tercihe şayan olanı şudur: "Yahudiler Resulullah'tan istemişlerdir ki o, Allah'tan, bütün yaratıkların, benzerini getirmekten âciz kaldıkları, kendilerinin de hak Peygamber olduğuna şahitlik ettikleri ve Yahudilerin, Resulullah'a tabi olmalarına emreden bir kitabı, gökten Yahudilere indirmesini istesin. İstenen bu kitabın yazılmış bir kitap olması, onları hepsine veya bir kısmına indirilmiş olması muhtemeldir. Bu itibarla yukarıda zikredilen görüşlerin hepsi de mümkün olabilen görüşlerdir.

Âyet-i kerimenin devamında "Onlar Musa'dan, bundan daha büyüğünü istemişlerdi." buyurulmaktadır. Bu ifade, Resulullah'tan, kendilerine kitap indirilmesini isteyen Yahudileri kınamakta ve onları ayıplamaktadır. Allah teala bu ifadesiyle Resulullah'a şunu buyurmak istemiştir: "Ey Muhammed, sen Yahudilerin böyle bir istekte bulunmalarını çok görme. Çünkü onlar, Allah'ı hakkıyla takdir edemedikleri, ona karşı cür'etleri, onun "Halîm" sıfatından dolayı aldanmaları yüzünden onların senden istedikleri kitab ıonlara indirsen dahi, önceki atalarının yaptığı gibi onlar da Allah'ın emrine karşı gelirler. Zira ataları, Allah'ı gömek istemelerinden sonra çığlığa yakalınp ölmüşler, Allah onları tekrar diriltmiş bu defa onlar, Allah'ın mucizelerini gördükleri halde onu bırakıp buzağıya tapmışlardır.

وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ بِمِيثَاقِهِمْ وَقُلْنَا لَهُمُ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُلْنَا

لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ﴿١٥٤﴾

154- Söz vermeleri için Tur dağını üzerlerine kaldırdık. Onlara: "O kapıdan secde ederek girin." dedik. Ve onlara: "Cumartesi günü yasağını çiğnemeyin." dedik. Ve onlardan sağlam bir söz aldık.

Yahudilerin, Tevrat'taki hükümlerle amel edeceklerine dair Allah'a verdikleri söz tutmaları için Tur dağını üzerlerine kaldırdık. Onlara: "Kudüs şehrinin kapısından, Allah'a şükran secdesinde bulunarak içeri girin." dedik. Fakat onlar, kendilerine gelen emri değiştirip, kapıdan kıçlarının üzerine sürünerek gerisin geri girdiler. Yine biz onlara: "Allah'ın emrine karşı gelerek Cumartesi günü avlanmayın." dedik. Fakat onlar, emre karşı gelerek Cumartesi gününde de avlandılar. Ayrıca biz onlardan, Tevrat'taki hükümlerle amel edeceklerine dair sağlam bir söz aldık. Fakat onlar bu sözlerinde de durmadılar ve bu sebeple de lanete uğradılar.

فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ وَكُفْرِهِمْ بِآيَاتِ اللَّهِ وَقَتْلِهِمُ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ طَبَعَ اللَّهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٥٥﴾

155- Ahitlerini bozdukları ve Allah'ın âyetlerini inkâr ettikleri, haksız yere Peygamberleri öldürdükleri ve "Kalblerimiz perdelidir." dedikleri için onlara (lanet ettik) Doğrusu Allah, inkâr etmeleri sebebiyle onların kalblerine mühür vurmuştur. Onların pek azı iman eder.

Yahudiler, Tevrat'taki hükümlerle amel edeceklerine dair vermiş oldukları sözü bozmaları, Peygamberlerin doğruluğunu gösteren, Allah'ın âyet ve delillerini inkâr etmeleri ve kendilerine hak yolu gösteren Peygamberleri haksız yere öldürmeleri ve "Kalblerimiz perdelidir. bizi davet ettiğin şeyleri anlamıyoruz." demeleri yüzünden biz onları lanete uğrattık. Daha doğrusu inkârları sebebiyle Allah onların kalblerini sapıklık ve azgınlık mühürüyle mühürlemiştir de onlar, iman edilmesi gereken herşeye değil pek az şeye iman eder olmuşlardır. Böylece hiç iman etmemiş gibi olmuşlardır.

Katadeye göre bu âyet-i kerime, bundan önceki âyetlerle bağlı değildir. Kendi başına müstakil bir âyettir. Âyette bir hazvf vardır. O da "Lanet ettik" cümlesidir. Bu itibarla âyet izah edilirken bu cümlenin zikredilmesi gerekmektedir.

Diğer bir kısım müfessirlere göre ise bu âyet-i kerime, bundan önceki âyetlerle irtibatlıdır. Bu âyet de yüz elli üçüncü âyette geçen "Onları bir çığlık yakalayıverdi" ifadesinin gerekçesidir. Buna göre âyetin bu bölümünün mânâsı şöyledir: "Zulmetmeleri, ahitlerini bozmaları ve Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri, haksız yere Peygamberleri öldürmeleri ve "Kalblerimiz perdelidir" demeleri sebebiyle onları bir çığlık yakalayıverdi."

Taberi, Katade'nin görüşünün doğru olduğunu, bu âyetin önceki âyetlerle bağlı olmayıp müstakil bir âyet olduğunu, âyette "Biz onlara lanet ettik, biz onlara gazap ettik." şeklinde bir cümlenin hazfedilmiş olduğunu zira, "Bilakis inkârları yüzünden Allah onların kalblerini mühürlemiştir." cümlesinin, hazfedilen bu cümleye işaret ettiğini, çünkü kalbi mühürlemenin, lanete uğratılmış ve gazap edilmiş bir kimse olacağını söylemiştir.

Taberi bu görüşü tercih etmesine sebep olarak da şunu zikretmiştir." İsrailoğullarını bir çığlığın yakalayıp öldürmesi Hz. Musa zamanında olmuştur. Halbuki onların, Peygamberlerini haksız yere öldürmeleri, bundan sonraki âyetlerde zikredildiği gibi, Hz. Meryem'e zina iftirasında bulunmaları ve "Biz İsa Mesihi öldürdük" demeleri Hz. Musa'dan çok sonra olmuştur. Bu nedenle sonra meydana gelen olayları, çığlığa sebep göstermek isabetli değildir. Zira çığlığa yakalananlarla bunlar ayrı kimselerdir. Bu da bu âyetin ve bundan sonra gelen âyetlerin önceki âyetlerle bağlantılı olmadığını gösterir.

وَبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلَىٰ مَرْيَمَ بُهْتَانًا عَظِيمًا ﴿١٥٦﴾

وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ ۚ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَٰكِن
شُبِّهَ لَهُمْ ۚ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ ۚ مَا لَهُم بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ
وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا ﴿١٥٧﴾

بَل رَّفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٥٨﴾

156-157-158- İnkâr edip Meryem'e büyük bir iftira attıkları ve "Allah'ın Resulü, Meryemoğlu Mesih İsa'yı biz öldürdük." dedikleri için Allah onlara lanet etmiştir. Onlar İsa'yı ne öldürler ne de astılar. Fakat öldürdükleri kimse onlara İsa gibi göründü. İsa hakkında ihtilafa düşenler gerçekten şüphe içindedirler. Onların bu hususta zan'na uymaktan başka bir bilgileri yoktur. Kesin olarak İsa'yı öldürmediler. Bilakis Allah onu kendi

katına yükseltti. Allah herşeye galiptir, hüküm ve hikmet sahibidir.

Yahudilerin inkhar etmeleri ve hiçbir delil olmaksızın Meryem'e zina isnad ederek büyük bir iftirada bulunmaları "Allah'ın Resulü, Meryemoğlu Mesih İsa'yı biz öldürdük." demeleri sebebiyle Allah onları lanete uğrattı. Halbuki onlar, İsa'yı ne öldürdüler ne de astılar. Fakat öldürdükleri kimse onlara İsa gibi göründü. İsa hakkında ihtilafa düşen bu Yahudiler, onun öldürülmesi hususunda elbetteki şüphe içindedirler. Öldürdükleri kişinin kim olduğu hakkında onların hiçbir bilgileri yoktur. Sadece öldürdükleri kimsenin İsa olduğu zannına kapıldılar. Onlar, kesin olarak İsa'yı öldürmediler. Bilakis Allah, İsa'yı diri olarak kendi katına yükseltti. Allah, herşeye galiptir, hüküm ve hikmet sahibidir.

*Âyet-i kerimede, Yahudilerin, Hz. Meryem'e attıkları zikredilen iftiradan maksat, ona zina isnad etmeleridir. Nitekim Abdullah b. Abbas, Süddi ve Cüveybir, buradaki iftiradan maksadın zina isnad etmek olduğunu söylemişlerdir.

Âyet-i kerimede, Yahudilerin, Hz. İsa'yı öldürmedikleri, onu asmadıkları fakat öldürülen kişinin İsa'ya benzetildiği zikredilmektedir.

Müfessirler, öldürülen bu kişinin, İsa'ya nasıl benzetildiği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir. Bunlar şu üç şekilde özetlemek mümkündür.

a- Harun b. Anterenin Vehb b. Münebbih'ten rivayet ettiğine göre, Vehb, öldürülen kişinin Hz. İsa'ya benzetilmesi hususunda özetle şunları zikretmiştir: "İsa, havarilerinden on yedi kişiyle birlikte bir eve girdiler. Yahudiler evin çevresini kuşattılar. İçeri girdiklerinde Allah'ın, evde bulunanların hepsini İsa'nın şekline çevirdiğini gördüler. Onlara: "Bizi büyülediniz. Ya İsa'nın kim olduğunu bize gösterirsiniz veya hepinizi öldürürüz." dediler. Bunun üzerine İsa, arkadaşlarına: "Bugün sizden cennet karşılığında canını kim satar?" diye sordu. İçlerinden biri, "Ben satarım" dedi. Sonra çıkıp evi kuşatanların yanına gitti ve "İsa benim" dedi. Allah onu İsa'nın şekline sokmuştu. Onlar onu yakalayıp öldürdüler. Sonra da astılar. Astıkları kişi onlara İsa olarak gösterilmişti. Bu sebeple onlar İsa'yı öldürdüklerini zannettiler. Hristiyanlar da aynı zanna düştüler. Halbuki Allah teala o gün İsa'yı kendi katına yükseltmişti.

b- Abdüssamed b. Ma'kıl'ın Vehb b. Münebbih'ten naklettiği diğer bir görüşe göre ise Vehb özetle şunları söylemiştir: Allah teala Hz. İsa'ya, dünyadan ayrılacağını bildirince o ölümden korkmuş ve ölüm ona ağır gelmiştir. Bunun üzerine o, havarilerini çağırıp onlara bir yemek vermiş ve bizzat kendi eliyle onlara hizmet etmiş, onların da birbirlerine karşı , kendisinin onlara davrandığı gibi davranmalarını emretmiştir. Sonra havarilerinden, Allah'a yalvarıp ecelinin ertelenmesini niyaz etmelerini istemiştir. Fakat havarileri her dua etmeye giriştiklerinde kendilerini uyku basmış ve uykuya dalmışladır. Hz. İsa onları uyan-

dırmaya çalışmış ve onlara "Sübhanallah, bana yardımcı olmak için tek bir gece olsun sabredemiyor musunuz?" demiştir. Onlar da: "Vallahi bilmiyoruz bize ne oldu. Bizler geceleri oturup sohbet ediyorduk, sohbetimiz uzun sürüyordu. Bugün ise sohbet etmeye takatimiz yok. Biz, her dua etmek istediğimizde duamıza engel olunuyor." dediler. Bunun üzerine İsa: "Herhalde çoban gidecek koyunlar dağılacaktır." dedi. Ve buna benzer şeyler söyleyerek öleceğine işaret etti. Sonra şöyle dedi: "Gerçek şu ki bu gece horoz ötümünden önce sizden biriniz beni üç kere inkâr edecektir. Yine sizden biriniz basit dirhemler karşılığında beni satacak ve benim değerim olan o dirhemleri yiyecektir." Sonra evden çıktılar ve dağılıp gittiler.

Yahudiler İsa'yı arıyorlardı. Onlar, İsa'nın havarilerinden biri olan Şem'un'u yakaladılar. "Bu onun arkadaşlarından biridir." dediler. Şem'un inkâr etti ve "Ben onun arkadaşı değilim." dedi. Sonra o kişiyi başka bir grup yakaladı. Onlara karşı da inkâr etti. Sonra horozun ötmesini işitti ve üzülerek ağladı. Sabah olunca havarilerden biri Yahudilere gidip: "Ben size İsa'yı gösterecek olursam bana ne verirsiniz?" dedi. Onlar ona otuz dirhem verdiler. Onu aldı ve İsa'yı onlara gösterdi. Fakat onlar İsa'yı başka biriyle karıştırmışlardı. Onlar İsa'yı yakalayıp ellerini bağladılar. Onu çekip sürükleyerek götürdüler ve ona: "Sen ölüleri diriltiyor, şeytanı kovuyor ve delileri iyileştiriyorsun ha? Şimdi kendini bu ipten kurtarsana?" dediler. Ona tükürüyorlar, üzerine dikenler atıyorlardı. Nihayet onu, asmak istedikleri ağacın yanına getirdiler. Allah teala orada, İsa'yı çekip kendi katına aldı. Onlar ise İsa'ya benzetilen kişiyi astılar. Astıkları kişi orada yedi gün kaldı. İsa'nın annesiyle İsa'nın, delilik hastalığını tedavi ettiği kadın gelip asılan kişinin yanında ağlamaya başladılar. İşte o sırada İsa onlara geldi ve "Niçin ağlıyorsunuz?" dedi. Onlar da "Senin için ağlıyoruz." dediler. İsa: "Allah beni kendi katına yükseltti. Bana hiçbir şey olmadı. Onların astıkları bu kişi bana benzetilen birisidir. Siz, havarilere söyleyin de falan yerde beni görsünler." dedi. Havariler on bir kişi olarak orada İsa ile karşılaştılar. İsa kendisini Yahudilere göstererek para karşılığında satan arkadaşını onların içinde göremedi ve o kişinin ne olduğunu sordu. Onlar da: "O, yaptığına pişman oldu ve intihar etti." dediler. Bunun üzerine İsa, "Eğer tevbe etmişse Allah onun tevbesini kabul etmiştir." dedi. Sonra İsa havarilere: "Haydi gidin sizden her biriniz bir milletin dilini konuşur olacaktır. O, dilini konuştuğu kavmi uyarsın ve dine davet etsin." dedi.

c- Katade, Süddi, Kasım, İbn-i İshak, İbn-i Cüreyc ve Mücahid'e göre ise öldürülen kişinin Hz. İsa'ya benzetilmesi şu şekilde olmuştur: Hz. İsa ile havarileri bir evin içinde bulunurken Hz. İsa onlardan birinden, kendisine benzetilerek yerine öldürülmesini istemiş, arkadaşlarından biri de bunu kabul etmiş ve o kişi, Allah tarafından İsa'ya benzetilmiş ve öldürülmüştür. Meryemoğlu İsa da göğe kaldırılmıştır.

Süddi'ye göre Hz. İsa'nın arkadaşlarının sayısı on dokuz, İbn-i ishak'a göre on üç veya on dörttür. İbn-i İshak, Hz. İsa'ya benzetilerek öldürülen kişinin adının "Sercis" olduğunu söylemiştir. Bu hususta Süddi'nin özetle şunları söylediği rivayet edilmektedir:

İsrailoğulları, Hz. İsa'yı ve Havarilerinden on dokuz kişiyi bir evin içinde kuşatmışlar. Bunun üzerine İsa, arkadaşlarına: "Kim benim şeklime girip de öldürülecek olursa onun için cennet vardı." demiştir. Onlardan biri İsa'nın şekline girmiş İsa ise göğe çıkmıştır. Havariler evden dışarı çıkınca onları kuşatmışlar, çıkanların sayısının on dokuz olduğunu görmüşler onları saymışlar fakat sayılarının daha öncekilerden bir kişi daha az olduğunu görmüşlerdir. Ancak İsa'nın şekline giren adamı da onların içinde görmüşler fakat onun İsa olup olmadığında şüphe etmişlerdir. Nihayet o kişiyi İsa zannederek öldürüp asmışlardır. İşte Allah teala: "Onlar İsa'yı ne öldürdüler ne de astılar. Fakat öldürdükleri kimse onlara İsa gibi göründü." âyetinde bunu ifade etmektedir.

Taberi bu görüşlerden birinci görüşün tercihe şayan olduğunu söylemiştir. Yani İsa ile birlikte evde bulunanların hepsinin isa'ya benzer hale geldiklerini, Yahudilerin, onlardan birini İsa zannederek öldürdüklerini, Hristiyanların da İsa'nın öldüğünü zannettiklerini, aslında ise İsa'nın göğe çekildiğini söyleyen görüşün tercihe şayan olduğunu söylemiştir. Zira İsa ile beraber olan havariler, içlerinden birinin İsa'ya benzetildiğini ve İsa'nın, onların arasından göğe kaldırıldığını bizzat müşahade etmiş olsalardı Hz. İsa'nın ne olduğu ve ona benzetilenin kim olduğu Yahudiler tarafından bilinmese de bu havariler tarafından bilinir ve bu şekilde yayılırdı. Halbuki havariler de meselenin nasıl olduğu hakkında kesin bir bilgiye sahip değillerdi. Çünkü hepsi de İsa'ya benzetildiklerinden hangisinin gerçek İsa olduğu havariler tarafından da bilinememiş böylece Yahudiler de Hristiyanlar da öldürülen kişinin Hz. İsa olduğu hakkında ittifak etmişlerdir. Halbuki Allah tealaanın bildirdiği gibi gerçekte onlar İsa'yı öldürmemişler ve asmamışlardır. Bilakis onlardan biri İsa'ya benzetilmiştir.

Taberi diyor ki: "Vehb b. Münebbih'ten nakledilen ikinci görüş de doğru olabilir. Yani bütün havariler İsa'nın yanından ayrıldıktan sonra evin içinde İsa bir de onun şekline sokulan arkadaşı kalmıştır. Hz. İsa göğe çekilmiş ona benzetilen kişi ise öldürülmüştür. Bu sebeple hem Hz. İsa'nın rakadaşları hem de Yahudiler, öldürülüp asılan kişinin İsa olduğunu sanmışlardır. Zira onlar öldürülen kişinin İsa'ya benzediğini görmüşler, o kişinin, İsa'nın şekline dönüştüğü sırada ise yanında bulunmamışlardır. Onlar İsa'nın öleceğini geceleyin kendilerine haber verdiğini bildikleri için öldürülenin gerçekten İsa olduğunu zannetmişler ve bunu böylece insanlara aktarmışlardır. Bu mazeretlerinden dolayı da yalancı olma sıfatından kurtulmuşlardır.

Âyet-i kerimede: "İsa hakkında ihtilafa düşenler gerçekten şüphe içinde

dirler. Onların bu hususta zanna uymaktan başka bir bilgileri yoktur." buyurulmaktadır Bu ifade yukarıda zikredilen birinci görüşe göre izah edildiğinde bunun mânâsı şöyledir: İsa'yı ve arkadaşlarını kuşatan Yahudiler onu öldürmek istediklerinde ihtilafa düştüler. Zira onlar eve girmeden önce orada bulunanların sayısını biliyorlardı. İçeri girince bir kişinin eksik olduğunu gördüler. Oradakilerin hepsi de İsa'ya benzediklerinden içlerinden birini şüpheli bir şekilde öldürdüler. Bu hususta kesin bir bilgileri yoktu. Sadece zanlarına uydular.

Yukarıda zikredilen ikinci görüşe göre ise âyetin bu bölümünün izahı şöyledir: İsa'nın yanında bulunanlar, dağılıp gittikten sonra onu öldürmek isteyen Yahudiler evde kalan kişinin mi İsa olduğu yoksa çıkıp gidenlerden birinin mi İsa olduğu hususunda ihtilaf ettiler. Onu öldürüp öldürmediklerinde şüpheye düştüler. Çünkü onlar eve girip orada bulunanları saydıklarında onların, dışarı çıkanlardan ve evde bulunan kişilerin sayısından fazla olduklarını görmüşlerdi. Bu nedenle öldürdükleri kimse İsa mı yoksa başkası mı diye şüpheye düştüler. Fakat onlar, öldürdükleri kimse İsa'ya benzediği için "Biz İsa'yı öldürdük." dediler. Halbuki onların öldürdükleri kişinin İsa olup olmadığı hususunda bir bilgileri yoktu. Onlar sadece zanna tabi olmuşlardı.

Âyet-i kerimede geçen ve "Kesin olarak İsa'yı öldürmediler." diye tercüme edilen (وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا) ifadesi Taberi tarafından "Onlar bu zanlarını kesin bir bilgi ile gidermediler." şeklinde izah edilmiş, Abdullah b. Abbas'ın da âyetin bu bölümünü bu şekilde izah ettiği rivayet edilmiştir.

Âyet-i kerimenin sonunda "Allah herşeye galiptir, hüküm ve hikmet sahibidir." buyurulmaktadır. Bunun izahı şöyledir: Allah, kendilerine zulmeden Yahudileri çığlıkla yakalayarak ve onları lanetine uğratarak onlardan intikam aldığı gibi her zaman düşmanlarından intikam alır. Kimse ona karşı koyamaz. Yarattıklarını sevk ve idare etmesinde hikmet sahibidir. Onlar arasında hüküm verecek olan da O'dur. O halde ey Muhammed'den üzerlerine kitap indirilmesini isteyenler, atalarınızın Peygamberlerini yalanlamaları ve dostlarına karşı iftiralar atmaları yüzünden çarpıldıkları gibi cezama çarptırılacağınızdan korkun.

HAZRETİ İSA'NIN GÖĞE YÜKSELİŞİ

Allah teala Hz. İsa'yı apaçık delillerle ve hidayetle Peygamber olarak gönderdi. Fakat Yahudiler Allah'ın, Hz. İsa'ya Peygamberlik vermesini ölüleri diriltme, körlerin gözlerini açma, cüzzamlıları iyileştirme, çamurdan kuş yapıp ona üfleyerek gerçek kuş haline getirme gibi mucizelerle donatmasını çekemediler. Bu sebeple onu yalanladılar ve ona karşı çıktılar. Ellerinden gelen çeşitli

eziyetler yaptılar. Öyle ki Hz. İsa onlarla bir arada yaşayamaz oldu ve annesiyle beraber şehir şehir gezmeye başladı. Fakat Yahudiler bununla da kalmayıp onu, putperest olan zamanın Şam genel valisine şikayet ettiler. Hz. İsa'nın, insanları yoldan çıkardığını ve onları idarecilere karşı kışkırttığını söylediler. Vali buna çok kızdı. Kudüs'teki temsilcisine mektup yazarak ona karşı tedbir almasını ve onu asarak başına dikenler koymasını ve insanları ondan kurtarmasını emretti. Mektup Kudüs temsilcisine ulaşınca temsilci, Valinin emirlerine uydu. Yahudilerden bir grupla beraber Hz. İsa'nın on iki veya on üç yahut on yedi arkadışla beraber bulunduğu eve gitti. Olay bir cuma günü ikindi vakti başlayıp cumartesi gecesi devam etti. Bu gidenler Hz. İsa'nın evini kuşattılar. İçeride bulunan havarilerden biri Allah tarafından Hz. İsa'ya benzetildi. İçeri giren valinin adamları bu kişiyi öldürdüler sonra da götürüp astılar. Hz. İsa ise Allah tarafından kendi katına yükseltildi.

Hz. İsa hakkında Hristiyanlar üç gruba ayrılmışlardır:

a- NASTURİLER: Bunlar "İsa aramızda Allah'ın oğluydu. Sonra allah onu alıp kendisine yükseltti." dediler.

b- YAKUBİLER: Bunlar diyorlardı ki: "Allah, İsa'nın şeklinde içimize gelmişti. Sonra göre göğö çıktı."

c- GERÇEKTEN İMAN EDENLER: Bunlar da diyorlardı ki: "İsa aramızda Allah'ın kulu ve Peygamberiydi. Sonra Allah onu yükseltip kendisine aldı."

Ne yazık ki, iman etmeyen ilk iki grup iman edenler galip gelerek onları ortadan kaldırdılar. Nihayet Hz. Muhammed (s.a.v.) geldi. Tevhid inancı tekrar ortaya çıktı.

وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ ۖ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا ﴿١٥٩﴾

159- Kitap ehlinden hiçbir kimse yoktur ki, ölmeden önce ona iman etmiş olmasın. İsa, kıyamet gününde onların üzerine şahitlik edecektir.

*Müfessirler bu âyet-i kerimeyi çeşitli şekillerde izah etmişlerdir.

a- Abdullah b. Abbas, Ebu Malik, Hasan-ı Basri, Katade ve İbn-i Zeyd âyeti şöyle izah etmişlerdir: "Ehl-i kitaptan hiçbir kimse yoktur ki İsa Deccal'ı

öldürmek için tekrar yeryüzüne gönderildiğinde İsa ölmeden önce ona iman etmiş olmasın."

Görüldüğü gibi bu görüşte olanlara göre bu âyet-i kerime, Hz. İsa'nın yere inmesinden sonra ehl-i kitap olan bütün insanların Hz. İsa'ya iman edeceklerini ve müslüman olacaklarını bildirmektedir. Kıyamet gününde de Hz. İsa, ehl-i kitap için şahitlik edecektir. Onlardan kimin iman edip kimin iman etmediğini bildirecektir.

b- Yine Abdullah b. Abbas, Mücahid, İkrime, Hasan-ı Basri, Muhammed b. Sirin ve Cüveybir'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyetin izahı şöyledir: "Yahudilerden hiçbir kimse yoktur ki, ölümünden önce isteyerek veya istemeyerek İsa'ya iman etmiş olmasın."

Görüldüğü gibi bu görüşte olanlara göre bir Yahudinin boynu da vurusla bir yerden düşerek de ölse veya bir yırtıcı hayvan tarafından parçalanarak da ölse mutlaka Hz. İsa'ya iman eder sonra canı çıkar. Hristiyanlar da böyledir.

c- İkrime'den nakledilen diğer bir görüşe göre âyetin mânâsı şöyledir: "Ehl-i kitap olan Yahudi ve Hristiyanlardan hiçbir kimse yoktur ki o kimse ölümünden önce Muhammed'e iman etmiş olmasın."

Taberi bu görüşlerden birinci görüşün tercihe şayan olduğunu söylemiştir. Zira ikinci görüşte olanlar, bütün ehl-i kitabın, Hz. İsa'ya iman ettikten sonra ölmüş olacaklarını söylemişlerdir. Bunların ifadeleri esas alındığı takdirde, ölen ihl-i kitaba İslam muamelesi tatbik etmek icabeder. Çünkü Hz. İsa'ya hakkıyla iman edenin, Hz. Muhammed de dahil diğer bütün Peygamberlere iman etmesi ve müslüman olması gerekir. Hz. Muhammed'e iman edinin Hz. İsa'yı yalanlaması mümkün olmadığı gibi Hz. İsa'nın Peygamber olduğuna iman edinin de Hz. Muhammed'i yalanlaması mümkün değildir. Bunların izahlarına göre ölen her ehl-i kitaba İslam muamelesi uygulanarak, onun yıkanması, cenazesinin kılınması, malının, erginlik çağına gelmemiş olan çocuklarına veya erginlik çağına ermiş müslüman çocuklarına taksim edilmesi, eğer küçük çocuğu veya erginlik çağına gelmiş müslüman çocuğu yoksa malının, böyle olan müslümanlar gibi Beytül Mala aktarılması gerekir.

Halbuki bütün müslümanlar, Hz. Muhammed'e ve onun, Allah katından getirdiklerine iman etmeden önce ölen bir ehl-i kitaba müslüman muamelesi yapılmayacağı ve ona, hayatındaki gibi ehl-i kitap hukukunun uygulanacağı hususunda ittifak etmişlerdir. Bu da: "Her ehl-i kitap ölmeden önce Hz. İsa'ya mutlaka iman eder." görüşünün yanlış olduğunu, âyetin bu bölümünden maksadın, âhir zamanda Hz. İsa'nın yeryüzüne indiği sırada mevcut olan ehl-i kitabın kasdedildiğini ve bunların, Hz. İsa'ya dolayısıyla Hz. Muhammed'e iman edeceklerini beyan ettiğini gösterir. Nitekim bu hususta Ebu Hureyre (r.a.) Resulullah

(s.a.v.) in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

عن ابي هريرة ان النبي (ﷺ) قال الانبياء اخوة لعلات أمهاتهم شتى ودينهم واحد وانا أولى الناس بعيسى بن مريم لانه لم يكن بيني وبينه نَبِيٌّ وانه نازل فاذا رأيتموه فاعرفوه رجلا مر برعاً الى الحمرة والبياض عليه ثوبان ممصران كان رأسه يقطر وان لم يصبه بلل فيدق الصليب ويقتل الخنزير ويضع الجزية ويدعو الناس الى الاسلام فيهلك الله في زمانه الملل كلها الا الاسلام ويهلك الله في زمانه المسيح الدجّال وتقع الامنة على الارض حتى ترتع الاسود مع الابل والنمار مع البقر والذئاب مع الغنم ويلعب الصبيان بالحيات لا تضرهم فيمكث أربعين سنة ثم يتوفى ويصلى عليه المسلمون.

"Peygamberler baba bir kardeştirler. Anneleri ayrıdır. Dinleri ise birdir. Ben, Meryemoğlu İsa'ya daha yakınım. Çünkü benimle onun arasında Peygamber yoktur. İsa inecektir. Siz onu gördüğünüzde onu tanıyın. O, orta boylu, kırmızı ile beyaz arası bir tendedir. Onun üzerinde iki parçadan meydana gelen açık sarı bir elbise bulunur. Ona ıslaklık dokunmasa da sanki başından (saçlarından) su damlıyor gibidir. O, haçı kıracak, domuzu öldürecek, cizyeyi kaldıracak ve insanları İslama davet edecektir. Allah, onun zamanında İslam dışındaki bütün dinleri yok edecektir. Yina Allah onun zamanında Deccal Mesihi yok edecek, yeryüzünde güven hakim olacaktır. Öyle ki arslanlar develerle, kaplanlar sığırlarla, kurtlar koyunlarla beraber otlayacak ve çocuklar yılanlarla oynayacaklardr. Bunlar birbirlerine zarar vermeyeceklerdir. İsa yeryüzünde kırk sene kalacak sonra vefat edecek ve müslümalar onun cenaze namazını kılackalardır." (226)

Görüldüğü gibi Hz. İsa, Deccalı öldürmek için ölümünden evvel gökten inince bütün bâtıl dinler ortadan kalkacak, insanlar İslam dininde birleşecekler ve böylece ehl-i kitap olanlardan, İsa'ya iman etmeyen kalmayacaktır.

Hasan-ı Basri diyor ki: "Allah'a yemin olsun ki Hz. İsa şu anda diridir ve

226 Ahmed b. Hanbel, Müsned, C. 2, s. 406

Allah katındadır. O, yeryüzüne indiği zaman bütün ehl-i kitap ona iman edecektir. Kıyamet gününde de Hz. İsa, kendisine inanan veya inanmayanlara karşı şahit olacaktır."

Resulullah (s.a.v.) Hz. İsa'nın tekrar yeryüzüne ineceğini beyan ederek buyuruyor ki:

قَالَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ) وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَيُوشِكَنَّ أَنْ يَنْزِلَ فِيكُمُ ابْنُ مَرْيَمَ حَكَماً مُقْسِطاً فَيَكْسِرَ الصَّلِيبَ وَيَقْتُلَ الْخِنْزِيرَ وَيَضَعَ الْجِزْيَةَ وَيَفِيضَ الْمَالُ حَتَّىٰ لَا يَقْبَلَهُ أَحَدٌ.

"Hayatım kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki, Meryemoğlu İsa yakında aranıza adeletli bir hakem olarak inecek, haçı kıracak, domuzu öldürecek (onu ortadan kaldırıp yenmesini yasaklayacak) cizyeyi kaldıracaktır. Ayrıca o zaman mal artacak öyle ki kimse ona tenezzül etmeyecektir." (227)

Taberi diyor ki: "Âyet-i kerimeyi "Hiçbir ehl-i kitap yoktur ki ölmeden önce Muhammed'e iman etmiş olmasın." şeklinde izah edenlerin görüşlerinin fâsit olduğu, bundan önceki görüşün fâsit olduğunu izahtan anlaşılmaktadır. Buna ilaveten daha önce Hz. Muhammed'den bahsedilmemiştir ki bu âyette geçen (بِهِ) deki zamirin Hz. Muhammed'i gösterdiği söylensin. Daha önce Hz. İsa, annesi ve Yahudilerden bahsedildiğinden bu zamirin Hz. İsa'yı gösterdiğini söylemek elbetteki daha isabetlidir.

فَبِظُلْمٍ مِّنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَن سَبِيلِ
اللَّهِ كَثِيرًا ﴿١٦٠﴾ وَأَخْذِهِمُ الرِّبَا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ وَأَكْلِهِمْ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ
وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٦١﴾

160-161- Yahudilerin zulmetmeleri ve bir çok kimseleri Allah yolundan alıkoymaları, yasaklandıkları halde faiz almaları ve insanların mallarını haksız yere yemeleri sebebiyle daha önce kendilerine helal kılınan temiz şeyleri onlara haram kıldık. Onlardan kâfir olanlara, can yakıcı bir azap hazırladık.

Yahudilerin, Peygamberleri öldürmeleri gibi zulümleri, Allah'ın dininden

227 Buhari, K. el-Büyü, bab: 102 / Müslim, K. el-iman, bab: 242, Hadis no: 15

bir çok insanları alıkoymaları, kendilerine yasaklanmasına rağmen faiz almaları, rüşvet olarak veya Allah'ın kitabını değiştirme karşılığında para alarak haksız yere insanların mallarını yemeleri sebebiyle, daha önce kendilerine helal kıldığımız temiz şeyleri haram kıldık. Biz onlardan kâfir olanlara can yakıcı bir azap hazırladık ki o da cehennem azabıdır.

Şu âyet-i kerimede Yahudilere yasaklanan şeylerden bir kısmı zikredilmektedir. "Biz, Yahudilere, tırnaklı her hayvanı haram kıldık. Onlara sığır ve davarın sırt, bağırsak ve kemik yağlarının dışında iç yağlarını da haram kıldık. Azgınlıklarından dolayı onları bu şekilde cezalandırdık. Şüphesiz ki biz, doğru söyleyiniz." (228)

Âyet-i kerimede, Yahudilerin, işledikleri dört günahtan dolayı kendilerine daha önce helal kılınan şeylerin haram kılındığı beyan edilmiştir. İşledikleri bu günahlardan biri, zulmetmeleridir. Bu zulümlerinin mahiyeti ise bundan önceki yüz elli beş, yüz ell i altı ve yüz elli yedinci âyetlerde zikredilen, Allah'a verdikleri hadi bozmaları, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri, Peygamberleri haksız yere öldürmeleri, "Kalblerimiz kapalıdır." demeleri, inkârcılıkta bulunmaları, Meryem'e zina iftirasında bulunmaları ve "Biz, Meryemoğlu İsa Mesihi öldürdük." demeleridir. Bu günahlardan bir diğeri ise insanları Allah'ın yolundan çokça alıkoymalarıdır. Bundan maksat ise, Allah'a karşı bâtıl şeyler uydurup onun, Allah'tan olduğunu iddia etmeleri, Allah'ın kitabını değiştirmeleri, mânâlarını gerçeğinden saptırmaları, Hz. Muhammed'in Peygamberliğini inkâr etmeleri ve onun gerçek halini bilmeyen cahil insanlara açıklamamaları ve böylece insanları saptırmalarıdır.

Yahudilerin işlemiş oldukları günahlardan bir başkası da daha önce izah edildiği gibi faiz almalarıdır.

Yine Yahudilerin işlemiş oldukları günahlardan biri de insanların mallarını haksız yere yemeleridir. Bundan maksat ise verecekleri hüküm karşılığında rüşvet almaları, kendileri herhangi bir şey yazarak "Bu Allah katındandır." demek suretiyle para almaları ve benzeri murdar kazançlar sağlamalarıdır. İşte bu günahlar yüzünden Allah teala onları cezalandırmış ve onlar için helal kıldığı şeyleri haram kılmıştır.

Âyet-i kerimenin sonunda: "Onlardan kâfir olanlara can yakıcı bir azap hazırladık." buyurulmaktadık. Burada ifade edilen "Onlar"dan maksat, Yahudiler, "Onlardan kâfir olanlar"dan maksat, Hz. Muhammed'in Peygamberliğini inkâr edenler ve "Can yakıcı azap"tan maksat ise cehennem azabıdır.

لٰكِنِ الرّٰسِخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا
الطُّورَ بِمِيثَاقِهِمْ وَقُلْنَا لَهُمُ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُلْنَا لَهُمْ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

228 En'am suresi, 6/146

أُولَٰئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٦٢﴾

162- Fakat onlardan, ilimle derinleşmiş olanlar ve iman edenler, sana indirilene ve senden önce indirilenlere iman ederler. Özellikle namazı kılanlara, bir de zekatı veren ve Allah'a ve âhiret gününe iman edenlere, işte onlara büyük bir mükâfaat vereceğiz.

*Müfessirler bu âyet-i kerimeyi iki şekilde izah etmişlerdir: Birinci izah şekli mealde verildiği gibidir. Taberi'nin yaptığı ikinci izah şekli ise şöyledir: "Fakat onlardan ilimde derinleşmiş olanlara, sana indirilen kitaba ve senden önce indirilen kitaba ve namaz kılan meleklere iman eden müminlere, zekat verenlere, Allah'a ve âhiret gönüne iman edenlere elbette ki büyük bir mükâfaat vereceğiz."

*Taberi, âyet-i kerimenin bu son şekilde izah edilmesini tercih etmiş bununla birlikte âyetin izahındaki çeşitli görüşleri özetle şu şekilde zikretmiştir. "Âyet-i kerimede geçen ve "Namaz kılanlar" diye tercüme edilen (وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ) cümlesindeki (الْمُقِيمِينَ) kelimesinin merfu mu yoksa mensub mu veya mecrur mu olduğu hususunda farklı görüşler zikredilmiştir:

1- Eban b. Osman b. Affan ve Hz. Aişe'den nakledilen bir görüşe göre bu kelime aslında (الْمُقِيمُونَ) şeklinde merfudur. Fakat hattatlar yanlışlıkla bunu (الْمُقِيمِينَ) şeklinde yazmışlardır. Bu izaha göre âyetin bu bölümünün mânâsı şöyledir: "Fakat onlardan ilimde derinleşmiş olanlara, sana ve senden önce indirilenlere iman edenlere, namazlarını dosdoğru kılanlara, zekatlarını verenlere ve Allah'a ve âhiret gününe iman edenlere, işte onlara yakında büyük bir mükâfaat vereceğiz."

2- Diğer bir kısım âlimlere göre ise (الْمُقِيمِينَ) kelimesi (ی) harfi ile mensubdur. Aslında âyette zikredilen diğer sıfatlar gibi bu sıfatın da merfu olması gerekirken ancak bu sıfat, ilimde derinleşenlerin sıfatı olduğundan ve sıfatla mevsuf arasına uzun bir cümle girdiğinden bu sıfat mevsufundan, irab yönünden ayrılmış ve "Överim" anlamında olan gizli bir fiil ile mensub okunmuştur. Bu izaha göre âyetin mânâsı şöyledir: "Fakat onlardan ilimde derinleşmiş olanlara, sana indirilene ve senden önce indirilenlere iman eden müminlere, namazlarını dosdoğru kılanlara -Ki onları överim- zekatlarını verenlere, Allah'a ve âhiret gününe iman edenlere, evet işte onlara yakında bir mükâfaat vereceğiz."

3- Diğer bir kısım âlimlere göre (الْمُقِيمِينَ) kelimesi ( ) harfi ile mecrurdur. Ancak bunlar ( ) harfi ile mecrur olduğunu kabul ettikleri bu kelimenin ne sebepten dolayı mecrur olduğu hususunda çeşitli izahlar zikretmişlerdir.

a- Bazılarına göre bu kelime, (بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ) cümlesindeki (مَا) harfine atfedildiği için bu harfi esre okutan (ب) harf-i ceriyle mecrurdur. Bunlar âyete iki şekilde mânâ vermişlerdir:

aa- "Fakat onlardan ilimde derinleşenlere, sana indirilene, senden önce indirilenlere ve namazın dosdoğru kılınacağına iman edenlere, Allah'a ve âhiret gününe iman edenlere, işte onlara büyük bir mükâfaat vereceğiz."

bb- "Fakat onlardan ilimde derinleşenlere, sana indirilene, senden önce indirilenlere ve namaz kılan meleklere iman eden müminlere, zekâtlarını verenlere, Allah'a ve âhiret gününe iman edenlere, işte onlara büyük bir mükâfaat vereceğiz.

b- Diğer bir kısım âlimlere göre (الْمُقِيمِينَ) kelimesi, gizli olan bir (من) harfi ile mecrurdur. Buna göre de âyetin mânâsı şöyledir: "Fakat onlardan ilimde derinleşenlere, sana indirilene, senden önce indirilenlere iman eden ve namaz kılanlara inanan müminlere, zekat verenlere, Allah'a ve âhiret gününe iman edenlere, işte onlara yakında büyük bir mükâfaat vereceğiz."

c- Başka bir kısım âlimlere göre (الْمُقِيمِينَ) kelimesi, gizli olan bir (من) harf-i ceriyle mecrurdur. Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: "Fakat onlardan ilimde derinleşmiş olanlara, sana indirilene ve senden önce indirilenlere iman edenlere, namaz kılanlardan ilimde derinleşmiş olanlara, zekatlarını verenlere, Allah'a ve âhiret gününe iman edenlere, işte onlara yakında büyük bir mükâfaat vereceğiz.

d- Diğer bir kısım âlimlere göre ise bu kelime (من) harf-i ceriyle mecrurdur. Buna göre de âyetin mânâsı şöyledir: "Fakat onlardan ilimde ileri gidenlere, sana indirilene, senden önce indirilenlere iman eden müminlere, zekâtı verenlere, Allah'a ve âhiret gününe iman edenlere işte onlara büyük bir mükâfaat vereceğiz.

Taberi bu görüşlerden (الْمُقِيمِينَ) kelimesinin (بِمَا أُنْزِلَ) cümlesindeki (مَا) harfine atfedilerek mecrur olduğunu söyleyen ve (وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ) cümlesindeki namaz kılanlardan maksadın melekler olduğunu söyleyen görüşün isabetli olduğunu zikretmiş ve bunu tercih ettiğine dair delillerini serdetmiştir.

إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَىٰ نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ ۚ وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ
وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَعِيسَىٰ وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَارُونَ وَسُلَيْمَانَ ۚ
وَآتَيْنَا دَاوُودَ زَبُورًا ﴿١٦٣﴾

163- Şüphesiz biz Nuh'a ve ondan sonra gelen Peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a, torunlara, İsa'ya, Eyyub'a, Yunus'a, Harun'a ve Süleyman'a da vahyettik. Davud'a Zebur'u verdik.

Ey Muhammed, Nuha ve ondan sonra gelen diğer Peygamberlere Peygamberlik verip vahiy gönderdiğimiz gibi sana da Peygamberlik ve vahi y gönderdik. Allah'ın dostu olan İbrahim'e, onun oğulları İsmail ve İshak'a, İshak'ın oğlu Yakub'a, Yakub'un neslinden olan torunlara, İsa'ya, Eyyub'a, Yunus'a, Harun'a, Süleyman'a da Peygamberlik vahiy göndermiştik. Sana, hak ile batılı ayırdeden Kur'an'ı verdiğimiz gibi Davud'a da Zeburu vermiştik.

*Abdullah b. Abbas diyor ki: "Yahudilerden Sükeyn ve Adiy b. Zeyd gibi şahıslar dediler ki: "Ey Muhammed, Allah'ın, Musa'dan sonra herhangi bir insana bir şey indirdiğini bilmiyoruz." İşte bunun üzerine Allah teala bu âyeti ve bundan sonra gelen iki âyeti indirdi. (229)

Muhammed b. Ka'b el-Kurezi ise demiştir ki: "Allah teala, bu âyetten önce zikredilen: "Kitap ehli, gökten kendilerine bir kitap indirmeni isterler." âyetini ve ondan sonra gelen yüz elli dört, yüz elli beş ve yüz elli altıncı âyetlerini indirince Resulullah bu âyetleri Yahudilere okumuş ve onlara, yaptıkları çirkin amelleri bildirmiştir. Bunun üzerine Yahudiler, Allah'ın indirdiği herşeyi inkâr etmişler ve demişlerdir ki: "Allah, herhangi bir beşere bir şey indirmemiştir. Ne Musa'ya ne İsa'ya ne de herhangi bir Peygambere bir şey indirmiştir." Bunun üzerine Allah teala: "Onlar, Allah hiçbir kimseye bir şey indirmedi." diyerek Allah'ı hakkıyla takdir edemediler." (230) âyetini indirmiştir.

وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا لَّمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ ۚ وَكَلَّمَ
اللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا ﴿١٦٤﴾

164- Daha önce bazılarını sana anlattığımız bazılarını da anlatmadığımız Peygamberler gönderdik. Allah, Musa ile de bizzat konuştu.

Ey Muhammed, Nuh'a ve ondan sonra gelen Peygamberlere vahiy gönderdiğimiz gibi sana da vahiy ve sana anlatmadığımız başka peygamberler de indirdik. Sana anlattığımız bir kısım Peygamberlere de vahiy indirdik. Allah, Peygamberi olan Musa ile de konuşmuştur.

---

229 Bkz. Siret-i İbn-i Hişam, C. 1, S. 562

230 En'am suresi, 6/91

* Cez' b. Cabir el-Hasemi, Allah tealanın, Hz. Musa ile konuşması hususunda şunları söylemiştir: "Allah teala Hz. Musa ile, onun anlayacağı dilden önce diğer bütün dillerle konuşunca Musa: "Ey Rabbim, vallahi ben bunu anlamıyorum." demiştir. Nihayet Allah teala Musa'ya, onun sesine uygun şekilde ve onun diliyle konuşunca Musa: "Ey Rabbim, senin konuşman böyle midir?" diye sormuş Allah teala da: "Hayır böyle değildir." demiştir. Bunun üzerine Musa: "Senin yaratıklarında, senin konuşmana benzer bir şey var mıdır?" diye sormuş Allah teala da: "Hayır yoktur. Benim yarattıklarımdan benim konuşmama en çok benzeyeni, insanların işittikleri en şiddetli yıldırım sesidir." buyurmuştur.

Peygamberlerin bir kısmının adları Kur'an-ı Kerim'de zikredilmiş bir kısmının ise zikredilmemiştir. İsimleri zikredilmeyenlerin sayılarının ne kadar olduğu hakkında ihtilaf vardır. Gönderdiği Peygamberlerin sayısını Allah bilir. Allah tealanın Hz. Musa ile konuşması ise ona bahşettiği özel bir lütuftur.

رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ
بَعْدَ الرُّسُلِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٦٥﴾

165- Müjdeleyen ve uyaran Peygamberler gönderdik ki, Peygamberler geldikten sonra insanların, Allah'a karşı herhangi bir bahaneleri kalmasın. Allah herşeye galiptir, hüküm ve hikmet sahibidir.

Biz bu Peygamberleri, itaat edenleri sevapla müjdeleyici ve isyan edenleri de cezalarla uyarıcı olarak gönderdik. Böylece, Peygamberler gönderildikten sonra kâfir olan isanlrın Allah'a karşı herhangi bir bahaneleri kalmasın ve "Bize Peygamber gönderilmedi ki ona itaat edelim." demesinler. Allah, yaratıklarını cezalandırmada herşeye kadirdir, onları sevk ve idarede hikmet sahibidir.

*Bu hususta diğer bir âyet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır: "Eğer biz onları Muhammed'den önce bir azapla helak etseydik muhakkak "Rabbimiz, bize bir Peygamber gönderseydin de zelil ve rüsvay olmadan önce âyetlerine uysaydık ya." derlerdi." (231)

Allah teala Peygamberleri gönderdikten sonra dinden çıkan her sapığın itiraz yollarını tıkamış ve bahanelerine imkân bırakmamıştır. Böylece bütün yaratılanlara karşı sadece Allah tealanın delili kalmıştır. Başkalarının delili yoktur.

231 Tâhâ suresi, /34

لَٰكِنِ ٱللَّهُ يَشْهَدُ بِمَآ أَنزَلَ إِلَيْكَ أَنزَلَهُۥ بِعِلْمِهِۦ ۖ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يَشْهَدُونَ ۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِيدًا ﴿١٦٦﴾

166- Fakat Allah, sana indirdiğine şahitlik eder. Onu bilerek indirmiştir. Melekler de buna şahitlik ederler. Şahit olarak Allah yeter.

Ey Muhammed, senden, kendilerine gökten bi kitap indirmeni isteyen Yahudiler, sana indirdiğimiz Kur'an'ı inkâr ederlerse ve "Allah hiçbir beşere bir şey indirmedi" diyerek seni yalanlayacak olurlarsa sen onların bu davarnışlarına üzülme. Çünkü Allah, sana indirdiği kitabı, bilgisi dahilinde indirdiğine dair şahitlik etmektedir. Melekler buna şahitlik etmektedirler. Allah'ın şahitliği yeter. Diğer yaratıkların şahitliğine de ihtiyaç yoktur. Rabbin senin doğruluğuna şahitlik ettikten sonra artık yalanlayanların yalanlamaları sana bir zarar vermez.

*Abdullah b. Abbas diyor ki: "Resulullah, bir Yahudi topluluğunun yanına gitti. Onlara: "Vallahi ben biliyorum ki sizler, benim, Allah'ın Peygamberi olduğumu çok iyi biliyorsunuz." dedi. Onlar da: "Biz bunu bilmiyoruz." dediler. Allah teala da: "Fakat Allah sana indirdiğine şahitlik eder. Onu bilerek indirmiştir. Melekler de buna şahitlik ederler. Şahit olarak Allah yeter." âyetini indirdi.

إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَصَدُّوا۟ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ قَدْ ضَلُّوا۟ ضَلَٰلًۢا بَعِيدًا ﴿١٦٧﴾

167- Şüphesiz ki inkâr edenler, insanları Allah yolundan alıkoyanlar, derin bir sapıklığa düşmüşlerdir.

Ey Muhammed, kıssalarını anlattığımız kişilerden, senin Peygamberliğini bildikten sonra inkâr edenler, Allah'ın sana vahiy indireceğini kabul etmeyenler ve insanları Allah'ın sana gönderdiği İslamdan, senin aleyhinde çeşitli şeyler konuşarak ve senin hakkındaki âyetleri gizleyerek alıkyonlar, işte onlar doğru yoldan ayrılmış ve derin bir sapıklığa düşmüşlerdir. Zira Allah'ın gönderdiği hak dini bırakmış, bâtıl yollara sapmışlardır.

إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَظَلَمُوا۟ لَمْ يَكُنِ ٱللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا ﴿١٦٨﴾

إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ﴿١٦٩﴾

168- Muhakkak ki Allah, inkâr edenleri ve zulmedenleri ne bağışlar ne de doğru bir yola eriştirir.

169- Onlara ancak cehennemin yolunu gösterir. Orada ebedi olarak kalacaklardır. Bu, Allah'a göre çok kolaydır.

Şüphesiz ki Muhammed'in Peygamberliğini inkâr ederek Allah'ı da inkâr etmiş olan ve insanları haktan alıkoyarak kendilerine ve olara zulmedenleri affetmez. Onları cezalandırır ve rüsvay eder. Onlara doğru yolu da göstermez. Bu sapan ve saptıran zümreye Allah teala ancak, içinde ebedi olarak kalacakları cehennemin yolunu gösterecektir. Bu, onların yaptıklarının karşılığıdır. Bunu yapmak Allah'a pek kolaydır. Zira bütün varlıklar onun yaratığı, yapacağı işler de kendisine aittir. Ona kimse karışamaz.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمُ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِن رَّبِّكُمْ فَآمِنُوا خَيْرًا لَّكُمْ ۚ وَإِن تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧٠﴾

170- Ey insanlar, şüphesiz ki Peygamber, rabbiniz tarafından size gerçeği getirmiştir. İman edin. Bu sizin için daha hayırlıdır. Şayet inkâr ederseniz bilin ki göklerde ve yerde olan herşey Allah'a aittir. Allah, herşeyi çok iyi bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

Ey insanlar size Rabbiniz tarafından, Allah'ın Peygamberi olan Muhammed, gerçek dini olan İslamı getirmiştir. O, Allah'ın, kulları için seçmiş olduğu bir dindir. Siz, Muhammed'e ve getirdiğine iman edin. Çünkü iman etmeniz, sizin için daha hayırlıdır. Şayet Muhammed'in Peygamberliğini ve getirdiği şeyleri inkâr ederseniz, şüphesiz ki inkârınız, Allah'ın mülkünden ve hükümranlığından bir şey eksiltmez. Zira göklerde ve yerde bulunan herşey Allah'a aittir. Allah, kullarının hallerini çok iyi bilendir, yaptıklarında hüküm ve hikmet sahibidir.

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ ۚ إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى

ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَىٰ مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِّنْهُ ۖ فَآمِنُوا بِاللَّهِ
وَرُسُلِهِ ۖ وَلَا تَقُولُوا ثَلَاثَةٌ ۚ انتَهُوا خَيْرًا لَّكُمْ ۚ إِنَّمَا اللَّهُ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۖ سُبْحَانَهُ أَن يَكُونَ
لَهُ وَلَدٌ ۘ لَّهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿١٧١﴾

171- Ey kitap ehli, dininiz hususunda aşırı gitmeyin, Meryemoğlu İsa Mesih Allah'ın sadece Peygamberidir. Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve ondan bir ruhtur. Allah'a ve Peygamberine iman edin. "Allah üçtür" demeyin. Bundan vazgeçin. Sizin için daha hayırlıdır. Allah ancak bir tek ilahtır. O, çocuk sahibi olmaktan münezzehtir. Göklerde ve yerde ne varsa onundur. Vekil olarak Allah yeter.

Ey kitap ehli olan Hristiyanlar, dininiz hususunda haddi aşarak ifrata kaçmayın. İsa hususunda Allah'a karşı sadece gerçeği söyleyin. Çünkü sizin "İsa Allah'ın oğludur." sözünüz bâtıldır ve haddi aşmadır. Zira Allah çocuk edinmemiştir. Meryemoğlu İsa Mesih, iddia ettiğiniz gibi Allah'ın oğlu değil sadece Peygamberidir. Ve Meryem'e bildirdiği bir müjde sözüdür. Kendisinden Meryem'e ulaştırdığı bir ruhtur. O halde Allah'ın birliğine ve çocuğu olmadığına iman edin. Peygamberlerinin Allah katından getirdiklerini tasdik edin. İlahın üç olduğunu söylemeyin. Yalanlarınızdan ve Allah'a ortak koşma iddialarınızdan vazgeçin. Zira bu sizin için, hemen uğratılacağınız veya daha sonra gelecek olan azaptan daha hayırlıdır. Allah ancak tek bir ilahtır. Onun ne çocuğu vardır ne de babası. Allah, çocuk edinmekten münezzehtir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsini yaratan ve onların sahibi olan Allah'tır. Ve büün yaratılanlar onun kuludur. Böyle olunca, yarattıklarından biri olan İsa nasıl olurda Allah'ın oğlu olur? Allah, kullarını sevk ve idare edici olarak yeter.

*Âyet-i kerimede, Hz. İsa, Mesih olarak sıfatlandırılmıştır. Bu kelime "Dokunma ve silme" mânâsına gelen (مَسْح) kökünden türetilmiştir. Hz. İsa'ya bu sıfatın verilmesinin sebebi ise Allah tealanın onu, günahlarından arındırmasından ve kötülükleri ondan silip gidermesindendir.

Taberi diyor ki: "Bir kısım insanlar "Mesih" kelimesinin İbranice veya "Süryanice" bir kelime olduğunu, aslının ise "Meşih" olduğunu fakat Arapça'ya "Mesih" olarak geçtiğini, nitekim İsmail, İshak, Musa ve İsa gibi Kur'an'da zikredilen Peygamberlerin adlarının da Arapça'ya başka dillerden geçtiğini söylemişlerdir. Taberi bu görüşün isabetli olmadığını söylemiştir. Zira "Mesih" kelimesi isim değil sıfattır. Kur'an'da Arapça'nın dışında bir dilden alınan bir sıfat

zikredilmemiştir. Çünkü Allah teala Kur'an'ı Arap lisanıyla göndermiştir. Şayet "Mesih" kelimesinin Arapça olmadığı söylenecek olursa Allah tealanın, Kur'an'ı anlayan Araplara, anlamayacakları bir sıfatı zikrettiği söylenmiş olur ki bu da daha önce de beyan edildiği gibi, konuşan bir kişinin, dinleyenlere anlamayacakları şeyleri söylemesi olur ki bu Allah tealaya yakışmaz. Kur'an'da zikredilen ve Arapça olmayan diğer kelimeler ise Arap olmayan Peygamberlerin sıfatları değil isimleridir. Yabancı dillerden alınan isimlerin Kur'an'da zikredilmesi onu anlamaya herhangi bir zarar vermediğinden onları zikretmenin bir mahzuru yoktur.

Deccala "Mesih" denmesinin sebebi ise onun gözünün silik oluşundandır. Resulullah da bunu böyle açıklamıştır.

Âyet-i kerimede zikredilen Hz. İsa'nın diğer bir sıfatı da (كَلِمَتُهُ) "Allah'ın kelimesi" dir. Bu sıfattan maksat, Allah tealanın, meleklerine, Meryem'e müjdelemelerini emrettiği bir mesajıdır. Nitekim bu hususta başka bir âyette şöyle buyurulmuştur: "Ey Meryem, Rabbine boyun eğ. Ona secde et ve rü'ku edenlerle bareber rüku et." (232)

Âyet-i kerimede Hz. İsa'nın diğer bir sıfatı olarak (وَرُوحٌ مِنْهُ) yani "Allah'tan bir ruhtur" ifadesi zikredilmiştir. Müfessirler bu sıfatı çeşitli şekillerde izah etmişlerdir.

a- Bazılarına göre "Allah'tan bir ruhtur" ifadesinden maksat, "Allah tarafından bir üflemedir." demektir. Zira Hz. İsa Allah tealanın emriyle Cebrail'in, Hz. Meryem'in abasına üflemesiyle meydana gelmiştir. Bu hadise, Allah'ın emriyle meydana geldiğinden, Allah tarafından bir ruh, yani bir üfleme şeklinde ifade edilmiştir.

b- Diğer bir kısım müfessirlere göre ise "Allah tarafından bir ruhtur." ifadesinden maksat, "Allah tarafından bir hayattır." Yani, Allah'ın, "Ol" demesiyle meydana getirdiği ve can verdiği bir kuludur." demektir.

c- Başka bir kısım müfessirlere göre "Allah tarafından bir ruhtur" ifadesinden maksat, "Allah tarafından bir rahmettir." demektir. Zira Allah teala Hz. İsa'yı, kendisine iman edenlere bir rahmet kılmıştır. Çünkü Hz. İsa onlara doğru yolu göstermiştir.

d- Başka bir kısım müfessirlere göre "Allah'tan bir ruhtur" ifadesinden maksat, "İsa Allah'ın, Âdem'in sulbünden çıkararak şekillendirdiği sonra da konuşturduğu insanoğlunun ruhlarından bir ruhtur. Allah onu yarattıktan sonra şekillendirdi, Meryem'e gönderdi. O, Meryem'in ağzından içeri girdi. Sonra Allah teala onu Hz. İsa'nın ruhu yaptı. Übey b. Kâ'b bu sıfatı bu şekilde izah etmiştir.

---

232 Âl-i imran suresi, 3/43

c- Başka bir kısım müfessirlere göre "Allah tarafından bir ruhtur." ifadesinden maksat, "Allah'ın ruhu" diye adlandırılan Cebrail tarafından Meryem'e iletilendir." demektir. (233)

Taberi diyor ki: Bu görüşlerden her birinin doğruya uzak olmayan bir yönü vardır."

لَّن يَسْتَنكِفَ الْمَسِيحُ أَن يَكُونَ عَبْدًا لِّلَّهِ وَلَا الْمَلَائِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ ۚ
وَمَن يَسْتَنكِفْ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ إِلَيْهِ جَمِيعًا ﴿١٧٢﴾

172- Ne İsa Mesih Allah'a kulluk yapmaktan kaçınır ne de Allah'a yaklaştırılmış melekler. Kim, Allah'a kulluk etmekten çekinirse bilsin ki Allah, hepsini huzurunda toplayacaktır.

*Bir kısım insanlar Hz. İsa'yı ilah edindikleri gibi Allah'a yakın olan melekleri de ilah edinmişlerdir. Bu sebeple âyet-i kerime, hem İsa'nın hem de meleklerin, Allah'ın kulları olduklarını, bu itibarla meleklerin de İsa gibi Allah'a kulluk etmekten kaçınıp kibirlenemeyeceklerini beyan etmektedir.

فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدُهُم مِّن
فَضْلِهِ ۖ وَأَمَّا الَّذِينَ اسْتَنكَفُوا وَاسْتَكْبَرُوا فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ۙ
وَلَا يَجِدُونَ لَهُم مِّن دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٧٣﴾

233 Bugün Hristiyanlar arasında Hz. İsa hakkında yaygın olan inanç şöyledir: İsa, baba oğul ve Ruhul Kudüs diye adlandırdıkları üç unsurdan müteşekkil olan oğul unsurunu teşkil etmekte ve üç ilahtan biri sayılmaktadır. Hristiyanların inancındaki şu nokta hayreti mucip tir. Onlar, İsa'nın ilah olduğunu söylerler. Bununla beraber onun yiyip içtiğini, yatıp uyuduğunu ve sonunda da asılıp öldürüldüğünü kabul ederler. Halbuki bu sayılanlar, bir ilahın değil bir insanın sıfatıdır. Yine Hristiyanlar, Hz. İsa'nın, önce Meryem'in rahminde oluşup sonra doğduğunu kabul ederler. Halbuki nasıl olur da bir ilah bir kadının rahminde oluşup ondan sonra da doğar? Bunu düşünmezler. Hak din olan İslam ise bütün aşırılıkları yasaklamış, hakkaniyet ve insafa uyulmasını emretmiştir. Bu hususta Peygamber efendimiz bir hadis- işerifinde şöyle buyurmuştur: "Beni Hristiyanların, Meryemoğlu İsa'yı çokça övdükleri gibi övmeyin. Ben ancak Allah'ın bir kuluyum. (Benim için) "O, Allah'n kulu ve Peygamberidir." deyin. (Buhari, K. el-Enbiya b. 48

173- Allah, iman edip salih ameller işleyenlerin mükâfaatlarını ise eksiksiz verecek ve lütfundan daha da artıracaktır. Kendisine kulluk etmekten çekinip kibirlenenlere gelince onları can yakıcı bir azaba uğratacaktır. Bunlar kendilerine Allah'tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı bulackalardır.

Allah'ın birliğini ikrar eden, ona itaata boyun eğer, kullukta ona teslim olan, Allah'ın emirlerini tutup yasaklarından kaçınarak salih amel işleyen müminlere gelince Allah onların salih amellerinin karşılığını tam olarak verecek ve lütfundan daha fazlasını da verecektir. Allah'a kulluk etmeyi gururlarına yediremeyen, ona boyun eğmekten kibirlenen kimselere gelince, Allah onlara can yakıcı bir azapla azab edecek, gururlanan bu insanlar, kendilerini Allah'ın azabından kurtaracak bir dost ve yardımcı bulamayacaklardır.

*Âyet-i kerimede, Allah tealanın, iman eden ve salih ameller işleyen kullarına, yaptıkları amellerin karşılığını tam olarak vereceği, buna ilaveten lütfundan daha fazlasını vereceği zikredilmektedir.

Taberi diyor ki: "Allah tealanın, amellerinin karşılığı olarak vereceği mükâfaatlar, amellere göre sınırlıdır. Fakat lütfundan vereceği fazla mükâfaatların ise sınırı yoktur. Kullarından dilediğine dilediği kadar fazla mükâfaat verecektir."

Bir kısım âlimler, Allah'ın lütfundan vereceği bu fazla mükâfaatların, kulun hak ettiği mükâfaatın yedi yüz katına ulaşacağını, diğer bir kısım âlimler ise iki bin katına ulaşacağını zikretmişlerdir. Bu husustaki görüşler daha önce zikredilmiştir. Bu sebeple burada tekrarına lüzum görülmemiştir.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدْ جَآءَكُم بُرْهَٰنٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكُمْ نُورًا مُّبِينًا ﴿١٧٤﴾

174- Ey insanlar, size Rabbinizden bir delil geldi. Ve size apaçık bir nur indirdik.

Ey Yahudi, Hristiyan ve müşrik olan insanlar, size Rabbiniz olan Allah tarafından, üzerinde bulunduğunuz dinlerin bâtıl olduğunu ispatlayan ve ortaya koyan bir delil geldi. O delil, Muhammed'dir. Allah onu göndererek artık sizin ileri süreceğiniz mazeretlere mahal bırakmamıştır. Ey insanlar, biz o Muhammed'le birlikte sizler için yolunuzu aydınlatan bir nur indirdik. Bu nur da Muhammed'e indirilen Kur'an'dır.

فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَاعْتَصَمُوا بِهِ فَسَيُدْخِلُهُمْ فِي رَحْمَةٍ مِنْهُ
وَفَضْلٍ وَيَهْدِيهِمْ إِلَيْهِ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ﴿١٧٥﴾

175- Allah'a iman eden ve emirlerine sımsıkı sarılanlara gelince, Allah onları, rahmet ve lütfuna sokacak ve onları kendisine kavuşturacak olan dosdoğru bir yola iletecektir.

Allah'a iman edip, Peygamberlerine indirdiği apaçık bir nur olan Kur'an'a sıkıca sarılanlara gelince, Allah onları, rahmet yeri olan cennete koyacak ve büyük lütfuna eriştirecektir. Ve onları, kulları için seçmiş olduğu bir din olan İslama götürecek olan dosdoğru yola sevkedecektir.

يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ إِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ
مَا تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ وَإِنْ
كَانُوا إِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَنْ تَضِلُّوا وَاللَّهُ
بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٧٦﴾

176- Ey Peygamber, senden fetva isterler. De ki: "Size, usul ve füru bırakmadan ölen kimse hakkında Allah fetva verir. Eğer bir kimse ölür ve onun çocuğu bulunmaz da sadece bir kızkardeşi bulunursa bıraktığı mirasın yarısı onundur. Ölen, kızkardeş ise ve çocuğu da yoksa, erkek kardeşi terekenin hepsini alır. Eğer kardeşler erkek ve kadın olmak üzere ikiden çok iseler, bir erkeğin payı iki kadının payı kadardır. Allah size, sapıklığa düşmemeniz için bunları açıklar. Allah, herşeyi çok iyi bilendir.

*Bu âyet-i kerime, ölüp de geriye usul ve füru bırakmayan erkek veya kadının öz veya baba bir erkek veya kızkardeşlerinin miras paylarını açıklamaktadır.

Eğer ölen erkek ise, çocuğu ve babası yoksa öz veya baba bir kızkardeşi bulunursa kızkardeş mirasın yarısını alır. Diğer yarısı ölenin asabesine aittir.

Ölen kadın ise, çocuğu ve babası yoksa, öz veya baba bir erkek kardeşi

bulunursa erkek kardeş mirasın tamamını alır. Mirasçılar iki öz veya baba bir kızkardeşler ise ölenin de çocuğu ve babası yoksa mirasın üçte ikisini aralarında paylaşırlar. Üçte biri ise asabeye aittir. Şayet mirasçılar ve babası öz veya baba bir erkek veya kızkardeşler ise ve ölenin de çocuğu ve babası yoksa mirası aralarında erkeklere iki kızlara bir pay olmak üzere bölüşürler.

Cabir b. Abdullah bu âyet-i kerimenin, kendisi hakkında nâzil olduğunu söylemiş ve şunları anlatmıştır: Ben hastalanmıştım. Resulullah ile Ebubekir yürüyerek gelip beni ziyaret etmek istemişler. Beni baygın bir halde bulmuşlar. Resulullah abdest almış sonra o abdest suyundan artanı bana serpmiş. Bunun üzerine ben ayıldım. Ve dedim ki: "Ey Allah'ın Resulü, malımı ne yapayım?" (Cabir'in dokuz kızkardeşi vardı. Babası ve çocuğu yoktu) Resulullah bana bir cevap vermedi. Nihayet miras âyeti indi. Yani bu âyet indi." (234)

Bera b. Âzib bu âyet-i kerimenin Kur'an'ın en son inen âyeti olduğunu söylemiştir." (235)

Âyette zikredilen: "Kelale" kelimesinden hangi mânânın kastedildiği hususunda bu surenin on ikinci âyetin izahında çeşitli görüşlerle birlikte zikredilmiştir. Taberi, "Kelale"den maksadın çocuk ve babanın dışındaki mirasçılar olduğunu söyleyen görüşü tercih etmiştir.

Hz. Ebubekir'in bir hutbesinde, ölen kişinin mirasçılarının kimler oldukları hususunda şunları söylediği rivayet edilmektedir. "Dikkat edin, Allah teala Nisa suresinin baş tarafında mirasçıların paylarını izah eden ilk âyeti (onbirinci âyeti) çocuklar ve ana baba hakkında indirmiştir. İkinci âyeti (on ikinci âyeti) karı koca ve anne bir kardeşler hakkında indirmiştir. Nisa suresinin son âyetini ise anne baba bir erkek ve kızkardeşler hakkında indirmiştir. Enfal suresinin şu son âyetini ise ölenin asabesi (ölenin baba tarafından olan akrabaları) hakkında indirmiştir. "Akraba olanlar Allah'ın kitabına göre birbirlerine daha layıktırlar." (236)

Müfessirler bu âyetin nerede indiği hususunda iki görüş zikretmişlerdir. Daha önce de zikredildiği gibi Cabir b. Abdullah'a göre bu âyet Medine'de Cabir'in hastalığı sırasında nâzil olmuştur. Muhammed b. Sîrîn'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyet-i kerime Resulullah'ın ve sahabilerin yapmış oldukları bir yolculuk sırasında nâzil olmuştur. Önde Resulullah, arkasında Huzeyfetül Yeman onun arkasında da Ömer b. el-Hattab yürüyorlardı. Bu âyet Resulullah'a inince onu Huzeyfe'ye okudu. Huzeyfe de arkasında bulunan Ömer b. el-Hattab'a okudu. Ömer Halife olunca Huzeyfe'nin bu âyetin tefsirini bileceği

234 Bkz. Buhari, K. el-Vudu' bab: 44
235 Bkz. Buhari, K. Tefsir el-Kur'an, sure 4, bab: 27
236 Enfal suresi, 8/75

ümidiyle ona sordu. Huzeyfe de Ömer'e şu cevabı verdi: "Vallahi eğer sen o gün sana anlatmadığım bir şeyi bugün emirliğinden dolayı sana anlatacağımı zannediyorsan sen âciz birisin." Ömer de: "Allah hayırını vesin. Ben bunu kastetmedim." dedi. Hz. Ömer'in bu âyeti anlamakta çok zorlandığı ve bu hususu Resululah'tan tekrar tekrar sorduğu rivayet edilmektedir.

Mürre el-Hemedani, ömer b. el-Hattab'ın şunları söylediğini rivayet etmiştir. "Üç şey vardır ki Resulullah'ın bunları bize açıklaması bizim için dünyadan ve dünyada bulunanlardan daha sevimlidir, kıymetlidir." Bunlar, "Kelale" "Hilafet" ve "Faiz" meselesidir."

Daha önce zikredildiği gibi Hz. Ebubekir "Kelale"den maksadın, ölenin çocuk ve babası dışındaki mirasçıları olduğunu söylemiştir.

Hz. Ömer'den ise bu kelime hakkında iki görüş zikredilmiştir. Birincisi bu surenin on ikinci âyetinde zikredildiği gibi "Kelale"den maksadın çocuğu ve babası bulunmayarak ölen kişidir. İkincisi ise babası bulunmayarak ölendir. Ölümünden önce bu görüşünü zikrettiği rivayet edilmiştir.

NİSA SURESİNİN

SONU

MÂİDE SURESİ

Mâide suresi, yüz yirmi âyettir ve Mekke'de nâzil olmuştur.

Bu sure-i celile, akitlerin yerine getirilmesini, çeşitli hayvanların bize helal kılındığını, Kâbe'ye yönelenlere ve kurbanlıklara saygısızlık edilmemesini, iyilikte ve takvada yardımlaşılmasını, günah işlemekte ve düşmanlıkta yardımlaşılmamasını beyan ederek ve hangi hayvanların etlerinin yeneceğini, hangilerinin yenmeyeceğini açıklayarak başlıyor.

Sure-i celilede devamla, abdesti nasıl alacağımız tarif ediliyor. Allah'ın bizden aldığı ahde sadık kalmamız, adaleti ayakta tutmamız emrediliyor ve böyle yapanlar için mağfiret ve büyük bir mükâfaat olduğu haber veriliyor.

Bundan sonra, Allah tealanın, İsrailoğullarından söz aldığı fakat onların, verdikleri sözde durmayarak lanete uğradıkları, aynı şekilde Hristiyanların da söz verdiği fakat onların da ahitlerinde durmadıkları ve Hz. İsa'yı Allah kabul ederek kâfir oldukları beyan ediliyor.

Sure-i Celilede bundan sonra, Hz. Âdem'in iki oğlu, Habil ve Kabil'in kıssaları anlatılıyor. Hırsızlık yapan kişinin, ceza olarak elinin kesileceği beyan ediliyor. Allah'ın indirdiği hükümlerle hükmetmeyenlerin, kâfirler, zalimler ve fasıklar oldukları beyan ediliyor.

Daha sonra gelen âyetlerde, Yahudi ve Hristiyanları dost edinmememiz emrediliyor ve kim dininden dönerse onların yerine, Allah' ı seven Allah'ın da kendilerini sevdiği insanların bu dine sahip çıkacakları, müminlerin gerçek dos-

talırının ise ancak yine müminler oldukları haber veriliyor.

Sure-i Celilede bundan sonra, Yahudi ve Hristiyanlara kitap verilerek gerçeğin anlatıldığı fakat onların buna rağmen hak yoldan saptıkları, İslamın getirdiği tevhid inancını bırakarak sapıklıkta ileri gittikleri ve bu sebeple de lanetlendikleri beyan ediliyor.

Sure-i Celilede devamla, içkinin, kumarın, putların ve fal oklarının birer pislik oldukları ve bunların kesinlikle haram oldukları beyan ediliyor.

Hac sırasında ihramlı iken, ihramlı kişiye nelerin yasak olduğu beyan ediliyor ve kendisine ölüm belirtileri gelen kişinin vasiyette bulunması, vasiyetine de iki âdil kişiyi şahit tutması, şahit tutulan kişilerin de gerektiğinde doğrulukla şahitlik yapmaları emrediliyor.

Sure-i Celilenin sonunda Hz. İsa'ya verilen bir mucizeden bahsediliyor. Gökten kendisine yemeklerle donatılmış sofraların indirildiği haber veriliyor. Sure-i Celile de ismini, muhtemelen bu sofradan yani Maide'den alıyor.

İnsan hayatını ilgilendiren çok önemli emir, tavsiye ve hükümleri içeren bu mübarek sure, "Göklerin ve yerin, ikisinde bulunanların mülkü Allah'a aittir. O, herşeye kadirdir." âyetiyle sona eriyor.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ ۚ أُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ إِلَّا مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ ۗ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ ①

1- Ey iman edenler, sözleşmeleri yerine getirin. İhramlı iken avlanmayı helal saymamanız şartıyla çeşitli avlar size helal kılındı. Ancak haram oldukları size okunanlar müstesna. Şüphesiz ki Allah, dilediği hükmü verir.

Ey iman edenler, Rabbinizin size dini hükümlerle gönderdiği yükümlülükleri ve insanlarla yapmış olduğunuz alış-veriş ve benzeri sözleşmeleri yerine getirin. Sizlere, deve, sığır ve davar gibi hayvanların etleri helal kılındı. Ancak Allah'ın size, haram olduğunu bildirdiği leş, boğularak ölen, dövülerek ölen ve Allah'tan başkası adına kesilen ve benzeri hayvanlar müstesna.

Hac sırasında ihramlı iken avlanmayı helal saymayın. Şüphesiz ki Allah, yarattıkları hakkında, helal, haram ve farz gibi dilediği hükümleri gönderir.

*Müfessirler, âyet-i kerimede geçen ve "Sözleşme" diye tercüme edilen (الْعُقُودِ) ifadesinden hangi sözleşmenin veya ahit vermenin kasdedildiği hususunda farklı görüşler zikretmişledir.

a- Katade'ye göre, Allah tealanın bu âyette yerine getirilmesini emrettiği akitten maksat, İslam gelmeden önce, cahiliye döneminde insanların, birbirlerine yardım edeceklerine, birbirlerini destekleyeceklerine, saldırı ve haksızlıklara karşı birbirlerine arka çıkacaklarına dair yapmış oldukları akitlerdir.

Katade bu hususta diyor ki: "Resulullah'ın: "Cahiliye akitlerini yerine getirin. Fakat İslamda bu tür akitler icadetmiyen." [1] buyurduğu bize nakledilmiştir. Yina bize nakledilmiştir ki: Fırat b. Hayyan, Resulullah'tan cahiliye antlaşmalarının hükmünü sormuş Resulullah (sa.v.) de ona: "Belki de sen, Lahm ve

---

1 Bkz. Müslim, K. Fadail es-Sahabe, b. 206, Hadis no: 2530

Teymullah kabilelerinin antlaşmalarını soruyorsun." demiş. Fırat da: "Evet ya Resulullah." diye cevap vermiş Resulullah da: "İslam bu antlaşmaların ancak kuvvetini artırmıştır." buyurmuştur.

b- Abdullah b. Abbas ve Mücahid'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette zikredilen "Ahit"ten maksat, Allah tealanın, kullarından, iman etmelerine, helal kıldığını helal, haram kıldığını haram kabul etmelerine, emirlerini tutup yasaklarından kaçınacaklarına dair aldığı sözdür.

Bu hususta Abdullah b. Abbas'ın şunları söylediği rivayet edilmektedir: "Ey iman edenler, sözleşmeleri yerine getirin." ifadesinden maksat, Allah'ın Kur'an'da helal, haram ve faz kıldığı ve sınırlar koyduğu hususlarda Allah'a verdiğiniz sözü yerine getirin, ahdinizi bozmayın, ihanet etmeyin." demektir. Allah teala, verdikleri sözü bozanlar hakkında sert hükümler koyarak şöyle buyurmuştur: "Kesin söz verdikten sonra Allah'ın ahdini bozanlara, Allah'ın, gözetilmesini emrettiği şeylere riayet etmeyenlere, bozgunculuk çıkaranlara, işte onlara lanet vardır. Âhiretin kötülüğü de bunlaradır." (2)

c- Abdullah b. Abide, Muhammed b. Ka'b el-Kurezi ve İbn-i Zeyd'e göre ise bu âyette zikredilen akitlerden maksat, insanların kendi aralarında yaptıkları akitlerdir. Kişi bu gibi akitleri yaparak kendisini bir takım yükümlülükler altına sokmuş olur. Bu akitler de Nikah akdi, alış veriş, antlaşma, yeminleşme, ortaklık kurma ve benzeri akitlerdir.

d- İbn-i Cüreyc ve Muhammed b. Müslim'den nakledilen başka bir görüşe göre Allah tealanın bu âyette, yerine getirilmesini emrettiği akitlerden maksat, kendisinin, ehl-i kitaptan, gönderdiği Tevrat ve İncil'in hükümleriyle amel edeceklerine dair aldığı ahittir. Bu kitaplardaki hükümlerden bazıları da Hz. Muhammed'i ve onun, Allah katından getirdiklerini tasdik etmektedir. Bu hususta Muhammed b. Müslim diyor ki: "Ben, Resulullah'ın, Necran'a gönderirken Amr b.Hazm'e yazıp verdiği mektubu okudum. Mektup Ebubekir b. Hazm'in yanındaydı. Mektubun içinde şunlar yazılıydı: "Bu, Allah ve Resulü tarafından bir açıklamadır. Ey iman edenler, sözleşmeleri yerine getirin..." Mektupta bu âyet ve bundan sonra gelen ikinci, üçüncü ve dördüncü âyet de yazılıydı.

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden tercihe şayan olanı, Abdulah b. Abbas'tan nakledilen ikinci göüştür. Bu da: "Âyette zikredilen sözleşmeden maksat, Allah'ın, kullarından, emir ve yasaklarına riayet edeceklerine, helal ve haramlarına uyacaklarına dair almış olduğu ahit ve sözdür." diyen görüştür. Taberi diyor ki: "Bu görüşü tercih etmemizin sebebi, Allah tealanın, yerine getirilmesini emrettiği bu akitleri zikretmesinden sonra, kulları için bir kısım helal ve haramları farz ve vacipleri zikretmesidir. Bu emir ve yasaklardan anlaşılmaktadır

---

2 Ra'd suresi, 13/25

ki, bunlardan önce zikredilen akitler de bu emirler ve yasaklarla ilgili olan akitlerdir.

Âyet-i kerimede geçen ve "Çeşitli hayvanlar, size helal kılındı." şeklinde tercüme edilen (أُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الأَنْعَامِ) ifadesindeki (بَهِيمَةُ الأَنْعَامِ) kelimesinden hangi cins hayvanların kastedildiği huusunda müfessirler çeşitli görüşler zikretmişlerdir.

a- Hasan-ı Basri, Katade, Süddi, Rebi' b. Enes ve Dehhak'a göre buradaki (بَهِيمَةُ الأَنْعَامِ) ifadesinden maksat, (أَنْعَامٌ) diye adlandırılan, deve, sığır ve koyunun, büyük küçük her çeşididir.

b- Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Abbas'tan nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette zikredilen (بَهِيمَةُ الأَنْعَامِ) ifadesinden maksat, deve, sığır ve koyunların, kesildikten sonra karınlarından çıkan yavrularıdır. Bu görüşte olanlara göre Allah teala, bu yavruların etlerinin de yenileceğini beyan etmeştir.

Bu hususta, Atiyye el-Avfi diyor ki: "Abdullah b. Ömer dedi ki: "(بَهِيمَةُ الأَنْعَامِ) Deve, sığır ve koyunun karnında bulunan yavrulardır." Ben de dedim ki: "Yavru annesinin karnından ölü olarak çıkacak olursa onu yiyeyim mi?" O da dedi ki: "Evet."

Kabus'un babası diyor ki: "Bir inek kesildi. Karnından bir yavru çıktı. Abdullah b. Abbas bu yavrunun kuyruğundan tuttu ve dedi ki: "İşte sizin için helal kılınan Behimetül en'am budur."

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden daha evla olanı, birinci görüştür. Yani, Behimetül en'am ifadesinden maksat, deve, sığır ve koyunun, büyükleri, küçükleri ve yavrularıdır. Zira Araplar, zikredilen bu hayvanların büyük, küçük hepsini "Behime" diye adlandırmışlardır. Âyet-i kerimede umumi bir şekilde zikredildiğine göre bu kelimeden sadece yavruların kastedildiğini söylemek, tahsis edici bir delil bulunmadan tahsis yapmak olur ki bu da isabetli değildir.

Taberi sözlerine devamla diyor ki: "(أَنْعَامٌ) kelimesi, (نَعَمٌ) kelimesinin çoğuludur. Araplar bu kelimeyi, hayvanlardan özellikle, deve, sığır ve koyun için kullanırlar. Nitekim şu âyet-i kerimelerde önce: "Allah sizin için en'amı (hayvanları) yarattı. Onlarda sizi ısıtacak şeyler ve pek çok faydalar vardır. Onların etlerinden de yersiniz." [3] buyurulduktan sonra, "Allah, binmeniz ve süs hayvanı edinmeniz için atları, katırları ve merkepleri yarattı." [4] buyurulmuştur. Böylece en'am türü hayvanların ayrı bir tür olduğu beyan edilmiştir.

Âyet-i kerimede geçen ve "Ancak haram oldukları size okunanlar müs-

3 Nahl suresi, 16/5
4 Nahl suresi, 16/8

tesna." şeklinde tercüme edilen (إِلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ) ifadesi müfessirler tarafından iki şekilde izah edilmiştir.

a- Mücahid, Katade, Süddi ve Abdullah b. Abbas'tan nakledilen diğer bir görüşe göre âyetin bu bölümünde, helal kılınan hayvanlardan istisna edilen şeylerden maksat, bundan sonra gelen âyette zikredilen, kan, leş, domuz eti, Allah'tan başka birinin adı zikredilerek kesilen hayvan ve kesilmeksizin diğer çeşitli şekillerde ölen hayvanlardır.

b- Abdullah b. Abbas ve Dehhak'tan nakledilen ikinci bir görüşe göre ise âyetin bu bölümüyle, helal kılınan hayvanlardan istisna edilen şeylerden maksat, domuzdur.

Taberi bu görüşlerden birinci görüşün daha evla olduğunu zira bundan sonra gelen âyetin, bu âyette istisna edilenleri açıklar mahiyette olduğunu zikretmiştir.

Âyet-i kerimede geçen ve: "İhramlı iken avlanmayı helal saymamanız şartıyla." şeklinde tercüme edilen (غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ) ifadesi, dilbilgisi kurallarına göre farklı şekillerde izah edildiğinden bu ifadeye çeşitli şekillerde mânâ verilmiştir.

a- Bazlarına göre bu ifade ile birlikte âyetin baş tarafının mânâsı şöyledir: "Ey iman edenler, ihramlı iken avlanmayı helal saymayarak yaptığınız akitleri yerine getirin."

b- Diğer bir kısım âlimlere göre ise mânâ şöyledir: "Ey iman edenler, akitlerinizi yerine getirin. İhramlı iken kendilerini avlamayı helal görmemeniz şartıyla, geyik, yabani sığır ve yabani eşekler sizin için helal kılındı."

c- Diğer bir kısım âlimlere göre âyetin bu bölümünün mânâsı şöyledir: "Ey iman edenler, sözleşmeleri yerine getirin. Sizin için en'am türünden olan hayvanların her çeşidi helal kılınmıştır. Ancak bu türlerin vahşi oldukları açıklananları müstesnadır. İhramlı iken bunları avlamanız helal değildir."

Bu izaha göre âyet-i kerime, deve, sığır ve koyunun evcillerinin, ihramlı olana da olmayana da helal olduklarını, buna mukabil bunların yabani olanlarının ise ihramlı iken avlanmalarının yasak olduğunu beyan etmiştir.

Taberi bu görüşlerden birinci görüşün tercihe şayan olduğunu, zira âyetin metninin bu görüşe daha müsait olduğunu beyan etmiştir.

Âyet-i kerimenin sonunda "Şüphesiz ki Allah, dilediği hükmü verir." buyurulmaktadır. Bundan maksat şudur: "Allah, yarattıkları hakkında dilediği hükmü koyar. Onlara dilediği şeyi helal, dilediği şeyi haram kılar. Dilediği şeyi gerekli kılar. dilediği şeyi yasaklar. O halde ey müminler, Allah'ın, sizden aldığı, helal ve haramlarına, emir ve yasaklarına uyacağınıza dair ahdinizi yerine geti-

rin ve onu bozmayın."

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تُحِلُّوا۟ شَعَٰٓئِرَ ٱللَّهِ وَلَا ٱلشَّهْرَ ٱلْحَرَامَ وَلَا ٱلْهَدْىَ وَلَا ٱلْقَلَٰٓئِدَ
وَلَآ ءَآمِّينَ ٱلْبَيْتَ ٱلْحَرَامَ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّن رَّبِّهِمْ وَرِضْوَٰنًا ۚ وَإِذَا حَلَلْتُمْ
فَٱصْطَادُوا۟ ۚ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَـَٔانُ قَوْمٍ أَن صَدُّوكُمْ عَنِ ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ أَن تَعْتَدُوا۟ ۘ
وَتَعَاوَنُوا۟ عَلَى ٱلْبِرِّ وَٱلتَّقْوَىٰ ۖ وَلَا تَعَاوَنُوا۟ عَلَى ٱلْإِثْمِ وَٱلْعُدْوَٰنِ ۚ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۖ إِنَّ
ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ﴿٢﴾

2- Ey iman edenler, Allah'ın nişanelerine, mukaddes olan haram ay'a, hediye edilen kurbanlığa (kurbanlık hediyelere takılan) gerdanlıklara ve rablerinden lütuf ve rıza talep ederek Kâbe'ye yönelenlere sakın saygısızlık etmeyin. İhramdan çıktığınız zaman avlanabilirsiniz. Sizi Mescid-i Haram'dan men ettiği için, bir kavme olan kininiz sakın sizi, onlara karşı tecavüze sevketmesin. İyilikte ve takvada yardımlaşın. Günah işleme ve düşmanlık yapmakta yardımlaşmayın. Allah'tan korkun. Şüphesiz ki Allah, azabı çok şiddetli olandır.

Ey iman edenler, Allah'ın haram kıldığı şeyleri helal saymayın, farzlarını ihlal etmeyin. Haram aylarında da düşmanlarınızla savaşarak o ayların kutsallığını ihlal etmeyin. Allah'a yakın olmak için ve onun sevabını ümid ederek Kâbe'ye hediye edilen kurbanlara ve boyunlarına takılan nişanlara saygısızlık etmeyin. Beytül Haram'a yönelen ve orada ticaret yaparak rablerinin lütfundan istifade etmek isteyenlre de saygı gösterin. Onlara dokunmayın. İhramdan çıktıktan sonra avlanmanızda mahzur yoktur. Sizi daha önce Mescid-i Haram'dan men ettikleri için kendilerine karşı düşmanlık beslediğiniz insanlara karşı olan düşmanlığınız, sizi, onlara saldırmaya sevketmesin. İyilikte ve takvada yardımlaşın. Günah işlemede ve Allah'ın haram kıldığı saldırganlık ve düşmanlıkta yardımlaşmayın. Allah'ın emirlerini tutup yasaklarından kaçınarak ondan korkun. Şüphesiz ki Allah, kendisine karşı geleni cezalandırması pek şiddetli olandır. Çünkü cehennemin ateşi sönmez ve alevi tükenmez.

*Âyetin mealinde "Nişaneler" diye tercüme edilen (شَعَائِرَ) "Şeair" kelimesinin neyi ifade ettiği hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür.

a- Bazıları bunun mânâsının: "Allah'ın haram kılmış olduğu şeyler ve koymuş olduğu sınırlar." olduğunu söylemiş ve âyeti: "Allah'ın haramlarını helal saymayın, koyduğu sınırları aşmayın." şeklinde tefsir etmişlerdir. Ata b. Ebi

Rebah bu görüştedir. Taberi de bu görüşü tercih etmiştir.

b- Bazıları da bunun, Mekke'deki Harem hudutlarını ifade ettiğini söylemişler ve âyetin mânâsının: "Harem hudutlarına saygısızlık göstermeyin." anlamına geldiğini ifade etmişlerdir. Süddi bu görüştedir.

c- Diğer bir kısım âlimler ise bunun mânâsının: "Hac ibadetlerindeki sınırlar." olduğunu, buna göre de âyetin mânâsının: "Hac ibadetlerini ihlal etmeyin." demek olduğunu söylemişlerdir. Bu görüş, Abdullah b. Abbas ve Mücahid'den nakledilmiştir.

d- Başka bir kısım âlimler de bunun mânâsının, "İhram yasakları" olduğunu söylemişlerdir. Buna göre âyetin mânâsının: "İhramlı iken Allah'ın size haram kıldığı şeyleri helal saymayın." demek olduğunu izah etmişlerdir. Bu görüş de Abdullah b. Abbas'tan rivayet edilmiştir.

Âyet-i kerimede, haram olan ay'a saygısızlık edilmemesi, kutsallığının korunması emredilmektedir. Bu da o ayda savaşmamakla gerçekleşmiş olur. Nitekim bu hususta bir âyette: "Ey Muhammed, sana, mukaddes olan haram ayda savaş etmekten soruyorlar. De ki: "O ayda savaşmak büyük günahtır. Fakat Allah yolundan alıkoymak, onu inkâr etmek, insanları Mesdi-i Haramdan men etmek ve oranın halkını yerinden çıkarmak, Allah katında daha büyük bir günahtır. Fitne çıkarmak adam öldürmekten daha büyük bir suçtur. Kâfirlerin gücü yetse sizi dininizden döndürünceye kadar durmadan sizinle savaşırlar. Sizden kim, dininden döner ve kâfir olarak ölürse işte onların, dünya ve âhirette amelleri boşa gitmiştir. İşte cehennemlikler onlardır. Onlar orada ebedi olarak kalacaklardır." [5] buyurulmaktadır. İzahını yaptığımız bu âyette sözü edilen haram aydan maksat ise Mudar kabilesinin, kendisine savaşmayı haram saydığı Receb ayıdır. İkrime bu ayın, Zilkade ayı olduğunu söylemiştir. Taberi birinci görüşü tercih etmiştir.

Şu hadis-i şerifte ise haram ayların hangi ayların olduğu şöyle izah edilmiştir:

عَنْ أَبِي بَكْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ (ﷺ) قَالَ اِنَّ الزَّمَانَ قَدِ اسْتَدَارَ كَهَيْئَتِهِ يَوْمَ خَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوٰاتِ وَالْاَرْضَ السَّنَةُ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ثَلَاثٌ مُتَوَالِيَاتٌ ذُو الْقَعْدَةِ وَذُو الْحِجَّةِ وَالْمُحَرَّمُ وَرَجَبُ مُضَرَ الَّذِي بَيْنَ جُمَادَىٰ وَشَعْبَانَ.

"Zaman, Allah'ın, gökleri ve yeri yarattığı gündeki şekliyle dönmeye devam etmektedir. Bir yıl on iki aydır. Bu aylardan dördü haram aylarıdır. Üçü

5 Bakara suresi, 2/217

peşpeşe gelen, Zilkade, Zilhicce ve Muharrem'dir. Biri de Cemaziyelâhir ile Şaban ayı arasındaki Receb-i Mudar (Receb) ayıdır." (6)

Haram olan bu aylarda savaşmanın yasak olması hükmünün kaldırılıp kaldırılmadığı hakkında müfessirlir ihtilaf etmişlerdir. Çoğunluğun görüşüne göre bu yasak kaldırılmıştır. Artık bu aylarda savaşmak serbesttir. Diğer bir görüşe göre ise bu yasak devam etmektedir. Bu aylarda savaşa başlamak haramdır.

Âyet-i kerimede, hediye edilen kurbanlığa ve gerdanlıklara saygısızlık yapılması yasaklanmaktadır. Burada zikredilen "Hediye kurbanlıklar"dan maksat, Allah'a yakın olma ve sevabını kazanma maksadıyla Kâbe'ye hediye edilen deve, sığır ve koyun gibi kurbanlık hayvanlardır. Allah teala bu gibi kurbanlıkların, kesilme yerlerine gitmelerine engel olmayı ve bunları götürenlere dokunmayı yasaklamıştır.

Abdullah b. Abbas, Beytullah'a hediye edilen kurbanlıklara, gerdanlık şeklinde nişane takılmadan önce onlara "Hediye" denildiğini zikretmiştir.

Âyetin bu bölümünde zikredilen gerdanlıklardan neyin kastedildiği hususunda çeşitli görüşler zikredilmiştir.

a- Abdullah b. Abbas'tan nakledilen bir görüşe göre buradaki "Gerdanlıklar"dan maksat, boyunlarına gerdanlık şeklinde nişane takılan kurbanlıklardır. Zira kurbanlıklara bu tür nişaneler takıldıktan sonra bu isim verilir.

b- Katade'ye göre burada zikredilen gerdanlıklardan maksat, müşriklerin evlerinden çıkıp Mekke'ye yönelirken, ağaç kabuklarından yapıp boyunlarına taktıkları, dönerken de kıldan yapıp yine boyunlarına taktıkları gerdanlıklardır. Cahiliye döneminde bu tür gerdanlıkları takan kişiler, kendilerini güven içinde hissederlerdi ve bunlara kimse dokunmazdı.

c- Ata, Mücahid, Süddi ve İbn-i Zeyd'den nakledilen diğer bir görüşe göre burada zikredilen gerdanlıklardan maksat, harem bölgesinden çıkmak isteyenlerin, oranın ağaçlarının kabuklarından yaparak boyunlarına taktıkları gerdanlıklardır. Bu gibi gerdanlıkları takan insanlara, diğer kabileler dokunmazlardı. Âyette bu gibi insanlara dokunulmaması emredilmektedir.

d- Ata ve Rebi' b. Enes'ten nakledilen diğer bir görüşe göre burada zikredilen gerdanlıklardan maksat, Mekke'de bulunan ağaçların kabuklarından yapılan gerdanlıklardır. Müşrikler cahiliye döneminde bu gibi gerdanlıkları takarlardı. Allah teala bu âyette müminlere, Mekke'nin ağaçlarından kabuklar soyarak böyle gerdanlıklar yapmalarını yasaklamıştır.

Taberi'ye göre burada zikredilen gerdanlıklardan maksat, Kâbe'ye sunul-

6 Buhari, K. Tefsir el-Kur'an sure 9, b. 8/Müslim, K. el-Kasame b. 29, Hadis No: 1679

mak üzere kurban edilmek istenen hayvanların boyunlarına ve Hacca giderken insanların boyunlarına takılan gerdanlıkların hepsidir. Allah teala âyette bu tür gerdanlıkları takanlara dokunulmamasını emretmiştir.

Âyet-i kerimede, Beytullahil Haram'ı Hacc etmek maksadıyla gelen insanlara dokunulmaması emredilmektedir.

Süddi, İkrime ve İbn-i Cüreyc bu âyet-i kerimenin, Hutam b. Hind el-Bekri isimli bir kişi hakkında nâzil olduğunu söylemişlerdir. Bu kişi, atını Medine'nin dışında bırakarak yalnız başına Resulullah'ın yanına varmış Resulullah da onu İslama davet etmiştir. Bunun üzerine Hutam, "Bana süre tanıyın. Benim, kendileriyle isitşare edeceğim kimseler var. Belki de müslüman olurum." demiş ve Resulullah'ın yanından ayrılmıştır. Bunun üzerine Resulullah: "Bu, içeriye kâfir bir yüzle girdi. Dışarıya hain bir ökçe ile çıktı." buyurdu. Hutam, Medine'nin sürülerinin birinin yanından geçerken onları sürüp memleketine götürdü. Arkasından giden sahabiler onu yakalayamadılar. Ertesi yıl Hutam, gerdanlıklar takarak ve kurbanlıklar alarak Hac yoluna çıktı. Resulullah, bir kısım adamlarını göndererek onun kervanına el koymak istemişti. İşte bunun üzerine bu âyet nâzil oldu. Hac yapmak maksadıyla yola çıkanlara dokunulmamasını emretti.

Taberi diyor ki: "Müfessirler bu âyette yasaklanan hususlarda nesh bulunduğu hakkında ittifak etmişler ancak bu neshin hangi yasaklar hakkında olduğunda farklı görüşler zikretmişlerdir.

a- Âmir eş-Şa'bi, Mücahid, Katade, Dehhak, Habib b. Ebi Sabit ve İbn-i Zeyd'e göre bu âyette dokunulması yasaklanan herşeye dokunmak hususu neshedilmiştir. Bu sebeple haram ayında savaşmak, Beytullaha götürülmekte olan kurbanlıklara gerdanlık takmış kişi ve hayvanlara gerektiğinde engel olmak ve yine Hacc etmek için Beytullaha gelen müslüman olmayan kişilere mani olmak caizdir. Çünkü Allah teala, bütün müşriklere karşı cihad edilmesini ve bulundukları yerde öldürülmelerini emretmiş ve buyurmuştur ki: "Müşrikleri nerede bulursanız öldürün..." (7) "Müşrikler sizinle nasıl topluca savaşıyorlarsa siz de onlarla topluca savaşın." (8)

b- Katade, Süddi ve Abdullah b. Abbas'a göre ise bu âyetin, "Allah'ın nişanelerine saygısızlık etmeyin." ifadesi dışındaki kısımları neshedilmiştir. Zira Allah teala, "Müşrikler kendilerinin kâfirliğine şahitlik ederken Allah'ın mescitlerini imar edemezler." (9) "Müşrikler ancak necistirler. Bu yıllarından sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar." (10) buyurmuştur. Böylece Mescid-i Ha-

7 Tevbe suresi, 9/5
8 Tevbe suresi 9/36
9 Tevbe suresi 9/17
10 Tevbe suresi 9/28

ram'a, Hac yapmak maksadıyla da olsa müşriklerin gelmesini yasaklamıştır. Diğer yandan müşriklerin kanlarının helal olduğunu beyan ederek "Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün." buyurmuştur. İşte zikredilen bu âyetler, açıklanmakta olan âyetteki yasaklamaları neshetmiştir.

c- Mücahid'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyetin sadece gerdanlıklara dokunmayı yasaklayan bölümü neshedilmiştir. Buna göre ağaçların kabuklarından yapılan gerdanlıklar artık yapılmayacaktır. Çünkü âyetin bu bölümü neshedilmiştir.

Taberi, bu görüşlerden ikinci görüşün tercihe şayan olduğunu söylemiştir. Zira müşriklere karşı haram aylarında savaşmanın caiz olduğu, keza müşrikler boyunlarına veya kollarına ağaç kabuklarından gerdanlıklar taksalar dahi onlarla savaşılabileceği hususunda âlimlerin görüş birliği vardır. Mescid-i Haram'ı Hacc etmek için gelenlerin müşrik olanlarına karşı savaşılacağının caiz olması ise "Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün." âyet-i kerimesiyle beyan edilmiştir. Böylece bu âyet-i kerimenin "Allah'ın nişanelerine dokunmayın." bölümünün dışındaki diğer kısımların neshedildiği anlaşılmıştır.

Âyet-i kerimede, Kâbe'ye yönelenlerin, rablerinden lütuf ve rıza istedikleri beyan edilmektedir. Burada istenen lütuftan maksat, Hacda yapılan ticaretten elde edilecek kârdır.

Abdullah b. ömer, âyetin bu bölümünü delil göstererek Hacda ticaret yapılmasının mahzurlu olmadığını söylemiştir.

Âyette, talep edildiği zikredilen rızada maksat ise, müşriklerin Hac yaparak Allah'ı razı etmeleri ve böylece dünyada cezalandırılmaktan kurtulmalarını istemeleridir.

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ
وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَن
تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ذَٰلِكُمْ فِسْقٌ الْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ
وَاخْشَوْنِ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ
دِينًا فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِّإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣﴾

3- Leş, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına kesilen, boğulan, dövülerek, düşerek birbirleriyle dövüşerek ölen, canı çıkmadan kestiğiniz hariç, yırtıcı hayvanlar tarafından yenilen, dikilen o taşlar için kesilen hayvanlar sizin için haram kılınmıştır. Fal oklarıyla kısmet aramanız da haram kılınmıştır. Bunları yapmak, yoldan çıkmaktır. Bugün kâfirler, dininize karşı ümitsizliğe düşmüşlerdir. Onlardan korkmayın benden korkun. Bugün dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve din olarak size İslamı seçtim. Açlık sebebiyle zaruret içinde olan, günaha kaymayacak bir şekilde bu haram kılınan şeylerden yiyebilir. Çünkü Allah, çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.

*Bu âyet-i kerime, müslümanlara haram kılınan şeylerden bir kısmını zikretmekte ve şunların haram kılındığını bildirmektedir.

LEŞ: Bundan maksat, kara hayvanlarının, dini usullere riayet edilmeden kesilenleri veya kendiliğinden ölenleridir. Deniz hayvanlarının ölülerinin ise, kesilmeleri söz konusu olmadan yenmeleri dinen helaldir.

Peygamber efendimizden denizin suyu sorulmuş o da şöyle buyurmuştur:

فقال رسول الله (ﷺ): « هو الطَّهور ماؤُه ، الحِلُّ ميتته »

"Denizin suyu temiz ölüsü de helaldir." (11)

KAN: Bundan maksat, akıtılmış kandır. Nitekim En'am suresinin yüz kırk beşinci âyetinde bu husus açıklanmaktadır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) de bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmaktadır:

قال رسول الله (ﷺ) أحلت لنا ميتتان ودمان فأما الميتتان فالحوت والجراد

وأما الدمان فالكبد والطحال.

"Bize, ölen hayvanlardan iki cins, kanlardan da iki çeşidi helal kılınmıştır. Ölen hayvanlar balık ve çekirgedir. Kanlar ise karaciğer ve dalaktır." (12)

---

11 Ebu Davud, K. et-Taharet, b. 41, Hadis no: 83 / Tirmizi, K. et-Taharet b. 52 Hadis no: 69/ Neseî, K. et-Taharet, b. 46, Hadis no: 59, 333 / İbn-i mace K. et-Taharet, b. 38 HN: 386

12 Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. 2 s. 97/ İbn-i Mace K. el-Et'ime b. 31 HN: 3314

DOMUZ ETİ: Domuzun ehlisi de vahşi olanı da, eti yağı ve diğer organlarının hepsi de haramdır.

ALLAH'TAN BAŞKASININ ADI ANILARAK KESİLEN HAYVAN: Allah teala, yarattığı hayvanların, kesildikleri zaman kendi adı anılarak kesilmelerini emretmiş, kendi adından başka herhangi bir isim anılarak kesilen hayvanların yenmesini ise haram kılmıştır. Bu hususta âlimler ittifak etmişlerdir. Allah'tan başka şeyler, put, tağut ve diğer bütün varlıklardır.

Allah'ın dışında herhangi bir şeyin adının anılmamasıyla birlikte, Allah'ın ismi de anılmaksızın kesilen hayvanın etinin yenmesinde ise âlimler arasında çeşitli görüşler vardır.

Allah teala diğer âyet-i kerimelerde şöyle buyuruyor: "Eğer Allah'ın âyetlerine iman ediyorsanız, Allah'ın adı anılarak kesilen hayvanlardan yiyin." "Size ne oluyor da Allah'ın adı zikredilerek kesilen hayvanlardan yemiyorsunuz?" (13) "Kesilirken üzerine Allah'ın adı zikredilmeyen hayvanları yemeyin. Bunu yapmak, Allah'ın yolundan çıkmaktır." (14)

Bu konuda âlimler arasında çeşitli görüşler vardır. Bunları şöylece sıralamak mümkündür:

a- Bazı âlimler demişlerdir ki: "Hayvanı kesen kimse müslüman dahi olsa, keserken Allah'ın adını anmazsa, kestiği hayvan yenmez. İsterse Allah'ın adını anmayı kasten terketsin isterse unutsun." Bu görüş, Abdullah b. ömer'den, onun kölesi Nâfi'den, Şa'bi ve İbn-i Sirin'den nakledilmiştir. aynı görüş İmam Malik'ten, İmam Ahmed b. Hanbel'den de nakledilmektedir. Davud-u Zahiri de aynı görüştedir. Bunlar, görüşlerine delil olarak En'am suresinin yüz yirmi birinci âyetini göstermişler, ayrıca Maide suresinin dördüncü âyetinin şu ifadesini zikretmişlerdir. "...Avcı hayvanları ava salarken üzerlerine Allah'ın adını anın..." Peygamber efendimiz de bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmaktadır:

قَالَ مَا أَنْهَرَ الدَّمَ وَذُكِرَ اسْمُ اللهِ عَلَيْهِ فَكُلُوهُ لَيْسَ السِّنَّ وَالظُّفْرَ.

"Kanı akıtacak bir âletle kesilen ve üzerine Allah'ın ismi anılarak kesilen hayvanı yiyin. Diş ve tırnak hariç." (15)

b- Bazı âlimler de, hayvanı kesen müslümanın unutarak, besmele çekme-

13 En'am suresi, 6/18, 19
14 En'am suresi, 6/121
15 Buhari, K. eş-Şerike bab. 3, 16 K. el-Cihad b. 91 / Müslim, K. el-Edahi, b. 20 HN: 968

den kestiği hayvanın yenileceğini fakat Besmeleyi kasten terketmei halinde kestiğinin yenmeyeceğini söylemişlerdir. Bu görüş, Hz. Ali, Abdullah b. Abbas, Said b. Müseyyeb, Ata, Tavus ve Hasan-ı Basri'den nakledilmekte, Ebu Hanife de aynı görüşü benimsemektedir. İmam Malik ve İmam Ahmed b. Hanbel'in mezheplerinde meşhur olan görüş te budur. Bunların delilleri, Peygamber efendimiz (s.a.v.)'den rivayet edilen şu hadis-i şeriftir.

عَنْ النَّبِيِّ (ﷺ) قَالَ : « إِنَّ اللهَ وَضَعَ عَنْ أُمَّتِي الْخَطَأَ وَالنِّسْيَانَ وَمَا اسْتُكْرِهُوا عَلَيْهِ » .

"Şüphesiz ki Allah, ümmetimden, hata, unutma ve zorla yaptırılan şeyin sorumluluğunu kaldırmıştır." (16)

c- Diğer bir kısım âlimler ise, hayvanı kesen müslümanın besmele çekmesinin şart olmadığını, besmele çekmenin müstehap olduğunu, hayvanı kesen kimsenin besmeleyi kasıtlı olarka terketmesi halinde dahi kesilen hayvanın yenebileceğini söylemişlerdir. Bu görüş de Abdullah b. Abbas, Ebu Hureyre ve Ata b. Ebi Rebah'tan rivayet edilmektedir. İmam Şafii de bu görüştedir. Aynı görüş, İmam Malik ve İmam Ahmed b. Hanbel'den de nakledilmiştir. Bu görüşte olanlar "Kesilirken üzerine Allah'ın adı anılmayan hayvanları yemeyin." (17) âyet-i kerimesinin "Allah'ın dışındaki varlıkların adı zikredilerek kesilenleri kasdettiğini söylemişlerdir. Delil olarak da Darekutni'nin rivayet ettiği şu hadisi zikretmişlerdir. "Müslüman bir kimse bir hayvanı keser de Allah'ın ismini anmazsa sen o kesileni ye. Çünkü müslümanda Allah'ın isimlerinden biri mutlaka mevcuttur." (18)

Hz. Aişe (r.anh.) diyor ki:

عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ انَّ هٰهُنَا اَقْوَاما حَدِيثاً عَهْدُهُمْ بِشِرْكٍ يَأْتُونَا بِلُحْمَانٍ لاَنَدْرِى يَذْكُرُونَ اسْمَ اللهِ عَلَيْهَا اَمْ لاَ قَالَ اذْكُرُوا انْتُمْ اسْمَ اللهِ وَكُلُوا.

16 İbn. Mace, K. et-Talak, b. 16, Hadis no: 2044, 2045
17 En'am suresi, 7/12
18 Darekutni iki sayd ez-Zebaih, Hadis no: 96 C. 4 s. 296

"Bir kısım insanlar Resulullah'tan şunu sordular: "Ey Allah'ın Resulü, müşriklikten yeni çıkmış olan bazı insanlar bize et getiriyorlar. Bilmiyoruz onları keserlerken üzerlerine Allah'ın adını andılar mı anmadılar mı?" Resulullah buyurdu ki: "Siz o ete besmele çekin ve yiyin." (19)

Boğularak ölen, dövülerek öldürülen hayvanların etini yemek de haramdır.

Müfessirler, burada zikredilen boğulmadan hangi suretle boğulmanın kastedildiği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir:

a- Süddi, Dehhak ve Katade'den nakledilen bir görüşe göre burada ifade edilen boğulma şeklinden maksat, hayvanın, başını bir şeyin arasına soktuktan sonra çıkamayarak boğulmasıdır.

b- Dehhak'tan nakledien diğer bir görüşe göre boğulmaktan maksat, bağlanan hayvanın, bağlandığı ipe takılarak boğulup ölmesidir.

c- Abdullah b. Abbas ve Katade'den nakledilen diğer bir görüşe göre buradaki boğulan hayvandan maksat, müşriklerin, boğarak öldürdükleir hayvanlardır. Çünkü onlar, hayvanları kesme yerine onu boğup öldürürler sonra da etini yerlerdi.

Âyette zikredilen, dövüşerek ölen hayvanlardan maksat, birbirleriyle dövüşerek ölen hayvnalardır. Cahiliye döneminde insanlar, bu şekilde ölen hayvanların da etlerini yerlerdi.

Taberi buradaki boğulmaktan maksadın, hayvanın kendi kendine boğulması olduğunu söylemiş ve bu boğulmanın da hayvanın kafasını bir yere sokup kurtulamayarak olabileceğini yahut da bağlandığı bağa düşerek boğulmuş olabileceğini söylemiştir. Buradaki boğulmayı, insanların boğması mânâsına almak isabetli değildir. Çünkü âyetin metni boğmaktan değil boğulmaktan bahsetmektedir.

Âyette zikredilen hayvanın dövülerek öldürülmesinden maksat, ehli hayvanları kesme yerinde döverek öldürmektir. Cahiliye döneminde insanlar hayvanları döverek öldürüyor ve onların etlerini yiyorlardı. Allah teala bu şekilde öldürülen hayvanların etlerinin müslümanlara haram olduğunu beyan etti.

Âyette zikredilen, düşerek ölenden maksat, hayvanın, yüksek bir yerden düşerek ölmesi veya kuyu gibi derin çukurlara düşerek ölmesidir. Cahiliye döneminde insanlar bu şekilde ölen hayvanların etlerini yerlerdi. Allah teala, müslümanlara bunların etlerini de haram kıldı.

Âyette zikredilen, dövüşerek ölen hayvandan maksat, birbirleriyle dövü-

19 Buhari, K. et-Tevhid bab: 13 K. ez-Zebaih bab: 21

şerek ölen hayvanlardır. Cahiliye döneminde insanlar bu şekilde ölen hayvanların da etlerini yerlerdi.

Âyette, eğitilmemiş yırtıcı avcı hayvanların yakalayıp bir kısmını yedikleri hayvanların etlerini yemenin de haram olduğu beyan edilmektedir.

Âyet-i kerimede "Canı çıkmadan kestiğiniz hariç." buyurulmaktadır.

Müfessirler bu istisnayı iki şekilde yorumlamışlardır.

a- Abdullah b. Abbas, Hasan-ı Basri Katade, İbrahim en-Nehai, Tavus, Dehhak, İbn-i Zeyd ve Hz. Ali'den nakledilen bir görüşe göre buradaki istisna, Allah'tan başkası adına kesilen, boğulmakta olan, dövülen, düşen, dövüşen ve yırtıcı hayvanlar tarafından yenmekte olan hayvanlardır. Bu gibi hayvanlar ölmeden yetişilip kesilirlerse bunların etlerini yemek helaldir.

b- Diğer bir kısım âlimlere göre ise buradaki istisna, âyette zikredilen haram olma hükmünden istisnadır. Bunlara göre Allah teala, haram kılınanları saydıktan sonra helal kılınan hayvanların ancak kesilmeleri halinde insanlara helal olacağını beyan etmiştir.

Taberi birinci görüşü tercih etmiştir. Buna göre Allah'tan başkası adına kesilmekte olan, boğulmakta olan, yüksek bir yerden düşerek ölmekte olan, dövülerek canı çıkmakta olan, dövüşerek ölmekte olan, yırtıcı hayvanların saldırısına uğrayarak ölmekte olan hayvanlar, çıkmadan önce yetişilip kesilirse bunların etlerini yemek helaldir. Bunların ölüp ölmediklerini ise, ayaklarını, kuyruklarını oynatmalarıyla veya gözlerini çevirmeleriyle tesbit etmek mümkündür.

Putlara kurban olmak üzere, dikilen taşlar üzerinede kesilen hayvanların eti de yenmez, haramdır.

Mücahid diyor ki: "Buradaki "Dikilen taşlar"dan maksat, Kâbe'nin çevresinde bulunan taşlardır. Cahiliye döneminde hayvanları onların üzerinde keserlerdi.

Fal oklarıyla size taksim edilen kısmeti aramanız da haram kılınmıştır. Yani yolculuğa veya savaşa giderken, gayb âleminde sizin için ne taksim edildiğini anlamak üzere fal oklarına başvurmanız da size haram kılınmıştır.

Cahiliye döneminde insanlar, fal oklarını, bir kısım işlerde karar veren tanrılar kabul ederek onlara başvuruyorlar ve onlardan ilham almaya çalışıyorlardı. Bu oklardan bazılarının üzerine "Rabbim bana emretti." bazılarına "Rabbim bana yasakladı." diğer bazılarına da hiçbir şey yazmazlardı. Bunlar, yolculuğa veya savaşa çıkmak istediklerinde yahut evlenmek istediklerinde bu oklarla, kendilerine taksim edilen kısmeti bulmaya çalışırlardı. Çektikeri ok "Rabbim bana emretti." yazılı olanı ise işlerine devam ederlerdi. "Rabbim bana yasakladı." olanı çıkarsa yapmak istedikleri işten vazgeçerlerdi. Herhangi bir şey yazılı olmayan ok çıkarsa, tekrar çekmeye devam ederlerdi. Said b. Cübeyr, Hasan-ı Basri, Mücahid, Katade, İbn-i Zeyd, Süddi, Abdullah b. Kesir, âyetin bu bölümünü bu şekilde izah etmişlerdir. Bunları yapmak, yani leşi, kanı, domuz etini,

dövüşerek ölen ve yırtıcı hayvanlar tarafından öldürülerek kısmen yenen hayvanı, putlara kurban edilmek üzere taşlar üzerinde kesilen hayvanı yemeniz ve fal oklarıyla size taksim edileni aramanız fasıklıktır. Allah'ın yolundan ayrılmaktır.

Bugün artık kâfirler, sizin, dininizden çıkıp müşrik veya kâfir olmanız hususunda ümitsizliğe düşmüşlerdir. O halde hakkınızda ümitsizliğe düşen bu kâfirlerin size galip geleceğinden ve sizi dininizden çıkaracaklarından korkmayın. Çünkü bunların maneviyatı çökmüştür. Fakat siz benden korkun. Yoksa sizi cezama çarptırırım.

Âyette zikredilen bu "Gün" den maksat, Mücahid'e göre Resulullah'ın yaptığı Veda Haccının arefe günüdür.

Diğer bir kısım âlimlere göre ise bu "Gün" Cuma gününe denk gelen Arefe günüdür. Bugünde Resulullah, çevresine bakınca hiçbir müşrik görememiş, yalnızca Tevhid inancına sahip olan insanları görmüştür. Bunun üzerine Allah'a hamdetmiş, Cebrail de "Bugün kâfirler dininize karşı ümitsizliğe düşmüşlerdir." âyetini getirmiştir.

Âyette "Bugün dininizi kemale erdirdim." buyurulmaktadır.

a- Abdullah b. Abbas ve Süddi'ye göre, dinin kemale erdirilmesinden maksat, getirdiği hükümlerin tamamlanmasıdır. Bunlara göre bu âyet-i kerime Resulullah'ın yaptığı Veda Haccının arefe gününde en son âyet olarak nâzil olmuş, bütün dini hükümlerin tamamlandığını bildirmiş ve bu âyetin inmesinden sonra Resulullah sadece seksen gün yaşamıştır. Bunlara göre âyetin bu bölümünün izahı şöyledir: "Ey müminler, artık bugün size farz kıldığım hükümleri, koyduğum cezaları, emirlerimi, yasaklarımı, helallerimi, haramlarımı, kitabımda indirdiğim âyetlerimi ve âyetlerimde zikrettiğim açıklamaları ve dini hususlarda muhtaç olduğunuz herşeye dair gönderdiğim delilleri tamamladım. Artık bugünden sonra bunlarda herhangi bir artma olmayacaktır.

b- Hakem, Katade ve Said b. Cübeyr'e göre ise "Bugün dininizi kemale erdirdim." ifadesinden maksat, "Bugün Hac ibadetinizi mükemmel bir şekilde yaptırdım." demektir. Yani, sizler Veda Haccını hiçbir müşrik bulunmaksızın, müminler topluluğu olarak mükemmel bir şekilde yaptınız." demektir.

Taberi bu son görüşün daha evla olduğunu söylemiştir. Zira, dini hükümlerin hangi âyette tamamlandığı hususu ihtilaflı bir konudur.

Abdullah b. Abbas ve Süddi, dini hükümlerin bu âyette tamamlanmadığını söylerlerken Bera b. Âzib de en son inen âyetin, Nisa suresinin yüz yetmiş altıncı ve sonuncu âyeti olduğunu söylemiştir.

Diğer yandan hiçbir ilim sahibi, Resulullah'tan, ölünceye kadar vahyin kesildiğini söylememiştir. Bilakis vefatından önce kendisine daha sık vahiy gel-

miştir. Madem ki durum böyledir o halde ve Nisa suresinin "Ey Muhammed, senden fetva isterler. De ki: "Size usul ve füru bırakmadan ölen kimse hakkında Allah fetva verir." [20] âyeti en son inen âyettir. Bu âyette de mirasla ilgili hükümler zikredilmektedir. Bu da göstermektedir ki "Bugün dininizi kemale erdirdim." ifadesindeki kemale erdirmekten maksat, dini hükümlerin tamamlanması değildir. Zira ondan sonra Nisa suresinin, zikredilen son âyetindeki dini hükümler nâzil olmuştur.

Eğer denilecek olursa ki: "Niçin "Bugün dininizi kemale erdirdim." âyetinden sonra herhangi bir hüküm indirilmemiştir?" diyenlerin sözünü tercih etmiyorsun da "Nisa suresinin yüz yetmiş atıncı âyeti en son inen ayettir." diyenlerin sözünü tercih ediyorsun?" Cevaben denilir ki: "Birinci sözü söyleyenler, zikrettikleri âyetten sonra herhangi bir hükmün indiğini bilmediklerini ifade etmektedirler. Halbuki onların bunu bilmemesi, daha başka sadık kimselerin onu bilerek söylediklerini kabul etmeye engel teşkil etmez.

Âyet-i kerimede "Size nimetimi tamamladım." buyurulmaktadır. Bu ifadeden maksat şudur: "Ey müminler, sizi, benim de sizin de düşmanlarınız olan müşriklere galip getirerek onları memleketinizden kovarak ve sizin, İslamdan dönerek tekrar eski dininize dönmenize dair onların ümitlerini keserek nimetimi size tamamladım."

Bu hususta Abdullah b. Abbas diyor ki: "Daha önce müşriklerle müslümanlar, beraber Hac yapıyorlardı. Tevbe suresi inince müşrikler Beytullah'tan uzaklaştırıldı. Müslümanlar Beytullah'ı müşrikler olmaksızın Hac ettiler. İşte bu, Allah tealanın "Üzerinize olan nimetimi tamaladım." ifadesindeki "Nimeti tamamlama"dır.

Âyet-i kerimede geçen ve "Din olarak size İslamı seçtim." diye tercüme edilen (ورضيت لكم الاسلام دينا) cümlesi şu şekilde izah edilmiştir: "Ben size dinin emirlerini, yasaklarını ve diğer hükümlerini tayin ederek emrimi kabul etmenizi ve itaatime boyun eğmenizi sizin için bir din ve bir itaat yolu yaptım."

Taberi diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki: "Allah teala, bu âyet inmeden önce İslam dininin, kulları için bir din olmasına azı değil miydi de bu âyetle din olarak seçtiğini beyan etti?" Cevaben denilir ki: "Allah teala ezelden yaratıkların dininin İslam dini olmasını istemiştir. Fakat o, Peygamberi Hz. Muhammed'i ve ona tabi olan sahabilerini, İslam dininin çeşitli mertebelerine derece derece ulaştırmış, onlar bu âyetin indiği zamanlardaki son aşamaya varınca Allah teala şeriatını ve İslam dininin kendileri için din olmasına razı olduğunu beyan etmiştir.

---

20 Nisa suresi, 4/176

Müfessirler bu âyet-i kerimenin ne zaman ve nerede indiği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.

a- Tarık b. Şihab, Abdullah b. Abbas, Muhammed b. Ka'b el-Kurezi, Âmir eş-Şa'bi, Katade, İkrime, Şehr b. Havşeb, Esma bint-i yezid, Muaviye b. Ebi Süfyan ve Hz. Ömer'den nakledilen bir görüşe göre bu âyet-i kerime Cuma günü akşamleyin Resulullah Hac yapmak üzere Arafat'ta iken orada ona inmiştir. Bu hususta Tarık b. Şihab diyor ki:

عَنْ طَارِقِ بْنِ شِهَابٍ قَالَتِ الْيَهُودُ لِعُمَرَ اِنَّكُمْ تَقْرَؤُنَ آيَةً لَوْ نَزَلَتْ فِينَا لَاتَّخَذْنَاهَا عِيداً فَقَالَ عُمَرُ اِنِّى لَأَعْلَمُ حَيْثُ اُنْزِلَتْ وَاَيْنَ اُنْزِلَتْ وَاَيْنَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ) حِينَ اُنْزِلَتْ يَوْمَ عَرَفَةَ وَاِنَّا وَاللهِ بِعَرَفَةَ قَالَ سُفْيَانُ وَاَشُكُّ كَانَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ اَمْ لَا اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ .

"Yahudiler Ömer b. Hattab'a dediler ki: "Sizler bir âyeti okuyorsunuz. Şayet o âyet bize inmiş olsaydı biz onun indiği zamanı bayram edinirdik. Ömer dedi ki: "Ben o âyetin nerede ve nasıl indiğini ve onun indiği zaman Resulullah'ın nerede bulunduğunu iyi biliyorum. O âyet Arafe günü indi. Allah'a yemin olsun ki biz o zaman Arafattaydık. O gün Cuma günüydü. O âyet de "Bugün dininizi kemale erdirdim, size nimetimi tamamladım ve din olarak size İslamı seçtim..." [21] âyetidir.

Ammar b. Ebi Ammar diyor ki:

عَنْ عَمَّارِ بْنِ أَبِي عَمَّارٍ قَالَ: قَرَأَ ابْنُ عَبَّاسٍ (اَلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الإِسْلامَ دِيناً) وَعِنْدَهُ يَهُودِيٌّ فَقَالَ: (لَوْ أُنْزِلَتْ هَذِهِ عَلَيْنَا لَاتَّخَذْنَا يَوْمَهَا عِيداً) قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ : فَإِنَّهَا نَزَلَتْ فِي يَوْمِ عِيدٍ فِي يَوْمِ جُمُعَةٍ وَيَوْمِ عَرَفَةَ.

21 Buhari, K. Tefsir el-Kur'an sure 5, bab: 2

"Abdullah b. Abbas: "Bugün dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve din olarak size İslamı seçtim." âyetini okudu. Onun yanında bir Yahudi bulunuyordu. O dedi ki: "Eğer bu bize indirilecek olsaydı biz bunun indirildiği günü bayram enidirdik." Abdullah b. Abbas da dedi ki: "O âyet bayram gününde, Cuma gününde ve Arafat gününde nâzil olmuştur." (22)

Esma bint-i Yezid diyor ki:

عن أسماء بنت يزيد قالت انى لآخذة بزمام العضباء ناقة رسول الله (ﷺ) اذ أنزلت عليه المائدة كلها فكادت مِنْ ثقلها تدق بعضد الناقة.

"Ben, Resulullah'ın (غَضْبَاءَ) ismindeki devesinin yularını tutarken ona Maide suresinin tam olarak indiğini gördüm O surenin ağırlığından dolayı neredeyse devenin ayakları ezilecekti." (23)

b- Haneş'in, Abdullah b. Abbas'tan naklettiğine ve Katade'ye göre ise bu âyet ve Maide suresinin tümü, pazartesi günü Medine'de nâzil olmuştur. Bu hususta Haneş, Abdullah b. Abbas'ın şunları söylediğini rivayet etmiştir. "Peygamberiniz pazartesi günü doğmuş, Mekke'den pazartesi günü çıkmış, Maide suresi de, "Bugün dininizi kemale erdirdim." âyeti dahil pazartesi günü inmiş ve vahyin kesilmesi pazartesi günü olmuştur."

c- Rebi' b. Enes'ten nakledilen diğer bir görüşe göre Maide suresi Resulullah'a, Veda haccı yapmak üzere giderken yolda bineğinin üzerinde iken nâzil olmuş ve bineği surenin ağırlığından dolayı çökmüştür.

d- Abdullah b. Abbas'tan nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette zikredilen bu "Gün"den hangi günün kastedildiği insanlar tarafından bilinmemekte sadece Allah teala tarafından bilinmektedir. Bu izaha göre âyetin bu bölümünün mânâsı şöyledir: "Benim, dininizi kemale erdirdiğim gün, ancak benim bildiğim bir gündür. Yaratıklarımın bileceği bir gün değildir."

Taberi bu âyetin nâzil oluşu hakkındaki görüşlerden, bu âyetin Arafe gününe rastlayan Cuma gününde indiğini söyleyen birici görüşü tercih etmiştir. Zira bununla ilgili haberlerin senetleri sahih, diğerlerinin senetleri ise zayıftır.

Âyet-i kerimede: "Açlık sebebiyle zaruret içinde olan, günaha kaymayacak şekilde bu haram kılınan şeylerden yiyebilir." buyurulmaktadır. Burada

---

22 Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an sure 5, bab: 2

23 Ahmed b. Hanbel, C. 6, s. 455

"Günaha kaymayacak şekilde" diye tercüme edilen (غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ) ifadesinden maksat, kasıtlı bir şekilde haram yiyerek günah işlemekten çekinmektir. Yani açlığından dolayı bu âyette haram kılındığı beyan edilen şeylerden yeme mecburiyetinde kalan kimse bunlardan yiyebilir. Yeterki haramları yiyerek Allah'a karşı gelme niyetinde olmasın.

Âyet-i kerimenin sonunda "Allah çok affeden ve çok merhamet edendir." buyurulmaktadır.

Bu ifadeden maksat, "Allah, açlığından dolayı, mecbur kalarak bu âyette haram kılınan şeyleri yiyeni hesaba çekmeyerek kusurlarını örtendir. Aç kalması halinde haramlardan yeme ruhsatı vererek ona merhamet edendir." demektir.

Taberi diyor ki: "Eğer denecek olursa ki "Allah tealanın burada yenmesine ruhsat verdiği haram şeylerden kişi ne kadar aç olduğu zaman ve ne kadar yiyebilir?" Cevaben denilir ki: "Bu hususta şu hadis'ler rivayet edilmektedir: "Ebu Vâkid el-Leysi diyor ki:

عن أبي واقد الليثى قال قلت يا رسول الله انا بارض تصيبنا بها مخمصة فما يحل لنا من الميتة قال اذا لم تصطبحوا ولم تغتبقوا ولم تحتفؤا بقلا فشأنكم بها.

"Dedim ki "Ey Allah'ın Resulü öyle yerlerde bulunuyoruz ki oralarda aç kalıyoruz. O durumda leşten bize ne kadarı helal olur?" Resulullah buyurdu ki: "Sabahleyin bir bardak süt içmiyor, akşamleyin bir bardak süt içmiyor ve yeşilliklerden de yeteri kadar bulup yiyemiyorsanız, leş hususunda serbestsiniz." (24a)

Hasan-ı Basri diyor ki: "Bir adam Resulullah'a geldi ve dedi ki: "Aç olduğumda haram olan şeyler ne zamana kadar bana helal olur?" Resulullah da buyurdu ki: "Ailene süt içirinceye veya onların yiyeceklerini temin edinceye kadar."

Urve b. Zübeyr'in rivayet ettiğine göre Bedevilerden bir adam Resulullah'a gelip Allah'ın kendisine neyi haram neyi helal kıldığını sormuş Resulullah da ona şu cevabı vermiştir: "Senin için temiz şeyler helal, murdar şeyler de haram kılınmıştır. Ancak ihtiyacın kalmayıncaya kadar kendisinden yiyeceğin bir yiyeceği muhtaç olan müstesnadır." Bunun üzerine o kişi: "Bana onu (Haram

24a Ahmed b. Hanbel, Müsned, C. 5, s. 218 / Darimi, K. el-Edahi, bab: 24

kılınan şeyleri) helal kılacak ihtiyacım nedir ve beni ona muhtaç etmeyecek varlığım nedir?" dedi. Resulullah da buyurdu ki: "Sen, hayvanların döl verecekleri-ni bekliyorsan döllerin meydana gelmelerine kadar hayvanların etlerini yiyerek erişirsin. (İşte senin varlığın budur) Veya sen, kendini muhtaç etmeyecek bir şeyi ümit ediyorsan herhangi bir şeyle o erişeceğin varlığa erişebiliyorsan işte o zaman ihtiyacın kalmayıncaya kadar ailene dilediğini yedir." Bedevi dedi ki: "Bulduğum takdirde aileme verdiğim o şeyleri bırakmamı icabettiren varlığım nedir?" Resulullah da buyurdu ki: "Sen ailene geceleyin süt içirebiliyorsan, yemeklerden Allah'ın sana haram kıldığı şeylerden kaçın. Kendi malından başkasına bakma. Çünkü onun kullanımı sana aittir. Sen onu ye. Onun içinde haram yoktur."

يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَآ أُحِلَّ لَهُمْ ۖ قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ ٱلطَّيِّبَٰتُ ۙ وَمَا عَلَّمْتُم مِّنَ ٱلْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ
تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ ٱللَّهُ ۖ فَكُلُوا۟ مِمَّآ أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَٱذْكُرُوا۟ ٱسْمَ ٱللَّهِ عَلَيْهِ
وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ ﴿٤﴾

4- Ey Muhammed, onlar senden kendileri için neyin helal kılındığını soruyorlar. De ki: "İyi ve temiz olan şeyler size helal kılındı. Allah'ın size öğrettiklerinden, kendilerini öğretip yetiştirdiğiniz avcı hayvanların, sizin için yakaladıklarından da yiyen. Ve onları av'a salarken üzerlerine Allah'ın adını anın. Allah'tan korkun şüphesiz ki Allah, hesabı çok sür'atli olandır.

Ey Muhammed, müslümanlar sana, Allah'ın kendileri için neyin yenilmesinin helal kılındığını soruyorlar. Onlara de ki: "Size temiz ve helal olan şeyler helal kılındı. Kendilerini öğretip yetiştirdiğiniz avcı hayvanların, sizin için yakaladığı av hayvanları da helaldir. Sizler o avcı hayvanları Allah'ın size öğretmiş olduğu şekilde eğitin. Onların sizin için yakaladığı av hayvanlarından yeyin. Avcı hayvanları avın üzerine salarken Besmele ile salın. Allah'ın emirlerini tutup yasaklarından kaçınarak ondan korkun. Ve bilin ki Allah, hesaba çekmesi çok süratli olandır. Bütün yaratıkların hesabını en kısa zamanda bitirir. Çünkü Allah'ın bir şeyle meşgul olması, diğer şeyle meşgul olmasına engel değildir.

Taberi özetle diyor ki: "Bize ulaştığına göre bu âyet-i kerimenin nüzul se-

bebi şudur: Resulullah (s.a.v.) köpeklerin öldürülmesini emredince insanlar gelip ona "Hangi çeşit köpeği saklamanın ve onlarla av yapmanın helal olacağını sordular. Bu sorular üzerine Allah teala bu âyet-i kerimeyi indirdi. Saklamaları haram kılınan köpeklerden av köpeklerini, çoban köpeklerini ve mahsul koruyan köpekleri, istisna etti. Bu hususta Ebu Rafi'in şunları söylediği rivayet edilmiştir. "Bir zaman Cebrail (a.s.) Resulullah'a geldi. İçeri girmek için izin istedi. Resulullah da ona izin verdi. Ve dedi ki: "Ey Allah'ın elçisi biz sana izin vermiştik." Cebrail de dedi ki: "Evet ama biz, içinde köpek bulunan eve girmeyiz."

Ebu Rafi diyor ki: "Bunun üzerine Resulullah bana Medine'nin bütün köpeklerini öldürmemi emretti. Ben de öldürdüm. Nihayet bir kadının yanına vardım. Onun havlayan bir köpeği vardı. Kadına merhamet ederek onun köpeğini bıraktım. Sonra Resulullah'a gelip bunu anlattım. O da bana tekrar emretti. Ben de gidip o köpeği de öldürdüm. Bunun üzerine bir kısım insanlar gelip Resulullah'a dediler ki: "Ey Allah'ın Resulü, öldürülmesini emrettiğin bu köpeklerin soyundan hangisini saklamak bizim için helal olur?" Resulullah cevap vermedi. İşte bunun üzerine Allah teala: "Ey Muhammed, onlar senden kendileri için neyin helal kılındığını soruyorlar..." âyetini indirdi.

İkrime ve Muhammed b. Ka'b da âyetin nüzul sebebi hakkında bu görüşü zikretmişlerdir.

Âyet-i kerimede geçen ve "Avcı hayvanlar" diye tercüme edilen (اَلْجَوَارِح) kelimesinin lügat mânâsı "Kazanan ve elde eden." demektir. Avcı hayvanlar, tuttukları hayvanları sahiplerine kazandırdıkları için onlara bu ad verilmiştir. Ancak müfessirler hangi tür hayvanların avcı hayvanlar sayılacağı hususunda iki görüş zikretmişlerdir:

a- Hasan-ı Basri, Mücahid, Hayseme b. Abdurrahman, Ali b. Hüseyin, Abdullah b. Abbas, Tavus ve Ubeyd b. Umeyr'den nakledilen bir görüşe göre bu âyette zikredilen avcı hayvanlardan maksat, kendisine avcılık öğretilen her türlü kanatlı ve kanatsız hayvandır. Mesela, köpek, pars, şahin, doğan ve benzeri hayvanlardır.

b- Dehhak, Süddi ve Abdullah b. Ömer'den nakledilen diğer bir görüşe göre burada zikredilen avcı hayvanlardan maksat, sadece köpeklerdir. Diğer hayvanlar değildir.

Taberi, âyetin, avcı hayvanları umumi bir şekilde ifade etmesi nedeniyle birinci görüşün tercihe şayan olduğunu bu nedenle köpek olsun kuş olsun bütün eğitilmiş avcı hayvanların avladıkları hayvanların yenilebileceğini söylemiş ve bu husuta Resulullah'ın, şahinlerin avladığı hayvanların yenileceğine dair izin verdiğini zikretmiştir.

Adiy b. Hatim diyor ki: "Ben, Resulullah (s.a.v.) den, şahinin avladığı

hayvanın durumunu sordum, buyurdu ki: "Senin için yakaladığını ye."

Âyet-i kerimede, kendilerine av hayvanları için: "Allha'ın size öğrettiklerindn kendilerini öğretip yetiştirdiğiniz.." buyurulmaktadır.

Av hayvanlarının, Allah tealanın, müslümanlara öğrettiği şekilde nasıl eğitilecekleri hususunda müfessirler farklı görüşler zikretmişlerdir.

a- Abdullah b. Abbas, Âmir eş-Şa'bi, Abdullah b. Ömer, Tavus, Said b. cübeyr, İbrahim en-Nehai ve Süddi'den nakledilen bir görüşe göre avcı hayvanın eğitilmesi şöyledir: "Sahibi onu av üzerine salıverdiğinde o, avın arkasından koşar. Yakaladığında ondan yemez ve sahibine getirir. Sahibi onu çağırdığında onu sözünü dinler. Ondan ayrılmaz. Avcı hayvan bu halini devam ettirince eğitilmiş sayılır. Ancak İmam Ebu Yusuf'la İmam Muhammed, avcı hayvanın tam eğitilmiş sayılması için bu davranışını en az üç kere tekrar etmesi gerektiğini söylemişler fakat diğer bir kısım âlimler böyle bir sınır belirtmemişlerdir.

Bu hususta Abdullah b. Abbas'ın şunarı söylediği rivayet edilmektedir: "Eğitilmiş olan köpek, avı yakalayan ve sahibine getirinceye kadar ondan yemeyen köpektir. Şayet sahibine getirmeden önce avdan yiyecek olursa, sahibi onu canlı iken kesmeye yetişse dahi o avcı hayvanların avladıkları şeyden yememeleri gerekirken şahinin, avladığı hayvandan yemesinin, onun eğitilmiş olmadığını göstermeyeceğini ifade etmişlerdir. Bunlara göre şahin, avladığı hayvandan yese dahi onun avladığı hayvanın yenmesinde bir mahzur yoktur.

b- Şa'bi, İkrime ve Ata'dan nakledilen diğer bir görüşe göre bütün avcı hayvanların, avladıkları hayvandan yememeleri şarttır. Aksi takdirde onların avladıkları hayvanlar yenmez. Şahin de diğer avcı hayvanlar gibidir.

c- Selman'ı Fârisî, Sa'd b. ebi Vakkas, Ebu Hureyre ve Abdullah b. Ömer'den nakledilen diğer bir görüşe göre avcı hayvanın, avladığı hayvandan yememesi, onun eğitilmiş sayılması için şart değildir. Bunlara göre bütün avcı hayvanların eğitilmesi aynıdır. O da şöyledir: "Avcı hayvan avın üzerine salıverildiğinde o, avın üzerine koşar, onu yakalar. Sahibi kendisini çağırdığında dönüp gelir veya ondan kaçmaz. İşte avcı hayvan bunu yapacak olursa, Allah tealanın bu âyette beyan ettiği şekilde eğitilmiş olur. Avdan yeyip yememesi önemli değildir. Bu hususta Selman-ı Farisi ve Ebu Hureyre'nin "Avcı hayvan avın üçte ikisini yese de üçte birini bırakacak olsa sen onu ye." dedikleri , Sa'd b. Ebi Vakkas'ın da "Avladığı hayvanı yiyip sadece bir parça bırakacak olsa dahi onu ye." dedikleri rivayet edilmektedir.

Taberi diyor ki: "Bize göre bu görüşlerden doğru olmaya daha layık olanı, bu âyette zikredilen, eğitilmekten maksadın şu şekilde eğitilmiş olduğunu söyleyen görüştür:

Avcı hayvan av üzerine gönderilmeli o da gitmelidir. Sahibi onu geri ça-

ğırdığında da dönüp gelmelidir. Avı yakaladığında ondan yemeksizin sahibine getirmeli, sahibi ona bir emir verdiğinde ondan kaçmamalı, bilakis çağırısına uymalıdır. İşte kuş olsun diğer hayvanlar olsun, eğitilmeleri böyledir. Şayet avcı hayvan, avladığından yiyecek olursa o hayvan henüz eğitilmiş değildir. Ancak avcı hayvanın yakaladığı ve ondan bir miktar yediği av hayvanına, canlı iken yetişilir de kesilecek olursa onu yemek helal olur. Yetişilemezse hela olmaz. Zira bu âyette zikredilen haramlardan, yırtıcı hayvanların yediği türe dahil olur.

Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Bu görüşü tercih etmemizin sebebi, bunun hakkında Resulullah'tan birbirini destekleyen hadislerin rivayet edilmesidir.

Adiy b. Hâtim diyor ki:

عَنْ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ (ﷺ) اِنِّى اُرْسِلُ كَلْبِى وَاُسَمِّى فَقَالَ النَّبِيُّ (ﷺ) اِذَا اَرْسَلْتَ كَلْبَكَ وَسَمَّيْتَ فَأَخَذَ فَقَتَلَ فَأَكَلَ فَلاَ تَأْكُلْ فَاِنَّمَا اَمْسَكَ عَلَى نَفْسِهِ قُلْتُ اِنِّى اُرْسِلُ كَلْبِى اَجِدُ مَعَهُ كَلْبًا آخَرَ لاَ اَدْرِى اَيُّهُمَا اَخَذَهُ فَقَالَ لاَ تَأْكُلْ فَاِنَّمَا سَمَّيْتَ عَلَى كَلْبِكَ وَلَمْ تُسَمِّ عَلَى غَيْرِهِ وَسَأَلْتُهُ عَنْ صَيْدِ الْمِعْرَاضِ فَقَالَ اِذَا اَصَبْتَ بِحَدِّهِ فَكُلْ وَاِذَا اَصَبْتَ بِعَرْضِهِ فَقَتَلَ فَاِنَّهُ وَقِيذٌ فَلاَ تَأْكُلْ.

"Dedim ki "Ey Allah'ın Resulü, ben, köpeğimi av'a salıyor üzerine de besmele çekiyorum. (Bunun avladığı hayvanın hükmü nedir?) Resulullah buyurdu ki: "Sen, köpeğini saldığında ve onun üzerine besmele çektiğinde eğer o, avı yakalar, onu öldürür ve ondan yiyecek olursa sen o avı yeme. Çünkü avcı hayvan onu kendisi için yakalamıştır." (24b)

Adiy b. Hâtim diğer bir rivayetinde de diyor ki:

عَنْ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ قَالَ سَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ (ﷺ) قُلْتُ اِنَّا قَوْمٌ نَصِيدُ بِهٰذِهِ

24b Buhari, K. ez-Zebaih, bab: 9

الْكِلَابِ فَقَالَ اِذَا اَرْسَلْتَ كِلَابَكَ الْمُعَلَّمَةَ وَذَكَرْتَ اسْمَ اللهِ فَكُلْ مِمَّا اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاِنْ قَتَلْنَ اِلَّا اَنْ يَأْكُلَ الْكَلْبُ فَاِنِّى اَخَافُ اَنْ يَكُونَ اِنَّمَا اَمْسَكَهُ عَلَى نَفْسِهِ وَاِنْ خَالَطَهَا كِلَابٌ مِنْ غَيْرِهَا فَلَا تَأْكُلْ .

"Ben Resulullah'tan avı sordum ve dedim ki: "Biz, bu köpeklerle av yapan bir kavimiz." Resulullah da dedi ki: "Sen, eğitilmiş köpeklerini gönderir ve üzerlerine Allah'ın adını anacak olursan onlar, sizin için yakaladıklarını öldürmüş olsalar dahi o av hayvanını ye. Ancak köpeğin avdan yemiş olma hali müstesnadır. Çünkü korkarım ki o, bunu kendisi için yakalamıştır." (25)

Âyet-i kerimede geçen ve "Avcı hayvanların sizin için yakaladıklarından yeyin." diye tercüme edilen ifadeden neyin kasdedildiği hususunda farklı görüşler zikredilmiştir.

a- Bir kısım âlimler, âyetin bu bölümünün zahirini alarak umum ifade ettiğini bu nedenle avcı hayvanların yakaladıkları, etleri helal olan her hayvanın yenilebileceğini, avcı hayvanın, yakaladığı hayvanın bir kısmını yese dahi yine de onu yemenin helal olduğunu söylemişlerdir. Bu görüşte olanlar, avcı hayvanın, avladığından herhangi bir şeyi yemesinin, onun eğitilmemiş sayılmasına sebep olmayacağını söyleyen âlimlerdir. Bunlar daha önce zikredilmiştir.

Diğer bir kısım âlimler ise âyet-i kerimenin bu bölümünün genel bir mânâ ifade etmeyip özel bir mânâ ifade ettiğini, bu özel mânânın da "Avcı hayvanların, yakaladıklarının tümünü yeyin. Ancak bir böümü hariç. O da avcı hayvanların, yakalayıp yedikleri hayvanlardır. Siz onlardan yemeyin." şeklinde olduğunu söylemişlerdir.

Bu görüşte olan âlimler, avcı hayvanların eğitilmiş sayılabilmeleri için, yakaladıkları av hayvanlarından yememelerini şart koşan âlimlerdir. Bunlar da daha önce zikredilmiştir.

Abdullah b. Abbas, Süddi, Dehhak, Katade ve Adiy b. Hâtim de bunlardandır. Daha önce bu son görüşün tercihe şayan olduğu açıklanmıştı.

Âyette zikredilen "Allah'ın adını anın." ifadesinden maksat, avcı hayvanları avın üzerine salarken Besmele çekmektir.

Adiy b. Hâtim diyor ki: "Resulullah'a, köpekle av yapma meselesi soruldu. Resulullah buyurdu ki: "Sen, eğitilmiş köpeğini avın üzerine gönderir o da avı yakalayıp öldürürse onu ye. O köpek, tuttuğu avdan yerse sen o avdan ye-

25 Buhari, K. ez-Zebaih, bab: 7

me. Çünkü o bunu kendisi için yakalamıştır." Dedim ki: "Köpeğimi gönderiyor, ona başka köpeğin de katıldığını görüyorum." Resulullah: "Bu durumda o avdan yeme. Çünkü sen, sadece kendi köpeğine besmele çektin. Diğer köpeğe besmele çekmedin." buyurdu.

اَلْيَوْمَ اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبٰتُ وَطَعَامُ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ حِلٌّ لَّكُمْ وَطَعَامُكُمْ
حِلٌّ لَّهُمْ وَالْمُحْصَنٰتُ مِنَ الْمُؤْمِنٰتِ وَالْمُحْصَنٰتُ مِنَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ مِنْ
قَبْلِكُمْ اِذَآ اٰتَيْتُمُوْهُنَّ اُجُوْرَهُنَّ مُحْصِنِيْنَ غَيْرَ مُسٰفِحِيْنَ وَلَا مُتَّخِذِيْٓ
اَخْدَانٍ وَمَنْ يَّكْفُرْ بِالْاِيْمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهٗ وَهُوَ فِى الْاٰخِرَةِ مِنَ
الْخٰسِرِيْنَ ۝٥

5- Bugün size, temiz ve güzel olan şeyler helal kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yemekleri size helaldir. Hür ve iffetli mümin kadınlar ile sizden önce kendilerine kitap verilenlerden hür ve iffetli kadınlar, namuslu olmanız, zina yapmamanız, dost edinmemeniz ve kendilerine mehirlerini vermeniz şartıyla size helaldir. Kim dini inkâr ederse şüphesiz onun, daha önceki amelleri boşa gider. Ve âhiret gününde o, hüsrana uğrayanlardandır.

Ey müminler, kesilen hayvanlardan ve yiyeceklerden temiz olanları size helal kılındı. Murdar olanları ise haram kılındı. Kendilerine Tevrat verilen Yahudilerin ve İncil verilen Hristiyanların kestiği hayvanların etleri de size helal kılındı. Müminlerin hür kadınlarıyla, kendilerine kitap verilen Yahudi ve Hristiyaları hür kadınlarıyla evlenmeniz de size helal kılındı. Ancak, evlendiğiniz bu kadınlara mehirlerini vermeniz, iffetli olmanız, hayasızlık yapmamanız ve onları dost tutmamanız şartıyla size helal kılınmıştır. Kim, Allah'ın, iman etmeyi emrettiği şeyleri inkâr edecek olursa şüphesiz ki onun amelleri iptal edilir. O kimse, âhirette hüsrana uğrayanlardan olur.

*Ehl-i kitabın kestiğinin yenmesinin helal olduğu huusunda şu hadis-i şerif delil gösterilmektedir:

يهودية من أهل خيبر سمّت شاة مصليّة ثم أهدتها لرسول الله (ﷺ) ، فأخذ رسول الله (ﷺ) الذراع، فأكل منها، وأكل رهطٌ من أصحابه معه، ثم قال

لهم رسول الله (ﷺ) : « ارفَعُوا أيديكم » وأرسل رسول الله (ﷺ) إلى اليهودية فدعاها ، فقال لها: « أَسمَمتِ هذه الشَّاةَ »؟ قالت اليهودية: من أخبرك؟ قال : « أخبرتني هذه في يدي : للذراع، قالت: نعم، قال: « فما أردت إلى ذلك »؟ قالت : قلت : إن كان نبياً فلن يضره، وإن لم يكن (نبياً) استَرَحْنَا منه، فعفا عنها رسول الله (ﷺ) ولم يعاقبها، وتوفي بعض أصحابه الذين أكلوا من الشاة، واحتجم رسول الله (ﷺ) على كاهله من أجل الذي أكل من الشاة، حجمه أبو هند بالقَرن والشَّفرة، وهو مولىً لبني بياضة من الأنصار. كان رسول اللهِ (ﷺ) يقبل الهدية ولا يأكل الصدقة، زاد : فأَهدت له يهودية بخيبر شاةً مَصْلِيَّةً سمَّتْها ، فأكل رسول اللهِ (ﷺ) منها وأكل القوم ، فقال : «أرفعوا أيديكم ؛ فانها أخبرتني أَنها مسمومة » فمات بشر بن البراء بن معرور الأنصاري ، فأرسل إلى اليهودية: « ما حملك على الذي صنعت »؟ قالت : إن كنت نبياً لم يضرك الذي صنعت ، وإن كنت ملكاً أَرَحْتُ الناسُ منك ، فأمر بها رسول الله (ﷺ) ، فقتلت، ثم قال في وجعِهِ الذي مات فيه: « ما زلت أجِدُ من الأكلة التي أكلت بخيبر، فهذا أوانُ قَطَعْتُ أَبْهَرِى.

"Hayberli bir Yahudi kadın,kızartılmış bir koyunu zehirleyerek Resulullah'a ikram etti. Resulullah koyunun ön kolundan alıp yedi. Kendisiyle beraber sahabilerden bir cemaat da o koyundan yedi. Sonra Resulullah onlara "Ellerinizi yemekten çekin." buyurdu. Yahudi kadına adam gönderip yanına çağırdı ve ona

"Sen bu koyunu zehirledin mi?" diye sordu. Kadın: "Bunu sana kim haber verdi?" dedi. Resulullah "Elimde bulunan bu kol haber verdi." dedi. Bunun üzerine kadın: "Evet zehirledim." cevabını verdi. Resulullah: "Maksadın neydi?" diye sordu. Kadın da şu cevabı verdi: "Ben, kendi kendime dedim ki: "Eğer bu adam Peygamber ise bu koyun ona asla zarar vermez. Şayet Peygamber değilse ondan kurtulmuş oluruz." Resulullah o anda bu kadını affetti, cezalandırmadı. Koyundan yiyen sahabilerden bazıları öldü. Resulullah da bu koyundan yediği için omuzundan kan aldırdı."

Diğer bir rivayette, ölen kişilerden birisinin, Bişr b. el-Bera olduğu ve onun ölümünden sonra Resulullah'ın, o kadını öldürttüğü bildirilmektedir." (26)

Âyet-i kerimede, kendilerine kitap verildiği zikredilenlerden kimlerin kastedildiği hususunda iki görüş zikredilmiştir.

a- Abdullah b. Abbas, Hasan-ı Basri, İkrime, Şa'bi, Ata, Hakem, Hammad ve Katade'ye göre burada zikredilen ehl-i kitaptan maksat, kendilerine Tevrat ve İncil verilnen Yahudi ve Hristiyanlar ve bu iki dine herhangi bir milletten giren insanlardır. Bunlar, sadece kendilerine Tevrat ve İncil verilen İsrailoğullarının soyundan gelen insanlar değildir. Bu itibarla Arap oldukları halde Hristiyan olan Tağlib oğullarının kestikleri hayvanlar da müslümanlar tarafından yenebilir. Bu hususta Abdullah b. Abbas'ın, şunu söylediği rivayet edilmektedir. "Tağlib oğullarının kestiklerini yeyin, kadınlarıyla da evlenin. zira Allah teala kitabında: "Ey iman edenler, Yahudi ve Hristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostudurlar. Sizden kim onları dost edinirse şüphesiz o da onlardan olur." (27) buyurulmaktadır.

Görüldüğü gibi, Yahudi ve Hristiyanları sadece dost edinenler bile onlardan sayılmıştır. Başka milletlerden onların dinine girenler elbetteki onlardan olacak ve onların hükümlerine tabi olacaklardır. Yani Arap olduğu halde İsrailoğullarına gelen İncile bağlanıp Hristiyan olan Tağlib oğulları ehl-i kitab sayılırlar bu sebeple de kestikleri yenir.

b- Diğer bir kisim âlimlere göre ise bu âyette kendilerine kitap verildiği zikredilen ehl-i kitaptan maksat, kenndilerine Tevrat ve İncil verilen İsrailoğulları ve bizzat onların soyundan gelen insanlardır. Başka milletlerden bu dinlere girenler burada zikredilen ehl-i kitap mefhumuna girmemekte bu nedenle de kestikleri hayvanlar helal sayılmamaktadır, yenilmezler. Muhamed b. İdris eş-Şafii (İmam Şafii) bu görüşte olanlardandır.

Taberi diyor ki: "Muhammed b. İdris eş-Şafii'nin bu görüşe varmasının

---

26 Ebu Davud, K. ed-Diyat, bab: 6, Hadis no: 4510, 4512 / Darimi, K. el-Mukaddime b. 11

27 Maide suresi, 5/51

sebebi Arap Hristiyanların kestikleri hayvanların etlerinin yenmeyeceği hususundaki görüşlere tabi olmasıdır.

Bu hususta Hz. Ali'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Tağlib oğulları Hristiyanlarının kestiklerini yemeyin. Çünkü onlar Hristiyanlığın sadece içki içme adetine sarılmışlardır." Abdullah b. Abbas'ın da "Siz, Arap olan Hristiyanların ve Ermeni Hristiyanların kestiklerini yemeyin." diye söylediği rivayet edilmektedir.

Taberi diyor ki: "Aslında Hz. Ali'den rivayet edilen bu gibi haberler şunu ifade etmektedir: Hz. Ali, Tağlib oğullarının kestiklerini yemeyi yasaklıyordu. Çünkü onlar, gerçek Hristiyanların helal kabul ettikleri şeyleri helal saymayarak ve haram kabul ettikleri şeyleri de haram kabul etmeyerek hakiki Hristiyanlığı bırakmışlar sadece içki içme âdetini devam ettirmişlerdir. İşte israiloğullarından olmayan diğer miletlerin Hristiyanlığın sadece içki içme âdetini alarak kendilerini onlardan saymaları onlara yakışmayan bir şeydir."

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki: "Muhammed b. İdris eş-Şafii'nin bu görüşü isabetli değildir. Her milletten Yahudi ve Hristiyan olanların kestikleri hayvanlardan yemek mübahtir.

Âyette zikredilen ehl-i kitabın yemeğinden maksat, Mücahid, ibrahim en-Nehai, Abdullah b. Abbas, Hasan-ı Basri, Süddi, Dehhak, İbn-i Zeyd ve Ebu'd-Derda'dan da nakledildiği gibi ehl-i kitabın kestiği hayvanların etidir.

Âyet-i kerimede, "Hür ve iffetli mümin kadınlarla sizden önce kendilerine kitap verilenlerden hür ve iffetli kadınlar." ifadesi zikredilmektedir. Bu ifadede geçen ve "Hür ve iffetli" diye tercüme edilen (اَلْمُحْصَنَاتُ) kelimesinden neyin kastedildiği hususunda iki görüş zikredilmiştir.

a- Mücahid, Tarık b. Şihab, Âmir eş-Şa'bi ve Hasan-ı Basri'den nakledilen bir görüşe göre bu kelimeden maksat, "Hür olan kadınlar" dır. Bunların iffetli veya iffetsiz olmaları farksızdır. Bu gröüşte olanlara göre bu âyet-i kerimeden anlaşılmaktadır ki, Allah teala, mümin erkeklere, hür olan mümin kadınlarla ve hür olan ehl-i kitap kadınlarla evlenmeyi helal kılmıştır. Hür kadınların iffetli olmamaları veya iffetsizliğe düşüp sonra vazgeçmiş olmaları önemli değildir.

Yine bu âyetten anlaşılmaktadır ki, cariyelerle evlenmek caiz değildir. Çünkü sadece hür kadınlarla evlenileceği beyan edilmiştir. Ancak mümin cariyelerle de evlenileceği şu âyette: "Sizden hür mümin kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyen kimse, sahib olduğunuz mümin cariyelerden evlensin.." [28] diye zikredilmiş, kâfir olan cariyelerle evlenme ise, izahını yapmakta olduğumuz âyet-i

28 Nisa suresi, 4/25

kerimenin delaletiyle yasaklanmıştır.

Görüldüğü gibi bu görüşte olanlar (الْمُحْصَنَاتُ) kelimesini "Hür olan kadınlar" diye izah ettiklerinden, zina eden kadınlarla evlenmenin helal olduğunu söylemişlerdir. Hz. ömer'in, hilafeti döneminde zina eden bir kadının mümin bir erkekle evlenmesine izin verdiği, Tarık b. Şihab, Âmir eş-Şa'bi ve benzeri kimseler tarafından rivayet edilmiştir. Bu hususta Âmir diyor ki: "Biz Hemedan oğullarından bir kadın zina etmişti. Ona, Resulullah'ın zekat toplayan memuru zina cezası uygulayarak sopa vurmuştu. Sonra kadın tevbe etmişti. Kadının akrabaları Ömer'e geldiler ve ona: "O, çok çirkin bir iş yaptığı halde biz onu nasıl evlendireceğiz?" dediler. Ömer de onlara: "Yemin olsun ki eğer onun yaptıklarından herhangi bir şeyi anlattığınızı duyarsam sizi cezalandırırım." dedi.

Âmir eş-Şa'bi diyor ki: "Yemen halkından bir adamın kızkardeşi fuhuş yaptı. Kadın, usturayı boynundaki şah damarına sürerek kesmek istedi. Ona yetişildi ve engel olundu, yarası tedavi edildi. Kadın iyileşti. Sonra amcası onu ailesi ile birlikte Medine'ye getirdi. Kadın Kur'an okumaya başladı. Çokça ibadet yaptı. Öyle ki onların kadınlarının en çok ibadet yapanı oldu. Amcasından onu istediler. Amcası hem onun geçmişteki halini gizlemek istemiyor hem de yeğenini rezil etmek istemiyordu. Bunun üzerine Ömer'e geldi ve meseleyi ona anlattı. Ömer de dedi ki: "Eğer sen onun bu meselesini yayarsan seni mutlaka cezalandırırım. Sana, onunla evlenmek isteyen ve senin de razı olacağın salih bir adam gelirse onu o adamla evlendir." dedi.

b- Mücahid, Âmir eş-Şa'bi, Süfyan es-Sevri, Süddi, Katade, İbrahim en-Nehai ve Hasan-ı Basri'den nakledilen diğer bir görüşe göre âyetin bu bölümünde zikredilen (الْمُحْصَنَاتُ) kelimesinden maksat, iffetli olan, zina etmeyen kadınlardır. Bunlara göre hür olan mümin ve ehl-i kitap kadınlarla evlenilmesi caiz olduğu gibi köle olan mümin ve ehl-i kitap cariyelerle de evlenilmesi helaldir. Ancak evlenilen kadın hür olsun, köle olsun, mümin olsun, ehl-i kitap olsun zina etmiş olmamalıdır. Aksi takdirde onunla evlenilemez. Bu hususta Âmir eş-Şa'bi demiştir ki: "Yahudi ve Hristiyan kadınların (الْمُحْصَنَاتُ) olmalarından maksat, zina etmemeleri ve cünüplükten yıkanmalarıdır.

Katade diyor ki: "Hür bir kadın, erkek kölesiyle ilişkide bulundu. Kendisine, bunu niçin yaptığı sorulunca: "Ben, Allah tealanın kitabındaki: "...Sahib olduğunuz kölelere iyilik edin..." [29] âyetini bu şekilde te'vil ettim." dedi. Kadın, Ömer b. el-Hattab'a getirildi. Resulullah'ın sahabilerinden bir kısım insanlar: "Bu kadın, Allah'ın kitabındaki bir âyeti uygun olmayan bir şekilde te'vil etmiş." dediler. Bunun üzerine Ömer köleyi yanına çağırdı. Başını tıraş etti ve

29 Nisa suresi, 4/36

kadına da dedi ki: "Sen bundan sonra hiçbir müslümana helal değilsin."

İbrahim en-Nehai'ye de, nikahlanmadan önce bir kadını dost edinmenin hükmü soruldu. O da: "Bu kadının mehir hakkı yoktur. Bunlar birbirlerinden ayrılsınlar." dedi.

Müfessirler, âyet-i kerimenin bu bölümünde geçen (الْمُحْصَنَاتُ) kelimesini "İffetli kadınlar" mânâsında aldıkları takdirde dehür kadınlar mânâsında aldıkları takdirde de kendi aralarında iffetli veya hür kadınlardan özelikle kimlerin kastedildiği hususunda dört görüş zikretmişlerdir.

a- Bir kısım âlimlere göre burada zikredilen (الْمُحْصَنَاتُ) ifadesinden maksat, iffetli olan ve mümin ve ehl-i kitap olan kadınlardır. Bunlardan olan kadınlarla evlenmek caizdir. Müslüman bir erkek, hür veya cariye olan mümin bir kadınla evlenebileceği gibi ehl-i kitap olan hür veya cariye, zımmi veya harbi olan kadınlarla da evlenebilir. Çünkü âyet, umumi bir ifade ile ehl-i kitap ve müminlerden her kadınla evlenilebileceğini beyan etmiştir.

b- Diğer bir kısım âlimler ise buradaki (الْمُحْصَنَاتُ) kelimesinden maksadın "Hür kadınlar" demek olduğunu, bu itibarla mümin olan hür kadınlarla evlenilebileceği gibi ehl-i kitap olan her hür kadınla da evlenilebilir. Bunun zımmi veya harbi olması, Yahudi veya Hristiyan olması farksızdır. Yeter ki ehl-i kitap ve hür olsunlar.

c- Başka bir kısım âlimlere göre ise buradaki ehl-i kitap kadınlarından maksat, sadece İsrailoğullarından, kendilerine Tevrat ve İncil gelen kadınlar ve o kadınların soylarından gelen kızlardır. Bunlara göre başka milletlerden Yahudi ve Hristiyanlık dinine girenlerin kadınlarıyla evlenmek caiz değildir. Bu görüş, İmam Şafii ve ona tabi olanlardan nakledilmektedir.

d- Abdullah b. Abbas'tan nakledilen diğer bir görüşe göre burada zikredilen ehl-i kitap kadınlarından maksat, müslümanlarla zimmet sözleşmesi yapan ehl-i kitabın kadınlarıdır. Bu hususta Abdullah b. Abbas'ın: "Ehl-i kitabın bazı kadınları bize helaldir, bazı kadınları ise helal değildir." dediği ve sonra da şu âyeti okuduğu rivayet edilmektedir: "Kitap ehlinden, Allah'a ve âhiret gününe iman etmeyenler, Allah'ın ve Peygamberinin haram kıldığını haram saymayanlar ve hak din olan İslamı din edinmeyenlerle, boyun eğip kendi elleriyle cizye verinceye kadar savaşın." (30)

Abdullah b. Abbas bu âyeti okuduktan sonra demiştir ki: "Ehl-i kitaptan bize kim cizye verirse işte onların kadınları bize helal olur. Kim de cizye vermezse onların kadınları bize helal olmaz."

Taberi diyor ki: "Tercihe şayan olan görüş, bu âyette zikredilen (الْمُحْصَنَاتُ

30 Tevbe suresi, 9/29

) kelimesinden maksadın hür kadınlar olduğunu söyleyen görüştür. Buna göre âyet-i kerime, hür olan mümin kadınlarla ve hür olan ehl-i kitap kadınlarla, mümin erkeklerin evlenmelerinin helal olduğunu beyan etmiş, Nisa suresinin yirmi beşinci âyeti de mümin olan cariyelerle evlenmenin helal olduğunu beyan etmiş, mümin olmayan cariyelerle evlenme ise helal olan evlenmenin dışında kalmıştır.

Ayrıca, evlenilmesi helal olduğu zikredilen bu kadınların iffetli olmamaları veya fuhuş işleyip tevbe etmiş olmaları farksızdır. Biz bu meselenin farksız olduğunu başka yerlerde ispatladık. Burada tekrarlanmasına gerek görmedik.

Âyet-i kerimede geçen ve "Namuslu olmanız" diye tercüme edilen (اَلْمُحْصِنِينَ) ifadesinden maksat, "Açıkça zina etmemeniz." demektir. "Dost edinmemeniz." diye tercüme edilen (غَيْرَ مُسَافِحِينَ) ifadesinden maksat, "Dostlar edinmemeniz, dost tutmamanız." demektir. Yani müminler, kadınlara mehir vererek onlarla evlendiklerine dair şahit tutarak evlensinler. Onlarla açık veya gizli bir şekilde zina etmesinler." demektir.

Âyet-i kerimenin sonunda: "Kim dini inkâr ederse şüphesiz onun daha önceki amelleri boşa gider." buyurulmaktadır. Yani kim Allah'ın, tasdik etmesini emrettiği birliğini, Muhammed'in Peygamberliğini ve onun Allah katından getidiklerini inkâr edecek olursa şüphesiz ki o, dünyada iken sevap kazanacağı ümidiyle yaptığı amellerin sevabını iptal etmiş olur. O, âhirette kendisini aldatan ve helak olanlardan olacaktır.

Bu hususta Abdullah b. Abbas diyor ki: "Allah bize buyurmuştur ki: "İman, sarılacak sağlam bir kulptur. O olmaksızın hiçbir amel kabul edilmeyecektir. Cennet ancak bu imanı terkedene haram kılınmıştır."

Katade de özetle şöyle diyor: "Ehl-i kitabın kadınlarıyla evlenilebileceği hükmü nâzil olunca bir kısım müminler: "Biz onların kadınlarıyla nasıl evleneceğiz? Onlar bizim dinimizden değiller." demişlerdir. Bunun üzerine Allah tea-la: "Kim dini inkâr ederse şüphesiz onun daha önceki amelleri boşa gider ve âhiret gününde o, hüsrana uğrayanlardandır." hükmünü indirmiş ve ehl-i kitap kadınlarının kâfirliklerini bilerek onlarla evlenmeyi helal kıldığını beyan etmiştir.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِذَا قُمْتُمْ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ فَٱغْسِلُوا۟ وُجُوهَكُمْ

وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى ٱلْمَرَافِقِ وَٱمْسَحُوا۟ بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى ٱلْكَعْبَيْنِ ۚ وَإِن

كُنتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا ۚ وَإِن كُنتُم مَّرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِّنكُم
مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا
بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُم مِّنْهُ ۚ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُم مِّنْ حَرَجٍ وَلَٰكِن يُرِيدُ
لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٦﴾

6- Ey iman edenler, namaza kalktığınız zaman yüzlerinizi ve ellerinizi dirseklere kadar yıkayın. Başlarınızı meshedin. Ayaklarınızı da topuklarla beraber yıkayın. Eğer cünüp iseniz temizlenin. Şayet hasta iseniz yahut yolculukta bulunuyorsanız yahut herhangi biriniz tuvaletten gelmişse veya kadınlara dokunmuşsanız ve su da bulamamışsanız temiz toprakla teyemmüm edin. Yüzlerinizi ve ellerinizi temiz toprakla meshedin. Allah size bir zorluk çıkarmayı dilemez. Fakat o, temizlenmenizi ve üzerinizde olan nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz.

Ey iman edenler, siz namaz kılmak istediğiniz zaman abdestsiz iseniz, yüzlerinizi ve ellerinizi dirseklerle beraber temiz su ile yıkayın. Başlarınızı meshedin. Ve ayaklarınızı topuklarla beraber yıkayın. Şayet cünüp iseniz yıkanarak temizlenin. Eğer hasta iseniz veya yolculukta bulunuyorsanız yahut abdest bozmaktan gelmişseniz veya hanımlarınızla cinsi münasebette bulunmuşsanız ve bu durumda su bulamıyorsanız yahut su bulunduğu halde onu kullanma imkanınız yoksa temiz bir toprakla teyemmüm edin. O toprakla yüzünüzü ve ellerinizi meshedin. Allah size farz kılmış olduğu hükümlerle sizi zora koşmak ve sıkıntıya sokmak istemez. Fakat o sizi, abdestsizlikten, cünüplükten ve manevi kirler olan günahlardan temizlemek ister. Ve şükredesiniz diye teyemmümü size mübah kılarak size olan nimetini tamamlamak ister.

*Âyet-i kerimede müminlere, namaza kalktıkları zaman abdest almaları emredilmektedir.

Müfessirler, namaza hangi halde kalkıldığında abdest alınması gerekli olacağı hususunda çeşitli görüşler zikretmişlerdir.

a- Abdullah b. Abbas, Ebu Musa el-Eş'ari, Ebul Âliye, Said b. el-Müseyyeb, İbrahim en-Nehai, Hasan-ı Basri, Cabir b. Abdullah, Dehhak, Esved ve Süddi'den nakledilen bir görüşe göre bu âyet-i kerimede, kişi abdestsiz iken namaza kalktığı zaman abdest alması emredilmiştir. Şayet kişi namaza kalkmadan

önce abdestli ise yeniden abdest alması gerekli değildir.

Bu hususta İkrime diyor ki: "Abdullah b. Abbas dedi ki: "Abdestsiz olmadıkça abdest almak gerekmez." Yine İkrime diyor ki: "Sa' b. Ebi Vakkas, bir kaç namazı bir abdestle kılardı." Muhammed b. Sirin diyor ki: "Ben, Âbide es-Selmaniye sordum ki: "Abdest almayı hangi hal gerektirir?" O da dedi ki: "Abdestsiz olma hali."

Tarif b. Yezid'den nakledilmiştir ki, onlar Ebu Musa el-Eş'ari ile birlikte Dicle nehrinin kenarında bulunuyorlarmış. Abdest alıp öğle namazını kılmışlar. Sonra ikindi ezanı okununca adamlar kalkıp Dicle nehrinde tekrar abdest almaya başlamışlar. Bunun üzerine Ebu Musa: "Abdest almak ancak abdestsizlik halinde gerekir." demiştir.

A'meş diyor ki: "Ben, İbrahim en-Nehai'nin, öğle, ikindi ve akşam namazlarını tek bir abdestle kıldığını gördüm. Fadl b. Mübeşşir diyor ki: "Ben, Cabir b. Abdullah'ın birkaç vakit namazı tek bir abdestle kıldığını gördüm. O, idrarını yaptığında veya başka bir şeyle abdestini bozduğunda abdest alırdı. Suyun artığı ile mestlerini meshedirdi. Dedim ki: "Ey Ebu Abdullah, bu, senin görüşüne dayanarak yaptığın bir şey mi?" Dedi ki "Hayır. Ben, Resulullah'ın böyle yaptığını gördüm ve ben de onun yaptığını yapıyorum.

b- Zeyd b. Eslem ve Süddi'ye göre bu âyette zikredilen namaza kalkma halinden maksat, uykudan sonra namaza kalkma halidir. Uyuyan kimsenin abdesti bozulmuş olacağından, uyandıktan sonra namaz kılmak istediğinde abdest alması emredilmiştir.

c- İkrime'nin ve Nizal'ın Hz. Ali'den, Enes'in de Hz. Ömer'den rivayet ettiklerine göre bu iki sahabi bu âyet-i kerimenin, her namaz kılmaya kalkıldığında abdest almayı emrettiğini söylemişlerdir. Ancak kişi abdestli olduğu halde namaz kılmak istediğinde tekrar abdest alırken bu abdesti biraz daha hafif alır. mesela ayaklarını yıkama yerine onları mesheder.

Bu hususta Mes'ud b. Ali diyor ki: "Ben, İkrime'ye sordum ve dedim ki: "Ey Ebu Abdullah, ben sabah namazı için abdest alıyorum. Sonra çarşıya geliyorum. Öğle namazı vakti oluyor. Ben o abdestle öğle namazını kılayım mı?" O da dedi ki: "Ali b. Ebi Talib (r.a.) şu âyeti okuyordu: "Ey iman edenler, namaza kalktığınız zaman yüzlerinizi ve ellerinizi dirseklere kadar yıkayın. Başınızı meshedin, Ayaklarınızı da topuklarla beraber yıkayın."

İbn-i Sirin diyor ki: "Halifeler her namaz için yeni bir abdest alırlardı." Enes diyor ki: "Ömer b. el-Hattab, hafif bir abdest aldı ve dedi ki: "Bu, abdesti bozulmayan kişinin tekrar aldığı abdesttir." Nizal diyor ki: "Ben, Ali'nin öğle namazını kıldığını gördüm. Sonra o, insanlar için geniş bir yere oturdu. Ona su getirildi. O, yüzünü ve ellerini yıkadı, başını ve ayaklarını ise meshetti ve dedi ki: "İşte bu, abdesti bozulmayanın abdestidir."

d- Abdullah b. ömer ve Büreyde'den nakledilen diğer bir görüşe göre ise bu âyette de zikredildiği gibi Allah teala önce Resulullah'a ve müminlere, her namaza kalktıkları zaman abdest almalarını emretmişti. Daha sonra ise bu yükü

hafifletti. Abdestli olma durumunda, namaz kılmak için yeniden abdest alma hükmünü kaldırdı.

Bu hususta Muhammed b. Yahya diyor ki: "Ben, Abdullah'ın oğlu Ubeydullah'a dedim ki: "Sen, Abdulah b. Ömer'in, abdestli olsun veya olmaın her namaz için abdest almasının sebebi nedir biliyor musun?" O da dedi ki: "Bana Zeyd b. Hattab'ın kızı dedi ki: "Abdullah b. Zeyd b. Hanzal'a anlatmış ki, Resulullah her namaz kılarken abdest almayı emretmiş bu da ona ağır gelmiş. Bunun üzerine Resulullah, her namaz için misvak kullanmasını emretmiş, abdest almasını kaldırmış, ancak abdestinin bozulma halini müstesna kılmıştır. Fakat Abdullah her namaz vakti için abdest almaya gücü ve kuvvetinin yettiğini hissetmiş ve bundan dolayı her namaza kalktığında abdest almıştır.

Büreyde diyor ki:

بُرَيْدَةَ عن أبيه قال : « كان النبي (ﷺ) يتوضأ لكل صلاة، فلما كان عام الْفَتْحِ صَلَّى الصَّلَوَاتِ كُلَّهَا بِوُضُوءٍ وَاحِدٍ وَمَسَحَ عَلَى خُفَّيْهِ . فَقَالَ عُمَرُ : إِنَّكَ فَعَلْتَ شَيْئًا لَمْ تَكُنْ فَعَلْتَهُ؟ قَالَ: عَمْدًا فَعَلْتُهُ » .

"Resulullah her namaz için abdest alırdı. Mekke'nin fethi yılında bütün namazları tek bir abdestle kıldı ve mestleri üzerine de meshetti. Ömer dedi ki: "Sen daha önce yapmadığın bir şeyi yaptın" Resulullah da buyurdu ki: "Ben bunu kasıtlı olarak yaptım." (31)

Abdullah b. Ömer diyor ki: "Resulullah (s.a.v.) öğleyi, ikindiyi, akşamı ve yatsıyı tek bir abdestle kıldı."

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden tercihe şayan olanı, Allah tealanın bu âyetle her namaz kılmaya kalkana abdest almayı emrettiğini söyleyen görüştür. Ancak bu emir, abdestsiz olanlar için farz, abdestli olanlar için ise menduptur. Nitekim Resulullah, Mekke fethedilmeden önce her vakit namaz için yeni bir abdest alarak ümmetine, her vakit namaz için abdest yenilemenin faziletli bir amel olduğunu öğretmiş Mekke fethedildikten sonra da tek bir abdestle bir çok vakit namazını kılmış böylece asıl farz olanın abdestli olmak olduğunu ümmetine beyan etmiştir. G

31 Tirmizi, K. et-Taharet, bab: 45, Hadis no: 61 / Müslim, K. et-Taharet bab: 86, HN: 277

Eğer denilecek olursa ki yukarıda, Abdullah b. Zeyd b. Hanzala'nın rivayet ettiği hadise göre Resulullah, her namaz için abdest alınmasını emretmiş sahabiler de bu emrin farziyet ifade ettiğini anlayarak ona uymaya çalışmışlar, fakat bu onlara ağır gelmiş. Bunun üzerine bu emir neshedilmiştir. Bu da gösteriyor ki, namaza kalkıldığında abdest alınmasını beyan eder emir, mendubiyet ifade etmemektedir." Cevaben denilir ki "Allah'ın, Resulüne emrettiği emirler farziyet, öğüt, mendupluk, mübahlık ve mutlak bir hal ifade edebilir. Allah'ın buyurduğu emri bu yönleri ifade etme ihtimalinde olduğuna göre emri bu yönlerden, daha kuvvetli yöne yorumlamak elbetteki daha evladır. Kaldı ki bütün büyük âlimler Allah tealanın, Peygamberlerine ve diğer kullarına her zaman için abdest almayı önce farz kılıp daha sonra da bozmuş olmadığı hususunda ittifak etmişlerdir. Bu da gösteriyor ki Resulullah'ın her vakit abdest alması bir mendubu tercih etmesidir yoksa bir farzı yerine getirmesi değildir. Nitekim abdestli iken tekrar abdest almanın sevap olduğunu beyan eden şu hadis-i şerifler bunu ifade temektedirler.

Amr b. el-Âmir el-Ensari diyor ki:

عَنْ عَمْرِو بْنِ عَامِرٍ الأَنْصَارِىِّ قَالَ: سَمِعْتُ أَنَس بْنِ مَالِكٍ يَقُولُ: « كَانَ النَّبِىُّ (ﷺ) يَتَوَضَّأُ عِنْدَ كُلِّ صَلاَةٍ . قُلْتُ : فَأَنْتُمْ مَا كُنْتُمْ تَصْنَعُونَ؟ قَالَ: كُنَّا نُصَلِّى الصَّلَوَاتِ كُلَّهَا بِوُضُوءٍ وَاحِدٍ مَالَمْ نُحْدِثْ ».

"Ben, Enes b. Malik'in şöyle dediğini işittim: "Resulullah, her namaz için abdest alırdı. Dedim ki: "Siz ne yapıyordunuz?" dedi ki: "Biz bütün namazları, abdestini bozmadıkça tek bir abdestle kılardık." (32)

Abdullah b. ömer diyor ki :

« مَنْ تَوَضَّأَ عَلَى طُهْرٍ كَتَبَ اللهُ لَهُ بِهِ عَشْرَ حَسَنَاتٍ ».

"Resulullah buyurdu ki : "Kim, abdestli olduğu halde tekrar abdest alacak olursa onun içi on sevap yazılır." (33)

32 Tirmizi, K. et- Taharet, bab : 44, Hadis No : 60 / Buhari, K. el-Vudu, bab : 54

33 Tirmizi, K. et-Taharet, bab: 45, Hadis no: 61

Ebu Gutayf diyor ki : "Ben , Abdullah b. ömerle birlikte öğle namazını kıldım. Abdullah, binasındak oturma yerine geldi. Orada oturdu. Ben de onunla birlikte oturdum. ikindi ezanı okununca abdest suyu istedi. Abdest aldı çıkıp namaza gitti. Sonra tekrar oraya döndü. Akşam ezanı okununca yine su istedi, abdest aldı. Ben de dedim ki : "Yaptığını gördüğüm bu şey sünnet midir?" O da dedi ki : "Hayır, sabah namazı için aldığım abdest, onu bozmadıkça bütün bu namazlar için kâfi idi." Fakat ben, Resulullah'ın: "Kim, abdestli iken tekrar abdest alacak olursa onun için on sevap yazılır." buyurduğunu işittim ve ben bu sevapları kazanmak istedim."

Taberi diyor ki: "Bir kısım âlimlere göre namaza kalkıldığında abdest almayı emreden bu âyet-i kerime, Allah tealanın, Resulullah'a, diğer amelleri yaparken değil, sadece namaz kılarken abdest alınasının gerekli olduğunu bildirmek için nâzil olmuştur. Zira bu âyet inmeden önce Resulullah, abdestini bozunca abdest almadan hiçbir iş yapmıyordu. Bu âyet-i kerime indi. Resulullah'a, sadece namaz kılmak istediğinde gerekli olduğunu, abdestsiz iken istediği diğer amelleri yapabileceğini beyan etti.

Bu hususta Alkame b. Ebi Vakkas diyor ki: "Resulullah idrarını yaparken biz ona konuşuyorduk, o bize cevap vermiyordu. Biz ona selam veriyorduk. O, evine varıp, namaz için aldığı abdesti almadıkça bizim selamımızı almıyordu. Dedik ki: "Ey Allah'ın Resulü, sana konuşuyoruz bize cevap vermiyorsun. Selam veriyoruz selamımızı almıyorsun." Nihayet abdestsiz iken bu gibi şeyleri yapmaya ruhsat veren şu âyet nâzil oldu. "Ey iman edenler, namaza kalktığınız zaman yüzlerinizi ve ellerinizi dirseklere kadar yıkayın..."

Âyet-i kerimede "Yüzlerinizi yıkayın." buyurulmaktadır. Müfessirler bu âyetle, abdest alırken yıkanması emredilen yüzün sınırlarını tayinde farklı görüşler zikretmişlerdir.

a- Bir kısım âlimlere göre Yüz'den maksat, karşıdan bakan kişinin, baktığı kimsenin yüzünden çıplak derisini gördüğü kısımdır. Bunlara göre yüzün boyu, baştakı saçların bitiminden itibaren çenenin altına kadardır. Eni ise, iki kulak arasıdır. Bu itibarla kulaklar, ağızın, burunun ve gözün içi yüz'den sayılmaz. Çenenin ve yanakların sakalla kaplı bölümlerinin dibine su eriştirmek gerekmez. Bu sakallı kısımların üzerinden suyu yürütmek yeterlidir.

İbrahim en-Nehai, Muğire, Hasan-ı Basri, İbn-i Sirin, İbn-i Şihab, Rabia Said b. Abdülaziz, Mekhul, Kasım b.Muhammed, Abdullah b. Abbas, Dehhak, Abdullah b. Ömer, Said b. el-Müseyyeb, Ebu Ümame, Ebu Hureyre ve Süleyman b. Musa'nın bu görüşte oldukları rivayet edilmektedir.

Bu görüşte olan âlimlere göre abdest alan kimsenin, kulaklarını yıkaması, ağzına burnuna su vermesi, gözünün içini yıkaması, sakalının dibine su geçir-

mesi gerekli değildir. Bu hususta Abdullah b. Abbas'ın şunu söylediği rivayet edilmektedir. "Şayet namazda iken, ağızda kalan yemeği çiğneme ihtimali olmasaydı ağzıma su vermezdim."

İbrahim en-Nehai de "Ağıza ve burna su vermek abdestin farzlarından değildir." demiştir. Dehhak da Ramazan ayında ağıza ve buruna su vermeyi yasaklamıştır.

Abdullah b. Ömer: "İki kulak, baş'tan sayılır. Başını meshettiğinde onları da meshet." demiştir.

Abdullah b. Abbas, Hasan-ı Basri ve Said b. el-Müseyyeb de "Kulaklar baş'tan sayılır." demişlerdir. Ayrıca

Ebu Ümame ve Ebu Hureyre de Resulullah'ın

عَنْ أَبِي أُمَامَةَ ، وَذَكَرَ وضوء النبي (ﷺ) قَالَ: « كان رسول الله (ﷺ) يمسح المأقين قال: وقال (الأذنان من الرأس) .

"İki kulak, baş'tan sayılır." [34] buyurduğunu rivayet etmişlerdir.

b- Diğer bir kısım âlimlere göre ise bu âyet-i kerimede, namaza kalkıldığında abdest alırken yıkanılması emredilen yüz'ün sınırı, boy olarak başın tüy bitiminden itibaren çenenin altına kadar, en olarak da iki kulağın, gözle görülen ve görülmeyen arasıdır." Bunlara göreabdest alırken sakalın dibini yıkamak, kulakların, ağızın, burnun ve kulakların içini yıkamak, Allah tealanın "Yüzünüzü yıkayın." emrine göre farzdır. Bu sebeple abdest alan kimse bunlardan herhangi birini yıkamayı terkedecek olursa o abdestle kılmış olduğu namaz caiz değildir.

Bu hususta Abdullah'ın azadlı kölesi Nâfi, Abdullah b. Ömer'in, abdest alırken suyu sakalının dibine geçirinceye kadar hilalladığını, öyle ki sakalından çokça sular damladığını söylemişlerdir.

İbn-i Ebi Leyla, Mücahid, Said b. Cübeyr, Tavus, İbn-i Sirin, Şube ve Dehhak'ın da sakallarını hilalladıkları rivayet edilmekte, Said b. Cübeyr'in de "Nasıl oluyor da sakal yeri yıkanıyor, tüy bittikten sonra ise yıkanmıyor?" dediği rivayet edilmektedir.

---

34 Ebu Davud, K. et-Taharet, bab: 51, Hadis no: 134 / Müslim, K. et-Taharet bab: 29 HN: 37

Enes b. Malik de diyor ki:

عن أنس - يعني ابن مالك - أن رسول الله (ﷺ) كان اذا توضأ أخذ كفاً من ماء فأدخله تحت حنكه فخلَّل به لحيته ، وقال: « هكذا أمرني ربي عزَّ وجلَّ ».

"Resulullah abdest aldığında bir avuç su alıyor, onu çenesinin altına götürüyor ve onunla sakalını hilallıyordu. Resulullah: "Aziz ve Celil olan Rabbim bana böyle yapmamı emretti." (35) buyurdu.

Hassan b. Bilal diyor ki:

عَنْ حَسَّانَ بْنِ بِلالٍ قال: « رَأَيْتُ عَمَّارَ بْنَ يَاسِرٍ تَوَضَّأَ فَخَلَّلَ لِحْيَتَهُ ، فَقِيلَ له، أو قال: فَقُلْتُ لَهُ: أَتُخَلِّلُ لِحْيَتَكَ؟ قَالَ: وَمَا يَمْنَعُنِي؟ وَلَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ (ﷺ) يُخَلِّلُ لِحْيَتَهُ ».

"Ben, Ammar b. Yasir'in abdest aldığını ve sakalını hilalladığını gördüm. Dedim ki: "Sen sakalını hilallıyor musun?" O da dedi ki: "Benim bunu yapmama mani olacak ne var ki? Ben Resulullah (s.a.v.) in, sakalını hilalladğını gördüm." (36)

Taberi bu hadisin benzerini Ümmü Seleme, Ebu Eyyub, Ebu Ümame, Cübeyr b. Nüfeyr, Yezid er-Rekkaşi ve Katade'den de rivayet edildiğini naklet-miştir.

Ağıza buruna su verme hususunda da Mücahid'in "Buruna su vermek abdestin yarısıdır." dediği, Hammad'ın da ağzına burnuna su vermeden abdest alıp namaza duran kimse hakkında (namazını bozup ağzına burnuna su versin) dediği, namazını bitirmiş olana da tekrar abdest alıp namazını iade etsin." dediği rivayet edilmektedir.

Kulakların yüz'e yönelik olan taraflarının yüz'den sayılacağı bu itibarla onların da parmakla meshedilmek suretiyle de olsa yıkanmaları gerektiği Şa'bi, Abdullah b. Abbas ve benzeri âlimler tarafından zikredilmiştir.

Bu hususta Abdullah b. Abbas, Hz. Ali'nin şunları söylediğini rivayet itmiştir. "Ben size Resulullah'ın abdesti gibi bir abdest alayım mı?" "Evet" dedi-

35 Ebu Davud, K. et-Taharet, bab: 56, Hadis no: 145

36 Tirmizi, K. et-Taharet, bab: 23, Hadis no: 29

ler. O abdest aldı. Yüzünü yıkayınca baş parmaklarını kulaklarının, yüze yönelik taraflarına soktu. Kulaklarını meshedince dışlarını da meshetti." (37)

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden tercihe şayan olanı "Yüz'ün sınırı boy olarak,, başın tüy bitiminden başlayıp çene altına kadardır. En olarak da ki kulak arasındaki gözle görülen kısımdır. Gözle görülmeyen ağız içi, burun içi, göz içi, sakalın ve bıyıkların dibi yüzden sayılmaz." diyen görüştür. Bizim bu görüşü tercih etmemizin sebebi ise bütün âlimlerin iki gözü yüzden saymalarına rağmen bunların sadece kapaklarının yıkanmasının gerekli olduğu, kapakların içine su geçirmenin gerekli olmadığı hususunda görüş birliğine varmalarıdır. Onların böyle bir görüş birliğine varmaları Resulullah'ın, ümmetine öğretmesiyledir. İşte insanın abdest azalarının herhangi birine su ulaştırılması zorluğa sebep olacak olursa onlar da gözlerin içine kıyaslanarak gözlerin hükmünü alırlar. İşte ağzın içi, burnun içi sakal ve bıyıkların dibine su ulaştırmanın zorluğu, göz kapaklarının içine su ulaştırmak gibidir. Bu itibarla onlara da su ulaştırmak gerekli değildir.

Sahabi ve tabiinden sakal ve bıyığın dibine su ulaştıranlar ağız ve burnun içini yıkayanlar, yapılıp yapılmaması serbest bırakılan iki hususun zor tarafını seçenlerdir. Nitekim Abdullah b. Ömer'in, göz kapaklarının altına su serpecek o kısımları da yıkadığı rivayet edilmektedir. Abdullah bunu farz olduğu için değil zor olanı tercih etmesinden dolayı yapmıştır. Sahabilerin bunları farz olduklarından dolayı yaptıklarını zannedenler bunların davranışlarını bilmeyenler ve kıyastan haberi olmayanlardır.

Diğer yandan Resulullah'ın sahabilerinden herhangi birinden abdest alırken sakalının dibine su ulaştırmayanın ağıza ve buruna su vermeyenin bu abdestle kıldığı namazı iade etmesi gerektiği hususunda herhangi bir haberin zikredilmeyişi en açık delildir ki, sahabilerden herhangi birinin bu zikredilenlerden birini yapması, terkedilip edilmemesi serbest olan işlerden daha efdal olduğuna inandığını tercih etmesidir.

Resulullah (s.a.v.) in

عَنِ النَّبِيِّ (ﷺ) قَالَ مَنْ تَوَضَّأَ فَلْيَسْتَنْثِرْ وَمَنِ اسْتَجْمَرَ فَلْيُوتِرْ.

"Sizden biriniz abdest aldığı zaman burnuna su çekip sümkürsün.." (38) hadis-i şerifini delil göstererek burna su çekip sümkürmenin farz olduğunu zan-

37 Bkz. Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. 1 S.83

38 Buhari, K. el-Vudu, bab: 25 / Müslim, K. et-Taharet, bab: 22 Hadis No: 237

neden kimse bilsin ki, âlimler görüş birliğine varmışlardır ki, burnuna su çekmeden abdest alan kimse bundan dolayı namazını iade etmez. Bu da bu iddiayı ileri sürenin aleyhine yeterli bir delildir.

Kulaklara gelince, yine âlimler, kulakların ön tarafını veya tümünü yıkamamanın, böyle bir abdest alanın namazını ifsad etmeyeceği hususunda ittifak etmişlerdir. Nitekim Resulullah'ın sahabilerinin, "Kulaklar baş'tandır." demeleri ve bunu Resulullah'tan rivayet etmeleri zikredilen bu hükmü, yani kulakların yıkanmasının gerekli olmadığı hükmünü göstermektedir. Bu hususta sadece Şa'bi muhalefet etmiştir.

Âyet-i kerimede ellerin dirseklere kadar yıkanması emredilmektedir.

Müfessirler, abdest alırken kollarla birlikte dirseklerin de yıkanmasının gerekli olup olmadığı hususunda iki görüş zikretmişlerdir.

a- Malik b. Enes ve Şafii'den nakledilen bir görüşe göre, elleri yıkamaya dirsekler de dahildir.

b- Züfer b. Hüzeyl ve benzeri âlimlere göre ise abdest alanın, kollarını yıkarken dirsekleri yıkaması gerekli değildir. Bu âyetteki "Ellerinizi dirseklere kadar yıkayın." ifadesindeki "kadar" kelimesi, "..Sonra orucunuzu geceye kadar devam ettirin.." [39] âyetindeki "kadar" ifadesi gibidir. Nasıl ki gündüzleyin tutulan oruç, gecenin başlangıcı olan akşama kadar devam eder ve akşamleyin biter. Abdestte kolların yıkanması da dirseklere kadar devam eder ve orada biter. Yani nihai noktayı ifade eden ve "kadar" diye tercüme edilen (الى) kelimesi, nihai noktanın hükme dahil olmadığını gösterir.

Taberi diyor ki: "Bu hususta doğru olan görüş şudur: "Abdest alındığında eller yıkanırken dirsekleri yıkamak farz değildir. Yukarıda da zikredildiği gibi bu mesele, orucun, gecenin başlangıcı olan akşama kadar devam etmesine benzemektedir. Ancak bizzat dirsekleri ve onların daha yukarısını yıkamak, Resulullah'ın ümmetine açıkladığı sünnetiyle menduptur. Bu hususta Resulullah'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir:

اِنِّى سَمِعْتُ النَّبِيَّ (ﷺ) يَقُولُ اِنَّ اُمَّتِى يُدْعَوْنَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ غُرًّا مُحَجَّلِينَ مِنْ آثَارِ الْوُضُوءِ فَمَنِ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ اَنْ يُطِيلَ غُرَّتَهُ فَلْيَفْعَلْ .

39 Bakara suresi, 2/187

"Şüphesiz ki ümmetim kıyamet gününde abdestin eseri olarak alınları ve ayakları parlar bir vaziyette çağırılacaktır. Sizden kimin alnındaki parlaklığı çoğaltmaya gücü yeterse onu yapsın.." (40)

Âyet-i kerimede, namaz kılmak için abdest alanların, başlarını meshetmeleri emrediliyor.

Müfessirler, başın ne kadırının ve ne şekilde meshedilmesi hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.

a- Bir kısım âlimlere göre abdest alan kişi başından dilediği yeri su ile meshedebilir. Başın meshedilmesinin bir sınırı yoktur.

Bu hususta Abdullah b. Ömer'in, başının sadece ön tarafını meshettiği, İbrahim en-Nehai'nin: "Başın hangi tarafını su ile meshedecek olursan o, senin için yeterlidir." dediği ve Süfyah es-Sevri'nin de "Abdest alan kişi başından tek bir tüy dahi meshedecek olsa o onun için kâfidir." dediği rivayet edilmektedir.

b- İmam Malik'e göre ise bu âyetle başın tümünün meshedilmesi emredilmektedir. Bu nedenle bir kişi başının tümünü değil de bir kısmını su ile meshepdip namaz kılacak olursa yeniden abdest alıp başının tümünü meshetmesi ve namazını iade etmesi gerekir.

c- Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise bu âyet-i kerime ile abdest alanın, başının en az üç parmak miktarını meshetmesi emredilmiştir. Abdest alan kişi başın üç parmak miktarından daha azını meshedecek olursa bu onun için yeterli değildir.

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden tercihe şayan olanı, abdest alan kimse, başından dilediği yeri meshedebilir. Bunun bir sınırı yoktur." diyenin görüşüdür. Zira âyet-i kerime, namaz kılmak için abdest alan kimseye genel bir şekilde başını meshetmesini emretmiş ve bunun için belli bir sınır tayin etmemiştir ki abdest alan kimse o sınırla bağlı kalsın, onu aşmasın ve ondan azını da yapmasın. Bu itibarla abdest alan kimse başının ne kadarını meshedecek olursa, meshetme emrini yerine getirmiş olur.

Allah tealanın kitabında genel olarak zikredilen hükümler belli şartlarla kayıtlanıp şartlanmadıkça umumi mânâ ifade teme durumlarını korurlar. Bu âyet de bu kabildendir.

Âyet-i kerimede geçen ve "Ayaklarınızı da topuklarla beraber yıkayın." diye tercüme edilen (وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ) cümlesindeki (وَأَرْجُلَكُمْ) kelimesi, kurralar tarafından iki şekilde okunmuş ve okunma şekilleri-

40 Buhari, K. el-Vudu, bab: 3 / Müslim, K. et-Taharet, bab: 34, Hadis No: 246

ne göre farklı mânâlar verilmiştir.

a- Hicaz ve Irak kurralarından bir topluluk, âyet-i kerimenin bu kelimesini (وَأَرْجُلَكُمْ) şeklinde (ل) harfinin üstün olmasıyla okumuşlar ve bunu (أَيْدِيكُمْ) "Elleriniz" kelimesine atfedildiğini söylemişlerdir.

Âyet-i kerime bu kıraata göre okunduğu takdirde mânâsı mealde zikredildiği gibi şöyle olur. "Ayaklarınızı da topuklarla beraber yıkayın."

Görüldüğü gibi bu izaha göre abdest alan kimsenin ayaklarını mutlaka yıkaması gerekir. Çıplak ayaklara mesheden kimse abdest almış sayılmaz.

Hz. Ömer, Abdullah b. Mes'ud, Abdullah b. Ömer, ömer b. Abdülaziz, Hz. Ali, Kasım b. Muhammed, İbrahim en-Nehai, Abdullah b. Abbas, Urve b. Zübeyr, Süddi, Ata, Mücahid, A'meş, Malik b. Enes ve Dehhak'tan, abdest alırken ayakların yıkanmasının gerekli olduğu rivayet edilmiştir.

Bu hususta Ömer b. el-Hattab'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

أَخْبَرَنِي عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ ؛ أَنَّ رَجُلاً تَوَضَّأَ فَتَرَكَ مَوْضِعَ ظُفُرٍ عَلَى قَدَمِهِ، فَأَبْصَرَهُ النَّبِيُّ (ﷺ) فَقَالَ: « ارْجِعْ فَأَحْسِنْ وَضُوءَكَ » فَرَجَعَ ثُمَّ صَلَّى.

"Bir adam abdest aldı. Ayağının üzerinde tırnak kadar yer bıraktı. Resulullah onu gördü ve dedi ki: "Geri dön abdestini güzelce al." adam geri döndü (abdestini tamamladı) ve sonra namazını kıldı." (41) Bu hadis, Enes b. Malik'ten de rivayet edilmiştir." (42)

Ebu Kılabe diyor ki: "Bir adam abdest aldığında ayağının üzerinde bir tırnak kadar bir yer kuru kalmış olduğu halde namaz kıldı. Namazını bitirince Ömer ona dedi ki: "Abdestini ve namazını iade et."

عَن بعض أصحاب النبي (ﷺ)، أن النبي (ﷺ) رأى رجلا يصلي وفي ظهر قدمه لُمْعَة قدر الدرهم لم يصبها الماء ، فأمره النبي (ﷺ) أن يعيد الوضوء والصلاة.

41 Müslim, K. et-Taharet, bab: 31, Hadis no: 243

42 Bkz. Ebu Davud, K. et-Taheret, bab: 67, Hadis no: 173

Bazı sahabilerden rivayet edildiğine göre Resulullah, su isabet etmediğinden ayağının üzerinde bir dirhem kadar parlaklık bulunan bir kişinin namaz kıldığını gördü. Ona, abdestini ve namazını iade etmesini emretti. (43)

Kasım b. Muhammed diyor ki: "Ömer'in oğlu Abdullah, mestlerini çıkarır sonra abdest alırdı. Ayaklarını yıkar, parmaklarının arasını da hilallerdi."

İbrahim b. Meyser'e, Ömer b. Abdülaziz'in, İbn-i Ebi Süveyd'e şunları söylediğini rivayet etmiştir. "Resulullah'ı gören üç kimseden, Resulullah'ın abdest alırken ayaklarını yıkadığını gördüklerine dair bize haber ulaşmıştır.

Haris, Hz. Ali'nin, "Ayaklarınızı topuk kemikelrine kadar yıkayın." dediğini rivayet etmiştir.

Ebu Abdurrahman, Hz. Ali'nin, İkrime Abdullah b. Abbas'ın, Hişam b. Urve, Urve b. Zübeyr'in, Zır b. Hubeyş, Abdullah b. Mes'ud'un (وَأَرْجُلَكُمْ) cümlesindeki (ل) harfini üstün okuduklarını ve böylece âyette ayakların yıkanılmasının emrelidğini söylediklerini rivayet etmişlerdir.

Abdu Hayr demiştir ki: "Ben, Ali'nin abdest aldığını ve ayaklarının üzerini yıkadığını gördüm. Ali dedi ki: "Şayet ben, Resulullah'ın bunu yaptığını görmemiş olsaydım ayakların altının yıkanmaya üstlerinden daha layık olduğunu zannederdim."

Abdülmelik, Ata'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ben, çıplak ayak üzerine mesheden kimseyi görmedim."

Eşheb diyor ki: "Malik'ten bu âyet soruldu ve denildi ki: "(أَرْجُلَكُمْ) mü yoksa (أَرْجُلِكُمْ) mü yani,(ل) harfi üstün mü okunur yoksa esre mi okunur?" O da dedi ki: "Bu âyet, ayağı yıkamayı ifade etmiştir. Bu, meshetmeyi ifade etmemiştir. Ayaklar meshedilmez ancak yıkanır." Denildi ki: "Ne dersin, bir kimse ayağını meshedecek olursa onun için yeterli olur mu?" O da "Hayır" demiştir.

b- Hicaz ve Irak kurralarından diğer bir kısmı ise (أَرْجُلَكُمْ) ifadesindeki ل) harfini esre okumuşlardır Bunlara göre Allah teala bu âyet-i kerime ile, abdest alırken, başın ve ayakların meshedilmesini emretmiştir. Abdest alırken ayaklar yıkanmaz meshedilir.

Abdullah b. Abbas, Enes b. Malik, İkrime, Ebu Cafer, Âmir eş-Şa'bi, Katade, Alkame, Mücahid ve Dehhek'tan bu kıraat şekli ve bu görüş nakledilmiştir. Bu hususta İkrime, Abdullah b. Abbas'ın: "Abdest iki azayı yıkama ve iki azayı da meshetmedir." dediğini rivayet etmiştir.

---

43 Ebu Davud, K. et-Taharet, bab: 66, Hadis no: 175

Enes'in oğlu Musa, babasına, "Ey Ebu Hamza, Haccac bize Ahvaz'da hutbe okudu. Temizlenmekten bahsetti ve dedi ki: "Yüzünüzü yıkayın, ellerinizi yıkayın.. Başınızı meshedin. Ayakları da. Ayakların, insanoğlunun, pisliklere en yakın uzvu olduğu muhakkaktır. Onların altlarını ve üstlerini ve ökçelerini yıkayın." Bunun üzerine Enes dedi ki: "Allah doğru söyledi. Haccac ise yalan söyledi. Allah: "Başınızı meshedin ve ayaklarınızı." buyurdu. Musa diyor ki: "Ancak Enes ayaklarını meshederken onları ıslatırdı. Asım el-Ehvel de Enes'in "Kur'an, ayağın meshedilmesi hükmünü indirdi. Sünnet ise onu yıkamaktır." dediğini söylemiştir.

Muğire de Şa'bi'nin: "Allah teala, abdest alırken yıkanmasını emrettiği organların (el ve yüzlerin), teyemmüm ederken meshedilmesini emretmiş, abdest alırken meshedilmesini emrettiği iki organın ise (Baş ve ayağın) teyemmüm ederken terkedilmesini beyan etmiştir." dediğini rivayet etmiştir.

Taberi diyor ki: "Bize göre bu görüşlerden doğru olanı: "Allah teala abdest alırken iki ayağın tümünü su ile meshetmeyi emrettiğini söyleyen görüştür. Abdest alan kimse ayaklarının tümünü su ile meshettiği takdirde o kişiye "Ayaklarını mesheden" de denir. "Yıkayan" da. Zira iki ayağı yıkamak, onların üzerine su akıtmakla veya onları suya sokmakla gerçekleşir. Onları meshetmek ise elleri veya ellerin yerini tutacak herhangi bir şeyi onların üzerine sürmekle gerçekleşir. Herhangi bir kimse ayaklarına bu iki şeyi birden yapacak olursa ona hem "Yıkayan" hem de "Mesheden" denir.

Aslında meshetmenin iki mânâsı vardır. Bir mânâsı, meshedilecek organın tümünü meshetmek diğeri ise meshedilecek organın sadece bir kısmını meshetmektir. Bu nedenle kurraların bazıları bu âyetteki (أَرْجُلَكُمْ) ifadesindeki (ل) harfini üstün okumuşlar, bu âyette, farz olanın ayakların yıkanması olduğunu söylemikşler ve ayakların tümünün su ile meshedildiğine dair Resulullah'tan, birbirini destekleyen haberler geldiği halde ayaklara meshedilmeyi reddetmişlerdir.

Diğer bir kısım âlimler ise (وَأَرْجُلَكُمْ) ifadesindeki (ل) harfini esre okumuşlar, bu âyetten maksadını, ayakların meshedilmesinin farziyetini bildirmek olduğunu söylemişlerdir.

Taberi diyor ki: "Bize göre ise asıl maksat, ayakların tümünün su ile meshedilmesidir. Bu itibarla ayaklarını elleriyle veya ellerinin yerini tutacak herhangi bir şeyle meshetmeksizin sadece onlara su dökmek veya onları suya sokup çıkarmak yeterli değildir. Nitekim Tavus'tan, abdest alan kimsenin ayaklarını sadece suya sokup çıkarması sorulunca "Ben bunun, maksada ulaşan bir amel olduğunu kabul etmem." dediği rivayet edilmiştir. Buna mukabil ayakların yıkanmasını farz sayan Hasan-ı Basri'den, gemide abdest alan kimsenin, ayakla-

rını nasıl yıkayacağı sorulduğunda onun: "Ayaklarını suya daldırıp çıkarmasında bir mahzur yoktur." dediği rivayet edilmiştir.

Taberi sözlerine devamle diyor ki: "Madem ki meshetmenin, organın tümünü veya bir bölümünü meshetme olarak iki mânâsı vardır ve daha sonra zikredeceğimiz deliller, Allah tealanın buradaki meshetmeden ayakların tümünün meshedilmesini kasdettiğini göstermektedir. Ve bu suretle meshetme de hem yıkama ve hem de meshetmeyi içirmiş olacağından (وَأَرْجُلَكُمْ) kelimesini iki şekilde okumak da sahihtir. Ancak her ne kadar iki kıraat da güzel ise de bunlardan benim daha fazla hoşuma giden (ل) harfini esre okuyan kıraattır. Çünkü bu kıraata göre ayakların tümünün su ile meshedilmesi hükmü ortaya çıkmaktadır. Böyle bir meshetme de hem ayakları yıkama hem de meshetmedir. Diğer yandan (وَأَرْجُلَكُمْ) ifadesi başı meshetmeden sonra zikredilmiştir. Bu ifadeyi, daha önce zikredilen "Elleri yıkama" ya atfedip bağlama yerine hemen yanında bulunan, başı meshetmeye atfedip bağlamak daha evladır.

Eğer denilecek olursa ki: "Sizin, burada zikredilen, ayakları meshetmekten masadın, onları tümünü meshetmek olduğunu, başı meshetmek gibi sadece bir bölümünü meshetmek olmadığını iddia etmenize dair deliliniz nedir?" Cevaben denilir ki: "Buna dair delil, çeşitli rivayetlerle Resulullah'tan nakledilen:

وَيْلٌ لِلأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ

"...Cehennemden, ökçelerin vay haline..." (44) hadis-i şerifidir. Şayet ayakların sadece bir böümünün meshedilmesi yeterli olsaydı Resulullah'ın, ayaklarının bir bölümünü su ile meshetmeyenleri bu şekilde uyarması söz konusu olmazdı. Bilakis kişi o ameliyle sevap kazanmış olurdu. Bu hadisi, Resulullah'tan çeşitli sahabiler bazı farklarla rivayet etmişlerdir.

Bu hususta Muhammed b. Ziyad diyor ki:

مُحَمَّدُ بْنُ زِيَادٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ وَكَانَ يَمُرُّ بِنَا وَ« وَالنَّاسُ يَتَوَضَّؤُنَ مِنَ الْمِطْهَرَةِ قَالَ أَسْبِغُوا الْوُضُوءَ فَإِنَّ أَبَا الْقَاسِمِ (ﷺ) قَالَ وَيْلٌ لِلأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ.

44 Buhari, K. el-İlm, bab: 3

"Ebu Hureyre yanımızdan geçiyordu. O esnada insanlar mataradan abdest alıyorlardı. Ebu Hureyre dedi ki: "Abdesti, azaları tam yıkayarak hakkıyla alın. Çünkü Ebul Kasım (s.a.v.)'in "Ateşten, ökçelerin vay haline. (45) diğer bir rivayette:

"Ateşten topuk sinirlerinin vay haline." (46) dediğini duydum.

وَيْلٌ لِلْعَرَاقِيبِ مِنَ النَّارِ».

Şeddad'ın azadlı kölesi Salim diyor ki:

عَنْ سَالِمٍ مَوْلَىٰ شَدَّادٍ. قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ (ﷺ) يَوْمَ تُوُفِّيَ سَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ. فَدَخَلَ عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ فَتَوَضَّأَ عِنْدَهَا. فَقَالَتْ: يَا عَبْدَ الرَّحْمٰنِ ! أَسْبِغِ الْوُضُوءَ. فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ (ﷺ) يَقُولُ: «وَيْلٌ لِلأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ».

"Ben, Sa'd b. Ebi Vakkas'ın vefat ettiği gün, Resulullah'ın zevcesi Aişe'nin yanına gittim. Ebubekir'in oğlu Abdurrahman da onun yanına geldi. Aişe'nin yanında abdest aldı. Aişe ona dedi ki: "Ey Abdurrahman, abdesti, azalarını tam yıkayarak al.. Çünkü ben, Resulullah (s.a.v.) in "Ateşten, ökçelerin vay haline." dediğini işittim." (47)

Diğer bir rivayette, "Ateşte yanacak topuk sinirlerinin vay haline." şeklindedir.

Cabir b. Abdullah diyor ki:

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ ؛ قَالَ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ (ﷺ) يَقُولُ « وَيْلٌ لِلْعَرَاقِيبِ مِنَ النَّارِ».

"Ben, Resulullah'ın, "Ateşten topuk sinirlerinin vay haline." dediğini işittim." (48)

---

45 Buhari, K. el-Vudu, bab. 29
46 Müslim, K. et-Taharet, bab. 29 Hadis no: 242
47 Müslim, K. et-Taharet, bab. 25, Hadis no: 240
48 İbn-i Mace, K. et-Taharet bab. 55, Hadis no: 454

Abdullah b. Amr b. el-Ass diyor ki:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ تَخَلَّفَ النَّبِيُّ (ﷺ) فِي سَفْرَةٍ سَافَرْنَاهَا فَأَدْرَكَنَا وَقَدْ أَرْهَقَتْنَا الصَّلَاةُ وَنَحْنُ نَتَوَضَّأُ فَجَعَلْنَا نَمْسَحُ عَلَىٰ أَرْجُلِنَا فَنَادَى بِأَعْلَى صَوْتِهِ وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا.

"Yaptığımız yolculukların birinde Resulullah (s.a.v.) geride kalmıştı da bize sonradan yetişmişti. Tam o sırada da namaz vakti girmişti. Abdest alıyorduk. Ayaklarımızı meshetmeye başladık. Resulullah bunu görünce gayet yüksek bir sesle, iki veya üç kere: "Cehennemde yanacak ökçelerin vay haline." diye seslendi." (49) Taberi bu hadisi Ebu Ümame el-Bahili'den rivayet etmiştir.

Taberi diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki: Sen, abdest alırken ayaklarının tümünün su ile meshedilmesi gerektiğini söyledin. Halbuki Evs b. Ebi Evs'den ve Huzeyfe'den naledilen şu iki hadis ve benzeri haberler, abdest alırken ayakların sadece bir bölümünün meshedilmesinin yeterli olduğunu ifade etmektedirler."

Evs'den rivayet edilen hadis şöyledir: Evs b. Ebi Evs demiştir ki:

---

49 Buhari, K. el-İlm, bab. 3, 30, K. el-Vudu, bab. 27, 29 / Müslim K. et-Taharet, bab. 25-30, Hadis no. 240, 241 / ebu Davud K. et-Taharet, bab. 46, Hadis no: 97 / Tirmizi, K. et-Taharet, bab. 31, Hadis no: 41 / Nesei, K. et-Taharet bab. 89 / İbn-i Mace, K. et-Taharet, bab. 55, Hadis no. 450-455 / Muvatta K. et-Taharet, bab. 5 / Darimi, K. el-Vudu, bab. 35 / Ahmed b. Hanbel, Müsned C. 2 S. 193 C.3 S.316 C.4 S.191 C.5 S.425 C.6 S.81

Bu hadis-i şerif, adı geçen kaynakların herbirinde şu sahabilerden rivayet edilmiştir.

BUHARİ'DE: Abdullah b. Amr, İbnül Ass ve Ebu Hureyre'den.

MÜSLİM'DE: Hz. Aişe, Abdullah b. Amr, ibnül Ass ve Ebu Hureyre'den

EBU DAVUD'DA: Abdullah b. Amr, İbnül Ass'dan

TİRMİZİ'DE: Ebu Hureyre'den rivayet edildiği zikredildikten sonra Tirmizi sahibi ebu İsa diyor ki: "Bu hadis, Abdullah b. Amr İbnül Ass, Hz. Aişe, Cabir b. Abdullah, abdullah b. Haris, Muaykıb b. Ebi Fatıma, Halid b. Velid, Şurahbil Hasene, amr İbnül Ass ve Yezid b. Ebi Süfyan'dan da rivayet edilmiştir. Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği bu hadis, HASEN VE SAHİHTİR.

NESEİ'DE: Ebu Hureyre ve abdullah b. Amr b. el-Ass'dan.

İBN-İ MACE'DE: Abdullah b. Ömer, Hz. Aişe, Ebu Hureyre ve Cabir b. Abdullah'tan. Diğer bir rivayetinde ise Halid b. Velid, Yezid b. Ebi Süfyan, Şuahbil Hasene ve Amribnül Ass'dan da geldiği ziredilmektedir.

MUVATTA'DA: Hz. Aişe'den.

DARİMİ'DE: Abdullah b. Amribnül Ass ve Ebu Hureyre'den.

اخبرنى أَوْس بن أبي أوس الثقفي، انَّ رسول اللهِ (ﷺ) (توضَّأَ ومسح على نعليه وقدميه).

"Resulullah abdest aldı, ayakkabılarına ve ayaklarına meshetti." (50)

Taberi bu hadisin başka bir rivayetinin,

عن أوس بن أبي أوس قال رأيت رسول الله (ﷺ) توضأ ومسح على نعليه ثم قام الى الصلاة.

"Resulullah ayakkabılarına meshetti. Sonra kalkıp namaz kıldı..." şeklinde olduğunu"(51) diğer bir rivayetinde de "Abdest aldı. Ayakları üzerine meshetti." şeklinde olduğunu belirtmiştir.

Huzeyfe'nin rivayet ettiği hadis ise şöyledir: Huzeyfe diyor ki: "Resulullah bir kavmin çöplüğüne gitti. Ayakta durarak küçük abdestini bozdu. Sonra su istedi abdest aldı ve ayakkabılarının üzerine meshetti."

Taberi diyor ki: "Evs b. Evs'den rivayet edilen hadis, ayakların sadece bör bölümünü meshetmenin abdeste yeterli olacağını ifade etmektedir. Zira bu hadiste Resulullah'ın, abdestini bozduktan sonra abdestsiz iken böyle yaptığı zikredilmemektedir. Resulullah, abdestli iken tekrar abdest aldığı zaman ayakkabılarına veya ayaklarına meshederdi. Evs'in rivayet ettiği hadiste Resulullah'ın, abdestli iken tekrar abdest aldığını bildirmektedir. Resulullah'ın abdestli iken tekrar abdest aldığında ayaklarını veya ayakkabılarını meshetmekle yetindiğini, Hz. Ali'den rivayet edilen şu hadis-i şerif te belirtmektedir:

Abdu Hayr diyor ki:

عن عبد خير عن على رضى الله عنه انه دعا بكوز من ماء ثم قال أين هؤلاء الذين يزعمون انهم يكرهون الشرب قائماً قال فاخذه فشرب وهو قائم ثم

50 Ebu Davud, K. et-Taharet, bab: 62, Hadis no: 160

51 Ahmed b. Hanbel, Müsned, C.4, S.8

توضأ وضوأ خفيفاً ومسح على نعليه ثم قال هكذا وضوء رسول الله (ﷺ) للطاهر مالم يحدث.

"Ali (r.a.) bir testi su istedi. Sonra: "Ayakta su içmeyi sevmeyen o kişiler nerede?" dedi. Testiyi aldı ayakta su içti. Sonra hafifçe bir abdest aldı. Ayakkabıları üzerine meshetti ve dedi ki: "İşte Resulullah'ın, abdestini bozmayan temiz kimse için aldığı (öğrettiği) abdest böyledir." (52)

Taberi diyor ki: "Resulullah'ın, abdest alırken ayaklarının tümünün yıkanmasını emrettiğine dair, mazeret bırakmayacak derecede çokça hadislerin rivayet edilişi de göstermektedir ki, Evs'den rivayet edilen hadis, abdestli iken abdest alındığını beyan etmektedir.

Huzeyfe'den rivayet edilen hadise gelince bunu Huzeyfe'den Ebu Vail yoluyla A'meş rivayet etmiştir. A'meş'in güvenilen arkadaşları Ebu Avane, İbn-i İdris, Ebu Muaviye ve Amr b. Yahya, A'meş'ten bu hadisin metninin şu şekilde olduğunu rivayet etmişlerdir:

عَنْ حُذَيْفَةَ ؛ قَالَ: كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ (ﷺ) فَانْتَهَى إِلَى سُبَاطَةِ قَوْمٍ . فَبَالَ قَائِماً. فَتَنَحَّيْتُ ، فَقَالَ « ادْنُهْ » فَدَنَوْتُ حَتَّى قُمْتُ عِنْدَ عَقِبَيْهِ فَتَوَضَّأَ فمسح عَلَى خُفَّيْهِ.

"Resulullah bir kavmin çöplüğüne gitti. Ayakta küçük abdestini bozdu. Ben ondan uzaklaştıydım. O bana "Yaklaş." dedi. Ben de yaklaşıp ayaklarının arkasında durdum. Resululah abdest aldı ve iki mestinin üzerine meshetti." (53) Sadece Cerir b. Hazım'ın A'meş'ten rivayet ettiği şekilde Resulullah'ın, ayakkabılarına meshettiği zikredilmektedir. Bu da şaz bir rivayettir. Sahih olduğu kabul edilecek olsa dahi Resulullah'ın, çorapları üzerine giymiş olduğu ayakkabılarına meshettiğini ifade etmiş olur.

Âyet-i kerimede: "Ve topuklarla beraber." diye tercüme edilen (إِلَى الْكَعْبَيْنِ) ifadesindeki (الى) kelimesinin asıl mânâsı (kadar) demektir. Daha önce dirseklerin, abdest alma yerlerinden sayılıp sayılmayacağı hususunda ihtilaf eden âlimler, topukların da, bunlardan sayılıp sayılmayacağı hususunda ihtilaf etmişlerdir.

---

52 Ahmed b. Hanbel, C.1, S.120

53 Müslim, K. et-Taharet bab : 73, Hadis No: 273

Ancak "Topuk" diye tercüme edilen (الكعب) kelimesiyle nerenin kastedildiği hususunda iki görüş zikredilmiştir.

a- Bazı âlimlere göre bu âyette zikredilen ve "topuklar." diye tercüme edilen (اَلْكَعْبَيْنِ) ifadesinden maksat, ayakla baldırın birleştiği eklemdeki yuvarlak kemiktir. Yani eklemlerin içinde bulunan kemiktir.

b- Diğer bir kısım âlimlere göre ise burada zikredilen (اَلْكَعْبَيْنِ) den maksat, dışarı doğru çıkıntılı olan topuk kemikleridir.

Âyet-i kerimede: "Allah size zorluk çıkarmayı dilemez. Fakat o, temizlenmenizi ister." buyurulmaktadır. Yani Allah sizlere, abdestiniz olmadığında abdest almanızı, cünüp iken yıkanmanızı ve su bulamadığınızda da teyemmüm etmenizi emrederken o sizleri arındırmak ister. Siz de kendinizi maddi ve manevi kirlerden temizleyin. Günahlarınızı yıkayın." buyurmaktadır

Bir çok hadis-i şerifte abdest almanın fazileti ve kulu günahlardan arındıracağı zikredilmiştir.

Bu hususta Şehr b. Havşeb, Ebu Ümame'nin Resulullah'tan şunu rivayet ettiğini söylemiştir: Resulullah buyurmuştur ki: "Kim abdest alır, abdestini güzel yapacak olur sonrada kalkıp namaza başlayacak olursa onun günahları, kulağından, gözünden, ellerinden ve ayaklarından dışarı çıkar."

Ka'b b. Mürre de Resulullah'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Abdest alıp yüzünü yıkayan herkesin hataları yüzünden dışarı çıkar. Ellerini veya kollarını yıkadığında kollarından dışarı çıkar. Başını meshettiğinde hataları başından çıkar. Ayaklarını yıkadığında hataları ayaklarından dışarı çıkar."

Amr b. Abese diyor ki: "Ben, Resulullah'ın şöyle buyurduğunu işittim. "Müslüman ellerini yıkadığında hataları ellerinden sağa sola dağılır. Ağzına burnuna su verdiğinde hataları ağzından burnundan dışarı çıkar. Yüzünü yıkadığında hataları yüzünden dışarı çıkar. Öyle ki göz kapaklarından bile dışarı çıkar. Kollarını yıkadığında kollarından çıkar. Başını ve ayaklarını meshettiğinde başından ve kulaklarından çıkar. Ayaklarını yıkadığında ayaklarından çıkar. Öyle ki ayaklarının tırnakalırın altından bile dışarı çıkar. Abdest bitinci işte ondan kazandığı payı bu olur. Şayet kalkıp yüzünü ve kalbini tâm Rabbine yönelterek namaza durur ve iki rekat da namaz kılacak olursa bu kimse hataları bakımından annesinin, kendisini doğurduğu gündeki gibi olur." (54)

Ebu Hureyre demiştir ki:

---

54 Bkz. Neseî, K. et-Taharet, bab: 108 / İbn-i Mace, K. et-Taharet, bab: 6, Hadis no: 283

عن أبي هريرة ان رسول الله (ﷺ) قال اذا توضأ العبد المسلم أو المؤمن فغسل وجهه خرجت من وجهه كل خطيئة نظر اليها بعينه مع الماء أو مع آخر قطر الماء فاذا غسل يديه خرجت من يديه كل خطيئة بطشتها يداه مع الماء أو مع آخر قطر الماء حتى يخرج نقياً من الذنوب.

"Resulullah buyurdu ki: "Bir müslüman veya mümin kul, abdest alır da yüzünü yıkayacak olursa, gözüyle bakarak işlemiş olduğu her hata, su ile birlikte veya suyun son damlasıyla yüzünden dışarı çıkar. Ellerini yıkadığında, elleriyle vurarak işlediği her hata, su ile birlikte veya suyun son damlasıyla birlikte ellerinden çıkar. Öyle ki kul, günahlardan tertemiz olup onlardan ayrılmış olur." (55)

Hz. Osman'ın azadlı kölesi Hümran diyor ki:

حدثنى حُمْرَانُ مَوْلَى عُثْمَانَ ابْنِ عَفَّانَ ؛ قَالَ : رَأَيْتُ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ قَاعِداً فِي الْمَقَاعِدِ فَدَعَا بِوَضُوءٍ فَتَوَضَّأَ . ثُمَّ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ (ﷺ) فِي مَقْعَدِى هَذَا تَوَضَّأَ مِثْلَ وُضُوئِى هَذَا . ثُمَّ قَالَ: « مَنْ تَوَضَّأَ مِثْلَ وُضُوئِى هَذَا، غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ » وَقَالَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ) « وَلاَ تَغْتَرُّوا ».

"Ben, Osman b. Affan'ın, otura kların üzerinde oturduğunu gördüm. O, abdest suyu istedi ve abdest aldı. Sonra dedi ki: "Ben, Resulullah'ın, bu oturduğum yerde oturduğunu ve aldığım bu abdest gibi abdest aldığını gördüm. Buyurmuştu ki: "Kim benim bu abdestim gibi abdest alacak olursa onun daha önceki günahları bağışlanmış olur. Fakat aldanmayın." (56)

---

55 Darimi, K. el-Vudu, bab: 45

56 İbn-i Mace, K. et-Taharet, bab: 6, Hadis no: 285

Abdullah es-Sünabihiy diyor ki:

عَنْ عَبْدِ اللهِ الصُّنَابِحِيِّ، عَنْ رَسُولِ اللهِ (ﷺ) قَالَ «مَنْ تَوَضَّأَ فَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ، خَرَجَتْ خَطَايَاهُ مِنْ فِيهِ وَأَنْفِهِ، فَإِذَا غَسَلَ وَجْهَهُ خَرَجَتْ خَطَايَاهُ مِنْ وَجْهِهِ، حَتَّى يَخْرُجَ مِنْ تَحْتِ أَشْفَارِ عَيْنَيْهِ، فَإِذَا غَسَلَ يَدَيْهِ خَرَجَتْ خَطَايَاهُ مِنْ يَدَيْهِ، فَإِذَا مَسَحَ بِرَأْسِهِ خَرَجَتْ خَطَايَاهُ مِنْ رَأْسِهِ، حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ أُذُنَيْهِ، فَإِذَا غَسَلَ رِجْلَيْهِ خَرَجَتْ خَطَايَاهُ مِنْ رِجْلَيْهِ حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ تَحْتِ أَظْفَارِ رِجْلَيْهِ، وَكَانَتْ صَلَاتُهُ، وَمَشْيُهُ إِلَى الْمَسْجِدِ نَافِلَةً.

"Resulullah buyurdu ki: "Kim abdest alır da ağzını burnuna su verecek olursa onun hataları ağzından burnundan dışarı çıkar. Yüzünü yıkadığında hataları yüzünden dışarı çıkar. Öyle ki göz kapaklarının altından bile dışarı çıkar. Ellerini yıkadığında hataları ellerinden dışarı çıkar. Başını meshettiğinde hataların başından dışarı çıkar. Öyle ki kulaklarından bile dışarı çıkar. Ayaklarını yıkadığında hataları ayaklarından dışarı çıkar. Öyle ki ayaklarının tırnaklarının altından bile dışarı çıkar. Bu kişinin namazı ve mescide doğru yürümesi nafile bir ibadet olur." (57)

وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمِيثَاقَهُ الَّذِي وَاثَقَكُمْ بِهِ إِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٧﴾

7- Allah'ın, üzerinizdeki nimetini ve "İşittik itaat ettik" dediğinizde sizden aldığı ve onunla sizi bağladığı ahdini hatırlayın. Allah'tan korkun çünkü Allah, kalblerin özünü çok iyi bilendir.

Ey müminler, sizi İslama kavuşturarak, Allah'ın size bahşettiği yüce nimetini hatırlayın. Allah'ın Resulünü zor anda da kolay zamanlarda da, istenilen şeylerde de sevilmeyen şeylerde de dinleyip itaat edeceğinize dair biat ettiğiniz

57 İbn-i Mace, K. et-Taharet, bab: 6, Hadis no: 282

zaman Allah'a vermiş olduğunuz ahdi de hatırlayın. Bir zaman siz, "Yaptığımız ahdi dinledik, emirlerinde ve yasaklarında sana itaat edeceğiz." demiştiniz. O halde Allah'ın emirlerini tutup yasaklarından kaçınarak ondan korkun. Şüphesiz ki Allah, göğüslerin özünü çok iyi bilendir ve onlara göre sizi hesaba çekecektir.

*Müfessirler, bu âyet-i kerimede, Allah tealanın, aldığını beyan ettiği ahdinden hangi ahdin kastedildiği hususunda iki görüş zikretmişlerdir.

a- Abdullah b. Abbas ve Süddi'ye göre bu âyette zikredilen ahitten maksat, müminlerin Resulullah'ı, sevdikleri şeylerde de dinleyip itaat edeceklerine, sevmedikleri şeylerde de dinleyip itaat edeceklerine söz vererek ona biat etmeleri anında Allah'a ahit vermeleridir.

Bu hususta Abdullah b. Abbas demiştir ki: "Allah, Peygamber (s.a.v.)i gönderdi. Ona kitap indirdi. Müminler de: "Biz, Peygambere ve kitaba iman ettik. Tevrat'takileri de ikrar ettik." dediler. İşte Allah teala da onlara, vermiş oldukları bu sözü hatırlıyor ve bu sözü yerine getirmelerini emrediyor.

b- Mücahid'e göre ise bu âyette zikredilen ahitten maksat, insanların, Âdem'in sulbünden zerrecikler şeklinde çıkarıldıktan sonra Allah tealanın, Rableri olduğuna şehadet etmeleridir.

Taberi birinci görüşün tercihe şayan olduğunu söylemiştir. Buradaki ahitten maksat, Hz Muhammed'i dinleyip itaat edeceklerine dair biat etmeleri anında Allah'a verdikleri sözdür. Zira Allah teala buradaki ahdi aldığını zikrettikten sonra ehl-i kitaptan aldığı ahdi zikredecektir. Böylece Resulullah'ın sahabilerini ehl-i kitabın durumuna düşmemeleri için uyarmıştır. Çünkü onlar verdikleri ahdi bozmuşlar ve bu sebeple cezalandırılmışlardır. Müminlerin de bu duruma düşmemeleri istenmiştir.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ كُونُوا۟ قَوَّٰمِينَ لِلَّهِ شُهَدَآءَ بِٱلْقِسْطِ ۖ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ
شَنَـَٔانُ قَوْمٍ عَلَىٰٓ أَلَّا تَعْدِلُوا۟ ۚ ٱعْدِلُوا۟ هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ ۖ وَٱتَّقُوا۟
ٱللَّهَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ خَبِيرٌۢ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾

8- Ey iman edenler, Allah için hakkı ayakta tutanlar ve adaletle şahitlik yapanlar olun. Bir kavme olan kininiz, sizi adaletsizliğe sevketmesin. Adaletli olun. Çünkü o, takvaya daha yakındır. Allah'tan korkun şüphesiz ki Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.

Ey Allah'a ve Peygamberi Muhammed'e iman edenler, dostlarınız ve düşmanlarınız hakkında adletle şahitlik eden ve Allah için vazife yapan kimseler olun. Verdiğiniz hükümlerde ve yaptığınız işlerde haksızlık etmeyin. Sırf size düşman olduklarından dolayı düşmanlarınıza dair koyduğum sınırları aşmayın. Yine sırf dostluk yaptıkları için koyduğum sınırlarda ileri gitmeyin. Hepsi hakkında da koyduğum hudutlara bağlı kalın. Benim emrimi yerine getirin. Ey mü'minler, dostunuz olsun düşmanınız olsun bütün insanlara karşı adaletli davranın. Adaletli olmanız, Allah'tan korkmuş olmanıza daha yakındır. Kullarına zulmetmekten korkun ve bilin ki Allah, yaptıklarınızdan haberdardır. Herkese, yaptığının karşılığını verecektir.

*Abdullah b. Kesir, bu âyet-i kerimenin, Resulullah'a suikast düzenleyen Hayber Yahudileri hakkında nâzil olduğunu söylemiştir. Resulullah, öldürülen bir kişinin diyeti hususunda bunlarla yardımlaşmaya gitmiş fakat Yahudiler Resulullah'ı öldürmeyi planlamışlardır. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime inmiş ve "Bir kavme olan kininiz sizi adaletsizliğe sevketmesin." buyurmuştur.

Numan b. Beşir diyor ki:

حَدَّثَنِي النُّعْمَانُ بْنُ بشيرٍ ؛ أَنَّ أُمَّةَ بِنْتُ رَوَاحَةَ سَأَلَتْ أَبَاهُ بَعْضَ الْمَوْهُوبَةِ مِنْ مَالِهِ لابْنِهَا فَالْتَوَى بِهَا سَنَةً ثُمَّ بَدَا لَهُ فَقَالَتْ : لاَ أَرْضَى حَتَّى تُشْهِدَ رَسُولَ اللهِ (ﷺ) عَلَى مَا وَهَبْتَ لابْنِي فَأَخَذَ أَبِي بِيَدِي وَأَنَا يَوْمَئِذٍ غُلاَمٌ فَأَتَى رَسُولَ اللهِ (ﷺ) فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنَّ أُمَّ هَذَا بِنْتَ رَوَاحَةَ، أَعْجَبَهَا أَنْ أُشْهِدَكَ عَلَى الَّذِي وَهَبْتُ لابْنِهَا . فَقَالَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ) « يَا بَشِيرُ ! أَلَكَ وَلَدٌ سِوَى هَذَا؟ » قَالَ: نَعَمْ فَقَالَ: « أَكُلَّهُمْ وَهَبْتَ لَهُ مِثْلَ هَذَا؟ » قَالَ: لاَ . قَالَ « فَلاَ تُشْهِدْنِي إِذاً فَإِنِّي لاَ أَشْهَدُ عَلَى جَوْرٍ ».

"Annem, Revaha kızı Amre, babamdan, bazı mallarını bana hibe etmesini istedi. Babam bu işi bir sene erteledi. Sonra bunu yapmaya karar verdi. Bu sefer annem: "Oğluma yaptığın hibeye Resulullah'ı şahit tutmadıkça razı olmam." dedi. Bunun üzerine babam beni, elimden tutup Resulullah'a götürdü. O sıra ben henüz çocuktum. Babam "Ey Allahın Resulü bu çocuğun annesi Revaha kızı buna hibe ettiğim mala, seni şahit tutmamı istiyor." dedi. Resulullah$ "Ey Beşir

senin bundan başka çocuğun varmı?" diye sordu. Babam: "Evet." dedi. Resulullah: "Çocukların hepsine de buna hibe ettiğin gibi hibede bulundun mu?" diye sordu. Babam ise "Hayır." dedi. Bunun üzerine Resulullah: "O halde sen beni şahit tutma. Çünkü ben, zulme şahitlik edemem." buyurdu. (58) Görüldüğü gibi Resulullah, haksız bir muameleye şahitlik yapmamıştır.

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٩﴾

9- Allah, iman edip salih amel işleyenlere vaad etmiştir. Onlar için mağfiret ve büyük bir mükâfaat vardır.

Ey Allah'ı ve Resulünü takdik eden, Peygamberin, Allah katından getirdiklerini ikrar edip Allah'a verdikleri ahdi yerine getiren, yaptıkları sözleşmeleri ifa eden, Allah'ın emirlerini tutup yasaklarından kaçınan insanlar, sizin için, geçmişteki günahlarınızın örtülmesi vardır. Bir de sınırlarını, Allah'ın dışında kimsenin bilemeyeceği bir mükâfaat vardır.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١٠﴾

10- İnkâr eden ve âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, işte onlar, cehennemliklerdir.

Allah'ın birliğini inkâr eden ve Peygamberlere gelen, Allah'ın âyet ve mucizelerine yalanlayanlar cehennemliktirler. Ve orada ebedi olarak kalacaklardır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ هَمَّ قَوْمٌ أَنْ يَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾

58 Müslim, K. el-Hibat, bab: 14, Hadis no: 1623 / Buhari, K. el-Hibe, bab: 12, 13

11- Ey iman edenler, Allah'ın, üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani bir kavim size el uzatmaya kalkışmıştı da Allah onların ellerini üzerinizden çekmişti. Allah'tan korkun. İman edenler sadece Allah'a güvensinler.

*Müfessirler, Allah tealanın bu âyet-i kerimede müminlere lütfettiğini beyan ettiği nimetten hangi nimetin kasdedildiği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir:

a- Asım b. Ömer b. Katade, Abdullah b. Ebibekr, Mücahid, Yezid b. Ebi Ziyad, İkrime ve Ebu Malik'ten nakledilen bir görüşe göre burada zikredilen nimetten maksat, Allah tealanın, yanlışlıkla öldürülen Âmir oğullarından iki kişinin diyetlerini ödemede yardımcı olmaları için Nadr oğulları Yahudilerine gittiği zaman onların Resululah'a suikast düzenlemeleri, Allah tealanın da vahiy ile bunu Resulullah'a bildirip Resulullah'ı onların saldırısından kurtarmasıdır.

Rivayet edilir ki Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir kısım sahabileriyle birlikte Nadr oğulları Yahudilerine gitmiş ve B'ir-i Maune olayından kurtulup geri gelen Amr b. Ümeyye ed-Dâmri'nin, Resulullah'la anlaşmalı olan Âmir oğullarından iki kişiyi yanlışlıkla öldürmesi üzerine bu kişilerin diyetlerini ödeme hususunda Nadr oğullarının kendisine yardımcı olmalarını istemişti. Fakat Yahudiler, Amr b. Cehhaş'a, Resulullah gelip duvarın dibine oturunca onların da çevresinde toplandıkları bir sırada Resulullah'ın üzerine el değirmeni taşını düşürmesini söylediler. Bunun üzerine Allah teala, Peygamberine, Yahudilerin bu tuzağını haber verdi. Resulullah da oradan uzaklaşıp Medine'ye döndü. İşte bunun üzerine bu âyet nâzil oldu.

b- Abdullah b. Abbas'tan nakledilen diğer bir görüşe göre ise Allah tealanın burada zikrettiği nimetten maksat, Resulullah'ı, içine zehir kattıkları bir yemekle öldürmek isteyen Yahudilerin suikastından kurtarmasıdır.

c- Katade'den nakledilen başka bir görüşe göre ise Allah tealanın bu âyette zikrettiği nimetten maksat, Batn-ı Nahle gazvesinde Resulullah'a, düşmanlarının, kendileri namaz kılarlarken saldırıya geçeceklerini bildirmesi ve Resulullah'a da korku anlarında nasıl namaz kılacağını beyan etmesidir.

Bu hususta Katade diyor ki: "Bu âyet Resulullah'a, yedinci gazve olan Batn-ı Nahle gazvesinde nâzil olmuştur.

Sa'lebe ve muharib oğulları, Resulullah'ı ansızın yakalayıp öldürmek istemişler Allah teala da bu hallerini Resulullah'a bildirmiştir. Katade diyor ki: "Cabir b. Abdullah, Resulullah ile birlikte Necid tarafına savaşa gittiklerinde savaştan Resulullah ile beraber döndüklerini, dikenli ağaçların çokça bulunduğu bir vadiye geldiklerinde şiddetli bir sıcağın bastırdığını söyledi. Bu sıcakta Resulullah bir ağacın gölgesine oturmuş, kılıcını da ağaca asmış ve uyumuştu.

Herkes dağılıp bir ağacın gölgesine çekilmişti. İşte o sırada bir Bedevi gelip Resulullah'ın kılıcını alarak kınından çıkarmış ve üzerine yürümüştü. Resulullah uyanınca ona demişti ki: "Şimdi seni benim elimden kim kurtaracak?" Resulullah ise "Allah" demişti. Adam tekrar: "Seni benim elimden kim kurtaracak?" demiş. Resulullah da "Allah" demişti. Bunun üzerine Bedevi kılıcını kınına koymuş Resulullah da bizi yanına çağırıp hadiseyi anlatmıştı. Resulullah (s.a.v.) bu adamı cezalandırmamıştı." (59) İşte böylece Allah, düşmanın elini Peygamberinden çekmişti.

Taberi bu görüşlerdin birinci görüşün tercihe şayan olduğunu, buradaki nimetten maksadın, Allah tealanın, Resulullah'ı, Nadr oğulları Yahudilerinin suikastından kurtarması olduğunu söylemiştir. Zira bundan sonra gelen âyetlerde Yahudilerin çirkin sıfatları zikredilmekte, Allah'a ve Paygamberlerine ihanet ettikleri bildirilmektedir. Resulullah'a, onların yaptıkları bu kötülüklere karşı onlara dokunmaması da emredilmektedir. Bu da göstermektedir ki âyette, müminlere ve Resulullah'a el uzatmak isteyenlerden maksat, Yahudilerdir.

Âyet-i kerimenin sonunda "İman edenler sadece Allah'a güvensinler." buyurlumkatadır. Bu ifadeden maksat şudur: "Ey iman edenler, Allah'ın emir ve yasaklarına karşı gelmekten ve sizden aldığı ahdi bozmaktan kaçının. Aksi takdirde çare bulamayacağınız bir cezayı hak edersiniz. Müminler işlerini Allah'a bıraksınlar, onun kaza ve kaderine teslim olsunlar, onun zaferine ve yardımına güvensinler. Çünkü bu onların dinlerinin kemale ermesidir.

وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا ۖ
وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ ۖ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي
وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ
وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۚ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ
ذَٰلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿١٢﴾

59 Bkz. Buhari, K. el-Cihad, hab 84, 87 K. el-Megazi bab: 31, 32

12- Şüphesiz ki Allah, İsrailoğullarından söz almıştı. Biz onlara, içlerinden on iki başkan göndermiştik. Allah onlara şöyle dedi: "Şüphesiz ben sizinle beraberim. Yemin olsun ki eğer namazı kılar, zekatı verirseniz, Peygamberlerime iman edip onlara yardım ederseniz ve Allah için güzel bir ödünç takdim ederseniz muhakkak ki kötülüklerini örterim ve sizi, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyarım. Bundan sonra içinizden kim inkâr ederse, şüphesiz doğru yoldan sapmış olur.

Şüphesiz ki Allah, İsrailoğullarından, Allah'a itaat etmelerine ve Peygamberine iman etmelerine dair kesin söz almıştı. Bunların, vermiş oldukları sözü yerine getireceklerine dair kefil olmaları için de içlerinden kendilerini takibedecek on iki vekil seçmişti. Allah onlara "Şüphesiz ki yardım ve desteğimle sizinle beraberim. Ey İsrailoğulları, yemin olsun ki eğer namazı dosdoğru kılar zekatı layık olanlara verir. Peygamberlerime iman eder, onlara destek olursanız ve Allah rızası için Allah yolunda mallarınızı harcayarak Allah'a güzel bir ödünç verirseniz elbetteki ben,kötülük ve günahlarınızı örtüp silerim. Ve sizleri kıyamet gününde, altından ırmaklar akan cennetlere bir lütuf olmak üzere koyarım. Bu söz vermenizden sonra kim Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük ederse şüphesiz ki o, doğru yoldan sapmış ve hidayetten ayrılmış olur." buyurmuştur.

*Bu âyet-i kerimede Allah teala Peygamberine ve müminlere, Yahudilerin ihanet ve sözlerinden dönme huylarını bildirmekte, bu huyların, Yahudilerin atalarından kalma mirasları olduğunu beyan etmekte ve Yahudileri, inatlarında ve sapıklıklarında ısrar etmelerinden dolayı kınamaktadır.

Resulullah'a ve müminlere: "Bu Yahudilerin size el uzatmaya girişmelerini ve ihanet etmeye kalkışmalarını garipsemeyin. Çünkü bu onların, atalarından devam edip gelen kötü ahlaklarıdır. Onlar bu halleriyle atalarının yaptıklarını devam ettirmektedirler." buyurulmaktadır.

Âyet-i kerimede Allah tealanın, İsrailoğullarından söz aldığı zikredilmekte ancak neye dair söz aldığı açıklanmamaktadır.

Ebul Âliye'ye göre burada İsrailoğullarından, yapacaklarına dair söz alınan husus, sadece Allah'a kulluk etmeleri ve ondan başkasına tapmamaları sözüdür.

Âyet-i kerimede geçen ve "Başkan" diye tercüme edilen (اَلنَّقِيب) kelimesinden maksat, Katade'ye göre "Şahit" demektir. Yani Allah teala İsrailoğullarının on iki torunundan her birinden, yaptıklarına şahitlik etmek üzere birini şahit tayin etmiştir.

Rebi' b. Enes, Süddi ve Mücahid'e göre ise buradaki (اَلنَّقِيب) den maksat, on iki torundan seçilip zorbalar diyarı Şam'a gönderilen on iki önderdir. Bunlar Şam diyarındaki zorbaların helak olup olmadıkları haberini öğre-

nip Hz. Musa'ya getireceklerdi. Çünkü Allah teala bu zorbaları helak edip onların yerlerini İsrailoğullarına miras bırakacağını ve İsrailoğullarını onların yerine yerleştireceğini bildirmişti. Bu sebeple de Hz. Musa, ileri gelen bu on iki kişiyi oraya göndermişti.

Bu hususta Süddi diyor ki: "Allah teala, İsrailoğullarına Kudüs toprakları olan Eriha'ya gitmelerini emredince onlar yürüyüp oraya yakın bir yere ulaşmışlardı. Bunun üzerine Musa İsrailoğullarının on iki torununun her birinden bir öncü seçerek zorbaların bulunduğu yere göndermişti. Onlar gittikleri yerden o zorbaların haberini getireceklerdi. Bu on iki kişi ile "Ac" diye adlandırılan zorba bir kişi karşılaştı. O, on iki kişiyi yakalayıp koltuğunun altına (Kontrolüne) aldı. Başında bir kulaç odun bulunuyordu. Adamları alıp karısına götürdü. Ve ona: "Şunlara bak, bunlar bizimle savaşmak istiyorlarmış." dedi. Ve onları, karısının önüne attı. "Şimdi ben bunları ayağımın altında ezeyim mi?" dedi. Karısı: "Hayır. Onları bırak ki gördüklerini gidip kavimlerine haber versinler." dedi. "Ac" karısının dediğini yaptı. O iki önder oradan ayrılınca birbirlerine "Ey topluluk, eğer siz, İsrailoğullarına bu kavmin haberini bildirecek olursanız İsrailoğulları dinlerinden döner. Peygamberlerine karşı gelirler. Siz bu haberi gizleyin. Siz onu sadece Allah'ın Peygamberine bildirin ki böylece onlar, uygun gördüklerini yapsınlar." dediler. Bunlar, meseleyi gizleyeceklerine dair birbirlerine söz verdiler. Geri dönüp geldiler. Onlardan on kişi verdikleri bu sözü bozdular. Bunlar, babalarına, kardeşlerine, gördükleri o "Ac" adındaki zorbayı anlatıyorlardı. Sadece iki kişi meseleyi gizledi ve onu Hz. Musa ve Harun'a anlattılar. İşte Allah teala bu âyet-i kerimede bu olaya işaret etmektedir. Mücahid bu iki kişinin Yûşa b. Nûn ve Kâlip b. Yûfenna olduklarını zikretmiştir.

Taberi bu hususta İbn-i İshak'ın şunları söylediğini rivayet etmiştir: Musa'ya İsrailoğullarıyla birlikte mukaddes topraklara (Kudüs'e) gitmesi emredilmişti ve Allah teala buyurmuştu ki: "Ben, orayı sizin yurdunuz, karargahınız ve konaklama yeriniz olarak yazdım. Ey Musa, sen çıkıp oraya git. Orada bulunan düşmanlara karşı cihad et. Çünkü ben onlara karş sana yardım edeceğim. Kavminden de her torundan bir kişi olmak üzere on iki kişi önder al. Onlar kavimlerine emredilenleri uygulasınlar ve onlara de ki: "Allah diyor ki: "Yemin olsun ki eğer sizler namazı kılar, zekatı verir, Peygamberlerime iman eder, onları destekler ve Allah için güzel bir ödünç verecek olursanız ben sizin kötülüklerinizi mutlaka örterim. Ve sizi altından ırmaklar akan cennete koyarım. Sizden kim de söz verdikten sonra bu emrettiklerimden neyi inkâr etmeye kalkışacak olursa şüphesiz ki o, doğru yoldan sapmıştır.

Bunun üzerine Musa onlardan on iki önder seçti. Bu önderlerden her biri temsil ettiği topluluğun vermiş olduğu ahdin gereğini yerine getirmeleri için bir kefildi. Musa bu toplulukların seçkinlerini ve vefakârlarını seçmişti. Bundan sonra Musa onlarla birlikte Allah'ın emriyle mukaddes topraklara doğru yürüdü.

Mısır'la Şam arasında bulunan "TİH" çölüne vardılar. Orası ağaç ve gölgelik bulunmayan bir çöldü. Sıckatan daralınca Musa orada rabbine yalvardı. Allah teala da onları bulutlarla gölgelendirdi. Yine Musa, Allah'tan yiyecek istedi. Allah da onlara kudret helvası ve bıldırcın kuşu gönderdi. Allah Musa'ya emretti ki "İsrailoğullarına hibe ettiğim Ken'an topraklarına düşmandan haber getirmeleri için her torundan bir adam gönder." Musa bu torunların liderlerini gönderdi. Bu liderlerin isimleri Tevrat'ta zikredildiğine göre şunlardır:

Rubil torunundan Şamun b. Rekum, Şem'un'dan Safat b. Harba, Yehuda'dan Kâlib b. Yufenna, Kâz'dan Mihail b. Yusuf, Yusu'tan Yuşa b. Nun, Bünyamin'den Felat b. Zennun, Ribalondan Kerabil, Minşa'dan Haddi b. Şusa, Dan torunundan Hamlail b. Hamel, Eşar'dan Sabur b. Melkili, Neftali'den Mahreb b. Veks, Yesahir'den Holaid b. Minked. Musa bunları gönderirken kendilerine "Güneş doğmadan önce yukarı çıkın, dağa tırmanın. Onların oturdukları arazi ve vadide ne bulunduğunu gözetleyip bakın. Onlar kuvvetli mi yoksa zayıf mı? Sayıları az mı çok mu? Oturdukları yer ağaçsız ve güneşli mi yoksa ağaçlık mı? O topraklarda bulunan meyvelerden bize getirin." dedi. Musa'nın istediği ilk meyve üzümdü.

Âyet-i kerimede: "Yemin olsun ki eğer namazı kılar zekatı verirseniz Peygamberlerimize iman edip onlara yardım ederseniz ve Allah için güzel bir ödünç takdim ederseniz muhakkak ki kötülüklerinizi örterim." buyurulmaktadır.

Âyetin bu bölümündeki hitap, kendilerinden ahit alınan İsrailoğullarınadır. Allah teala İsrailoğullarına burada zikredilen emirleri yerine getirmeleri halinde düşmanlarına karşı onlara mutlaka yardım edeceğini ve günahlarını affedeceğini bildirmiştir.

Rebi' b. Enes'e göre ise âyetin bu bölümünde hitap İsrailoğullarından öncelikle on iki öndere yapılmıştır. Allah teala bunlara zorbaların diyarına gitmelerini emrederken âyette zikredilen emirleri yerine getirmeleri halinde düşmanlarına arşı onlara yardım edeceğini ve günahlarını affedeceğini belirtmiştir. Ancak âyetin bu bölümünde zikredilen emirleri yerine getiren herkes Allah'a itaat etmiş olacağından Allah'ın yardımını kazanmış olur. Bu itibarla burada hitabın İsrailoğullarının hepsine olmayıp sadece on iki öndere olduğunu söylemek isabetli değildir.

Âyette geçen ve "Yardım ederisniz" diye tercüme edilen (وعزرتموهم) ifadesi Mücahid ve Süddi tarafından "Yardım etme" diye izah edilmiş Abdurrahman b. Zeyd tarafından da "İtaat etme ve yardım etme" diye tercüme edilmiş Ebu Ubeyde tarafından "Yardım etme, saygı gösterme, tazim etme ve destekleme" olarak tefsir edilmiş ve Ferra tarafından ise "Haksızlıktan alıkoyma" diye izah edilmiştir.

Taberi bu görüşlerden "Yardım etme" mânâsı verilen görüşün tercihe şayan olduğunu söylemiş, buna delil olarak da demiştir ki :"Şu âyette hem saygı gösterme anlamına gelen (وَتُوَقِّرُوهُ) kelimesi hem de (وَعَزَّرْتُمُوهُمْ) kelimesinin kökünden türeyen (وَتُعَزِّرُوهُ) kelimesi zikredilmektedir. Bu da göstermektedir ki (وَتُعَزِّرُوهُ) kelimesinin mânası, saygı gösterme dışında başka bir mânâ ifade etmektedir. O da "Yardım etmek'tir(وَتُؤْمِنُوا بِاللهِ وَرَسُولِهِ وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ وَتُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا) "Böylece ey insanlar siz de Allah ve Resulüne iman edesiniz. Allah'ın dinine yardımda bulunasınız. Ona ta'zim edesiniz ve onu layık olmadığı şeylerden sabah akşım tenzih edesiniz. " (60)

فَبِمَا نَقْضِهِم مِّيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ
عَن مَّوَاضِعِهِ وَنَسُوا حَظًّا مِّمَّا ذُكِّرُوا بِهِ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَىٰ خَائِنَةٍ
مِّنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ
الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣﴾

13- Verdikleri sözü bozdukları için onları lanetledik. Ve kalblerini katılaştırdık. Onlar, kelimeleri yerlerinden kaldırıp değiştirdiler. Uyarıldıkları şeylerden pay almayı unuttular. Ey Muhammed, pek azı müstesna onlardan devamlı hainlik göreceksin.Onları affet ve aldırma. Muhakkak ki Allah, iyilik yapanları sever.

Yahudilerin, Allah'a vermiş oldukları ahitlerini bozmuş olmaları sebebiyle biz onları kovduk ve rahmetimizden uzaklaştırdık. Kalblerinden merhamet duygularını çekip alarak katılaştırdık. Artık öğütlerle yumuşamaz oldular. Bunlar, rablerinin kelamı olan Tevratı tahrif ettiler, bozdular. Allah'ın indirmediği şeyleri kendi elleriyle yazıp cahil insanlara "Bu, Allah katındandır." dediler. Allah'ın emir ve hükümlerinden kendilerine hatırlatılan kısımları bıraktılar. Artık onlarla amel etmez oldular. Ey Muhammed, sen hâlâ bu Yahudilerin hıyanete ve sözlerinde durmamaya devam ettiklerini görürsün. Bunlardan pek azı müstesnadır. Sen bu Yahudileri affet, tuzaklarına aldırma. Şüphesiz ki Allah, kusurluyu affederek iyilikte bulunanları sever.

*Allah teala bu âyet-i kerimede Hz. Muhammed'e, Yahudileri tavsif ederek beyan etmiştir ki: "Ey Muhammed, sana ve sahabilerine el uzatmak isteyen,

60 Fetih seruse, 48/9

seninle kendileri arasında bulunan ahdi bozan bu Yahudilere hayret etme. Zira bunları yapmak, onların, atalarından süregelen bir âdetidir. Bu âdetlerden biri de şudur ki: "Bunlar, bağlı kalacaklarını bildirdikleri ahitlerini bozarlar. Zira ben onlardan Musa döneminde, bana itaat edeceklerine dair söz almıştım. Ve içlerinden seçtikleri on iki önderi, zorba düşmanlarının haberlerini öğrenmeleri için gözcü olarak göndermiştim. Ben onlara yardım edeceğimi vaad etmiştim. Firavunun o kavmini helak ettikten sonra onların yerlerini, yurtlarını ve mallarını, kendilerine miras olarak bırakacağımı bildirmiştim. Bütün bu mucizeleri kendilerine göstermeme rağmen, bağlı kalacaklarını bildirdikleri sözlerini bozdular. Ahitlerinden döndüler. Ben de bu yüzden onları lanetime uğrattım. İsrailoğullarının ileri gelenlerinin, kendilerine lutfettiğim bütün nimetlere rağmen, durumları bu iken artık onların rezillerinin yaptıklarını garipseme.

Âyet-i kerimede geçen ve "Katılaştırdık" diye tercüme edilen (قَاسِيَةً) kelimesi, bazılarına göre "Katı kalblilik" anlamında yorumlanmış, diğer bazıları tarafından ise "Karışık ve bozuk kalblilik" diye izah edilmiştir. Taberi, âyetin önceki ifadelerine daha uygun olması hasebiyle birinci görüşü tercih etmiştir.

Âyet-i kerimede, Yahudilerin, kelimeleri yerlerinden kaldırıp değiştirdikleri zikredilmektedir. Bu ifadeden maksat, Allah tealanın, Hz. Musa'ya gönderdiği Tevrat'ı değiştirip yerine kendi elleriyle başka şeyleri yazmaları ve cahillerine de, Allah'ın indirdiği Tevrat'ın, kendi yazdıkları olduğunu söylemeleridir. Evte, Hz. Musa'dan sonra Hz. Muhammed'e kadar devam eden Yahudilerin sıfatları bu olmuştur.

Katade bu âyet-i kerimenin, Tevbe suresinin şu âyetiyle neshedildiğini söylemektedir: "Kitap ehlinden, Allah'a ve âhiret gününe iman etmeyenler, Allah'ın ve Peygamberinin haram kıldığını haram saymayanlar ve hak din olan İslamı din edinmeyenlerle, boyun eğip kendi elleriyle cizye verinceye kadar savaşın." (61)

Taberi diyor ki: "Katade'nin bu söyledikleri mümkün olmayan şey değildir. Ancak, "Neshetme"nin mânâsı, kendinden önce bulunan hükme tamamen ters düşmüyorsa ve onları belli bir noktada bağdaştırmak mümkünse, sonra gelenin öncekini neshettiğini söylemek, ancak Allah'ın veya Resulünün bildirmesiyle mümkün olur.

Katade'nin zikrettiği Tevbe suresinin yirmi dokuzuncu âyetinin hükmü bu âyette Resulullah'a emredilen, Yahudileri affetmesine ve onlara aldırış etmemesine tamamen ters düşmemektedir. Çünkü Yahudiler zilleti kabul eder ve savaştan sonra cizye vermeye razı olurlarsa buna rağmen onların yaptıkları her-

61 . Tevbe suresi, 9/29

hangi bir ihaneti veya ahitlerini bozma teşebbüslerini affetmek mümkündür. Yeter ki cizye vermeyerek savaşa girişmiş olmasınlar ve kendileri için gerekli olan hükümlere karşı diretmiş olmasınlar."

Bu izahlar da gösteriyor ki, Tevbe suresinin yirmi dokuzuncu âyetinin bu âyeti neshettiğine hüküm vermek vacib değildir. Zira bunları bağdaştırmak mümkündür.

وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوٓا۟ إِنَّا نَصَٰرَىٰٓ أَخَذْنَا مِيثَٰقَهُمْ فَنَسُوا۟ حَظًّا مِّمَّا ذُكِّرُوا۟
بِهِۦ فَأَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ ٱلْعَدَٰوَةَ وَٱلْبَغْضَآءَ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ ۚ وَسَوْفَ
يُنَبِّئُهُمُ ٱللَّهُ بِمَا كَانُوا۟ يَصْنَعُونَ ﴿١٤﴾

14-"Biz Hristiyanız" diyenlerden de ahit almıştık. Onlar da uyarıldıkları şeylerden pay almayı unuttular. Bu yüzden onların aralarına, kıyamet gününe kadar düşmanlık ve kin saldık. Allah onlara, ne yaptıklarını ilerde haber verecektir.

"Biz Hristiyanız." iddiasında bulunanlardan da bizzat itaat edeceklerine ve Peygamberlerimize uyacaklarına dair ahit almıştık. Onlar da sapık Yahudilerin yolunu tuttular, dinlerini değiştirdiler ve Allah'a vermiş oldukları sözlerini bozdular. Allah'ın, kendilerine hatırlatılan hükümlerinden pay almayı unuttular, onu tatbik etmediler. Bu Hristiyanların aralarına, Allah'ın kitabını terkettikleri, farzlarını ihlal ettikleri ve cezalarını uygulamadıkları için düşmanlık ve kin saldık. Aralarındaki bu kin, kıyamet gününe kadar devam edecektir. Allah bunlara âhirette, dünyada işledikleri suçları bildirecek, Allah'a ve Resulüne karşı uydurmuş oldukları yalanlarından dolayı da cezalandıracaktır.

*Âyet-i kerimede, Hristiyanların da Allah'a vermiş oldukları sözü bozmaları yüzünden Allah'ın, aralarına düşmanlık ve kin saldığı zikredilmektedir. Bu düşmanlık ve kinin, aralarına ne suretle salındığı hususunda iki görüş zikredilmiştir:

a- İbrahim en-Nehai'ye göre burada düşmanlık ve kinin aralarına sokulması; heva ve heveslerinin birbirleriyle çelişmesiyle ve görüş ayrılığına düşmeleriyle olmuştur Mesela Hz. İsa hakkında çeşitli ihtilaflara düşülmüştür.

b- Katade'ye göre ise, Hristiyanların aralarına fiilen düşmanlık ve kin girmiştir. Bu yolla birbirlerine karşı savaşmışlardır.

Taberi birinci görüşü tercih etmiştir.

Âyet-i kerimede, aralarına düşmanlık ve kin sokuduğu beyan edilen insanlardan kimlerin kasdedildiği hususunda iki görüş zikredilmiştir.

a- Süddi, İbn-i Zeyd, Mücahid, ve Katade'den nakledilen bir görüşe göre bunlar Yahudi ve Hristiyanlardır. Bu iki güruh da kendilerine hatırlatılan hükümlerden öğüt almayı unuttukları için Allah bu Yahudilerle Hristiyanları birbirlerine düşman kılmış ve aralarına kin sokmuştur.

b- Rebi' b. Enes'e göre ise bu âyette, aralarına düşmanlık ve kin sokulduğu beyan edilen insanlardan maksat, Hristiyanlardır. Allah teala, Hristiyanların kendilerine hatırlatılan şeylerden pay almayı unutmaları sebebiyle aralarına düşmanlık ve kin sokmuştur. Nasturiler, Yakubilere karşı, Yakubiler Nasturilere karşı düşmanık besler hale gelmişledir.

Taberi, âyet-i kerimenin baş tarafında Hristiyanlardan bahsedildiğinden bu ikinci görüşün tercihe şayan olduğunu söylemiştir. (62)

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ
كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ
قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ ﴿١٥﴾

15- Ey kitap ehli şüphesiz size kitaptan gizlediklerinizin bir çoğunu açıklayan ve bir çoğunu da açıklamayıp geçiveren Peygamberimiz gelmiştir. Muhakkak ki size, Allah tarafından bir nur ve apaçık bir kitap gelmiştir.

Ey kitap ehli olan Yahudi ve Hristiyan topluluğu, size Peygamberimiz-Muhammed geldi. O, Rabbiniz tarafından size gönderilmiş olan Tevrat ve İn-

62 Bu âyet-i kerime, Hristiyanlar arasında düşmanlık ve kinin, kıyamete kadar devam edeceğini kesin bir şekilde ifade etmekte ve hadiseler de âyetin belirttiği doğrultuda cereyan etmektedir. Hristiyanların birbirlerine düşman oldukları, birbirleriyle savaştıkları, birbirlerini inkârcılıkla itham ettikleri, hatta birbirlerine lanet okudukları herkes tarafından bilinmektedir. Bazıları Katolik, bir kısmı Ortodoks diğer bir kısmı ise Protestandır. Bir mezhebin mensubu diğer bir mezhebin mensubuyla evlenmeyi dahi caiz görmemektedir. Birbirlerinin kiliselerine girmeye dahi müsaade etmemektedirler. İcad ettikleri güçlü silahlarla birbirlerini de hiç çekinmeden nasıl imha ettikleri bilinmektedir. İkinci dünya savaşında Almanya, İngiltere ve Fransa'nın nasıl harap edildikleri çok iyi bilinmektedir. Bunların hepsi Hristiyan değil midir?

cil'in hükümlerinden, insanlardan gizlediğiniz, evli olduğu halde zina edenlerin recmedimedilleri gibi bir'çoğunu sizlere açıklar ve ortaya koyar. Ve kitaplarınızda bulunan fakat gizlediğiniz şeylerden bir çoğunu da açıklamayıp vazgeçer. Sizlere, Allah katından, hak yolunu aydınlatan ve Allah'a eş koşmayı ve sapıklığı ortadan kaldıran bir nur olarak Muhammed gelmiştir. Ve Allah'ın, içinde helal ve haramı açıkladığı, kendisiyle hak ve batılı ayırdettiği Kur'an gelmiştir.

*Âyette zikredilen Peygamberden maksat, Hz. Muhammed (s.a.v.) dir. Hz. Muhammed (s.a.v.) in, kitap ehlinin gizlediği hükümlerden açıkladığı şeylerden biri de, evli olduğu halde zina eden erkek ve kadının recmedilmeleri hükmüdür.

Bu hususta Abdullah b. Abbas'ın şunları söylediği rivayet edilmektedir: "Kim, recmetme hükmünü inkâr edecek olursa, o hiç farkında olmadan Kur'an'ı inkâr etmiş olur. Çünkü Allah teala, kitabında: "Ey kitap ehli, şüphesiz size, kitaptan gizlediklerinizin bir çoğunu açıklayan Peygamberimiz gelmiştir." buyurmaktadır. Kitap ehlinin gizlediği şeylerden biri de, recmetme hükmüdür.

İkrime bu âyetin izahında şunları söylemiştir: "Yahudiler Resulullah'a gelmiş ve ondan, recmetme hükmünü sormuşlardır. Resulullah onlara "Daha bilgili olanınız hanginizdir?" diye sormuş, onlar da İbn-i Suriya'yı göstermişlerdir. Reşulullah ona: "Bunların en bilgilisi sen misin?" demiş. O da: "Dilediğini sor." demiş. Resulullah da: "O halde onların en bilgilisi sensin." demiş, İbn-i Şuriya da: "Onlar öyle zannediyorlar. " diye cevap vermiştir. Resulullah, İbn-i Suriya'yı, Musa'ya Tevrat'ı indiren, Tur dağını yukarı kaldıran Allah hakkı için doğru söylemeye davet etmiş, yine Resulullah onu kendilerinden alınan ahitler hakı için doğru söylemeye çağırmış ve demiştir ki: "Zina cezalarının hepsi Tevrat'ta var mıydı?" İbn-i Suriya da: "Bizim kadınlarımız güzeldir. Bizde bir zaman çok öldürme hadisesi olduydu. Biz bu sebeple zina cezasını hafifletmiştik. Zina edene yüz sopa vuruyor bir de başını traş ediyorduk. Biz onların baş traşlarını hayvan kırkmalarından farklı yapıyorduk." dedi. Resulullah da onlara, Recmedilme hükmünü verdi. İşte bunun üzerine bu âyet nâzil oldu.

Âyette zikredilen "Nur" dan maksat, Hz. Muhammed, "Apaçık kitap" tan maksat ise Kur'an-ı Kerim'dir. Zira Kur'an, ehl-i kitabın, aralarında ihtilaf ettikleri Tevhid inancını, helalları, haramları ve diğer dini hükümleri açıklığa kavuşturmuştur.

يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَ
يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ

إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿١٦﴾

16- Allah, o kitapla, rızasına tabi olanları selamat yollarına eriştirir. Onları, izni ile karanlıklardan aydınlığa çıkarır ve onları doğru yola iletir.

Allah bu apaçık Kur'an'la, rızasına uyanları kurtuluş yollarına iletir. Ve onları, inkârın ve Allah'a ortak koşmanın karanlıklarından çıkarır. Allah'ın izni ve başarılı kılmasıyla İslamın nurına ve aydınlığa götürür. Ve onları, dosdoğru bir yol olan Allah'ın sağlam dini İslama iletir.

*Âyette zikredilen, Allah tealanın razı olmasından neyin kasdedildiği hususunda iki görüş zikredilmiştir:

Bazılarına göre, Allah'ın bir şeye razı olması demek, onu kabul etmesi ve övmesi demektir. Allah tealanın bir müminden razı olması demek, onun imanını kabul etmesi ve onu, imanından dolayı övmesi demektir.

Diğer bir kısım âlimlere göre ise Allah tealanın razı olmasından maksat, gazap etmemesi demektir. Razı olma, Allah tealanın sıfatlarından biridir. Bu da övmek demek değildir. Çünkü övmek, sözde olan bir şeydir. Rıza ise sözle söylenen bir şey değildir.

Allah teala, bundan sonra gelen âyet-i kerimede de, Hak yoldan sapan Hristiyanları kınayarak buyuruyor ki:"

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ ۚ قُلْ فَمَن يَمْلِكُ
مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ أَن يُهْلِكَ الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ وَمَن فِي
الْأَرْضِ جَمِيعًا ۗ وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۚ
يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ ۚ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٧﴾

17- Şüphesiz ki: "Allah ancak Meryemoğlu İsa Mesihtir." diyenler kâfir olmuşlardır. Ey Muhammed, de ki: "Allah, Meryemoğlu İsa Mesihi, anasını ve bütün yeryüzündekileri helak etmek isterse ona kim engel olabilir? Göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin mülkiyeti sadece Allah'a aittir. O, dilediğini yaratır. Allah, herşeye kadirdir.

Yemin olsun ki "Allah ancak Meryemoğlu İsa Mesihtir." diyenler kâfir olmuşlar ve Allah'a karşı iftirada bulunmuşlardır. Ey Muhammed, Allah'a karşı iftirada bulunan o Hristiyanlara de ki: "Eğer Allah, Meryemoğlu İsa'yı, annesini ve bütün yeryüzünde bulunanları yok etmeyi dilerse Allah'ın bu emrine karşı gelecek kim vardır? Eğer İsa, iddia ettiğiniz gibi Allah olsaydı, elbette ki Allah'ın yok etme emrine karşı gelirdi. Fakat o, diğer insanlar gibi bir insandır. Allah, devamlı diri olan, kullarını sevk ve idare eden, dirilten, öldüren, var eden, yok eden, galip gelen ve mağlup olmayan tek ilahtır. Göklerde ve yerde ne varsa hepsinin mülkü ona aittir. Onlarda tasarruf yetkisi sadece Allah'a aittir. Yaratıklar üzerinde verdiği hükmü yerine getirir. Ona kimse karşı çıkamaz. Dilediği şeyi dilediği şekilde yaratır. İsa'yı babasız yaratması da böyledir. Allah, herşeye gücü yetendir.

*Allah teala bu âyet-i kerimede, doğru yoldan sapan Hristiyanları kınamakta, Hz. Muhammed'e yapmış oldukları iftiralarda haksız olduklarını ortaya koyakta ve Hristiyanların, Meryemoğlu İsa Mesihin Allah olduğunu söyleyerek iftira yapmaya alışık olduklarını beyan etmektedir. Bu nedenle Hz. Muhammed (s.a.v.) in, bu iftiralara karşı üzülmemesini bildirmektedir.

Âyet-i kerimede Hristiyanların, Meryemoğlu İsa Mesihin Allah olduğunu iddia ederek gerçeği örtmeye çalıştıkları, böylece Allah'a karşı iftirada bulunarak kâfir oldukları bildirilmektedir. Devamında ise, Meryemoğlu İsa'nın, ilah olmasının aklen mümkün olmadığı da bildirilmektedir. Çünkü Allah tealanın, Meryemoğlu Mesihi, annesi Meryem'i ve yeryüzünde bulunan bütün varlıkları helak etmeyi dilemesi halinde hiçbir kimsenin, Allah'a karşı koyamayacağı zikredilmektedir. şayet Meryemoğlu İsa Mesih ilah olsaydı Allah'ın kendisini helak etmesi halinde ona nasıl boyun eğmiş olabilirdi?

Âyet-i kerimenin devamında, göklerin ve yerin ve o ikisinin arasında bulunan şeylerin mülkiyetinin sadece Allah'a ait olduğu, İsa'nın da Allah'ın yarattığı varlıklardan birisi olduğu, bu itibarla ona ilahlık atfetmenin iftiradan başka bir şey olmadığı zikrediliyor. Âyetin sonunda, gerçekten ibadete layık olan mabudun, herşeye kadir olan Allah olduğu, âciz yaratıkların ilah olamayacağı beyan edilmektedir.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَىٰ نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ ۚ قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُم

بِذُنُوبِكُمْ بَلْ أَنتُم بَشَرٌ مِّمَّنْ خَلَقَ يَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ وَلِلَّهِ
مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿١٨﴾

18- Yahudiler ve Hristiyanlar: "Biz, Allah'ın oğulları ve dostlarıyız." dediler. Onlara de ki: "O halde niçin günahlarınızdan dolayı size azap ediyor? Hayır, siz de Allah'ın yarattığı birer insansınız. Allah, dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin mülkiyeti Allah'a aittir. Dönüş sadece onadır.

Ey Muhammed, Allah'a karşı yalan uyduranlara de ki: "Eğer bu iddianızda doğru iseniz o halde niçin Rabbiniz sizi, günahlarınız yüzünden cezalandırıyor? Halbuki seven kimse sevdiğinin kusurlarını bağışlar, onu cezalandırmaz. O halde iddialarınızın aksine sizler de diğer insanlar gibi, Allah'ın yarattığı varlıklarsınız. Allah, dilediğini, lütfunun gereği olarak affeder. Dilediğine de adaletinin gereği olarak ceza verir. Sizi affetmesi veya cezalandırması sizin özelliğinizden değildir. Göklerin ve yerin ve aralarındaki şeylerin mülkü ancak Allah'a aittir. Onları dilediği gibi sevk ve idare eder ve tasarrufta bulunur. Sonunda dönüş yine onadır. O, herkese işlediği amele göre muamele yapacaktır.

*Âyet-i kerime, Yahudi ve Hristiyanların, şımararak İslam dinine girmekten kaçınmalarına ve bu şımarıklıklarına gerekçe olarak da kendilerinden uydurdukları bazı iftiraları ileri sürdüklerine dikkati çekmektedir. Yahudi ve Hristiyanlar, "Allah bizi seviyor, bize ayrı bir önem veriyor. Çünkü bizler onun oğulları olan Peygamberlerin çocuklarıyız." demişlerdir.

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلَىٰ فَتْرَةٍ مِّنَ الرُّسُلِ أَن تَقُولُوا
مَا جَاءَنَا مِن بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ فَقَدْ جَاءَكُم بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ
قَدِيرٌ ﴿١٩﴾

19- Ey kitap ehli, "Bize müjdeci ve uyarıcı gelmedi." demeyesiniz diye Peygamberlerin arasının kesildiği birdevirde size gerçekleri açıklayan Peygamberimiz geldi. İşte size, müjdeci ve uyarıcı geldi. Allah, herşeye ka-

dirdir.

Ey kitap ehli olan Yahudi ve Hristiyanlar, Peygamberlerin gelişinin kesintiye uğradığı bir sırada size hakkı öğreten, doğru yolu açıklayan ve Allah'ın rızasını kazanmayı gösteren Peygamberimiz Muhammed geldi. Böylece "Bize, müjdeleyici ve uyarıcı bir Peygamber gelmedi." demeyesiniz. İşte size, Allah'a itaat edenleri bol sevaplarla müjdeleyen, ona karşı gelenleri de can yakıcı bir azaba uğatma ile uyaran Muhammed geldi. Allah herşeye kadirdir. Hiçbir şey onu, dilediğini yapmaktan alıkoyamaz.

*Peygamber efendimizle ondan önce gelen Hz. İsa arasında ne kadar zaman geçtiği hususunda farklı görüşler zikredilmiştir.

a- Mamer'in Katade'den zikrettiğine göre bu süre beş yüz altmış senedir.

b- Said b. Ebi Urube'nin, Katade'den naklettiğine göre bu süre altı yüz senedir.

c- Başka bir kasım âlimlere göre, beş yüz kırk senedir.

d- Dehhak'tan nakledilen başka bir görüşe göre bu süre dört yüz otuz küsur senedir.

Bu görüşlerden tercihe şayan olanı, "Altı yüz senedir." diyen görüştür.

Hz. İsa ile Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v) arasında başka Peygamber gelmemiştir. Bu hususta Peygamber efendimiz bir hadis-i şerifinde şöyle buyuruyor:

قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ (ﷺ) يَقُولُ اَنَا اَوْلَى النَّاسِ بِابْنِ مَرْيَمَ وَالاَنْبِيَاءُ اَوْلاَدُ عَلاَّتٍ لَيْسَ بَيْنِي وَبَيْنَهُ نَبِيٌّ.

"Ben insanların, Meryemoğlu İsa'ya en yakın olanıyım. Peygamberler amca oğullarıdırlar. Benimle onun arasında Peygamber gelmemiştir." (63)

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنبِيَاءَ وَجَعَلَكُم مُّلُوكًا وَآتَاكُم مَّا لَمْ يُؤْتِ أَحَدًا مِّنَ الْعَالَمِينَ ﴿٢٠﴾

63 Buhari, K. el-Enbiya, bab: 48.

20- Musa kavmine şöyle demişti: "Ey kavmim, Allah'ın, üzerinizdeki nimetini hatırlayın. O, içinizden Peygamberler çıkardı. Sizi hükümdarlar yaptı ve âlemlerden hiçbir kimseye vermediğini size verdi.

Bir zaman Musa kavmine "Ey kavmim, Allah'ın üzerinizde bulunan büyük nimetlerini hatırlayın. Hani bir zaman Allah, içinizden sizlere İbrahim, İsmail, İshak ve Yakub gibi Peygamberler göndermişti. Daha önceleri Firavun ve taraftarlarının köleleri olduğunuz halde sizleri şereflendirdi. Ve başkalarını sizin hizmetinize verdi. Ve sizi hükümdarlar yaptı. Ve zamanımızda, kainatta hiçbirkimseye verilmeyen, denizi yarıp karşıya geçirme, taştan pınarlar fışkırtma ve gökten yemek indirme gibi nimetleri ve üstünlükleri verdi.

*Âyet-i kerimede, Hz. Musa, kavmine, peygamberler gönderildiğini hatırlatıyor. Bu peygamberlerden maksat, Hz. Musa'dan önce İsrailoğullarına gönderilen Peygamberlerdir. Bu peygamberlerden maksadın, Hz. Musa'nın, Tur dağında Allah ile konuşmaya giderken seçtiği yetmiş kişi olduğu da söylenmiştir.

Âyet-i kerimede geçen ve "Hükümdarlar" diye tercüme edilen (مُّلُوكًا) kelimesinden neyin kastedildiği hususunda farklı görüşler zikredilmiştir:

a- Katade'ye göre İsrailoğullarına, Hükümdarlar denilmesinin sebebi, insanların onlara hizmet etmeleridir. Zira, İsrailoğullarından önce herhangi bir ümmette insanların, kendilerine hizmet ettirme hadisesi yoktu.

b- Abdullah b. Amr b. el-Ass, Zeyd b. Eslem, Hasan-ı Basri, Hakem, Abdullah b. Abbas, Mücahid ve Katade'den nakledilen diğer bir görüşe göre İsrailoğullarına, "Hükümdarlar" denilmesinin sebebi, onların mesken, hizmetçi ve eşlere sahip olmalarıdır. Zira zikredilen bu üç şeye sahib olanlara, "Kral" mânâsına gelen "melik" denilmiştir.

c- Süddi'ye göre ise burada zikredilen (مُّلُوكًا) kelimesinden maksat, "Sahip olanlar" demektir. İsrailoğulları ailelere ve bir kısım mallara sahip oldukları için onların bu sıfatı haiz oldukları zikredilmiştir.

Âyet-i kerimede geçen ve "Âlemlerden hiçbir kimseye vermediğini size verdi." cümlesindeki muhatapların kimler oldukları hususunda iki görüş zikredilmiştir.

a- Ebu Malik ve Said b. Cübeyr'e göre âyetin bu bölümünde zikredilen insanlardan maksat, Hz. Muhammad (s.a.v.) in ümmetidir. Alah teala, Hz. Muhammed'in ümmetine verdiği meziyet ve üstünlükleri, âlemlerden herhangi bir kimseye vermediğini beyan etmiştir.

b- Mücahid ve Abdullah b. Abbas'a göre ise âyetin bu bölümünde zikre-

dilen inanlardan maksat, İsrailoğullarıdır. Ancak âlimlerden hiçbir kimseye verilmediği halde sadece İsrailoğullarına verilen nimet ve meziyetlerin neler olduğu hususunda iki görüş zikredilmiştir:

Abdullah b. Abbas ve Mücahid'den nakledilen bir görüşe göre sadece İsrailoğullarına verilen bu nimetlerden maksat, kudret helvası, bıldırcın kuşu, kendisinden on iki pınar fışkıran taş ve Sina çölünde onları gölgelendiren buluttur.

Abdullah b. Abbas'tan nakledilen diğer bir görüşe göre bu nimetlerden maksat, ev, hizmetçi ve eş'tir.

Taberi diyor ki: "Âyetin bu bölümünde, âlemlerden hiçbir kimseye verilmeyen nimetlerin, kendilerine verildiği beyan edilen insanlardan maksat, İsrailoğullarıdır. Zira âyetin başı, İsrailoğullarından bahsetmektedir. Âyetin devamının, İsrailoğullarının dışındaki insanlara hitabettiğine dair herhangi bir delil yoktur.

Eğer denilecek olursa ki: "Burada hitap İsrailoğullarına olamaz. Zira Muhammed ümmetine verilen nimet ve meziyetler, İsrailoğullarına verilenlerden daha üstündür." Cevaben denilir ki: "Bu âyette, İsrailoğullarına verilip diğer insanlara verilmediği beyan edilen nimet, aslında İsrailoğullarının dışında hiçbir ümmete verilmemiş demek değildir. Sadece kendilerinin zamanındaki insanlara verilmeyen nimetlerin onlara verildiği zikredilmektedir.

يَٰقَوْمِ ٱدْخُلُوا۟ ٱلْأَرْضَ ٱلْمُقَدَّسَةَ ٱلَّتِى كَتَبَ ٱللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا۟ عَلَىٰٓ
أَدْبَٰرِكُمْ فَتَنقَلِبُوا۟ خَٰسِرِينَ ﴿٢١﴾

21- Ey kavmim, Allah'ın size takdir ettiği mukaddes yere girin. Geri dönmeyin. Yoksa hüsrana uğrarsınız."

Ey kavmim, Allah'ın size ikametgâh ve mesken olmasını vaad ettiği temiz ve mübarek olan o mukaddes yere yani Kudüs'e girin. Mağlup bir şekilde geri dönmeyin. Aksi takdirde zarara uğrayanlar olarak geri dönmüş olursunuz ve cihad farizasını ihlal ederek izzet ve şerefinizi kaybetmiş olursunuz.

*Bu âyette zikredilen mukaddes yer'den maksat,

a- Mücahid ve Abdullah b. Abbas'a göre, Tur dağı ve çevresidir.

b- Kata'deye göre Şam topraklarıdır.

c- İbn-i Zeyd, Süddi ve Abdullah b. Abbas'tan nakledilen diğer bir görüşe

göre "Eriha" şehridir.

d- Mücahid'den nakledilen başka bir görüşe göre burada zikredilen mukaddes yerden maksat, Şam, Filistin ve Ürdün'ün bir bölümüdür. "Mukaddes" kelimesinin mânâsı ise "Pâk ve mübarek" demektir.

Taberi, burada zikredilen mukaddes yerin, Fırat nehri ile Ariş kasabası arasında bir yer olduğu hususunda görüş birliği bulunmasına rağmen buranın bu iki sınır arasında tam olarak neresi olduğuna dair kesin bir delil bulunmadığından bu mukaddes yerin neresi olduğunu kesin olarak söylemenin doğru olmadığını zikretmiştir.

Taberi diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki: "Âyet-i kerimede, Hz. Musa'nın kavmine "Geri dönmeyin yoksa hüsrana uğrarsınız." dediği zikredilmektedir. Buna göre bir insanı, girmesi emredilen yere girmeyecek olursa hüsrana uğrar. Bu nasıl olur?" Cevaben denilir ki: "Allah teala, İsrailoğullarına, mukaddes topraklara girerek orada bulunan düşmanlarına karşı cihad etmelerini farz kılmıştır. İsrailoğulları bu emre uymadıkları takdirde iki yönden hücrana uğramış olacaklardır. Bunlardan biri kendilerine farz kılınan cihaddan geri durmaları diğeri de, Allah'ın mukaddes topraklara girme emrine karşı gelmeleridir. Bu sebeple hüsrana uğramış olacaklardır.

قَالُوا يَا مُوسَىٰ إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ وَإِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا حَتَّىٰ يَخْرُجُوا مِنْهَا
فَإِنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنَّا دَاخِلُونَ ﴿٢٢﴾

22- Onlar da: "Ey Musa orada zorba bir kavim vardır. Onlar oradan çıkmadıkça biz oraya asla giremeyiz. Eğer oradan çıkarlarsa şüphesiz biz gireriz." dediler.

Musa kavmine, Allah'ın vermiş oludğu nimetleri hatırlatıp, girmelerini emrettiği Kudüs şehrine gitmelerini söyleyince, düşmanları karşısında korkan, sinen Yahudiler, Mua'ya şu cevabı vermişlerdi: "Ey Musa, O mudaddes topraklarda güçlü kuvvetli, zorba bir kavim var. Biz onlarla savaşmaya güç yetiremeyiz. Çünkü onlar, ezici bir güce sahib oldukları için bütün milletleri mağlup etmişlerdir. Bu zorba kavim o mukaddes topraklardan çıkmadıkça biz oraya asla giremeyiz. Şayet onlar oradan çıkarlarsa biz oraya gireriz."

*Âyet-i kerimede Hz. Musa'nın, kavmine, mukaddes topraklara girmelerini emretmesi üzerine kavminin, o topraklarda bulunan güçlü kuvvetli insanlardan korkarak Musa'nın emrine karşı geldikleri zikredilmektedir.

Süddi bu hususta şunları anlatmaktadır: "Musa, kavmine Kudüs topraklarında bulunan Eriha'ya girmelerini emretti. Onlar buraya yaklaşınca Musa, İsrailoğullarının on iki torununun herbirinden bir kişi seçilmek üzere on iki kişiyi öncüler olarak gönderdi. Bu adamlar zorba kavmin haberlerini toplayıp Musa'ya getirmek için gönderilmişlerdir. Bunlar, "Uc" diye adlandırılan bir zorba ile karşılaştılar. O, başında odun taşıdığı halde bu on iki kişiyi koltuğunun altına sıkıştırıp götürmüş, onları karısının önüne atmış ve "Bak şunlara, bunlar bize karşı savaşacaklarını zannediyorlarmış. Şimdi ben bunları ezeyim mi?" demiş karısı da "Hayır, bir şey yapma. Onlar gidip kavimlerine, gördüklerini anlatsınlar." diye cevap vermiştir.

Abdullah b. Abbas da demiştir ki: "Musa'ya, zorbaların şehrine girmesi emredilmişti. Musa yanındakilerle birlikte yürüyüp şehrin yakınında bir yere ulaştı. Oranın adı "Eriha" idi. Musa, her torundan bir kişi seçerek on iki kişiyi, zorbalardan haber getirmek üzere öncüler olarak gönderdi. Onlar şehri girdiler. Zorbaların şekil ve manzaralarının çok büyük olduğunu gördüler. Onlardan bir kişinin bahçesine girdiler. Adam, bahçesinden meyve toplamak üzere girmişti. Meyve toplarken on iki kişiden her birinin izini takib ederek onları yakaladı ve kolunun yeninin içine koydu. Onları krala götürdü ve yeninin içinden onun önüne döktü. Kral onlara: "Bizim kim olduğumuzu gördünüz. Şimdi gidip bu durumu arkadaşlarınıza anlatın." dedi. Onlar da Musa'nın yanına dönüp gördükleri şeyleri ona anlattılar.

Âyet-i kerimenin devamında: "Onlar oradan çıkmadıkça biz oraya asla giremeyiz." buyurulmaktadır.

Burada İsrailoğullarının, girmeleri emredilen şehre, orada bulunan zorbalar yüzünden giremedikleri beyan edilmektedir. Bu hususta İbn-i İshak diyor ki: "Kâlib b. Yûfenna, Musa'ya karşı isyan eden halkı susturdu ve onlara dedi ki: "Biz bu emredilen yere çıkacağız, oraya sahib olacağız. Bizim, orada bulunanlara gücümüz yeter." Ancak Kâlib'le birlikte giden diğer öncüler: "Biz oraya ulaşamayız. Çünkü orada bulunan insanlar bizden daha cesaretli kimselerdir." dediler. Öncü olarak gönderilen o insanlar, İsrailoğullarına, zorba kavmin güçlü ve kuvvetli oldukları haberini yayarak dediler ki: "Orası, içinde bulunanları yiyip bitiriyor. Bir kısım insanlar gördük, onların vücutları çok büyüktü. Biz orada zorba oğlu zorbalar gördük. Biz onların gözünde çekirgeler gibiyiz."

Bunun üzerine İsrailoğuları korkudan titremeye başladılar. Yüksek sesle ağladılar. Gecelerini ağlama ile geçirdiler Musa ve Harun hakkında da şüpheye düşerek şöyle dediler. "Keşke biz Mısır'da ölmüş olsaydık. Keşke biz şu çölde ölsek de savaşa katılmasak. Böylece kadınlarımız, çocuklarımız ve mallarımız düşmanlar tarafından yağmalanmasaydı. Biz, Mısır topraklarında kalmış olsaydık bizim için daha hayırlı olurdu."

hep birlikte Mısır'a dönelim" şeklinde konuşmaya başladılar. (64)

قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَإِذَا
دَخَلْتُمُوهُ فَإِنَّكُمْ غَالِبُونَ وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٣﴾

23- Allah'tan korkan ve Allah'ın kendilerine iman nimetini verdiği kimselerden iki adam şöyle dedi: "O zorbaların üzerine kapıdan yürüyün. Oradan girerseniz şüphesiz galip gelirsiniz. Eğer mümin iseniz, sadece Allah'a tevekkül edin."

Musa'nın kavminden, Allah'tan korkan, emir ve yasaklarını göz önünde bulunduran ve Allah'ın kendilerine itaat etme ve rızasını kazanma nimetini verdiği insanlardan iki adam şöyle dediler: "Siz bu zorba topluluğun üzerine, şehirlerinin kapısından yürüyün. Siz bunların üzerine kapılarından yürüdüğünüz takdirde şüphesiz ki galip geleceksiniz. Çünkü Allah sizinle beraberdir. Ve sizin yardımcınızdır. Eğer gerçekten Peygamberinize iman ediyor, size vermiş olduğu zafer haberine inanıyorsanız sadece Allah'a güvenin, onun zaferine itimad edin.

---

64 Yahudiler bu sözlerini, korktuklarından, sindiklerinden ve düşmanlarına karşı savaşmakta yılgın davrandıklarından söylemişler ve Hz. Musa'ya karşı sızlanmaya başlamışlardı. Bu, Yahudilerin içinde kökleşmiş bir huydur. Yahudiler: "O zorbalar, mukaddes topraklardan çıkmadıkça biz oraya giremeyiz." demektedirler. Hiçbir insanın, savaşsız ve mücadelesiz, evini ve vatanını başkalarına bırakıp gitmesi düşünülebilir mi? Bu hadiseyi bizlere anlatan Kur'an-ı Kerim, başarılı savaş taktiklerini öğretmektedir. Kur'an, müslümanların savunmada değil devamlı taarruzda bulunmaları gerektiğini öğretmektedir. Çünkü taarruza geçmek cesaret ve kahramanlık işidir, Yahudiler ise bunun tam aksini yapmışlardır. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi onlar yılgın, cesaretsiz ve korkak insanlardır. Ne yazık ki günümüzde Yahudiler Araplara karşı arslan kesilmektedirler. Çünkü müslümanlar Allah yolunda cihad etmeyibırakmışlar, dünya hayatının zevkine dalmışlardır. Cihadı terkeden her millet, zelil olmaya mahkumdur. Günümüzdeki Yuhadiler, kendilerine karşı duracak kimseyi bulamadıkları için adeta kedi gibi kabarmaktadırlar. Eğer gerçek arslanı karşılarındagörseler kokup kaçacaklardır. Müslümanların bugünkü halini tasvir eden bir hadis-i şerifte Resulullah efendimiz buyuruyor ki: "Aç insanların yemek kabına üşüştükleri gibi yakında milletler sizin başınıza üşüşeceklerdir." Bir kişi: "O gün, bizim azlığımızdan mı böyle olacaktır?" diye sorunca Resulullah: "Bilakis o gün sizlerin sayısı çok olacka fakat sizler, sel üzerindeki çer çöp gibi olacaksınız. Allah, düşmanlarınızın kalbinden, sizden korkma duygusunu çekip alacak sizin kalbinize ise zafiyet salacaktır." cevabını verdi. Bir kişi: "Ey Allah'ın Resulü, zafiyet nedir?" diye sorunca Resulullah, "Dünyayı sevmek ve ölümden nefret etmektir." buyurdu. (Bkz. Ebu Davud K. el-Melahim bab. 5, Hadis no: 4297 / Ahmed b. Hanbel, Müsned C.5 S.278)

*Bu âyette zikredilen iki salih kişi, Yûşa b. Nûn diğeri ise Kâlib b. Yûfenna'dır.

Hz. Musa'nın gönderdiği on iki kişilik öncü, zorbaları görüp geri dönünce Hz. Musa onlara, gördükleri güç ve kuvveti İsrailoğullarına söylememelerini emretmiştir. işte on iki kişiden sadece bu iki kişi, Hz. Musa'ya verdikleri sözü yerine getirmişler ve İsrailoğullarını, vaad edilen şehre kapısından girmeye teşvik etmişlerdir. Bu iki kişinin Yûşâ b. Nûn ve Kâlib yahut Kalub b. Yûfennâ oldukları, Mücahid, Abdullah b. Abbas, Süddi, Katade, Rebi' b. Enes tarafından rivayet edilmiştir.

Said b. Cübeyr ve Abdullah b. Abbas'tan nakledilen diğer bir görüşe göre ise bu âyette zikredilen iki salih kişi, halkı zorba olan şehrin insanlarından müslüman olan iki kişidir. Onlar müslüman olduktan sonra İsrailoğullarını, zorbalara karşı savaşmaya ve vaad edilen şehre girmeye teşvik etmişler ve onların morallerini yükseltmişlerdir.

Taberi bu iki kişinin, Yûşâ b. Nûn ve Kâlib b. Yûfennâ olduklarını söyleyen görüşün daha sahih olduğunu söylemiştir.

قَالُوا يَا مُوسَىٰ إِنَّا لَن نَّدْخُلَهَا أَبَدًا مَّا دَامُوا فِيهَا فَاذْهَبْ أَنتَ وَرَبُّكَ
فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ ﴿٢٤﴾

24- Kavmi ona: "Ey Musa, onlar orada oldukça biz ebediyyen oraya girmeyiz. Sen ve rabbin gidin ve savaşın. Biz burada oturacağız." dediler.

Yahudiler Musa'ya şu cevabı verdiler: "Ey Musa, o zorbalar o şehirde bulundukları müddetçe biz onların şehirlerine ve yerlerine kesinlikle girmeyeceğiz. O zorbalarla savaşmak için sen ve rabbin gidi savaşın. Bizler mutlaka burada oturacağız."

*Yahudiler Hz. musa'ya böyle derken, Mikdat b. esved Resulullah'a, Yahudilerin bu söylediklerinin tam aksini söylemiş ve demiştir ki:

قَالَ الْمِقْدَادُ يَوْمَ بَدْرٍ يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّا لاَ نَقُولُ لَكَ كَمَا قَالَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ
لِمُوسَى فَاذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلاَ إِنَّا هَهُنَا قَاعِدُونَ وَلَكِنْ امْضِ وَنَحْنُ مَعَكَ
فَكَأَنَّهُ سُرِّيَ عَنْ رَسُولِ اللهِ (ﷺ).

"Ey Allah'ın Resulü, biz sana, İsrailoğullarının Musa'ya: "Sen ve rabbin gidin ve savaşın. Biz burada oturacağız." şeklinde söylediklerini söylemeyiz Fa-

kat biz deriz ki: "Sen devam et. Biz seninle beraberiz." Bunun üzerine sanki Resulullah'tan büyük bir sıkıntı gitmiştir." (65)

Taberi, Mikdat'ın bu sözlerini Resulullah'a, Hudeybiye sulhünün yapılmasından önceki sıkıntısı sırasında söylediğini rivayet etmiştir.

قَالَ رَبِّ إِنِّي لَا أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِي وَأَخِي فَافْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٢٥﴾

25- Musa: "Ey Rabbim, ben kendimden ve kardeşimden başkasına söz geçiremiyorum. Artık bizimle bu fasık kavmin arasını ayır." dedi.

Musa, Allah'a yönelerek şöyle dedi: "Ey Rabbim, ben, kendim ve kardeşim Harun dışında herhangi bir kimseyi senin emrine itaat etmeye sevkedemiyorum. ve onlara söz geçiremiyorum. Sen bizimle, imandan çıkıp inkâra ve isyana düşen bu fâsık topluluğun arasını âdil hükmünle ayır."

قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً ۚ يَتِيهُونَ فِي الْأَرْضِ ۗ فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٢٦﴾

26- Allah Musa'ya şöyle dedi: "Kırk sene o mukaddes yer onlara haram kılınmıştır. Yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşacaklardır. O fasık kavim için üzülme."

Allah, Musa'ya şöyle dedi: "O mukaddes topraklar İsrailoğullarına, korkaklıkları, Rablerinin emirlerini ve Peygamberlerinin nasihatını dinlemelerinin cezası olarak kırk yıl haram kılınmıştır. Onlar bu müddet içinde yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşacaklardır. Ey Musa, artık sen de, Allah'a itaatten ayrılan bu fasık kavme üzülme.

*Bu âyet-i kerimeyi şu şekilde izah edenler de vardır. "Ey Musa, o mukaddes yer, zorbalara karşı savaşmayan bu insanlara ebediyyen haram kılınmıştır. Bu insanlar yeryüzünde kırk yıl şaşkın şaşkın dolaşacaklardır. Sen bu fasık kavmin haline üzülme."

---

65 Buhari, K. Tefsir el-Kur'an, sure 5, bab: 4

Bu izaha göre âyette geçen (أَرْبَعِينَ) "Kırk" kelimesi, daha sonra gelen (يَتِيهُونَ) "Şaşkın şaşkın dolaşırlar" fiilinin mef'ul-ü bihidir. Birinci izaha göre ise bu kelime (مُحَرَّمَةٌ) "Haram kılınmıştır." kelimesiyle mensuptur.

Rebi' b. Enes, birinci izah şeklini zikretmiş, Katade, İkrime, Süddi ve Abdullah b. Abbas ise ikinci izah şeklini tercih etmişler ve Hz. Musa'ya isyan eden bu insanların hepsinin çölde öldüklerini, Kudüs topraklarına bunların çocuklarının, bir de Yûşâ b. Nûn ile Kâlib b. Yûfenna'nın girdiğini söylemişlerdir.

Bilindiği gibi Allah teala, İsrailoğullarına, Kudüs ve civarında yaşaya Âmâlika ve Ken'an oğullarına karşı cihad edip mukaddes olan Kudüs topraklarına girmelerini emretmiş fakat Yahudiler, orada bulunan insanların zorba olduklarını, onlara karşı savaşamayacaklarını ileri sürerek Hz. Musa'ya: "Biz gelemiyoruz, sen ve rabbin gidip savaşın." demişlerdi. Bunun üzerine Allah teala onların mukaddes topraklara girmelerini kırk yıl yasaklamıştır. Yahudiler bu arada Sina çölünde dolaşıp durmuşlardır.

İsrailoğulları bu çöllerde dolaşıp dururlarken bile Allah teala, Rahman isminin gereği olarak onlara çeşitli nimetler vermiştir. Çölün sıcağında onları bulut gölgeleriyle korumuş, açlıklarını gökten yiyecek indirerek gidermiş, susuzluklarını, Musa'nın, âsâsını taşa vurarak su fışkırtmasıyla gidermiştir.

Hz. Musa ve Harun'un bu çölde vefat ettikleri ve bunlardan sonra İsrailoğullarına Peygamber olarak gönderilen Yûşâ b. Nûn'un, mukaddes topraklara girdiği rivayet edilmektedir. Bu hususta daha başka çeşitli uzun rivayetler de mevcuttur.

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَيْ آدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ
مِنَ الْآخَرِ قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ ﴿٢٧﴾

27- Ey Muhammed, onlara, Âdem'in iki oğlunun kıssasını hakkıyla oku. Onların her ikisi de birer kurban kesmiş, birinin kurbanı kabul olunmuş diğerininki kabul olunmamıştı. Kurbanı kabul olunmayan, diğerine: "Mutlaka seni öldüreceğim." demişti. Kurbanı kabul olunan da şöyle demişti: "Allah ancak takva sahiplerinin kurbanını kabul eder."

Ey Muhammed, sen bu Yahudilere, Âdem'in iki oğlu olan Habil ve Kabil'in kıssalarını bir gerçek olarak anlat ve onlara, zulüm ve hiylenin neticesinin ne olduğunu öğret. Bir zaman, Habil ve Kabil, Allah için birer kurban kesmiş-

lerdi. Allah, Habil'in kurbanını kabul etmiş, Kabil'inkini kabul etmemişti. Bunun üzerine, Kabil, kurbanı kabul edilen kardeşi Habil'e "Seni mutlaka öldüreceğim." demişti. Habil ise ona şu cevabı vermişti. "Benim ne suçum var ki? Allah ancak takva sahiplerinin kurbanını kabul eder."

*Abdullah b. Ömer diyor ki: "Habil sürü sahibi Kabil ise ekin sahibi idi. Sürü sahibi olan Habil, koyunlarının en semiz ve en güzelini gönül hoşluğu ile kurban ederken, ekin sahibi Kabil, ekinlerinin en kötüsünü ve istemeyerek Allah için vermişti. Allah, sürü sahibi olan Habil'in kurbanını kabul etmiş, Kabil'inkini ise kabul etmemişti."

Müfessirler, Hz. Âdem'in iki oğlunun neden kurban kestikleri ve bunlardan birinin kurbanının ne sebepten kabul edildiği ve bu kurban kesenlerin, Hz. Âdem'in gerçek oğulları mı yoksa soyundan gelen torunları mı olduğu hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.

Bir kısım müfessirlere göre, Hz. Âdem'in iki oğlunun kurban kesmelerinin sebebi, Allah'ın onlara kurban kesmelerini emretmesidir. Onlardan birinin kurbanının kabul edilmesinin sebebi ise, mallarının en iyisini kurban etmesi, diğerinin kurbanının kabul edilmemesinin sebebi de mallarının en kötüsünü kurban etmesidir. Kurban sunan bu iki kimse, Hz. Âdem'in bizzat sulbünden gelen iki oğludur. Bunlardan kurbanı kabul edilenin adı Habil, kabul edilmeyenin adı ise Kabil'dir.

Kurbanı kabul edilen kişi, Hz. Âdem'in, hayvancılıkla uğraşan oğlu idi. Bu kimse koyunlarının en iyisini ve sevimlisini kurban etmişti. Kurbanı kabul edilmeyen ise tarımla uğraşan oğlu idi. Bu kimse de ekinlerinin en kötüsünü kurban olarak sundu. O zamanda sadaka, zekat ve benzeri mali ibadetler olmadığından herkes, sahip olduğu malın belli bir miktarını kurban olarak sunardı. Ancak kimin kurbanının kabul edilip kiminkinin kabul edilmediği, gökten inen bir ateşin, kabul edilen kurbanı yakmasıyla belli oluyordu. Allah tealanın, Hz. Âdem'in oğullarına kurban sunmalarını emretmesinin sebebinin şu hadise olduğu söylenmiştir: Hz. Âdem'in çocukları, biri kız diğeri erkek olmak üzere devamlı olarak ikiz doğuyorlardı. Bir evvelki doğumdan olan erkek bir sonraki doğumdan olan kız ile bir sonraki doğumdan olan erkek de bir önceki doğumdan olan kız ile evlenirlerdi. Kabil, kendisinin ve ikiz kardeşinin, cennette iken annelerinin karnında bulunduklarını, diğerlerinin ise dünyada iken ana rahmine düştüklerini, bu sebeple diğerleriyle eşit olmadıklarını ileri sürmüş ve kendisiyle beraber doğan kızkardeşini Habil'e vermik istememiş bu sebeple aralarında ihtilaf çıkmıştır. Onlar bu ihtilafı babaları Hz. Âdem'e götürmüşler Hz. Âdem, cennette doğan oğlu Kabil'in haksız olduğunu söylemiş ve bu konuda her ikisinin de Allah'a birer kurban takdim etmelerini önermiştir. Kimin kurbanı kabul edilirse onun haklı olacağını söylemiştir. Kişinin kurbanının kabul edilmesinin

işareti ise, gökten inen bir ateşin, kurbanı kabul edilen kişinin kurbanını yakmasıydı. Habil ile Kabil, zikredildiği üzere, sahip oldukları şeylerden kurban sundular. Ve neticede gökten inen ateş, Habil'in kurban olarak sunduğu koyunu yaktı. Böylece Habil'in haklı olduğu ortaya çıktı.

لَئِنْ بَسَطْتَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي مَا أَنَا بِبَاسِطٍ يَدِيَ إِلَيْكَ لِأَقْتُلَكَ إِنِّي أَخَافُ
اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٨﴾

28- Yemin olsun ki sen beni öldürmek için elini bana uzatsan da ben seni öldürmek için elimi sana uzatmayacağım. Şüphesiz ben, âlemlerin rabbi olan Allah'tan korkarım."

Habil sözlerine devamla şöyle dedi: "Ey Kabil yemin olsun ki sen beni öldürmek için bana elini uzatsan da ben seni öldürmek için sana elimi uzatmayacağım. Çünkü ben, Allah'tan korkan biriyim. O, bütün yaratılanların sahibidir. Eğer sana saldıracak olsam o beni cezalandırır."

*Abdullah b. Amr ve Abdullah b. Abbas'a göre burada öldürülmekle tehdit edilen kardeşin, diğerine bunları söylemesinin sebebi, Allah'ın izni olmadıkça bir insanın diğerinin kanını akıtmasının haram olduğunu bildirmek içindir.

Mücahid'e göre ise öldürülmekle tehdit edilenin bunları söylemesinin sebebi, Allah tealanın o zamanda öldürülmek istenen kimsenin kendisini öldürmek isteyen kimseye karşı koymasını yasaklamasıdır.

Taberi birinci görüşün daha evla olduğunu söylemiş, Hz. Âdem'in oğullarından, öldürülmek isteninin diğerine "Yemin olsun ki sen beni öldürmek için elini uzatsan da ben seni öldürmek için elimi sana uzatmayacağım." demesinin sebebi, kardeş kanı akıtmanın haram olduğunu ifade etmesi içindir." demiştir. Öldürülenin, diğerine hiç karşılık vermediği zikredilmemiştir. Hatta uykuda iken suikastla öldürüldüğü de rivayet edilmiştir.

İki müslümanın birbiriyle savaşması haramdır. Bu hususta Resulullah (s.a.v.) buyuruyor ki:

«إِذَا الْتَقَى الْمُسْلِمَانِ بِسَيْفِهِمَا ، فَالْقَاتِلُ وَالْمَقْتُولُ فِي النَّارِ» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! هَذَا الْقَاتِلُ ، فَمَا بَالُ الْمَقْتُولِ؟ قَالَ «إِنَّهُ أَرَادَ قَتْلَ صَاحِبِهِ».

"İki müslüman, kılıçlarıyla karşı karşıya geldiğinde öldüren de öldürülen de ateştedir." Dediler ki: "Ey Allah'ın Resulü, evet, bunların biri katildir. Fakat öldürülenin suçu nedir?" Buyurdu ki: "O da karşısındaki arkadaşını öldürmek istemiştir." (66) Diğer bir hadis-i şerifinde de buyuruyor ki:

قَالَ: «إِذَا الْمُسْلِمَانِ، حَمَلَ أَحَدُهُمَا عَلَى أَخِيهِ السِّلَاحَ، فَهُمَا عَلَى جُرُفِ جَهَنَّمَ. فَإِذَا قَتَلَ أَحَدُهُمَا صَاحِبَهُ، دَخَلَهَا جَمِيعاً».

"İki müslüman, birbirlerine silah çekerlerse her ikisi de cehennemin kenarındadır. Biri diğerini öldürecek olursa her ikisi de oraya girer." (67)

إِنِّيٓ أُرِيدُ أَن تَبُوٓأَ بِإِثۡمِي وَإِثۡمِكَ فَتَكُونَ مِنۡ أَصۡحَٰبِ ٱلنَّارِۖ وَذَٰلِكَ جَزَٰٓؤُاْ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٢٩﴾

29- Çünkü ben, hem benim günahımı hem de kendi günahını yüklenip cehennem ehlinden olmanı istiyorum. İşte zalimlerin cezası budur."

Habil şöyle devam etti: "Şüphesiz ki ben, benim hatalarımın günahını da senin, beni öldürme günahını da senin yüklenmini ve böylece cehennemliklerden olmanı istiyorum. Allah'ın sınırlarını aşan her zalimin cezası cehennem ateşidir.

*Müfessirler bu âyet-i kerimeyi iki şekilde izah etmişlerdir:

Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes'ud, Katade, Mücahid ve Dehhak'a göre bu âyetin mânâsı şöyledir: "Ben, hem beni öldürmenin günahını hem de diğer günahlarını yüklenmeni ve böylece cehennemliklerden olmanı istiyorum."

66 İbn-i Mace, K. el-Fiten, bab: 11, Hadis no: 3964 / Neseî, K. Tahrim ed-Dem, bab: 29
67 İbn-i Mâce, K. el-Fiten, bab: 11 Hadis no: 3965 / Neseî, K. Tahrim ed-Dem, bab: 29

Mücahid'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyetin mânâsı şöyledir: "Ben senin, hem benim günahlarımı yüklenmeni hem de beni öldürmek suretiyle kazanacağın günahı yüklenmeni ve böylece cehennemliklerden olmanı istiyorum."

Taberi diyor ki: "Birinci izah şekli daha doğrudur. Zira hiçbir kimsenin başka birinin günahını yüklenmeyeceği nasslarla beyan edilmiştir. Bu sebeple öldürülenin günahlarının öldürene intikal edeceğini söylemek isabetli değildir.

Âyet-i kerimenin sonunda: "Cehennemliklerden olmanı istiyorum. İşte zalimlerin cezası budur." buyurulmaktadır. Bu da göstermektedir ki Allah teala, Hz. Âdem'i yeryüzüne indirdikten sonra ona emirler, yasaklar, vaadler ve tehditler içeren hükümler indirmiştir. Zira Hz. Âdem'in oğullarından, öldürülmek istenen, öldürmeye kalkışana, cehennemliklerden olacağını ve zalimlerin cezasının da bu olduğunu söylemiştir. Elbetteki o bunu, bildiği bir şeriatten söylemiştir.

Mücahid diyor ki: "Katilin, o günden kıyamete kadar ayaklarının biri diğer bacağına dolaştırılmış, yüzü, güneşe doğru döndürülmüştür. Yüzünü güneşin döndüğü yöne doğru döndürür. Yazlarda onun başında ateşten bir harman, kışlarda da kardan bir harman bulunmaktadır."

Bu hususta Peygamber efendimiz şöyle buyurmuştur:

«عَنْ عَبْدِ اللهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ) لاَ تُقْتَلُ نَفْسٌ ظُلْماً، إِلاَّ كَانَ عَلَى ابْنِ آدَمَ الأَوَّلِ كِفْلٌ مِنْ دَمِهَا لأَنَّهُ كَانَ أَوَّلُ مَنْ سَنَّ الْقَتْلَ».

"Hiçbir insan haksız yere öldürülmez ki onun kanından Âdem'in ilk oğluna bir pay gitmiş olmasın. Çünkü o, öldürme işini ilk işleyendir." (68)

فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ أَخِيهِ فَقَتَلَهُ فَأَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٣٠﴾

30- Bunun üzerine kurbanı kabul edilmeyenin nefsi kendisini, kardeşini öldürmeye teşvik etti ve öldürdü. Böylece hüsrana uğrayanlardan oldu.

Kabil'in nefsi, kardeşi Habil'i öldürmeyi süsledi ve güzel gösterdi. Niha-

---

68 Müslim, K. el-Kasame, bab: 27, Hadis no: 1677 / Buhari, K. el-Enbiya, bab: 1

yet Kabil, kardeşini öldürdü ve böylece hüsrana uğrayanlardan oldu.

*Âyet-i kerimede geçen ve "Teşvik etti." diye tercüme edilen (فَطَوَّعَتْ) kelimesi, Mücahid tarafından "Kışkırtma" mânâsında, Katade tarafından ise süslü gösterme anlamında izah edilmiştir.

Hz. Âdem'in oğullarından birinin, diğer kardeşini ne şekilde öldürdüğü ihtilaflıdır.

Süddi, Ebu Mâlik, İbn-i Abbas, Abdullah b. Mes'ud ve diğer bazı sahabilerden nakledildiğine göre Hz. Âdem'in katil oğlu, kardeşini uyurken yakalamış ve başını iki taşın arasına koyup ezerek öldürmüştür.

İbn-i Cüreyc ve Mücahid'e göre ise katil olan kardeş, diğerini nasıl öldüreceğini bilememiş, Şeytan ona bir kuş şeklinde gelmiş, başka bi kuşukafasından yakalamı, onu iki taşın arasına koymuş ve ezerek öldürmüş böylece katile, kardeşini nasıl öldüreceğini göstermiştir.

Taberi diyor ki: "Tercih olunan görüş şudur: Kabil Habil'i öldürmüştür. Ancak öldürme şeklinin nasıl olduğu kesin olarak bildirilmemiştir. Öldürülen Habil, birinci görüştekilerin zikrettikleri şekilde de öldürülmüş olabilir ikincilerin zikrettikleri şekilde de."

فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُوَارِي سَوْءَةَ أَخِيهِ
قَالَ يَا وَيْلَتَىٰ أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَٰذَا الْغُرَابِ فَأُوَارِيَ سَوْءَةَ أَخِي فَأَصْبَحَ
مِنَ النَّادِمِينَ ﴿٣١﴾

31- Kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini ona göstermek için, Allah, yeri eşeleyen bir karga gönderdi. Bunu görünce: "Yazıklar olsun bana, şu karga kadar olup kardeşimin cesedini gömmekten âcizmişim ha?' dedi. Ve yaptığına pişmanlık duyanlardan oldu.

Allah, Kabil'e kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini göstermesi için, yeri eşeleyen bir karga gönderdi. Ve onu gören Kabil şöyle didi: "Yazıklar olsun baba, kardeşimin cesedini gömme hususunda bu karga kadar olmaktan âciz mişim ha?" Ve Kabil,kardeşini öldürerek Allah'a isyan etmesinden dolayı pişman oldu.

Müfessirler, Hz. Âdem'in oğullarından, kardeşini öldüren katilin, öldürülmüş olan kardeşini ne yapacağı hususunda nasıl tereddütler geçirdiğine dair çeşitli görüşler zikretmişlerdir.

a- Abdullah b. Abbas'a göre Kabil, kardeşi Habil'i öldürdükten sonra onu bir tulumun içine koyarak bir yıl omuzunda gezdirmiş. Nihayet Allah teala iki karga göndermiş ve ona, kardeşini nasıl gömeceğini öğretmiştir.

b- Ebu Malik, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes'ud ve diğer bir kısım sahabilerden rivayet edildiğine göre ise, katil olan kardeş, diğer kardeşini öldürdükten onra onu açık bir arazide bırakmış ve onu nail defnedeceğini bilememiştir. Bunun üzerine Allah teala, kardeş olan iki karga göndermiş, onlar birbirleriyle dövüşmüşler, biri diğeini öldürmüş, yeri kazmış ve öldürdüğü kardeşini oraya gömmüştür. İşte bunu görmesi üzerine Âdem'in oğlu, "Yazıklar olsun bana, şu karga kadar olup kardeşimin cesedini gömmekten âcizmişim ha?" dedi.

c- Atiyye'den nakledilen diğer bir görüşe göre, katil olan kardeş, diğer kardeşini öldürünce pişman olmuş ve öldürdüğü kardeşini bağrına basmış ve ondan ayrılmamıştır. Nihayet ölü kokmuş, kuşlar ve yırtıcı hayvanlar onun başına toplanmış ve onu yemek için cesedin terkedilmesini beklemeye başlamışlardır.

d- Mücahid'den nakledilen başka bir görüşe göre katil olan kardeş, öldürdüğü kardeşini yüz sene sırtında gezdirmiş ve onu ne yapacağını bilememiştir. Cesedi bazan sırtında taşımış bazan da yere bıkamıştır. Nihayet bir karganın, ölen diğer bir kargayı yere gömdüğünü görmüş ve "Yazıklar olsun bana, şu karga kadar olup kardeşimin cesedini gömmekten âciz mişim ha?" demiştir.

Taberi diyor ki: "Allah teala bu âyet-i kerimede Hz. Âdem'in iki oğlunu bir misal olarak zikretmiştir. Allah teala bu âyetle Resulullah'ın sahabilerini, Amr b. Ümeyye ed-Darimi'nin hataen öldürdüğü iki muahedeli kişinin diyeti hususunda yardım istemeye giden Resulullah'a suikast planlayan Nadr oğulları Yahudilerini affetmeye teşvik etmiş ve Yahudilerin atalarının karakterlerinin kötülüğünü bildirmiş ve Allah'ın kendilerine çeşitli nimetler vermesine rağmen Yahudilerin doğru yolda sebat etmediklerini beyan etmiştir.

Allah teala, Yahudileri, müminlere karşı düşmanlıkları yüzünden, Hz. Âdem'in katil olan oğluna benzetmiş, müminleri ise, vefakârlıkları ve hoşgörülü olmaları yönünden Hz. Âdem'in öldürülen oğluna benzetmiştir. Ayrıca müminlere, Hz. Âdem'in iki oğlundan, salih olana uymalarını, katil olanı örnek almamalarının bildirmiştir. Nitekim bu hususta Resulullah'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Allah size Âdem'in iki oğlunu örnek olarak zikretmiştir. Siz onlardan hayırlısını örnek alın, şerli olanını bırakın."

مِنْ أَجْلِ ذٰلِكَ كَتَبْنَا عَلٰى بَنِيٓ إِسْرَآئِيلَ أَنَّهُۥ مَن قَتَلَ نَفْسًۢا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ

فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا
أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ إِنَّ
كَثِيرًا مِنْهُمْ بَعْدَ ذَٰلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ ﴿٣٢﴾

32- Bunun içindir ki İsrailoğullarına: "Kim, bir insanın canına kaymayan veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmayan bir insanın öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir nefsin yaşamasına sebep olursa bütün insanları yaşatmış gibi olur." hükmünü farz kıldık. Andolsun ki onlara, Peygamberlerimiz apaçık delillerle geldiler. Yine de bundan sonra onların bir çoğu yeryüzünde aşırı gitmektedirler.

Âdem'in oğlu, kardeşini haksız yere öldürdüğü içindir ki biz, İsrailoğulları için şu hükmü koyduk: "Kim, mümin bir insanı, başka bir insanı öldürüp kısası hak etmediği veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarıp öldürülme cezasını hak etmediği halde öldürürse, o kimse bunu yapmakla bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de haksız yere bir insanı öldürmeyip sağ bırakırsa bütün insanları yaşatmış gibi olur. Andolsun ki insanlara Peygamberlerimiz açık delillerle geldiler. Yine de bundan sonra onların bir çoğu yeryüzünde aşırı gitmektedirler.

Âyet-i kerimede, İsrailoğullarından "Bir kimsenin, haksız yere bir insanı öldürmesi halinde bütün insanları öldürmüş gibi olacağı bir insanı da ölümden kurtarması halinde bütün insanları ölümden kurtarmış gibi olacağı." hükmünün farz kılındığı zikredilmektedir.

Müfessirler, bir insanı öldürmekle bütün insanları öldürmüş gibi olma ve bir insanın yaşamasına sebep olmakla bütün insanların yaşamasına sebep olmuş gibi olma ifadelerinden neyin kastedildiği hususunda farklı görüşler zikredilmiştir:

a- Abdullah b. Abbas'a göre bu âyette öldürülmesi veya diriltilmesi zikredilen insanlardan maksat; bir Peygamber veya âdil olan bir Halifedir. Bu izaha göre âyetin mânâsı şöyledir: "Kim bir Peygamberi veya adaletli bir Halifeyi öldürecek olursa o kimse sanki bütün insanları öldürmüş gibidir. Kim de bir Peygamberi veya adaletli bir Halifeyi destekleyecek olursa o kimse bütün insanları hayata kavuşturmuş gibi olur.

b- Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes'ud ve Resulullah'ın diğer bir kı-

sını sahabilerinden nakledilen başka bir görüşe göre bu âyette, öldürülmesi veya sağ bırakılması zikredilen insandan maksat, herhangi bir insandır. Bu izaha göre âyetin mânâsı şöyledir: "Kim, herhangi bir insanı haksız yere öldürecek olursa o kimse öldürülen şahıs nezdinde bütün insanlığı öldürmüş gibidir. Kim de bir insanı ölümden kurtarıp hayata kavuşturacak olursa o kimse, kurtarılan kişi nezdinde bütün insanlığı hayata kavuşturmuş gibidir.

c- Abdullah b. Abbas ve Mücahid'den nakledilen başka bir görüşe göre bu ifadeden maksat, "Kim, haksız yere Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı bir kimseyi öldürecek olursa o kimse bütün insanlığı öldürmüş gibi cehennem ateşine girer. Kim de bir insanı ölümden kurtaracak olursa bütün insanlığı ölümden kurtarmış gibi olur."

Bu hususta Mücahid'in şunları söylediği zikredilmektedir: "Kasıtlı olarak bir mümini öldürenin cezası (Nisa suresinin doksan ikinci âyetinde zikredildiği gibi) cehennemdir. Allah ona gazap etmiş ve lanetine uğratmıştır. Onun için büyük bir azap hazırlamıştır. Bu da göstermektedir ki bu kimse bütün insanlığı da katletmiş olsaydı yine azabı bu olacaktı. Bundan fazla bir şey olmayacaktı. Bu nedenle haksız yere bir insanı öldüren kimse bütün insanlığı öldürmüş gibi olur.

Görüldüğü gibi bu görüşte olanlara göre, bir insanı öldüren veya yaşamasına sebep olan kimse âhirette göreceği ceza veya mükâfaat bakımından bütün insanları öldürmüş veya yaşamalarına sebep olmuş gibi muamele görecektir.

d- İbn-i Zeyd ve Hasan-ı Basri'den nakledilen başka bir görüşe göre ise "Kim bir insanı öldürecek olursa o bütün insanları öldürmüş gibi olur." ifadesi, dünyevi cezayı uygulamayı beyan etmektedir. Yani bir insanı öldürene de bütün insanlığı öldürene de aynı ceza verilir ki o da ölüm cezasıdır." Kim de bir insanın yaşamasına sebep olursa bütün insanları yaşatmış gibi olur." ifadesi de bu kişinin kazanacağı sevabı beyan etmektedir.

İbn-i Zeyd, bir insanın yaşamasına sebep olmaktan maksadın, öldürülenin bizzat kendisinin can vermeden önce öldüreni affetmesi veya velisinin, öldüreni affetmesidir.

Mücahid'e göre bir insanın yaşamasına sebep olmaktan maksat, onu boğulmak, yanmak ve helak olmaktan kurtarması demektir.

Bu hususta Katade'nin şunları söylediği rivayet edilmektedir: Allah'a yemin olsun ki Allah bir insanı haksız yere öldürmenin cezasını ve yaşamasına sebep olanın mükâfaatını çok büyük olarak takdir etmiştir. Ey Âdemoğlu, gücün yeterse malınla ve âffınla bir insanı hayata kavuştur. Kuvvet ancak Allah'ındır. Bizim bildiğimize göre bu kıbleye yönelen herhangi bir müslümanın kanını akıtmak helal değildir. Ancak üç kimsenin kanını akıtmak helaldir. O da müs-

lüman olduktan sonra dinden çıkan kimse. Evlendikten sonra zina eden kimse. Ve kasıtlı olarak bir insanı öldüren kimse. Bunlardan dinden çıkan ve bir müslümanı öldüren kişi öldürülür. Zina eden kimse de recmedilerek öldürülür.

Rebi' diyor ki: "Ben Hasan-ı Basri'ye dedim ki: "Ey Ebu Said, "Kim bir insanın canına kıymayan veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmayan bir insanı öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir nefsin yaşamasına sebep olursa bütün insanları yaşatmış gibi olur." âyetinin hükmü İsrailoğullarına farz kılındığı gibi bizim için de geçerlidir midir?" Dedi ki: Kendisinden başka islah olmayan Allaha yemin ederim ki, İsrailoğullarına farz kılındığı gibi bizim için de geçerlidir. Allah katında İsrailoğullarının kanları bizim kanlarımızdan daha değerli değildir."

Taberi bu görüşlerden âyeti şu şekilde izah eden görüşün daha evla olduğunu söylemiştir: "Kim, mümin bir insanı, öldürülmeyi hak etmesizin öldürecek olursa o kimse Allah tarafından kendisine verilecek ceza bakımından bütün insanlığı öldürmüş gibidir. Kim de Allah'ın haram kıldığı bir nefsi öldürmeyi haram görür de onu öldürmeye teşebbüs etmeyecek olursa kendisinden kimseye zarar dokunmaması bakımından bütün insanları hayata kavuşturmuş gibi olur. Bu âyette ifade edilen "Yaşamasına sebep olmak"tan maksat yaşayan bir insanın canına kıymamaktır. Nitekim Hz. İbrahim ile tatışmaya girişen kişi de İbrahim'in "Benim Rabbim dirilten ve ööldürendir." demesi üzerine: "Ben diriltir ve öldürürüm." [69] demesi bu kabildendir. Burada, kâfir olan kişi "Ben de diriltirim." derken "Öldürmeye gücümün yettiği kimseyi öldürmem" demek istemiştir.

إِنَّمَا جَزَٰٓؤُا۟ ٱلَّذِينَ يُحَارِبُونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَيَسْعَوْنَ فِى ٱلْأَرْضِ
فَسَادًا أَن يُقَتَّلُوٓا۟ أَوْ يُصَلَّبُوٓا۟ أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُم
مِّنْ خِلَٰفٍ أَوْ يُنفَوْا۟ مِنَ ٱلْأَرْضِ ذَٰلِكَ لَهُمْ خِزْىٌ فِى ٱلدُّنْيَا وَلَهُمْ
فِى ٱلْءَاخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٣٣﴾

33- Allah ve Resulü'ne karşı savaşan ve yeryüzünde fesa çıkarmaya çalışanların cezası, ancak öldürülmeleri veya asılmaları yahut ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi ya da yeryüzünde başka bir yere sürgün edilmeleridir. Bu, dünyada onlar için bir zillettir. Âhirette ise onlar için büyük bir azap vardır.

Allah'a ve Resulüne karşı savaş açarak haksız yere insanları öldürenlerin, şehir ve köylere baskın yaparak insanlar üzerine korku salanların ve yol keserek yeryüzünde bozgunculuk çıkaranların cezası, insan öldürdükleri takdirde onla-

69 Bakara suresi, 2/258

rın da öldürülmesi, insanları öldürüp mallarını da gaspettikleri takdirde cezaları, öldürüldükten sonra asılmaları, sadece malları gaspedip insanları öldürmedikleri takdirde ise cezaları, sağ kollarıyla sol ayaklarının çaprazlama olarak kesilmesi, insanları öldürmeyip mallarını da almadıkları halde sadece insanlara korku vermenin cezası ise sürgün edilip hapsedilmeleridir. Bu cezalar onlar için dünyada bir zillet ve rüsvaylıktır. Âhirette ise onlara büyük bir azap vardır ki o da cehennem ateşidir.

*Müfisserler, bu âyet-i kerimenin kimler hakkında nâzil olduğu hususunda çeşitli görüşler zikretmişlerdir:

a- Abdullah b. Abbas ve Dehhak'tan nakledilen bir görüşe göre bu âyet-i kerime, Resulullah ile "Savaş yapmama" antlaşması yappan sonra da bu antlaşmaları bozup yeryüzünde bozgunculuk çıkaran ve ehl-i kitaptan olan bir topluluk hakkında nâzil olmuştur. Allah teala, Peygamberine, bu insanlara ne ceza verileceğini beyan etmiştir.

b- İkrime ve Hasan-ı Basri'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyet-i kerime, müşriklerden bir topluluk hakkında nâzil olmuştur. Ancak burada zikredilen suçları işleyen müsülmanlara da burada beyan edilen cezalar verilir.

c- Enes b. Malik, Said b. Cübeyr, Cerir b. Abdullah, Urve b. Zübeyr ve Süddi'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyet-i kerime, Ukl veya Ureyne kabilelerinden, önce müslüman olup sonra dinden dönen, Allah'a ve Resulüne karşı savaş açarak Resulullah'ın çobanını öldürdükten sonra ganimet mallarını sürüp götüren bir kavim hakkında nâzil olmuştur.

Bu hususta Ene b. Malik diyor ki:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ رَهْطاً مِنْ عُكْلٍ اَوْ قَالَ عُرَيْنَةَ وَلاَ اَعْلَمُهُ اِلاَّ قَالَ مِنْ عُكْلٍ قَدِمُوا الْمَدِينَةَ فَأَمَرَ لَهُمُ النَّبِيُّ (ﷺ) بِلِقَاحٍ وَاَمَرَهُمْ اَنْ يَخْرُجُوا فَيَشْرَبُوا مِنْ اَبْوَالِهَا وَاَلْبَانِهَا فَشَرِبُوا حَتَّى اِذَا بَرِؤُا قَتَلُوا الرَّاعِيَ وَاسْتَاقُوا النَّعَمَ فَبَلَغَ النَّبِيَّ (ﷺ) غُدْوَةً فَبَعَثَ الطَّلَبَ فِي اَثَرِهِمْ فَمَا ارْتَفَعَ النَّهَارُ حَتَّى جِيءَ بِهِمْ فَأَمَرَ بِهِمْ فَقَطَعَ اَيْدِيَهُمْ وَاَرْجُلَهُمْ وَسَمَرَ اَعْيُنَهُمْ فَاُلْقُوا بِالْحَرَّةِ يَسْتَسْقُونَ فَلاَ يُسْقَوْنَ.

"Ukl veya Ureyne kabilesinden bir topluluk Medine'ye geldiler. Resulullah onlara sağmal develerden faydalanmalarını emretti. Ve onları Medine'nin dışına çıkararak o develerin idrarlarını ve sütlerini içmelerini emretti. Onlar içtiler ve iyileştiler. Sonra da çobanı öldürerek develeri sürüp götürdüler. Sabahleyin haber Resulullah'a ulaştı. Resulullah arkalarından adam gönderdi. Güneş yükselmeden onlar yakalanıp getirildi. Resulullah emretti. Onların ellerini ve ayaklarını kestirdi. Gözlerine mil çektir. Onlar "Harre" denen yere atıldılar. Su isti-

yorlardı. Fakat kendilerine su verilmiyordu." (Hadisi rivayet eden Ebu Kılabe demiştir ki: Bunlar hırsızlık yapan, adam öldüren, iman ettikten sonra kâfir olan ve Allah'ın Resulüne karşı savaşan bir kavimdi.) (70)

Diğer bir rivayette Enes bunların, Ukl kabilesinden olduklarını, suffe ehline katıldıklarını, Medine'nin havasını ağır bulduklarını ve bu yüzden Resulullah'a "Ey Allah'ın Resulü, sen bize süt bul." dediklerini, bunun üzerine Resulullah'ın onları develerin yanına gönderdiğini, onların da yukarıda zikredilen şeyleri yaptığını rivayet etmiştir. (71) Başka bir rivayetinde de bunların sayısının sekiz kişi olduğu zikredilmiştir." (72)

Taberi bu görüşlerden son görüşün daha evla olduğunu, zira bu hususa dair Resulullah'ın sahabilerinden sıhhatli görüler rivayet edildiğini söylemiştir.

Müfessirler, Resulullah'ın, Ureyne kabilesine tatbik ettiği bu cezanın neshedilip neshedilmediği hususunda ihtilaf etmişlerdir.

a- Bazılarına göre bu âyet-i kerimede eşkiyanın cezası belirtilerek işkence etme, yasaklanmış ve böylece Resulullah'ın Ureyne kabilesinden olan kişileri cezalandırma şekli neshedilmiştir.

b- Diğer bazılarına göre ise Resulullah'ın Ureyne kabilesinden suç işleyen bu insanlara verdiği ceza geçerlidir. Benzeri suçları işleyenlere aynı cezalar verilir. Bu âyet-i kerime ise sadece müslümanlara karşı savaş açan ve yeryüzünde bozgunculuk çıkaran insanların cezasını belirtmektedir. Ureyne kabilesinden olan insanlar ise müslüman olduktan sonra dinden çıkmışlar, adam öldürmüşler, hırsızlık yapmışlar ve Allah'a ve Resulü'ne karşı savaşa girişmişlerdir. Elbette ki onların cezası, müslüman ve zımmi olarak eşkiyalık yapan veya yeryüzünde bozgunculuk çıkaran insanların cezasından farklı olacaktır.

c- Diğer bir kısım âlimlere göre de Resulullah'ın, Ureyne kabilesinden cinayet işleyen bu insanlara verdiği ceza, benzeri suçları işleyenler için geçerlidir. Zira Resulullah onlara bu âyette zikredilen, el ve ayaklarını çaprazlama kesme cezası vermiştir. Onların gözlerine mil çekmek istemiş fakat çekmeden önce bu âyet nâzil olmuş ve Resulullah'ın bunu yapmasını yasaklamıştır. Bu itibarla Ureyne kabilesinden olan insanlara verilen ceza şekli, âyetin beyan ettiği cezaya aygun olduğundan mensuh değildir.

Müfessirler bu âyette zikredilen cezaları hak eden ve kendilerine "Muharip" yani "Eşkiya" diye isim verilen kimselerin nasıl kimseler oldukları hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.

---

70 Buhari, K. el-Hudud, bab: 17

71 Bkz. Buhari, K. el-Hudud, bab: 16

72 Bkz. Buhari, K. el-Cihad, bab: 152

a- Katade ve Ata el-Horasani'den nakledilen bir görüşe göre bu âyette cezaları zikredilen "Eşkiya"dan maksat, yol kesen kimsedir.

b- Malik b. Enes'e göre, şehirde veya şehir dışında gasp yapan kimselerdir. Bu hususta Velid b. Müslim diyor ki: "Ben, Malik b. Enes'e dedim ki: "Şehir içinde de eşkiyalık olur mu?" O da dedi ki: "Evet, bize göre eşkiya, şehir içinde olsun şehir dışında olsun, müslümanlara silahla saldırandır."

Velid sözlerine devamla diyor ki: "Ben bunu Leys b. Said ve İbn-i Leyla'dan sordum. Dedim ki: "Şehir, kasaba ve köy evlerinde de eşkiyalık. olur mu?" Onlar da dediler ki: "Eğer saldırganlar açıkça saldıracak olurlarsa veya geceleyin ışıkla gelecek olurlarsa bunlar eşkiyadır." Dedim ki: "Eğer adam öldürürlerse yahut adam öldürmeyip sadece mal gasp edecek olurlarsa yine eşkiya sayılır lar mı?" Dediler ki: "Evet, onlar eşkiyadır. Eğer onlar adam öldürecek olurlarsa onlar da öldürürler. Şayet adam öldürmez sadece malları gaspedip götürecek olurlarsa onların elleri ve ayakları çaprazlama kesilir. Çünkü müslümanlara karşı şehir dışında ve yollarda savaşanın oluşturduğu tehlike, onlara karşı evleri ve mahrem bölgeleri içinde savaşanın meydana getirdiği tehlikeden daha az değildir. İmam Malik ve İmam Şafii, eşkiyanın hem şehirde hem de taşrada olabileceği görüşündedirler.

Bu hususta Velid diyor ki: "Bana Malik söyledi ki ona göre bir insanı hiyle ile öldürmek eşkiyalıktır." Dedim ki "Hiyle ile öldürmek nasıl olur?" O da dedi ki: "Kişi bir adamı veya çocuğu aldatır, onu bir eve veya sahipsiz bir araziye götürür sonra onu öldürür ve malını alır. İşte bu şekilde öldürülen kimsenin velisi Halifedir. Artık o kimsenin soydan velisi katile kısas uygulatma yetkisini kaybeder. Bu katile Halife, âyette zikredilen cezalardan hak ettiğini uygular. İmam Şafii de bu görüştedir.

c- Ebu Hanife, arkadaşları ve İbn-i Hübeyre'ye göre ise eşkiya şehir dışında yol kesendir. Şehir içinde isyan eden ise eşkiya değildir. Ona eşkiya hükmü uygulanmaz.

d- Mücahid'e göre ise her zina yapan, hırsızlık eden, insan öldüren ve ekini ve nesli helak eden kimse, yeryüzünde bozgunculuk çıkaran eşkiyadır.

Taberi bu görüşlerden ikinci görüşün daha evla olduğunu söylemiş, müslümanların ve zımmilerin yollarını kesenlere de, onlara şehir içinde ve köylerinde saldıranlara da eşkiya denileceğini zikretmiştir. Zira mülümanlara karşı savaş açanlara eşkiya denileceği hususunda ittifak vardır. Bu savaş açma şehir içinde de olabilir dışında da. Yollarda da olabilir köylerde de.

Âyet-i kerimede geçen "Yeryüzünde fesat çıkarırlar." ifadesinden maksat, Allah tealanın yarattığı yeryüzünde mümin kullarının veya zımmilerin yollarını keserek haksız yere ve düşmanca, onların mallarını alara v onların ırz ve

namuslarına edepsizce saldırarak onlara karşı isyan ederler ve bozgunculuk yaparlar." demektir.

Âyet-i kerimede, eşkiyalık yapmanın cezası olarak, öldürülmeleri veya asılmaları yahut ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yada bulundukları yerden sürgün edilmeleri hükümleri zikredilmektedir.

Müfessirler, eşkiyanın işlediği suç türüne göre bu cezalardan birinin seçilip uygulanacağı ya da Halifenin, eşkiyalık yapana bu cezalardan herhangi birini vermekte serbest olduğu hususunda iki görüş zikretmişlerdir:

a- Abdullah b. Abbas, ibrahim en-Nehai, ebu Miclez, Hasan-ı Basri, Katade, Süddi, Ata el-Horasani, Said b. Cübeyr, Rebi' b. Enes, Muğrik el-Iclî ve Muhammed b. Ka'b el-Kurezi'den nakledilen bir görüşe göre, eşkiyanın işlediği suçun türüne göre, bu âyette zikredilen cezalardan biri seçilip uygulanır. Halifenin bu cezalardan herhangi birini seçip uygulama yetkisi yoktur. Bu hususta Abdullah b. Abbas'ın şunları söylediği rivayet edilmektedir. "Bir adam müslümanlara karşı savaş açar da bir kimseyi öldürecek olursa tevbe etmeden yakalandığı takdirde o da öldürülür. Şayet eşkiya savaş açar, hem mal gaspeder hem de adam öldürecek olursa, tevbe etmeden yakalanması halinde asılır. Eğer savaş açan sadece mal gaspeder ve adam öldürmeyecek olursa, tevbe etmeden yakalaması halinde eli ve ayağı çaprazlama kesilir. Şayet savaş açan, sadece yol kesip korku salacak olursa sürgün edilir.

Ebu Miclez, Katade, Süddi, Atiyye el-Avfî ve Ata el-Horasani de, Abdullah b. Abbas'ın, suç ve cezaları sıraladığı şekilde sıralamışlardır.

Abdullah b. Abbas'tan nakledilen diğer bir görüşe göre o, suç ve cezaları şöyle sıralamıştır. "Bir eşkiya baş kaldırır yol kesecek olur da sadece mal gaspedecek olursa eli ve ayağı çaprazlama kesilir. Şayet o, hem mal gaspeder hem de adam öldürecek olursa eli ve ayağı çaprazlama kesilir. Sonra da asılır. Şayet sadece adam öldürecek olursa o da öldürülür. Eğer yol kesme dışında bir şey yapmayacak olursa sürgün edilir.

Muhammed b. Ka'b el-Kurezi ve Said b. Cübeyr ise bu suçları ve cezaları şu şekilde sıralamıştır: Yol kesen eşkiya sadece mal gaspeder fakat adam öldürmeyecek olursa eli ve ayağı çaprazlama kesilir. Eğer sadece adam öldürecek olursa asılır. Şayet hem mal gaspeder hem de adam öldürecek olursa önce eli ve ayağı kesilir sonra öldürülür, daha sonra da asılır. Eğer teslim olmazsa, Halifenin ve müslümanların, yakalayıncaya kadar onu takib etmeleri ve yakalayıp kendisine Allah'ın hükmünü uygulamaları ya da onu kovalayıp İslam topraklarından çıkarmaları ve kâfir topraklarına sürmeleri gerekir.

Yol kesen eşkiyaya verilecek cezasının, işlediği suçun türüne göre verileceğini zikreden âlimler, görüşlerine gerekçe olarak şunu zikretmişlerdir: Allah

teala katile kısas uygulamayı, hırsızlık yapanın elinin kesilmesini farz kılmış, Resulullah da müslümanların kanının ancak üç şeyden birini işlemesiyle helal olacağını beyan etmiştir. Bunlar da ya bir insanı öldürmektir ki bu takdirde katil de ödürülür. Yahut evli iken zina etmektir ki, zina eden recmedilir. Yahut da müslüman olan bir kimsenin dinden çıkmasıdır ki bu kimse de öldürülür.

Resuullah, bir müslümanın kanının, zikredilen şeyler dışında helal olmadığını beyan ettiğine göre, müslümanların Halifesinin, yol kesen eşkiyaya, yol kesme dışında hiçbir şey yapmadığı takdirde öldürme cezasını uygulaması nasıl isabetli olabilir? Zira "Halife, yol kesen eşkiyaya karşı, âyette zikredilen cezalardan herhangi birini uygulamakta serbesttir." demek, Halifenin, yol kesen eşkiyaya, yol kesme suçu dışında herhangi bir suç işlememesi durumunda da ölüm cezası verebileceğini veya onu asabileceğini yahut elini ve ayağını çaprazlama kesebileceğini ya da sürgün edebileceğini gerektirir ki bu da isabetli değildir.

b- Mücahid, İbrahim en-Nehai, Hasan-ı Basri, Abdullah b. Abbas ve Said b. el-Müseyyeb'den nakledilen diğer bir görüşe göre ise müslümanların Halifesi, yol kesen eşkiyaya, hangi suçu işlerse işlesin, âyette zikredilen cezalardan herhangi birini seçip tatbik etmekte serbesttir.

Bu hususta Ali b. Ebi Talha, Abdullah b. Abbas'ın şunu söylediğini rivayet etmiştir: "Kim, müslüman bir topluluğa silah çeker ve yol kesip korku salacak olur da sonra yakalanacak olursa Halife ona şu cezaları uygulamakta serbettir. Dilerse onu öldürür, dilerse asar, dilerse elini ve ayağını çaprazlama keser."

Bu görüşte olan âlimler, görüşlerine gerekçe olarak şunu zikretmişlerdir: "Bu âyetin ifadesinde geçtiği gibi, Kur'an-ı Kerim'de geçen "Veya", "Yahut" manalarına gelen (أَوْ) kelimesi, Kur'an-ı Kerim'in her yerinde, asıl mânâsı olan "Veya" "Yahut" mânâlarında kullanılmıştır. Bu da, zikredilen şeylerden herhangi birini seçmenin serbest olduğunu ifade etmektedir. Mesela yeminin keffaretini belirten şu âyetteki (أَوْ) harf-i atıfları bu türdendir. "Allah sizi, bile bile yaptığınız yeminlerden sorumlu tutar. Bozulan yeminin keffareti, ailenize yedirdiğinizin ortalamasından on yoksulu doyurmak (أَوْ) veya giydirmek (أَوْ) (أَوْ) yahut da bir köle azad etmektir." [73] Yine Hac için ihrama girmiş olan kimsenin başını traş etmesi halinde vereceği fidyenin seçenekli olduğunu ifade eden şu âyette de (أَوْ) kelimesi bu mânâyı ifade etmiştir. "Sizden kim hasta olur veya başında bir rahatsızlık bulunursa tıraş edebilir ve bunun için oruç tutma (أَوْ) veya sadaka vermek (أَوْ) veya kurban kesmek suretiyle fidye verir." [74]

---

73 Maide suresi, 5/89

74 Bakara suresi, 2/196

Yine Hac için ihrama girmiş olan kimsenin herhangi bir hayvanı avlaması halinde yerine getireceği keffaretin seçenekli şeyler olduğunu beyan eden şu âyetteki (أَوْ) kelimesi de muhayyerlik ifade etmektedir. "Sizden kim, ihramlı iken, kasden bir av hayvanını öldürürse onun cezası, içinizden âdil iki kişinin vereceği hükme göre ehli hayvanlardan öldürdüğüne denk ve Kâbe'ye ulaşacak bir kurbanlıktır. (أَوْ) Yahut kıymeti ölçüsünde oruç tutmaktır... " [75] Madem ki Kur'an-ı Kerim'de zikredilen (أَوْ) kelimesi, her yerde hükmün seçenekli olduğunu beyan etmektedir, eşkiyanın cezaları hakkında zikredilen (أَوْ) kelimesi de bu türdendir. Binaenaleyh, Halifenin, yol kesen eşkiyanın suçunun çeşidine hakmaksızın, âyette zikredilen cezalardan herhangi birini seçip uygulama hakkı vardır.

Taberi bu görüşlerden birinci görüşün daha isabetli olduğunu söylemiştir. Bu da âyette zikredilen cezaların, eşkiyalık yapan kimsenin suçunun türüne göre uygulanacağını söyleyen görüştür. Bu görüşe göre yol kesen kişiye, herhangi bir mal almadan veya herhangi bir kişiyi öldürmeden ve bu halinden dolayı tevbe etmeden yakalanacak olursa sürgün edilir. Şayet bir malı gaspedip ve Allah'ın haram kıldığı bir cana kıydıktan sonra yakalanacak olursa asılır. Bu görüşün daha isabetli olduğu bu görüşte olan âlimlerin zikrettikleri gerekçelerden anlaşılmaktadır. İkinci görüşte olanların, bu âyette zikredilen (أَوْ) kelimesinin muhayyerlik mânâsında zikredildiğini ileri sürerek görüşlerine delil getirmeleri isabetli değildir. Zira (أَوْ) kelimesi, arap dilinde bir çok mânâlara gelmektedir. Eğer sözü uzatmak sıkıcı olmasaydı onun çeşitli mânâlarını burada zikrederdik. Bu kelimenin bir çok mânâsını anlattığımız gibi bundan sonra da yeri geldikçe anlatacağız.

Bu âyette (أَوْ) kelimesinin mânâsı, sıralamayı ifade etmektedir. Buradaki (أَوْ) kelimesi, şu sözde zikredilen (أَوْ) gibidir. "Şüphesiz ki müminlerin, kıyamet gününde, Allah katındaki mükâfaatları, Allah'ın, onları cennetine koyması (أَوْ) veya onların derecelerini yüksek mevkiler ulaştırması (أَوْ) yahut onları Peygamberler ve sıddıyklarla beraber bulundurmasıdır." Şüphesiz ki bu sözü söyleyen, her mümimin, bu sözde zikredilen mertebelerden birini seçmekte serbest olduğunu kasdetmemiş, bilakis müminlerin derecelerine göre bu mevkilerden birine ulaşacağını beyan etmiştir. Bu âyette zikredilen (أَوْ) kelimesi de bu türdendir.

Bu hususta, senedi hakkında bazı şeyler söylenen şu hadis, bizim zikrettiğimiz bu görüşün doğru olduğunu ortaya koymaktadır. Yezid b. Ebi Habib diyor ki: "Abdülmelik b. Mervan, Enes b. Malik'e, bu âyetin mânâsının nasıl olduğunu öğrenmek için bir mektup yazdı. Enes de onun mektubuna cevaben şu-

75 Maide suresi, 5/93

nu yazdı: "Bu âyet-i kerime, Ureyne kabulesinden olan o topluluk hakkında nâzil olmuştur. Onlar, İslam dininden çıktılar. Çobanı öldürdüler, develeri sürüp götürdüler. Yol kesip korku saldılar ve Alla'ı haram kıldığı ırza tecüvüz ettiler. Resulullah (s.a.v.) de Cebrail (a.s.) dan, bu şekilde savaş açan eşkiyanın hükmünü sordu. O da dedi ki: "Kim, hırsızlık yapar ve yol kesip korku salacak olursa sen onun elini, hırsızlık yapmasının cezası olarak, ayağını da, terör estirip korku salmasının cezası olarak kes. Kim de sadece adam öldürecek olursa onu öldür. Kim de adam öldürür, yol kesip terör estirir ve haram kılınan namusa, helal görüp tecavüz ederse sen onu as."

Âyet-i kerimede geçen, eşkiyanın el ve ayağının çaprazlama kesileceğini ifade eden cezadan maksat, eşkiyanın sağ eli ile sol ayağının kesilmesidir. Böylece eli ve ayağı çaprazlama kesilmiş olur.

Âyette zikredilen "Sürgün" den neyin kasdedildiği hususunda farklı görüşler zikredilmiştir:

a- Süddi, Abdullah b. Abbas, Enes b. Malik, Dehhak, Hasan-ı Basri, Resi' b. Enes, Katade ve Said b. Cübeyr'den nakledilen bir görüşe göre bu âyette zikredilen sürgün'den maksat, eşkiyayı İslam diyarından sürüp kâfir diyarına kaçmaya mecbur etmektir. Bu görüşte olanlara göre eşkiya yakalanıncaya kadar takib edilir. Yakalanırsa suçuna göre öldürülür veya asılır yahut eli ve ayağı çaprazlama kesilir. Ona, İslam diyarı içinde bir yerden diğer yere sürgün cezası verilmez. Nitekim yukarıda zikredilen mektupta Enes b. Malik, Abdülmelik b. Mervan'a aynı şeyleri yazmıştır. İslam diyarı içinde sürgüncezasından bahsetmemiştir.

b- Said b. Cübeyr ve ömer b. Abdülaziz'den rivayet edilen diğer bir görüşe göre bu âyette zikredilen "Sürgün"den maksat, eşkiyalık yapan kimsenin, İslam ülkesinde bir yerden başka bir yere sürgün edilmesidir. Bu hususta Hibban b. Şüreyh'in katibi Sult şunları anlatmıştır: "Kadı Şüreyh'in oğlu Hibban, Emevi Halifesi Ömer b. Abdülaziz'e bir mektup yazarak ona şunları bildirmiştir: "Kıptilerden bir kısım insanların Allah'a ve Resulüne karşı savaş açtıkları ve yeryüzünde fesat çıkardıklarına dair deliller ortaya çıkmıştır. Allah teala da bu husuta buyurmuştur ki: "Allah ve Resulüne karşı savaşan ve yeryüzünde fesat çıkarmaya çalışanların cezası, ancak öldürülmeleri veya asılmaları yahut ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesidir..." Hibban âyetin: "Ya da yeryüzünde başka bir yere sürgün edilmeleridir." bölümünü zikretmemiştir. Mektubunda, Ömer b. Abdülaziz'e hitaben: "Eğer müminlerin emiri bu kimseler hakkında Allah'ın hükmünü tatbik etmek kanaatinde ise onu yazsın." demiştir. Ömer b. Abdülaziz Hibban'ın mektubunu okuyunca: "O, âyeti kesmiş." dedi. Sonra Hibban'a şu cevabı yazdı. "Mektubun bana ulaştı onu okuyup anladım. Sen, âyeti kesmişsin. Seni onlara benzetmek istemiyorum amma sanki sen, Yezid b. Ebi Müslim'in

yazdığı veya Irak idarecisinin yazdığı mektup gibi bir mektup yazmışsın. Âyetin baş tarafını yazmış sonunu zikretmemişsin. Halbuki Allah teala ".. Ya da yeryüzünde başka bir yere sürgün edilmeleridir." buyurmaktadır. Şayet yazdığın gibi onların böyle yaptıklarına dair delil mevcutsa sen onların boyunlarına demir tak ve onları "Şuğup" ve "Beda" denen yerlere sürgün et."

c- Ebu Hanife ve arkadaşlarından nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette zkredilen "Sürgün" den maksat, "Hapsetmek"tir.

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden evla olanı, "Sürgünden maksat, eşkiyalık yapanın bir şehirden başka bir şehre sürgün edilmesidir. Ve tevbe edip fısk ve isyanından vazgeçmesine kadar sürgün edildiği şehirde hapsedilmesidir." diyen göüştür. Zira kâfir diyarına kaçmak onun cezasını düşürmez. Keza bir beldeden diğer bir beldeye sürgün edip hapsetmek de, sürgün etmek sayılmaz. Çünkü kişi oradan dilediği yere gidebilir.

إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُوا۟ مِن قَبْلِ أَن تَقْدِرُوا۟ عَلَيْهِمْ ۖ فَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٤﴾

34- Ancak kendilerini yakalamanızdan evvel tevbe edenler olursa bilin ki Allah, çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.

Yol kesiciler eşkiyalıktan vazgeçer, devlet idaresi de yakalanmalarından önce kendilerine eman verir, güven içinde olduklarını bildirirse, onlara eşkiyaya verilen cezalar uygulanmaz. Çünkü tevbeleri, onlardan dünyevi sorumluluğu kaldırır.

*Müfessirler, bu âyette, yakalanmadan önce tevbe etmeleri halinde affedilecekleri bildirilen kişilerden kimlerin kasdedildiği ve tevbelerinden maksadın da ne olduğu hususunda çeşitli görüşler zikretmişlerdir.

a- İkrime, Hasan-ı Basri, Mücahid, Dehhak, Abdullah b. Abbas, Katade ve Ata el-Horasani'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette zikredilen insanlardan maksat, müşrikler, tevbelerinden maksat da müslüman olmalarıdır. Bunlara göre Allah teala bu âyette şunu beyan etmiştir: "Müslüman olmadan önce Allah'a ve Resulüne savaş açan ve yeryüzünde bozgunculuk çıkaran müşrikler, müslümanlar tarafından yakalanmadan önce müslüman olularsa onlara, eşkiyaya uygulanan ceza uygulanmaz. Buna mukabil, bir müslüman diğer müslümanlara karşı veya müslümanlarla antlaşması bulunan diğer insanlara savaş açacak olursa ve bundan önceki âyetlerde zikredilen suçlardan birini işleyecek olur da müslümanları kendisini yakalamasından önce tevbe edip teslim olursa onun tevbesi, kendisine uygulanacak cezayı düşürmez. Sadeece kendisiyle rabbi arasında geçerli olur. Mülümanların halifesi, Allah'ın bir kişi için farz kıldığı cezayı ona uygular ve insanların hakkını ondan alır.

b- Âmir eş-Şa'bi, Süddi ve Mekhul'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette zikredilen insanlardan maksat, müslümanlardan, Allah'a ve Resulüne karşı savaş açan, yeryüzünde bozgunculuk çıkaran sonra da İslam dininden çıkıp mürted olan ve kaçıp Darül Harb'e (kâfirlerin ülkesine) sığınan kimsedir. Onu yakalamadan önce tevbe etmesinden maksat ise, eman istemesi, Halifenin de kendisine, önceki suçlarından dolayı cezalandırmayacağına dair eman vermesidir. İşte böyle olan bir kimseye, önceden işlediği suçlardan dolayı herhangi bir ceza uygulanmaz. Âyet-i kerime işte bu gibi eşkiyayı beyan etmektedir.

Bu hususta Âmir eş-Şa'bi diyor ki: "Ali b. Ebi Talib'in halifeliği döneminde Haris'e b. Bedr, müslümanlara karşı savaş açtı. Sonra Hz. Ali'nin oğlu Hasan'a gelerek, babası Ali tarafından kendisine eman vermesini istedi. Hasan onun bu talebini reddetti. Sonra o, Cafer-i Tayyar'ın oğluna gitti. O da reddetti. Daha sonra Said b. Kays el-Hemedani'ye gitti. O da eman verdi ve onu yanında tuttu. Harise ona dedi ki: "Sen bana, müminlerin emiri Ali b. Ebi Talib'den eman al." Bunun üzerine Ali, sabah namazını kılınca Said b. Kays onun yanına vardı ve ona: "Ey müminlerin emiri, Allah"a ve Resulüne karşı savaş açanların cezası nedir?" diye sordu. ali de ona: "Öldürülmeleri veya asılmaları yahut ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi ya da yeryüzünde sürgün edilmeleridir." dedi. Sonra sözlerine şöyle devam etti: "Ancak kendilerini yakalamadan önce tevbe edenler müstesnadır." Bunun üzerine Said dedi ki: "Bu kişi Harise b. Bedir olsa da mı?" Ali de "Harise b. Bedir de olsa." dedi. Said: "İşte Harise b. Bedir. Bu, tevbe ederek ve iman ederek geldi." dedi. Bunun üzerine Ali de: "Olur." dedi. Said onu alıp Ali'ye getirdi. O, ali'ye biat etti. Ali de onun biatını kabul etti ve ona bir eman belgesi verdi.

c- Âmir eş-Şa'bi, İmam Malik, Leys b. Sa'd, Musa b. İshak el-Medeni ve Ata'dan nakledilen diğer bir görüşe göre burada zikredilen insanlardan maksat, Allah'a ve Resulüne karşı savaş açan, yeryüzünde bozgunculuk çıkaran ve yakalanmadan önce tevbe edip teslim olan her insandır. Halifenin kendisine eman verip vermemesi farketmez.

Bu hususta Âmir eş-Şa'bi diyor ki: "Murat kabilesinden bir adam, Hz. Osman'ın Halifeliği döneminde Kûfe valisi olan Ebu Musa el-Eş'ari'nin yanına geldi. Namazı kıldıktan sonra dedi ki: "Ey Ebu Musa, burası sana sığınma yeridir. Ben, Murat kabilesinden filan oğlu filanım. Ben, Allah'a ve Resulüne karşı savaş açmış ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmıştım. Şimdi ise beni yakalamalarından önce tevbe edip geldim." Bunun üzerine Ebu Musa ayağa kalktı ve dedi ki: "Bu, filan oğlu filandır. Bu, Allah'a ve Resulüne karşı savaş açmış ve yeryüzünde fesat çıkarmıştı. Şimdi ise yakalanmadan önce tevbe edip geldi. Kim bununla karşılaşırsa ona bir kötülük yapmasın." Âmir diyor ki: "Bu adam dilediği kadar kaldı. Sonra tekrar dağa çıktı. Allah teala da günahları yüzünden onu

yakalattı ve öldürttü. Böylece cezasını buldu.

Velid b. Müslim diyor ki: "Ben, İmam Malik'e dedim ki: "Yol kesip korkur salan, adam öldürüp mal gaspeden sonra da kaçıp Darül Harbe giden yahut İslam ülkesinde kendisini koruyup yakalanmayan daha sonra da tevbe edip teslim olan eşkiya hakkında görüşün nedir? " O da dedi ki: "Tevbesi kabul edilir." Ben de dedim ki: "O, işlediği suçlardan dolayı hesaba çekilmeyecek midir?" İmam Malik de dedi ki: "Hayır. Ancak kendisinde, gaspettiği malın aynısı ele geçirilecek olusa o mal sahibine iade edilir. Veya eşkiyalık yaptığı sırada bir kişi öldürür de buna dair şahit bulunur veya kendisi itiraf edecek olur da öldürülenin velisi de ona kısas uygulanmasını isterse kısas uygulanır. Şayet öldürülenin velisi böyle bir şey istemezse Halife ona herhangi bir ceza uygulamaz. Velid diyor ki: "Ben, İmam Malik'e sorduğum bu meseleyi Leys b. Sa'd'a da sordum. O da dedi ki: "Öldürülenin velisi kısas tatbiki istese dahi ona herhangi bir ceza verilmez." Velid sözlerine devamla diyor ki: "Leys dedi ki: "Bizim emirimiz olan Musa b. İshak el-Medeni de aynı şeyi anlattı ve dedi ki: "Esed kabilesinden Ali el-Esedi, müslümanlara karşı savaş açtı. Yol kesti adam öldürdü, mal gaspetti. İdareciler de halk da onu yakalamaya çalıştı. Fakat o kendisini korudu yakalayamadılar. Nihayet tevbe edip geldi, tevbesinin de şöyle olduğunu söyledi: "O, bir kişinin şu âyeti okuduğunu işitti: "Ey Muhammed, kullarıma şöyle dediğimi söyle "Ey kendi aleyhlerine haddi aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin.." [76] Onu durdurdu ve "Ey Allah'ın kulu onu bir kere daha oku." dedi. Adam onu bir kere daha okudu. Bunun üzerine Ali el-Esedi kılıcını kınına koydu. Tevbe ederek seher vaktinde Medine'ye geldi. Yıkandı ve Resulullah'ın mescidine gidip sabah namazını kıldı. Ebu Hureyre'nin arkadaşlarının arasına katılarak yanına oturdu. Sabah aydınlanınca insanlar onu tanıdılar ve üzerine yürüdüler. Bunun üzerine Ali el-Esedi: "Sizin bana bir şey yapmaya hakkınız yoktur. Çünkü ben size, beni yakalamanızdan önce tevbe edip geldim." dedi. Ebu Hureyre dedi ki: "Doğru söyledi." Sonra Ebu Hureyre onun elinden tutup o sırada Halife olan Muaviye'nin Medine valisi Mervan b. Hakem'e götürdü ve ona dedi ki: "İşte bu, Ali el-Esedi'dir. Tevbe ederek geldi. Sizin buna bir şey yapmaya ve öldürmeye hakkınız yoktur." Bunun üzerine Ali'ye hiçbir şey yapılmadı ve serbest bırakıldı. Ali, Allah yolunda cihad etmek üzere deniz savaşına katıldı. Rumlarla karşılaştılar. Onun gemisi, Rumların gemilerinden birine yaklaştı. Ali hücum ederek aralarına daldı. Onları püsküttü. Rumlar, diğer gemilerine doğru kaçmaya çalışırlarken, Ali el-Esedi'nin, içine daldığı Rum gemisi alabora oldu ve hep birlikte boğuldular.

d- Urve b. Zübeyr'e göre ise bu âyette zikredilen "Tevbe edenler"den maksat, Allah'a ve Resulüne karşı savaş açtıktan ve yeryüzünde bozgunculuk

---

76 Zümer suresi, 39/53

çıkardıktan sonra kaçıp kâfirlerin ülkesine sığınan kimselerdir. Bunların tevbelerinden maksat ise, yaptıklarından vazgeçip İslam topraklarına dönmeleridir. İşte bu durumda olan bir kimse, kaçmadan önce yaptığı eşkiyalığından dolayı hesaba çekilmez. Buna mukabil, eşkiya, suç ve cinayetlerini, İslam diyarında bulunarak ve ümmetin içinde yaşayarak işler de sonra da yakalanmadan tevbe edip teslim olursa onun tevbesi, kendisinden hiçbir cezayı ve hakkı düşürmez.

e- Ebu Amr'a göre bu âyette, tevbelerinin kabul edileceği beyan edilen eşkiyadan maksat, kendisini himaye edecek bir zümreye (bir örgüte) dayanarak eşkiyalık yapan kimsedir. Tevbesinden maksat ise, müslümanların, kendisini yakalamadan, himayecilerini terkederek teslim olmasıdır. Buna göre eğer eşkiya, kendisini koruyacak bir örgüte sığınmaksızın suç ve cinayetlerini İslam diyarında işler sonra da yakalanmadan tevbe edip teslim olursa onun bu tevbesi kendisinden ne bir cizyeyi ne de bir hakkı düşürür. O, bütün yaptıklarından sorumludur. Buna mukabil eğer eşkiya, kendisini müslümanların idarecisine karşı himaye eden bir örgüte sığınarak, gerek İslam diyarında bulunurken gerekse kâfirlerin diyarına kaçtıktan sonra bir suç veya cinayet işler sonra da yakalanmadan tevbe edip teslim olursa onun bu tevbesi, eşkiyalık sırasında işlediği suç ve cinayetlerin cezasını düşürür. Ancak gaspettiği malların aynısı mevcut ise o, sahibine iade edilir.

f- İmam Şafii'ye göre ise eşkiyalık yapan kişi, yakalanmadan tevbe edecek olursa onun bu tevbesi, kendisinden kul hakkını düşürmez. Sadece Allah'ın koyduğu cezaları düşürür.

Taberi diyor ki: "Bana göre bu görüşlerden tercihe şayan olanı şöyle diyen görüştür:

aa- Gerek kendi gücüyle gerekse bir topluluğa dayanarak müslümanlara karşı kendisini koruyabilen bir eşkiyanın, yakalanmadan önce tevbe etmesi onun dünyevi sorumluluğunu düşürür Böyle bir kişinin, eşkiyalık yaptığı sırada işlediği suç ve cinayetlerden dolayı cezalandırılması söz konusu değildir. Bu ceza ister bir kısas isterse had uygulanması şeklinde olsun. Sadece onun elinde bulunan, müslümanlardan veya antlaşmalı kimselerden gaspedilen mallar sahiplerine iade edilir. Zira bütün İslam âlimleri, devlet idaresine karşı kendisini koruyabilecek bir topluluğun, İslam dininden çıkarak Allah'a ve Resulüne karşı savaş açmaları ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaları daha sonra da mağlup edilmeden tevbe edip teslim olmaları halinde işledikleri suç ve cinayetlerden dolayı sorumlu olmayacakları hususunda ittifak etmişlerdir. Binaenaleyh tek başına devlet güçlerine karşı kendisini koruyabilecek eşkiyanın durumu da, cemaat halinde kendilerini koruyan mürtedlerin durumuna benzemektedir. Ona da aynı hükümler uygulanır.

bb- Şayet eşkiya, gizlice hırsızlık yapan birisi ise yahut da, insanların bu-

lunmadığı bir yerde silah çekip yol kesen, takip edildiğinde de kendisini korumaktan âciz olan bir kimse olursa, onun tevbe edip etmemesi, ceza ve sorumluluğunu düşürmez. Onlardan, mallarını gaspettiği kimselerin hakları alınır. İşlediği cinayetlerin cezası verilir. Tevbesi ise sadece kendisi ile Allah arasındadır. Böyle olan kimse, bütün âlimlerin, hükmünde görüş birliğine vardıkları şu kimseler gibidir: "Bir insan müslümanlarla barış içindeyken bir kısım suçlar işlese sonra da onlara karşı savaşa girip eşkiyalık yapsa, daha sonra da tevbe edip teslim olsa bu kimsenin, müslümanlara savaş açmadan önce işlediği suç ve cinayetlerin cezası düşmez. Bu kişi, yaptıklarından sorumludur. İşte kimsenin olmadığı yerde veya gizlice eşkiyalık yapan ve kendisini devlet kuvvetlerine karşı koruyacak bir gücü de bulunmayan eşkiyanın durumu da buna benzemektedir.

Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Bu âyet-i kerimeyi anlamaya muvaffak olan kimse için açıktır ki, burada zikredilen eşkiyalara ait hükümler, müslüman olan veya müslümanlarla antlaşmalı olan eşkiya için geçerlidir. Müslümanlara karşı savaşan müşrikler için geçerli değildir. Çünkü "Bu hükümler, müşrik olan eşkiya içindir.." denildiği takdirde, müşriklerin, müslümanlar tarafından mağlup edildikten veya ele geçirildikten sonra müslümanolmaları veya tevbe edip teslim olmaları halinde onların, müslüman olmadan ve tevbe etmeden önce işledikleri cinayet ve gaspettikleri mallardan sorumlu olmalarını icabettirir. Çünkü onlar, müslümanların kendileini yakalamasından önce değil yakaladıktan sonra müslüman olmuşlardır. Âyet-i kerime ise yakalanmalarından önce tevbe edenlerin affedileceklerini beyan etmektedir. Halbuki bütün âlimler, müşriklerin İslama girmeleri halinde, müslüman olmadan önce işledikleri cinayet ve suçlardan sorumlu olmayacakları hakkında ittifak etmişlerdir. Velev ki bunlar yakalandıktan sonra müslüman olsunlar. Bu da gösteriyor ki, eşkiyaya ait hükümler, müslüman olan veya müslümanlarla antlaşmalı olan eşkiya içindir. Müslümanlarla savaş halinde olan müşrikler için geçerli değildir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣٥﴾

35- Ey iman edenler, Allah'tan korkun . Ona bir yol arayın ve onun yolunda cihad edin ki kurtuluşa eresiniz.

Ey iman edenler, Allah'ın emirlerini tutup yasaklarından kaçınarak ondan korkun. Onun rızasını kazanacak salih ameller işleyerek sizi ona yaklaştıracak bir yol arayın. Allah yolunda, düşmanlara karşı cihad edin ki kurtuluşa erip cen-

nette ebedi olarak kalmayı hak edesiniz.

*Burada aranılması emredilen yol, yakınlık demektir. Yani Allah'a yakın olmayı isteyin demektir. (77)

Ebu Vâil, Ata, Süddi, Katade, Mücahid, Hasan-ı Basri ve Abdullah b. Kesir bu görüştedirler. Bu hususta Katade diyor ki: "Bu âyetin mânâsı şudur: Allah'a itaat ederek ve onun rızasını kazanacak ameller işleyerek ona yakın olun." İbn-i Zeyd de "Buradaki "Vesile'den maksat sevgidir. âyet-i kerimede "Kendinizi Allah'a sevdirin" buyurulmaktadır." demiştir. Sonra da şu âyeti okumuştur: "Onların taptıkları da rablerine bir yol arar." (78)

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ أَنَّ لَهُم مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لِيَفْتَدُوا بِهِ
مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَا تُقُبِّلَ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٣٦﴾

36- Bütün yeryüzündekiler ve bir o kadarı daha inkâr edenlerin olsa da kıyamet gününün azabından kurtulmak için fidye verseler yine onlardan kabul olunmaz. Onlar için can yakıcı bir azap vardır.

Şüphesiz ki Allah'ın rablığını inkâr eden, İsrailoğullarından, Allah'ın dışında buzağıya tapan, İsrailoğullarının haricindeki insanlardan putlara ve heykellere tapanlar, bu hallerinden vazgeçip tevbe etmeden önce ölürlerse yeryüzünde bulunan herşey ve bir o kadarı daha kendisinin olsa da kıyamet gününde, Allah'a isyan etme suçunu affettirme karşılığında fidye verecek olsa Allah onlardan bu fidyeyi kabul etmeyecek ve onları kızgın cehennemm ateşine koyacaktır.

*Taberi diyor ki: "Allah teala bu âyet-i kerime ile, Resulullah'ın hicret ettiği bölgede bulunan Yahudilere, putlara tapan diğer müşriklerden farksız ol-

---

77 Âyette geçen ve "Yol" diye tercüme edilen "Vesile" kelimesi aslında, "Kişiyi maksadına eriştirecek vasıta" demektir. Fakat bu âyette bu kelimenin "Yakınlık" mânâsına geldiği rivayet edilmiştir.ayrıca "Vesile" cennetin bu yüce makamının adıdır. Bu makam cennette Peygamber efendimize verilecektir. Burası cennetin arş'a en yakın noktasıdır. Çeşitli hadislerde Allah tealadan hz. Muhammed (s.a.v.) e bu makamı vermesini dilememiz emredilmiştir. Buhari'nin, Cabir b. Abdullah'tan rivayet ettiği bir hadiste Cabir diyor ki: "Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: "Kim, ezanı işittiği zaman şu duayı okursa kıyamet gününde ona şefaatim erişir: "Ey bu mükemmel davetin ve kılınmasına başlanan namazın sahibi olan Allahım, sen, Muhammed'e vesile makamını ve fazileti ver. Ve onu, vaad ettiğin o övülen makama gönder. (Buhari, K. el-Ezan, b.8) İmam Ahmed b. Hanbel de Ebu Hureyre (r.a.)'dan şu hadisi rivayet eder. "Siz bana salavat getirdiğinizde, bana vesilenin verilmesini isteyin." Denildi ki: "Ya Resululah vesile nedir?" Peygamber efendimiz buyurdu ki: "O, cennetin en yüce derecesidir." Ona ancak tek bir adam erişecektir. Ümit ederim ki o adam ben olurum." (Müsned, C.2 S.265

78 İsra suresi, 17/57

duklarını, zira hepsinin de cehennem azabına gireceklerini bildirmiştir.

Yahudiler Allah'a karşı yalan uydurarak ve kendilerini aldatarak "Bize Cehennem azabı sadece sayılı bir kaç gün isabet edecektir." diyorlardı. Allah teala bu âyeti ve bundan sonra gelen âyetleri göndererek Yahudilerin bu iddialarını yalanladı, onların ümitlerini kesti.

Âhirette hiçbir maddi varlığın kıymeti olmayacaktır. Kişi sadece bu dünyada işlemiş olduğu amellerine göre muameleye tabi tutulacaktır. Orada, bu dünyada bulunan herşey bir kimsenin olsa da o kimse bunları kendisini cehennemden kurtarmak için verse asla kabul edilmez. Orada kişiyi kurtaracak ve kendisini cennete götürecek olan tek şey, onun bu dünyadayken işlemiş olduğu salih amellerdir.

يُرِيدُونَ أَن يَخْرُجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا هُم بِخَارِجِينَ مِنْهَا ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٣٧﴾

37- Cehennem ateşinden çıkmak isterler. Ama oradan çıkacak değillerdir.Onlar için devamlı bir azap vardır.

Bu dünyadaki amelleriyle ebedi cehennemi hak etmiş olan kâfirler, kıyamet gününde, içinde bulundukları o korkunç azaptan kurtulmak isteyecekler fakat onların artık bu azaptan kurtulmaları mümkün olmayacaktır.

*Bu âyet-i kerime, kıyamet gününde kâfirlerin halini belirtmektedir. Müminlerin isyankârları ise günahları kadar yandıktan sonra cehennemden çıkarılacaklardır. Bu hususta İkrime diyor ki: "Nafi b. el-Ezrak, Abdullah b. Abbas'a dedi ki: "Ey gözü ve kalbi körü olan, sen bir kısım insanların, cehennem ateşine girmelerinden sonra onların tekrar çıkacaklarını sanıyorsun. Halbuki Aziz ve Celil olan Allah buyuruyor ki: "Onlar cehennemden çıkacak değillerdir." Abdullah b. Abbas da dedi ki: "Vay haline, bundan önceki âyeti oku. Bu âyet, kâfirler hakkındadır."

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِّنَ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٣٨﴾

38- Hırsızlık yapan erkekle hırsızlık yapan kadının, yaptıklarının

karşılığı ve Allah tarafından bir ceza olarak ellerini kesin. Allah, herşeye galiptir, hüküm ve hikmet sahibidir.

Herhangi bir erkek veya kadın hırsızlık yapacak olursa onların sağ ellerini kesin. Bu ceza, onların hırsızlıklarının karşığı ve Allah tarafından da bir cezalandırmadır. Bu bakımdan, Allah'ın koyduğu cezayı takbik ederken onlara acımayın. Zira Allah'ın emrettiği şeyler faydanıza yasakladığı şeyler ise zararınızadır. Allah, hırsızlık yapan erkek ve kadını cezalandırmada herşeye galiptir, verdiği hükmünde de hikmet sahibidir. Sizler bu hükümler hususunda ifrat ve tefrite kaçmayın.

*Âyet-i kerimede geçen "Eller" ifadesinden maksat, sağ ellerdir. Nitekim Abdullah b. Mes'ud'un kıraatında ifade, "Sağ ellerini kesin" şeklindedir.

Kişinin ne kadar mal çalması halinde, âyette zikredilen hırsız ifadesinin içerisine gireceği hususunda dört görüş zikredilmiştir.

a- İmam Malik dahil, Medine halkından bir topluluk, üç veya daha fazla dirhem çalanın hırsız sayılacağını söylemişler ve görüşlerine delil olarak Abdullah b. Ömer'in rivayet ettiği şu hadisi zikretmişlerdir. Abdullah b. Ömer demiştir ki:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا اَنَّ رَسُوْلَ اللهِ (ﷺ) قَطَعَ فِى مِجَنٍّ ثَمَنُهُ ثَلاَثَةُ دَرَاهِمَ.

"Resulullah (s.a.v.) hırsızın elini, değeri üç dirhem olan bir kalkanı çalmasından dolayı kesmiştir." (79)

b- İmam Evzai, imam Şafii ve bunlara tabi olan diğer bazı âlimlere göre ise çeyrek dinar veya onun kadar bir şey çalan kimse âyette ifade edilen hırsız kavramına girer. Bunlar da görüşlerine delil olarak, Hz. Aişe'nin rivayet ettiği şu hadisi zikretmişlerdir. Hz. Aişe, Resulullah'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ قَالَ النَّبِىُّ (ﷺ) تُقْطَعُ الْيَدُ فِى رُبْعِ دِينَارٍ فَصَاعِداً.

79 Buhari, K. el-Hudud, bab: 13 / Müslim, K. el-Hudu, bab: 6, Hadis no: 1686

"Hırsızın eli, çeyrek dinar veya daha fazlasını çaldığında kesilir." (80)

c- Ebu Hanife ve arkadaşlarına göre ise on dirhem ve daha fazlasını çalan kimse, âyette zikredilen hırsız kavramına girer. Bunların delilleri ise şu hadistir. Abdullah b. abbas demiştir ki:

عن ابن عباس ،قال : قطع رسول الله (ﷺ) يد رجل في مجنٍ قيمتُهُ دينار أو عشرة دراهم.

"Resulullah bir adamın elini bir dinar veya on dirhem değerinde olan bir kalkanı çalması karşılığında kesti." (81)

d- Diğer bir kısım âlimlere göre ise, değeri az olsun çok olsun herhangi bir şeyi çalana "Hırsız" denir. Zira âyet-i kerimede, hırsızlık yapanın, herhangi bir miktarı çalmış olması şart koşulmamış, âyet mutlak bir ifade beyan etmiştir. Âyetin hükmünü belli bir miktar mal çalan hırsıza tahsis etmek için buna dair, kabul edilebilecek bir delilin bulunması gerekir. Bu hususta Resulullah'tan nakledilen haberler, birbirleriyle çelişkili olduklarından, itibar edilecek haberler değillerdir. Ayrıca hiçbir kimse tek bir dirhem çalanın Resulullah'a getirildiğini ve az bir şey çaldığından dolayı ona hırsızlık cezası uygulanmadığını rivayet etmemiştir.

Resulullah'tan, üç dirhem değerinde bir kalkanı çalanın kolunu kestiği rivayet edilmiştir. Ona, daha az değerde bir şey çalan getirilmiş olsaydı onun kolunu da kesmesi mümkün olabilirdi.

Diğer yandan, Abdullah b. Zübeyr, tek bir dirhem çalanın da kolunu kesmiştir. Abdullah b. Abbas'ın da "Bu âyet umum ifade eder. Yani herhangi bir miktar mal çalanın hırsız olduğunu ifade eder." dediği rivayet edilmiştir.

Taberi diyor ki: "Bize göre doğru olan görüş, âyetin mânâsının genel olmayıp, çeyrek dinar veya daha fazla değerdeki bir şeyi çalanı ifade ettiğini söyleyen görüştür. Zira bu hususta, Resulullah'tan, sahih olan bir haber rivayet edilmiştir. Biz bu meseleyi "Kitab es-Sirka" adlı eserimizde detaylı bir şekilde izah ettik. Burada tekrarlanmasına lüzum görmedik.

---

80 Buhari, K. el-Hudud, bab: 13 / Müslim, K. el-Hudud, bab: 2, Hadis no: 1684

81 Ebu Davud, K. el-Hudud, bab: 11, Hadis no: 4387

فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ
غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٩﴾

39- Kim, zulmettikten sonra tevbe edip kendini düzeltirse şüphesiz Allah onun tevbesini kabul eder. Muhakkak ki Allah, çok affeden ve çok merhamet edendir.

Bu hırsızlar, hırsızlık yaptıktan sonra tevbe eder ve amellerini düzeltirse şüphesiz ki Allah, hırsızlık cezası tatbik edildikten sonra onun tevbesini kabul eder. Çünkü Allah, çok affeden ve çok merhamet edendir.

*Mücahid ve İbn-i Abbas diyorlar ki: "Burada hırsızın tevbesinden maksat, kendisine hırsızlık cezasının tatbik edilmesidir.

Abdullah b. Amr ise bu âyetin nüzul sebebi hakkında şunları söylemiştir: Bir kadın süs eşyası çaldı. Eşyaları çalınan insanlar Resulullah'a geldiler ve ona: "Ey Allah'ın Resulü, bu kadın bizim malımızı çaldı." dediler. Resulullah da: "Sağ elini kesin." dedi. Bunun üzerine kadın: "Tevbe kabul edilir mi?" dedi. Resulullah da ona: "Sen bugün, günahların bakımından annenin seni doğurduğu gündeki gibisin." dedi. İşte bunun üzerine Allah teala bu âyeti indirdi.

Âyet-i kerimede: "Allah onun tevbesini kabul eder." buyurulmaktadır. Bundan maksat, Allah onu, sevmediği günahlardan döndürür, sevdiği amellere yöneltir." demektir.

Âyet-i kerimede: "Allah çok affeden ve çok merhamet edendir." buyurulmaktadır. Bu ifadeden maksat ise: "Şüphesiz ki Alah, günah işlemekten vazgeçip itaate yönelenin günahlarını affeder. Kıyamet gününde o günahlarından dolayı kendisini cezalandırmaz ve onu, şahitler huzurunda rezil etmez ve ona merhametli davranır."demektir.

Hırsızlık yapanın, tevbe etmesi halinde günahlarının bağışlanacağına dair Resulullah'tan şunlar rivayet edilmiştir: "Ebu Hureyre (r.a.) diyor ki: "Cübbe çalan bir hırsız Resulullah'a getirildi. Resulullah ona: "Bunu çaldığını sanmam." dedi. Hırsız: "Çaldım ya Resulullah." dedi. Bunun üzerine Peygamber efendimiz: "Onu götürün, kolunu kesin sonra dağlayın, sonra bana getirin." buyurdu. Kolu kesildikten sonra Resulullah'a getirildi. Resulullah ona: "Tevbe et." dedi. O da: "Allah'a tevbe ettim." dedi. Resulullah da ona: "Allah senin tevbeni kabul etsin." dedi. (82)

Hz. Aişe (r. anh.) da buyuruyor ki:

82 Dârekutni, K. el-Hudud, bab: 71

عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ (ﷺ) ، أَنَّ قُرَيْشاً أَهَمَّهُمْ شَأْنُ الْمَرْأَةِ الَّتِي سَرَقَتْ فِي عَهْدِ النَّبِيِّ (ﷺ) فِي غَزْوَةِ الْفَتْحِ فَقَالُوا : مَنْ يُكَلِّمُ فِيهَا رَسُولَ اللهِ (ﷺ) ؟ فَقَالُوا: وَمَنْ يَجْتَرِىءُ عَلَيْهِ إِلاَّ أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ، حِبُّ رَسُولِ اللهِ(ﷺ)؟ فَأُتِيَ بِهَا رَسُولُ اللهِ (ﷺ) فَكَلَّمَهُ فِيهَا أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ فَتَلَوَّنَ وَجْهُ رَسُولِ اللهِ (ﷺ) . فَقَالَ « أَتَشْفَعُ فِى حَدٍّ مِنْ حُدُودِ اللهِ؟ فَقَالَ لَهُ أُسَامَةُ: اسْتَغْفِرْ لِى. يَا رَسُولَ اللهِ! فَلَمَّا كَانَ الْعَشِيُّ قَامَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ) فَاخْتَطَبَ فَأَثْنَى عَلَى اللهِ بِمَا هُوَ أَهْلُهُ. ثُمَّ قَالَ « أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّمَا أَهْلَكَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ ، أَنَّهُمْ كَانُوا إِذَا سَرَقَ فِيهِمُ الشَّرِيفُ ، تَرَكُوهُ وَإِذَا سَرَقَ فِيهِمُ الضَّعِيفُ ، أَقَامُوا عَلَيْهِ الْحَدَّ. وَإِنِّى وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ! لَوْ أَنَّ فَاطِمَةَ بِنْتَ مُحَمَّدٍ سَرَقَتْ لَقَطَعْتُ يَدَهَا » ثُمَّ أَمَرَ بِتِلْكَ الْمَرْأَةِ الَّتِى سَرَقَتْ فَقُطِعَتْ يَدُهَا قَالَتْ عَائِشَةُ: فَحَسُنَتْ تَوْبَتُهَا بَعْدُ وَتَزَوَّجَتْ وَكَانَتْ تَأْتِينِى بَعْدَ ذَلِكَ فَأَرْفَعُ حَاجَتَهَا إِلَى رَسُولِ اللهِ (ﷺ) .

"Mekke'nin fethi sırasında Mahzumi kabilesinden bir kadın hırsızlık yaptı. Bu kadının hali Kureyş kabilesini üzüntüye boğdu." dediler ki: "Bu kadın hakkında Resululah ile kim konuşabilir? Bu hususta Resulullah ile, onun sevdiği Üsame b. Zeyd'den başka kim konuşmaya cesaret edebilir? Kadın Resulullah'a getirildi. Üsame b. Zeyd onun için Resulullah ile konuştu. Bunun üzerine Resulullah'ın rengi değişti ve şöyle buyurdu: "Allah'ın koymuş olduğu cezalardan birinin düşürülmesi hususunda mı şefaatçi oluyorsun?" Bunu duyan Üsame "Ey Allah'ın Resulü, Allah'tan affedilmemi dile." dedi. Akşam olunca Resulullah (s.a.v.) mescitte hutbeye çıktı ve Allah'a hamdedip onu layık olduğu şekilde övdükten sonra şöyle buyurdu: "Sizden öncekiler, içlerinden şerefli birisi hırsızlık yapınca onu serbest bırakıyor, zayıf birisi yapınca da onu cezalandırıyorlardı. Onlar işte bu sebepten helak oldular. Nefsim, kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki eğer Muhammed'in kızı Fatıma hırsızlık yapsaydı onun da elini keserdim." Resulullah (s.a.v.) bu sözlerinden sonra hırsızlık yapan kadının elinin kesilmesini emretti ve kesildi. Hz. Aişe (r.anh.) diyor ki: "Elinin kesilmesinden sonra bu kadın düzeldi, tevbe etti ve evlendi. Her zaman bana gelip gidiyordu.

İhtiyaçlarını Resulullah'a arzederdi." (83)

أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ
وَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤٠﴾

40- Göklerin ve yerin hükümranlığının Allah'a ait olduğunu, dilediğine azap edip dilediğini de bağışladığını bilmez misin? Allah, herşeye kadirdir.

Ey Muhammed, ateşin kendilerine sadece belli günlerde dokunacağını iddia eden ve Allah'ın oğulları ve sevgilileri olduklarını zanneden o insanlar bilmezler mi ki, gökleri ve yeri sevk ve idare eden, onları yaratan, evirip çeviren Allah'a, orada bulunanlardan herhangi birine bir şey dilemesi halinde, karşı gelecek kimse yoktur. Çünkü göklerin ve yerin mülkü ona aittir. Kullarından dilediğine, günahından dolayı azab eder, dilediğini ise tevbesinden dolayı affeder. Allah, herşeye kadirdir. Çünkü bütün varlıklar onun yaratığıdır ve onun mülküdür.

*Bu âyet-i kerime her ne kadar Resulullah'a hitab etmekte ise de aslında Resulullah'ın Medine'sinde ve çevresinde yaşayan İsrailoğullarının çeşitli fırkalarına hitabetmektedir. Arapça'da bu tür hitaplar vardır.

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ مِنَ الَّذِينَ
قَالُوا آمَنَّا بِأَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْ ۛ وَمِنَ الَّذِينَ هَادُوا
سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ سَمَّاعُونَ لِقَوْمٍ آخَرِينَ لَمْ يَأْتُوكَ ۖ يُحَرِّفُونَ
الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ ۖ يَقُولُونَ إِنْ أُوتِيتُمْ هَٰذَا فَخُذُوهُ
وَإِنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوا ۚ وَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ

83 Müslim, K. el-Hudud, bab: 9, Hadis no: 1688 / Buhari, K. el-Enbiya bab: 54, K. el-Hudud, bab: 12

لَهُۥ مِنَ ٱللَّهِ شَيْـًٔا ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ لَمْ يُرِدِ ٱللَّهُ أَن يُطَهِّرَ قُلُوبَهُمْ ۚ
لَهُمْ فِى ٱلدُّنْيَا خِزْىٌ ۖ وَلَهُمْ فِى ٱلْـَٔاخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٤١﴾

41- Ey Peygamber, kalbleri inanmadığı halde ağızlarıyla "İman ettik." diyenlerden ve Yahudilerden, inkâra koşanlar seni üzmesin Onlar, çokça yalan dinlerler. Sana gelmeyen başka bir kavme çokça kulak verirler. Bunlar, kitabın kelimelerini asıl yerlerinden değiştirirler. (Kendilerine uyanlara) "Bu, (değişik şekliyle) size verilirse alın, verilmezse kaçının." derler. Allah bir kimsenin fitneye düşmesini dilerse senin, o kimse için Allah'a karşı yapacak hiçbir şeyin yoktur. İşte onlar, Allah'ın, kalblerini temizlemek istemediği kimselerdir. Dünyada onlar için zillet, âhirette de büyük bir azap vardır.

Ey Peygamber, dilleriyle "İman ettik" dedikleri halde kalbleriyle seni yalanlayarak iman etmeyenlerden ve Yahudilerden kâfirliğe koşuşanlar sakın seni üzmesin. Onlar, hem Medine'de bulunan hahamlarından yalanlar dinlerler hem de senin yanına hiç gelmemiş olan Yahudilerin yalanlarını dinlerler. Bu Yahudiler, Allah'ın Tevrat'ta kendilerine indirdiği hükmü değiştirirler. Zina yapana verilen ve taşlanarak öldürme olan recm cezasını kaldırıp yerine, sopa vurma ve yüzünü kömürle siyaha boyama cezasına çevirdiler. Ey Muhammed, bunların âdileri şöyle derler: "Eğer Muhammed, zina yapan arkadaşınıza sopa vurma cezası verirse sözünü kabul edin. Şayet recmedilmesine hükmederse ondan kaçının, fetvasını kabul etmeyin." Allah kimin sapmasını dilerse sen onu sapıklığından kurtaramazsın. Bu itibarla hak yola dönmedikleri için kendini üzme. Çünkü Allah onların kalblerini, kâfirlik ve Allah'a ortak koşma kirlerinden temizlemek istememiştir. Bunlar için dünyada zelil ve rüsvay olmak vardır. Âhirette de bunlara, büyük bir azap olan cehennem azabı vardır.

*Müfessirler bu âyet-i kerimenin kimin hakkında nâzil olduğu hususunda çeşitli görüşler zikretmişlerdir.

a- Süddi'den rivayet edilen bir görüşe göre bu âyet-i kerime, Ensar'dan Ebu Lübabe b. Münzir ismindeki bir kişi hakkında nâzil olmuştur. Resulullah, Hendek savaşını yaptığında Kureyza oğlu Yahudileri düşmanla işbirliği yaparak Resulullah'a ihanet etmişler bunun üzerine Resulullah Kureyza oğlu Yahudilerini kuşatmıştır. İşte bu sırada Kureyza oğlu Yahudileri, ebu Lübabe'ye işaret ederek, Sa'd b. Muaz'ın hakemliğinin nasıl bir netice vereceğini öğrenmek iste-

mişler Ebu Lübabe de onlara, Sa'd b. Muaz'ın hakemliğini kabul etmeleri halinde, eliyle boğazını işaret ederek öldürüleceklerini işaret etmiştir.

b- Âmir eş-Şa'bi'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyet-i kerime, müslümanların birinden, öldürdüğü bir kimsenin hükmünün ne olduğunu Resulullah'tan sormasını isteyen bir Yahudi hakkında nâzil olmuştur.

Bu hususta Âmir diyor ki: "Yahudilerden bir adam, kendi dininden olan bir adamı öldürdü. Katil, müslümanlardan antlaşmalı olduğu kimselere: "Siz bunun cezasının ne olduğunu Muhammed'den sorun. Eğer o, diyet ödemeye dair hüküm verecek olursa onun önünde muhakeme oluruz. Şayet o, öldürülmeye hüküm verirse ona gitmeyiz." dedi.

c- Ebu Hureyre ve Bera b. Âzib'den rivayet edilen başka bir görüşe göre bu âyet-i kerime, Abdullah b. Suriya ve benzeri Yahudiler hakkında nâzil olmuştu. Bunlar, zina eden evli iki Yahudinin Resulullah'a götürülmesini istemişler, Resulullah'ın onlara sopa vurma ve yüzlerini karalama cezası vermesi halinde onun hükmünü kabul etmelerini, recmedilme cezası vermesi halinde ise kabul etmemelerini söylemişlerdir.

Bu hususta Ebu Hureyre diyor ki:

عن أبي هريرة ، وهذا حديث معمر وهو أتم ، قال : زنى رجل من اليهود وامرأة ، فقال بعضهم لبعض : اذهبوا بنا الى هذا النبي؛ فإنه نبي بعث بالتخفيف . فإن أفتانا بفُتيا دون الرجم قبلناها واحتججنا بها عند الله، قلنا: فُتيا نبيٍّ من أنبيائك ، قال: فأتوا النبي (ﷺ) وهو جالس في المسجد في أصحابه ، فقالوا : يا أبا القاسم ، ما ترى في رجلٍ وامرأةٍ زنيا؟ فلم يكلمهم كلمة حتى أتى بَيْتِ مدراسهم ، فقام على الباب فقال : « أنشدكم بالله الذي أنزل التوراة على موسى ما تجدون في التوراة على من زنى إذا أحصن »؟ قالوا : يُحَمَّمُ ويُجَبَّهُ ويُجلد ، والتجبيهُ: أن يحمل الزانيان على حمار وتقابل أقفيتهما ويطاف بهما؛ قال: وسكت شاب منهم ، فلما رآه النبي (ﷺ) سكت ألظَّ به النِّشْدة، فقال: اللَّهُمَّ إذ نشدتنا فإنا نجد في التوراة الرجم ،

فقال النبي (ﷺ): « فما أَوَّلُ ما ارْتَخَصْتُم أَمْرَ اللهِ »؟ قال: زنى ذو قرابة من ملك من ملوكنا فَأَخَّرَ عنه الرجم، ثم زنى رجل في أُسرةٍ من الناس فأراد رجمه فحال قومه دونه وقالوا: لا يُرْجَمْ صاحبنا حتى تجيء بصاحبك فترجمه، فاصطلحوا على هذه العقوبة بينهم، فقال النبي (ﷺ): « فإني أحكم بما في التوراة » فأمر بهما فرجما.

"Yahudilerden bir erkekle bir kadın zina etti. Yahudiler birbirlerine: "Biz bu Peygambere gidelim çünkü o, cezaların hafifletilmesiyle gönderilen bir Peygamberdir. Eğer o bize, recmedilmekten başka bir fetva verirse onu kabul ederiz. Allah katında onu delil olarak beyan ederiz ve deriz ki: "Bu, senin Peygamberlerinden bir Peygamberin fetvasıdır." Resulullah, sahabileriyle birlikte mescitte otururken onun yanına geldiler ve ona: "Ey Ebul Kasım, zina eden bir erkekle bir kadın hakkında görüşün nedir?" dediler. Resulullah da tek bir kelime konuşmadan, onların Tevratı okudukları yer olan Beytül Midras'a gitti. Kapısında durdu ve dedi ki: "Sizi, Musa'ya Tevrat'ı indiren Allah'a yemin ettiriyorum. Söyleyin bana, evli iken zina eden kimse hakkında Tevrat'ta nasıl bir hüküm buluyorsunuz?" Onlar da dediler ki: "Kömürle yüzlerini karartmak, her ikisini de merkebe (birbirlerine) ters bindirerek dolaştırmak ve onlara sopa vurmaktır." Ebu Hureyre diyor ki: "İçlerinden bir genç sustu. Resulullah onun sustuğunu görünce yemin ettirmede ona ısrar etti. Bunun üzerine o genç dedi ki: "Hay Allahım, madem ki sen (Ey Ebul Kasım) bize yemin ettirdin. (Şimdi ben doğrusunu söyleyeyim) "Biz, Tevrat'ta recmedilme cezasını buluyoruz." Bunun üzerine Resulullah buyurdu ki: "Allah'ın emrini ihmal etmenizin ilk sebebi neydi?" Genç de dedi ki: "Bizim Krallarımızdan birinin akrabası zina yaptı. Kral recmedilmesini erteledi. Sonra halktan birisi daha zina yaptı. Kral onu recmetmek istedi. Fakat zina yapanın akrabaları ona engel oldular ve dediler ki: "Sen getirip adamını recmetmedikçe bizim adamımız da recmedilmeyecektir." İşte o zaman yukarıda zikredilen ceza üzerinde anlaştılar." Resulullah da buyurdu ki: "Ben, Tevrat'ta bulunan ceza ile hükmediyorum?" Resulullah emretti ve iki Yahudi recmedildi." (84)

84 Ebu Davud, K. el-Hudud, bab: 26, Hadis no: 4450 / Not, Taberani'nin rivayetinde de Ebu Hureyre'nin, bu hadisi daha uzun ve kısmen farklıdır.

Bu hususta Bera b. Âzib de diyor ki:

عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ . قَالَ: مُرَّ عَلَى النَّبِيِّ (ﷺ) بِيَهُودِيٍّ مُحَمَّماً مَجْلُوداً فَدَعَاهُمْ (ﷺ) فَقَالَ « هَكَذَا تَجِدُونَ حَدَّ الزَّانِي فِي كِتَابِكُمْ؟ » قَالُوا: نَعَمْ. فَدَعَا رَجُلاً مِنْ عُلَمَائِهِمْ فَقَالَ « أَنْشُدُكَ بِاللهِ الَّذِي أَنْزَلَ التَّوْرَاةَ عَلَى مُوسَى! أَهَكَذَا تَجِدُونَ حَدَّ الزَّانِي فِي كِتَابِكُمْ »؟ قَالَ: لاَ ، وَلَوْلاَ أَنَّكَ نَشَدْتَنِي بِهَذَا لَمْ أُخْبِرْكَ نَجِدُهُ الرَّجْمَ وَلَكِنَّهُ كَثُرَ فِي أَشْرَافِنَا فَكُنَّا ، إِذَا أَخَذْنَا الشَّرِيفَ تَرَكْنَاهُ وَإِذَا أَخَذْنَا الضَّعِيفَ ، أَقَمْنَا عَلَيْهِ الْحَدَّ . قُلْنَا: تَعَالَوْا فَلْنَجْتَمِعْ عَلَى شَيْءٍ نُقِيمُهُ عَلَى الشَّرِيفِ وَالْوَضِيعِ. فَجَعَلْنَا التَّحْمِيمَ وَالْجَلْدَ مَكَانَ الرَّجْمِ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ) « اللَّهُمَّ إِنِّي أَوَّلُ مَنْ أَحْيَا أَمْرَكَ إِذْ أَمَاتُوهُ » فَأَمَرَ بِهِ فَرُجِمَ ، فَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ : يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ لاَ يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ. إِلَى قَوْلِهِ : إِنْ أُوتِيتُمْ هَذَا فَخُذُوهُ. يَقُولُ : ائْتُوا مُحَمَّداً (ﷺ) . فَإِنَّ أَمَرَكُمْ بِالتَّحْمِيمِ وَالْجَلْدِ فَخُذُوهُ، وَإِنْ أَفْتَاكُمْ بِالرَّجْمِ فَاحْذَرُوا، فَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ. وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ. وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ فِي الْكُفَّارِ كُلِّهَا.

"Resulullah'ın yanından yüzü kömürle karartılmış ve sopa vurulmuş bir Yahudi geçti. Resulullah Yahudileri çağırdı ve dedi ki: "Siz kitabınızda zina cezasını böyle mi buluyorsunuz?" Onlar da "Evet." dediler. Bunun üzerine Resulullah onların âlimlerinden birini çağırdı ve ona: "Seni, Musa'ya Tevrat'ı indiren Allah'a yemin ettiriyorum. Söyle bana siz kitabınızda zina edenin cezasını böyle mi görüyorsunuz?" O kimse: "Hayır, eğer sen bana bu yemini ettirmeyecek olsaydın söylemezdim. Onun cezasını Tevrat'ta recmedilme olarak buluyoruz. Fa-

kat bizim ileri gelenlerimizde zina çoğaldıydı. Biz, ileri gelenlerimizi yakaladığımızda serbest bırakıyor zayıf olanlarımızı yakaladığımızda ise bu cezayı veriyorduk. Bu sebeple dedik ki: "Gelin bir ceza üzerinde ittifak edelim de onu hem ileri gelenlerimize hem de güçsüz olanlarımıza uygulayalım." İşte biz bu sebeple recmetme yerine kömürle yüz karartma ve sopa vurma cezasını koyduk." dedi. Bunu üzerine Resulullah: "Ey Allahım, onların öldürdükleri (yürürlükten kaldırdıkları) emrini ilk ihya eden benim." dedi. Sonra onların recmedilmelerini emretti ve recmedildiler." İşte bunun üzerine Aziz ve Celil olan Allah, "Ey Peygamber, kalbleri inanmadığı halde ağızlarıyla "İman ettik" diyenlerden ve Yahudilerden inkâra koşanlar seni üzmesin." âyetini indirdi. Yahudiler demişlerdi ki: "Siz Muhammed'e varın. Eğer o, zina edenlerin yüzlerinin karartılmasını ve sopa vurulmasını emrederse onu alın. Şayet o size, recmedilmesini emrederse kaçının." Bunun üzerine Allah teala: "Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler, işte onla, kâfirlerin ta kendileridir." (85) âyetini indirdi. (86)

d- Abdullah b. Kesir ve Mücahid'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyet-i kerime, münafıklar hakkında nâzil olmuştur.

Taberi diyor ki: "Bana göre bu görüşlerden doğru olmaya daha evla olanı, bu âyetin, münafıklar hakkında nâzil olduğunu söyleyen görüştür. Bu münafıklar, Abdullah b. Suriya gibileri de, Ebu Lübabe gibileri de ve bunların dışındakiler de olabilirler. Ancak bu münafıkların, Abdullah b. Suriya ve benzerleri oldukları hakkında Resûlullah'ın iki sahabisi Ebu Hureyre ve Bera b. Âzib'den hadisler rivayet edilmiştir. Bu nedenle bu konuda rivayet edilenlerin en sağlamları bu iki sahabinin rivayet ettikleridir. Bu da göstermektedir ki, Abdullah b. Suriya, diliyle Resulullah'a iman ettiğini söyleyen, kalben ise iman etmeyenlerden biridir.

Âyet-i kerimede: "Onlar çokça yalan dinlerler. Sana gelmeyen bir kavme çokça kulak verirler." buyurulmaktadır.

Burada zikredilen yalan dinleyenlerden kimlerin kastedildiği, dinledikleri yalanın ne olduğu hususunda çeşitli izahlar yapılmıştır.

a- Mücahid'e göre, yalan dinleyenler, müslüman gözüken Yahudilerdir. Dinledikleri yalan ise hahamlarının "Evli oldukları halde zina edenlerin cezası recmedilme değil yüzünün karalanması ve sopa vurulmasıdır." şeklindeki sözleridir. Başka bir kavmi dinleyenler de münafık Yahudilerdir. Dinledikleri kavimden maksat ise, zina edenin ailesinden olan ve münafık Yahudileri Resulullah'a gönderirken şu şekilde telkinde bulunan Yahudilerdir. Onlar, münafık Yahudilere: "Eğer Muhammed size, evli olduğu halde zina edene yüz karartma ve sopa vurma cezası verirse onu kabul edin. Şayet size recmetme cezası verirse onu ka-

85 Maide suresi, 5/44, 45, 47

86 Müslim, K. el-Hudud, bab: 28, Hadis no: 1700 / Buhari, K. el-Hudud, bab: 24

bulden kaçının." şeklinde telkinlerde bulunmuşlardır.

b- Cabir b. Abdullah'a göre ise, hahamların yalanlarını ve başka bir kavmin sözlerini dinleyen kimseler, Medine'de bulunan Yahudilerdir. Onlara telkinlerde bulunan kimselerden maksat ise Fedek'te yaşayan Yahudilerdir. Fedek Yahudileri Medine Yahudilerine: "Muhammed size şu hükmü verirse kabul edin, şunu verirse kabul etmeyin." demişlerdir.

c- Süddi'den nakledilen diğer bir görüşe göre de hahamların yalanlarını ve Resulullah'a gelmeyen kavmin telkinlerini dinleyen insanlardan maksat, zina eden kadın veya erkeğin ailelerinin gönderdikleri heyettir.

Resulullah'a gitmediği halde telkinde bulunan kavimden maksat ise zina edenin ailesidir.

Taberi diyor ki: "Bana göre bu görüşlerden doğru olanı, şöyle diyen İbn-i Zeyd'in görüşüdür. "Burada yalanları dinleyenler de, başka bir kavme kulak verenler de aynı insanlardır. Bunlar, Fedek Yahudilerini dinlyen Medineli Yahudiler de olabilir, başkalarını dinleyen diğer insanlar da olabilir. Ancak şurası bir gerçektir ki evli olduğu halde zina eden bir kadının cezası hakkında Allah'ın hükmünün dışında uydurulan yalanları dinlemek Yahudilerden bir topluluğun sıfatıdır. Onlar Resulullah'a gelmeden önce hem hahamlarının yalanlarını dinlemişler hem de fuhuş yapan kadının kavminin telkinlerini dinlemişler, Resulullah'ın cevabının ne olacağını öğrenip kadının ailesine bildirmek için onun hükmüne başvurmuşlardır. Eğer Resulullah, hahamlarının uydurdukları gibi ve zina eden kadının ailesinin telkinde bulunduğu gibi hüküm verecek olsaydı Yahudiler buna uyacaklardı. Vermezse uymayacaklardı.

Âyet-i kerimede "Bunlar, kitabın kelimelerini asıl yerlerinden değiştirirler. (kendilerine uyanlara) Bu (değişik şekliyle) size verilirse alın, verilmezse kaçının." buyurulmaktadır.

Yani hahamların yalanlarını ve telkinlerini dinleyen Yahudiler, evli olduğu halde zina eden kadın ve erkeklerin recmedilme cezalarını Allah, tam yerine koyduktan sonra değiştirirler. Onu sopa vurma cezası yaparlar. Bu Yahudiler, münafık olanlarına veya Fedek Yahudileri Medine Yahudilerine yahut zina edenin ailesi, gönderdiği temsilcisine derler ki: "Eğer Muhammed size, zina eden adamımız hakkında sopa vurma ve yüzünü karalama cezası verirse onu alın, recmedilme cezası verirse onu bırakın."

Katade bu âyetin izahında demiştir ki: "Bu âyet, Nadr oğulları Yahudilerinin, öldürdüğü Kureyza oğullarından bir Yahudi hakkında nâzil olmuştur. Nadr oğulları Kureyza oğullarından birini öldürdükleri zaman, kendileri onlardan üstün sayıldığı için kendilerine kısas yapılmazdı. Bunlar, Kureyza oğullarına sadece diyet öderlerdi. Kureyza oğulları, Nadr oğullarından birisini öldürürse

Nadr oğulları, kendilerini üstün sayarak kısasın dışında hiçbir şeye razı olmazlardı. Onlar bu şekilde devam ederken Resulullah Medine'ye geldi. Yahudiler bu meseleyi Resulullah'a sormaya karar verdiler. Bunun üzerine münafıklardan biri dedi ki: "Bu kişi kasıtlı bir şekilde öldürülmüştür. Siz bu meseleyi Muhammed'e götürürseniz korkarım ki o size kısas yapma hükmünü verir. Eğer Muhammed, sizin diyet vermenizi kabul ederse onun verdiği hükmü alın. Aksi takdirde ondan kaçının."

Âyet-i kerimede: "Allah bir kimsenin fitneye düşmesini dilerse senin o kimse için Allah'a karşı yapacak hiçbir şeyin yoktur." buyurulmaktadır.

Allah teala âyet-i kerimenin bu bölümüyle, Yahudi ve münafıklardan inkâra koşuşanlara karşı üzülen Resulullah'ı teselli etmekte ve ona buyurmaktadır ki: "Sen onların, senin Peygamberliğini inkâr etmeye koşmalarına üzülme. Çünkü ben daha önce onlara gazap etmemle, onların sapıklıklarından bir daha dönmeyeceklerini kesinleştirdim. Senin, onların bu hallerine üzülmen, onlara hiçbir fayda sağlamayacaktır."

Taberi diyor ki: "Burada zikredilen fitneden maksat, doğru yoldan sapmaktır."

Âyet-i kerimenin sonunda "İşte onlar, Allah'ın, kalblerini temizlemek istemediği kimselerdir. Dünyada onlar için zillet âhirette de büyük bir azap vardır." buyurulmaktadır.

Yani, işte kalbleri mühürlenin bu insanlar, Allah'ın, kalblerini inkâr kirlerinden, şirk pisliklerinden, İslamın temizliği ve imanın nezafeti ile temizlemek istemediği kimselerdir ki tevbe edip de kötü hallerinden vazgeçsinler. Bilakis Allah onların dünyada zelil ve âciz olmalarını dilemiştir. Âhirette de onlar için, içinde ebedi kalacakları cehennem azabı vardır.

İkrime âyetin bu bölümünde geçen ve "Zillet" diye tercüme edilen (الْخِزْيُ) kelimesini, Bizans Rumlarının bir şehri olarak izah etmiş ve demiştir ki: "Allah teala buyuruyor ki: "Bu fitneye düşen insanlar için dünyada (الْخِزْيُ) "Hizy şehrini ele geçirme vardır." Onlar orayı önce fethedip sonra da esir düşeceklerdir.

سَمَّٰعُونَ لِلْكَذِبِ أَكَّٰلُونَ لِلسُّحْتِ ۚ فَإِن جَآءُوكَ فَٱحْكُم بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ
عَنْهُمْ ۖ وَإِن تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَن يَضُرُّوكَ شَيْـًٔا ۖ وَإِنْ حَكَمْتَ فَٱحْكُم بَيْنَهُم
بِٱلْقِسْطِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُقْسِطِينَ ﴿٤٢﴾

42- Onlar, yalana çok kulak veren ve haramı çokça yiyenlerdir. Eğer sana gelirlerse aralarında hükmet veya onlardan yüz çevir. Onlardan yüz çevirirsen sana hiçbir zarar veremezler. Eğer aralarında hükmedersen, adaletle hükmet. Şüphesiz ki Allah, adaletli davrananları sever.

Ey Muhammed, sana sıfatlarını belirttiğim bu Yahudiler, batıl sözlere ve yalanlara çokça kulak verenlerdir. Yalanlarından bazıları da "Muhhammed Peygamber değidir. O yalancıdır. Evli olarak zina edenin Tevrat'taki cezası sopa vurma ve onun yüzünü karalamadır." şeklindeki iftiralarıdır. Yine bu Yahudiler, Allah'a karşı yalan uydurmaları mukabilinde rüşvet yer ve batıl hükümler veriler. Şayet sana gelmemiş olan, zina eden kadının ailesi sana gelir ve senin hakemliğini kabul edecek olursa sen dilersen, Allah'ın, zina eden kadın hakkında koymuş olduğu hükmü onlara ver. Dilersen aralarında nüküm verme. Şayet sen, ehl-i kitaptan, hüküm vermen için başvuran kimseler arasında hüküm vermeyi tercih edecek olursan elbette ki onlar ne dinen ne de dünyevi bakımdan sana hiçbir zarar veremezler. Sen onlar hakkında hüküm vermemekte serbestsin. Eğer hüküm verecek olursan adaletle hüküm ver. O da Allah'ın, onların yaptıkları işlerin benzerleri için koyduğu hükümdür. Şüphesiz ki Allah, insanlar arasında adaletli hüküm vereni ve koyduğu hükümleri uygulayanları sever.

*Âyet-i kerimede geçen ve "Haram" diye tercüme edilen (اَلسُّحْتُ) kelimesinin lügat mânâsı "Aç gözlülük ve doyma bilmemek"tir. Mecazi anlamda ise rüşvete bu isim verilmiştir. Çünkü rüşvet isteyen, aç gözlülüğü bakımından, doyma bilmeyenlere benzetilmiştir. (اَلسُّحْتُ) kelimesinin bu âyette nasıl bir mânâ ifade ettiği hakkında ise çeşitli izahlar yapılmıştır.

a- Hasan-ı Basri, Katade, Abdullah b. Mes'ud, İbrahim en-Nehai, Süddi ve Enes b. Malik'ten nakledilen bir görüşe göre burada zikredilen (اَلسُّحْتُ) kelimesinden masa "Rüşvet"tir. İsrailoğullarının yöneticileri çokça batıl sözler dinlediklerinden ve rüşvet yediklerinden onlar bu âyette bu iki sıfatlarıyla zikredilmişlerdir.

b- Mücahid, Dehhak, Abdullah b. Abbas, İbn-i Zeyd ve Abdullah b. Ömer'e göre bu âyette zikredilen (اَلسُّحْتُ) "Suht" kelimesinden maksat, "Hüküm vermede rüşvet alma"dır. Bu hususta Hz. Ömer'in oğlu Abdullah diyor ki: "Resulullah (s.a.v.) buyurdu ki: "Suht'un beslediği her et için cehennem azabı daha evladır." Denildi ki: "Ey Allah'ın Reulü, suht nedir?" buyurdu ki: "Hüküm vermede rüşvet almak"tır. (87)

c- Hz. Ömer'den nakledilen başka bir rivayete göre "Suht" rüşvet ve fuhuş işleyen kadının aldığı ücrettir.

87 Bkz. Buhari, K. el-İcare, bab: 16

d- Hz. Ali'ye göre hacamat yapanın aldığı ücret, zina yapanın aldığı para, köpek satarak alınan para, dâvâya bakılması için veriler ücret, kâhine verilen bahşiş, erkek hayvanın döl için kullanılması halinde alınan para, hüküm verilirken alınan rüşvet, içki parası ve leş satılarak elde edilen para "Suht" sayılır.

e- Ebu Hureyre'ye göre "Suht"tan maksat, zina edenin aldığı para, erkek hayvanın döl için kullanılması halinde alınan para, hacamat yapanın aldığı ücret ve köpek satarak alınan paradır.

f- Abdullah b. Hubeyre'ye göre "Suht" zina edenin aldığı para, hüküm vermede alınan rüşvet ve cahiliye döneminde kâhinlere verilen bahşiştir.

g- Abdullah b. Mes'ud ise suht'u şöyle tarif etmiştir: "Bir adam bir kimseden ihtiyacının giderilmesini ister. O da onun ihtiyacını giderir. Sonra ihtiyacı gideren kişiye hediye verilir. O da onu kabul eder. İşte suht budur." Diğer bir rivayette şöyle demiştir: "Bir adam senden, bir haksızlığa karşı yardım ister sen de ona yardım edersin. Sonra da o adam sana bir şey hediye eder. Sen de onu kabul edersin. İşte suht budur. Abdullah b. Mes'ud'a göre hüküm vermede rüşvet alan kâfir olur. Bu hususta Mesruk diyor ki: "Ben, abdullah b. Mes'ud'dan: "Suht, hüküm vermede rüşvet alma mıdır?" diye sordum. O da dedi ki: "Hayır, suht o değildir. Çünkü Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyen kâfirdir, Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyen zalimdir, Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyen fâsıktır. Suht ise şudur: "Bir kimse uğradığı haksızlığa karşı senden yardım ister. Sen de o kişiye yardım edersin. Sonra o kişi sana hediye verir. Sen de onu alırsın. İşte suht budur."

Âyet-i kerimede "Eğer sana gelirlerse aralarında hükmet veya yüz çevir." buyurulmaktadır.

Müfessirler, âyetin bu bölümünü göz önünde bulundurarak bu âyetin, kimin hakkında nâzil olduğu hususunda iki görüş zikretmişlerdir:

a- Mücahid, Zühri, Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Kesir'den nakledilen bir görüşe göre bu âyet-i kerime, daha önce izahı yapılan, zina eden Yahudiler hakkında nâzil olmuştur. Yahudiler, şereflileri zina ettiğinde ona zina etmenin Tevrat'taki asıl cezasını vermeyip onun yüzünü karalıyor ve ona sopa vuruyorlardı. Zayıf olanlarından biri zina yaptığında ise onu recmediyorlardı. Resulullah Medine'ye gelince ona, evli oldukları halde zina yapanların cezasının ne olduğunu sordular. Resulullah da onlara recmedilme olduğunu söyledi ve zina yapanların recmedilmesini emretti. Allah teala bu âyeti indirdi ve Resulullah'ı, ehl-i kitabın kendisine başvurmaları halinde aralarında hüküm verip vermemekte serbest bıraktı.

Bu mesele hakkında Abdullah b. Kesir diyor ki: "Yahudiler önceleri zina cezasını uygulamıyorlardı. Nihayet içlerinden şerefli olan bir genç zina yaptı.

Onlar birbirlerine: "Bunun kabilesi, sizin onu recmetmenize müsaade etmez. Siz ona sopa vurun ve işkence edin." dediler. Ona sopa vurdular. Onu semerli bir eşeğe ters olarak bindirdiler ve dolaştırdılar. Yine onlardan, halktan zayıf birisi zina yaptı. Yahudiler: "Bunu recmedin." dediler. Sonra da: "Öncekini neden recmetmediniz? Buna da öncekine yaptığınızı yapın." dediler. Resulullah (s.a.v.) Medine'ye hicret edince Yahudiler: "Meselenin hükmünü ona sorun. Belki de mesele hakkında bir ruhsat bulursunuz." dediler. Allah teala da: "Eğer sana gelirlerse aralarında hüküm ver." âyetini indirdi.

b- Abdullah b. Abbas ve İbn-i Zeyd'den nakledilen diğer bir görüşe göre ise bu âyet-i kerime Yahudilerden Nadr oğulları ile Kureyza oğulları arasında ihtilaf konusu olan bir diyetin Resulullah'a sorulması üzerine nâzil olmuştur.

Bu hususta Abdullah b. Abbas'ın şunları söylediği rivayet ediliyor:

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ كَانَ قُرَيْظَةُ وَالنَّضِيرُ وَكَانَ النَّضِيرُ أَشْرَفَ مِنْ قُرَيْظَةَ وَكَانَ إِذَا قَتَلَ رَجُلٌ مِنْ قُرَيْظَةَ رَجُلاً مِنَ النَّضِيرِ قُتِلَ بِهِ وَإِذَا قَتَلَ رَجُلٌ مِنَ النَّضِيرِ رَجُلاً مِنْ قُرَيْظَةَ أَدَّى مِائَةَ وَسْقٍ مِنْ تَمْرٍ فَلَمَّا بُعِثَ النَّبِيُّ (ﷺ) قَتَلَ رَجُلٌ مِنَ النَّضِيرِ رَجُلاً مِنْ قُرَيْظَةَ فَقَالُوا ادْفَعُوهُ إِلَيْنَا نَقْتُلْهُ فَقَالُوا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ النَّبِيُّ (ﷺ) فَأَتَوْهُ فَنَزَلَتْ وَإِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَالْقِسْطُ النَّفْسُ بِالنَّفْسِ.

Medine'de Yahudilerden Kureyza ve Nadr oğulları kabileleri bulunuyordu. Nadr oğulları kabilesi Kureyza oğulları kabilesinden daha şerefli kabul ediliyordu. Kureyza oğullarından biri Nadr oğullarından birisini öldürürse, öldüren katil de öldürülürdü. Fakat Nadr oğullarından birisi Kureyza oğullarından birisini öldürürse, katil öldürülmez diyet olarak yüz vesk (yaklaşık yirmi ton) hurma verilirdi. Resulullah Medine'ye geldikten sonra Nadr oğullarından bir adam, Kureyza oğullarından birisini öldürdü. Kureyza oğulları, "Katili bize verin onu öldürelim." dediler. Karşı taraf itiraz edince Kureyza oğulları "Bizimle sizin aranızda Allah'ın Peygamberi var ona başvuralım." dediler. Ve Resulullah'a geldiler. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu ve Resulullah'ın, onların arasında hü-

küm verirken adaletle hüküm vermesini (yani kısas hükmü vermesini) bildirdi." (88)

Müfessirler, âyet-i kerimede geçen "Sana gelirlerse aralarında hükmet veya onlardan yüz çevir." hükmünün neshedilip neshedilmediği hususunda iki görüş zikretmişlerdir:

a- İbrahim en-Nehai; Şa'bi, Ata ve Katade'den nakledilen bir görüşe göre bu hüküm neshedilmemiştir. Bugün dahi geçerlidir. Buna göre Zımmilerin ve müslümanlarla antlaşmalı olan diğer gayr-i müslimlerin, müslüman idarecilerin hükümlerine başvurmaları halinde müslüman idareciler bunların meseleleri hakkında hüküm verip vermemekte serbesttirler.

Bu hususta İbrahim en-Nehai ve Şa'bi'nin şunları söyledikleri nakledilmiştir: "Eğer bir müşrik, muhakeme edilip hüküm verme hususunda sana başvuracak olursa sen dilersen onlar arasında Allah'ın indirdiği ile hükmedersin. Dilersen onların taleplerini reddedip yüzçevirirsin."

b- İkrime, Hasan-ı Basri, Mücahid, Katade, ömer b. Abdülaziz, Zühri ve Süddi'den nakledilen diğer bir görüşe göre âyet-i kerimenin bu bölümü mensuhtur. Zımmi olan gayr-i müslimler muhakeme olunmak üzere müslüman hakime başvurduklarında müslüman hakim onlar arasında hüküm vermeye mecburdur. Meselelerine bakıp bakmamakta serbest değildir. Âyetin bu bölümünü neshеden âyet ise daha sonra nâzil olan şu âyettir: "Aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet. Onların heva ve heveslerine uyma. Allah'ın sana indirdiğinin bir kısmından seni saptırmalarından sakın. Eğer onlar yüz çevirirlerse bil ki Allah , bir kısım günahları sebebiyle onları musibete uğratmak istiyor." (89)

Hakem diyor ki: "Mücahid demiştir ki: "Maide suresinden sadece şu iki âyet neshedilmiştir. Neshedilen âyetlerden birincisi: "Eğer sana gelirlerse aralarında hükmet veya onlardan yüz çevir." âyetidir. Bunu nesheden âyet de "Ararlarında Allah'ın indirdiği ihe hükmet, onların heva ve heveslerine uyma." (90) âyetidir.

Neshedilen âyetlerden ikincisi ise "Ey iman edenler, Allah'ın nişanelerine, mukaddes olan haram'aya, hediye edilen kurbanlara, gerdanlıklara ve rablerinden lütuf ve rıza talep ederek Kâbe'ye yönelenlere sakın saygısızlık etmeyin." (91) âyetidir. Bunu nesheden de: "Müşrikleri nerede bulursanız öldürün." (92) âyetidir.

---

88 Neseî, K. el-Kasame, bab: 8, Hadis no: 4736
89 Maide suresi, 5/49
90 Maide suresi, 5/49
91 Maide suresi, 5/2
92 Tevbe Suresi, 9/5

Zührî de: "Eğer sana gelirlerse aralarında hükmet." âyeti hakkında sünnetin açıklamasının şöyle olduğunu söylüyor: "Gayr-i müslimler, haklarında ve miraslarında kendi dinlerine havale edilirler. Ancak onlar, kendi istekleriyle bir ceza hususunda bize başvuracak olurlarsa bu takdirde onlar arasında Allah'ın kitabıyla hüküm verilir."

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden tercihe şayan olanı, âyetin mensuh olmadığını söyleyen ve gayr-i müslimlerin meseleleri hakkında müslüman hakime başvurmaları durumunda, hakimin, onların arasında hüküm verip vermemekte serbest olduğunu söyleyen görüştür. Zira hakimin bu durumda hüküm vermek mecburiyetinde olduğunu söyleyen görüş, bu âyetin, bu surenin kırk dokuzuncu âyetiyle neshedildiğini söylemektedir. Biz, "Kitabül Beyan an Usulül Ahkâm" adlı kitabımızda, bir neshin gerçekleşmesi için iki âyetin hükümlerinin birbirine tamamen zıt olması gerektiğini zikrettik. Burada birbirlerini neshettiklerini söyledikleri âyetlerin birbirleriyle bağdaştırılmaları mümkün olduğundan bunların birbirlerini neshettiklerini söylemek isabetli değildir. Zira bu âyeti nesheden âyet olarak zikredilen: "Aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet, heva ve heveslerine uyma." [93] âyetini, "Eğer yüz çevirmeyi değil de onlar arasında hüküm vermeyi seçecek olursan, aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet." şeklinde izah ederek iki âyeti birbiriyle bağdaştırmak mümkündür. Madem ki âyetlerden birinin diğerini neshettiği açıkça zikredilmemiştir, onlardan birinin ifade ettiği hüküm diğeri tarafından tamamen kaldırılmış değildir ve birinin diğerini neshettiğine dair Resulullah'tan sahih bir haber nakledilmemiştir müslümanların da bu hususta icma ettiklerine dair herhangi bir rivayet yoktur, o halde bu âyetlerden herbirini, diğeri ile bağdaşacak bir şekilde tefsir etmek ve birbirlerini neshetmediklerini söylemek daha isabetlidir.

وَكَيْفَ يُحَكِّمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرَىٰةُ فِيهَا حُكْمُ اللَّهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ
بَعْدِ ذَٰلِكَ ۚ وَمَا أُولَٰئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٣﴾

43- Allah'ın hükmü, yanlarında bulunan Tevrat'ta yazılı olduğu halde, nasıl oluyor da senin hüküm vermeni istiyorlar? Sonra da verdiğin hükümden yüz çeviriyorlar?. Onlar, mümin değillerdir.

Ey Muhammed, nasıl oluyor da bu Yahudiler, aralarında senin hüküm vermeni istiyorlar ve senin hakemliğine razı oluyorlar? Halbuki onların yanın-

93 Maide suresi, 5/49

da, benim Musa'ya indirdiğim, onların da hak kitap olduğunu kabul ettikleri Tevrat bulunmaktadır. Onun içinde bulunan hükümler benim gönderdiğim hükümlerdir. Evli olarak zina edenin hükmü de onda mevcuttur. Onlar bunu bilmelerine rağmen onun hükmünü terkedip bana isyan etme cesaretini göstererek ondan yüz çevirirler. Daha doğrusu onlar, mümin kimseler değillerdir. Zira Allah'ın hükmünden yüz çevirme, müminlerin sıfatlarından değildir.

*Taberi diyor ki: "Her ne kadar bu âyet Resulullah'a hitabetmekte ise de aslında Yahudileri, yaptıkları çirkin davranışlarından dolayı kınamaktadır. Çünkü onlar hem Hz. Muhammed (s.a.v.) in Peygamberliğini reddediyor ve yalanlıyorlar hem de onu hakem tayin ediyorlar. Ayrıca fetva almak istedikleri konunun hükmü, hak kitap olduğuna iman ettikleri Tevrat'ta mevcut bulunmaktadır. Bu sebeple âyet,Yahudilerin davranışlarının samimiyetle bağdaşmadığını ve Yahudilerin gerçekten iman edenler olmadıklarını bildirmektedir.

إِنَّآ أَنزَلْنَا ٱلتَّوْرَىٰةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ ۚ يَحْكُمُ بِهَا ٱلنَّبِيُّونَ ٱلَّذِينَ أَسْلَمُوا۟
لِلَّذِينَ هَادُوا۟ وَٱلرَّبَّٰنِيُّونَ وَٱلْأَحْبَارُ بِمَا ٱسْتُحْفِظُوا۟ مِن كِتَٰبِ
ٱللَّهِ وَكَانُوا۟ عَلَيْهِ شُهَدَآءَ ۚ فَلَا تَخْشَوُا۟ ٱلنَّاسَ وَٱخْشَوْنِ وَلَا تَشْتَرُوا۟
بِـَٔايَٰتِى ثَمَنًا قَلِيلًا ۚ وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ
ٱلْكَٰفِرُونَ ﴿٤٤﴾

44- Şüphesiz ki biz, içinde hidayet ve nur bulunan Tevrat'ı indirdik. Allah'a teslim olan Peygamberler, Yahudilere onunla hükmederlerdi. Rablerine samimi olarak kulluk edenler ve âlimler de Allah'ın kitabını korumakla görevlendirildiklerinden onunla hükmederlerdi. Onlar, Tevrat'ın hak olduğuna şahit idiler. İnsanlardan korkmayın, benden korkun. Âyetlerimi az bir değere satmayın. Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar, kâfirlerin ta kendileridir.

Şüphesiz ki biz Tevrat'ı indirdik. Onda insanları doğru yola ileten hidayet ve karanlıkları aydınlatan nur vardır. Allah'a boyun eğen Peygamberler, kendilerine tabi olan Yahudilere Tevrat ile hükmederler, âlimleri de Allah'ın kitabını muhafaza etmekle görevlendirildikleri için Tevrat'la hükmederlerdi. Yahudi

âlimleri, Peygamberlerin, Allah'ın kitabıyla hükmettiklerine dair şahitlerdir. Ey Yahudi alimleri, insanlardan korkmayın, benden koku. Çünkü fayda ve zarar verme ancak benim elimdedir. Âyetlerimle hükmetmeyi bırakıp karşılığında geçici ve az bir değeri almayın. Allah'ın göndermiş olduğu kitabın hükmüyle hükmetmeyenler, kâfirlerin ta kendileridir.

*Âyette. Allah'a teslim oldukları zikredilen Peygamberberden maksat, evli oldukları halde zina eden iki Yahudi hakkında recmedilme cezasını veren ve Kureyza oğullarıyla Nadr oğullarının öldürülenlerinin diyetlerinin eşit olduğuna hüküm veren Hz. Muhammed'dir ve Hz. Muhammed'den önce geçen ve Allah'ın indirdiği hükümlerle hükmeden diğer Peygamberlerdir.

Katade diyor ki: "Bize anlatıldığına göre bu âyet-i kerime indirilince Resulullah buyurmuştur ki: "Yahudiler hakkında da onların dışındaki, diğer dinlere sahip olan insanlar hakında da biz hüküm vereceğiz."

Zühri bu âyet-i kerimenin, Resulullah'a evli oldukları halde zina eden iki Yahudinin cezasının ne olacağını sormalarıyla Resulullah'ın, onlara recmedilme cezası vermesi üzerine nazil olduğunu söylemiştir.

Âyet-i kerimede "Rablerine samimi olarak kulluk edenlerin ve âlimlerin de insanlara, Allah'ın indirdiği Tevrat'la hükmedecekleri" beyan edilmiştir.

Burada zikredilen ve "Rablerine samimi olarak kulluk edenler.." diye tercüme edilen (رَبَّانِيُّونَ) "Rabbaniyyun" kelimesinden maksat, hikmetli davranan, insanları idarede, işlerini düzenlemede ve menfaatlerini korumada basiretli olan âlimler." demektir. Daha önce bunun izahı ve hakkındaki görüşler zikredilmiştir.

Burada geçen ve "Âlimler" diye tercüme edilen (اَلْأَحْبَارُ) "Ahbar" kelimesi (حبر) "Hibr" kelimesinin çoğuludur. Mânâsı ise "Bir şeyi sağlam bir şekilde bilen" demektir.

Süddi burada "Rabbaniyyun" ve "Ahbar" diye vasıflandırılan kişilerden maksadın "Suriya" ismindeki Yahudinin iki oğlu olduğunu söylemiştir.

Esbat, bu hususta Süddi'nin şunları söylediğini rivayet etmiştir: "Yahudilerden iki kardeş vardı. Bunlara "Suriya'nın iki oğlu" denirdi. Bunlar, müslüman olmadıkları halde Resulullah'a tabi olmuşlardı. Bunlar, Resulullah'ın, kendilerinden, Tevrat hakkında bir şey sorduğunda ona,Tevrat'tan bildiklerini söyleyeceklerine dair ahit vermişlerdir. Bunlardan biri "Rabbani" diğeri ise "Hibr" idi. Bunlar, Resulullah'a, ondan bir şeyler öğrenmek için tabi olmuşlardı. Bir gün Resulullah onları çağırdı. Kendilerinden bazı şeyler sordu. Onlar da "İleri gelen kimselerin zina etmeleri halinde hükmün ne olduğunu, zayıf olanların zina etmeleri halinde de hükmün ne olduğunu ve diğer hükümlerin neler olduklarını anlattılar. Bunun üzerine Allah teala "Şüphesiz biz, içinde hidayet ve nur bulu-

nan Tevrat'ı indirdik. Allah'a teslim olan Peygamberler, Yahudilere onunla hükmederlerdi." Yani, Muhammed (s.a.v.) Yahudilere Tevrat'ın hükmüyle hüküm verir." beyanını indirdi.

Yine Allah teala "Rablerine samimi olarak kulluk edenler ve âlimler de, Allah'ın kitabını korumakla görevlendirildiklerinden, yani Suriya'nın, Rabbani ve Hibr denen iki oğlu da, Yahudilere Allah'ın indirdiği Tevrat'la hükmederlerdi." ifadelerini indirdi.

Taberi diyor ki: "Bana göre bu mesele hakkındaki doğru görüş burada zikredilen "Rabbani"nin ve "Ahbar"ın, âlimlerin sıfatı olduğunu söyleyen görüştür. Bunlar, Suriya'nın iki oğlu da olabilir, başkaları da. Bunların bilinen Rabbani ve Ahbar olduklarına dair kesin bir delil yoktur. Nitekim, Dehhak, Hasan-ı Basri, Katade ve Mücahid bunlardan maksadın Yahudilerin kurraları ve fıkıhcıları olduklarını söylemişler, İbn-i Zeyd ise, Rabbanilerin idareciler, Ahbar'ın da âlimler olduklarını söylemiştir.

Âyet-i kerimenin sonunda, "Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar, kâfirlerin ta kendileridir." buyurulmaktadır, Yani kim Yahudilerin, evli oldukları halde zina eden iki kişi hakkında merkebe ters bindirme ve yüzlerini karalama hükmünü verip recmedilmeleri hükmünü saklamaları, öldürülen bazı kişiler hakkında tam diyet ödettirirken diğer bazıları hakkında yarım diyet ödetmeleri, ileri gelenleri öldürüldüğünde, öldüreni kısasa tabi tuttukları halde zayıfları öldürüldüğünde sadece diyet ödettirmeleri gibi hükümler verir de Allah'ın indirdiği hükümlerle hükmetmeyecek olursa işte onlar, hakkı gizleyen ve onu insanların gözünden kaçıran kimselerdir."

Müfessirler bu âyette zikredilen kâfirlerden kimlerin kastedildiği hususunda çeşitli görüşler zikretmişlerdir.

a- Bera b. Âzib, Ebu Salih, Dehhak, Ebu Miclez, İkrime, Katade ve Ubeydullah b. Abdullah'dan nakledilen bir görüşe göre bu âyette zikredilen kâfirlerden maksat, Allah'ın kitabı Tevrat'ı tahrif edip değiştiren Yahudilerdir.

Bu hususta Bera b. Âzib demiştir ki:

وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللّٰهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ. وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللّٰهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ، وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللّٰهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ فِي الْكُفَّارِ كُلِّهَا.

"Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar, kâfirlerin ta kendileridir." (94) "İşte onlar fâsıkların ta kendileridir." (95) âyetlerinin hepsi, kâfirler hakkında nâzil olmuştur. (96)

Ebu Salih diyor ki: "Maide suresinin bu üç âyetinde ehl-i islam için bir şey yoktur. Bunlar, kâfirler hakkındadır.

İmran diyor ki: "Ebu Miclez'e, Hariciye mezhebinin ibadiye fırkasından bir kısım insanlar gelip Ebu Miclez'in yanında oturdular ve ona dediler ki: "Allah teala buyuruyor ki: "Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar, kâfirlerin ta kendileridir." "Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar zalimlerin ta kendileridir." "Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar, fasıkların ta kendileridir." (İbadiye fırkasına mensup olanlar bu sözlerini söylerken, idarecilerin, Allah'ın indirdiği ile hükmetmediklerinden, kâfirler, zalimler ve fasıklar olduklarını söylemek istemişlerdir.) Ebu Miclez de dedi ki: "Bu idareciler bu yaptıklarını yapıyorlar ve yaptıklarının günah olduğunu da biliyorlar. Bu âyetler, Yahudi ve Hristiyanlar hakkında nâzil olmuştur."

İbadiye fırkasından olanlar dediler ki: "Vallahi sen de bizim bildiğimiz gibi biliyorsun. Fakat sen onlardan korkuyorsun." Ebu Miclez de dedi ki: "Siz buna bizden daha layıksınız. Biz, sizin bildiğiniz gibi bilmiyoruz. Sizler, biliyorsunuz fakat, bildiğiniz gibi hareket etmenize engel olan, sizin onlardan korkmanızdır."

Bu hususta Ebul-Buhturi de şunları söylemiştir: "Bir adam Huzeyfe'den "Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir.." "... İşte onlar zalimlerin ta kendileridir." "... İşte onlar, fasıkların ta kendileridir..." âyetlerinin izahını sordu ve dedi ki: "Bu âyetlerin İsrailoğulları hakkında nazil olduklarını söylüyorlar ne dersin?" Huzeyfe de dedi ki: "Evet, size kardeş olan İsrailoğulları hakkında, her acı şey onların hakkında, her tatlı şey ise sizin hakkınızda. Hayır vallahi mesele böyle değil. Siz, İsrailoğullarının yolunu, bir takunyanın tasması kadar çok yakın bir mesafeden takibedeceksiniz."

Bera b. Âzib de Resulullah'ın, zina eden Yahudiler hakkında recm cezası vermesi üzerine bu âyetlerin indiğini ve bunların, Yahudiler hakkında nazil olduğunu söylemiştir.

İbn-i Zeyd de demiştir ki: "Kim, kendi eliyle bir kitap yazar, Allah'ın kitabını bırakarak o kitapla hüküm verir ve kendi yazdığı o kitabın da Allah katından olduğunu zannedecek olursa işte o zaman kâfir olur.

---

94 Maide suresi, 5/45
95 Maide suresi, 5/47
96 Müslim, K. el-Hudud, bab: 29, Hadis no: 1700

Ebuzzinad diyor ki: "Biz, Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mes'ud'un yanında bulunuyorduk. Bir adam, "Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir." "Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar zalimlerin ta kendileridir." "Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar fasıkların ta kendileridir." âyetlerini okudu. Bunun üzerine Ubeydullah dedi ki: "Vallahi bir çok insan, bu âyetleri, haklarında inmedikleri mânâlarla yorumluyorlar. Bunlar, Yahudilerden iki kabile hakkında nazil olmuştur. Onlar da Kureyza ve Nadr oğullarıdır."

Ubeydullah, bu iki kabileden birinin, kendisini daha üstün sayarak öldürülenlere diyet takdir edildiğinde, kendi kabilesinden öldürülenlerin diyetini diğer kabileden öldürülenin iki katı kabul ederlerdi. Resulullah Medine'ye hicret edip diyetlerinin eşit olduğuna hüküm vereceği anlaşılınca onlar, içlerinden müslüman görünen bir münafıkı Resulullah'a gönderip durumu öğrenmek istemişler, daha önce yaptıkları gibi hüküm verirse kabul edeceklerini, eşit olduklarına hüküm verirse kabul etmeyeceklerini kararlaştırmışlardır. İşte bunun üzerine Allah teala, bundan önceki âyetleri, bunu ve bundan sonraki âyetleri o Yahudiler hakkında indirmiştir.

b- Âmir eş-Şa'bi'ye göre ise "Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir." âyeti müslümanları kasdetmektedir. "Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar, zalimlerin ta kendileridir." âyeti, Yahudileri kasdetmektedir. "Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar, fasıkların ta kendileridir." âyeti Hristiyanları kasdetmektedir. Yani, birinci âyet müslümanlar hakkında, ikinci âyet Yahudiler, üçüncü âyet de Hristiyanlar hakkında nâzil olmuştur.

c- Ata b. Ebi Rebah, Tavus ve Abdullah b. Abbas'tan nakledilen diğer bir görüşe göre "Kim,Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar, kâfirlerin ta kendileridir..." "İşte onlar, zalimlerin ta kendileridir.." "İşte onlar fasıkların ta kendileridir." âyetlerinde zikredilen kâfirlikten maksat, insanı dinden çıkaran kâfirliğin daha alt seviyesinde bir kâfirliktir. Zalimlik ve fasıklık da, bilinen zalimlik ve fasıklıklardan daha alt derecede zalimlik ve fasıklıklardır.

Bu hususta Said el-Mekki Tavus'un şunları söylediğini rivayet etmiştir. "Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar, kâfirlerin ta kendileridir." âyetindeki kâfirlik, kişiyi dinden çıkaran kâfirlik değildir.

Tavus diyor ki: "Bir kişi, Abdullah b. Abbas'tan, "Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler.." âyetlerini sordu ve dedi ki: "Bir kimse bunu yaparsa kâfir mi olur?" Abdullah b. Abbas da dedi ki: "Onun bunu yapması kâfirliktir. Fakat o kimse Allah'ı âhiret gününü, şunu ve şunu inkâr eden kimse gibi değildir.

d- İbrahim en-Nehai, Hasan-ı Basri, Abdullah b. Mes'ud ve Süddi'ye göre

ise bu âyetler, ehl-i kitap hakkında inmiştir. Fakat bunlar, bütün insanları kapsamaktadır. Müslümanlar için de geçerlidir, kâfirler için de geçerlidir.

Bu hususta Mansur, İbrahim en-Nehai'nin şunu söylediğini rivayet etmiştir: "Bu âyetler İsrailoğulları hakkında inmiştir. amma bu ümmet için de geçerlidir."

Avf da, Hasan-ı Basri'nin "Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir." âyeti hakkında şunu söylediğini rivayet etmiştir. Bu âyet, Yahudiler hakkında nazil olmuştur ama onun hükmüne uymak bize farzdır.

Selem b. Küneyl diyor ki: "Alkame ve Mesruk, Abdullah b. Mes'ud'dan, rüşvetin hükmünü sordular o da dedi ki: "Rüşvet suht'tandır. (Yani bu surenin kırk ikinci âyetinde geçen ve "Haram" diye tercüme edilen "Suht'tandır) Onlar da dediler ki: "Bu, hüküm verme sırasında alınan rüşvet midir?" Abdullah b. Mes'ud da dedi ki: "Böyle bir halde rüşvet almak kâfirliktir. Çünkü Allah teala buyurmuştur ki: "Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar, kâfirlerin ta kendileridir."

Süddi de bu âyeti şöyle izah etmiştir: "Allah teala buyurmuştur ki "Kim benim indirdiğim ile hüküm vermez, onu kasıtlı olarak bırakır ve bile bile haksızlık yapacak olursa işte o kâfirlerdendir.

c- Abdullah b. Mes'ud'dan nakledilen diğer bir görüşe göre "Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir." âyetindeki "Kâfirler"den maksat, Allah'ın indirdiğini inkâr ederek onun dışındaki şeylerle hüküm verenlerdir. Allah'ın indirdiğinin, Allah tarafından olduğunu kabul ederek onun dışındaki şeylerle hüküm verenler ise zalimler ve fasıklardır.

Taberi diyor ki: "Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar, kâfirlerin ta kendileridir." âyeti hakkındaki görüşlerden doğru olmaya daha layık olanı, bu âyetin ve bundan sonra gelen âyetlerin, kâfirler hakkında olduğunu söyleyen görüştür. Çünkü bu âyetten önce gelen âyetlerin de sonraki âyetlerin de ehl-i kitabın kâfirlerinden haber verdiğini söylemek daha evladır.

Eğer denilecek olursa ki: "Allah teala, ehl-i kitaptan bahsettikten sonra umumi bir ifade ile, indirdiği ile hükmetmeyen herkesin kâfir olduğunu bildirmiştir. Sen bunun nasıl olur da, özellikle ehl-i kitabın kâfirlerine mahsus olduğunu söylersin?" Cevaben denilir ki: "Allah teala, indirdiği ile hükmetmeyenlerin kâfirliğini, indirdiği ile hükmetmemesiyle birlikte, onu inkâr edenler için genelleştirmiştir. Abdullah b. Abbas'ın da dediği gibi Allah'ın indirdiğini inkâr ederek onunla hükmetmeyen herkes de ehl-i kitabın kâfirleri gibi kâfirdir. Zira, Allah'ın indirdiğini bildiği halde onu inkâr eden kimse, Resulullah'ın Peygamberliğini bildiği halde onun Peygamberliğini inkâr eden kimse gibidir.

وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ
بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ فَمَنْ
تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ
هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٤٥﴾

45- Biz, Tevrat'ta onlara şu hükümleri farz kılmıştık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş ile kıyas yapılır. Yaralarda da kısas vardır. Fakat kim hakkından vazgeçerse bu onun günahlarının affına bir sebeptir. Kim,Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar, zalimlerin ta kendileridir.

Biz, Tevrat'ta Yahudilere şu hükümleri farz kılmıştık: Haksız yere bir insanı öldüren kimse kısas olarak öldürülür. Göz çıkaranın gözü çıkarılır. Burun kopaaranın burnu koparılır. Kulak kesenin kulağı kesilir. Diş kıranın dişi kırılır. Yaralamalarda da kısas vardır. Bununla beraber kim hakkını bağışlarsa bağışladığı kadar günahları affedilir. Veya kim, hakettiği cezayı kabullenirse bu onun günahları için bir keffarettir. Allah'ın nizamı ile hükmetmeyenler zalimlerin ta kendileridir.

*Taberi diyor ki: "Allah teala bu âyet-i kerime ile Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v.) e Yahudilerin hallerini bildirmekte, onlardan, önce Resulullah'ı kabul edip de sonra inkâr edenlerin inkârlarına karşı Resulullah'ı teselli etmekte ve Resulullah'a, Yahudilerin, eskiden beri süregelen, Rablerine ve Peygamberlerine karşı isyan etme cesaretinde oduklarını, Allah tealanın gönderdiği kitabı tahrif ve tebdil ederek kendilerini Allah'tan üstün tutma gibi bir hale düştüklerini bildirmekte ve buyurmaktadı ki: "Ey Muhammed, bu Yahudiler sana gelip hüküm vermen için seni hakem tayin ederek senin verdiğin hükme hiç razı olurlar mı? Çünkü onların elinde Tevrat bulunmaktadır. Onlar Tevrat'ın hak kitap olduğunu, benim kitabım olduğunu, Peygamberim Musa'ya vahyettiğim bir kitap olduğunu ikrar ediyorlar. Tevrat'ta ise, evli oldukları halde zina edenler hakkındaki recmedilme hükmüm ve haksız yere birini öldürenin kısas yapılması, haksız yere bininip gözünü çıkarının, gözünün çıkarılması, burun koparanın burnunun koparılması, diş kıranın dişinn kırılmasına ait hükümlerim, yaralarda da, yaralayanın aynen yaralanmasına dair hükümlerim vardır. İşte onların elinde bulunan Tevrat'ta bu hükümlerimin bulunmasına rağmen onlar bu hükümlere sırt çevirirler. Onlarla amel etmezler. Bu itibarla onların, senin vereceğin hük-

mü almamaları ve vereceğin karara kızacakları muhakkaktır."

Bu âyetin nüzul sebebi hakkında İbn-i Cüreyc demiştir ki: "Kureyza oğulları Resulullah'ın, gizlemiş oldukları recm cezası ile hüküm verdiğini görünce harekete geçmişler ve demişlerdir ki: "Ey Muhammed, bizimle kardeşlerimiz Nadr oğulları arasında da sen hüküm ver." Zira Resulullah'ın hicretinden önce aralarında, öldürülen bir kişinin kanı söz konusu idi. Nadr oğulları kendilerini Kureyza oğullarından üstün gördüklerinden Kureyza oğullarının diyetlerini kendi diyetlerinin yarısı olarak kabul ediyorlardı. O zamanda diyetin miktarı Nadr oğullarının öldürülenleri için yüz kırk vesk [97] miktarı hırma idi. Kurezya oğullarının diyeti ise yetmiş vesk idi. Resulullah da buyurdu ki: "Kureyza oğullarının kanı Nadr oğullarının kanına denktir." Bunun üzerine Nadr oğulları kızdılar ve dediler ki: "Recm hükmünü vermende sana itaat etmeyeceğiz. Biz, daha önce uyguladığımız cezayı tatbik edeceğiz." İşte bunun üzerine: "Onlar; cahiliye devrinin hükmünü mü istiyorlar?" [98] âyeti, bir de: "Biz Tevrat'ta onlara şu hükümleri farz kılmıştık." âyeti nazil oldu.

Abdullah b. Abbas bu âyetin izahında demiştir ki: "Bu âyetten de anlaşıldığı gibi Yahudilerin arasında meydana gelen cinayetler ve yaralamalar hususunda kısas yapmaktan başka bir hüküm yoktu. Allah teala Hz. Muhammed (s.a.v.)in ümmetine bu cezayı hafifletti ve kısasın yanında diyet ödemeyi de geçerli saydı ve "Bu, rabbiniz tarafından size bir hafifletmedir ve bir merhamettir. Kim bu hususta tasaddukta bulunacak olursa bu onun için bir keffarettir." buyurdu.

Âyet-i kerimede geçen ve: "Fakat kim hakkından vazgeçerse bu onun günahlarının affına bir sebeptir." şeklinde izah edilen (فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ) cümlesi müfessirler tarafından iki şekilde izah edilmiştir:

a- Abdullah b. Amr, İbrahim en-Nehai, Cabir b. Zeyd, Hasan-ı Basri, Âmir eş-Şa'bi ve Katade'ye göre bu âyette zikredilen "Kim" kelimesinden maksat, yaralananın kendisi ve öldürülenin velisidir. Buna göre âyetin bu bölümünün mânâsı şöyledir: "Yaralanan kimsenin kendisi veya öldürülenin velisi, zikredilen cezalardan birini affedecek olursa onun affedeceği ceza kadar günahı affedilir."

Bu hususta Ebussefer diyor ki:

حَدَّثَنَا أَبُو السَّفَرِ قَالَ: دَقَّ رَجُلٌ مِنْ قُرَيْشٍ سِنَّ رَجُلٍ مِنَ الأَنْصَارِ فَاسْتَعْدَى عَلَيْهِ مُعَاوِيَةَ فَقَالَ لِمُعَاوِيَةَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ إِنَّ هَذَا دَقَّ سِنِّي قَالَ مُعَاوِيَةُ إِنَّا

97 Bir vesk, yaklaşık olarak 200 kgr.dir.
98 Maide suresi, 5/50

سنُرْضِيكَ ، وَأَلَحَّ الآخرُ على مُعاوِيَةَ فأبرمه فلم يرضه ، فقال له مُعاوِيَةُ شأنك بِصاحِبِكَ وأبو الدَّرْداءِ جالسٌ عِنْدَهُ ، فقال أبو الدَّرْداءِ سمعتُ رسولَ الله (ﷺ) قال سمعتهُ أُذُناى ووعاءُ قلبى يقولُ: ما مِنْ رجلٍ يُصابُ بشيءٍ في جسدِه فيتصدَّقُ به إلاَّ رفعهُ اللهُ به درجةً وحطَّ عنهُ به خطيئةً قال الأنصارىُّ أأنتَ سمعتهُ من رسولِ الله (ﷺ) ؟ قال سمعتهُ أُذُناى ووعاهُ قلبى قال فإنى أذرُها له ، قال مُعاوِيَةُ : لا جرمَ لا أُخيِّبُكَ ، فأمر له بمالٍ.

"Kureyş'ten bir adam Ensar'dan bir adamın dişini kırdı. Muaviye ona yardım etmeye çalıştı. O da dedi ki: "Ey müminlerin emiri, bu benim dişimi kırdı." Muaviye de dedi ki: "Biz seni razı edeceğiz." Fakat adam, cezayı uygulaması için Muaviye'ye diretti. Muaviye ona kesin söz verdi fakat razı edemedi. Bunun üzerine "Arkadaşına ne yaparsan yap." dedi. O sırada Ebudderda Muaviye'nin yanında bulunuyordu. Ebudderda dedi ki: "Ben, Resulullah'ın şöyle buyurduğunu işittim. Onun konuştuğunu bizzat kulaklarımla duydum ve kalbimle idrak ettim. O buyurdu ki: "Hehangi bir adam, vücudunun herhangi bir yerinden zarara uğratılacak olur da zarar vereni affedecek olursa Allah, affetmesiyle o kulun bir derecesini yükseltir ve bir hatasını da düşürür." Ensar'dan olan adam dedi ki: "Bunu Resulullah'tan bizzat işittin mi?" Ebudderda dedi ki: "Ben onu kendi kulaklarımla işittim ve kalbim onu idrak etti. "Ensardan olan adam dedi ki: "Ben bunun cezasını ondan düşürüyorum. Muaviye de ona dedi ki: "Zararı yok ben seni mahrum etmem." Ve ona mal verilmesini emretti." (99)

Ubade b. es-Samit diyor ki:

ان عبادة بن الصامت قال سمعت رسول الله (ﷺ) يقول ما من رجل يجرح في جسده جراحة فيتصدق بها الا كفر الله عنه مثل ما تصدق به.

"Ben, Resulullah (s.a.v.) in şöyle buyurduğunu işittim: "Herhangi bir adam vücudunda bir yara alır sonra da aldığı yaranın cezasını bağışlayacak olur-

99 Tirmizi, K. ed-Diyat, bab: 5, HN. 1393 / Ahmed b. Hanbel, Müsned C.6 S.448

sa Allah da onun bağışladığı kadar günahlarını örter." (100)

b- Abdullah b. Abbas, Mücahid ve İbrahim en-Nehai'den nakledilen diğer bir görüşe göre âyetin bu bölümünün mânâsı şöyledir: "Yaralananın kendisi ve öldürülenin velisi, ceza uygulaması hakkından vazgeçecek olursa onun bu vazgeçmesi suçu işleyen için bir keffarettir. Günahlarının affına vesiledir. Affedenin mükâfaatı ise Allah'a aittir."

Bu hususta Abdullah b. Abbas'ın şunu söylediği rivayet edilmektedir: "Kim yaralanır da yaralayanı cezalandırma hakkından vazgeçecek olursa artık yaralayana bir şey yapılmaz. Ona kısas uygulanmaz. Ondan diyet alınamaz ve ona yara açılamaz. Zira yaralanan kimse onu bağışlamıştır. Onun bağışlaması, yaralayanın haksızlığının cezasını düşüren bir keffarettir."

Taberi diyor ki: "Bana göre bu iki görüşten doğru olmaya daha layık olanı, affedilmenin, yaralanan için keffaret olacağını söyleyen görüştür. Zira âyette açıkça, hakkını bağışlayan hak sahibinden bahsedilmektedir. "Onun günahları" ifadesindeki "Onun" zamirinin, daha önce zikredilen "Hakkından vazgeçen"e ait olması, açıkça zikredilmeyen affedilene ait olmasından daha uygundur. Diğer yandan herhangi bir sadaka,sadaka verenin günahının affına vesiledir. Sadaka alanın günahına değil. Burada da maksat, kısas hakkından vazgeçen yaralanan kişiye veya hakkından vazgeçen, öldürülenin velisine ait olmasıdır.

Taberi diyor ki: "Denecek olursa ki: "Cinayet işleyene kısas tatbik etmek onun günahlarını affettirir. Çünkü Resulullah, sahabilerinden biat alırken "Adam ödürmeyeceğinize, zina yapmayacağınıza, hırsızlık yapmayacağınıza dair bana biat edin. Sizden kim bunlardan birini yapacak olur da o cezalandırılacak olursa, cezalandırılması onun için bir keffarettir." şeklinde biat almış ve kendisine kısas uygulanan suçlunun affedilmiş olacağını beyan etmiştir. Buradan anlaşılmaktadır ki, yaralananın kendisi veya öldürülenin velisi de suç işleyenin affedilmesi gibi değildir. Mağdurun cinayet işleyeni affetmesi, onun için bir keffaret sayılmaz. Aksi halde iftiraya maruz kalan kişinin, kendisine zina iftirasında bulunanı affetmesi de iftiracı için bir keffaret olmasını ve sopa vurma cezasından kurtulmasını gerektirir. Halbuki biz, zina iftirasında bulunan kimse için böyle bir şeyin söylendiğini hiçbir ilim ehlinden duymadık. Şimdi biz deriz ki: "Zina iftirasında bulunanın, iftiraya uğrayan tarafından affedilmesi, iftiracı için bir keffaret sayılmadığı gibi cinayet işleyenin de cinayete maruz kalan tarafından affedilmesi cinayet işleyen için bir keffaret sayılmaz."

Eğer denilecek olursa ki: "Yaralanan kimse, yaralayana kısas yaptırma yerine ondan diyet alabilir mi?" Cevaben denilir ki: "Evet alabilir." Tekrar denilecek olursa ki: "Yaralanan kimse kısas yerine diyet almayı tercih eder sonra da

---

100 Ahmed b. Hanbel, Müsned, C.5 S.316, 329, 412

o diyeti almaktan vazgeçecek olursa yaralayan kimse kıyamet gününde yaraladığı kimseye karşı sorumlu olur mu?" Cevaben denir ki: "Bize göre senin söylediğin durum imkânsızdır. Çünkü bize göre diyet almayı tercih etmiş olabilmesi için diyeti fiilen almış olması gerekir. Diyet alınadan affetme işi, kısas yaptırmakta söz konusudur. Ancak mağdur diyeti aldıktan sonra tekrar suç işleyene hibe edebilir. Diğer yandan mağdurun, diyet almayı tercih ettikten sonra onu amlamktan vazgeçmesi caiz görülse dahi bu, suç işleyenin Allah katında affedildiğini ifade etmez. Zira Allah teala bir mümini katledene, tevbe etmemesi halinde büyük cezalar vereceğini bildirmiştir. Diyet, suç işleyenden iradesi dışında alınır. Bu da suç işleyenin kendi iradesiyle suçundan tevbe ettiğini ifade etmez. Halbuki tevbe, işlediği suçtan hür iradesiyle vazgeçme ve benzerini yapmamaya karar vermekle olur.

Yine denecek olursa ki: "Yaralanan diyeti tercih eder sonra da onu almaktan vazgeçecek olursa suçlu, kısas tatbikinde olduğu gibi bu durumda da affedilmiş olur." Buna cevaben deriz ki: "Kısasın suç işleyen için keffaret sayılması, Resulullah'ın bildirdiği gibi onun, cezalandırılmaya boyun eğerek tevbe etmesinden dolayıdır. Mağdurun diyet almayı tercih edip sonra da diyetten vazgeçmesi, suçlunun cezasınının verildiğini ifade etmez ki Resulullah'ın: "Kim de suç işleyecek olur da bundan dolayı cezalandırılacak olursa bu onun için bir keffarettir." ifadesine dahil olabilsin.

Taberi diyor ki: "Âyetin, "Kim hakkından vazgeçerse bu onun günahlarının affına bir sebeptir." bölümünü "Cinayete uğrayan herhangi bir mağdur suçluyu affedecek olursa bu, suçlu için bir keffarettir." şeklinde izah edenler, Zübeyr'in oğlu Urve'nin hadisesindeki şekilde izah etmek istemişlerdir. Bu hususta Mücahid diyor ki: "İnsanlar Kâbenin rüknünü (köşesini) istilam (selamlama) ederken Zübeyr'in oğlu Urve, birinin gözüne çarptı ve ona dedi ki: "Ey arkadaş, ben, Zübeyr'in oğlu Urve'yim. Şayet gözüne bir zarar verdiysem ben ondan sorumluyum."

Eğer, yaralayan kimse, Urve'nin yaptığı gibi, kasıtsız olarak hatalı bir şekilde birini yaralayacak olur da bunu itiraf eder sonra da yaralanan kişi onu affederse artık yaralananın yaralayandan alacağı ne dünyevi bir hakkı vardır ne uhrevi. Zira böyle bir durumda yaralananın yaralayandan alacağı hak maldır, kısas değildir. Mal hakkını ise bağışlamıştır. Bu bağışlaması da yaralayan için bir keffarettir. Bu sebeple artık ona herhangi bir dünyevi veya uhrevi ceza uygulaması söz konusu değildir. Zira Allah teala kullarının kasıtsız olarak işledikleri fiillerinden dolayı onların günahkâr olmayacaklarını beyan etmiş ve buyurmuştur ki: "Yanlışlıkla yaptığınız şeylerden dolayı size bir günah yoktur." (101)

Âyet-i kerimenin sonunda "Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte

101 Ahzab suresi, 33/5

onlar, zalimlerin ta kendileridir." buyurulmaktadır. Yani kim Allah'ın Tevrat'ta indirdiği "Kasıtlı olarak ve haksız yere birini öldürene kısas yapılır. Kasıtlı olarak haksız yere birinin gözünü çıkaranın gözü çıkarılır." şeklindeki hükümleriyle hüküm vermez de bazılarına kısas uygular bazılarına uygulmaz veya bir kişi öldürür ve benzeri şeyleri yapacak olursa şüphesiz ki onlar, Allah'ın koyduğu hükmü aşan, onun yerine başka hükümleri koyan zalimlerdir.

وَقَفَّيْنَا عَلَىٰٓ ءَاثَارِهِم بِعِيسَى ٱبْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ ٱلتَّوْرَىٰةِ
وَءَاتَيْنَٰهُ ٱلْإِنجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ ٱلتَّوْرَىٰةِ
وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٤٦﴾

46- O Peygamberlerin peşinden, kendinden önceki Tevrat'ı tasdik eden Meryemoğlu İsa'yı gönderdik ve ona, içinde hidayet ve nur olan, kendinden önceki Tevrat'ı tasdik eden ve Allah'tan korkanlar için bir hidayet rehberi ve bir nasihat olan İncil'i verdik.

Ey Muhammed, senden önce, Allah'a boyun eğen Peygamberlerin arkasından da Meryemoğlu İsa'yı, kendinden önce indirilen Tevrat'ı doğrulayan bir Peygamber olarak gönderdik. İsa, Tevrat'ın İncil'le neshedilmeyen hükümlerinin kendi ümmeti için de geçerli olduğunu beyan eden bir Peygamberdir. Biz İsa'ya da "İncil" diye adlandırılan kitabı verdik. İncil'de o zamanki insanların bilmedikleri, Allah'ın hükümleri ve cahalet karanlıklarını aydınlatan nurlar vardı. İncil kendisinden önce inen Tevrat'ı doğrulayan, Allah'ın müttaki kulları için seçtiği hükümleri beyan eden ve bu müttaki kulları, Allah'ın sevmediği şeylerden sakındırıp sevdiği şeylere teşvik eden bir kitaptı.

وَلْيَحْكُمْ أَهْلُ ٱلْإِنجِيلِ بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فِيهِ ۚ وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَآ أَنزَلَ
ٱللَّهُ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْفَٰسِقُونَ ﴿٤٧﴾

47- İncil'e tabi olanlar, Allah'ın onda indirdikleriyle hükmetsinler. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar, fasıkların ta kendileridir.

Biz, Yahudilere, Tevrat'la hükmetmelerini farz kıldığımız gibi İsa ve ona tabi olanlara da İncil'de Allah'ın indirdiği hükümlerle hükmetmelerini emretmiştik. İncil'e tabi olanlar, Allah'ın onda indirdikleriyle hükmetsinler." demiştik. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar, Allah'ın emir ve yasaklarına uymayan fasıkların ta kendileridir.

*Bu surenin kırk dört, kırk beş ve kırk yedinci âyetlerinde, Allah'ın nizamıyla hükmetmeyenler, kâfirlik, zalimlik ve fasıklıkla sıfatlandırılmaktadırlar. İbn-i Zeyd, burada zikredilen "Fasıklar" ifadesini, "Yalancılar" şeklinde izah etmiştir.

İbn-i Vehb diyor ki: "İbn-i Zeyd dedi ki: "Kur'an'da bulunan her "Fasık" kelimesi, çok azı müstesna "Yalancı" manasınadır. Nitekim Allah teala: "Ey iman edenler, eğer bir fasık size bir haber getirirse onun doğruluk derecesini araştırın." (102) buyurmuş ve buradaki fasıktan maksadın, yalancı mânâsını taşıdığını kasdetmiştir.

Bu âyetin baş tarafındaki (وَلْيَحْكُمْ) kelimesi, Hicaz, Basra ve bazı Kûfe kurraları tarafından (ل) harfi harekesiz olarak (وَلْيَحْكُمْ) şeklinde okunmuştur. Kûfe, âlimlerinin diğer bir kısmı tarafından ise (ل) harfinin esresiyle (وَلِيَحْكُمْ) şeklinde okunmuş, Taberi her iki kıraatın da meşhur olduğunu, mânâ bakımından da birbirlerine yakın olduklarını, bu itibarla okuyucunun her iki kıraatla da okumasının doğru olacağını söylemiştir. Birinci kıraata göre âyetin bu bölümünün mânâsının: "Biz İncil'i verdiğimiz insanlara emrettik ki onlar, Allah'ın İncil'de indirdiği ile hükmetsinler." şeklinde olduğunu, ikinci kıraata göre ise: "Biz İncil'i İsa'ya verdik ki ona tabi olanlar, Allah'ın onda indirdiği ile hükmetsinler." şeklinde olduğunu söylemiştir.

وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا
عَلَيْهِ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ
مِنَ الْحَقِّ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً

102 Hucurat suresi, 49/6

وَاحِدَةً وَلَٰكِن لِّيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٤٨﴾

48- Ey Muhammed sana da geçmiş kitapları tasdik eden ve onları muhafaza altına alan Kur'an'ı hak olarak indirdik. Aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet. Onların heva ve heveslerine uyarak sana gelen haktan sapma. Herbiriniz için bir şeriat ve yol tayin ettik. Eğer Allah dileseydi sizi tek bir ümmet yapardı. Fakat sizi ümmetlere ayırması verdikleriyle sizi imtihan etmesi içindir. O halde iyiliklere koşun. Hepinizin dönüşü Allah'adır. O, ihtilaf etmekte olduğunuz şeyi size bildirecektir.

Ey Muhammed, sana da, Allah katından geldiğinde şüphe olmayan ve hak bir kitap olan Kur'an'ı indirdik. O Kur'an geçmişte Allah'ın, Peygamberlerine indirmiş olduğu kitapları tasdik eder ve onları muhafaza altına alır. Ve onların nerelerinin sağlam kaldığını, nerelerinin değiştirildiğini size bildirir. O Kur'an'a mutabık düşen semavi kitaplar hak, düşmeyenler ise batıldır. Zira o batıllar, Yahudi ve Hristiyan din adamlarının tahrifleri sonucunda ortaya çıkmıştır.Ey Muhammed, sen ehl-i kitap ile müşrikler arasında Allah'ın sana indirdiği Kur'an'daki hükümlerle hükmet. Allah katından sana gelen hakkı bırakıp Yahudilerin ve müşriklerin seni davet ettikleri heva ve heveslerine uyma. Sizden her ümmet için bir yol ve bir şeriat tayin ettik. Eğer Allah dileseydi sizin şeriatlarınızı tek bir şeriat kılarak sizi tek bir ümmet yapardı. Fakat Allah, size göndermiş olduğu şeriatları farklı yaptı ki sizleri imtihan etsin. İtaat edeni isyan edenden, emirlere uyanı onlra karşı çıkandan ayırdetsin. Sizler, rabbinizin rızasına yaklaştıracak işleri yapmakta yarışın. Ey insanlar, hepenizin dönüşü ancak Allah'adır. Sizlerin ihtilaf etmiş olduğunuz hususların gerçeğini size haber verecek ve adaletli hükmüyle sizi yargılayıp kararını verecektir. İşte o zaman kimin iyi kimin de kötü olduğu ortaya çıkacaktır.

*Âyet-i kerimede geçen ve "Muhafaza altına alan" diye tercüme edilen (مُهَيْمِنًا) kelimesinin lügat mânâsı "Korumak ve denetim altında bulundurmak"tır.

Bir adam bir şeyi korur ve onu denetimi altında bulunduracak olursa o kişiye "Müheymin" denir. Bu izaha göre Allah teala Kur'an-ı Kerim'i, kendinden önce gönderilen İncil, Tevrat, Zebur gibi hak kitapları doğrulayan bir kitap olarak ve onları muhafaza eden, denetleyen onların hak kitap olduklarına şahit olan bir kitap olarak vasıflandırmıştır.

Taberi diyor ki: "Müfessirler, "Müheyminen" kelimesinin izahında zikredilen ve bu mânâyı ifade eden görüşleri zikretmişlerdir. Sözleri farklı olsa da söylemek istedikleri aynı şeydir. Onları bu hususdaki görüşleri şunlardır:

a- Abdullah b. Abbas, Süddi ve Katade'ye göre "Müheyminen" kelimesinin mânâsı "Şahit olan" demektir. Yani, Kur'an-ı Kerim, kendisinden önce gelen, kitapların hak kitap olduklarına şahittir." demektir.

b- Abdullah b. Abbas, Said b. Cübeyr ve İkrime'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu kelimeden maksat, "Güvence" demektir. Yani, Kur'an-ı Kerim, kendinden önce gelen kitaplar için bir güvencedir.

c- İbn-i Zeyd'e göre "Müheyminen" kelimesinden maksat, "Doğrulanan" demektir. Yani, Kur'an-ı Kerim diğer kitapları doğruladığı gibi diğer kitaplar da Kur'an-ı Kerim'in hak olduğunu doğrulamışlardır.

d- Mücahid'e göre ise burada zikredilen "Müheyminen" kelimesi Resulullah'ın sıfatıdır. Mânâsı "Emanet edilen ve güvenilen" demektir. Buna göre âyetin bu bölümünün izahı şöyledir: "Biz sana, hak bir kitap olarak Kur'an'ı indirdik. Kur'an kendisinden önce indirilen kitapları doğrulayan bir kitaptır. Ey Muhammed, sen de Kur'an kendisine emanet edilen bir Peygambersin."

Taberi bu son görüşün, âyetin metnine müsait olmaması dolayısıyla isabetli olmadığını söylemiştir.

Âyet-i kerimede "Aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet. Onların heva ve heveslerine uyarak sana gelen haktan sapma." buyurulmaktadır. Bu ifadeden maksat şudur: "Ey Muhammed, sen ehl-i kitabın ve müşriklerin arasında, sana başvurdukları meseleler hakkında sana indirilen kitabı uygula. Evli olarak zina edeni recmet. Haksız yere birini öldüreni öldür. Haksız yere birinin gözünü çıkaranın gözünü çıkar. Burnunu kesenin burnunu kes. Zira ben sana Kur'an'ı, daha önce inen kitapları doğrulayan ve onları denetleyici bir kitap olarak indirdim. Sen sakın şu Yahudilerin heva ve heveslerine uyma. Onlar diyorlar ki: "Eğer Muhammed size, evli olduğu halde zina eden hakkında sopa vurma cezasını verirse ve şerefli bir kimseyi normal bir kimse öldürdüğünde onun da öldürüleceğine, şereflinin, normal bir kimseyi öldürmesi halinde ise kendisinin öldürülmeyeceğine dair hüküm verecek olursa onun hükümlerini alın, kabul edin. Eğer böyle hüküm vermezse ondan kaçının."

Ey Muhammed, işte böyle diyen Yahudilerin heva ve heveslerine uyarak "Allah tarafından sana indirilen hak kitaptan uzak kalma. O kitapla amel et., ona uy."

Âyet-i kerimede geçen ve "Bir şeriat ve bir yol" diye tercüme edilen (شرعة ومنهاجا) kelimelerinden birincisinin mânâsı "Belli bir yol" demektir. İkincisinin mânâsı ise "Açık seçik olan bir yol" demektir.

Abdullah b. Abbas, Mücahid, Süddi, Katade ve Dehhak (شرعة) kelimesinin mânâsının "Devam eden bir sünnet" (منهاجا)nin mânâsının da "Bir yol" demek olduğunu söylemişlerdir.

Müfesirler, âyetin bu bölümünde zikredilen "Herbiriniz" ifadesinden kimlerin kastedildiği hususunda iki görüş zikretmişlerdir.

a- Katade ve Hz. Ali'den rivayet edilen bir görüşe göre buradaki "Herbiriniz" ifadesinden maksat, çeşitli dinlerde olan ümmetlerdir. Yani Allah her dinde olan bir ümmet için belli bir şeriat ve belli bir yol kılmıştır. Tevrat'ın şeriatı başka, İncil'in şeriatı başka, Kur'an'ın şeriatı daha başkadır. Allah teala bu şeriatlardan bazılarında helal kıldığını diğerlerinde haram kılmış olabilir. Aksini de yapabilir. Ta ki itaat edenleri itaat etmeyenlerden ayırdetsin ve tanıtsın. Ancak, tevhid inancı, Allah teala ve Peygamberlerle ilgili olan hükümler tektir. Şeriattan şeriata değişmez.

b- Mücahid'den nakledilen diğer bir görüşe göre burada zikredilen "Herbiriniz" ifadesinden maksat, "Muhammed Ümmetidir." Bu görüşte olanlara göre âyetin bu bölümünün mânâsı şöyledir: "Ey insanlar, sizden İslam dinine giren ve Muhammed'in hak Peygamber olduğunu ikrar eden herbiriniz için Muhammed'e indirdiğimiz bu Kur'an'ı bir şeriat ve bir yol kıldık.

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden tercihe şayan olanı, birinci görüştür. Çünkü âyetin devamında "Eğer Allah dileseydi sizi tek bir ümmet yapardı." buyurulmaktadır.

Muhammed ümmeti tek ümmet olduğuna göre, buradaki "Herbiriniz" ve "Sizler" ifadesinden maksat, geçmiş milletlerden, çeşitli şeriatlar üzere olan ümmetlerdir.

Âyet-i kerimede "Hepinizin dönüşü Allah'adır. O, ihtilaf etmekte olduğunuz şeyi size bildirecektir." buyurulmaktadır.

Taberi diyor ki: "Eğer denecek olursa ki "Rabbimiz bizlere, dönüp kendisine gitmeden önce, daha dünyadayken ihtilaf ettiğimiz şeyleri bildirmemiş midir?" Cevaben denilir ki: "O, ihtilaf ettiğimiz şeyleri bizlere dünyada iken Peygamberleri ve çeşitli vasıtalarıyla bildirmiş fakat mükâfaatlandırma ve cezalandırmayı, açıktan açığa yapmamıştır. Bu nedenle Allah'ın bildirdiklerini bazı insanlar doğrulamış bazıları da yalanlamışlardı. Allah'ın huzuruna döndüğümüzde ise Allah, ihtilaf ettiğimiz meselelerin gerçeğini bizlere, ceza ve mükâfaatlarını da vererek bildirecektir. Böylece kimin haklı kimin haksız olduğu kesin olarak ortaya çıkacak, artık kimse bu hususta şüphe edemeyecektir. İşte bu nedenle Allah teala, ihtilaf ettiğimiz meselelerin mahiyetini, âhirette bize bildireceğini özellikle zikretmiştir. (103)

---

103 Bu hususta Abdullah b. Mes'ud diyor ki: "Kur'an-ı Kerim, Tevrat ve İncil'e şahhid ve önce gelen bütün kitaplara hakim durumdadır." Âyet-i kerime, Peygamberlerin şeriatlarının farklı olduğunu beyan etmektedir. Buradan dinlerin de farklı olduğu anlaşılmamalıdır. Allah tealanın birliği ve Peygamberlerin, Allah'ın elçileri olmaları gibi dindeki temel pren-

وَأَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ أَنْ يَفْتِنُوكَ
عَنْ بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمْ أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ
ذُنُوبِهِمْ وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ ﴿٤٩﴾

49- Aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet. Onların heva ve heveslerine uyma. Allah'ın sana indirdiğinin bir kısmından seni saptırmalarından sakın. Eğer Allah'ın hükmünden yüzçevirirlerse, bil ki Allah, bir kısım günahları sebebiyle onları musibete uğratmak istiyor. Muhakkak ki insanların bir çoğu fasıktırlar.

Ey Muhammed, sen o Yahudilerin arasında, Allah'ın sana kitabında indirdiği hükümlerle hüküm ver. Öldürülenleri ve fuhuş işleyenleri hakkında senin hakemliğine başvuran Yahudilerin heva ve heveslerine uyma. Onların, seni, Allah'ın sana indireceği hükümlerin bazılarından saptırıp heva ve heveslerine alet etmelerinden kaçın. Şayet senin hakemliğine başvuran o Yahudiler, senin verdiğin hükmü reddedip onunla amel etmeyecek olurlarsa bil ki, onların böyle sapmaları Allah'ın onları, daha dünyada iken, işledikleri bazı günahlar yüzünden cezalandırmak istemesindendir. Şüphesi kiYahudilerin çoğu, Allah'ın kitabıyla amel etmenin dışına çıkan ve ona itaatten ayrılıp isyana düşenlerdir.

*Bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi hakkında Abdullah b. Abbas'ın şöyle dediği rivayet ediliyor: "Yahudilerden Ka'b b. Esed, ibn-i Salûba, Abdullah b. Suriya, Şa's b. Kays, aralarında şöyle konuştular: "Haydin gidelim Muhammed'e, belki dini hususunda onu yoldan çıkarırız." Kalkıp Resululah'a geldiler ve ona şöyle dediler: "Biliyorsun ki bizler, Yahudilerin âlimleri, ileri gelenleri ve efendileriyiz. Eğer biz sana tabi olursak bil ki Yahudiler de bize tabi olur ve bize karşı gelmezler. Ancak şu anda kavmimizle aramızda bir anlaşmazlık var. Bu hususta seni aramızda hakem tayin edelim. Fakat sen bizim lehimize onların aleyhine hüküm ver. Böyle yaparsan sana iman eder ve seni tasdik ederiz."

---

siple değişmez. Bu hususta Allah teala şöyle buyuruyor: "Şüphesiz ki Allah katında din İslamdır." (3/19) Fakat Peygamberlere gelen tevhid dininin, teferruattaki hükümleri, kullara kolaylık olsun diye birbirinden farklı kılınmıştır. Zira insanlığın bazı dönemlerinde konan hükümler, başka dönemlerde onların faydasına olmayabilir. Bu sebeple, dönemler değiştikçe teferruattaki dini hükümler de değişmiştir. Ancak, İslam en son dindir. Bu dinin, teferruata ait hükümlerinin de artık değişmesi sözkonusu değildir.

Peygamber efendimiz, Yahudilerin bu tekliflerini reddetti ve bunun üzerine de bu âyet nâzil oldu.

İbn-i Zeyd diyor ki: "Yahudilerin, Resulullah'ı, Allah'ın indirdiği hükümlerden saptırmaya çalışmaları "Bu mesele Tevrat'ta böyledir." şeklindeki sözleriyle olur. Yahudiler buna imkân bulamamışlardır. Zira Allah teala, Teevrat'ta ne olduğunu bildirmemiştir.

أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ ۚ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٥٠﴾

50- Onlar, cahiliye hükmünü mü istiyorlar? İncelikleri idrak eden bir kavim için Allah'tan daha güzel hüküm veren kim vardır?

Ey Muhammed, senin hakemliğine başvurup sonra da senin adaletle verdiğin hükme razı olmayan bu Yahudiler, ellerinde Allah'ın kitabı Tevrat bulunduğu halde, putperestlerin ve müşriklerin hükümlerini mi istiyorlar? Ey Yahudiler, Allah'ın birliğini ve rabliğini kesin olarak bilen bir kavim için kimin hükmü Allah'ın hükmünden daha güzel olabilir? Eğer sizler, gerçekten Allah'ı birleyen ve onun rabliğini ikrar eden insanlarsanız, bunu idrak etmelisiniz.

*Abdullah b. Abbas'tan şu hadis-i şerif rivayet edilmektedir:

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ النَّبِيَّ (ﷺ) قَالَ أَبْغَضُ النَّاسِ إِلَى اللهِ ثَلاَثَةٌ مُلْحِدٌ فِي الْحَرَمِ وَمُبْتَغٍ فِي الإِسْلاَمِ سُنَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ وَمُطَّلِبُ دَمِ امْرِىءٍ بِغَيْرِ حَقٍّ لِيُهْرِيقَ دَمَهُ.

"Allah katında insanların en sevilmeyeni şu üç kimsedir: Harem bölgesi içinde zulüm ve haksızlık yapan, İslam döneminde cahiliye devri âdet ve hükümlerini araştırıp yaşatmaya çalışan,bir de bir kimsenin, haksız yere kanını dökmek için çalışandır." (104)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ ۘ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۚ

104 Buhari, K. ed-Diyat, bab: 9

وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٥١﴾

51- Ey iman edenler, Yahudi ve Hristiyanları dost edinmeyin. Onlar, birbirlerinin dostudurlar. Sizden kim onları dost edinirse şüphesiz onlardan olur. Muhakkak ki Allah, zalim kavmi hidayete erdirmez.

Ey müminler, Yahudi veHristiyanlara karşı samimi davranarak onlarla gizli gizli konuşup müminlerden saklayarak ve müminlere karşı onlara yardım ederek onları dostlar edinmeyin. Zira, müminlere karşı, Yahudiler Yahudilerin, Hristiyanlar da Hristiyanların dostlarıdır. Bu nedenle siz müminlerden kim onları dost edinecek olursa o da onların dininden ve güruhundan olur. Zira, kişi dost edindiği kimsenin, bizzat kendisini, dinini ve halini beğendiği için dost edinir. Bu itibarla o da dost edindiği kimsenin hükmüne tabidir. Şüphesiz ki Allah,dost edinilmeyecek kimseleri dost edinerek haksızlık yapan bir kavmi hidayete erdirmez.

*Müfessirler, bu âyet-i kerimenin bütün müminlere, Yahudi ve Hristiyanları dost edinmeyi yasaklamasıyla birlikte bu âyetin inmesine sebep olan kişilerin kimler olduğu hususunda farklı izahlarda bulunmuşlardır.

a- Atiyye b. Said, İbn-i Şihab ez-Zühri ve Ubade b. Velid'den rivayet edilen bir görüşe göre bu âyet-i kerime, Yahudilerle olan dostluğunu sona erdiren Ubade b. es-Samit ile onlarla olan dostluğunu sürdüren münafıkların lideri Abdullah b. Übey b. Selul hakkında nâzil olmuştur.

Bu hususta Atıyye b. Said diyor ki: "Ensarın Hazrec kabilesinden olan Ubade b. es-Samit Resulullah'a geldi ve dedi ki: "Ey Allah'ın Resulü, benim, Yahudilerden çok sayıda dostlarım var. Artık ben, Yahudilerden dost edinmekten beri olduğumuAlla ve Resulüne bildiriyor ve Allah'ı ve Resulünü dost ediniyorum." Bunun üzerine orada bulunan Abdullah b. Übey de dedi ki: "Ben, bir takım felaketlerin geleceğinden korkan bir insanım. Dostlarımın dostluğunu bırakamam." Resulullah da Abdullah b. Übey'e dedi ki: "Ey Habbab'ın babası, Ubade b. es-Samit'e karşı cimrilik ettiğin Yahudilerin dostluğu, onun değil sadece senin olsun." Übey de dedi ki: "Kabulümdür." İşte bunun üzerine Allah tela bu âyeti ve bundan sonra gelen âyeti indirdi.

Zühri diyor ki: "Bedir savaşında müşrikler mağlup olunca müslümanlar, Yahudilerden olan dostlarına: "Allah'ın, Bedir gününde yaptığı gibi sizi de bir gün felakete uğratmadan önce iman edin." dediler. Bunun üzerine Yahudilerden Malik b. Sayf şunları söyledi: "Sizi, savaş bilgisi olmayan Kureyş topluluğunu mağlup etmeniz şımarttı. Şayet bizler size karşı birleşip karar verecek olursak sizin bize karşı savaşmanız mümkün olmaz. Savaşacak bir güç bulamazsınız."

Bunun üzerine Ubade b. es-Samit dedi ki: "Ey Allah'ın Resulü, benim, Yahudilerden olan dostlarım çetin insanlardı, silahları çoktu, çevrelerine tesirleri büyüktü. Şimdi ise ben onları dost edinmekten beri olduğumu Allah'a ve Resulüne bildiriyorum. Benim artık Allah ve Resulünden başka hiçbir dostum yoktur." Abdullah b. Übey de dedi ki: "Fakat ben, Yahudilerin dostluğundan beri olmam. Ben, Yahudiler kendisi için gerekli olan bir adamım." Resulullah da buyurdu ki: "Ey Habbab'ın babası, Ubade b. es-Samit'e karşı cimrilik ettiğin Yahudilerin dostluğu onun değil sadece senin olsun." Abdullah b. Übey de dedi ki: "Ben kabul ediyorum." İşte bunun üzerine Allah teala bunu ve bundan sonra gelen âyetleri indirdi.

b- Süddi'ye göre ise bu âyet-i kerime, Uhut savaşında müşrikler tarafından mağlup edilen ve Yahudilere sığınmak isteyen bazı müminler hakkında nâzil olmuştur.

Bu hususta Süddi diyor ki: "Uhut savaşının sonucu bir kısım insanlara ağır geldi. Onlar kâfirlerin, kendilerini istila etmesinden korkmaya başladılar. Bir adam arkadaşına: "Ben, "Dehlek" adındaki Yahudiye sığınacağım, ondan eman alacağım, onunla birlikte Yahudi olacağım. Çünkü ben, Yahudilerin bizi istila etmesinden korkuyorum." dei. Başka bir adam da dedi ki: "Ben de Şam topraklarında bulunan filan Hristiyana sığınacağım. Ondan eman alacağım ve onunla birlikte Hristiyan olacağım." İşte Allah teala bu iki kimseye de yapmak istedikleri şeyleri yasaklayarak bu âyeti indirdi.

c- İkrime'ye göre ise bu âyet-i kerime, Ebu Lübabe b. Abdülmünzir'in, Yahudi Kureyza oğullarının, Sa'd b. Muaz'ın hakemliğini kabul etmeleri neticesinde onların kesileceğini bildirmesi üzerine nâzil olmuştur.

İkrime diyor ki: "Resulullah, Evs kabilesinden olan Ebu Lübabe b. Abdülminziri Hendek savaşında, Resulullah ile olan antlaşmalarını bozan Kureyza oğlu Yahudilerine gönderdi. Kureyza oğulları, Sa'd b. Muaz'ı hakem kabul ederek Resulullah'ın hakeme başvurma çağırısını kabul edince Ebu Lübabe boynunu göstermiş ve Yahudilere "Bu hakemliğin sonu kesilmekter." diye işarette bulunmuştur.

Taberi diyor ki: "Bize göre bu âyetin nüzul sebebi hakkında doğru olan görüş şudur: Allah teala tüm müminlere, Yahudi ve Hristiyanları, müminlere ve Peygambere karşı dost edinmeyi ve onlarla antlaşmalar yapmayı yasaklamıştır. Müminlerden erhangi bir kimsenin, Allah'ı, Resulünü ve müminleri bırakarak Yahudi ve Hristiyanları dost edinmesi halinde onun da Allah'a, Resulüne ve müminlere karşı olmakta Yahudi ve Hristiyanlardan biri olacağını, Allah ve Resulünden uzaklaşacağını beyan etmiştir. Bu âyet, Ubade b. es-Samit ve Abdullah b. Übey ile onların dost edindikleri Yahudiler hakkında da nazil olmuş olabilir. Ebuu Lübabe ile, hain, Kureyza oğlu Yahudileri hakkında da nâzil olmuş

olabilir. Süddi'nin zikrettiği Yahudi Dehlek'i ve Şamlı bir Hristiyanı dost edinmek isteyen iki kişi hakkında da nazil olmuş olabilir. Zikredilen bu görüşlerden herhangi birinin, iddiasının delil olacak derecede sahih olduğu tesbit edilemediğinden âyeti umumi mânâda almak ve müfessirlerin hepsinin görüşlerini kapsar mahiyette olduğunu söylemek daha isabetli olur. Ancak âyetin, başına bazı felaketlerin gelmesinden korkarak Yahudi veya Hristiyanları dost edien bir münafık hakkında nazil olduğu muhakkaktır. Zira bundan sonra gelen âyette "Kalblerinde hastalık bulunanların onlara doğru koştuğunu görürsün." buyurulmaktadır.

Âyet-i kerimede: "Onlar birbirlerinin dostudurlar." buyurulmaktadır. Bu ifadeden maksat şudur: Yahudiler müminlere karşı birbirlerinin dostudurlar ve yek vücutturlar. Hristiyanlar da, dinlerine ters olanlara karşı birbirlerinin dostudurlar ve yek vücutturlar. Bu itibarla müminlerden bir kısmını veya hepsini dost edinenler de onlardan olmuş ve müminlere cephe almış sayılırlar. O halde ey müminler, sizler birbirinizin dostu olun, bütün kâfirlere karşı yek vücut olun. Aksi takdirde müminlere karşı savaş açmış ve onların dostluğunu sona erdirmiş olursunuz.

Âyet-i kerimede: "Sizden kim, onları dost edinirse şüphesiz onlardan olur." buyurulmaktadır. Yani kim, müminleri bırakır da Yahudileri ve Histiyanları dost edinecek olursa o da onlardan biri olur. Zira kim onları dost edinir, müminlere karşı onlara yardım ederse o da onların dininden, onların mezheplerine girenlerden olur. Çünkü bir kimsenin başka birini dost edinmesi, ancak dost edindiği kimsenin dinin ve ahvalini beğenmesiyle ve dost edindiği kimsenin karşı olduğu kimselere düşmanlık yapması, kızması ve nefret etmesiyle olur. Bu da o kişinin, dost edindiklerinden bir fert olduğunu ortaya koyar.

Taberi diyor ki: "Âyet-i kerimenin bu bölümü göstermektedir ki, herhangi bir kimse herhangi bir kavmin dinine girecek olursa o kimseye o kavminin dininin hükümleri uygulanır. Velev ki o kimse o dine İslam geldikten sonra girmiş olsun. Meselâ İslam geldikten sonra putperest birkimse Yahudilik dinine girse o kimseye ehl-i kitap hükmü uygulanır. Ancak, müslüman olduğu halde dinini bırakıp başka bir dine girecek olursa onun girdiği bu din kendisi için bir din kabul edilmez. O kimse ya tekrar İslam dinine döner yahut da ölüm cezasına çarptırılır.

Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Âyetin bu bölümünden anlaşılıyor ki: Şöyle diyenlerin görüşü fasittir: "İslam geldikten sonra Yahudilik veya Hristiyanlık dinine giren kimselere iki ehl-i kitabın hükmü uygulanmaz. İki ehl-i kitabın hükmünün uygulanması için kişinin, devam edip gelen İsrailoğullarından biri olması veya İsrailoğullarının mensup oldukları Yahudilik ve Hristiyanlığa İslam gelmeden önce girmiş olması gerekir." Bu görüşün fasit olup daha önce zikredilen görüşün isabetli olduğu, Abdullah b. Abbas'ın şu sözlerinden de anla-

şılmaktadır. Abdullah b. Abbas demiştir ki: "Tağlib oğullarının kestiklerini yiyin. Kadınlarıyla evlenin. Çünkü Allah teala kitabında buyurmuştur ki: "Ey iman edenler, Yahudi ve Hristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostudurlar. Sizden kim onları dost edinirse şüphesiz onlardan olur." Tağlib oğulları sadece Histiyanları dost edinmiş olsalardı bu dahi onların Hristiyan sayılmaları için yeterli olurdu." (105) Hasan-ı Basri de Arap oldukları halde Hristiyan olanların kestiklerini yemede ve kadınlarıyla evlenmekte bir mahzur görmemiş ve âyet-i kerimeyi okumuştur. (106)

Muhammed b. Sirin Hristiyanlara mabed yeri satmanın onları dost edinmek olduğunu kabul etmiş ve evini manastır yapmak üzere Hristiyanlara satmak isteyen bir kimseye: "Ey iman edenler, Yahudi ve Hristiyanları dost edinmeyin." âyetini okumuştur.

فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ يُسَارِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ نَخْشَىٰ أَن تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ ۚ
فَعَسَى اللَّهُ أَن يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِّنْ عِندِهِ فَيُصْبِحُوا عَلَىٰ مَا أَسَرُّوا فِي أَنفُسِهِمْ
نَادِمِينَ ﴿٥٢﴾

52- Kalblerinde hastalık bulunanların, onlara doğru koştuğunu görürün. "Bize kötülük isabet etmesinden korkarız." derler. Umulur ki Allah bir fetih ihsan eder veya katından bir emir gönderir de, içlerinde gizlediklerine pişman olurlar.

Ey Muhammed, Abdullah b. Übey gibi, kalblerinde şüphe ve münafıklık hastalığı bulunanların, Yahudi ve Hristiyanları dost edinmeye ve onlara yaranmaya koşuştuklarının görürsün. O koşuşanlar: "Başımıza bir bela gelir de onla-

---

105 Tağlib oğulları, önce müşrik iken sonra Hristiyan olan Araplardır.

106 Müminlerin kimleri dostlar edinmesinin icab ettiği hususunda şu âyet-i kerimeleri de hatırlamak lazımdır. "Ey iman edenler, benim düşmanımı da sizin düşmanınızı da dost edinmeyin. Siz onlra sevgi gösteriyorsunuz. Halbuki onlar size gelen hakkı inkâr ettiler. Peygamberi ve sizi, rabbiniz olan Allah'a iman ettiği için yurdunuzdan çıkarıyorlar. Eğer siz, benim yolumda cihad için ve rızamı talep için yurdunuzdan çıktıysanız onları dost edinmeyin. Onlara olan sevginizi gizlersiniz. Oysa ben sizin gizlediklerinizi de açığa vurduklarınızı da çok iyi bilirim. İçinizden kim, benim ve sizin düşmanlarımızı dost edinirse şüphesiz o, doğru yoldan sapmıştır." (60/1) Yahudi ve Hristiyanları dost edinmeye çalışan müslümanların bu âyetleri çok iyi okumaları ve ona göre davranmaları gerekmektedir. Müminler bilmelidirler ki Yahudi ve Hristiyanları hoşnut etmek ve onlarla gerçek anlamda dost olmak asla mümkün değildir. Bu hususta diğer bir âyet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır: "Kendi dinlerine uymadıkça Yahudi ve Hristiyanlar senden asla razı olmayacaklardır. De ki: "Hidayet ancak Allah'ın hidayetidir. Yemin olsun ki sana ilim geldikten sonra şayet onların arzularına uyarsan, Allah'tan sana ne bir dost ne de bir yardımcı vardır." (2/120

rın yardımına muhtaç oluruz korkusuyla onları dost ediniyoruz." derler. Umulur ki Allah, düşmanlarına karşı müminlere zafer ihsan eder ve fetih nasib eder yahut katından bir emir gönderir de müminleri kâfirlerden üstün kılar. Böylece Yahudi ve Hristiyanları dost edinmeye koşuşan o münafıklar, kalblerinde gizledikleri sevgi ve dostluktan dolayı pişman olurlar.

*Müfessirler, bu âyette, kendilerinde hastalık bulunduğu beyan edilen kişilerden kimlerin kasdedildiği hususunda çeşitli görüşler zikretmişlerdir:

a- Atıyye b. Said ve Ubade b. el-Velid'e göre burada, kalblerinde hastalık bulunduğu zikredilen kimselerden maksat, Abdullah b. Übey b. Selul'dür. Çünkü o, "Ben, Yahudilerle olan dostluğumu bozmak istemiyorum. Başıma bir felaketin gelmesinden korkuyorum." demişti.

b- Mücahid, Katade ve Süddi'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette, kalblerinde hastalık bulunduğu beyan edilen kimselerden maksat, Yahudilere karşı samimi olan ve müminleri aldatan münafıklardır.

Mücahid diyor ki: "Bu âyet, Yahudilerle hoş geçinen, onlarla fısıldaşan ve çocuklarını onlara emzirten münafıklar hakkında nazil olmuştur.

Taberi diyor ki: "Bu âyet-i kerimenin, Yahudi ve Hristiyanları dost edinen, müminleri aldatan münafıklar hakkında nâzil olduğunu söyleyen görüş isabetli görüştür. Bu münafık, Abdullah b. Übey b. Selul de olabilir, başka biri de olabilir.

Âyet-i kerimede "Umulur ki Allah bir fetih ihsan eder veya katından bir emir gönderir de içlerinde gizlediklerine pişman olurlar." buyurulmaktadır.

Katade'ye göre burada zikredilen "Fetih"ten maksat, Allah'ın vereceği hükümdür. Süddi'ye göre ise Mekke'nin fethidir.

Taberi diyor ki: "Fetih kelimesi Arapça'da "Hüküm vermek" mânâsına gelir. Nitekim bu âyet-i kerimedeki (بالفتح) kelimesi "Hüküm ver" mânâsına gelmektedir. "Ey rabbimiz, kavmimizle bizim aramızda hak ile hükmünü ver. Sen hüküm verenlerin en hayırlısısın." [107] Ancak buradaki fethin, Mekke'nin fethi mânâsına gelmesi de mümkündür. Zira Allah tealanın, iman ehli ile inkâr ehli arasında verdiği en büyük hükümlerden biri de Mekke'nin fethedilmesine dair verdiği hükümdür. Allah teala bü hükmüyle küfür ve nifak ehline, sözünü mutlaka yücelteceğine ve kâfirlerin tuzaklarını mutlaka etkisiz hale getireceğine dair hükmünü vermiştir.

Âyetin bu bölümünde zikredilen "Allah'ın, katından göndereceği bir emir"den maksat ise Süddi'ye göre ehl-i kitabın, boyun eğerek zillet içinde ciz-

107 A'raf suresi, 7/89

ye vermelerine dair emirdir.

Taberi diyor ki: "Allah'ın, katından göndereceği emir cizye de olabilir başka bir şey de. Ancak her halü kârda bu emrin, münafıkların hoşuna gitmeyen, müminleri kâfirlere karşı aziz kılacak olan bir emir olduğu muhakkaktır.

وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا أَهَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ إِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ ۚ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَأَصْبَحُوا خَاسِرِينَ ﴿٥٣﴾

53- İman edenle, birbirlerine: "Sizinle beraber oduklarına dair Allah'a ağır yeminler edenler bunlar mıdır?" derler. Onların ameleri boşa gimiştir ve hüsrana uğramışlardır.

İman edenler, münafıkların haline şaşarak "Bizimle beraber olacaklarına dair şunlar mı ağır yeminler ediyorlar?" derler. O münafıkların yaptıkları boşa gitmiştir. Karşılığında hiçbir şey alamayacaklardır. Onlar hüsrana uğramışlardır.

*Taberi bu âyet-i kerimenin başındaki (يَقُولُ) fiilinin kıraatında üç görüş olduğunu söylemiştir:

a- Medineliler bu kelimenin başında (و) harfi olmaksızın (يَقُولُ) şeklinde okumuşlardır. Bu kıraata göre bu âyet-i kerime ile bundan önceki âyet-i kerime birbirleriyle iç içedirler. Ve izahları şöyledir: "Allah bir fetih ihsan eder veya katından bir emir gönderir de münafıklar, içlerinde gizledikleri, Yahudi ve Hristiyanları dost edinme hallerine pişman olurlar. Müminler de onların bu hallerine ve yalan yere yeminler ederek Allah'a karşı cür'etkâr davranmalarına hayret ederek derler ki: "Bunlar mı bizimle beraber olduklarına dair Allah'a bütün güçleriyle yemin ediyorlardı? Halbuki bunlar, bütün yeminlerinde yalancı imişler."

b- Bir kısım Basralılar ise bu kelimenin başında (و) harfi bulunarak sonunu da üstün olarak (وَيَقُولَ) şeklinde okumuşlardır. Bu cümlenin bundan önce zikredilen (و) harfi ile üstün okunan (يَأْتِيَ) cümlesine (و) harfi ile atfedildiğini söylemişlerdir. Bu kıraata göre iki âyetin birbirleriyle bağlantısı olan bölümlerinin mânâsı şöyledir: "Umulur ki Allah bir fetih ihsan eder veya katından bir emir gönderir de onunla müminleri, düşmanları olan kâfirlere galip getirir. Münafıklar da içlerinde gizledikleri, kâfirleri dost edinme hallerinden dolayı pişman olurlar. Yine umulur ki o zaman müminler, münafıklara: "Bizimle beraber olduklarına dair bütün güçleriyle Allah'a yalan yere yemin edenler bunlar mıydı?" derler.

c- Kûfe kurraları ise bu âyetin başına (و) harfi ile ve (يَقُولُ) fiilinin sonunu ötreli olarak (وَيَقُولُ) şeklinde okumuşlardır. Bu kıraata göre bu âyet müstakil bir âyettir.

Taberi diyor ki: "Bizim kıraatımız bu son kıraat şekline göredir. Çünkü biz doğudaki insanların ellerinde bulunan Kur'an'ların yazısı şu şekildedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ
أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ
لَوْمَةَ لَائِمٍ ذَٰلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٤﴾

54- Ey iman edenler, sizden kim dininden dönerse, bilsin ki Allah onların yerine kendisinin onları, onların da kendisini sevdiği, müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı ise güçlü ve şerefli olan, Allah yolunda cihad eden, kınayanın kınamasından korkmayan bir kavim getirir. İşte bu, Allah'ın bir lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah, geniş ihsan sahibidir. Herşeyi çok iyi bilendir.

Ey iman edenler, sizden kim, hak din olan İslamdan döner de Yahudi veya Hristiyan dinlerine yahut başka bir dine girer yahut da dinsiz olarak kalırsa bilsin ki Allah onun yerine, kendisinin onları sevdiği, onların da kendisini sevdiği, müminlere karşı alçak gönüllü ve mehametli, kâfirlere karşı ise sert ve şiddetli olan, Allah yolunda cihad eden, hak yolunda kınayanın kınamasından korkmayan bir kavim getirir. Bunu yapmak Allah'ın bir lütfudur. Allah, o lütuf ve ihsanını dilediğine verir. Allah, lütfu bol olandır. Ona layık olanı çok iyi bilendir.

*Taberi diyor ki: "Allah tealanın İslamdan çıkanlara yaptığı bu tehdidi, ezeli ilminde Resulullah'ın vefatından sonra, dinden çıkacaklarını bildiği kimselere aittir. İslam dinine girerek artık ondan çıkmayan ve onu tahrif etmeyen kimselere ait olan vaadi ise yine Allah tealanın ezeli ilminde bir kısım insanların İslama girdikten sonra onda dosdoğru devam edeceklerini bildiği kimselere aittir. Nitekim Resulullah'ın vefatından sonra bir çok Bedevi ve bazı şehirliler, dinlerinden çıkıp mürted olmuşlar, Allah teala da onların yerine, kararlı, sebatlı müminleri getirmiş, böylece müminlere vaadini yerine getirmiş, mürdedlere olan tehdidini de uygulamıştır.

Muhammed b. Ka'b el-Kurezi demiştir ki: "Ömer b. Abdülaziz Medine valisi iken onu yanına çağırmış ve demiştir ki: "Ey Ebu Hamza, bir âyet, dün gece beni uyutmadı." Muhammed b. Ka'b da: "Ey Emir, o âyet hangi âyettir?"

dedi. Ömer b. Abdülaziz bu âyeti okudu. Muhammed b. Ka'b da "Allah teala bu âyette zikrettiği müminlerden, Kureyş idarecilerinden haktan dönenleri kastetmiştir." demiştir.

Taberi diyor ki: "Müfessirler, bu âyet-i kerimede, dinden çıktıkları için yok edilecekleri zikredilen kimselerden ve onların yerine getirilecek kararlı müminlerden kimlerin kasdedildiği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.

a- Hasan-ı Basri, Dehhak ve Katade'den nakledilen bir görüşe göre bu âyette dinden çıkacakları bildirilen kişilerden maksat, Resulullah'ın vefatından sonra Hz. Ebubekir'in Hilafeti döneminde, zekat vermemekte direterek mürted olan kişilerdir. Onların yerine getirilecekleri beyan edilen kararlı müminlerden maksat ise, dinden çıkanlara karşı savaşan Hz. Ebubekir ve arkadaşlarıdır.

Bu hususta Katade diyor ki: "Allah teala bu âyet-i kerimeyi indirdiğinde bir kısım insanların daha sonra dinden çıkıp mürted olacaklarını biliyordu. Allah teala, Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v.) in ruhunu alınca Medine halkı, Mekke halkı ve Bahreyn halkı dışında Araplar'ın geneli dindin çıktılar ve dediler ki: "Namaz kılarız fakat zekat vermeyiz. Vallahi mallarımız gaspedilemez."

Bunlar hakkında Ebubekir konuştu. Ona denildi ki: "Eğer bunlar zekatın ne demek olduğunu anlamış olsalardı onu verirlerdi. Hatta daha fazla da verirlerdi." Ebubekir de dedi ki: "Hayır vallahi, Allah'ın "Namazı kılın zekatı verin." [108] şeklinde birlikte zikrettiği şeylerin arasını ayırmam. Eğer onlar Allah'ın ve Resulünün farz kıldığı bir yuları dahi vermeye engel olurlarsa o uyları alıncaya kadar onlarla savaşırım." Bunun üzerine Allah teala, Ebubekirle birlikte, müslüman ordusunu gönderdi. Ebubekir onlara karşı Resulullah'ın savaştığı hususlar için savaştı. İslamdan çıkıp zekatı vermeyenleri, esir aldı, öldürdü ve ateşle yaktı. Nihayet onlar, zekat vermeyi, zelil ve sindirilmiş olarak kabul ettiler. Bunun üzerine Ebubekir'e, Araplardan çeşitli heyetler geldi. Ebubekir de onları rüsvay eden bir planla, köklerini kazıyacak savaş arasında serbest bıraktı. Onlar, kendileri için daha kolay olduğundan rüsvay eden planı seçtiler. O da kendilerinden öldürülenlerin cehennemde olduklarını, müminlerden ölenlerin ise cennetlik olduklarını kabul etmeleri, müslümanlardan aldıkları malları geri vermeleri, müslümanların onlardan aldığı malların ise müslümanlara helal olduğunu kabul etmeleri planı idi.

b- Iyad el-Eş'ari'ye göre ise bu âyette, mürted olanların yerine gelecekleri beyan edilen istikrarlı müminlerden maksat, Ebu musa el-Eş'ari'nin kavminden gelecek olan Eş'arilerdir.

Iyad el-Eş'ari diyor ki: "Bu âyet nazil olunca Resulullah kendisinde bulu-

108 Bakara suresi, 2/43

nan bir şeyle Ebu Musa el-Eş'ari'ye işaret etti ve dedi ki: "Mürted olanların yerine gelecek olanlar, bunun kavmidir."

c- Mücahid, Şehr b. Havşeb ve Muhammed b. Ka'b'e göre bu âyette mürted olanların yeride getirilecekleri beyan edelin insanlardan maksat Yemen halkıdır.

d- Süddi'ye göre ise bu âyette, mürted olanların yerine getirilecekleri beyan edilen kararlı müminlerden maksat, Resulullah'ın yardımcıları olan Ensardır.

Taberi diyor ki: "Bize göre bu görüşlerden, doğru olmaya daha layık olanı, hakkında Resululah'tan hadis rivayet edilen görüştür. O da "Dinlerinden çıkan mürtedlerin yerine getirilecek kararlı müminlerden maksat, Yemen halkından Ebu Musa el-Eş'ari'nin kavmidir." diyen görüştür. Şayet bu hususta Resulullah'tan hadis zikredilmemiş olsaydı bu kararlı müminlerden maksadın Hz. Ebubekir ve arkadaşları olduğunu söylerdim. Çünkü Resulullah'ın döneminde müslüman iken vefatından sonra dinden çıkıp mürted olan insanlara karşı savaşanlar, Ebubekir ve arkadaşlarıdır."

Taberi, sözlerine devamla diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki: "Yemen halkı, Hz. Ebubekir'le birlikte mürtedlere karşı savaştıysalar, sizin bu âyeti Yemen halkına yorumlamanız isabetlidir. Savaşmadıysalar, âyeti Yemen halkına nasıl yorumlarsınız?" Cevaben denilir ki: "Allah teala bu âyette, mürted olanları yok edip yerlerine daha hayırlı olan insanları getireceğini beyan etmiş, getireceği insanların, mutlaka o mürtedlerle savaşmış olacaklarını beyan etmemiştir. Bu itibarla Hz. Ebubekir döneminde Yemenliler'in, mürtedlere karşı savaşmamış olmaları, bu âyette zikredilen kararlı müminler olmamalarını icabettirmez. Nitekim Hz. Ömer döneminde, Yemenliler, müslümanlar için Bedevi Araplar'dan daha faydalı olmuşlardır.

إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ ﴿٥٥﴾

55- Sizin dostunuz sadece Allah, onun Peygamberi ve namazı kılan ve Allah'a boyun eğerek zekatı veren müminlerdir.

*Allah teala bu âyet-i kerimede müminlerin, Allah'ın Peygamberlerinden ve kendi dinlerinden olan müminlerden başka hiçbir dostları olmadığını belirterek Yahudi ve Hristiyanlar gibi din düşmanlarını dost edinenlerin, yanlış bir yol seçtiklerini, sonunda mutlaka pişman olacaklarını veya o dost edindikleriyle beraber olacaklarını bildirmektedir.

İshak b. Yesar ve Atiyye b. Sa'd bu âyet-i kerimenin, Kaynuka Yahudileriyle olan dostluğunu ve antlaşmasını bozup ancak Allah Resulünü ve müminleri dost edindiğini bildiren Ubade b. es-Samit hakkında nâzil olduğunu söylemişlerdir.

Âyet-i kerimenin "Namazı kılarlar, rüku ederek (boyun eğerek) zekatı verirler." bölümünün kimin hakkında indiği huusunda iki görüş zikredilmiştir.

Bazılarına göre bu âyet, bütün müminler hakkındadır. Süddi, Ebu Cafer, Utbe b. Ebi Hakim ve Mücahid'e göre ise âyetin bu bölümü Hz. Ali hakkında nâzil olmuştur. Çünkü Hz. Ali namazda rüku ederken yanından geçen dilenci ondan bir şey istemiş Hz. Ali de onu yüzüğünü vermiştir. Bu sebeple "Rüku ederken zekatlarını verirler" şeklinde vasıflandırılmıştır.

وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ ﴿٥٦﴾

56- Kim Allah'ı, Resulünü ve iman edenleri dost edinirse, şüphesiz ki Allah'ın taraftarları galip geleceklerdir.

*Allah teala bu âyet-i kerimede de Yahudilerden ve diğer Allah düşmanlarından uzak olup, Allah'ı, Peygamberi ve müminleri dost edinenlerin, Allah'ın taraftarları olduklarını, bu itibarla sonunda mutlaka galip geleceklerini ve kâfirlerden korkularak onlaın dostluğuna sığınılmaması gerektiğini beyan ediyor. Kâfirlerden korkarak onlarla dostluk kuranlara, sonunda müminlerin galip geleceklerini, bu itibarla onların dostluklarını bırakmamalarını bildiriyor.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُوًا وَلَعِبًا مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَالْكُفَّارَ أَوْلِيَاءَ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾

57- Ey iman edenler, sizden önce kendilerine kitap verilenlerle, kâfirlerden dininizi alay ve eğlence konusu yapanları dost edinmeyin. Eğer iman ediyorsanız Allah'tan korkun.

Ey iman edenler, ehl-i kitap olan Yahudi ve Hristiyanlardan ve putlara tapan müşriklerden, dininizle istihza edip onu eğlenceye alanları dostlar ve yardımcılar edinmeyin. Onlar size, dostluk ve samimiyet gösterseler dahi siz bunu yapmayın. Eğer âhirete ve orada Allah'ın, sizi hesaba çekeceğine iman ediyorsanız Allah'tan korkun. Emirlerine karşı gelmeyin.

*Âyet-i kerimede, daha önce kendilerine kitap verildiği beyan edilen in-

sanlardan maksat, Yahudi ve Hristiyanlardır. Allah teala, müminlere bunları yardımcı edinmemelerini, onları kardeş saymamalarını ve onlarla dostluk antlaşmaları yapmamalarını emretmiştir. Çünkü ehl-i kitaptan olan bu insanlar, müminlere karşı dost gibi görünseler dahi onlara ellerinden gelen kötülüğü yapmaktan geri durmazlar.

Yahudilerin, müminlerin dini ile istihza etmeleri şu şekilde olurdu. Onlardan biri, kâfir olduğu halde müminlere kendisinin de mümin olduğunu söyler biraz zaman geçtikten sonra yine diliyle kâfir olduğunu açıklardı. Böylece din ile oynar ve onu alaya almak isterdi. Allah teala bu gibi münafık Yahudilerin kötü fiillerini beyan ederek diğer bir âyet-i kerimede şöyle buyurmuştur: "İman edenlerle karşılaştıkları zaman "İman ettik." derler. Şeytanlarıyla başbaşa kalınca da "Şüphesiz biz, sizlerle beraberiz. Onlarla sadece alay ediyoruz." derler. (109)

Bu hususta Abdullah b. Abbas diyor ki: "Rifaa b. Zeyd ile Süveyd b. el-Haris önce müslüman olduklarını açıkladılar, sonra münafık oldular. Müslümanlardan bir kısım insanlar, bunlara dostluk besliyorlardı. Allah teala bu iki kişi hakkında "Ey iman edenler, sizden önce kendilerine kitap verilenlerle kâfirlerin, dininizi alay ve eğlence konusu yapanları dost edinmeyin" âyetini indirdi.

Âyette zikredilen "Kâfirler"den maksat ise, putlara tapan müşriklerdir. Allah teala, müminlere, bu gibi kâfirleri dost edinmelerini de yasaklamıştır.

وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ اتَّخَذُوهَا هُزُوًا وَلَعِبًا ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٥٨﴾

58-Namaza çağırıldığınız zaman onu alay ve eğlence konusu yaparlar. Bu, onların, akıllarını kullanmayan bi kavim olmalarındandır.

Ey müminler, sizin müezzininizin ezan okuyup sizi namaza davet ettiğinde, Yahudi, Hristiyan ve müşriklerden olan kâfirler, sizin bu davetinizi alaya alır, onu oyuncak yapmak isterler. Bu da, rablerini bilmemelerinden ve namaza çağrıyı kabul etmenin kendileri için ne kadar faydalı olduğunu idrak edememelerindendir. Yine bu davranışları, namaza çağıran ezanla alay edenlerin cezasının ne olacağını düşünememelerindendir. Eğer bunun cezasını düşünecek olsalardı elbette böyle davranmazlardı.

*Süddi diyor ki: "Medinede Hristiyan olan bir adam vardı. Müezzinin ezan okurken "Eşhedü enne Muhammeden Resulullah" dediğini duyunca şöyle

109 Bakara suresi, 2/14

dedi: "Ateşte yanası yalancı" Bir gece bu Hristiyanın hizmetçisi, kendisi ve ailesi uyurken elinde bir ateşle içeri girdi. Ateşten bir parça düştü ve ev yanarak o kişi ve ailesi öldü.

قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ هَلْ تَنقِمُونَ مِنَّآ إِلَّآ أَنْ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبْلُ وَأَنَّ أَكْثَرَكُمْ فَٰسِقُونَ ﴿٥٩﴾

59- Ey Muhammed, de ki: "Ey kitap ehli, sadece Allah'a, bize indirilene ve daha önce indirilenlere iman ettiğimizden ve sizin de çoğunuzun fasıklar olduğunuzdan dolayı mı bize kızıyorsunuz?

Ey Muhammed, dininizle alay edip onu eğlenceye alan kitap ehline de ki: "Siz, bizim sadece Allah'a, bize indirilen Kur'an'a, bizden önce indirilen ilahi kitaplara iman ettiğimiz için mi ve sizlerin çoğunuzu da Allah'a itaatten ayrılarak fasıklar olduğunuz için bizi sevmiyor ve bize kızıyorsunuz? Aslında sizin bize kızdığınız bu husus, bizim için bir kusur değil bir meziyettir. Bundan dolayı ayıplanmamız değil takdir edilmemiz gerekir.

*Abdullah b. Abbas bu âyet-i kerimenin bir kısım Yahudiler hakkında indiğini söylemiş ve demiştir ki: "İçlerinde Ebu Yasir b. Ahtab Rafi b. Ebi Rafi, Azur, Zeyd, Halid, Âzâ b. Âzâr ve Eşya'ın da bulunduğu bazı Yahudiler Resulullah'a geldiler ve ona Peygamberlerden kimlere iman ettiğini sordular. Resulullah da onlara dedi ki: "Ben, Allah'a, bize indirilene, ibrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve torunlara indirilene, Musa'ya ve İsa'ya indirilenlere ve rableri tarafından bütün Peygamberlere verilenlere iman ediyorum. Biz, onların arasında bir ayırım yapmayız. Biz, Allah'a teslim olanlarız." Resulullah İsa'yı zikredince Yahudiler, onun Peygamberliğini inkâr ettiler ve dediler ki: "Biz, ona iman edene iman etmeyiz." İşte bunun üzerine: "De ki: Ey kitap ehli, sadece Allaha, bize indirilene ve daha önce indirilenlere iman ettiğimizden ve sizin de çoğunuzun fasıklar olduğunuzdan dolayı mı bize kızıyorsunuz?" âyeti nâzil oldu.

قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُم بِشَرٍّ مِّن ذَٰلِكَ مَثُوبَةً عِندَ ٱللَّهِ ۚ مَن لَّعَنَهُ ٱللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمُ ٱلْقِرَدَةَ وَٱلْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ ٱلطَّٰغُوتَ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضَلُّ عَن سَوَآءِ ٱلسَّبِيلِ ﴿٦٠﴾

60- De ki: "Allah tarafından bir cezaya çarptırılma bakımından size bunlardan daha kötüsünü haber vereyim mi? Onlar o kimselerdir ki Allah onlara lanet etmiş ve gazabına uğratmış, o kimselerden, maymunlar, domuzlar ve tağuta tapanlar yapmıştır. İşte bunlar, makamları en kötü, yolları da en sapık olanlardır".

Ey Muhammed, sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve kâfirlerden, sizin dininizle alay eden ve onu eğlenceye alan kâfirlere de ki: "Ben sizlere, alaya aldığınız bizlerden, Allah katındaki cezası bakımından daha kötü olanları haber vereyim mi? Allah katında cezası daha kötü olan o insanlar, Allah'ın, lanetine uğratarak rahmetinden uzaklaştırdığı, kendilerine gazap ettiği, içlerinden bir kısmını, maymunlara, domuzlara dönüştürdüğü bir kısmını da tağutlara taptırdığı kimselerdi. İşte onlar dünyada da âhirette de sizin kızdığınız bizlerden, yerleri daha kötü olanlar ve yolları daha sapık olanlardır. Ey kâfirler, sizler bizi, Allah'a iman etmemiz ve Allah'ın kitaplarını ve peygamberlerini tasdik etmemizden dolayı ayıplıyorsunuz. Aslında ayıplanacak olanlar, Allah'ın lanetine uğrattığı, gazap ettiği ve kendilerini maymunlara ve domuzlara çevirdiği ve tağutlara taptırdığı kimselerdir. Çünkü Allah tarafından cezalandırılma bakımından en fena durumda olanlar bunlardır. İşte bunlar, makamları en kötü, yolları da en sapık olanlardır. Sizler de böyle misiniz yoksa değil misiniz? Bir düşünün".

* Görüldüğü gibi âyet-i kerime, Yahudilere işaret etmektedir. Onların çirkin davranışlarını ve güzel olmayan ahlaklarını zikrederek onlara şöyle demektedir: "Sizin alay ettiğiniz bu müminler mi daha kötüdür yoksa Allah'ın, lanetine ve gazabına uğrattığı, maymunlara ve domuzlara çevirdiği ve tağutlara kulluk ettirdiği kimseler mi?"

Taberi diyor ki: "Bir kısım insanların maymunlara dönüştürülmelerinin sebebini bu kitabımızın bundan önceki bölümünde kısmen zikrettik. Geriye kalan bölümü de yeri geldiğinde zikredeceğiz".

İsrailoğullarından bir kısmının domuza çevrilmelerinin sebebi ise Amr b. Kesir b. Eflah tarafından şu şekilde anlatılmıştır: "İsrailoğullarının domuzlara dönüştürülmesi şöyle olmuştur: İsrailoğullarının kasabalarından birinde, onlardan bir kadın bulunuyordu. İsrailoğullarının kralı da o kasabada yaşıyordu. İsrailoğulları helak olmaya odoğru sürükleniyorlardı. Ancak o kadın müslümanlığın temel esaslarından kalan hükümler üzere yaşıyordu. Onlara sımsıkı bağlıydı. O kadın, insanları Allah'a davet etti. Bunun üzerine çevresinde insanlar toplandı ve onun emrine itaat ettiler. Kadın onlara dedi ki: "Sizin, Allah'ın dini uğrunda cihad etmeniz ve kavminizi ona davet etmeniz gerekir. Haydi gidip bunu yapın. Ben de bu işe gidiyorum". Kadın davete çıktı. Bunun üzerine kral, adamlarıyla birlikte onun karşısına çıktı. Onun bütün adamlarını öldürdü. Kadın kaçıp onla-

nın elinden kurtuldu. Ve yine insanları Allah'a davet etmeye devam etti. İnsanlar tekrar onun etrafında toplanmaya başladı. Kadın yeteri kadar insan topladığı kanaatine varınca onlara da çıkıp cihad etmelerini ve dini tebliğ etmelerini emretti. Onlar da çıktılar. Kadın da onlarla beraber çıktı. Bu defa bu insanların hepsi öldürüldü. Kadın yine kaçıp kurtuldu. Yine insanları Allah'a davet etti. Birtakım insanlar çevresinde toplanıp onu dinleyince onlara da çıkıp cihad etmelerini ve dini tebliğ etmelerini emretti. Onlar da bu maksatla çıktılar. Kadın da onlarla birlikte çıktı. Bu insanların da hepsi öldürüldü. Kadın ise yine kaçıp kurtuldu. Fakat bu defa geri çekildi, ümitsizliğe kapıldı ve kendi kendine "Sübhanallah, eğer bu dinin dostu ve yardımcısı varsa elbette ki bundan sonra yardım eder." dedi. Geceyi üzüntülü olarak geçirdi. Kasaba halkı ise kasabanın çevresinde domuzlar olarak dolaşmaya başladılar. Çünkü Allah onları o gece domuza çevirmişti. Kadın sabahleyin onların halini görünce dedi ki: "Bugün iyice anladım ki Allah, dinini aziz kıldı ve emrini yerine getirdi." İşte İsrailoğullarının domuzlara dönüştürülmesi bu kadın sebebiyle olmuştur.

عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: سُئِلْنَا رَسُولَ اللهِ (ﷺ) عَنِ الْقِرَدَةِ وَالْخَنَازِيرِ أَهِيَ مِنْ نَسْلِ الْيَهُودِ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ) إِنَّ اللهَ لَمْ يَلْعَنْ قَوْمًا قَطُّ فَمَسَخَهُمْ فَكَانَ لَهُمْ نَسْلٌ حِينَ يُهْلِكُهُمْ وَلَكِنْ هَذَا خَلْقٌ كَانَ ، فَلَمَّا غَضِبَ اللهُ عَلَى الْيَهُودِ مَسَخَهُمْ فَجَعَلَهُمْ مِثْلَهُمْ.

Abdullah b. Mes'ud'dan rivayet edildiğine göre bir gün Resulullah (s.a.v.)'den, maymun ve domuzlar hakkında "Acaba bu hayvanlar, bunların şekline giren Yahudilerin soyundan mı gelmedir?" diye soruldu. Resulullah şu cevabı verdi: "Allah'ın, lanetine uğratarak, başka yaratıklar şekline döndürdüğü her topluluk yok olup gitmiştir, soyları kalmamıştır. Bu maymun ve domuzlar, daha önce var olan soylarının devamıdır. Allah, Yahudilere gazabedince onları maymunlar ve domuzlar şekline çevirmişti."(110)

وَإِذَا جَآءُوكُمْ قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا وَقَد دَّخَلُوا۟ بِٱلْكُفْرِ وَهُمْ قَدْ خَرَجُوا۟ بِهِۦ ۗ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا۟ يَكْتُمُونَ ﴿٦١﴾

61- Onlar size geldikleri zaman: "İman ettik." derler. Oysa yanınıza kâfir olarak girip, kâfir olarak çıkmışlardır. Allah onların, gizlediklerini

110 Ahmed b. Hanbel, Müsned, C. 1, S. 395, 397, 421 / Müslim K. el Kader b. 33 Hadis N. 2663.

çok iyi bilir.

Yahudilerin münafıkları size geldikleri zaman: "Dininizin ve Peygamberinizin getirdiğini tasdik ettik." derler. Halbuki onlar, yanınıza girdiklerinde de yanınızdan çıktıklarında da kâfirdirler. Fakat onlar, kâfirliklerini sizden gizlerler ve bunun, Allah'tan da gizli kalacağını zannederler. Bu onların cehaletindendir. Çünkü Allah, içlerinde gizledikleri kâfirliği çok iyi bilmektedir.

* Katade bu âyetin izahında diyor ki: "Yahudilerden bazı insanlar, Resulullah'ın yanına geliyor ve ona, iman ettiklerini, getirdiklerine razı olduklarını söylüyorlardı. Halbuki onlar, sapıklıklarına ve inkârcılıklarına sımsıkı bağlı idiler. Onlar, Resulullah'ın yanına girerken de böyle idiler, çıkarken de."

İbn-i Zeyd de diyor ki: "Ehl-i kitap olan Yahudilerden bir kısım insanlar şu âyette zikredildiği gibi davranırlardı. "Kitap ehlinden bir cemaat şöyle dedi: "İman edenlere indirilenlere günün başlangıcında iman edin. Sonunda inkâr edin. Umulur ki dinlerinden dönerler."(111)

Evet, onlar ehl-i kitaptan olan kendi kâfirlerine ve şeytanlarına döndükleri zaman inkârlarıyla birlikte dönerlerdi.

وَتَرَىٰ كَثِيرًا مِّنْهُمْ يُسَارِعُونَ فِي الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتَ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٢﴾

62- Onların çoğunun günaha, düşmanlığa ve haram yemeye koşuştuklarını görürsün. Bu yaptıkları ne kötü bir şeydir.

Ey Muhammed, o Yahudilerden çoğunun, günah işlemeye ve azgınlığa düşerek haddi aşmaya, rüşvet ve diğer haramları yemeye koşuştuklarını görürsün. Yemin olsun ki onların yaptıkları ne kötüdür.

* Süddi, bu âyette zikredilen günahtan maksadın, inkârcılık olduğunu söylemiş, âyet-i kerimede, Yahudilerin, inkâra koştuklarının bildirilmek istendiğini ifade etmiştir.

İbn-i Zeyd ise, buradaki günahtan maksadın, inkârcılık dahil her türlü günah olduğunu söylemiş, Allah Teala'nın, Yahudilerin her çeşit günaha koşuştuklarını bildirdiğini ifade etmiştir.

Katade de demiştir ki: "İşte her gün sizin aranızda bulunan Yahudiler

111 Âl-i İmran Suresi, 3/72.

böyledir. Âyet, onların hallerini beyan etmektedir."

لَوْلَا يَنْهَاهُمُ الرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْإِثْمَ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتَ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿٦٣﴾

63- Rablerine hakkıyla kulluk edenler ve âlimler onları, yalan söylemek ve haram yemekten men etmeli değil miydiler? Bu işledikleri ne kötü bir şeydir.

Günah işlemeye, azgınlığa, hüküm verme karşılığında rüşvet almaya koşuşan bu Yahudilerin ileri gelenleri olan idarecileri ve âlim olan komutanları, bunları, yalan söylemekten, yalan yere şahitlik etmekten ve insanlar arasında verdikleri hükümler karşılığında rüşvet yemekten alıkoymalı değiller miydi? Yemin olsun ki, Yahudilerin idarecilerinin ve âlimlerinin yaptıkları bu şeyler, ne kötüdür.

* Abdullah b. Abbas ve Dehhak diyorlar ki: "Kur'an-ı Kerim'de, âlimleri bu âyetten daha şiddetli bir şekilde kınayan ve korkutan başka bir âyet daha yoktur."(112)

Bu hususta Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurmuştur ki: "Eğer herhangi bir topluluk içinde günah işleyenler bulunur, o toplulukta günah işleyen kimseden daha güçlü ve engel olmaya daha muktedir kimseler de olur, buna rağmen o günahı işleyenlere mani olmazlarsa, Allah, o topluluğun hepsini azaba uğratır."(113)

وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا وَأَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ

112 Yahya b. Ma'mer diyor ki: "Hz. Ali (r.a.) hutbe okudu. Allah'a hamd edip onu gereği gibi övdükten sonra şöyle dedi: "Ey insanlar, sizden önceki insanlar günah işledikleri zaman din adamları ve âlimler onları bu günahlardan men etmedikleri için helak olmuşlardır. Onlar günah işlemeye devam edince, kendilerini, Allah'ın belaları yakalamıştır. Onların başına gelenler, sizin de başınıza gelmeden evvel, iyiliği emredin, kötülüğe mani olun ve iyi bilin ki, iyiliği emredip kötülüğe mani olmak bir insanın ne rızkını keser, ne de ecelini yaklaştırır."

113 İbn-i Mace K. el-Fiten bab. 20 HAdis No. 9004 / Ahmed b. Hanbel, Müsned, C.4, S. 361, 364, 366.

كُلَّمَآ أَوْقَدُوا۟ نَارًا لِّلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا ٱللَّهُ ۙ وَيَسْعَوْنَ فِى ٱلْأَرْضِ فَسَادًا ۚ وَٱللَّهُ
لَا يُحِبُّ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٦٤﴾

64- Yahudiler: "Allah'ın eli sıkıdır." dediler. Dediklerinden ötürü elleri bağlansın. Ve kendilerine lanet olsun. Aksine, Allah'ın (nimet veren) iki eli açıktır. Dilediği gibi sarfeder. Şüphesiz ki Rabbinden sana indirilenler, onların çoğunun azgınlığını ve inkârını artıracaktır. Biz onların arasına, kıyamete kadar düşmanlığı ve kini saldık. Ne zaman harp için bir ateş tutuştursalar Allah onu söndürür. Onlar, yeryüzünde bozgunculuğa koşarlar. Şüphesiz ki Allah, bozguncuları sevmez.

Yahudiler, Allah'a layık olmayan sıfatları isnad ederek "Allah bize karşı cimridir. Eli sıkıdır." demişlerdir. Onların elleri bağlansın. Hayır yapamaz olsunlar. Allah'a karşı bu yalan ve iftiralarından dolayı onlar, Allah'ın rahmetinden ve lütfundan uzaklaştırılmışlardır. Onların iddia ettikleri gibi Allah cimri değil, bilakis lütfu bol olandır. Dilediği gibi rızıklandırır. Ey Muhammed, Rabbin tarafından sana indirilen Kur'an, gizli taraflarını sana bildirdiğimiz bu Yahudilerden çoğunun ancak inkârda azgınlıklarını artırır. Onlar, Allah'ı, layık olmadığı sıfatlarla sıfatlandırmaları yanında, senin Peygamberliğini de inkâra kalkışırlar. Böylece azgınlıklarını daha da artırmış olurlar. Biz, ehl-i kitap olan Yahudi ve Hristiyanların arasına, kıyamet gününe kadar düşmanlık ve kin salmışızdır. Onlar, savaşmak için her birleştiklerinde Allah onları mağlup eder. Bölük pörçük yapar. Onlar, yeryüzünde Allah'a isyan ederek, onun âyetlerini ve Peygamberlerini yalanlayarak bozgunculuk çıkarırlar. Allah ise, kendi mülkünde, kendisine isyan ederek bozgunculuk çıkaranları sevmez.

* Allah Teala bu âyet-i kerime ile, Yahudilerin, Rablerine karşı nasıl cür'etkâr olduklarını, Rablerini layık olmayan sıfatlarla sıfatlandırdıklarını beyan etmekte, bu davranışlarından dolayı onları kınamakta ve inkârlarıyla Peygamberi Hz. Muhammed'e tanıtmaktadır.

Yahudiler, ötedenberi cehaletleri ve devam eden şımarıklıkları sebebiyle kendilerinden ayrılmayan, Allah'ın, kendilerine verdiği bol nimetlerine ve büyük günahlarını bağışlamasına rağmen nankörlük eden bir kavimdir.

Allah Teala bu âyetiyle, Peygamberi Hz. Muhammed'in, hak Peygamber olduğunu, kendi tarafından gönderildiğini ispatlamıştır. Zira, Resulullah'ın, bu âyetlerle bildirdiği haberler, Yahudilerin sadece ruhban ve hahamlarının bildikleri haberlerdi. Bu haberleri sadece okur yazarlığı olmayan ve ehl-i kitaptan herhangi bir âlim olmayan Araplar değil, âlim olmayan Yahudiler de bilmiyorlardı. Allah bu haberleri, Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v.)'e bildirdi ki, Resulul-

lah'ın, Yahudiler nezdinde hak Peygamber olduğu kesinleşsin ve onu inkâr hususunda hiçbir mazeretleri kalmasın.

Âyet-i kerimede "Yahudiler 'Allah'ın eli sıkıdır.' dediler." buyurulmaktadır. Bu ifadeden maksat, "Allah bize karşı nimetlerini kısıtlamıştır. Lütfu geniş değildir." demektir. Burada zikredilen "Allah'ın eli"nden maksat, Allah'ın nimetleri ve verdiği ihsanlardır. Âyet-i kerimede "Verilen ihsan" yerine "El" kelimesi kullanılmıştır. Zira insanlar, ihsanlarını ve iyiliklerini çoğu zaman elleriyle yaptıklarından bu ihsan ve iyiliklerin yerine onları yapan organ olarak "El" kelimesi kullanılmıştır. Bir insanın cömertliğinden bahsederken "Eli bol", cimriliğinden bahsederken de "Eli sıkı" şeklinde ifadeler kullanılmıştır. Nimet ve ihsanın yerine "El" kelimesinin kullanıldığı, Arapçanın şiirlerinde darb-ı mesellerinde sayılamayacak kadar çoktur. Allah Teala, Kur'an'ı Arap diliyle indirdiğinden Kur'an'da Arapçaya ait olan ifadeleri de zikretmiştir ki, Kur'an akıllara yaklaşmış olsun ve anlaşılsın. Yani, Allah Teala bu ifadeleriyle demek istemiştir ki: "Yahudiler dediler ki 'Allah bize karşı cimri, o bizden lütfunu esirgiyor. O, bize karşı âdeta eli boynuna bağlı olduğundan herhangi bir şey vermeyen, kimse gibidir.'

Allah Teala, Yahudilerin bu iftiralarından münezzeh olduğunu, nimetlerinin bol ve kuşatıcı olduğunu beyan ederek yine aynı mecazi üslupla buyurmuştur ki: "Bilakis Allah'ın iki eli de açıktır. O, dilediği gibi rızıklandırır. Bazısına bol rızık verirken, bazılarının rızkını kısar. Yani Allah, geniş lütuf sahibidir. O, ihsanında âdeta iki eli açık gibidir."

Abdullah b. Abbas, Mücühid, Katade ve Dehhak bu âyette zikredilen, "Allah'ın eli"nden maksadın, Allah'ın lütfu ve ihsanı olduğunu söylemişler Yahudilerin, "Allah'ın eli sıkıdır." şeklindeki sözleriyle "Allah cimridir, cömert değildir." demek istediklerini beyan etmişlerdir. Ancak Taberi'nin de vasıflandırdığı gibi tartışmacı insanlar bu âyette zikredilen "Allah'ın eli"nden neyin kastedildiği hususunda çeşitli görüşler zikretmişlerdir. Bunları şu şekilde özetlemek mümkündür:

a- Bazılarına göre buradaki "El" kelimesinden maksat "Nimet" demektir. Çünkü Araplar "Falanın benim üzerimde eli vardır." dediklerinde "Onun bana iyiliği ve ihsanı vardır." demek isterler.

b- Bazılarına göre burada zikredilen "El" kelimesinden maksat, "Kuvvet" demektir. Nitekim bu âyette zikredilen "Eller" kelimesi de "Kuvvet" anlamındadır. "Ey Muhammed, kuvvetli (el sahipleri) kullarımız İbrahim'i, İshak'ı ve Yakub'u hatırla."[114] âyetindeki "El" kelimesi buna misaldir.

---

114 Sa'd Suresi, 38/45.

c- Diğer bazılarına göre burada zikredilen "El" kelimesinden maksat, "Mülk" demektir. Yahudiler, "Allah'ın eli sıkıdır." derken "Allah'ın bize karşı mülkü ve hazineleri kapalıdır." demek istemişlerdir. Nitekim Araplar: "Filan kadının nikah akdi filan adamın elindedir." derken, "O kadın onun mülkündedir." demek isterler.

d- Başka bir kısım âlimlere göre ise bu âyette zikredilen "El" kelimesi, Allah Teala'nın sıfatlarından bir sıfattır. Ancak o, Âdemoğlunun organları gibi bir organ değildir. "El" kelimesinin, Allah Teala'nın sıfatlarından bir sıfat olduğu şunlardan anlaşılmaktadır:

aa- Allah Teala: "Ey İblis, iki elimle yarattığıma secde etmekten seni alıkoyan nedir?"[115] buyurarak Âdem'i elleriyle yarattığını ve bunun Âdem'e mahsus bir durum olduğunu beyan etmiştir. Şayet, "El" kelimesi "Kudret ve kuvvet" mânâsına olsaydı Hz. Âdem için böyle bir meziyeti zikretmeye gerek olmazdı. Çünkü bütün yaratıklar Allah'ın kudretiyle yaratılmıştır. Bütün yaratıkları Allah Teala yarattığı halde Hz. Âdem'i bizzat eliyle yaratmasının Âdem için bir şeref ve üstünlük olduğunu bildirmiştir. Bu da göstermektedir ki Allah Teala'nın eli, kuvveti, nimeti ve mülkünün dışında bir şeydir.

bb- Şayet "El" kelimesinden maksat, "Nimet" demek olsaydı âyetin devamında "Allah'ın iki eli açıktır." denmez "Eli açıktır." denirdi. Çünkü Allah'ın nimeti iki tane değil, kendisinin de beyan ettiği gibi saymakla bitmeyecek kadar çoktur. Bu hususta buyurulmaktadır ki: "Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız bitiremezsiniz."[116] Eğer buna itiraz edilerek denilecek olursa ki "Buradaki iki el'den maksat, iki nimet, iki nimetten maksat da "Nimet" demektir." Cevaben denilir ki: "Nimet kelimesi müfred olarak kullanıldığında Arapçanın üslubu gereği "Nimetler" mânâsına gelebilir. Nitekim "Asra yemin olsun ki insan ziyandadır."[117] âyetindeki insan kelimesi, "İnsanlar" demektir. Fakat tesniye olarak kullanılan bir kelime Arapçada hiçbir zaman çoğul mânâsına gelmemektedir.

cc- "El kelimesinin Allah'ın sıfatı olduğuna dair Resulullah'tan birçok haberler varid olmuş, âlimler ve müfessirler de böyle izah etmişlerdir.

Âyet-i kerimedeki "Şüphesiz ki Rabbinden sana indirilenler, onların çoğunun azgınlığını ve inkârını artıracaktır." buyurulmaktadır. Yani "Ey Muhammed, biz bu Yahudilerin, insanlardan gizledikleri ve ancak âlim ve hahamlarının bildikleri hükümleri sana bildirince ve onların: "Muhammed'in Peygamber olduğuna dair bize ne bir müjdeci, ne de bir uyarıcı geldi." şeklindeki bahanelerini ortadan kaldırıp senin Peygamberliğinin hak olduğunu ispatlayan meseleleri sa-

---

115 Sa'd Suresi, 38/75.
116 İbrahim Suresi, 14/34.
117 Asr Suresi, 103/1, 2.

na beyan edince bunlar, Yahudilerin, senin Peygamberliğini inkâr hususundaki aşırılıklarını ve Allah'ın büyüklüğünü inkârlarını iyice artırdılar. Onlar, Allah'ı cimrilikle vasıflandırır oldular."

Allah Teala âyet-i kerimenin bu bölümüyle Resulullah'a, Yahudilerin Rablerinin emirlerine karşı inatçı ve isyankâr insanlar olduklarını ve hakka boyun eğmediklerini, Resulullah'ın hak Peygamber olduğunu bildikleri halde sırf inatçılıklarından dolayı onu kabul etmediklerini bildirmekte ve böylece Resulullah'ı, Yahudilerin çirkin davranışları karşısında teselli etmektedir.

Âyet-i kerimede: "Biz onların arasına kıyamete kadar düşmanlığı ve kini soktuk." buyurulmaktadır. Burada, aralarına düşmanlık ve kinin sokulduğu insanlardan maksat, Yahudi ve Hristiyanlardır. Bunlar bu surenin elli birinci âyetinde zikredildiğinden, burada isimleri tekrarlanmamış, "Onlar" şeklinde zamir olarak zikredilmiştir.

Allah Teala, âyet-i kerimenin bu bölümüyle Yahudilerle Hristiyanlar arasında kıyamete kadar düşmanlık ve kinin sokulduğunu beyan etmektedir.

Âyet-i kerimede: "Ne zaman harp için bir ateş tutuştursalar Allah onu söndürür." buyurulmaktadır. Bu ifadeden maksat şudur: "Onlar müslümanlara karşı her işbirliği yaptıklarında Allah onları bölük pörçük eder. Onların amelleri ve niyetleri bozuk olduğundan Allah onların savaş planlarını bozar."

Reb'i b. Enes bu âyet-i kerimeyi, İsra Suresi'nde zikredilen Yahudiler hakkındaki âyetlerle irtibatlandırarak izah etmiş ve demiştir ki: "Allah Teala buyuruyor ki: "Biz, kitapta İsrailoğullarına "Şüphesiz ki yeryüzünde iki defa bozgunculuk çıkaracaksınız ve aşırı bir şekilde azgınlaşacaksınız." diye yazdık. Birinci bozgunculuğunuzun cezalandırma vakti geldiğinde, güçlü kuvvetli kullarımızı üzerinize saldık. Ülkenizin her yerini didik didik ettiler. Bu, mutlaka yerine gelen bir vaad idi." "Sonra sizi, üzerinize saldıranlara galip getirdik. Size mallar ve oğullar verdik, sayınızı çoğalttık."[118]

Reb'i b. Enes sözlerine devamla diyor ki: "İsrailoğulları birinci bozgunculuklarını yapmışlardı. Allah onların üzerine düşmanlar gönderdi. Düşmanları onların ülkelerini talan ettiler. Kadınlarının ırzına geçtiler, çocuklarını köle yaptılar. Mescid-i Aksa'yı yıktılar. Böylece zamanın akışını değiştirdiler. Sonra Allah onlara Peygamber gönderdi. İsrailoğullarının durumu öncekinden daha güzel oldu. Ne var ki onlar daha sonra Peygamberleri öldürerek ikinci bozgunculuğu yaptılar. Zekeriyya'nın oğlu Yahya'yı öldürdüler. Bunun üzerine Allah onlara Buhtunnasr'ı musallat etti. O da İsrailoğullarından öldürdüklerini öldürdü, esir aldıklarını esir aldı, Mescid-i Aksa'yı tahrip etti. Evet, iki bozgunculuk-

118 İsra Suresi, 17/4, 5, 6.

ları sonunda Buhtunnasr onlara musallat oldu. Allah Teala bu hususta şöyle buyurmaktadır: "..Yeryüzünde çıkardığınız ikinci bozgunculuğun cezalandırma vakti gelince, sizi, yüreklerinizden keder dökülür hale getirsinler, daha önce girdikleri gibi Mescid-i Aksa'ya girsinler ve ellerine geçirdikleri yeri yıksınlar diye düşmanlarınızı üzerinize salıvereceğiz. Belki Rabbiniz size merhamet eder. Eğer bozgunculuğa dönerseniz biz de cezalandırmaya döneriz.."[119]

Allah Teala, İsrailoğullarının yeryüzünde çıkardıkları ikinci bozgunculuktan ve onun cezasını çekmelerinden sonra onlara Üzeyir'i gönderdi. O, Tevrat'ı bilen, onu ezberleyen, onu yazıp Yahudiler için kitap haline getiren biriydi. Üzeyir de yaşadığı dönemde Tevrat'ı onlara tatbik etti. Onlar zamanla Tevrat'ı unuttular. Üzeyir öldü. Bazı olaylar cereyan etti. Onlar Allah'a verdikleri ahdi unuttular. Allah'ı cimrilikle itham ederek "Allah'ın eli sıkıdır." dediler. Üzeyir için: "O, Allah'ın oğluydu." dediler. Halbuki onlar daha önce Hristiyanların, Hz. İsa'ya "Allah'ın oğlu" demelerini ayıplıyorlardı. Daha önce karşı çıktıklarını kendileri yapar oldular. Hristiyanları kâfirlikle itham ettikleri şeyleri kendileri yaptılar. İşte o zaman Allah Teala, İSrailoğullarının, düşmanlarına bir daha galip gelemeyeceklerini bildirdi ve buyurdu ki: "Ne zaman harp için bir ateş tutuştursalar, Allah onu söndürür. Onlar yeryüzünde bozgunculuğa koşarlar. Şüphesiz ki Allah, bozguncuları sevmez."

Evet, Allah, İsrailoğullarına Mecusileri musallat etti. Onlar, Mecusilerin tehditlerini enselerinde hissederek yaşadılar. Onlar o zamanlarda "Keşke biz kitabımızda yazılı olan o Peygambere kavuşsak, belki Allah onunla bizi Mecusilerin elinden, işkencelerinden kurtarır." diyorlardı.

Allah Teala, Hz. Muhammed (s.a.v.)'i gönderdi. Onun adı İncil'de "Ahmet" olarak geçiyordu. Yahudilere, gelmesini bekledikleri Peygamber gelince onu inkâr ettiler. Allah'ın laneti kâfirlerin üzerine olsun. Böylece gazap üstüne gazaba uğradılar.

Âyet-i kerimenin nüzul sebebi hakkında Abdullah b. Abbas diyor ki: "Şa's b. Kays adında bir Yahudi, Resulüllah'a dedi ki: "Şüphesiz ki senin Rabbin cimridir, kimseye bir harcamada bulunmuyor." İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nâzil oldu ve Yahudilerin, Allah'a isnad ettikleri iftirada yalancı olduklarını ortaya koydu. Zira Allah Teala kullarına, istedikleri nimeti bolca verir. Nitekim başka bir âyet-i kerimede: "Allah, istediğiniz her şeyden size verdi. Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız bitiremezsiniz. Şüphesiz ki insan çok zalim, çok nankördür."[120] buyurmuştur.

Allah Teala'nın nimetlerinin sayılamayacak kadar çok olduğu muhakkak-

119 İsra Suresi, 17/7, 8.
120 İbrahim Suresi, 14/34.

tır. Nitekim Resulullah (s.a.v.) de Allah Teala'nın geniş lütfu hakkında şöyle buyuruyor: "Allah Teala buyuruyor ki:

قَالَ قَالَ اللهُ عزَّ وجلَّ انْفِقْ أُنْفِقْ عَلَيْكَ وَقَالَ يَدُ اللهِ مَلأَى لاَ يَغِيضُهَا نَفَقَةٌ سَحَّاءُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَقَالَ أَرَأَيْتُمْ مَا أَنْفَقَ مُنْذُ خَلَقَ السَّمَاءَ وَالأَرْضَ فَإِنَّهُ لَمْ يَغِضْ مَا فِي يَدِهِ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ وَبِيَدِهِ الْمِيزَانُ يَخْفِضُ وَيَرْفَعُ.

Ey Kulum, sen Allah yolunda harca ki, ben de sana vereyim." Resulullah (s.a.v.) sözlerine devamla şöyle buyuruyor: "Allah'ın eli (hazinesi) doludur. Ondan vermesiyle eksilmez. O hazineler gece ve gündüz akar. Allah'ın, gökleri ve yeri yarattığı günden beri ne kadar nimetler verdiğini söyleyebilir misiniz? Bütün bu verdikleri onun hazinesinden bir şey eksiltmemiştir. Çünkü onun arşı (hudutsuz nimet deryası) üzerinde kurulmuştur. Terazi onun elindedir. Kefeyi bazan indirir, bazan kaldırır. (Yani böylece insanların bazısına çok, bazısına az verir. Bir topluluğu yükseltir, diğerini alçaltır."[121]

Allah Teala'ya: "Senin Rabbin cimridir, kimseye bir harcamada bulunmuyor." diyerek iftirada bulunan Yahudiler ise cimrilikleriyle tanınmış, hatta Kur'an-ı Kerim'de bu manvei hastalıkları dile getirilerek şöyle buyurulmuştur: "Yoksa onların, mülkte bir payı mı vardır? Eğer böyle olsaydı insanlara zerre kadar dahi bir şey vermezlerdi."[122]

Âyet-i kerime, Allah Teala'nın, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e verdiği nimetler ve meziyetlerin, müminlerin imanlarını takviye edip amellerini artırdığı gibi, bunu kıskanan kâfirlerin de azgınlıklarını ve inkârlarını artırdığını beyan etmektedir. Nitekim başka bir âyette de: "Biz Kur'an'ı iman edenler için bir şifa ve rahmet kaynağı olarak indiriyoruz. Bu Kur'an zalimlerin ise ancak zararını (hüsranını) artırır."[123] buyurmuştur.

Âyet-i kerime, Yahudilerin, kıyamet gününe kadar birbirlerine karşı düşmanlık ve kin besleyeceklerini bu itibarla tartışma ve cedelleşmenin son bulmayacağını, görünüşte birleşmiş olsalar da aslında kalblerinin birbirinden nefret ettiğini de bildirmektedir. Bu hususa bir başka âyette de buna işaretle buyuruluyor ki: "Onlar sizinle toplu halde ancak surlarla çevrilmiş müstahkem yerlerden ve-

121 Buhari, K. Tefsir el-Kur'an sure 11, bab: 2 / Müslim, K. ez-Zekat, b. 36, Hadis No. 993.
122 Nisa Suresi, 4/53.
123 İsra Suresi, 17/82.

ya duvarların arkasından savaşabilirler. Onların kendi aralarındaki çekişmeleri pek çetindir. Sen onları birlik beraberlik içinde sanırsın. Halbuki onların kalbleri darmadağınıktır. Çünkü onlar, akıllarını kullanmayan bir kavimdir."(124)

Ayrıca âyet-i kerime, bunların her hile ve desiseye başvurdukları ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'e karşı savaş hazırlığına girişliklerinde Allah'ın, onların tuzaklarını kendilerine çevirdiğini ve savaş için yaktıkları ateşlerini söndüreceğini bizlere haber vermektedir.

Âyet-i kerime son olarak Yahudilerin genel karakterlerini müminlere bildirerek buyuruyor ki: "Onların işi, devamlı olarak yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaktır. Allah ise bozgunculuk çıkaranları sevmez."

Bu âyet-i kerimede geçen "Allah'ın nimet veren elleri açıktır." ifadesi mecazi mânâ taşır. Bundan, Allah'ın, kullarına bolca nimetler verdiği kastedilmektedir. Elin açıklığı cömertlik mânâsına gelmektedir. Yoksa Allah'a el isnadı mümkün değildir.

وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأَدْخَلْنَاهُمْ

جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٦٥﴾

65- Eğer kitap ehli iman edip Allah'tan korksaydılar, elbette günahlarını örter ve onları naim cennetlerine koyardık.

Şayet ehl-i kitap olan Yahudi ve Hristiyanlar, Allah'a hakkıyla iman etmiş olsalar, Peygamberi Muhamed'i tasdik edip ona indirilenlerin hak olduğuna inansalar, Allah'ın yasakladıklarından kaçınıp emirlerini tutacak olsalar, biz onların günahlarını siler, kusurlarını örter, onları rüsvay etmeyiz ve onları, âhirette, bolca nimetlerle yaşadıkları cennetlere koyarız.

* Bu hususta diğer bir âyette de şöyle buyurulmaktadır: "Ey iman edenler, Allah'tan korkun ve Peygamberine iman edin ki Allah da size merhametinden iki misli versin. Kendisiyle aydınlık içinde yürüyeceğiniz bir nur bahşetsin ve sizi bağışlasın. Allah, çok bağışlayan ve çok merhamet edendir."(125)

وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرَاةَ وَالْإِنجِيلَ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْهِم مِّن رَّبِّهِمْ لَأَكَلُوا مِن

124 Haşr Suresi, 59/14.
125 Hadid Suresi, 57/28.

فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ مِنْهُمْ أُمَّةٌ مُقْتَصِدَةٌ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ سَاءَ مَا يَعْمَلُونَ ﴿٦٦﴾

66- Eğer onlar Tevrat'ı, İncil'i ve Rableri tarafından kendilerine indirileni tatbik etseydiler, üstlerinden ve ayaklarının altından rızıklandırıldıkları nimetleri yerlerdi. Onlardan bir kısmı mutedil bir ümmettir. Birçoklarının yaptıkları da ne kötü bir şeydir.

Eğer, ehl-i kitap olan Yahudi ve Hristiyanlar, Tevrat ve İncil'in ve Rableri tarafından Muhammed'e indirilen Kur'an'ın hükümleriyle amel etmiş olsalardı elbette ki Allah, onlara bol nimetler verirdi ve onlar, üstlerindeki göklerden gelen bolca yağmurların, altlarında bulunan yeryüzünün çeşitli bitki ve mahsullerine hayat vermesi neticesinde bu nimetlerden bol bol yerlerdi. Bunlardan bir topluluk vardır ki orta yolu tutar. Dini hususta ne aşırı gider, ne de eksik bırakır. Adaletli davranır. Fakat Yahudi ve Hristiyanlardan çoğunun yapmış oldukları amelleri pek fenadır. Hristiyanlar, İsa'nın, Allah'ın oğlu olduğunu iddia eder ve Muhammed'i yalanlarlar. Yahudiler ise hem İsa'nın hem de Muhammed'in Peygamberliğini yalanlarlar.

* Taberi diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki: "Ehl-i kitap nasıl olur da Tevrat'ı, İncil'i ve Muhammed'e indirilen Kur'an'ı tatbik etmiş olabilirler? Çünkü bu kitaplar yer yer birbirlerine muhalif hükümler ihtiva etmektedirler ve birbirlerini neshetmektedirler." Cevaben denilir ki: "Her ne kadar kitaplar bazı hükümlerinde birbirlerine muhalif olmuş ve birbirlerini neshetmişlerse de zaman içinde değişmeyen temel hükümlerde müttefiktirler. Mesela, Allah'ın Peygamberlerine iman etme, onların, Allah'ın katından gönderildiklerini tasdik etme bu temel hükümlerdendir. İnsanların Tevrat'ı, İncil'i ve Hz. Muhammed'e gönderilen Kur'an'ı tatbik etmelerinden maksat, onlarda bulunan hükümlerden hepsinin hak olduğuna inanmaktır. Onların, üzerinde ittifak ettikleri temel esasları tasdik etmektir. Ve her ümmetin kendisine indirilen kitaptaki özel hükümlerle, neshedilmeden önce amel etmesidir.

Âyet-i kerimede ehl-i kitaptan bazılarının mutedil bir ümmet oldukları zikredilmektedir. Bu kimselerden maksat, onların içinden müslüman olanlardır. Zira onlar Hz. İsa hakkında itidali muhafaza etmişler, onun, Allah'ın Peygamberi olduğunu ve Allah'ın Meryem'e ilka ettiği ruhu olduğuna inanmışlar ve aşırı giderek onun, Allah'ın oğlu olduğunu veya iffetsiz bir kadının çocuğu olduğunu söylememişlerdir.

Âyet-i kerimenin sonunda: "Bir çoklarının yaptıkları da ne kötü şeydir." buyurulmaktadır. Bunlardan maksat, ehl-i kitabın, Hz. Muhammed'e iman etmeyenleridir. Ehl-i kitaptan Hristiyan olanlardan bazıları Hz. Muhammed'i yalanlayıp Hz. İsa'nın, Allah'ın oğlu olduğunu iddia etmişler, Yahudiler ise Hz. Muhammed'i yalanladıkları gibi Hz. İsa'yı da yalanlamışlardır. Böylece yaptıkları şey çirkin bir iş olmuştur.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ بَلِّغْ مَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ ۖ وَإِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ
رِسَالَتَهُۥ ۚ وَٱللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ ٱلنَّاسِ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٦٧﴾

67- Ey Peygamber, Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer yapmazsan Allah'ın Peygamberliğini tebliğ etmemiş olursun. Allah seni insanlardan korur. Şüphesiz ki Allah, kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez.

Ey, insanlara Peygamber olarak gönderdiğim elçi, Rabbin tarafından sana indirilen Kur'an'ı insanlara tebliğ et. Şayet bunu yapmazsan Peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun. Allah'ın sana gönderdiği şeylerden bir kısmını da gizlersen Peygamberliğini tebliğ etmemiş olur ve büyük bir günaha girmiş olursun. Allah seni insanların şerrinden koruyacaktır. O halde Allah'tan başka kimseden korkma ve şunu da bil ki Allah, kâfir topluluğu hidayete erdirmez.

* Allah Teala bu âyet-i kerime ile Hz. Muhammed (s.a.v.)'e, ehl-i kitap hakkında indirdiği hükümleri onlara tebliğ etmesini ve bunu onlara tebliğ ederken onlardan çekinmemesini emretmiştir. Allah Teala ehl-i kitap olan Yahudi ve Hristiyanların kıssalarını bu surenin başından bu tarafa zikretmiş, onların sakat taraflarını, dinleri hususunda kötü niyetli olduklarını, Rablerine karşı cür'etkâr olduklarını, Peygamberlerini sindirmeye çalıştıklarını, Allah'ın, kendilerine gönderdiği kitabı değiştirdiklerini, yediklerinin ve içtiklerinin murdar şeyler olduğunu zikretmiş, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e de onların bu hallerini kendilerine söylemekten çekinmemesini, onların sayılarının çokluğunun kendisine herhangi bir zarar veremeyeceğini bildirmiştir. Allah yolunda hiçbir kimsenin korkmamasını, zira Allah'ın, bütün yaratıklara karşı kendisine yeteceğini ve onu savunacağını bildirmiştir. Resulullah'ın, tebliğ etmesi emredilen şeylerden herhangi birinde kusur etmesi halinde kendisine indirilen hiçbir şeyi tebliğ etmemiş derecede günahkâr sayılacağını beyan etmiştir.

Abdullah b. Abbas diyor ki: "Allah Teala buyurmak istemiştir ki: "Ey Muhammed, eğer sen, Rabbin tarafından sana indirilen bir âyeti gizleyecek

olursan Peygamberliğini tebliğ etmemiş olursun."

Müfessirler bu âyet-i kerime indikten sonra Resulullah'ın artık insanlardan çekinmez olduğunu, hatta yanında muhafız bulundurmaktan dahi vaz geçtiğini zikretmişlerdir.

Katade diyor ki: "Bu âyet-i kerime indirilince Allah Teala, Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v.)'e, insanlara karşı kendisinin ona yeteceğini, onu insanlardan koruyacağını bildirdi ve ona, kendisine indirilenleri insanlara tebliğ etmesini emretti. Resulullah'a denilmişti ki: "Sen bir kapıcı edinsen nasıl olur?" Resulullah da: "Vallahi ben insanlarla beraber bulunduğum müddetçe ökçemi onlara göstereceğim." buyurdu.

Said b. Cübeyr diyor ki: "Bu âyet-i kerime inince Resulullah buyurdu ki: "Artık beni korumayın. Çünkü Rabbim beni korumuştur."

Hz. Aişe (r.anh.) diyor ki:

عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ : كَانَ النَّبِيُّ (ﷺ) يُحْرَسُ حَتَّى نَزَلَتْ هَذِهِ الآيَةُ: (وَاللهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ) فَأَخْرَجَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ) رَأْسَهُ مِنَ الْقُبَّةِ، فَقَالَ لَهُمْ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ انْصَرِفُوا فَقَدْ عَصَمَنِي اللهُ.

"Bu âyet-i kerime gelmeden önce Resulullah (s.a.v.) sahabe tarafından korunuyordu. Bu âyet gelip de: "Allah seni insanlardan korur." buyurulunca Resulullah başını o anda içinde bulunduğu çadırdan dışarı çıkararak: "Ey insanlar, yanımdan dağılın. Artık Allah beni koruyor." dedi.(126)

Müfessirler bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi hakkında iki görüş zikretmişlerdir:

a- Bazılarına göre bu âyet-i kerime, bir Bedevinin Resulullah'ı öldürmek istemesi üzerine Allah Teala'nın, onun şerrini Resulullah'tan bertaraf etmesi sebebiyle nâzil olmuştur.

Bu hususta Muhammed b. Ka'b el-Kurezi demiştir ki: "Resulullah bir yerde konakladığında sahabileri onun için gölgelendirici bir ağacın altını seçerlerdi. Resulullah da onun altında gölgelenirdi. Resulullah böyle bir durumda iken ona bir Bedevi geldi. Kılıcını çekti ve dedi ki: "Şimdi seni benim elimden kim kurtaracak?" Resulullah da: "Allah" dedi. Bunun üzerine Bedevinin eli tit-

126 Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an, Sure 5, Bab: 3, Hadis No: 3046.

redi, kılıç elinden düştü. Kafasını ağaca çarptı. Öyle ki beyni dağılıp çevreye yayıldı. İşte bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi.

b- Diğer bir kısım âlimlere göre ise bu âyetin nüzul sebebi, Resulullah'ın Kureyş'ten çekinmesi idi. Allah Teala bu âyet-i kerimeyi indirince sırtüstü yattı ve sonra buyurdu ki: "Dileyen beni yalnız bıraksın." Bu sözü iki veya üç defa söyledi.

Hz. Aişe (r.anh.) diyor ki:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ مَنْ حَدَّثَكَ اَنَّ مُحَمَّداً (ﷺ) كَتَمَ شَيْئاً مِمَّا اُنْزِلَ عَلَيْهِ فَقَدْ كَذَبَ وَاللهُ يَقُولُ يَا اَيُّهَا االرَّسُولُ بَلِّغْ مَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الآيَةَ.

"Kim sana "Hz. Muhammed kendisine indirilenlerden bir şeyi gizledi." diyecek olursa şüphesiz ki o yalan söylemiştir. Çünkü Allah Teala: "Ey Peygamber, Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer yapmazsan Allah'ın Peygamberliğini tebliğ etmemiş olursun." buyurmuştur."(127)

قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لَسْتُمْ عَلَىٰ شَىْءٍ حَتَّىٰ تُقِيمُوا۟ ٱلتَّوْرَىٰةَ وَٱلْإِنجِيلَ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ ۗ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم مَّآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ طُغْيَٰنًا وَكُفْرًا ۖ فَلَا تَأْسَ عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٦٨﴾

68- Ey Muhammed, de ki: Ey kitap ehli, Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbiniz tarafından size indirileni tatbik etmedikçe hiçbir dayanağınız olmaz. Şüphesiz ki Rabbinden sana indirilenler, onların çoğunun azgınlığını ve inkârını artıracaktır. O halde kâfir bir topluluğa üzülme.

Ey Muhammed, ehl-i kitap olan Yahudi ve Hristiyanlara de ki: "Sizin elinizde Musa'nın getirdiği Tevrat'tan ve İsa'nın getirdiği İncil'den bir şey yok ki sizler, Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbiniz tarafından Muhammed vasıtasıyla size indirilen Kur'an'ı hep birlikte tatbik edesiniz. Onlarda zikredilen Muhammed'e iman edesiniz. Onların hepsinin Allah katından inen kitaplar olduğunu ikrar edesiniz.

127 Buhari, K. Tefsir el-Kur'an, Sure: 5, Bab: 7.

Onlardan herhangi birini yalanlamayasınız. Ve Allah'ın Peygamberleri arasında ayırım yapmayasınız. Yemin olsun ki sana Rabbin tarafından indirilen Kur'an, bu Yahudi ve Hristiyanların çoğunun azgınlığını ve senin Peygamberliğini inkârlarını artırır. O halde ey Muhammed, Yahudi ve Hristiyan kâfirlerinin seni inkâr etmelerine karşı üzülme. Çünkü bu, onların, Peygamberlerine karşı süregelen âdetleridir.

* Allah Teala bu âyet-i kerimede Hz. Muhammed (s.a.v.)'e, hicret ettiği Medine'nin çevresinde bulunan Yahudi ve Hristiyanlara Allah'ın gönderdiği Tevrat ve İncil'den herhangi bir şeyin, ellerinde kalmadığını, bu itibarla Yahudi ve Hristiyanların hak din üzere olmadıklarını, bu nedenle Resulullah'ı yalanlamaya kalkıştıklarını tebliğ etmesini emretmiştir. Şayet ehl-i kitap olan Yahudilerin elinde gerçek Tevrat ve Hristiyanların elinde de gerçek İncil bulunmuş olsaydı onlar birbirlerini tasdik ederler ve Hz. Muhammed'e de iman ederlerdi. Böylece hak olan bütün kitapları tatbik etmiş olurlardı.

Bu hususta Abdullah b. Abbas diyor ki: "Resulullah'a, Rafi b. Harise, Selam b. Miskin, Malik b. Sayf ve Rafi' b. Hammele geldiler ve dediler ki: "Ey Muhammed, sen, İbrahim'in dini ve inancı üzere olduğunu, bizim elimizde bulunan Tevrat'a iman ettiğini ve Tevrat'ın, Allah tarafından gönderilen hak bir kitap olduğuna şahitlik ettiğini sanmıyor musun?" Resulullah da buyurdu ki: "Evet öyle, fakat sizler sonradan bir şeyler icadettiniz. Tevrat'ta bulunan sizden ahit alma meselesini inkâr ettiniz ve Tevrat'tan insanlara açıklamanız emredilen şeyleri gizlediniz. Ben, sizin, kendiliğinizden uydurduğunuz bu şeylerden beriyim." Onlar da dediler ki: "Biz elimizde bulunanları kabul ediyoruz. Hak ve hidayet üzereyiz. Sana iman etmiyoruz ve sana tabi olmuyoruz." İşte bunun üzerine Allah teala: "Ey kitap ehli, sizde bir şey yok ki, Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbiniz tarafından size indirileni tatbik edip onunla amel edesiniz." âyetini indirdi.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئُونَ وَالنَّصَارَىٰ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ
وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٩﴾

69- Şüphesiz iman edenler, Yahudiler, Sabiiler ve Hristiyanlardan kim Allah'a ve âhiret gününe iman eder ve salih amel işlerse, onlar için bir korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de.

Allah'ı ve Resulü'nü tasdik eden müslümanlar, Musa'ya tabi olan Yahudiler, Sabiiler ve İsa'ya tabi olan Hristiyanlardan kim Allah'a ve âhiret gününe iman eder ve salih amel işlerse onlar için, kıyametin dehşetinden bir korku yok-

tur. Dünyada bıraktıkları şeylerden dolayı da üzülmezler. Zira âhirette bol mükâfatlara erişeceklerdir.

* Âyet-i kerime, bu sayılan fırkalardan herbirinin Allah'a ve âhiret gününe iman etmeleri, salih ameller işlemeleri ve kendi zamanlarında bulunan Peygamberleri tasdik etmeleri halinde cennete gireceklerini beyan etmektedir.

Fakat Hz. Muhammed (s.a.v.) geldikten sonra bu fırkaların hepsi Hz. Muhammed'in Peygamberliğini kabul edip ona uymak mecburiyetindedirler. Aksi takdirde cehennemin yakıtı olacaklardır. Zira Allah Teala buyuruyor ki: "Kim, İslam'dan başka bir din ararsa o din ondan asla kabul edilmeyecektir. O kimse âhirette de hüsrana uğrayanlardan olacaktır."(128)

لَقَدْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَأَرْسَلْنَا إِلَيْهِمْ رُسُلًا كُلَّمَا جَاءَهُمْ رَسُولٌ
بِمَا لَا تَهْوَىٰ أَنفُسُهُمْ فَرِيقًا كَذَّبُوا وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ ﴿٧٠﴾

70- Yemin olsun ki İsrailoğullarından ahit aldık ve onlara Peygamberler gönderdik. Ne zaman bir Peygamber onlara, nefislerinin hoşlanmadığı şeyi getirdiyse onların bir kısmını yalanladılar ve bir kısmını da öldürdüler.

Yemin olsun ki biz, İsrailoğullarından, samimi davranacaklarına, Allah'ı ve Peygamberini dinleyip onlara itaat edeceklerine, emirlerine uyup yasaklarından kaçınacaklarına dair ahit almış ve onlara Peygamberler göndermiş ve onlar vasıtasıyla bize itaat edenlere bol mükafatlar vereceğimizi, isyan edenleri de ağır şekilde cezalandıracağımızı bildirmiştik. Fakat Peygamberler ne zaman onlara nefislerinin hoşlanmadığı bir şey getirdilerse onlar Allah'a verdikleri ahdi bozarak ve ona karşı gelerek, Peygamberlerden bir kısmını yalanladılar bir kısmını da öldürdüler.

وَحَسِبُوا أَلَّا تَكُونَ فِتْنَةٌ فَعَمُوا وَصَمُّوا ثُمَّ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوا
وَصَمُّوا كَثِيرٌ مِّنْهُمْ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٧١﴾

71- Onlar bir fitne kopmayacağını sandılar. Kör ve sağır oldular.

128 Âl-i İmran suresi, 3/85.

Sonra Allah tevbelerini kabul etti. Yeniden onların bir çoğu kör ve sağır oldular. Allah onların yaptıklarını çok iyi görendir.

Kendilerinden ahit aldığımız ve kendilerine Peygamber gönderdiğimiz İsrailoğulları, Allah tarafından imtihan edilmeyeceklerini, yaptıklarından dolayı Allah tarafından cezalandırılıp başlarına bir bela gelmeyeceğini zannettiler ve böylece gerçeği göremeyen körler ve hakkı işitmeyen sağırlar oldular. Daha önce verdikleri ahdi unuttular. Sonra yaptıklarından vaz geçip tevbe edince Allah yine de tevbelerini kabul etti. Bunlardan çoğu tekrar hakkı göremeyen ve işitemeyenler oldular. Allah, bunların yaptıklarını çok iyi görendir. Kıyamet gününde kendilerini ona göre hesaba çekecektir.

* Allah Teala bundan sonra gelen âyetlerde, İsrailoğullarının, Hristiyan olanlarının içine düştükleri fitnelerden bir kısmını beyan etmektedir. Bu da Hz. İsa'yı ilah edinmeleri ve Allah Teala'nın üç ilahtan biri olduğunu iddia etmeleridir.

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ ۖ وَقَالَ
الْمَسِيحُ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ ۖ إِنَّهُ مَنْ
يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوَاهُ النَّارُ ۖ وَمَا لِلظَّالِمِينَ
مِنْ أَنْصَارٍ ﴿٧٢﴾

72- Şüphesiz: "Allah, Meryemoğlu İsa Mesih'tir." diyenler kâfir oldular. Oysa Mesih onlara: "Ey İsrailoğulları, hem benim hem de sizin Rabbiniz olan Allah'a ibadet edin. Kim Allah'a ortak koşarsa şüphesiz Allah ona cenneti haram kılmıştır. Ve onun varacağı yer cehennemdir. Zalimlerin hiçbir yardımcıları da yoktur." demişti.

Şüphesiz ki: "Allah, Meryemoğlu İsa Mesih'tir." diyenler kâfir olmuşlardır. Hristiyanların Yakubi fırkası bunu iddia eden kâfirlerdendir. Halbuki Meryemoğlu İsa Mesih onlara şöyle demişti: "Ey İsrailoğulları, benim de sizin de Rabbiniz olan, beni de sizi de yaratan, her varlığı önünde boyun eğdirmiş olan Allah'a kulluk edin. Zira kim, Allah'a başka bir şeyi ortak koşarsa Allah ona âhirette cennete girmeyi haram kılmıştır. Onun varıp sığınacağı yer de cehennem ateşidir. Ayrıca zalimlerin, kendilerini Allah'ın azabından kurtaracak bir

şefaatçileri de yoktur."

* Allah Teala bu âyet-i kerimede, İsrailoğullarının, içine düştükleri fitnelerden birini bize bildirmekte ve beyan etmektedir ki: İsrailoğullarının Allah'tan başkasına ibadet etmeyeceklerine ve Allah'tan başka herhangi bir şeyi Rab edinmeyeceklerine, onun yarattığı ve Peygamber olarak gönderdiği İsa'nın emirlerine itaat edeceklerine dair verdikleri ahdi bozmuşlar, Allah'ın yaratığı olan İsa'nın, Allah olduğunu iddia etmişlerdir. Nitekim Hristiyanlardan Yakubi fırkasının inancı bu doğrultudadır. Onlar, Allah'ın kulu, soyu belli, anası belli bir insan olan Hz. İsa'ya ilahlık isnad etmişlerdir. Halbuki İsa onları, Allah'ın bir olduğuna inanmaya, ona ibadet etmeye, ona itaat etmeye davet etmiş, Allah'ın kendisinin de onların da Rableri olduğunu söylemiş, onların, Allah'a herhangi bir şeyi ortak koşmalarını yasaklamıştır. Fakat onlar Allah hakkındaki aşırı cehaletlerinden dolayı ona babalık isnad etme fitnesine düşmüşlerdir. Halbuki Allah'a ne baba olmak yaraşır ne de oğul.

Görüldüğü gibi İslam inancına göre Hristiyanlar kâfirdirler. Çünkü İslam'dan başka bir dini kabul eden herkes kâfirdir.

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّا إِلَٰهٌ وَاحِدٌ
وَإِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ
أَلِيمٌ ﴿٧٣﴾

73- Şüphesiz ki: "Allah, üç ilahın üçüncüsüdür." diyenler kâfir olmuşlardır. Oysa tek bir ilahtan başka hiçbir ilah yoktur. Eğer söylediklerinden vaz geçmezlerse şüphesiz onlardan, inkâr edenlere can yakıcı bir azap isabet edecektir.

Şüphesiz, "Allah üç ilahın üçüncüsüdür." diyen Hristiyanlar da kâfir olmuşlardır. Çünkü ilah tek bir ilahtır. Gerçekte kulluk edilecek ilah yalnızca O'dur. Şayet onlar söylemiş oldukları bu yalan ve iftiralardan vaz geçmezlerse şüphesiz ki "Allah, Meryemoğlu İsa Mesih'tir.", "Allah, üç ilahın üçüncüsüdür." diyerek kâfir olanları can yakıcı bir azap yakalayacaktır.

* Allah Teala bu âyet-i kerime ile İsrailoğullarının, Hristiyan olan başka bir fırkasının, içine düştükleri fitneyi açıklamaktadır. Bu fırka, Allah'a ortak koşarak, "O, üç ilahın üçüncüsüdür." demişlerdir. Bu görüş, Hristiyanların, Yakubiler, Melkaniler ve Nasturiler diye üç fırkaya ayrılmalarından önceki görüşleri-

dir. Onlar, kadim olan ilahın, bir cevher ve üç unsurdan oluştuğunu iddia etmişlerdir. Üç unsurdan biri, başka birinden doğmayan, fakat çocuk sahibi olan "baba"dır. Diğeri babadan meydana gelen, fakat çocuk sahibi olmayan "oğul"dur. Üçüncüsü ise baba ile oğul arasında vasıta olan "eş"tir. Allah Teala bu gibi iftiralarda bulunan Hristiyanları yalanlamış, Allah'ın tek bir ilah olduğunu, ondan başka herhangi bir hak mabud bulunmadığını beyan etmiştir.

أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٧٤﴾

74- Hâlâ Allah'a tevbe edip ondan af dilemiyorlar mı? Halbuki ALlah çok affeden ve çok merhamet edendir.

"Meryemoğlu İsa Mesih Allah'tır." diyen ve "Allah üç ilahın üçüncüsüdür." diyen iki fırka, bu söylediklerinden hâlâ vaz geçip Allah'a tevbe etmiyorlar mı? Ondan günahlarının bağışlanmasını istemiyorlar mı? Halbuki Allah, yaratıklarından tevbe edenin günahını bağışlayan, tevbelerini kabul etmede çokça merhamet edendir. Onları cezalandırmaktan vaz geçip sevgisine kavuşturandır.

* Bu âyet-i kerime, Allah Teala'nın lütuf ve rahmetinin çok büyük olduğunu göstermektedir. Zira Hristiyanların bu büyük iftira ve yalanlarına rağmen Allah onları tevbe etmeye, affedilmeye çağırmakta ve kendisinin, affeden ve merhamet eden olduğunu bildirmektedir.

مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِ الرُّسُلُ ۖ وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ ۖ كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ ۗ انظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ الْآيَاتِ ثُمَّ انظُرْ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٧٥﴾

75- Meryemoğlu İsa Mesih de ancak bir Peygamberdir. Ondan önce de Peygamberler gelip geçmiştir. Onun annesi dosdoğru bir kadındır. Her ikisi de yemek yerlerdi. Bak onlara âyetleri nasıl açıklıyoruz. Sonra bak nasıl yüz çeviriyorlar?

Meryemoğlu İsa Mesih ancak diğer Peygamberler gibi bir Peygamberdir. Diğer Peygamberlerin bir anneden doğdukları gibi, o da bir anneden doğmuştur. O, Meryem'in oğludur. Bir anneden doğmak ise yaratan Allah için değil, yaratı-

lan insan için söz konusudur. Fakat Allah, onun vasıtasıyla birtakım mucizeler göstermiştir. Bundan önce de birçok Peygamberler gelip geçmiş, Alah onlar vasıtasıyla da nice mucizeler göstermiştir. İsa'nın annesi Meryem ise, Allah'ın lanetine uğrayan Yahudiler gibi bir fahişe değil, saliha ve takva sahibi dosdoğru bir kadındı. İsa nasıl bir ilah olabilir ki, kendisi de annesi de diğer insanlar gibi hayatlarını devam ettirebilmek için yeyip içerlerdi. O halde yeyip içen ve diğer beşeri ihtiyaçlarını gidermek zorunda olan böyle bir varlığın ilah kabul edilmesi şaşkınlık ve sapıklık değil de nedir? Ey Muhammed, Yahudi ve Hristiyanlardan kâfir olan bu insanların, Allah'ın Peygamberleri hakkındaki iddia ve iftiralarının batıl olduklarına dair delillerimizi nasıl açıkladığımıza bir bak. Bir de bütün bu delillerimize rağmen yine de onların hak yoldan saptıklarına bir bak.

* Onların bu şaşkın ve sapık hallerini Allah Teala başka bir âyet-i kerimede şöyle beyan ediyor: "..Bu kavme ne oluyor da söz anlamaya yanaşmıyorlar?"(129)

قُلْ أَتَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا ۚ وَاللَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٧٦﴾

76- Ey Muhammed, de ki: "Allah'ı bırakıp da size hiçbir fayda ve zarar vermeye gücü yetmeyen şeylere mi ibadet ediyorsunuz? Allah, her şeyi çok iyi işiten, çok iyi bilendir.

Ey Muhammed, İsa Mesih'in, rableri olduğunu zanneden bu kâfirlere de ki: "Her şeye gücü yeten Allah'ı bırakıyor da size herhangi bir fayda sağlamayan ve sizden herhangi bir zararı uzaklaştıramayan varlıklara mı tapıyorsunuz? Allah, kullarının sözünü çok iyi işiten ve hallerini çok iyi bilendir."

* Allah Teala bu âyet-i kerimeyi, Hz. İsa'nın Allah olduğunu veya üç ilahtan biri olduğunu iddia eden Hristiyanlara karşı Hz. Muhammed'e bir delil olarak göndermiş, her şeyi yaratan, rızıklandıran, hayat veren ve öldüren Allah'ı bırakıp da herhangi bir zarar veya fayda sağlayamayan Hz. İsa'ya ilah olarak tapanların, sapıklık içinde olduklarını bildirmiştir. Zira Rab olan kimse, her şeye kadir olan ve yarattıklarına dilediğini yapabilendir. Bu sıfatlardan yoksun olanın Rab kabul edilmesi, sapıklığın ta kendisidir.

---

129 Nisa Suresi, 4/78.

قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لَا تَغْلُوا۟ فِى دِينِكُمْ غَيْرَ ٱلْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوٓا۟ أَهْوَآءَ
قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا۟ مِن قَبْلُ وَأَضَلُّوا۟ كَثِيرًا وَضَلُّوا۟ عَن سَوَآءِ ٱلسَّبِيلِ ﴿٧٧﴾

77- De ki: "Ey kitap ehli, hakkın dışına çıkarak dininizde aşırı gitmeyin. Daha önce sapmış, bir çoklarını da saptırmış ve böylece doğru yolu kaybetmiş bir kavmin heva ve heveslerine uymayın."

Ey Muhammed de ki: "Ey kitap ehli olan Hristiyanlar, hakkın dışına çıkarak dininizde aşırı gitmeyin. İsa'nın Allah veya Allah'ın oğlu olduğunu söylemeyin. Sizden önce hak yoldan sapmış olan ve İsa'nın gayr-i meşru bir çocuk olduğunu söyleyen, annesini de iffetsizlikle suçlayan Yahudilerin heva ve heveslerine uymayın. Onlar insanlardan bir çoğunu saptırıp inkâra sürüklemişler, kendileri de İsa'yı ve Muhammed'i yalanlayarak doğru yoldan sapmışlardır.

* Allah Teala bundan sonra gelen âyetlerde Yahudilerin uğradıkları zillet, lanet ve helaki zikretmekte ve buyurmaktadır ki:

لُعِنَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِنۢ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ عَلَىٰ لِسَانِ دَاوُۥدَ وَعِيسَى ٱبْنِ مَرْيَمَ
ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوا۟ وَّكَانُوا۟ يَعْتَدُونَ ﴿٧٨﴾

78- İsrailoğullarından kâfir olanlar, Davud'un ve Meryemoğlu İsa'nın lisanıyla lanetlendiler. Bu onların isyan etmeleri ve aşırı gitmelerindendi.

Allah, İsrailoğullarından kâfir olanları, Zebur'da Davud'un, İncil'de de İsa'nın lisanıyla lanetledi. Bu da Allah'ın emirlerine karşı isyan etmelerinden ve haddi aşmalarındandı.

* Âyet-i kerimede, İsrailoğullarının, Hz. Davud ve Hz. İsa'nın lisanıyla lanetlendikleri zikredilmektedir.

Müfessirler bu lanetlenmenin nasıl olduğu hususunda çeşitli izahlarda bulunmuşlardır.

a- Abdullah b. Abbas bu lanetlenmeyi şöyle izah etmiştir: "İsrailoğulları her dil ile lanetlenmişlerdir. Hz. Musa'nın döneminde Tevrat'ta lanetlenmiş, Hz. Davud'un dtöneminde de Zebur'da lanetlenmişler, Hz. İsa'nın döneminde İncil'de lanetlenmişler, Hz. Muhammed'in döneminde ise Kur'an'da lanetlenmişlerdir. Lanetlenmelerinin sebebi ise, kötülük yapanların, kötülük yapmamalarına dair uyarılmalarından sonra, o kötülük yapanlarla ticari muamelelerinde içli dışlı olmalarıdır. İşte Allah Teala onları bu yüzden birbirlerine düşürmüş ve onları lanetine uğratmıştır.

b- Mücahid, Katade ve Ebu Malik ise bu lanetlenmeyi şöyle izah etmişlerdir: "İsrailoğulları Hz. Davud'un lisanıyla lanetlenerek şeklen maymuna dönüştürülmüşler, Hz. İsa'nın lisanıyla lanetlenerek de domuza dönüştürülmüşlerdir."

c- İbn- Cüreyc ise bu lanetlenmenin ve neticesinin şöyle olduğunu naklet-miştir: "Hz. Davud, İsrailoğullarının evlerinde bulunan bazı kimselerin yanından geçmiş, onlara, "Evde kim var?" diye sormuş, onlar da: "Domuzlar var." demişlerdir. Hz. Davud da: "Ey Allah'ım sen bunları domuz yap." demiş onlar da domuza dönüşmüşlerdir.

Hz. İsa da İsrailoğullarının aleyhine bedduada bulunarak: "Ey Allah'ım, sen bana ve anneme karşı iftirada bulunanları zelil ve adi maymunlar kıl." demiştir.

d- Abdullah b. Mes'ud ve Ebu Ubeyde'den rivayet edilen şu hadis-i şeriflerde ise, İsrailoğullarının lanete uğratılmalarının sebebinin "Kötülükten men ettikleri kimselerle içli dışlı olmaları" hadisesi olduğu beyan edilmektedir.

Abdullah b. Mes'ud bu hususta diyor ki: "Resulullah (s.a.v.) buyurdu ki: "İsrailoğulları isyana dalınca, âlimleri onları bu hallerinden vazgeçmeye çağırdılar. Fakat onlar vazgeçmediler. Buna rağmen âlimleri, onların meclislerine gidip oturdular. Onlarla yeyip içtiler. Allah Teala İsrailoğullarını birbirlerine düşürdü. Onları, işledikleri günahları ve aşırı gitmeleri yüzünden Davud'un ve Meryemoğlu İsa'nın diliyle lanetledi."

Abdullah b. Mes'ud diyor ki:

قَالَ: فَجَلَسَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ)، وَكَانَ مُتَّكِئاً فَقَالَ: لاَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ حَتَّى تَأْطِرُوهُمْ عَلَى الْحَقِّ أَطْراً.

"Resulullah bunları söylerken sırtını bir yere dayamıştı. Doğrulup oturdu

ve dedi ki: "Hayır, ruhum kudret elinde olana yemin ederim ki, böyle yapan günahkârları, yaptıklarından alıkoyup hakka boyun eğdirmedikçe azaptan kurtulmuş olamazsınız."(130)

Ebu Ubeyde de Resulullah'ın şöyle buyurduğunu rivayet ediyor:

عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ) : إِنَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَمَّا وَقَعَ فِيهِمُ النَّقْصُ كَانَ الرَّجُلُ يَرَى أَخَاهُ عَلَى الذَّنْبِ فَيَنْهَاهُ عَنْهُ ، فَإِذَا كَانَ الْغَدُ لَمْ يَمْنَعْهُ مَا رَأَى مِنْهُ أَنْ يَكُونَ أَكِيلَهُ وَشَرِيبَهُ وَخَلِيطَهُ ، فَضَرَبَ اللهُ قُلُوبَ بَعْضِهِمْ بِبَعْضٍ ، وَنَزَلَ فِيهِمُ الْقُرْآنُ فَقَالَ: (لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى بْنِ مَرْيَمَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ) فَقَرَأَ حَتَّى بَلَغَ: (وَلَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالنَّبِيِّ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مَا اتَّخَذُوهُمْ أَوْلِيَاءَ وَلَكِنَّ كَثِيراً مِنْهُمْ فَاسِقُونَ) قَالَ : وَكَانَ نَبِيُّ اللهِ (ﷺ) مُتَّكِئاً فَجَلَسَ ، فَقَالَ : لاَ ، حَتَّى تَأْخُذُوا عَلَى يَدَيِ الظَّالِمِ فَتَأْطِرُوهُ عَلَى الْحَقِّ أَطْراً .

"İsrailoğullarından bir kusur meydana geldiğinde, kişi, din kardeşinin günah işlediğini görüyor ve ona o günahı işlememesini söylüyordu. Ancak ertesi gün, onda gördüğü bu günah işleme hali, kendisinin, onunla birlikte yeyip içmesine ve onunla içli dışlı olmasına mani olmuyordu. Bunun üzerine Allah onları birbirlerine düşürdü. İşte bunlar hakkında Kur'an'ın şu âyetleri indi. "İsrâiloğullarından kâfir olanlar, Davud'un ve Meryemoğlu İsa'nın lisanıyla lanetlendiler. Bu onların isyan etmeleri ve aşırı gitmelerindendi."

Ebu Ubeyde devamla diyor ki: "Resulullah bundan sonra gelen âyetleri şu âyete kadar okudu: "Eğer onlar, Allah'a, Peygambere ve ona indirilene iman etmiş olsalardı kâfirleri dost edinmezlerdi. Fakat onların bir çoğu yoldan çıkan kimselerdir."(131) Resulullah bunları söylerken bir yere yaslanmış vaziyetteydi. Doğrulup oturdu ve dedi ki: "Hayır, zalime el çektirip onu hakka boyun eğdirmedikçe cezalandırılmaktan kurtulamasınız."(132)

130 Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an, Sure: 5, Bab: 5, Hadis No: 3047.
131 Maide Suresi, 5/81.
132 Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an, Sure: 5, Hadis No: 3048.

كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧٩﴾

79- Onlar, yaptıkları kötülüklerden de birbirlerini men etmiyorlardı. Yaptıkları şey ne kötü idi.

* Bu âyet-i kerime, İsrailoğullarının yapmış oldukları kötülüklerden birbirlerini men etmemeleri neticesinde Allah'ın lanetine uğradıklarını bildirmekte, böyle olanların aynı akıbete uğrayacaklarına işaret etmektedir. İyiliği emredip kötülüğe mani olmanın bizim de en önemli vazifelerimizden biri olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu hususta Peygamber efendimiz (s.a.v.)'den bir çok hadis-i şerif rivayet edilmektedir: Peygamber efendimiz buyuruyor ki:

قَالَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ) : لَمَّا وَقَعَتْ بَنُوا إِسْرَائِيلَ فِي الْمَعَاصِي نَهَتْهُمْ عُلَمَاؤُهُمْ فَلَمْ يَنْتَهُوا فَجَالَسُوهُمْ فِي مَجَالِسِهِمْ وَوَاكَلُوهُمْ وَشَارَبُوهُمْ فَضَرَبَ اللهُ قُلُوبَ بَعْضِهِمْ بِبَعْضٍ (وَلَعَنَهُمْ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى بْنِ مَرْيَمَ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ) قَالَ : فَجَلَسَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ) ، وَكَانَ مُتَّكِئًا فَقَالَ: لَا وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ حَتَّى تَأْطِرُوهُمْ عَلَى الْحَقِّ أَطْرًا.

"İsrailoğulları isyana düşünce âlimleri onları bu isyandan men ettiler. Fakat onlar vazgeçmeyip isyanlarına devam ettiler. Buna rağmen âlimleri onlarla münasebetlerini keşmeyip, oturdukları yerde onlarla oturup kalktılar, onlarla yeyip içtiler. Bu sebeple Allah onların kalblerini birbirinden nefret ettirdi. Davud ve Meryemoğlu İsa'nın diliyle onlara lanet etti. Bu, onların, günah işlemelerinden ve haddi aşmalarındandı." Resulullah (s.a.v.) bu sözü söylerken yaslanarak oturuyordu. Sonra doğruldu ve şöyle buyurdu: "Hayır, nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki sizler de günah işleyenleri hakka boyun eğdirmedikçe bu cezaya çarptırılacaksınız."(133)

133 Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an, Sure: 5, Bab: 5, Hadis No: 3047.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) diğer bir hadis-i şerifinde de şöyle buyuruyor:

قَالَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ) : إِنَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَمَّا وَقَعَ فِيهِمُ النَّقْصُ كَانَ الرَّجُلُ يَرَى أَخَاهُ عَلَى الذَّنْبِ فَيَنْهَاهُ عَنْهُ ، فَإِذَا كَانَ الْغَدُ لَمْ يَمْنَعْهُ مَا رَأَى مِنْهُ أَنْ يَكُونَ أَكِيلَهُ وَشَرِيبَهُ وَخَلِيطَهُ ، فَضَرَبَ اللهُ قُلُوبَ بَعْضِهِمْ بِبَعْضٍ ، وَنَزَلَ فِيهِمُ الْقُرْآنُ فَقَالَ: (لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى بْنِ مَرْيَمَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ) فَقَرَأَ حَتَّى بَلَغَ وَلَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالنَّبِيِّ .

"İsrailoğullarında bozulma başladığında onlardan bir adam kendi dinînden olan kardeşini günah işlerken görünce, onu sakındırıp men ediyordu. Fakat ertesi gün bu kişiyi, daha önce gördüğü günah işleme hali, günah işleyenle yeyip içmekten, oturup kalkmaktan ve içli dışlı olmaktan alıkoymuyordu. Allah Teala onların bu halleri sebebiyle kalblerini birbirinden nefret ettirdi. Ve haklarında şu âyetler indi: "İsrailoğullarından kâfir olanlar Davud'un ve Meryemoğlu İsa'nın lisanıyla lanetlendiler. Bu onların, isyan etmeleri ve aşırı gitmelerindendi. Onlar yaptıkları kötülüklerden de birbirlerini men etmiyorlardı. Yaptıkları şey ne kötü idi."(134)

Resulullah efendimiz sözlerine devamla buyurdu ki:

« كَلاَّ وَاللهِ لَتَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَلَتَنْهَوُنَّ عَنِ الْمُنْكَرِ وَلَتَأْخُذُنَّ عَلَى يَدَيِ الظَّالِمِ وَلَتَأْطِرُنَّهُ عَلَى الْحَقِّ أَطْرًا وَلَتَقْصُرُنَّهُ عَلَى الْحَقِّ قَصْرًا أَوْ لَيَضْرِبَنَّ اللهُ بِقُلُوبِ بَعْضِكُمْ عَلَى بَعْضٍ ، ثُمَّ لَيَلْعَنَنَّكُمْ كَمَا لَعَنَهُمْ »

134 Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an, Sure: 5, Bab: 6, Hadis No: 3048 / İbn-i Mâce, K. el-Fiten, Bab: 20, Hadis No: 4006.

"Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki, ya iyiliği emredip kötülüğe mani olur, zalimi yaptığından vazgeçirir ve onu hakka boyun eğdirirsiniz, veya Allah sizin kalblerinizi birbirinden nefret etririr de birbirinize düşersiniz ve İsrailoğullarına lanet ettiği gibi sizi de lanetine uğratır."(135)

Resulullah (s.a.v.) efendimiz yine bu hususta buyuruyor ki:

عَنِ النَّبِيِّ (ﷺ) قَالَ : وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَتَأْمُرُنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلَتَنْهَوُنَّ عَنِ الْمُنْكَرِ أَوْ لَيُوشِكَنَّ اللهُ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عِقَاباً مِنْهُ ثُمَّ تَدْعُونَهُ فَلاَ يُسْتَجَابُ لَكُمْ.

"Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki, ya iyiliği emreder, kötülüğü nehyedersiniz, ya da Allah pek yakında katından size bir azap gönderir de, o azabı kaldırması için Allah'a yalvarırsınız, fakat duanız kabul edilmez."(136)

Diğer bir hadis-i şerifte de şöyle buyurulmaktadır:

سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ (ﷺ) يَقُولُ مُرُوا بِالْمَعْرُوفِ ، وَانْهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ ، قَبْلَ أَنْ تَدْعُوا فَلاَ يُسْتَجَابُ لَكُمْ » .

Başınıza Allah'ın azabı gelip de o azabın kaldırılması için dua ettiğiniz halde duanızın kabul edilmeyeceği an gelmeden önce mutlaka iyiliği emredin, kötülüğe mani olun."(137)

Ayrıca şu hadis-i şerifte de buyurulmaktadır ki:

« مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَراً فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ . فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ . وَذَلِكَ أَضْعَفُ الإِيمَانِ » .

İçinizden kim bir kötülük görürse onu eliyle değiştirin. Eğer buna gücü yetmezse diliyle (değiştirsin.) Şayet buna da gücü yetmezse kalbiyle (değiştir-

135 Ebu Davud, K. el-Melahim, Bab: 17, Hadis No: 4336, 4337.
136 Tirmizi, K. el-Fiten, Bab: 9, Hadis No: 2169 / AHmed b. Hanbel, Müsned, C.5, S. 388.
137 İbn-i Mace, K. el-Fiten, Bab:20, Hadis No: 4004.

sin.) Bu da imanın en zayıf halidir."(138)

Diğer bir hadis-i şerifte de şöyle buyurulmaktadır:

ان الله عز وجل لا يعذب العامة بعمل الخاصة حتى يروا المنكر بين ظهرانيهم وهم قادرون على ان ينكروه فلا ينكروه فاذا فعلوا ذلك عذب الله الخاصة والعامة

Şüphesiz ki Allah, bazı kişilerin işledikleri günahlar yüzünden bütün insanları cezalandırmaz. Ancak bütün insanlar aralarında kötülüğün yayıldığını görür de ona mani olmaya güçleri yettiği halde, o kötülüğe mani olmazlarsa, o zaman bir kısmınızın işlediği günah yüzünden hepinizi cezalandırır."(139)

Diğer bir hadis-i şerifte de şöyle buyurulmaktadır:

«إِذَا عُمِلَتِ الْخَطِيئَةُ فِي الأَرْضِ كَانَ مَنْ شَهِدَهَا فَكَرِهَهَا ، وَقَالَ مَرة «أنكرها «كان كمنْ غابَ عَنْهَا، وَمَنْ غَابَ عَنْهَا فَرَضِيَهَا كَانَ كَمَنْ شَهِدَهَا».

"Yeryüzünde bir günah işlenir de bir kimse onu görüp karşı çıkarsa, o kimse orada bulunmamış gibidir. (Yani o günahın işlenmesinden dolayı hesaba çekilmez.) Şayet orada bulunmadığı halde işlenen günaha rıza gösterirse, o günahın işlendiği yerde bulunmuş gibidir. (Yani o günahın işlenmesinden dolayı hesaba çekilir.)(140)

Diğer bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır:

«لَنْ يُهلَكَ النَّاسُ حَتَّى يَعْذِرُوا ، أَوْ يُعْذَرُوا ، مِنْ أَنْفُسِهِمْ»

"İnsanlar özür beyan edemeyecek hale düşmedikçe, veya mazur görülme-

138 Müslim, K. el-İman, Bab: 78, Hadis No: 49 / Ebu Davud, K. es-Salah, Bab: 248, Hadis No: 1140. K. el-Melahim, Bab: 17, Hadis No: 4340 / Tirmizi, K. el-Fiten, Bab: 11, Hadis No: 2172 / İbn-i Mace, K. el-Fiten, Bab: 20, Hadis No: 4013.

139 Ahmed b. Hanbel, Müsned, C. 4, S. 192 / Muvatta, K. el-Kelam, Bab: 23.

140 Ebu Davud, K. el-Melahim, Bab: 17, Hadis No: 4345.

yecekleri hale gelmedikçe helak olmayacaklardır."(141) Yani insanlar bilerek ve çokça günah işleyecekler, böylece özür beyan edemeyecek duruma düşeceklerdir.

Ebu Said el-Hudri diyor ki:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ (ﷺ) قَامَ خَطِيباً . فَكَانَ فِيمَا قَالَ «أَلاَ ، لاَ يَمْنَعَنَّ رَجُلاً ، هَيْبَةُ النَّاسِ، أَنْ يَقُولَ بِحَقٍّ ، إِذَا عَلِمَهُ» .

"Bir gün Resulullah (s.a.v.) hutbe okurken şöyle buyurdu: "Dikkat edin, insanlardan çekinmek, sakın bir kişinin hak bildiği şeyi söylemesine engel olmasın."(142)

«أَفْضَلُ الْجِهَادِ كَلِمَةُ عَدْلٍ عِنْدَ سُلْطَانٍ جَائِرٍ» أَوْ «أَمِيرٍ جَائِرٍ»

"Cihadın en üstünü zalim idareci huzurunda hakkı söylemektir."(143)

Bir diğer hadis-i şerifinde de Peygamber efendimiz şöyle buyurmaktadır:

قَالَ رَسُولَ (ﷺ) «لاَ يَحْقِرْ أَحَدُكُمْ نَفْسَهُ» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! كَيْفَ يَحْقِرُ أَحَدُنَا نَفْسَهُ؟ قَالَ «يَرَى أَمْراً ، للهِ عَلَيْهِ فِيهِ مَقَالٌ ، ثُمَّ لاَ يَقُولُ فِيهِ . فَيَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ ، لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ : مَا مَنَعَكَ أَنْ تَقُولَ فِي كَذَا وَكَذَا؟ فَيَقُولُ : خَشْيَةُ النَّاسِ. فَيَقُولُ : فَإِيَّايَ ، كُنْتَ أَحَقَّ أَنْ تَخْشَى» .

"Sizden bir kimse sakın kendisini küçük görmesin." Bunun üzerine dediler ki: "Ey Allah'ın Resulü, bizden bir kimse kendisini nasıl küçük görür?" Re-

141 Ebu Davud, K. el-Melahim, Bab:17, Hadis No:4347 / AHmed b. Hanbel, Müsned, C.4, S. 260; C.5, S. 293.

142 İbn-i Mace, K. el-Fiten, Bab: 20, Hadis No: 4007 / Tirmizi, K. el-Fiten, Bab: 26, H. No:2191.

143 Ebu Davud, K. el-Melahim, Bab:17, Hadis No:4344/Tirmizi, K. el-Fiten, Bab:13, H.No:2174.

sulullah (s.a.v.) buyurdu ki: "Allah'ın, tebliğ edilmesi icabeden bir emrini görür de orada susarsa, Allah da ona kıyamet gününde "Senin şöyle şöyle konuşmana engel neydi?" diye sorar. O da: "İnsanların korkusuydu." der. Bunun üzerine Allah Teala "İnsanlardan değil, benden korkman gerekirdi." buyurur."(144) İşte insanın kendisini küçük düşürmesi budur. Resulullah (s.a.v.)'e bir gün şöyle soruldu:

قِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ! مَتَى نَتْرُكُ الأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ ، وَالنَّهْيَ عَنِ الْمُنْكَرِ قَالَ: «إِذَا ظَهَرَ فِيكُمْ مَا ظَهَرَ فِي الأُمَمِ قَبْلَكُمْ » قُلْنَا : يَا رَسُولَ اللهِ! وَمَا ظَهَرَ فِي الأُمَمِ قَبْلَنَا؟ قَالَ «الْمُلْكُ فِي صِغَارِكُمْ وَالْفَاحِشَةُ فِي كِبَارِكُمْ ، وَالْعِلْمُ فِي رُذَالَتِكُمْ».

"Ey Allah'ın Resulü, biz müslümanlar iyiliği emretme ve kötülüğe mani olmayı ne zaman terkederiz?" Resulullah (s.a.v.) şu cevabı verdi: "Sizden evvelki ümmetlerde görülenler, sizde de görüldüğü zaman." Dedik ki: "Ey Allah'ın Resulü, bizden önceki ümmetlerde neler görülmüştü?" Buyurdu ki: "Görülen şeyler, mülkün küçüklerinizde olması, fuhuşun büyüklerinizde görülmesi, ilmin de rezillerinizde bulunmasıdır."(145)

تَرَىٰ كَثِيرًا مِّنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ أَنفُسُهُمْ أَن سَخِطَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَفِي الْعَذَابِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿٨٠﴾

80- Onlardan bir çoklarının, kâfirleri dost edindiklerini görürsün. Nefislerinin kendilerine takdim ettiği şey ne kötüdür. Allah onlara gazap etmiştir. Onlar ebedi olarak azap içinde kalacaklardır.

Ey Muhammed, Yahudilerden bir çoğunun putlara tapan müşrikleri dost edindiklerini görürsün. Nefislerinin kendileri için takdim ettiği bu hal ne çirkin bir durumdur. Allah, kâfirleri dost edinmeleri sebebiyle onlara gazap etmiştir.

144 İbn-i Mace, K. el-Fiten, Bab:20, Hadis No:4008 / Ahmed b. Hanbel, Müsned, C.3, S.47, 73, 91.
145 İbn-i Mace, K. el-Fiten, Bab: 20, Hadis No: 4015/Ahmed b. Hanbel, Müsned, C.3, S.187.

Onlar kıyamet gününde de cehennem azabında ebedi olarak kalacaklardır.

وَلَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالنَّبِيِّ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مَا اتَّخَذُوهُمْ
أَوْلِيَاءَ وَلَٰكِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٨١﴾

81- Eğer onlar Allah'a, Peygambere ve ona indirilene iman etmiş olsalardı, kâfirleri dost edinmezlerdi. Fakat onlardan bir çoğu yoldan çıkan kimselerdir.

Eğer İsrailoğulları Allah'a, Peygamberi Muhammed'e ve Muhammed'e indirilen Kur'an'a iman etmiş olsalardı, kâfirleri dost edinmezlerdi. Fakat onlardan çoğu Allah'a itaatten ayrılan, helali haram sayan fasıklardır.

* Mücahid bu âyet-i kerimenin, münafıklar hakkında nazil olduğunu söylemiştir.

لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا
وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَىٰ
ذَٰلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ وَرُهْبَانًا وَأَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٨٢﴾

82- Ey Muhammed, şüphesiz insanlardan iman edenlere en şiddetli düşman olarak Yahudileri ve Allah'a ortak koşanları bulursun. Ve yine iman edenlere sevgi bakımından en yakın olarak "Biz Hristiyanız." diyenleri bulursun. Bu da onların arasında papazların ve rahiplerin bulunmasından ve büyüklük taslamamalarındandır.

Ey Muhammed, şüphesiz ki insanlardan müminlere en şiddetli düşman olarak Yahudileri ve Allah'tan başka şeylere tapan müşrikleri bulursun. Çünkü bunların inkârları inatçılıklarından kaynaklanmaktadır. Ve yine insanlardan müminlere en yakın olarak böbürlenmeyen Hristiyanları bulursun. Çünkü onların içinde papazlar ve rahipler vardır. Bir de onlar hakka karşı büyüklük taslamaz-

lar.

* Müfessirler bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi hakkında farklı görüşler zikretmişlerdir:

a- Bazı âlimlere göre bu ve bundan sonra gelen âyetler Habeşistan'dan Resulullah'a gelip, müslüman olan Habeşliler hakkında nazil olmuştur.

b- Diğer bazılarına göre bu âyet-i kerime, Habeşistan Kralı Necaşi ve onunla birlikte müslüman olan kişiler hakkında nazil olmuştur. Bu hususta Said b. Cübeyr diyor ki: "Necaşi Resulullah'a bir heyet gönderdi. Resulullah onlara Kur'an okudu. Onlar da müslüman oldular. Allah o müslüman olan kişiler hakkında bu âyeti indirdi. Onlar gidip bu durumu Necaşi'ye anlattılar, o da müslüman oldu ve müslüman olarak öldü. Necaşi'nin ölüm haberi gelince Resulullah buyurdu ki: "Kardeşiniz Necaşi öldü. Onun cenaze namazını kılın." Resulullah, Necaşi Habeşistan'da iken cenaze namazını Medine'de kıldırdı. Abdullah b. Abbas da bu âyetin izahında diyor ki: "Resulullah Mekke'de iken müşriklerin, sahabilerine bir şey yapacaklarından korkuyordu. Bu sebeple Cafer b. Ebi Talib, Abdullah b. Mes'ud ve Osman b. Mez'umun da içinde bulunduğu bir topluluğu Habeşistan Kralı Necaşi'ye gönderdi. Müslümanların Habeşistan'a gittikleri haberi müşriklere ulaşınca, onlar da Amr b. el-Ass'ın içinde bulunduğu bir heyeti Necaşi'ye gönderdiler. Müşriklerin heyeti müslümanlardan önce Habeşistan'a vardı ve Necaşiye dediler ki: "İçimizden bir adam çıktı. Kureyşlilerin akıllarını ve düşüncelerini küçümsüyor. Kendisinin Peygamber olduğunu iddia ediyor. O sana, kavmini, senin aleyhine ifsad etmek için bir heyet gönderdi. Biz sana gelip bunu bildirmeyi düşündük." Necaşi dedi ki: "Onlar bana geldiklerinde ne söyleyeceklerine bakarım." Resulullah'ın gönderdiği heyet Habeşistan'a ulaştı. Necaşi'nin kapısına vardılar ve dediler ki: "Allah'ın dostlarının içeri girmesine izin verir misin?" Necaşi de dedi ki: "İzin verin girsinler. Allah'ın dostlarına kapımız açıktır." Heyet içeri girince Necaşi'ye selam verdiler. Kureyş'in gönderdiği heyet, "Ey Kral bizim sana doğru söylediğimizi gördün mü? Bunlar seni, selamlandığın şekilde selamlamadılar." dediler. Necaşi müslümanlara: "Sizin, beni, benim selamlanmam ile selamlamamanızın sebebi nedir?" diye sordu. Onlar da: "Biz seni cennet ehlinin ve meleklerin selamı ile selamladık." dediler. Necaşi onlara: "Adamınız İsa ve annesi hakkında ne diyor?" diye sordu. Onlar da: "O, İsa hakkında diyor ki: "O, Allah'ın kuludur. Allah'ın Meryem'e ulaştırdığı bir sözüdür. Ve Allah'tan bir ruhtur." Meryem hakkında da diyor ki: "O, bakire ve sevimli bir kadındır. Kendisini Rabbine adayan bir kadındır." Bunun üzerine Necaşi yerden bir çöp aldı ve dedi ki: "İsa ve annesi, sizin arkadaşınızın bu söylediklerinden şu kadar farklı bir şey söylememişlerdir." Müşrikler Necaşi'nin bu sözünden hoşlanmadılar. Yüzleri değişti. Necaşi müslümanlara: "Size indirilen âyetlerden herhangi bir şey biliyor musunuz?"' diye sordu. Onlar da "Evet." dediler. Necaşi: "Okuyun." dedi. Onlar da okudular. Orada papazlar, ruhbanlar ve

etmeyiz? Halbuki bizler, Rabbimizin bizi, salih topluluklarla beraber naim cennetlerine koymasını ve kıyamette bizleri onların derecelerine erdirmesini candan isteriz."

* Süddi, Abdullah b. Zübeyr, Urve b. Zübeyr ve Zühri bu âyet-i kerimenin, Habeşistan Kralı Necaşi'nin gönderdiği heyet hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir. Bunlar, kendilerine Kur'an okununca, onun hak olduğunu anlamışlar, gözleri yaşlarla dolmuş ve iman ettiklerini bildirmişlerdir. Ayrıca Allah Teala'dan, kendilerini şahitlerle birlikte yazmasını niyaz etmişlerdir.

Burada zikredilen şahitlerden maksat, Abdullah b. Abbas'a göre, Muhammed ümmetidir. "Şahitler" denilmesinin sebebi ise onların kıyamet gününde Kur'an'dan öğrendiklerine göre, Peygamberlerin, ümmetlerine, Allah'ın emirlerini tebliğ ettiklerine dair şahitlik yapacak olmalarındandır.

Bu husus başka bir âyette de şöyle beyan edilmektedir: "Böylece biz sizin, insanlara karşı şahitler olmanız, Peygamberin de size karşı şahit olması için sizi, orta yolu tutan bir ümmet kıldık."([147])

Âyette zikredilen "salih topluluk"tan maksat, Allah'a iman eden, ona itaat eden, bu sayede cennete girmeyi hak eden insanlardır.

فَأَثَابَهُمُ اللَّهُ بِمَا قَالُوا جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ وَذَٰلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٨٥﴾

85- Böyle dediklerinden dolayı Allah onları, altlarından ırmaklar akan cennetlerle mükâfaatlandırmıştır. Orada ebedi olarak kalacaklardır. İşte iyilik yapanların mükâfaatı budur.

Onların iman etmeleri, hakkı kabul etmeleri ve bunları söylemeleri sebebiyle Allah onları, altlarından ırmaklar akan cennetlerle mükâfaatlandırmıştır. Onlar orada devamlı olarak kalacaklardır. Oradan hiç çıkmayacaklardır. Başka bir yere de nakledilmeyeceklerdir. İşte iyilikte bulunanların mükâfaatı budur. İyilikte bulunanın iyilikte bulunması ise Allah'ı kesin bir şekilde birlembek, hiçbir şeyi ona ortak koşmamak, Peygamberleri ve onların, Allah katından getirdikleri kitapları tasdik etmek, farzlarını eda edip yasaklarından kaçınmaktır. İşte altından ırmaklar akan cennetleri hak etme, böyle bir iyiliğin karşılığıdır.

147 Bakara Suresi, 2/143.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿٨٦﴾

86- İnkâr edenlere ve âyetlerimizi yalanlayanlara gelince; işte onlar, cehennemliklerin ta kendileridir.

Allah'ın birliğini ve Muhammed'in Peygamberliğini inkâr edenlere ve kitaplarda gönderdiğimiz âyetleri yalanlayanlara gelince; işte onlar, ateşi çok şiddetli olan cehennemin sakinleridirler.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿٨٧﴾

87- Ey iman edenler, Allah'ın size helal kıldığı temiz şeyleri haram saymayın ve haddi aşmayın. Çünkü Allah, haddi aşanları sevmez.

Ey iman edenler, Allah'ın size helal kıldığı et, süt vb. şeyleri yeme ve kadınlara yaklaşma gibi hoşunuza giden temiz şeyleri, papaz ve ruhbanların yaptıkları gibi kendinize haram kılmayın. Onlar kadınları, temiz yiyecekleri ve içecekleri kendilerine haram kılmışlardır. Bunların bazıları kendilerini manastırlara hapsetmiş, bazıları da yeryüzünde dolaşıp durmuşlardır. Helal ve haram hususunda Rabbinizin sizin için çizdiği hududu aşmayın. Şüphesiz ki Allah haddi aşanları sevmez.

* Bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi hakkında müfessirler iki görüş zikretmişlerdir.

a- Ebu Malik, İkrime, İbrahim en-Nehai, Ebu Kılabe, Katade, Süddi ve Abdullah b. Abbas'tan nakledilen bir görüşe göre, bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi şudur: Osman b. Mez'un, Abdullah b. Amr, Ali b. Ebi Talib gibi bir kısım sahabiler, müttaki bir davranış olduğu kanaatiyle, Allah'ın helal kıldığı bazı şeyleri kendilerine yasaklamışlardır. Mesela kadınlara yaklaşmamak, temiz ve lezzetli olan bazı yiyecek ve içecekleri yeyip içmemek gibi davranışlarda bulunmuşlardır. Hatta bazıları, tenasül organını kesip şehvani arzulardan tamamen uzak olmayı düşünmüşlerdir. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş, müminlere, Allah'ın helal kıldığı şeyleri kendileirne yasaklamamalarını emretmiştir.

Bu hususta Ebu Kılabe diyor ki: "Resulullah'ın sahabilerinden bazıları dünyayı bırakmayı, kadınları terketmeyi ve ruhbanlaşmayı arzulamışlardı. Bunun üzerine Resulullah ayağa kalktı, onlar hakkında çok sert konuştu ve dedi ki: "Sizden öncekiler kendilerine dini zorlaştırarak helak oldular. Onlar dini kendilerine zorlaştırdılar. Allah da zorlaştırdıkları şekliyle dinlerini onlara meşru kıldı. Bugünkü manastır ve kiliselerde bulunan insanlar onların kalıntılarıdır. Siz, Allah'a kulluk edin, hiçbir şeyi ona ortak koşmayın. Hac ve Umre yapın. Dürüst olun ki size de dürüst davranılsın." Ebu Kılabe diyor ki: "İşte bu âyet böyle kimseler hakkında nazil olmuştur."

Katade de bu âyetin nüzul sebebi hakkında diyor ki: "Bize anlatıldığına göre; Resulullah'ın sahabilerinden bazıları, kadınlara yaklaşmaktan ve et yemekten kendilerini uzaklaştırdılar. Manastırlar oluşturmak istediler. Bunların haberi Resulullah'a ulaşınca, Resulullah buyurdu ki: "Benim dinimde kadınlara yaklaşmayı ve et yemeyi terketme, manastırlar edinme diye bir şey yoktur." Katade diyor ki: "Yine bize bildirildiğine göre, Resulullah'ın döneminde üç kişi şunları yapmaya karar vermişlerdi: Biri demişti ki: "Ben geceleyin uyku uyumayacağım, devamlı ibadet edeceğim." Diğeri de demişti ki: "Ben de kadınlara yaklaşmayacağım." Bunun üzerine Resulullah bunları yanına çağırttı ve buyurdu ki: "Şöyle şöyle yapacağınız bana bildirildi. Bu doğru mu?" Onlar da: "Evet ey Allah'ın Resulü, biz bunları yapmakla hayırdan başka bir şey istemedik." dediler. Resulullah da buyurdu ki: "Fakat ben geceleri hem namaz kılıyorum, hem de uyuyorum. Bazı günler oruç tutuyorum, bazı günler tutmuyorum. Kadınlara da yaklaşıyorum. Kim benim sünnetimden yüzçevirirse, o benden değildir."

Bu hususta Abdullah b. Abbas da diyor ki: "Bu âyet-i kerime, Resulullah'ın bazı sahabilerine işaret etmektedir. Onlar demişlerdi ki: "Biz cinsel organlarımızı keselim. Dünyanın şehvani arzularını terkedelim ve rahiplerin yaptıkları gibi yeryüzünde gezip, seyahat edelim." Bunların haberi Resulullah'a ulaştı. Resulullah onları yanına çağırdı ve bu söylenenleri kendilerine sordu. Onlar da: "Evet öyle." dediler. Resulullah da buyurdu ki: "Fakat ben, oruç tutuyorum. Oruca ara da veriyorum. Namaz da kılıyorum. Uyku da uyuyorum. Kadınlarla evleniyorum. Kim benim sünnetimi alırsa o bendendir. Kim de benim sünnetimi almazsa, o benden değildir." Abdullah b. Abbas, Osman b. Mez'un'un bu sahabilerden biri olduğunu zikretmektedir.

İkrime diyor ki: "Resulullah'ın sahabilerinden Osman b. Mez'un, Ali b. Ebi Talib, Abdullah b. Mes'ud, Mikdat b. el-Esved ve Ebu Huzeyfe'nin azadlı kölesi Salim inzivaya çekildiler. Kendilerini evlerine hapsettiler, kadınlardan uzak durdular. Yün giymeye başladılar. Güzel olan yiyecek ve giyecekleri kendilerine haram kıldılar. Sadece İsrailoğullarından, dünyayı gezip dolaşanların yediklerini yediler, giydiklerini giydiler. Kendilerini iğdiş yapmak istediler. Geceleri devamlı olarak namazla geçireceklerine, gündüzleri de devamlı oruç tuta-

caklarına dair ittifak ettiler. Bu âyet işte bunlar hakkında nazil oldu. Bunun üzerine Resulullah adam gönderip onları yanına çağırttı ve buyurdu ki: "Nefsinizin üzerinizde hakkı var. Gözünüzün üzerinizde hakkı var. Oruç da tutun, ara da verin. Namaz da kılın, uyku da uyuyun. Bizim sünnetimizi terkeden bizden değildir." Bunun üzerine o sahabiler dediler ki: "Ey Allah'ım, biz teslim olduk ve indirdiğine uyduk."

b- İbn-i Zeyd'e göre ise bu âyet-i kerime Abdullah b. Revaha, hanımı ve misafiri hakkında nazil olmuştur.

Abdullah b. Revaha bir kişiyi misafir etmiş, fakat bir işi çıkmış ve akşam yemeğinde bulunamamış. Eve dönünce ailesine: "Sen misafire akşam yemeği vermedin mi?" diye sormuş, hanımı da ona: "Yemek az idi. Senin gelmeni bekledim." diye cevap vermiştir. Bunun üzerine Abdullah "Sen benim için misafirime yemek vermedin ha? Senin yemeğini tatmak bana haram olsun." demiştir. Hanımı da: "Eğer sen onu tatmazsan, onu tatmak bana da haram olsun." demiş. Misafir de: "Sizler onu tatmazsanız, onu tatmak bana da haram olsun." demiştir. Abdullah b. Revaha bu durumu görünce hanımına: "Getir yemeği haydi besmele çekip yeyin." demiş. Yemeği yedikten sonra gidip durumu Resulullah'a anlatmıştır. Resulullah da ona: "İyi yapmışsın." demiştir. İşte bu ve bundan sonra gelen âyet onlar hakkında nazil olmuştur.

c- İkrime'nin Abdullah b. Abbas'tan naklettiğine göre ise, bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi şudur:

Bir adam Resulullah'a gelmis ve ona demiş ki:

حَدَّثَنَا عِكْرِمَةُ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ رَجُلاً أَتَى النَّبِيَّ (ﷺ) ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ إِنِّي إِذَا أَصَبْتُ اللَّحْمَ انتَشَرْتُ لِلنِّسَاءِ ، وَأَخَذَتْنِي شَهْوَتِي، فَحَرَّمْتُ عَلَيَّ اللَّحْمَ فَأَنْزَلَ اللهُ: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللهُ لَكُمْ وَلاَ تَعْتَدُوا إِنَّ اللهَ لاَ يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللهُ حَلاَلاً طَيِّباً).

"Ey Allah'ın Resulü, ben et yediğim zaman kadınlara karşı isteğim artıyor, şehvani isteklerim beni kaplıyor. Bu sebeple ben et yemeyi kendime haram kıldım." İşte bunun üzerine Allah Teala: "Ey iman edenler, ALlah'ın size helal kıldığı temiz şeyleri haram saymayın." âyetini indirmiştir.(148)

148 Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an, Sure: 5, Bab: 12, Hadis No: 3054.

Bütün bunlardan anlaşılmaktadır ki; bu âyet-i kerime, kişinin Allah'ın kendisine helal kıldığı şeyleri haram saymasının yasak olduğunu bildirmekte, bu yolla takvaya erişmek isteyenlerin yanlış bir yolda olduklarını beyan etmektedir. Bu hususta Peygamber efendimizden şu hadisler de nakledilmektedir: Enes b. Malik'in şöyle dediği rivayet edilmektedir:

أَنَّهُ سَمِعَ أَنَسَ ابْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ جَاءَ ثَلاَثَةُ رَهْطٍ إِلَى بُيُوتِ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ (ﷺ) يَسْأَلُونَ عَنْ عِبَادَةِ النَّبِيِّ (ﷺ) فَلَمَّا أُخْبِرُوا كَأَنَّهُمْ تَقَالُّوهَا فَقَالُوا وَأَيْنَ نَحْنُ مِنَ النَّبِيِّ (ﷺ) قَدْ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَمَا تَأَخَّرَ قَالَ أَحَدُهُمْ أَمَّا أَنَا فَإِنِّي أُصَلِّي اللَّيْلَ أَبَدًا وَقَالَ آخَرُ أَنَا أَصُومُ الدَّهْرَ وَلاَ أُفْطِرُ وَقَالَ آخَرُ أَنَا أَعْتَزِلُ النِّسَاءَ فَلاَ أَتَزَوَّجُ أَبَدًا فَجَاءَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ) فَقَالَ أَنْتُمُ الَّذِينَ قُلْتُمْ كَذَا وَكَذَا أَمَا وَاللهِ إِنِّي لأَخْشَاكُمْ لِلهِ وَأَتْقَاكُمْ لَهُ لَكِنِّي أَصُومُ وَأُفْطِرُ وَأُصَلِّي وَأَرْقُدُ وَأَتَزَوَّجُ النِّسَاءَ فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي.

"Ashaptan üç kişi Resulullah'ın zevcelerinin evlerine gelerek onun, gizlice yaptığı ibadetleri öğrenmek istemişlerdi. Durum (Resulullah'ın evinde gizlice yaptığı ibadetler) kendilerine bildirilince, Resulullah'ın yaptığı ibadetleri azımsarcasına şöyle dediler: "Durum böyle amma, Resulullah nerde biz nerde. Çünkü onun geçmişte ve gelecekte işlemesi muhtemel bütün günahları affedilmiştir." Sonra içlerinden biri: "Ben, geceleri devamlı namaz kılacağım." dedi. Diğeri: "Ben devamlı oruç tutacağım ve bozmayacağım." dedi. Üçüncüsü ise: "Ben de kadınlardan ayrı yaşayacağım, hiç evlenmeyeceğim." dedi. O anda Resulullah (s.a.v.) geldi ve onlara: "Şöyle şöyle konuşanlar sizler misiniz? Allah'a yemin olsun ki ben sizin Allah'tan en çok çekineniniz ve ondan en çok korkanınızım. Fakat ben bazan oruç tutarım, bazan da yerim. (Geceleri) bazan namaz kılarım, bazan da uyurum. Kadınlarla da evlenirim. (İşte benim sünnetim budur.) Kim benim sünnetimden yüz çevirirse o benden değildir."(149)

149 Buhari, K. en-Nikâh, Bab: 1 / Müslim, K. en-Nikâh, Bab: 5, Hadis No: 1401 / Nesei, K. en-Nikâh, Bab: 4 / Ahmed b. Hanbel, Müsned, C.2, S. 158.

Sa'd b. Ebi Vakkas diyor ki:

عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ ، قَالَ: رَدَّ رَسُولَ اللهِ (ﷺ) عَلَى عُثْمَانَ بْنِ مَظْعُونٍ التَّبَتُّلَ. وَلَوْ أُذِنَ لَهُ لاخْتَصَيْنَا.

"Resulullah (s.a.v.) Osman b. Mez'un'un, kadınlardan uzak durma kararını reddetmeyip, ona bu hususta izin verseydi, bizler de mutlaka kendimizi iğdiş eder, erkekliğimizi yok ederdik."(150)

Âyet-i kerimede geçen "Haddi aşmayın" ifadesi, Süddi tarafından, "Osman b. Mez'un gibi, cinsel organlarınızı kesmeye kalkarak, Allah'ın koyduğu sınırı aşmayın." demektir.

İkrime'ye göre bu ifadeden maksat şudur: "Kadınları, bir kısım yiyecek ve içecekleri ve uykuyu kendinize haram kılmaya girişerek Allah'ın sizin için koyduğu sınırları aşmayın." demektir.

Hasan-ı Basri'ye göre ise bu ifade geneldir. Allah Teala, bununla helallar aşılarak, haramlara düşmeyi yasaklamıştır.

Taberi, âyetin genel ifadesine uygun olması hasebiyle ve âyetin genel ifadesini tahsis eden özel bir delilin bulunmaması dolayısıyla Hasan-ı Basri'nin izah şeklini tercih etmiş, âyetin mânâsının "Gerek haramlar, gerekse helaller hususunda Allah'ın koyduğu sınırları aşmayın." şeklinde olduğunu söylemiştir. Âyetin nüzul sebebinin, Osman b. Mez'un ve benzeri sahabilerin davranışları olması âyetin genel hükmünü kayıtlamaz. Bu âyet her helalin ve haramın sınırlarını aşanları kapsamaktadır.

وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾

88- Allah'ın size verdiği rızıklardan helal ve temiz olarak yeyin. İman ettiğiniz Allah'tan korkun.

Ey iman edenler, Allah'ın size rızık olarak verdiği ve size helal kıldığı yemeklerden yeyin. Birliğine iman ettiğiniz ve Rabliğini tasdik ettiğiniz Allah'tan korkun. Onun, helal ve haramlar hususunda koyduğu sınırları aşmayın. Haram

150 Müslim, K. en-Nikâh, Bab: 6, Hadis No: 1402 / Nesei, K. en-Nikâh, Bab: 4.

kıldıklarını helal, helal kıldıklarını da haram saymayın. İman ettiğiniz Rabbinize karşı gelmekten kaçının. Aksi takdirde onun gazabına veya azabına uğratılmış olursunuz.

* Bu hususta diğer bir âyet-i kerimede de şöyle buyurulmaktadır: "Ey iman edenler, size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yeyin. Şayet sadece Allah'a ibadet ediyorsanız ona şükredin."(151)

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَٰكِن يُؤَاخِذُكُم بِمَا عَقَّدتُّمُ
الْأَيْمَانَ ۖ فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ
أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ ۖ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ
أَيَّامٍ ۚ ذَٰلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ ۚ وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ ۚ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ
اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٨٩﴾

89- Allah sizi, kasıtsız olarak yaptığınız yeminlerinizden sorumlu tutmaz. Fakat bile bile yaptığınız yeminlerinizden sizi sorumlu tutar. Bu, (bozulan) yeminin keffareti, ailenize yedirdiğinizin ortalamasından, on yoksulu yedirmek veya giydirmek, yahut da bir köle azad etmektir. Bunları bulamayan kimse için de üç gün oruç tutmaktır. Yapıp da bozduğunuz yeminlerinizin keffareti işte budur. Yeminlerinizi koruyun. İşte Allah, âyetlerini size böyle açıklar ki şükredesiniz.

Allah sizleri, "Hayır vallahi, evet billahi" gibi kasıtsız olarak yaptığınız yeminlerinizden dolayı hesaba çekmez. Fakat sizleri, bir şeyi yapıp yapmayacağınıza dair bilerek yaptığınız yeminlerinizden sorumlu tutar. Bozduğunuz yeminlerinizin keffareti, ya ailenize yedirdiğiniz şeylerin ortalamasından yedirmek suretiyle on fakiri doyurmak veya giydirmek ya da Allah rızası için bir köle azad etmektir. Yedirecek yemek, giydirecek elbise veya azad edecek köle bulamayanın keffareti ise üç gün oruç tutmaktır. İşte yaptığınız yeminleri bozmanızın keffareti budur. Yeminlerinizi muhafaza edin, bozmayın. Bozduğunuz takdirde keffaretini yerine getirin. İşte Allah, âyetlerini size böyle açıklar ki şükredesiniz.

151 Bakara Suresi, 2/172.

* Resulullah'ın sahabileri, bir kısım helal şeyleri, yemin etmek suretiyle kendilerine haram kılmışlardır. Allah Teala, bu âyet-i kerime ile, yeminler ederek helal şeyleri kendilerine haram kılmalarını yasaklamıştır.

Bu hususta Abdullah b. Abbas diyor ki: "Ey iman edenler, Allah'ın size helal kıldığı temiz şeyleri haram saymayın." âyet-i kerimesi, kendilerine kadınlara yaklaşmayı ve et yemeyi yasaklayan kimseler hakkında nazil olunca bunlar dediler ki: "Ey Allah'ın Resulü, bunları yapmayacağımıza dair yaptığımız yeminler ne olacak?" Bunun üzerine Allah Teala: "Allah sizi, kasıtsız olarak yaptığınız yeminlerinizden sorumlu tutmaz." âyetini indirdi.

Taberi diyor ki: "Biz daha önce hangi yeminlerin kasıtsız (Yemi-i lağiv), hangilerinin kasıtlı yeminler olduğnu ve hangi yeminlerin bozulup, hangi yeminlerin bozulmayacağı hususunu bu kitabımızda Bakara Suresi'nin iki yüz yirmi beşinci âyetinin izahında zikrettik, bu sebeple burada tekrarlanmasına lüzum görmedik."

Mücahid, kasıtlı olarak yapılan yeminlerden maksadın, bilerek yapılan yeminler olduğunu, Hasan-ı Basri ise bunlardan maksadın, günah işlemek maksadıyla yapılan yeminler olduğunu, bu nedenle bozularak yerine keffaret ödenmesi gerektiğini söylemiştir.

Âyet-i kerimede: "Bu yeminin keffareti." buyurulmaktadır. Burada zikredilen bu yeminden, yemi-i Lağiv mi, yoksa kasıtlı olarak yapılan yeminin mi kastedildiği hususunda iki görüş zikredilmiştir.

a- Hasan-ı Basri, Şa'bi, Ebu Malik, İbrahim en-Nehai, Hz. Aişe, Yahya b. Said, Ali b. Ebi Talha ve Süddi'ye göre burada zikredilen "Bu yemin"den maksat, kasıtlı olarak yapılan yemindir. Bunun bozulması halinde âyette zikredilen keffaretler yerine getirilecektir. Bunlara göre yemin-i lağiv'den maksat, kişinin, bir şeyin doğru olduğunu sanarak yemin etmesidir. Halbuki o şey zannettiği gibi doğru değildir. Kişi böyle bir yeminden dolayı sorumlu olmaz. Onu bazmasından dolayı keffaret gerekmez. Kasıtlı olarak yapılan yeminden maksat ise kişini bildiği bir şey üzerine kasıtlı olarak yemin etmesidir. İşte bu yeminleri bozması halinde onun, âyette zikredilen keffaretleri yerine getirmesi gerekir. Ayrıca kasıtlı olarak yaptığı bu yemin bir günah işlemek için ise, onu bozması ve keffaret ödemesi gereklidir. Yemini sürdüremez.

Ebu Malik diyor ki: "Yeminler üç türlüdür. Bozulduklarında keffaret verilmesi gereken yeminler, bozulduklarında keffaret verilmesi icabetmeyen yeminler, bir de yemin edenin hiçbir şekliyle sorumlu olmayacağı yeminlerdir. Keffaret icabeden yeminler, kişinin bir şeyi yapmayacağına dair yaptığı yeminlerdir. Böyle bir iş yapılacak olursa işte o durumda keffaret gerekir. Keffaret icabetmeyen yeminler ise kişinin kasıtlı bir şekilde yalan yere yaptığı yeminler-

dir. Bu yeminler için keffaret icabetmez. Kişinin sorumlu olmadığı yeminler ise bir şeyin, yemin ettiği gibi olduğu kanaati ile yemin etmesi, daha sonra da o şeyin yemin ettiği gibi olmadığının anlamış olduğu yeminlerdir. İşte buna "Yemin-i Lağiv" denir ve bunun için de herhangi bir keffaret söz konusu değildir.

b- Abdullah b.Abbas, Said b.Cübeyr ve Dehhaktan nakledilen diğer bir görüşe göre âyetin "Bu yeminin keffareti" ifadesinde geçen "Bu yemin"den maksat, "Yemin- Lağiv"dir (Bozulması gerekli olan yemindir). Bunların izahına göre Yemin-i Lağivden maksat, caiz olmayan bir hususun yapılmasına dair edilen yemindir. Bu gibi yeminlerin bozulmaları ve yerine getirilmemeleri gerektiğinden bunlara lağiv yeminler (İptal edilen yeminler) ismi verilmiştir. Kişi böyle bir yemini yaptığı takdirde onu bozmakla ve âyette zikredilen keffareti yerine getirmekle mükelleftir. İşte böyle bir yemini yapan kimse yeminini bozar ve keffareti de yerine getirirse sorumluluktan kurtulmuş olur, hesaba çekilmez. Bu görüşte olan âlimlere göre kasıtlı olarak yapılan yeminden maksat ise caiz olmayan bir şeyin yapılmasına dair edilen ve bozulmayan yeminlerdir. Bu gibi yeminleri yapanlar, caiz olmayan şeyleri yaptıklarından dolayı sorumlu olurlar ve hesaba çekilirler.

Taberi bu görüşlerden birinci görüşün tercihe şayan olduğunu, yemin-i Lağivden maksadın, günah işleme maksadıyla yapılmayan yeminler olduğunu, kasıtlı olarak yapılan yeminlerden maksadın ise günah işlemek amacıyla yapılan yeminler olduğunu söylemiş ve âyetin mânâsının şu şekilde olduğunu söylemiştir: "Ey insanlar, Allah sizleri boş sözlerinizden ve kendisine karşı gelmeyi kastetmeyen, günah işlemeyi hedef almayan yeminlerinizden dolayı hesaba çekmez. Fakat o sizi, günah işlemeyi kastederek yaptığınız ve kendinize gerekli kıldığınız yeminlerinizden dolayı hesaba çekecektir. Hesaba çekileceğiniz bu yeminlerin icabettiği günahları sizden silecek ve affettirecek vasıta, sizlerin, zikredilen keffaretleri yerine getirmenizdir.

Âyeti kerimede geçen ve "Ailenize yedirdiğinizin ortalamasından" diye tercüme edilen ifadeden neyin kastedildiği hususunda farklı görüşler zikredilmiştir.

a- Esved b.Yezid, Abddullah b.Ömer, Ubeyde es-Selmani, Muhammed b.Sirin, Hasan-ı Basri, Dehhak, Şüreyh, Hz.Ali, Ebu Rezin, Hişam b.Muhammed ve benzeri âlimlere göre burada zikredilen "Ailenize yedirdiğinizin ortalaması'ndan maksat, yemin edenin, memleketinin halkının yediklerinin çeşitlerinin ortalamasıdır. Buna göre yemin eden kimse bulunduğu beldenin halkının yediklerinin ortalamasından on fakiri doyurarak yeminlerinin keffaretini ödemiş olur. Bu görüşte olan âlimler zamanlarında ve memleketlerinde mevcut olan yemekleri gözönünde bulundurarak, yemin edenin, on fakiri, zikrettikleri belli yemeklerle doyurması gerektiğini beyan etmişlerdir. Mesela Esved b.Yezid, yenen

şeylerin ortalamasının ekmek, hurma, zeytinyağı ve terayağı olduğunu söylemiş, bunların en iyisinin ise et olduğunu zikretmiştir. Hz. Ömerin'in oğlu Abdullah ise yenen şeylerin ortalamasının, ekmekle hurma, ekmekle tereyağı, ekmekle zeytinyağı olduğunu, yiyeceklerin en iyisinin ise ekmekle et olduğunu, başka bir rivayette Abdullah, yiyeceklerin ortalamasının, ekmek, et, ekmek tereyağı, ekmek peynir, ekmek ve sirke olduğunu söylemiştir.

Hasan-ı Basri ise yiyeceklerin ortalamasının ekmek, et veya ekmek ve tereyağı yahut ekmek ve süt olduğunu söylemiştir.

Şüreyh ise yiyeceklerin ortalamasının ekmek ve zeytinyağı olduğunu, sirkenin ise güzel bir yiyecek olduğunu söylemiştir.

Hz.Ali bu âyette zikredilen "Ailenize yedirdiğinizin ortalaması"ndan maksadın, sabah akşam olmak üzere iki vakit yemek olduğunu, bir vakit yemeğin de ekmek, zeytinyağı veya ekmek tereyağı yahut sirke ve zeytinyağı olduğunu söylemiştir.

Hasan-ı Basri ise bu âyette zikredilen "yiyeceklerin ortalaması" olan keffaretten maksadın, bir vakit yemek yedirmek olduğunu, bunun da ekmek ve et, bu olmadığı takdirde ekmek tereyağı ve süt, bunlar da olmadığı takdirde ekmek sirke ve zeytinyağı olduğunu, yedirilecek kimselerin doyuncaya kadar yedirilmeleri gerektiğini söylemiştir.

Taberi diyor ki: "Yedirilen şeyin ortalamasından maksadın, belde halkının yiyeceklerinin çeşidinin ortalaması olduğunu söyleyen âlimler her bir fakire verilecek gıda maddelerinin miktarı hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.

aa- Hz. Ömer, Hz. Ali, İbrahim en-Nehai, Said b.Cübeyr, Şa'bi, Abdullah b.Abbas, Mücahid ve Ebu Malike göre, yemin eden kimse fakire yemek yedirmeyip gıda maddesi vermek istediğinde on fakirden herbirine buğdaydan yarım sa', diğer hububattan ise bir sa' ölçüsünde gıda maddesi verir."[152]

bb- Zeyd b.Sabit, Abdullah b.Abbas, Abdullah b. Ömer, Kasım, Salim, Süleyman b.Yesar ve Atadan nakledilen diğer bir görüşe göre yemini bozan kimse keffaret olarak on fakirden her birine bir müdd (çeyrek sa') ölçüsünde gıda maddesi verir.

cc- Hasan-ı Basriye göre her fakire bir müdd buğday bir müdd de hurma verilir.

b- Hz. Ali ve Muhammed b.Ka'b el-Kureziden nakledilen diğer bir görüşe göre yemin eden kimse keffaret olarak on fakirden her birini sabah akşam yedirir.

---

152 Bir sa' dört müdd'e eşittir. Bir sa', yaklaşık 2.917 kg. veya 3.333 kg.'dır.

c- Abdullah b.Abbas, Âmir eş-Şa'bi, Said b.Cübeyr ve Dehhaktan nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette zikredilen "Ailenize yedirdiklerinizin ortalaması"ndan maksat, keffaret verenin, kendi ailesine yedirdiği az veya çok yemeklerin ortalamasıdır. Eğer yeminine keffaret veren kimse, ailesini doyurabilen kimselerden ise on fakiri tam doyurur. Şayet bu kimse fakirliğinden dolayı ailesini doyuramıyorsa on fakire de ailesine yedirdiği miktarda yemek verir.

Bu hususta Abdullah b.Abbas'ın şunları söylediği rivayet edilmiştir. "Eğer sen, aileni yedirip doyurabilen kimselerden isen fakirleri de doyur. Şayet değilsen aileni yedirdiğin kadar yedir."

Said b.Cübeyr de demiştir ki: "Daha önce yeminlere keffaret verirken, büyük insanlara, küçük yaştakilere yedirmediklerini yedirirlerdi. Hürlere de, kölelere yedirmediklerini yedirirlerdi. Bunun üzerine bu âyet indi ve kendilerine keffaret verilen fakirlerin eşit tutulmalarını, onlara keffaret verenin ailesine yedirdiklerinin ortalamasını yedirmesini emretti.

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden tercihe şayan olan görüş: "Ailenize yedirdiğinizin ortalamasından yedirmektir." ifadesini: "Yemininden dolayı keffaret veren kimse, kendi ailesine yedirdiği yemeklerin cinsine göre değil azlık ve çokluğuna göre ortalamısını yedirsin." şeklinde izah eden görüştür. Çünkü Resulullah bütün keffaretlerde bu şekilde hüküm vermiştir. Mesela ihramlı iken başını tıraş etmek zorunda kalan kimseye, altı fakire üç sa' gıda maddesi vermesini emretmiştir.

Ka'b b. Ucre diyor ki:

أَنَّ كَعْبَ بْنَ عُجْرَةَ حَدَّثَهُ قَالَ وَقَفَ عَلَيَّ رَسُولُ اللهِ (ﷺ) بِالْحُدَيْبِيَّةِ وَرَأْسِي يَتَهَافَتُ قَمْلاً فَقَالَ يُؤْذِيكَ هَوَامُّكَ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ فَاحْلِقْ رَأْسَكَ أَوْ قَالَ احْلِقْ قَالَ فِيَّ نَزَلَتْ هَذِهِ الآيَةُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضاً أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ إِلَى آخِرِهَا فَقَالَ النَّبِيُّ (ﷺ) صُمْ ثَلاثَةَ أَيَّامٍ أَوْ تَصَدَّقْ بِفَرَقٍ بَيْنَ سِتَّةٍ أَوْ انْسُكْ بِمَا تَيَسَّرَ.

"Hudeybiye'de Resulullah gelip benim yanımda durdu. Benim başımdan bitler dökülüyordu. Dedi ki: "Haşeratların seni rahatsız ediyor mu?" Dedim ki: "Evet." Dedi ki: "Başını tıraş et. Buna mukabil üç gün oruç tut veya altı kişiye

bir "Ferak" (153) ölçüsünde sadaka ver. Veya gücünün yettiği bir kurbanı kes." (154)

Resulullah (s.a.v.) Ramazan ayında hanımıyla cinsi münasebette bulunan kimse için ise altmış fakire on beş sa' miktarında yiyecek vermesini emretmiştir. Yani burada keffaret verenin durumu fakir olduğundan her fakire yarım sa' vermesi yerine çeyrek sa' vermesi emredilmiştir.

Bu hususta Ebu Hureyre diyor ki: "Bir adam Ramazan günü orucunu bozdu. Resulullah'a geldi. Resulullah ona bir köle azadetmesini veya peşpeşe iki ay oruç tutmasını yahut altmış fakiri yedirmesini emretti. Adam: "Bende altmış fakiri yedirecek bir şey yok." dedi. Resulullah ona "Otur bekle." dedi. Bu arada Resulullah'a içinde on beş sa' miktarında hurma bulunan bir sepet getirildi. Resulullah buyurdu ki: "Bunu al ve tasadduk et." Adam dedi ki: "Ey Allah'ın Resulü, bu hurmalara benden daha muhtaç kimse yoktur." Bunun üzerine Resulullah güldü öyle ki, dişleri göründü ve ona dedi ki: "Bunu götür ye." (155)

Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Resulullah'ın herhangi bir keffaret hakkında ekmek ve katığa dair hüküm verdiği veya sabah akşam yemek yedirmeye dair hüküm verdiği bilinmemektedir. Bu da göstermektedir ki keffaret, Resulullah'ın hüküm verdiği şekliyle fakirlere belli miktarlarda gıda maddeleri vermekle olur. Onları sabah veya akşam ekmek ve katık ile doyurma şeklinde değildir.

Buna göre âyetin bu bölümünün izahı şöyledir: "Kasıtlı olarak yaptığınız yeminlerin keffareti, ailenize yedirdiğiniz gıda maddelerinin ortalamasından on fakiri yedirmektir. Zenginin ailesine yedirdiğinin ortalaması iki müdd, yani yarım sa' miktarıdır. Resulullah'ın, fakirleri doyurma keffaretinde hükmettiği en yüksek miktar işte budur. Fakirin ailesine yedirdiğinin ortalaması ise bir müdd'dür. Yani çeyrek sa' dır. Resulullah'ın, fakirleri yedirme keffaretinde hüküm verdiği en az miktar da budur.

Âyet-i kerimede, yeminini bozan kimsenin on fakiri giydirmekle de keffaretini yerine getirebileceği zikredilmiştir. Müfessirler burada zikredilen giysinin nasıl bir giysi olacağı hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.

a- Mücahid, Hasan-ı Basri, Tavus, Mansur, Ata, İbrahim en-Nehai, Abdullah b.Abbas ve Ebu Malik'ten nakledilen bir görüşe göre burada, keffaret olarak giydirilmesi emredilen elbiseden maksat, tek bir parça elbisedir. Yeminini bozan kimse on fakirden her birine birer parça elbise giydirerek keffaretini ödemiş olur. Bu elbise bir gömlek veya belden yukarı yahut belden aşağı giyi-

153,Bir ferak, üç sa' miktarına eşittir.

154 Buhari, K. el-Muhsar, b. 6 / Müslim, K. el-Hac, Bab: 82, Hadis No: 1201.

155 Bkz. Ebu Davud, K. es-Savm, Bab: 37, Hadis No: 2392, 2393.

len bir elbise olabilir.

b- Said b.el-Müseyyeb, Hasan-ı Basri, Muhammed b.Şirin, Ebu Musa el Eş'ari ve Dehhaktan nakledilen diğer bir görüşe göre burada zikredilen elbiseden maksat, iki parça elbisedir. Yeminini bozan kimse on fakirden her birine iki parça elbise giydirerek keffaretini yerine getirmiş olur.

Said b.el-Müseyyeb, bu iki elbisenin, bir cübbe bir de sarık olabileceğini söylemiştir.

c- İbrahim en-Nehai ve Muğireye göre ise burada zikredilen elbiseden maksat, kişinin vücudunun tamamını kaplayan çarşaf, cübbe ve benzeri elbiselerdir. Bunlara göre sadece bir gömlek veya çamaşır yahut başörtüsü, burada zikredilen "Elbise" ifadesini kapsamaktadır.

d- Abdullah b.Ömere göre ise bu âyette zikredilen "Elbise"den maksat, belden yukarı ve belden aşağı giyilen iki parçadır.

Mücahid, Hasan-ı Basri ve Hakemden nakledilen diğer bir görüşe göre âyetin bu bölümünde mutlak olarak zikredilen elbise, giyilen herhangi bir elbisedir. Mücahid demiştir ki: "Yeminin keffaretinde, şortun dışında her türlü elbise yeterlidir."

Hasan-ı Basri de demiştir ki: "Yeminin keffaretinde bir sarık dahi yeterlidir."

Taberi diyor ki: "Bize göre bu görüşlerden doğru olmaya daha yakın olanı ve âyetin mânâsına daha uygun olanı şöyle diyen görüştür: Burada on fakire giydirilecek elbiseden maksat, kendisine giysi denilecek bir ve daha fazla elbisedir. Zira, kendisine "Elbise" denmeyen bir giysinin, bu âyetin kapsamına girmediği herkes tarafından ittifakla kabul edilmektedir. Kendisine "Elbise" denen bir şeyin ve daha fazlasının, âyetin kapsamına girdiği muhakkaktır.

Âyet-i kerimede, yemin eden kimsenin yeminin bozması halinde keffaret olarak,bir köleyi azadetmesinin de yemini çin keffaret olacağı beyan edilmektedir. Yeminin keffareti olarak azadedilecek kölenin nasıl bir köle olacağı hususunda Taberi özetle şunları söylüyor: "Eğer denilecek olursa ki: "Burada zikredilen köleden bütün köleler mi kastedilmektedir yoksa bazı vasıfları haiz olan köleler mi?" Cevaben denilir ki: "Burada zikredilen köleden maksat, sıhhatli olan her köledir. Küçük olsun büyük olsun, müslüman olsun kâfir olsun fark yoktur. Buna mukabil bütün âlimler kötürüm olan, kör olan, dilsiz olan, elleri kesik veya çolak olan, deli olan ve benzeri sakatlıkları bulunan kölelerin azadedilmelerinin keffaret için yeterli olmayacağı hususunda ittifak etmişlerdir. Ancak bir kısım âlimler yeni doğan ço5cuğa köle denilmeyip "Neseme" dendiğinden, çocuk kendi kendine hareket ederek dönme durumuna gelmeden önce yemin keffareti için azadedilen köle kavramına girmeyeceğini bu duruma geldik-

ten sonra ise bu kavrama gireceğini söylemişlerse de bu görüş isabetli değildir. Çünkü köle kavramı âyet-i kerimede genel olarak zikredilmiştir.

Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Âyet-i kerimede yeminini bozan kimsenin keffaret olarak on fakiri yedirmesi veya giydirmesi ya da bir köle azadetmesi zikredilmiştir. Yeminin keffaretini ödeyen kimse bu üç şıktan herhangi birini seçmekte serbesttir. Abdullah b.Mes'ud ve Abdullah b.Ömer'in, hali vakti yerinde olan kimselere bu üç şıktan köle azadetme şıkkını tavsiye etmeleri sadece hükmün mustehap olma durumunu ifade eder. Binaenaleyh zengin olan kimse köle azadetmeyip on fakiri yedirse veya giydirse yeminin keffaretini ödemiş olur. Çünkü hiç bir âlimden "Zengin olan kimse ancak bir köle azadederek yemininin keffaretini yerine getirmiş olur." şeklinde bir söz nakledilmemiştir. Aksine, kölenin dışındaki şıkların yapılmasıyla kefffaretin yerine getirileceği hususunda ittifak etmişlerdir.

Âyet-i kerimede "Bunları bulamayan kimse için keffaret, üç gün oruç tutmaktır." buyurulmaktadır. Bu ifadelerden maksat şudur: "Yemininden dolayı keffaret vermesi gerekli olan kimse on fakiri doyuracak yiyecek ve giydirecek elbise yahut azadedecek bir köle bulamayacak olursa o kimsenin üç gün oruç tutması gerekir.

Müfessirler yemininden dolayı keffaret ödemekle yükümlü olan kimsenin, maddi durumu ne kadar düşük olduğunda oruç tutabileceği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.

a- Şafiiye göre yeminini bozan kimsenin, keffaret ödeme anında kendisinin ve ailesinin sadece bir günlük ve bir gecelik yiyeceği bulunur ise bu kimse gücü yetmeyendir. Ve yeminine keffaret olarak üç gün oruç tutar. Şayet yeminini bozan kimsenin keffaretini ödeme anında kendisinin ve ailesinin bir günlük ve bir gecelik yiyeceği ile birlikte on fakiri yedirebilecek veya giydirebilecek maddi imkânı da varsa yeminini bozan kimsenin ya on fakiri yedirmesi veya giydirmesi gerekir. Bunun oruç tutması, keffaretini yerine getirme sayılmaz.

Said b.Cübeyr üç dirhemi bulunanın, Hasan-ı Basri iki dirhemi bulunanın keffaret olarak oruç tutamayacağını, bunlarla fakirleri yedireceğini söylemişlerdir.

b- Diğer bir kısım âlimlere göre ise iki yüz dirhemi bulunanın dahi gücü yetmeyen sayılacağını, on fakiri yedirme veya giydirme yerine üç gün oruç tutarak keffaretini ödeyebileceğini söylemişlerdir.

c- Son devrin bazı fıkıhçıları ise geçimini sağlamak için sadece sermayesi bulunan, geçimini sağlayacak sermayesinden fazla olarak fakirleri yedirecek veya giydirecek gücü bulunmayan kimselerin, yeminlerine keffaret olarak oruç tutabileceklerini ancak geçimlerini sağlayabilecek sermayelerinden fazla olarak

on fakiri yedirecek veya giydirecek kadar maddi imkânları bulunanların oruç tutamayacaklarını söylemişlerdir.

Taberi diyor ki: "Bu görüşlerden tercihe şayan olan görüş şudur: Gücü yetmeyenlerden maksat, yeminini bozduğu günde kendisinin ve ailesinin, bir günlük ve bir gecelik yiyeceğinden başka herhangi bir şeyi bulunmayan kimsedir. Böyle bir kimsenin, bozduğu yeminine keffaret olarak üç gün oruç tutması yeterlidir. Buna mukabil yeminin bozduğu anda, kendisinin ve ailesinin bir günlük ve bir gecelik yiyeceğinden fazla olarak on fakiri yedirecek veya giydirecek kadar bir imkânı varsa yahuta da azadedeceği bir köle varsa böyle bir kimsenin oruç tutması, keffareti için geçerli değildir. Zira iflas eden kimsenin malları borçlularına dağıtıldıktan sonra ona sadece kendisinin ve ailesinin bir günlük ve bir gecelik yiyeceği bırakılır. Keffaret konusunda da gücü yetmeyenin ölçüsü de budur.

Müfessirler burada zikredilen orucun, peşpeşe tutulması icabeden bir oruç mu yoksa ara verilerek tutulabilecek bir oruç mu olduğu hususunda iki görüş zikretmişlerdir.

a- Mücahid, Rebi' b.Esnes, Übey b.Ka'b, İbrahim en-Nehai, Abdullah b.Mes'ud, Süfyan es-Sevri, Katade ve Abdullah b.Abbas'tan nakledilen bir görüşe göre yemin keffareti olarak tutulan üç günlük orucun ara vermeden peşpeşe tutulan oruçlardan olduğunu söylemişlerdir. Zira Übey b.Ka'b ve Abdullah b.Mes'udun kuraatlarına göre âyetin bu bölümü (فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ مُتَتَابِعَاتٍ) şeklinde okunmuştur.. Mânâsı da: "Peşpeşe üç gün oruç tutmak gerekir." demektir.

b- Malike göre ise burada zikredilen üç günlük orucun peşpeşe tutulması daha iyi iken ayrı ayrı tutulmaları da caizdir.

Taberi diyor ki: "Bize göre tercih edilen görüş bu son görüştür. Zira Allah teala mutlak şekilde üç gün oruç tutulmasını zikretmiştir. Bunların peşpeşe veya aralıklı olarak tutulacaklarına dair bir kayıt ve şart zikretmemiştir. Bu nedenle ayeti mutlak bir şekilde almak daha isabetlidir.

Übey b.Ka'b ve Abdullah b.Mes'udun kıraatlarına gelince bu kıraatlar elimizde bulunan mushafların hilafına olan kıraatlardır. Mushafımızda olmayan kıraatları delil göstererek bunun, Allah'ın kelamından olduğunu söylememiz caiz değildir. Bununla birlikte ben, yemin keffaretinde tutulan üç gün orucun, âlimlerin ihtilaflarından kurtulmak için peşpeşe tutulmasını tercih ediyorum."

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ

الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٩٠﴾

90- Ey iman edenler, içki, kumar, dikili taşlar (putlar) ve fal okları, sadece Şeytanın işinden birer pisliktirler. Bu pislikten kaçının ki kurtuluşa eresiniz.

* Allah teala bundan önceki âyetlerde, insanlara helal kıldığı temiz şeyleri, bir kısım insanların, kendilerine haram kılmalarının caiz olmadığını beyan ettikten sonra bu âyet-i kerimede de insanlara haram kıldığı şeyleri beyan etmekte ve buyurmaktadır ki: "Ey, Allah'ı ve Peygamberini tasdik eden müminler, şimdiye kadar içtiğiniz içkiler, oynadığınız kumarlar, önünde kurbanlar kestiğiniz dikili taşlar ve kendileriyle şans aradığınız fal okları Şeytanın yaptığı amellerden murdar olan, günaha vesile olan ve Allah'ın gazabını celbeden amellerdir. Siz, içki içmekten kumar oynamaktan, dikili taşların önünde putlara kurban kesmekten ve fal oklarıyla şans tayin etmekten kaçının ki rabbiniz katında kurtuluşa ermiş olasınız.

Ayet-i kerimede geçen ve "Pisliktir" diye tercüme edilen (رِجْسٌ) kelimesi, Abdullah b.Abbas tarafından "Allah'ı gazaplandıran" mânâsına, İbn-i Zeyd tarafından "Kötü şey" mânâsına yorumlanmıştır.

Âyet-i kerimede görüldüğü gibi içki ve kumar haram kılınmıştır putlar yapıp taşlar dikerek önünde kurbanlar kesmek ve oklar çekerek falcılık yapmak yasaklanmış ve bunların, şeytanın işinden birer pislik oldukları ifade edilmiştir. Haram kılınan bu şeylerin izahları kısaca şöyle yapılabilir:

a- İÇKİ: Bu konuda Peygamber efendiniz (s.a.v) bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyuruyor:

قَالَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ) «كُلُّ مُسْكِرٍ خَمْرٌ، وَكُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ وَمَنْ شَرِبَ الْخَمْرَ فِي الدُّنْيَا فَمَاتَ وَهُوَ يُدْمِنُهَا لَمْ يَتُبْ ، لَمْ يَشْرَبْهَا فِي الآخِرَةِ».

"Sarhoşluk veren her şey içkidir. Ve sarhoşluk veren her şey de haramdır. Kim dünyada içki içer de tevbe etmeden ve içkiyi bırakmadan ölürse âhirette cennet şarabını içmekten mahrum kalacaktır." (156)

---

156 Müslim, K. el-Eşribe, Bab: 73, Hadis No: 2003 / Ebu Davud, K. el-Eşribe, Bab: 5, Hadis No: 3679.

Ebu Hureyre (r.a.) diyor ki:

عن أبي هريرة قال حرمت الخمر ثلاث مرات قدم رسول (ﷺ) المدينة وهم يشربون الخمر ويأكلون الميسر فسألوا رسول الله (ﷺ) عنهما فأنزل الله على نبيه (ﷺ) يسألونك عن الخمر والميسر قل فيهما اثم كبير ومنافع للناس واثمهما أكبر من نفعهما الى آخر الآية فقال الناس ما حرم علينا انما قال فيهما اثم كبير وكانوا يشربون الخمر حتى إذا كان يوم من الأيام صلى رجل من المهاجرين أمَّ أصحابه في المغرب خلط في قراءته فأنزل الله فيها آية أغلظ منها يا أيها الذين آمنوا لا تقربوا الصلاة وأنتم سكارى حتى تعلموا ما تقولون وكان الناس يشربون حتى يأتى أحدهم الصلاة وهو مفيق ثم أنزلت آية اغلظ من ذلك يا أيها الذين آمنوا إنما الخمر والميسر والأنصاب والأزلام رجس من عمل الشيطان فاجتنبوه لعلكم تفلحون فقالوا انتهينا ربنا فقال الناس يا رسول الله ناس قتلوا في سبيل الله أو ماتوا على فرشهم كانوا يشربون الخمر ويأكلون الميسر وقد جعله الله رجسا ومن عمل الشيطان فأنزل الله ليس على الذين آمنوا وعملوا الصالحات جناح فيما طعموا إذا ما اتقوا وآمنوا الى آخر الآية فقال النبي (ﷺ) لو حرمت عليهم لتركوها كما تركتم.

"İçki üç aşamada kesin olarak haram kılındı. Resulullah (s.a.v.) Medine'ye hicret ettiğinde Medinelil er içki içiyor ve kumar parası yiyorlardı. Bunlar hakkında Resulullah'a soru sordular bunun üzerine Allah Teala: "Ey Muham-

med sana içki ve kumardan soruyorlar. De ki: "Onlarda büyük günahlar vardır. İnsanlar için bazı dünyevi faydaları da vardır." (157) âyet-i kerimesini indirdi. Bunun üzerine insanlar: "Allah bize içkiyi haram kılmadı. Sadece onda büyük günahlar ve insanlar için bazı menfaatlar olduğunu beyan etti." dediler. Ve içkiyi içmeye devam ettiler. Bir gün muhacirlerden bir kişi akşam namazında arkadaşlarına iman olup namaz kıldırırken âyetleri yanlış okudu ve bunun üzerine de Allah teala birincisinden daha sert bir hüküm getiren şu âyeti indirdi: "Ey iman edenler, sarhoşken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın." (158) Bundan sonra da insanlar yine içki içmeye devam ettiler. Nihayet içkiyi tamamen yasaklayan ve daha sert bir hüküm getiren: "Ey im denler, içki, kumar, putlar ve fal okları sadece şeytanın işinden birer pisliktirler. Bu pislikten kaçının ki kurtuluşa eresiniz. Artık bundan vaz geçmez misiniz?" (159) âyet-i kerimesi gelince de insanlar "Ey rabbimiz, artık vaz geçtik." dediler. Sonra da Resulullah'a "Ey Allah'ın Resulü, daha önce Allah yolunda cihad ederken öldürülmüş veya yatağında ölmüş müslümanlar içki içiyor ve kumardan kazandıklarını yiyorlardı. Allah teala bunların, şeytanın işinden birer pislik olduklarını beyan etti. Şimdi onların hali ne olacaktır?" diye sordular. Bunun üzerine şu âyet-i kerime indi. "İman edip iyi amel işleyenler Allah'tan korktukları, imanlarında sebat ettikleri, iyi amel işlemeye devam ettikleri sonra Allah'tan sakındıkları, imanlarından ayrılmadıkları, yine Allah'tan korktukları ve iyilikte bulundukları müddetçe daha önce yediklerinden dolayı kendilerine bir günah yoktur. Allah iyilikte bulunanları sever." (160) Resullullah (s.a.v.) de şöyle buyurdu: "Eğer içki onların zamanında haram kılınmış olsaydı sizin terkettiğiniz gibi elbette ki onlar da terkederlerdi." (161) Resuulallah (s.a.v.) efendimiz içkinin içilmesi haram olduğu gibi onunla ilgili her türlü muamelenin de haram olduğunu beyan ederek buyurmuştur ki:

قال رسول الله (ﷺ) لعنت الخمر على عشرة وجوه لعنت الخمر بعينها وشاربهاوساقيها وبائعها ومبتاعها وعاصرها ومعتصرها وحاملها والمحمولة اليه وآكل ثمنها.

"İçki on cihetten lanetlenmiştir. İçkinin bizzat kendisi, onu içen, sunan,

157 Bakara Suresi, 2/219.
158 Nisa Suresi, 4/43.
159 Maide Suresi, 5/91.
160 Maide Suresi, 5/93.
161 Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. 2, s. 351, 352.

satan, satın alan, imal eden, imal ettiren, taşıyan, taşıttıran ve ondan elde edilen kazancı yiyen." (162)

Abdullah b.Abbas diyor ki:

عن ابن عباس ، قال (يا أيها الذين آمنوا لا تقربوا الصلاة وأنتم سكارى) و(يسألونك عَنِ الخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ للناس) نسختهما التي في المائدة (إنما الخمر والميسر والأنصاب) الآية.

"Bu âyet-i kerime, Nisa suresinin içki ile ilgili olan kırk üçüncü âyetini ve Bakara suresinin iki yüz on dokuzuncu âyetini neshetmiştir." (163)

b- KUMAR: Her türlü şans oyunu kumardır ve bu kumarın da her çeşidi yasaktır. Hatta tavla oyunu hakkında Peygamber efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

انَّ النَّبِيَّ (ﷺ) قَالَ: مَنْ لَعِبَ بالنَّرْدَشِيرِ فَكَأَنَّمَا صَبَغَ يَدَهُ فِي لَحمِ خِنْزِيرٍ».

"Kim tavla oynarsa ellerini domuzun etine ve kanına bulamış gibidir" (164)

c- DİKİLİ TAŞLAR: Abdullah b.Abbas, Mücahid, Ata, Said b.Cübeyr ve Hasan-ı Basriye göre buradaki dikili taşlardan maksat, önünde kurban kesilen dikili taşlardır.

d- FAL OKLARI: Bu hususta Maide suresinin üçüncü âyetinin izahına bakınız .

إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ

162 Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. 2, s. 25, 71 / İbn-i Mace, K. el-Eşribe, Bab: 6, Hadis No: 3380.
163 Ebu Davud, K. el-Eşribe, Bab: 1, Hadis No: 3672.
164 Müslim, K. eş-Şiir, Bab: 10, Hadis No: 2260 / Ebu Davud, K. el-Edeb, Bab: 56, 64, Hadis No: 4939 / İbn-i Mace, K. el-Edeb, Bab: 43, Hadis No: 3763.

وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ ۖ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ ﴿٩١﴾

91- Şüphesiz ki şeytan, kumar ve içki ile aranıza düşmanlık ve kin sokmayı, sizi Allah'ın zikrinden ve namazdan men etmeyi ister. Artık bunlardan vaz geçmez misiniz?

Ey iman edenler, Allah sizleri islam kardeşliği ile birleştirdiği halde şeytan, kumar ve içki vasıtasıyla sizin aranıza ancak düşmanlık sokmayı, kin tohumları ekmeyi, böylece sizi birbirinize düşürmeyi, Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymayı ister. Artık Allah'ın size haram kıldığı şeylerden vaz geçin.

* Müfessirler bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi hakkında çeşitli görüşler zikretmişlerdir:

a- Bazılarına göre bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi, Hz.Ömer'in, içkinin haram kılınmasına dair Allah tealaya dua etmesidir. Bu hususta Ebu Meysere diyor ki:

عَنْ أَبِي مَيْسَرَةَ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ أَنَّهُ قَالَ: اللَّهُمَّ بَيِّنْ لَنَا فِي الْخَمْرِ بَيَانَ شِفَاءٍ، فَنَزَلَتْ الَّتِي فِي الْبَقَرَةِ : (يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ) الآيَةَ، فَدُعِيَ عُمَرُ فَقُرِئَتْ عَلَيْهِ فَقَالَ: اللَّهُمَّ بَيِّنْ لَنَا فِي الْخَمْرِ بَيَانَ شِفَاءٍ ، فَنَزَلَتِ الَّتِي فِي النِّسَاءِ: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَقْرَبُوا الصَّلاَةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى) فَدُعِيَ عُمَرُ فَقُرِئَتْ عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ: اللَّهُمَّ بَيِّنْ لَنَا فِي الْخَمْرِ بَيَانَ شِفَاءٍ، فَنَزَلَتِ الَّتِي فِي الْمَائِدَةِ: (إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ - إِلَى قَوْلِهِ - فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ) فَدُعِيَ عُمَرُ فَقُرِئَتْ عَلَيْهِ فَقَالَ: انْتَهَيْنَا انْتَهَيْنَا.

"Ömer b.el-Hattab Allah'a şöyle dua etti: "Ey Allahım sen içki hakkında bizi şifaya kavuşturan bir açıklama yap." Bunun üzerine Bakara suresinin "Ey

Muhammed, sana içki ve kumardan soruyorlar de ki: "Onlarda büyük günah vardır. İnsanlar için faydaları da vardır." (165) âyet-i nezil oldu. Ömer çağırıldı ve bu âyet ona okundu. Yine Ömer: "Ey Allahım sen içki hakkında bizi şifaya kavuşturan bir açıklama yap." diye dua etti. Bunun üzerine Nisa suresinin: "Ey iman edenler sarhoşken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın." (166) âyeti nazil oldu. Yine Ömer çağırıldı ve bu âyet kendisine okundu. sonra Ömer tekrar: "Ey Allahım sen içki hakkında bizi şifaya kavuşturan bir açıklama yap." diye dua etti. Bu sefer Maide suresinin: "Şüphesiz ki şeytan, kumar ve içki ile aranıza düşmanlık ve kin sokmayı, sizi Allah'ın zikrinden ve namazdan men etmeyi ister. Artık bunlardan vaz geçmez misiniz?" âyeti nazil oldu. Yine Ömer çağırıldı ve ona bu âyet okundu. Ömer de dedi ki: "Vaz geçtik, vaz geçtik." (167)

b- Muhammed b.Kays'a göre ise bu âyet-i kerime bir kısım Medineli kişiler hakkında nazil olmuştur. Resulullah Medine'ye gelince içki içen ve kumar oynayan bazı insanlar onun yanına gelmişler ve ona bunların hükmünün ne olduğunu sormuşlardır. Bunun üzerine Allah teala "Ey Muhammed, sana içki ve kumardan soruyorlar. De ki: "Onlarda büyük günah vardır. İnsanlar için faydaları da vardır. Ancak günahları faydalarından çok büyüktür." (168) âyetini indirdi. Bunun üzerine o insanlar dediler ki: "Bunlar, haklarında ruhsat gelen şeylerdir. Biz, kumardan kazandığımız malı yiyelim içkiyi de içelim. Allahtan da affedilmemizi dileyelim. "Nihayet bir adam akşam namazını kılarken Kâfirûn suresini şu şekilde okumaya başladı. "Ey Muhammed de ki: "Ey kâfirler, ben sizin taptıklarınıza ibadet ederim. Siz ise benim ibadet ettiğime tapacak değilsiniz." Bu kişi âyeti doğru okuyamadığı gibi ne okuduğunu da bilmiyordu. İşte bunun üzerine Allah teala, "Ey iman edenler, sarhoşken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın." (169) âyetini indirdi. Bundan sonra insanlar yine içki içmeye devam ediyorlardı. Namaz vakti yaklaşınca ne okuduklarını bilmeleri için içki içmeyi bırakıyorlardı. Böylece devam ederlerken Allah teala, bunu ve bundan önceki âyeti indirdi. Ve "Artık bunlardan vaz geçmezmisiniz?" buyurdu. Onlar da "Vaz geçtik ey rabbimiz." dediler.

c- Sa'd b.Ebi Vakkas da bu âyet-i kerimenin kendisi hakkında nazil olduğunu söylemiştir. Sa'd b.Ebi Vakkas demiştir ki:

---

165 Bakara Suresi, 2/219.
166 Nisa Suresi, 4/43.
167 Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an, s. 5, Bab: 7, Hadis No: 3049.
168 Bakara Suresi, 2/219.
169 Nisa Suresi, 4/43.

قال وصنع رجل من الأنصار طعاما فدعانا فشربنا حتى انتشينا قال فتفاخرت الأنصار وقريش فقالت الأنصار نحن أفضل منكم وقالت قريش نحن أفضل منكم فاخذ رجل من الأنصار لحى جزور فضرب به أنف سعد ففزره قال فكان أنف سعد مفزورا قال فنزلت هذه الآية يا أيها الذين آمنوا انما الخمر والميسر والأنصاب والأزلام رجس من عمل الشيطان فاجتنبوه لعلكم تفلحون.

"Ensardan bir kişi yemek yaptı bizi davet etti. Biz, hafifçe sarhoş oluncaya kadar içki içtik. Ensardan olan insanlarla Kureyşliler birbirlerine karşı övünmeye başladılar. Ensar, "Biz sizden daha üstünüz." dediler. Kureyşliler de "Hayır biz sizden daha üstünüz." dediler (Sa'd b.Ebi Vakkas, Kureyştendir.)" Bunun üzerine Ensardan bir kişi Devenin çene kemiğini aldı ve onunla Sa'd b.Ebi Vakkas'ın burnuna vurdu ve burnunu yardı. Bundan sonra Sa'dın burnu yarık kaldı. İşte bunun üzerine: "Ey iman edenler, içki, kumar, dikili taşlar, putlar ve fal okları sadece şeytanın işinden birer pisliktirler. Bu pislikten kaçının ki kurtuluşa eresiniz." "Şüphesiz ki şeytan, kumar ve içki ile aranıza düşmanlık ve kin sokmayı, sizi Allah'ın zikrinden ve namazdan men etmeyi ister. Artık bunlardan vaz geçmez misiniz?" âyetleri nazil oldu."[170]

d- Abdullah b.Abbas ise bu âyet-i kerimenin Ensardan iki kabile hakkında nazil olduğunu söylemiştir. Onlar içki içmişler, sarhoş olunca da birbirleriyle şakalaşmışlar ve dalaşmışlardır. Ayılınca da yüzlerinde ve sakallarında bulunan izleri görmüşler. Her biri kendi kendine şöyle demiştir: "Benim kardeşim bana bunu yaptı ha? Şayet o bana karşı şefkatli ve merhametli olsaydı bana bunu yapmazdı." Bu insanlar birbirlerine karşı kalplerinde kin taşımayan insanlar iken bu olaydan sonra birbirlerine karşı kin beslemeye başladılar. İşte bunun üzerine bu ve bundan önceki âyet nazil oldu.

e- Katadeye göre ise bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi, içki değil kumardır. Çünkü kin ve düşmanlık, kumar oynama sebebiyle insanların arasında ortaya çıkmış, Allah teala da onlara hem kumarı hem de içkiyi yasaklamıştır. Bu hususta Katade diyor ki: "Cahaliye devrinde kişi ailesini ve malını kumara verirdi. Bundan sonra elinde bulunanları kaybettiği için mahrum bir şekilde oturur

170 Ahmed b. Hanbel, Müsned, C. 1, S. 186 / Müslim, K. el-Fadail es-Sahabe, B: 43, H. N.1748.

başkasının elinde bulunan mallara bakar dururdu. Bu da insanlar arasında düşmanlığı, kini doğururdu. Allah teala bu sebeple kumarı ve çkiyi yasakladı.

Taberi diyor ki: "Bize göre bu hususta doğru olan görüş şunu söylemektir: Allah Teala bu âyetlerde bazı şeylerin necis olduğunu zikretmiş ve onlardan kaçınmamızı emretmiştir.

Müfessirler ise bu âyetlerin nüzul sebebi hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bunların nüzul sebebi Hz. Ömer'in duası da olabilir Sa'd b.Ebi Vakasın içine düştüğü hadise de olabilir. Kumar oynama sebebiyle kişinin malını kaybetmesi de olabilir. Elimizde buna dair kesin bir delil yoktur. Ancak şurası bir gerçektir ki bu âyetlerin hükümleri bütün mükellefleri bağlamaktadır. Mükelleflerin bunların nüzul sebeplerini bilmemeleri onlar için bir özür sebebi sayılmaz. Binaenaleyh âyeti öğrenen her mükellefin içki, kumar, dikilen taşlar ve fal oklarından kaçınması farzdır.

Bu âyet-i kerime nazil olunca sahabiler: Ey rabbimiz vaz geçtik. Artık yapmayacağız." dediler ve ellerinde bulunan içkileri döktüler.

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاحْذَرُوا ۚ فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا عَلَىٰ رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٩٢﴾

92- Allah'a da itaat edin Peygmbere de itaat edin. Karşı gelmekten sakının. Eğer yüz çevirirseniz bilin ki Peygamberimize düşen sadece apaçık tebliğdir.

İçki kumar ve yasaklanan diğer şeylerden kaçınarak Allah'ın emirlerine itaat edin ve Peygamberinin emirlerine uyun. Allah'ın emrine karşı gelmekten sakının. Aksi takdirde onun cezasını hak etmiş olursunuz. Eğer emirlerinden yüz çevirir yasaklananları işlerseniz bilin ki Peygamberimize düşen sadece açık bir şekilde tebliğdir. Hesaba çekip cezalandırma ise Allah'a aittir.

* Görüldüğü gibi bu âyet-i kerime, Allah tealanın emir ve yasaklarını ihlal edenleri tehdit etmekte, yasakları çiğneyenlerin cezalandırılacaklarına dikkati çekmektedir.

لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا إِذَا مَا اتَّقَوا وَآمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوا وَآمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوا وَأَحْسَنُوا ۗ وَاللَّهُ يُحِبُّ

الْمُحْسِنِينَ ﴿٩٣﴾

93- İman edip iyi amel işleyenler Allah'tan korktukları, imanlarında sebat ettikleri, iyi amel işlemeye devam ettikleri sonra Allah'tan sakındıkları, imandan ayrılmadıkları, yine Allah'tan korktukları ve iyilikte bulundukları müddetçe daha önce yediklerinden dolayı kendilerine bir günah yoktur. Allah iyilikte bulunanları sever.

Sizden iman edip salih emel işleyen kimseler için, haram kılınmadan önce içki içmesinde veya kumar kazancı yemesinde bir günah yoktur. Yeter ki sizler Allah'ın size haram kıldığı şeylerden kaçınmakta ondan korkun. Onun sizi denetlediğini bilin. Allah ve Resulünü, emir ve yasaklarında tasdik edin. Allah'a ve Resulüne itaat edin. Ve her ikisini de razı edecek ameller işleyin. Sonra da Allah'tan korkmaya ve imanınızda kararlı olmaya devam edin. Allah'ın gönderdiği emir ve yasakları değiştermeyin. Sonra da farz kılınmayan nafile ibadetler yaparak Allah'tan korkun ve sizi cezalandırmasından çekinin. Zira Allah, nafile ibadetler yaparak kendisinden korkanları sever.

* Âyet-i kerimede üç defa müminlerin Allah taeladan korkmaları emrediliyor. Taberi diyor ki: "Burada emredilen birinci korkma, müminlerin, Allah'ın emirlerini kabul etmeleri ve onunla amel etmeleriyle olur. İkinci korkmaları Allah'ın emirlerine uyup yasaklarından kaçınmada kararlı olmalarıyla gerçekleşir. Üçüncü korkmaları ise müminlerin, farzların dışında bir kısım nafile ibadetleri yerine getirmekle olacağına dair delil nedir? Cevaben denilir ki: "Âyet-i kerimede zikredilen birinci korkma, Allah'ın emir ve yasaklarını kabul etmelerini, ikinci korkma ise bu emir ve yasaklara uymada kararlı olmalarını ifade etmektedir. Böylece Allah'ın farz kıldığı şeyleri yapmaya devam edeceklerini bildirmektedir. Son korkma ise, nafile ibadetleri yaparak Allah'ın kendilerini cezalandırmasından kaçınmalarını ifade etmektedir. Bu son korkmayı da farz olan amellerin eda edilmesi anlamında almak lüzumsuz bir tekrar olur. Bu nedenle nafile ibadetler yaparak korkma şeklinde izah edilmesi daha evladır.

Müfessirler, bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi olarak şunu zikretmişlerdir: İçki, kumar yasaklanınca, bunlar yasaklanmadan önce bunları işleyen ve ölüp âhirete irtihal eden kimselerin durumlarının ne olacağı hususunda sorular sorulmuş bunun üzerine bu âyet nazil olmuş ve âyetler nazil olmadan önce içki içmiş olanların günahkâr olmadıklarını beyan etmiştir.

Bu hususta Abdullah b.Abbas diyor ki:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالُوا : يَا رَسُولَ اللهِ! أَرَأَيْتَ الَّذِينَ مَاتُوا وَهُمْ يَشْرَبُونَ الْخَمْرَ لَمَّا نَزَلَ تَحْرِيمُ الْخَمْرِ ، فَنَزَلَتْ : (لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا

الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا إِذَا مَا اتَّقَوْا وَآمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ).

"İçkinin haram olduğunu bildiren âyet nazil olunca sahabiler dediler ki: "Ey Allah'ın Resulü, içkinin haram olduğunu beyan eden âyet nazil olmadan önce içki içen ve ölen kimselerin hali ne olacaktır?" İşte bunun üzerine "İman edip iyi amel işleyenlerin, Allah'tan korktukları, imanlarında sebat ettikleri, iyi amel işlemeye devam ettikleri sonra Allah'tan sakındıkları, imanlarından ayrılmadıkları, yine Allah'tan korktukları ve iyilikte bulundukları müddetçe daha önce yediklerinden dolayı kendilerine bir günah yoktur. Allah, iyilikte bulunanları sever. "âyeti nazil oldu." (171)

Enes b.Malik diyor ki: "Ben içki kadehini Ebu Talhaya, Ebu Ubeyde b.el-Cerraha, Muaz b.Cebel'e, Şüryh b.Beyda'ya ve Ebu Dücaneye sunarken - Ki onlar içtikleri hurma şarabından sarhoş olmuşlar ve başları önlerine eğilmişti - bir kimsenin dışarıdan şöyle seslendiğini işittik. "Dikkat edin içki haram kılındı. "Bunun üzerine bizim yanımıza herhangi bir kimse girmeden ve bizden de herhangi bir kimse dışarı çıkmadan şarapları döktük, testileri kırdık. Bir kısmımız abdest aldı bir kısmımız yıkandı. Ümmü Süleymin kokularından süründük. Sonra çıkıp Resulullah'ın mescidine gittik. Bir de ne görelim Resulullah (s.a.v.) "Ey iman edenler, içki, kumar, dikili taşlar (putlar) ve fal okları sadece şeytanın işinden birer pisliktirler. Bu pislikten kaçının ki kurtuluşa eresiniz." (172) âyetini ve ondan sonra gelen âyeti okuyor. Bunun üzerine bir adam dedi ki: "Ey Allah'ın Resulü, bizden, içki içtiği halde ölenin yeri ne olacaktır?" Bunun üzerine de Allah teala: "İman edip iyi amel işleyenler..." âyetini indirdi. (173)

Bera b.Âzib diyor ki:

قَالَ الْبَرَاءُ مَاتَ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ (ﷺ) وَهُمْ يَشْرَبُونَ الْخَمْرَ ، فَلَمَّا نَزَلَ تَحْرِيمُهَا قَالَ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ (ﷺ) ، فَكَيْفَ بِأَصْحَابِنَا الَّذِينَ مَاتُوا وَهُمْ يَشْرَبُونَهَا؟ فَنَزَلَتْ: (لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ)

171 Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an, Sure: 5, Bab: 10, Hadis No: 3052.
172 Maide Suresi, 5/90
173 Bkz. Buhari, K. Tefsir el-Kur'an, Sure: 5, Bab: 11.

الآية.

"Resulullahın sahabilerinden bazıları, içki haram kılınmadan önce ölmüşlerdir. İçki haram kılınınca bir kısım insanlar dediler ki: "Bizim arkadaşlarımız ne olacak? Onlar içki içerken ölüp gittiler." İşte bunun üzerine "İman edip iyi amel işleyenler, Allah'tan korktukları, imanlarında sebat ettikleri, iyi amel işlemeye devam ettikleri, sonra Allah'tan sakındıkları, imanlarından ayrılmadıkları, yine Allah'tan korktukları ve iyilikte bulundukları müddetçe daha önce yediklerinden dolayı kendilerine bir günah yoktur. Allah, iyilikte bulunanları sever." âyeti nazil oldu. (174)

Abdullah b.Mes'ud diyor ki:

عَنْ عَبْدِ اللهِ قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ : (لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا إِذَا مَا اتَّقَوْا وَآمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ) قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ (ﷺ): أَنْتَ مِنْهُمْ؟.

"İman edip iyi amel işleyenler..." âyeti nazil olunca Resulullah bana buyurdu ki: "Sen de bunlardan mısın? (175)

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَيَبْلُوَنَّكُمُ ٱللَّهُ بِشَىْءٍ مِّنَ ٱلصَّيْدِ تَنَالُهُۥٓ أَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ ٱللَّهُ مَن يَخَافُهُۥ بِٱلْغَيْبِ ۖ فَمَنِ ٱعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَلَهُۥ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٩٤﴾

94- Ey iman edenler, şüphesiz ki Allah sizi, elinizin ve oklarınızın ulaşacağı bir kısım av'lar ile imtihan eder ki, kimin, görmediği halde kendisinden korktuğunu ortaya çıkarsın. kim bundan sonra haddi aşarsa onun için can yakıcı bir azap vardır.

Ey iman edenler, Hac ve Umre için ihrama girdiğiniz sırada Allah sizi, küçüklüğünden ve zayıflığından dolayı kolayca elde edebileceğiniz av hayvan-

174 Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an, Sure: 5, Bab: 9, Hadis No: 3051.
175 Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an, Sure: 5, Bab: 11, Hadis No: 3053.

larıyla imtihan eder ki, gözüyle görmediği halde Allah'a iman edip ondan korkanları ortaya çıkarsın. Kim, ihramlı iken avlanmayı helal görerek Allah'ın koyduğu sınırı aşarsa onun için can yakıcı bir azap vardır.

* Âyet-i kerimede zikredilen, "Elin ulaşacağı av"dan maksat, yaban eşeği, yaban sığırı, geyik vb. hayvanlardır.

Bu hususta Abdullah b.Abbas demiştir ki: "Hac veya Umre için ihrama giren kişinin elinin erişeceği av hayvanlarından maksat, gücü zayıf olan hayvanlardır. Allah teala, bu gibi hayvanlarla ihramlı olan kişileri imtihan eder. Zira onlar, diledikleri takdirde bu gibi hayvanları hemen yakalayabilirler. İşte Allah teala, ihramlıların bu gibi hayvanları avlamalarını yasaklamıştır.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَقْتُلُوا۟ ٱلصَّيْدَ وَأَنتُمْ حُرُمٌ ۚ وَمَن قَتَلَهُۥ مِنكُم مُّتَعَمِّدًا فَجَزَآءٌ
مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ ٱلنَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِۦ ذَوَا عَدْلٍ مِّنكُمْ هَدْيًۢا بَٰلِغَ ٱلْكَعْبَةِ أَوْ كَفَّٰرَةٌ
طَعَامُ مَسَٰكِينَ أَوْ عَدْلُ ذَٰلِكَ صِيَامًا لِّيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهِۦ ۗ عَفَا ٱللَّهُ عَمَّا سَلَفَ ۚ
وَمَنْ عَادَ فَيَنتَقِمُ ٱللَّهُ مِنْهُ ۗ وَٱللَّهُ عَزِيزٌ ذُو ٱنتِقَامٍ ﴿٩٥﴾

95- Ey iman edenler, (Hac'da) ihramlı iken av hayvanı öldürmeyin. Sizden kim, ihramlı iken bir av hayvanını öldürürse onun cezası, içinizden âdil iki kişinin vereceği hükme göre, ehli hayvanlardan, öldürdüğüne denk ve Kabe'ye ulaşacak bir kurbanlıktır. Yahut onun kıymeti kadarıyla, kefaret olarak yoksulları doyurmak veya kıymeti ölçüsünde oruç tutmaktır. Bu ceza, işlediği suçun karşılığını tatması içindir. Allah, geçmişte yapılanları affetmiştir. Kim tekrar bu yasağı ihlal ederse Allah onu cezalandırır. Allah her şeye galiptir layık olana cezasını verendir.

Ey iman edenler, Hac ve Umre için ihrama giren bir kimse, ihramlı iken kasıtlı olarak bir av hayvanını öldürürse, dindarlıklarına güvenilen adaletli iki kişinin vereceği hükme göre öldürülen hayvanın değerinde ehli bir hayvanı, Kabe'de kesip dağıtması gerekir. Yahut da avlanan ihramlı kimsenin, avladığı hayvanın değeri kadar yiyecek maddeleri alıp fakirlere dağıtmasıdır. Yahut da ihram yasağını ihlal eden bu kimsenin avladığı hayvanın değeri takdir edildikten sonra her fakire vereceği belli bir ölçek buğday karşılığında bir gün oruç tutmasıdır.*

Bu âyet-i kerime, karada yaşayan av hayvanlarının, Hac ve Umre için ihrama girmiş insanlar tarafından avlanmasının haram olduğunu bildirmektedir. Burada zikredilen av hayvanlarından maksat, âlimlerin çoğunluğuna göre eti yenilsin veya yenilmesin bütün kara hayvanlarıdır. Ancak Resulullah (s.a.v.) in istisna ettiği şu beş cins hayvan buna dahil değildir. Peygamber efendimiz buyuruyor ki:

أَنَّ رَسُولَ اللهِ (ﷺ) قَالَ خَمْسٌ مِنَ الدَّوَابِ كُلُّهُنَّ فَاسِقٌ يَقْتُلُهُنَّ فِي الْحَرَمِ الْغُرَابُ وَالْحِدَأَةُ وَالْعَقْرَبُ وَالْفَأْرَةُ وَالْكَلْبُ الْعَقُورُ.

"Beş cins zararlı hayvan vardır ki bunlar, ihramlı iken de ihramsız iken de öldürülürler. Bunlar, karga, delice kuşu, akrep, fare ve saldırgan (kuduz) köpektir." (176)

Müfessirler, âyet-i kerimede zikredilen "Av hayvanını kasıtlı bir şekilde öldürmek"ten neyin kastedildiği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir:

a- Mücahid, İbn-i Cüreyc, Hasan-ı Basri ve İbn-i Zeyde göre buradaki av hayvanını kasıtlı bir şekilde öldürmekten maksat, kişinin, ihramlı olduğunu unutarak av hayvanını kasıtlı bir şekilde öldürmesidir. İşte ihramlı olduğunu unuttuğu bir sırada, av hayvanını kasıtlı olarak öldürene, âyette zikredilen ceza mahiyetindeki keffaretleri yerine getirmesi gerekir. Diğer yandan kişi ihramlı olduğunu bildiği halde av hayvanını öldürecek olursa bunun suçu, keffaret ödemekle affedilmektendaha ağırdır. Bu nedenle onun işi Allah'a kalmıştır.

Bu hususta Mücahid diyor ki: "Âyette zikredilen, av hayvanını kasıtı olarak öldürmekten maksat, kişinin ihramlı olduğunu unutarak, av hayvanını kasıtlı bir şekilde öldürmesi veya başka bir şey yapmak isterken hataen onu öldürmesidir. Buna mukabil kim ihramlı olduğunu hatırlayarak ve av hayvanını öldürmenin dışında herhangi bir şey de kastetmeyerek kasıtlı bir şekilde av hayvanını öldürecek olursa bu kişi ihramdan çıkmış olur. Buna keffaret ödeme ruhsatı yoktur. Keffaret ancak ihramlı olduğunu unutarak öldürene veya, başka bir şey yapmak isterken onu öldürene gerekir.

İbn-i Zeyd de diyor ki: "Burada av hayvanını kasıtlı olarak öldürmekten maksat, ihrama girmiş olan kimsenin, ihramlı olduğunu unutarak av hayvanını kasıtlı bir şekilde öldürmesi veya ihramlı avlanmanın haram olduğunu bilmemesidir. İşte böyle olanların, âyette zikredilen keffaretleri yerine getirmelerine

176 Buhari, K. es-Sayd, Bab: 7 / Müslim, K. el-Hac, Bab: 71, 74, Hadis No: 1198, 1199.

hüküm verilir. Buna mukabil Allah'ın, ihramlı iken avlanmayı yasaklamasından sonra ihramlı olduğunu hatırlayarak ve bu durumda av hayvanının öldürülmesinin haram olduğunu bile bile onun öldürenin durumu, Allah'ın vereceği cezaya bırakılmıştır.

b- Ata, Zühri, Abdullah b.Abbas, Said b.Cübeyr ve Tavus'tan nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette zikredilen "Av hayvanını kasıtlı bir şekilde öldürmek"ten maksat, ihramlının, ihramlı olduğunu bile bile, av hayvanını kasıtlı bir şekilde öldürmesidir.

Taberi diyor ki: "Bize göre bu hususta doğru olan söz, şunu söylemektir. "Allah teala bu âyet-i kerime ile, ihrama giren herkesin, ihramda bulunduğu müddetçe, kara av hayvanlarını öldürmeyi kastederek öldürmesini haram kılmıştır. Öldürmeyi kastetmesini, ihramlı olduğunu unutma haline veya başka bir şey yaparken onu öldürmüş olma haline tahsis etmemiş bilakis onu, kasıtlı öldürene umumi bir şekilde yasak kılmıştır. Ve bunu yapana belli keffaretleri yerine getirmesini emretmiştir. Durum böyle iken âyetten, Resulullahın hadislerinden, ümmetin icmaından ve diğer herhangi bir yönden açık bir delil bulunmadıkça âyetin zahirini bırakıp onu batıni tevillerle yorumlamak caiz değildir. Madem ki mesele böyledir, ihramlı olan kimse av hayvanını ister ihramlı olduğunu hatırlayarak kasıtlı bir şekilde öldürsün ister ihramlı olduğunu unutmuş vaziyette av hayvanını kasıtlı bir şekilde öldürsün isterse başka bir şeyi kastettiği halde onu öldürmüş olsun, bütün bu durumlarda onun, rabbimizin beyan ettiği keffaretlerden birini ödemesi gerekir. Bunlar da müslümanlardan, dinine güvenilir iki âdil kimsenin vereceği hükme göre, öldürülen av hayvanının, ehli olan hayvanlardan karşılığını harem bölgesinde kurban etmektir. Veya onun değeri kadar gıda maddesini fakirlere dağıtmaktır yahut her fakire verilecek gıda maddesi yerine bir gün oruç tutmaktır. Nitekim Ata ve Zühri, âyetin bu bölümünü bu şekilde izah etmişlerdir.

Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Bir av hayvanını hatalı olarak öldüren ihramlı kişinin cezasının ne olduğunu "Latifül Kavl Fi Ahkamiş Şerai'" adlı kitabımızda, burada izaha ihtiyaç bırakmayacak derecede açıkladık. Burası bu meseleyi açıklama yeri değildir. Çünkü bu kitabımızda Kur'anın tevillerini açıklamayı hedef aldık. Kur'anda da av hayvanını hata ile öldürmeye dair bir açıklama yoktur ki onun hükmünü de burada zikredelim.

Müfessirler, ihramlı iken av hayvanını öldüren kimseye, ehli hayvanlardan o av hayvanının dengini kurban etmesine nasıl hüküm verileceği hususunda iki görüş zikretmişlerdir.

a- Süddi, Ata, Abdullah b.Abbas, Hz. Ömer, Dehhak ve Mücahide göre dinine güvenilen adaletli iki kimse, ihramlının öldürdüğü av hayvanına, ehli hayvanlardan en çok benzeyenini araştırırlar ve ihramlıya, o hayvanı elde edip

harem bölgesinde kurban etmesine hüküm verirler. Bunlara göre öldürülen av hayvanının değerine bakılmaksızın onun şeklinde olan ehli hayvanlardan biri kurban edilir. Av hayvanının değerinin, ondan fazla veya eksik olması, durumu değiştirmez. Ancak bunlar hangi ehli hayvanların hangi av hayvanlarına daha çok benzediği hususunda zaman zaman farklı örnekler zikretmişlerdir.

Bu hususta Süddi demiştir ki: "Öldürülen av hayvanı ile onun ehli hayvanlardan benzerleri şöyle tesbit edilir. Eğer ihramlı kişi, bir deve kuşu veya yaban eşeği öldürecek olursa onun bir deve kurban etmesi gerekir. Eğer bir yaban ineği veya geyiği yahut koyunu öldürecek olursa onun bir inek kurban etmesi gerekir. Eğer bir ceylan yavrusu veya tavşan öldürecek olursa onun bir koyun kurban etmesi gerekir. Eğer bir keler veya Bukalemun yahut tarla faresi öldürecek olursa onun bir kuzu kurban etmesi gerekir.

Bu hususta Abdullah b.Abbas demiştir ki: "Eğer ihramlı olan bir kimse, ceylan ve benzeri bir hayvanı öldürecek olursa o kimsenin, Mekke'de bir koyun kurban etmesi gerekir. Şayet bunu bulamazsa altı rakiri doyurur. Buna da gücü yetmezse üç gün oruç tutar. Eğer ihramlı kişi geyik veya benzeri bir hayvanı öldürecek olursa bir inek kurban etmesi gerekir. Eğer deve kuşu veya yaban eşeği ve benzeri herhangi bir hayvanı öldürecek olursa o kimsenin bir deve kurban etmesi gerekir.

İbn-i Cüreyc diyor ki: "Ben Ata'ya dedim ki: "Ne dersin ben bir av hayvanı öldürsem, onun bir gözünün kör olduğunu veya topal olduğunu yahut herhangi bir organının eksik olduğunu görecek olsam, onun aynını mı benzerini mi ödeyeceğim?" O dedi ki: "İstersen evet." dedim ki: "Sen bunu daha fazla tercih etmiyor musun?" O da "Evet." dedi ve devamla dedi ki: "Eğer sen ceylan yavrusunu öldürecek olursan karşılığında koyun yavrusu kurban edersin. Yaban sığırı yavrusu öldürürsen ehli bir sığır yavrusunu kurban edersin."

Süleyman el-Bâhilî diyor ki: "Ben Dehhak b.Müzahimin şunları söylediğini işittim. "Av hayvanlarından yaban eşeği, deve kuşu gibi boynuzsuz olanları öldüren ihramlının onlar gibi boynuzu olmayan bir deve kurban etmesi gerekir. Kara av hayvanlarından dağ keçisi veya geyik gibi boynuzlu olanlarını öldürenin bir sığır kurban etmesi, ceylan gibilerini öldürenin bir koyun kurban etmesi, tavşan öldürenin, iki yaşında bir koyun, tarla faresi ve benzerini öldürenin küçük bir kuzu kurban etmesi, çekirge ve benzerini öldürenin de bir avuç yiyecek vermesi, karada yaşayan kuşları öldürenin, biçilen değerini tasadduk etmesi gerekir.

Kabise b.Cabir diyor ki: "Ben, ihramlı iken bir geyik öldürdüm. Ömer'in yanına gittim ve ona bunun hükmünü sordum. O da beni Abdurrahman b.Avf'a gönderdi. Ben de dedim ki: "Ey müminlerin emiri, bu mesele, Abdurrahman'a gidip ona soracak kadar büyük bir mesele değil." bunun üzerine elindeki sopay-

la bana bir tane vurdu öyle ki, onun önünden kaçtım. Sonra dedi ki: "İhramlı iken av hayvanını öldürdün sonra da fetvayı küçümsüyorsun." Abdurrahman geldi, ikisi birlikte bir koyun kurban etme hükmünü verdiler.

b- İbrahim en-Nehaiden nakledilen diğer bir görüşe göre, ihramlının öldürdüğü av hayvanının keffareti şöyle ödenir. "Müslümanlardan dinine güvenilir iki adil kimse, öldürülen av'a para ile değer biçerler ve ihramlının, ehli hayvanlardan o değerde bir hayvan alıp harem bölgesinde kurban etmesini emrederler.

Taberi diyor ki: "Öldürülen av hayvanının, ehli hayvanlardan dengini tesbit etmesi hususundaki bu iki görüşten, Hz.Ömer ve Abdullah b.Abbas'ın da katıldığı birinci görüş daha evladır. Zira bunlar, ihramlının öldürdüğü hayvanın en çok benzeri olan ehli bir hayvanı kurban etmesi gerektiğini söylemişlerdir ki âyeti kerime de aynı şeyi ifade buyurmuştur. Buna mukabil öldürülen av hayvanının değerinin ödenmesini söyleyen ikinci görüş, âyetin zahirine muhaliftir. Çünkü av hayvanının değeri, âyette zikredildiği üzere av hayvanının ehli hayvanlardan benzeri değil nakit paradır.

Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki "Her ne kadar takdir edilen dirhemler, öldürülen av hayvanının benzeri değilse de bu dirhemlerle ehli bir hayvan alınır da Kabe'de kurban edilecek olursa o takdirde ihramlı kişi, öldürülen av hayvanının benzerini kurban etmiş olur ve âyetin zahiri emrini yerine getirmiş olur." Cevaben denilir ki: "Her zaman av hayvanının değeri, aynen onun benzeri, ehli bir hayvan almaya denk olmaz. Mesela öldürülen av hayvanı büyük ve sağlam bir hayvan olur da onun değeri ile de ancak küçük veya sakat bir ehli hayvan alınacak olursa sence ihramlı kişi ne yapmalıdır? O, avladığı av hayvanına benzemeyen ve onun misli olmayan bu ehli hayvanı kurban edecek midir?" Eğer diyecek olursan ki "İhramlı kişi, ancak öldürdüğü hayvanın benzeri olan bir hayvanı satın alıp kurban edebilir." Bu sözünle önceki sözünden vaz geçmiş olursun. Çünkü av hayvanının değeri ile ehli bir hayvanın alınamayacağını söyleyen senin görüşündeki insanlar, alınacak ehli hayvanın, kurban edilecek bir hayvan olmasını şart koşmuşlardır. Halbuki avlanan hayvan, küçük veya sakat olabilir. Bu takdirde de ona biçilen değerle benzeri bir ehli hayvan alınır da kurban edilecek olursa, kurban olmayacak hayvan kurban edilmiş olur. Böylece alınacak ehli hayvanın kurban edilecek vasıfta olma şartı bozulmuş olur.

Eğer diyecek olursan ki: "İhramlı kişi, öldürdüğü av hayvanının değeri ile, mutlaka kurban olacak bir ehli hayvan alır." Bu takdirde de söylediğin söz, Kur'anın zahirine ters düşmüş olur. Zira Allah teala, ihramlının, kasıtlı olarak öldürdüğü av hayvanının karşılığında onun benzeri ehli bir hayvanı kurban etmesini emrediyor. Sen ise, benzerinin kurban olmayacak vasıfta olması halinde

kurban edilemeyeceğini söylüyorsun. Senin bu sözün, âyetin zahirine ters düşmektedir.

Âyet-i kerimede: "İçinizden âdil iki kişinin vereceği hükmü göre ceza kurbanı tespit edilir" buyurulmaktadır. Burada zikredilen "İki âdil kimse"den maksat, dindar, faziletli, âlim ve fakih olan iki kimsedir. Bu iki âdil kimse, öldürülen av hayvanını, ehli hayvanlardan benzeri ile mukayese etmeye giriştiklerinde şu usulü takibederler: Öldürülen hayvanı inceler ve vasıflarını öğrenirler. Eğer ihramlı olan kimse küçük bir geyik öldürmüşse ona yaş ve vücut bakımından benzeyen bir koyun yavrusunu kurban etmesini, büyük bir geyik öldürmüşse büyük bir koyun kurban etmesini, yaban eşeği öldürmüşse, onun büyüklüğüne veya küçüklüğüne göre büyük veya küçük bir sığır kurban etmesini emrederler. Kısaca, avlanan hayvana, ehli hayvanlardan en çok benzeyenini tesbit ederler ve ihramlıya onu kurban etmesini emrederler. Bu hususta iki görüş zikredilmiştir:

a- Birinci görüş bizim zikrettiğimiz görüştür. Şu âlimlerin de bu görüşte oldukları zikredilmiştir: Ömer b.el-Hattab, Abdurrahman b.Avf ile birlikte, bir geyik öldürene bir koyun kurban etmesini, etini tasadduk edip derisini de su kabı olarak kullanmasını emretmişlerdir.

Bu hususta Kabise b.Cabir diyor ki: "Biz, yolculukta iken sabah namazını kıldıktan sonra bineklerimizden uzaklaşır gezerdik. Aramızda konuşurduk. Yine bir sabah böyle yaparken aniden bir geyik gördük. İçimizden biri ona bir taş attı. Taş tam kulağının arkasına isabet etti ve hayvanı öldürdü. Biz onun bu haretini ayıpladık ve "Büyük bir kusur işledin." dedik. Mekke'ye varınca onunla birlikte Ömer'in yanına gittik. O adam meseleyi Ömer'e anlattı. Ömer'in yanında yüzü gümüş gibi parlayan bir adam vardı. (O kişi Abdurrahman b.Avf idi) Ömer ona yöneldi ve onunla konuştu. Sonra da soru soran adama yöneldi ve dedi ki: "Sen o hayvanı kasıtlı olarak mı öldürdün? Yoksa hataen mi?" Adam dedi ki: "Ben ona taş atmak istedim fakat onu öldürmek istememiştim." Ömer dedi ki: "Senin onu kasıtla hata arasında öldürdüğüne kaniyim. Git bir koyun kes. Onun etini tasadduk et, derisini de su kabı yap." Bundan sonra Ömer'in yanından ayrıldık Ben, arkadaşıma dedim ki: "Ey adam, Allah'ın koyduğu sınırlar büyük bir şeydir. Müminlerin emiri sana nasıl fetva vereceğini bilemedi. Bu sebeple arkadaşına sordu. Sen git deveni kes. "Adam da bunu yaptı. ben o anda Maide suresinin: "İçinizden adil iki kişi hüküm versin." âyetini hatırlamıyordum. Benim sözüm Ömer'e ulaşmış. Bir de ne görelim, Ömer sopasıyla yanımızda. Ömer elindeki sopayla arkadaşıma vurdu ve dedi ki: "Hem Harem bölgesinde hayvanı öldürüyorsun hem de aleyhinde verilen hükmü hafif buluyorsun ha?" Ömer daha sonra bana yöneldi. Ben de dedim ki: "Ey müminlerin emiri bana yapman haram olan bir şeyi (beni dövmeni) bugün sana helal görmüyorum." Ömer de dedi ki: "Ey Cabirin oğlu Kabise, ben seni küçük yaşta bir genç,

ufku geniş, düzgün konuşan bir kimse olarak görüyorum. Bir gençte dokuz tane güzel ahlak olur bir tane de kötü ahlak. Kötü olan ahlak, diğer güzel ahlakları ifsad eder. Sen, gençlerin düştükleri hatalardan kaçın."

Katade diyor ki: "Bize anlatıldı ki, bir adam av hayvanını avlamış Ömer b.Hattab'ın oğlu Abdullah'a gelmiş ve bunun hükmünü sormuştur. Bu sırada Abdullah'ın yanında Safva'nın oğlu Abdullah bulunuyormuş. Ömer'in oğlu Abdullah, Safva'nın oğluna: "Ya ben konuşayım sen beni tasdik et ya da sen konuş, ben seni tasdik edeyim." demiştir. Bunun üzerine Ömer'in oğlu fetvayı vermiş Safva'nın oğlu da onu doğrulamıştır. Böylece av hayvanı hakkında iki kişi olarak hüküm vermişlerdir.

Muhammed b.Sirin diyor ki: "Bir adam ihrama girmiş, devesinin üzerinde giderken bir tepeye sığınan geyiği görmüş ve demiş ki: "Bakalım bu tepeye ben mi önce varacağım yoksa bu geyik mi?" Devesini koştururken geyiklerden biri onun devesinin ayaklarının altına düşmüş ve deve onu öldürmüştür. Adam Ömer'e gelmiş ve meseleyi anlatmış Ömer de Abdurrahmanla birlikte onun beyaz bir keçi kurban etmesine hüküm vermişlerdir.

b- İbrahim en-Nehai ve Kufeli fıkıh âlimlerine göre ise, müslümanlardan âdil olan iki kimse, öldürülen av hayvanına bakarlar ve ona para ile değer biçerler. Sonra onu öldürene, biçtikleri değerle, ehli hayvanlardan kurbanlıklar satın alıp harem bölgesinde kesmesini emrederler.

Âyet-i kerimede, ihramlı iken av hayvanını öldürenin keffaretinin yoksulları doyurmak ta olacağı zikredilmektedir.

Müfessirler bu âyette zikredilen, ihramlı iken av hayvanını öldürenin, ceza olarak yerine getireceği keffaretlerin âyette zikredilen sıralamaya göre mi yoksa bunlardan herhangi birini yapmakta avlananın serbest mi olduğu hususunda iki görüş zikretmişlerdir.

a- Abdullah b.Abbas, Ata, Mücahid, Âmir, İbrahim en-Nehai, Hammad, Şüddi ve Hasan-ı Basri'den nakledilen bir görüşe göre, ihramlı iken av hayvanını öldüren kimse, avlanmanın cezası olarak yerine getireceği keffarette, âyette zikredilen sıralamaya uymaya mecburdur. Yani ihramlı iken kasıtlı olarak av hayvanını öldüren kimse önce o hayvanın ehli hayvanlardan bir benzerini harem bölgesinde kurban etmekle yükümlüdür. Bunun dışında keffaretler ondan sorumluluğu düşürmez. Şayet buna gücü yetmezse av hayvanının değeri ölçüsünde, fakirlere gıda maddesi verir. Buna da gücü yetmezse gıda maddelerinin kıymeti ölçüsünde oruç tutar.

Bu hususta Ali b.Ebi Talha, Abdullah b.Abbas'ın, bu âyeti okuduktan sonra şunları söylediğini rivayet etmiştir. "İhramlı olan kimse av hayvanlarından birini öldürdüğünde onun, bu hayvanların bir benzerini kurban etmesine hü-

küm verilir. Mesela bir ceylan veya benzerini öldürmüşse onun, Mekke'de kurban etmek üzere bir koyun kesmesi gerekir. Eğer buna gücü yetmezse altı fakiri doyurur. Buna da gücü yetmezse üç gün oruç tutar. Şayet ihramlı kimse bir geyik veya benzeri bir hayvanı öldürecek olursa onun, bir sığır kurban etmesi gerekir. Eğer buna gücü yetmezse yirmi fakiri doyurur. Buna da gücü yetmezse yirmi gün oruç tutar. Şayet ihramlı kişi bir deve kuşu veya yaban eşeği yahut bunların benzeri bir hayvanı öldürecek olursa onun bir deve kurban etmesi gerekir. Bunu bulamazsa otuz fakiri doyurur. Bunu da bulamazsa otuz gün oruç tutar. Fakat fakirlere verilecek gıda maddesine gelince, her bir fakire bir müdd miktarı gıda maddesi verir. Bu da onları doyurur.

Abdullah b.Abbas'ın, ihramlı iken av hayvanını öldüren kimsenin, öldürdüğü hayvanın karşılığında kurban edeceği bir hayvanı kurban etmemeye gücünün yetmemesi halinde fakirleri doyurmakla yükümlü olmayacağını söylediği rivayet edilmektedir. Zira öldürdüğü hayvanın değeri kadar, fakirlere gıda maddesi verecek güçte olan insan, öldürdüğü hayvanın benzerini de alıp kurban edebilir. Bu da göstermektedir ki bu âyette, fakirleri doyurma keffareti, sadece tutulacak oruç günlerinin sayısını tesbit etmek için zikredilmiştir. Yani ihramlı iken av hayvanını öldüren kimse, evvela, öldürdüğü hayvanın benzeri ehli bir hayvanı kurban etmekle yükümlüdür. Şayet buna gücü yetmezse av hayvanına değer biçilir ve bu değerin fakirlere dağıtılacağı farz edilir ve her fakire dağıtılacağı farz edilen miktar karşılığında bir gün oruç tutulur. Böylece fakirleri doyurma şıkkı alternatif olmaktan çıkar.

b- Ata, İkrime, Mücahid, Dehhak, Hasan-ı Basri ve Abdullah b.Abbas'tan nakledilen diğer bir görüşe göre, ihramlı olan kimsenin, kasıtlı olarak bir av hayvanını öldürmesi halinde, âyette zikredilen üç keffaret şıkkından birini seçmesi caizdir. Dilerse öldürdüğü av hayvanının benzeri bir ehli hayvanı kurban eder, dilerse av hayvanının değeri ölçüsünde fakirleri doyurur. Dilerse öldürdüğü av hayvanının benzeri bir ehli hayvanı kurban eder, dilerse av hayvanının değeri ölçüsünde fakirleri doyurur. Dilerse her fakiri doyurma karşılığında bir gün olmak üzere oruç tutar. Zira ceza olarak yerine getirilmesi emredilen bu üç keffaret şeklinde de "Veya" mânâsına gelin ( ) kelimesi zikredilmiştir. Bu da mükellefin, zikredilen şıklardan birini seçmekte serbest olduğunu ifade eder. Buna mukabil, Kur'andaki "Buna gücü yetmezse şunu yapsın." şeklindeki ifadeler mükellefin, âyette zikredilen sıralamaya uyma mecburiyetinde olduğunu ifade ederler. Ancak ihramlının bu âyette zikredilen keffaretlerden herhangi birini yerine getirmekte serbest olduğunu söyleyen bu âlimler, ihramlı kimsenin, av hayvanının karşılığında ehli bir hayvanı kurban etme şıkkından vaz geçip de fakirleri doyurma veya oruç tutma şıklarını tercih etmesi halinde fakirlere vereceği miktarın veya tutulacak orucun neye göre takdir edileceği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.

a- Bazılarına göre, ihramlının bu şıklardan birini tercih etmesi halinde av hayvanının dengi olan ehli hayvana gıda maddeleriyle değer biçilir. Sonra da avlanan ihramlı kişi, gıda maddelerinden herbir müdd' ün karşılığında bir gün oruç tutar. Ata bu görüştedir.

b- Diğer bazılarına göre ise, ihramlı iken av hayvanını öldüren kimse, fakirleri doyurma veya oruç tutma şıklarından birini tercih ettiği takdirde bizzat öldürülen av hayvanına gıda maddeleriyle değer biçer. Eğer fakirleri doyurmak isterse o gıda maddelerini fakirlere verir. Oruç tutmayı tercih edecek olursa oruç tutar. Katade bu görüştedir. Ancak ne kadar gıda maddesine karşılık bir gün oruç tutmanın gerekli olacağı hususunda âlimler, farklı görüşler zikretmişlerdir.

Bunların bazılarına göre ihramlı iken av avlayan kişi, gıda maddelerinden her müdd karşılığında bir gün oruç tutar.

Diğer bazılarına göre ise her yarım sa' (İki müdd) ölçüsü karşılığında bir gün oruç tutar.

Bunlardan bir başka kısmına göre ise her sa' karşılığında bir gün oruç tutar.

c- İhramlı iken av hayvanını öldüren kimsenin, âyette zikredilen keffaretlerde sıralamayı takibetme mecburiyetinde olduğunu söyleyen âlimlerden bir kısmı demişlerdir ki: "İhramlı iken kasıtlı olarak av hayvanını öldüren kimsenin, fakirleri doyurma şeklindeki keffaret şıkkını seçmesinin bir mânâsı yoktur. Zira fakirleri doyurabilecek güçte olan kimse, öldürdüğü hayvanın dengi ehli bir hayvanı kurban etmeye de gücü yetmiş olur. Bu durumda da birinci şık olarak, ehli bir hayvanı kurban etmek zorundadır. Ehli bir hayvanı kurban etmeye gücü yetmeyen kimsenin, fakirleri doyurmaya da gücü yetmeyeceğinden böyle bir kimsenin, oruç tutma şıkkını tercih etmekten başka bir yolu yoktur. Allah tealanın, fakirleri doyurma şıkkını zikretmesinin hikmeti ise sadece tutulacak oruç günlerinin sayısını, doyurulacağı farz edilen fakirlerin sayısına göre tesbit etmek içindir. Yoksa gerçekten fakirleri doyurmak için değildir.

Taberi diyor ki: "Âyette zikredilen "Öldürülene denk kurbanlık" ifadesinin izahında beyan edilen görüşlerden tercihe şayan olan görüş şudur: İhramlı iken kasıtlı olarak bir av hayvanını öldüren kimse, kurban kesme şıkkını tercih ettiği takdirde av hayvanının, ehli hayvanlardan benzeri olan bir hayvanı kurban etmekle yükümlüdür. Av hayvanına değer biçerek o değerde bir hayvanı alıp kesmek söz konusu değildir. Zira hayvanın değeri onun misli değil kıymetidir. Halbuki Allah teala, av hayvanının mislinin yani benzerinin kurban edilmesini emretmiştir.

Taberi sözlerine devamla diyor ki: "İhramlının, âyette zikredilen üç kefarrette sıralamayı mı takibetmek zorunda olduğu yoksa onlardan herhangi biri-

ni seçmekte serbest mi olduğu ugörüşlerinden de, serbest olduğunu söyleyen görüş tercihe şayandır. Bu itibarla ihramlı iken av hayvanını kasıtıl bir şekilde öldüren kimse dilerse ehli hayvanlardan, onun bir benzerini haremde kurban eder dilerse onun değeri kadar fakirlere infakta bulunur. Dilerse infakta bulunacağı miktarlar ölçüsünde oruç tutar. Zira başka bir âyette ihramlı iken başını tıraş eden kimsenin, keffaret olarak dilerse oruç tutacağı veya sadaka vereceği yahut da kurban kesebileceği zikredilmiştir. Bu âyette de ihramlı iken bir av hayvanını avlayanın keffareti zikredilmiştir. Bunun keffareti de başını tıraş edenin keffareti gibi seçeneklidir. Kişi dilediği şıkkı seçebilir.

Müfessirler, ihramlının, fakirleri doyurma şıkkını tercih etmesi halinde av hayvanını değerlendirirken hangi yerdeki değerinin esas olacağı hususunda iki görüş zikretmişlerdir.

a- İbrahim en-Nehai, Hammad, Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhummed'e göre av hayvanına öldürüldüğü yerde değer biçilir ve bu değer esas alınarak gıda maddeleri satın alınır ve fakirlere dağıtılır.

b- Âmir eş-Şa'biden nakledilen diğer bir görüşe göre ise öldürülen av hayvanına, keffaretinin ödeneceği yerdeki değerine göre kıymet takdir edilir.

Bu hususta Âmir demiştir ki: "Bir ihramlı kişi Horasan'dan geçerken bir hayvanı avlayacak olur da onun keffaretini Mekke veya Mina'da ödeyecek olursa onun değeri, ödeneceği yere göre tesbit edilir ve fakirlere dağıtılır.

Taberi diyor ki: "Bize göre doğru olan görüş şudur: Av hayvanını öldüren ihramlı kişi onun ehli hayvanlardan benzerini kurban etmeyi tercih ettiği takdirde onun için av hayvanının, yaratılışı ve cinsindeki kuvveti bakımından, ehli hayvanlardan en çok benzeyenini kurban etmesi onun için kâfidir. Şayet ihramlı, fakirleri doyurma şıkkını tercih edecek olursa, av hayvanına, öldürüldüğü yerdeki değerine göre değer biçer. Dilerse onu oradaki fakirlere infak eder dilerse Mekke'de infak eder, dilerse başka bir yerde infak eder. Zira Allah teala, ihramlının avlanması halinde kurban kesme veya fakirleri doyurma yahut da oruç tutma gibi üç keffaret şeklinden birini yerine getirmesini emretmiş, bunlardan, sadece kesilecek kurbanın Kâbe'ye ulaştırılarak kesilmesini şart koşmuş, diğer iki keffaret şeklinin herhangi bir yerde yerine getirileceğine dair bir şart koşmamıştır. Bu sebeple fakirleri dilediği yerde doyurur, orucu dilediği yerde tutar. Ancak kurbanı canlı olarak Kâbe'ye ulaştırması ve orada kesip fakirlere dağıtması gereklidir. Buna mukabil, avlanmanın cezası olarak kesilecek bu kurbanın, kesilmesi için belli bir gün tayin edilmemiştir. Avlanan kişi onu her zaman kesebilir. Bayramdan önce de kesebilir sonra da.

Fakirleri doyurma veya oruç tutma keffaretlerini yerine getiren kimse ise dilediği yerde ve dilediği zaman bunları yerine getirebilir. Ata da bu meseleyi

böyle izah etmiştir.

Âyet-i kerimede "Veya kıymeti ölçüsünde oruç tutmaktır." buyurulmaktadır. Bu ifadeden maksat şudur: İhramlı olduğu halde kasıtlı bir şekilde av hayvanını öldüren kimsenin, yerine getireceği keffaretlerden biri de öldürdüğü av hayvanının değerinin miktarında oruç tutmasıdır.

Taberi diyor ki: "Av hayvanının değerine göre oruç günlerinin sayısının tesbiti şu şekilde yapılır: Öldürülen av hayvanı, öldürüldüğü yerde sağ kabul edilerek gıda maddeleriyle değer biçilir. Sonra onu öldüren ihramlı kişinin bu gıda maddelerinden her müdd'ünün karşılığında bir gün oruç tutmasına hüküm verilir. Çünkü Resulullah, Ramazan ayında, gündüzün kasıtlı bir şekilde hanımıyla cinsi münasebette bulunan kimseye keffaret olarak her bir müdd'ün karşılığında bir gün oruç tutmasına hüküm vermiştir. Av hayvanını öldürenin tutacağı oruç günlerinin sayısı da müdd ile tesbit edilir.

Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki: Niçin ihramlı olduğu halde av avlayanın keffaretinde, oruç günlerini tesbit ederken müdd ölçeğini esas aldın da Sa' ölçeğini esas almadın?" Halbuki Resulullah (s.a.v)hramlı iken başı bitlenen Ka'b b.Ucreye, başını tıraş ederek her bir sa' karşılığında bir gün oruç tutmasına dair hüküm vermiştir. İhramlı iken avlanmanın keffaretini, ihramlı iken tıraş olana kıyaslamak, Ramazanda oruç yiyene kıyaslamaktan daha evladır." Cevaben denilir ki: "Kıyas demek, ihtilaflı olan fer'i meseleleri, üzerinde ittifak edilen ve fer'i meselelerin de benzeri olan asıl meselelere benzetmektir. Sözlerine itibar edilen âlimlerin hepsi, ihramlı iken avlanmanın keffareti olarak tutulacak bir günlük orucun, fakirlere yedirilecek bir sa' ölçeğine tekabül etmeyeceği hususunda ittifak etmişlerdir. Bu da göstermektedir, ki ihramlı iken avlananın tutacağı keffaret orucunun günlerinin tesbiti, ihramlı iken başını tıraş edenin tutacağı orucun günlerini tesbite kıyas edilemez. O halde Ramazan ayında, gündüzün hanımıyla cinsi münasebette bulunan kimsenin tutacağı orucun günlerinin tesbit şekline kıyaslamaktan başka bir yol kalmamıştır. Nitekim Ata, Abdullah b.Abbas ve Said b.Cübeyr, avlanan ihramlının, her müdd karşılığında bir gün oruç tutacağını söylemişlerdir.

Âyet-i kerimede: "Allah, geçmişte yapılanları affetmiştir. Kim tekrar bu yasağı ihlal ederse Allah onu cezalandırır." buyurulmaktadır.

Müfessirler, bu âyette zikredilen "Geçmişte yapılanların affedilmesi"nden "Yasağı ihlal etmek"ten ve "Allah'ın cezalandırması"ndan nelerin kastedildiği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.

a- Ata, Mücahid ve Said b.Cübeyrden nakledilen bir görüşe göre "Allah, geçmişte yapılanları affetmiştir." ifadesinden maksat, "Allah, islam gelmeden önce, cahiliye döneminde, ihramlı iken av hayvanları öldürmenin cezasını affet-

miştir." demektir. "Kim tekrar bu yasağı ihlal ederse Allah onu cezalandırır." ifadesinden maksat ise: "Kim, islam geldikten sonra tekrar ihramlı olduğu halde av hayvanlarını avlamaya dönecek olursa Allah onu hem dünyada keffaretle yükümlü kılarak cezalandırır hem da âhirette cezalandıracaktır." demektir.

Bunlara göre ihramlı olan kimse tekrar tekrar ihram yasağını ihlal ederek avlanacak olursa her defasında da keffaret ödemekle cezalandırılır. Ancak tekrarından dolayı kazandığı günah, kendisiyle rabbi arasındaki bir meseledir.

b- Said b.Cübeyr ve Ata'dan nakledilen diğer bir görüşe göre ise "Allah, geçmişte yapılanları affetmiştir." ifadesinden maksat, "Allah sizlerin cahiliye döneminde ihramlı iken yaptığınız avlanmalarınızın cezasını affetmiştir." demektir. Kim tekrar bu yasağı ihlal ederse Allah onu cezalandırır." ifadesinden maksat ise "Kim, islam geldikten sonra tekrar ihramlı iken avlanma yasağını ihlal edecek olursa Allah onu, keffaret ödemkle yükümlü kılarak dünyada iken cezalandırır." demektir.

c- Abdullah b.Abbas, Kadı Şüreyh, İbrahim en-Nehai, Said b.Cübeyr, Mücahid ve Hasan-ı Basriden nakledilen diğer bir görüşe göre "Allah, geçmişte yapılanları affetmiştir." ifadesinden maksat, "Allah, ihramlı iken avlanmayı ilk defa yapanı affetmiştir." demektir. "Kim tekrar bu yasağı ihlal ederse Allah onu cezalandırır." ifadesinden maksat ise "Kim ihramlı olduğu halde ikinci kez avlanmayı yapacak olursa artık onu cezalandıracak olan Allahtır. Onun için dünyada yerine getireceği keffaret diye bir şey söz konusu değildir." demektir.

d- İbn-i Zeydden nakledilen diğer bir görüşe göre ise "Allah, geçmişte yapılanları affetmiştir." ifadesinden maksat, "Allah, avlanması haram kılınmadan önce, ihramlı iken avlananın avlanmasını affetmiştir." demektir. "Kim de tekrar bu yasağı ihlal ederse Allah onu cezalandırır." ifadesinden maksat ise "Kim de Allah'ın, ihramlı iken avlanmayı haram kılmasından sonra, avlanmanın haram olduğunu bilerek, ihramlı olduğunu hatırlayarak, av hayvanını öldürmeyi kastederek, ihramlı iken avlanacak olursa işte bunu cezalandıracak olan ancak Allah'tır. Bunun günahlarını affetmek üzere dünyada yerine getireceği herhangi bir keffareti yoktur" demektir.

e- Diğer bir kısım âlimlere göre de bu âyet-i kerime, belli bir insanı beyan etmektedir. O kimse ihramlı iken bir kere hayvan avlamış Allah da onu bağışlamıştır. Tekrar avlanmış Allah da gökten bir ateş göndererek onu yakmıştır.

Taberi diyor ki: "Bize göre bu konuda evla olan söz, âyetin bu bölümüne şu şekilde mânâ veren sözdür: "İslam gelip ihramlı kişinin avlanmasını yasakladıktan sonra kim ilk defa kasıtlı olarak bu yasağı ihlal edecek olursa, dünyada iken keffaret ödemesi halinde Allah onu affeder. Fakat kim de ikinci bir defa tekrar ihramlı iken avlanma yasağını ihlal edecek olursa, keffaret ödemekle yü-

kümlü olmasıyla birlikte Allah ondan intikam alacaktır."

Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Eğer bir kişi zannedecek olursa ki, keffaret ödemek cezayı düşürür. Bu itibarla ihramlı iken birinci avlanmasından sonra tekrar avlananın keffaret ödemesi söz konusu olursa onun âhiretteki cezası düşer." Bu kimse yanlış bir zanda bulunmuş olur. Zira Allah tealanın, kendisine isyan etmenin cezalarını dilediği gibi farklı yapma yetkisi vardır. Bazı isyanların cezalarını artırırken diğerlerini azaltabilir. Nitekim bekâr olarak zina edenle evli olarak zina edenin cezalarını, çeyrek dinar çalanla daha az miktardaki bir şeyi çalanın cezalarını farklı kılmıştır. İhramlı iken kasıtlı olarak ilk defa avlananın cezasını da ikinci defa avlanandan farklı kılmıştır. Birinci defa avlanana ceza olarak ya avladığı hayvanın benzeri olan ehli bir hayvanı kurban etmesini veya onun değeri kadar gıda maddeleriyle fakirleri doyurmasını yahut gıda maddeleri miktarınca oruç tutmasını beyan buyurmuştur. Bu yasağı tekrar ihlal edene ise bu keffaretlere ilaveten ayrı bir ceza vereceğini beyan etmiştir.

Âyet-i kerimenin sonunda geçen ve "Allah her şeye galiptir, layık olana cezasını verendir." şeklinde tercüme edilen (وَاللهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ) cümlesindeki (عَزِيزٌ) kelimesinin mânâsı "Allah, hakimiyetine dokunulamayan, hiçbir güç tarafından mağlup edilemeyen, cezalandırmak istediğinde kendisine karşı gelinemeyen ilahtır. Çünkü kainat onun yaratığıdır. Emir vermede ona aittir, izzet ve dokunulmazlık ta ona mahsustur." demektir. (ذُو انْتِقَامٍ) kelimesinin mânâsı ise "İntikam sahibidir. Yani kendisine karşı geleni cezalandırır." demektir.

أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ ۖ وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ
الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا ۗ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٩٦﴾

96- Size de yolculara da yiyecek olmak üzere, deniz avı ve onu yemek helal kılındı. Kara avı ise ihramlı olduğunuz müddetçe size haram kılınmıştır. Huzurunda toplanacağınız Allah'tan korkun.

Ey iman edenler, denizde avlanmak ve ondan çıkan av hayvanını yemek, mukim olanlarınız için bir geçimlik, misafirleriniz için de azık olmak üzere sizlere helal kılındı. Karada yaşayan hayvanların avlanması ise, Hac veya Umre için ihramlı bulunduğunuz sürece sizlere haram kılınmıştır. Huzurunda toplanacağınız Allah'ın sizi cezalandırmasından korkun. Çünkü o sizi, amellerinize göre hesabà çekecektir.

* Âyet-i kerimede, deniz avlarının helal olduğu beyan edilmiştir. Ayrıca

(وَطَعَامُهُ) ifadesi zikredilmiştir. Bu ifade müfessirler tarafından başlıca iki şekilde izah edilmiştir.

a- Bazı âlimlere göre (وَطَعَامُهُ) ifadesinden maksat, denizden avlanan hayvanların yenmesi demektir. Mealde bu görüş tercih edilmiştir. Buna göre âyetin bu bölümünün mânâsı şöyledir: "Sizin için çeşitli maksatlarla denizden avlanmak helal kılındığı gibi, denizden avladığınız hayvanları yemek te sizin için helal kılınmıştır." Taberi bu izah tarzını zikretmiştir.

b- Taberinin de zikrettiği diğer bir görüşe göre âyette geçen (وَطَعَامُهُ) ifadesinin mânâsı "Denizin yemeği" demektir. Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: "Denizin av hayvanları sizin için helal olduğu gibi onun yemeği de sizin için helal kılınmıştır." Müfessirler, burada zikredilen "Deniz avı"ndan ve "Denizin yemeği"nden neyin kastedildiği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.

Denizin avından maksat, Hz. Ömer, Abdullah b.Abbas, Ebu Seleme ve Hz. Ebubebekir'e göre "Denizden avlanan şey"dir.

Abdullah b.Abbas, Said b.Cübeyr, Süddi ve Said b.el- Müseyyebe göre ise "Denizden çıkarılan taze avlar"dır.

Mücühide göre ise "Denizden avlanan balıklar" dır.

"Denizin yemeği"den maksat ise, Hz.Ebubekir, Ömer b.el-Hattab, Abdullah b.Abbas, Abdullah b.Ömer ve Ebu Eyyube göre denizde ölüp te ölü olarak kıyıya vuran deniz hayvanlarıdır.

Bu hususta Ebu Hureyre diyor ki: "Ben, Bahreyn'de bulunuyordum. Bahreynliler bana, kıyıya vuran ölü balıkların hükmünü sordular. Ben de onlara, o balıkları yemelerine dair fetva verdim. Ömer b.el Hattabın yanına gelince meseleyi ona anlattım. O da bana dedi ki: "Onlara nasıl fetva verdin?" Dedim ki: "Yeyin diye fetva verdim." Dedi ki: "Bunun dışında bir fetva vermiş olsaydın sana sopa atardım. Çünkü Allah teala kitabında buyurmuştur ki: "Deniz avı sizin için helal kılınmıştır. Denizin yemeği ise sizin için de yiyecektir yolcular için de." Burada zikredilen denizin avından maksat, oradan avlanılanlardır. Denizin yemeğinden maksat ise ölü olarak kıyıya vuranlardır."

Nafi diyor ki: "Ebu Hureyrenin oğlu Abdurrahman, Abdullah b.Ömerin yanına geldi ve ona dedi ki: "Deniz kıyıya çokça ölü balık çıkarmış." Abdullah da Abdurrahman'a bu balıkları yemesini yasakladı ve dedi ki:" "Ey Nafi Kur'anı getir." Ben Kur'anı ona getirdim. O da: "Denizin av hayvanları size helal kılındı. Onun yemeği de sizin için de yolcular içinde bir geçimliktir." âyetini okudu. Ben de dedim ki: "Denizin yemeği kıyıya vuranlar mıdır?" Abdullah da dedi ki: "Abdurrahman'a yetiş ve ona, denizden kıyıya vuranları yemesini söyle."

Hz.Ebubekir ve İkrime'den nakledilen bir görüşe göre de denizin yeme-

ğinden maksat, denizde bulunan her şeydir.

Abdullah b.Abbas, İkrime, Said b.Cübeyr, İbrahim en-Nehai, Katade, Mücahid, Süddi, Said b.el-Müseyyeb ve Cabir b.Zeyd'e göre ise denizin yemeğinden maksat, denizden çıkarıldıktan sonra tuzlanıp bekletilen balıktır.

Bu hususta Said b.Cübeyr diyor ki: "İnsanlar deniz kenarında yaşayan kimselere giderler onlara: "Bize yemek verin." derler. Yemek isterken de "Tazesinden istiyoruz." derlerse onlar, ağlarını atıp av yaparlar. Şayet, "Yemeklerinizden bize yedirin." derlerse onlar, tuzladıkları balıkları yedirirler.

İbrahim en-Nehai ve Abdullah b.Abbas'tan nakledilen başka bir görüşe göre denizin yemeğinden maksat, hem ölü olarak kıyıya vuran balıklar hem de tuzlanarak bekletilen balıklardır.

Taberi diyor ki: "Bize göre denizin yemeği hakkındaki görüşlerden doğru olmaya en evla olanı, denizin yemeğinden maksadın, denizin dışarı attığı veya deniz çekilerek sahilde ölü bulunan balıklardır. Zira âyetin başında, denizden avlanılanların helal olduğu zikredilmiş ondan sonra da denizin yemeğinin helal olduğu beyan buyurulmuştur. Bundan da anlaşılmaktadır ki denizin yemeği, denizden avlanmayan şeylerdir. Bunlar da kıyıya vuran balıklardır.

Denizin yemeğini "Denizden çıkarıldıktan sonra tuzlanıp bekletilen balıktır." şeklinde izah etmek isabetli değildir. Zira bu da denizden avlanılanlardındır. Ve âyetin: "Deniz avı" ifadesine dahildir. Denizin yemeğini de denizin avının içerdiği şeylerden biri olarak izah etmek, âyette tekrar olduğunu söylemek olur ki bu, ilahi kelamın üslubuna uygun düşmez. Ayrıca bu hususta Resulullahtan, bazı âlimler tarafından mevkuf olduğu söylenen şu hadis rivayet edilmiştir: "Ebu Hureyre (r.a.) Resulullah (s.a.v.) in, bu âyeti okurken şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Denizin yemeği, onun, ölü olarak dışarı attığıdır. İşte onun yemeği budur." Ebu Seleme bu hadisin Ebu Hureyreye mevkuf olduğunu (Yani rivayetin Ebu Hureyre'de kalıp Resulullaha dayandırılmadığını) söylemiştir.

Âyet-i kerimede "Size ve yolculara yiyecek (geçimlik) olmak üzere" buyurulmaktadır. Bu ifadeden maksat, denizin avı ve yemeği, içinizden mukim olanlar için de geçimliktir. Onu yer ve ondan faydalanırlar. Yolcu olanlar için de geçimliktir. Onlar da tuzladıkları balıkları azık olarak taşırlar." demektir.

Hasan-ı Basri buradaki yolculardan maksadın, ihrama girmiş olan yolcular olduğunu söylemiştir.

Mücahid ise buradaki "Sizden" ifadesinden maksadın, köylüler, yolcular" dan maksadın da şehirliler olduğunu söylemiştir.

Taberi, Mücahidin bu görüşünün isabetli olmadığını zira, "Yolcu" ifade-

sine köylü ve şehirli her türlü yolcunun girdiğini söylemiştir.

Âyet-i kerimede: "Kara avı ise, ihramlı olduğunuz sürece size haram kılınmıştır. " buyurulmaktadır. Müfessirler, ihrama girmiş olan kimseye, kara av hayvanlarının hangi yönleriyle haram olduğu hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.

a- Hz.Ali, Abdullah b.Ömer ve Said b.Cübeyrden nakledilen bir görüşe göre, ihrama giren kimseye kara av hayvanı her yönüyle haramdır. Böyle bir kimse kara av hayvanını avlayamaz, başkası tarafından avlananın etinden yiyemez, onu öldüremez, satamaz, satın alamaz, yakalayamaz ve onu mal edinemez.

Bu hususta Nevfel diyor ki: "Osman b.Affan hac yapıyordu. Ali de onunla birlikte hac yapıyordu. Osman'a, ihramlı olmayan bir kimsenin avladığı hayvanın eti getirildi. Osman ondan yedi. Fakat Ali yemedi. Osman dedi ki: "Vallahi biz onu avlamadık, onun avlanmasını emretmedik, avlanması için kimseye de göstermedik." Bunun üzerine Ali: "Kara avı ise, ihramlı olduğunuz müddetçe size haram kılınmıştır." âyetini okudu.

b- Hz.Ömer, Ebu Hureyre, Kâ'bul Ahbar, Abdullah b.Ömer, Osman b.Affan Zübeyr b.El-Avvam, Abdullah b.Abbas ve diğer bir kısım âlimlere göre ise ihramlı olan kimse, ihramlı iken avladığı veya kestiği veya ihramlı olduğu halde kendisi için avlanan av hayvanlarının etlerinden yiyemez. Buna mukabil ihrama girmeden önce avladığı veya kestiği hayvandan yahut ihramlı olmayan bir kimse için avlanan hayvanlardan yemesinin bir mahzuru yoktur. Yine ihramlının ihrama girmeden önce mülkünde bulunan av hayvanlarından yemesinde bir mahzur yoktur. Keza ihramlının, av hayvanını sadece yakalaması haram değildir.

Bu hususta Said b.el-Müseyyeb, Ebu Hureyreden şunları işittiğini söylemiştir.

أَنَّهُ سَمِعَ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ يُحَدِّثُ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ : أَنَّهُ أَقْبَلَ مِنَ الْبَحْرَيْنِ حَتَّى إِذَا كَانَ بِالرَّبَذَةِ ، وَجَدَ رَكْبًا مِنْ أَهْلِ الْعِرَاقِ مُحْرِمِينَ فَسَأَلُوهُ عَنْ لَحْمِ صَيْدٍ وَجَدُوهُ عِنْدَ أَهْلِ الرَّبَذَةِ . فَأَمَرَهُمْ بِأَكْلِهِ . قَالَ : ثُمَّ إِنِّي شَكَكْتُ فِيمَا أَمَرْتُهُمْ بِهِ . فَلَمَّا قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ ذَكَرْتُ ذَلِكَ لِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ . فَقَالَ عُمَرُ :

مَاذَا أَمَرْتَهُمْ بِهِ؟ فَقَالَ أَمَرْتُهُمْ بِأَكْلِهِ فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ : لَوْ أَمَرْتَهُمْ بِغَيْرِ ذَلِكَ لَفَعَلْتُ بِكَ يَتَوَاعَدُهُ.

Ebu Hureyre Bahreyn'den geliymuş, "Rebze" denen yere varınca Irak halkından olan ihramlı bir kafile ile karşılaşmış. Kafile Ebu Hureyre'ye, Rebze halkında buldukları av hayvanının etinin hükmünü sormuşlar. Ebu Hureyre de o ihramlı kafileye o eti yemelerini emretmiş." Ebu Hureyre demiştir ki: "Sonra ben onlara verdiğim emirde şüpheye düştüm. Medineye gelince bunu Ömer b.el-Hattaba anlattım. Ömer de dedi ki: "Sen onlara neyi emretmiştin?" Ben de dedim ki: "Onu yemelerini emretmiştim." Bunun üzerine Ömer b.el-Hattab dedi ki: "Şayet sen bunun dışında bir şey emretmiş olsaydın sana şunu yapardım." Bunu söylerken tehditte bulunuyordu." (177)

Ebu Seleme diyor ki: "Osman b.Affan ihramlı iken "Arc" denen yerde konakladı. Arc'ın sahibi ona bağırtlak kuşu hediye etti. Osman arkadaşlarına dedi ki: "Siz onu yeyin. O, benim adıma avlandığı için ben yemiyorum." Onlar da o kuşların etini yediler. Fakat Osman yemedi.

Ata b.Yesar diyor ki:

عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ؛ أَنَّ كَعْبَ الأَحْبَارِ أَقْبَلَ مِنَ الشَّامِ فِي رَكْبٍ. حَتَّى إِذَا كَانُوا بِبَعْضِ الطَّرِيقِ، وَجَدُوا لَحْمَ صَيْدٍ فَأَفْتَاهُمْ كَعْبٌ بِأَكْلِهِ . قَالَ فَلَمَّا قَدِمُوا عَلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ بِالْمَدِينَةِ. ذَكَرُوا ذَلِكَ لَهُ. فَقَالَ: مَنْ أَفْتَاكُمْ بِهَذَا؟ قَالُوا: كَعْبٌ. قَالَ: فَإِنِّي قَدْ أَمَّرْتُهُ عَلَيْكُمْ حَتَّى تَرْجِعُوا.

"Ka'bul Ahbar bir kervanla birlikte Şam'dan geliyordu. Onlar yolda iken av hayvanı eti elde ettiler. Ka'b onlara eti yemelerine dair fetva verdi. Kervan Medine'de Ömer b.el-Hattab'ın yanına ulaşınca meseleyi ona anlattılar. Ömer de onlara: "Buna dair size kim fetva verdi?" dedi. Onlar da "Ka'b verdi." dediler.

177 Muvatta, K. el-hac, Bab: 24, Hadis No: 80.

Ömer de dedi ki: "Siz hacdan dönünceye kadar ben bunu size emir tayin ettim." (178)

Urve b.Zübeyr diyor ki: Zübeyr b.el-Avvam ihramlı iken av hayvanlarının etini azık olarak alırdı."

Abdullah b.Abbas demiştir ki: "Herhangi bir şey, sen ihrama girmeden avlanacak veya kesilecek olursa o senin için helaldır. Herhangi bir şey de sen ihramlı iken avlanacak veya kesilecek olursa o da senin için haramdır."

c- Ebu Selem'e ve diğer bir kısım âlimlere göre ise ihramlı olan kimseye av hayvanını sadece avlaması haramdır. İhramlının av hayvanını ona malik olan bir kimseden alıp kesmesi, kendisi için avlamadıkça, kendi malı olduktan sonra onu yemesi, onu satması ve onu satın alması caizdir.

Taberi diyor ki: "Bize göre bu hususta doğru olan görüş, şunu söylemektir. "Allah teala bu âyet-i kerimede ihramlı olan kimseye kara av hayvanlarını avlama mânâsını içeren her türlü şeyi haram kıldığını beyan etmiştir. Avlama mânâsını ifade eden şeylerden herhangi biri hususunda özellikle haram olduğunu beyan etmemiştir. Bu sebeple ihramlı olan kimseye avlanma mânâsına gelen her şey haramdır. Ona av hayvanını satması, satın alması, avlaması, öldürmesi ve buna benzeyen avlanma mânâsına dahil olan her şey haramdır. Ancak ihramlı kişi av hayvanının ihramlı olmayan bir kimse tarafından yine ihramlı olmayan bir kimse için kesildiğini anlayacak olursa işte onun bu takdirde ondan yemesi helaldir. Zira bu hususta Resulullah (s.a.v.) den sabit olan şu hadis rivayet edilmiştir. Şöyle ki, Abdurrahman b.Osman et-Teymi diyor ki:

عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عُثْمَانَ التَّيْمِيِّ . قَالَ: كُنَّا مَعَ طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ اللهِ وَنَحْنُ حُرُمٌ . فَأُهْدِيَ لَهُ طَيْرٌ. وَطَلْحَةُ رَاقِدٌ . فَمِنَّا مَنْ أَكَلَ وَمِنَّا مَنْ تَوَرَّعَ . فَلَمَّا اسْتَيْقَظَ طَلْحَةُ وَفَّقَ مَنْ أَكَلَهُ ،وَقَالَ : أَكَلْنَاهُ مَعَ رَسُولِ اللهِ (ﷺ) .

"Biz, Talha b.Ubeydullah ile birlikte ihramlı idik. Talha'ya bir kuş hediye edildi. Talha uyuyordu. Bizden bazılarımız ondan yedi, bazılarımız ise çekindi, Talha uyanınca onu yiyenlerin görüşüne katıldı ve dedi ki: "Biz, Resulullahla beraber onu yemiştik." (179)

178 Muvatta, K. el-Hac, Bab: 24, Hadis No: 82.
179 Müslim, K. el-Hac, Bab: 65, Hadis No: 1197.

Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki: "Sen Sa'b b.Cessameden rivayet edilen şu hadis hakkında ne dersin?

Sa'b b.Cessame demiştir ki:

عَنِ الصَّعْبِ بْنِ جَثَّامَةَ اللَّيْثِيِّ أَنَّهُ أَهْدَى لِرَسُولِ اللهِ (ﷺ) حِمَاراً وَحْشِياً وَهُوَ بِالأَبْوَاءِ أَوْ بِوَدَّانَ فَرَدَّهُ عَلَيْهِ فَلَمَّا رَأَى مَا فِي وَجْهِهِ قَالَ إِنَّا لَمْ نَرُدَّهُ إِلاَّ أَنَّا حُرُمٌ.

"Resulullah, "Ebva" veya "Veddan" denen yerde iken kendisi Resulullaha bir yaban eşeği hediye etmiş Resulullah da onu geri iade etmiştir. Resulullah, Sa'bın yüzündeki hali görünce buyurmuştur ki: "Biz onu başka bir sebepten değil ancak ihramlı olduğumuz için iade ettik." (180) Yine sen, Aişeden, "Resulullaha, ihramlı iken kurutulmuş geyik eti hediye edildi, Resulullah da onu geri iade etti." şeklinde rivayet edilen hadis hakkında ve benzeri haberler hakkında ne dersin?" Cevaben denilir ki: "Bu mânâda rivayet edilen haberlerden herhangi birinde Resulullaha hediye edilen av hayvanlarının, ihramlı olmayan bir kimse tarafından, yine ihramlı olmayan bir kimse için kesildiğine, buna rağmen o hayvanların, Resulullah tarafından geri iade edildiğine dair herhangi bir beyan yoktur. Bu haberlerde sadece Resulullaha, av hayvanlarının etlerinin hediye edildiği, Resulullahın da onları geri çevirdiği zikredilmektedir. Olabilir ki Resulullahın bunları reddetme sebebi o av hayvanlarını kesen veya avlayan kimseni, Resulullah ihramlı iken onu Resulullah için kesmiş veya avlamış olmasıdır. Nitekim Cabir b.Abdullah'ın Resullahtan rivayet ettiği şu hadis, izah edilen bu mânâyı ifade etmektedir.

Cabir b.Abdullah demiştir ki:

عن جابر بن عبد الله قال : سمعت رسول الله (ﷺ) يقول: « صيد البر لكم حلال، مالم تصيدوه أو يُصَدْ لكم

"Ben, Resullahın şöyle buyurduğunu işittim. "Kara av hayvanları sizin için (ihramlı için) helaldir. Sizler bizzat onu avlamadıkça veya onlar özellikle

180 Buhari, K. es-Sayd, Bab: 6 / Müslim, K. el-Hac, Bab: 50, Hadis No: 1193.

sizin için avlanmadıkça." (181)

Madem ki bu iki hadis te sahihtir bunların her ikisiyle de amel etmek ve her ikisini de sahih bir şekilde izah etmek gerekir. Bu da şu şekilde olur. Resulullahın, kendisine hediye edilen av hayvanlarını kabul etmemesi o hayvanın, kendisi için avlanmasındandır. Onun, av hayvanının yenilmesine izin vermesi ise av hayvanının ihramlı kişi tarafından avlanmamış olmasından ve yine ihramlı bir kimse için avlanmamış olmasındandır.

Müfessirler bu âyette zikredilen "Kara av hayvanından" hangi hayvanların kastedildiği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir:

a- Ebu Miclez, Ata ve Said b.Cübeyre göre kara av hayvanlarından maksat, yalnızca karada yaşayan veya hem karada hem de suda yaşayan hayvanlardır. Deniz av hayvanlarından maksat ise sadece suda yaşayan hayvanlardır. Bunlara göre kaplumbağa, yengeç ve kurbağa kara av hayvanlarından sayılır. Bunları öldüren ihramlı kişinin, keffaret ödemesi gerekir.

b- Ata b.Ebi Rebahtan nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette zikredilen kara av hayvanlarından maksat, denizden çok karada yaşayan hayvanlardır.

Âyet-i kerimenin sonunda "Huzurunda toplanacağınız Allah'tan korkun." buyurulmaktadır.

Allah teala âyetin bu bölümünde insanlara buyurmaktadır ki: "Ey insanlar, Allah'ın emirlerini tutup yasaklarından kaçınmak suretiyle ondan korkun. Bundan önceki âyetlerde size yasakladığı içki içme, kumar oynama, taşlar dikme, fal okları çekme, ihramlı iken kara av hayvanlarını avlama gibi size haram kıldığı şeylerden uzaklaşın. Zira sizin dönüşünüz Allah'adır. O size, yaptıklarınızın karşılığını verecektir."

جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِّلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ
وَالْقَلَائِدَ ذَٰلِكَ لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَنَّ اللَّهَ
بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٩٧﴾

97- Allah, Beytül Haram olan Kâbe'yi, hürmet gösterilen ay'ı, Kâbe'ye hediye edilen kurbanı, işaret olarak takılan gerdanlıkları, insanla-

181 Ebu Davud, K. el-Menasık, Bab: 41, Hadis No: 1851 / Tirmizi, K. el-Hac, Hadis No: 875 / Nesei, K. el-Hac, Hadis No: 2830.

rı ayakta tutan bir vesile yaptı. Bu Allah'ın, göklerde ve yerde olanları bildiğini ve Allah'ın her şeyi ilmiyle kuşattığını bilmeniz içindir.

Allah Kâbe'yi, insanları ayakta tutan bir rızık kaynağı, nizam ve intizama sokan bir merkez, insanoğlunu güven ve huzura kavuşturan bir dayanak yapmış böylece zayıfları güçlülerin şerrinden, mazlumları zalimlerin zulmünden, iyilik yapanları, kötülük yapanların kötülüklerinden korumuştur. Zilkade, Zilhicce, Muharrem ve Receb aylarından ibaret olan haram ayları, Kâbe'ye hediye edilen kurbanları, Hac mevsiminde insanların veya kurbanlık hayvanların boynuna takılan gerdanlıkları da bir güven vesilesi, bir rızık kaynağı kıldı. Bu, Allah'ın, göklerde ve yerde olanları bildiğini ve sizin için faydalı olan hükümler koyduğunu ve her şeyi ilmiyle kuşattığını bilmeniz içindir.

* Âyet-i kerimede zikredilen Kâbe'den maksat, bütün harem bölgesidir. Kâbe'nin lügat mânâsı "Dörtgen" demektir. Ona bu ismin verilmesi, dörtgen oluşundandır.

Âyette zikredilen "Beytül Haram"dan maksat, Kâbe'dir. Beytül Haram'ın lügat mânâsı, kendisinde bir kısım şeylerin yapılmasının haram kılındığı ev demektir. Kâbe'ye bu adın verilmesinin sebebi ise, oranın avlarının avlanmasının, otlarının biçilmesinin, ağaçlarının kesilmesinin haram olmasındandır.

Allah teala bu âyet-i kerimede, Kâbe'nin, haram ayının, Kâbe'ye sevkedilen kurbanların ve hac yapan kimselerin, gerek kendilerinin gerekse hayvanlarının boyunlarına taktıkları gerdanlıkları, insanlar için, ayakta tutan bir vasıta kıldığını zikretmiştir. Bundan maksat şudur, İslam gelmeden önce bir çok insanların, özellikle Araplar'ın sevk ve idare eden ciddi idarecileri olmadığından Allah teala, Kâbe'yi, haram ay'ı, hacca götürülen kurbanları ve boyunlara takılan gerdanlıkları insanlar için, özellikle Araplar için bir manvei otorite ve bir güven vasıtası kılmıştır. Öyleki kişi Kâbe'de babasının katilini dahi görse ona dokunmazdı. Kâbeye sevkedilen kurbanlıklara kimse bir şey yapmazdı. Haram ayında kimseye dokunulmazdı.

Bu âyetin izahında İbn-i Zeyd diyor ki: "Diğer insanların, kendilerini birbirlerine karşı koruyacak, onları savunacak Kralları vardı. Araplar'ın ise kendilerini savunacak ve onları birbirlerinin haksızlığından koruyacak Kralları yoktu. Bu sebeple Allah teala, Beytül Haram olan Kâbe'yi oraya sevkedilen kurbanlıkları ve hacıların taktıkları gerdanlıkları da bu gibi sıfatları haiz kıldı. Öyle ki kişi kardeşini veya amcasının oğlunu öldüren kimseyle karşılaşıyor ve ona dokunmuyordu.

Taberi diyor ki: "Allah teala, bu zikredilen şeyleri, cahiliye döneminde Araplar'ı düzelten vasıtalar kıldığı gibi İslam geldikten sonra da müslümanların hac yapma yerleri ve namazlarında yönelme yönleri kılmıştır. Böylece Kâbe

müslümanlar için kutsallığını korumuştur."

Müfessirler, Kâbe'nin, insanlar için ayakta tutan bir vesile oluşundan neyin kastedildiği hususunda farklı şeyler söylemişlerse de hepsinin izahı, Kâbe'nin, insanların işlerini düzenleyen bir vasıta kılındığı hususunda birleşmektedirler.

اِعْلَمُوٓا اَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ وَاَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٩٨﴾

98- Bilin ki Allah, azabı çok şiddetli olandır ve Allah, çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.

Ey insanlar, bilin ki göklerde ve yerde olanları bilen, yaptığınız bütün amelleri tesbit ettiren ve o amellere göre sizi hesaba çekecek olan rabbiniz, kendisine karşı gelenlere karşı pek şiddetlidir. Fakat kendisine itaat edenlere ve günah işledikten sonra tevbe ederek kendisine yönelenlere karşı ise çok affeden ve çok merhamet edendir.

مَا عَلَى الرَّسُولِ اِلَّا الْبَلَاغُ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٩٩﴾

99- Peygamberin üzerine düşen ancak tebliğ etmektir. Allah, açıkladıklarınızı da gizlediklerinizi de bilir.

* Bu âyet-i kerime, Allah teala tarafından kullara gönderilmiş bir ihtar mahiyetindedir. Ve izahı şöyledir: "Ey insanlar, size göndermiş olduğumuz Peygambere düşen görev, Allah'ın emir ve yasaklarını size tebliğ etmek, Allah'a karşı gelenin cezalandırılacağını bildirmek ve Allah katında bahane edilecek bir şey bırakmamaktır. Sonra cezalandırma Allah'a aittir. Çünkü o, gizlediğinizi de açığa vurduğunuzu da bilir. Kimin itaat edip kimin isyan ettiği ona gizli değildir.

قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ اَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ فَاتَّقُوا اللّٰهَ يَا اُولِي الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٠٠﴾

100- Ey Muhammed de ki: "Pis olan şeyin çokluğu hoşuna gite de pis ile temiz bir değildir. Ey akıl sahipleri Allah'tan korkun ki kurtuluşa eresiniz.

Ey Muhammed de ki: "Az olan helal ve faydalı şeyler, sizin için, çok olan murdar ve haram şeylerden daha hayırlıdır. Zira hiçbir zaman, murdar bir şey temiz bir şeye eşit olamaz. Yani salih bir kul günahkâr bir kula, itaatkar bir kul günahkâr bir kula, itaatkâr bir kul da isyankâr bir kula eşit değildir. İsyankâr ve sapıkların çok oluşları hoşuna gitse bile böyledir. İsyankârların çokluğu sizi aldatmasın. Çünkü onlar, sonunda mutlaka hüsrana uğrayıp yok olacaklardır. Ey akıl sahipleri, Allah'tan korkun ki kurtuluşa eresiniz, arzularınıza kavuşasınız. Sakın murdarların çokluğunu size hoş gösteren şeytanın vesveselerine kapılmayın."

* Süddi demiştir ki: "Burada zikredilen "Pis olan şey"den maksat, müşrikler, "Temiz olan şey"den maksat da müminlerdir."

Bu âyet-i kerime her ne kadar Resulullaha hitabetmekte ise de asıl muhatap, Resulullaha tabi olan bir kısım insanlardır. Nitekim âyetin sonundaki "Ey akıl sahipleri." ifadesi de bunu göstermektedir.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَسْـَٔلُوا۟ عَنْ أَشْيَآءَ إِن تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ وَإِن تَسْـَٔلُوا۟
عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ ٱلْقُرْءَانُ تُبْدَ لَكُمْ عَفَا ٱللَّهُ عَنْهَا وَٱللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٠١﴾

101- Ey iman edenler, açıklandığı zaman hoşunuza gitmeyecek olan şeylerden sormayın. Eğer onları Kur'an indirilirken sorarsanız size açıklanır. Allah, sorduklarınızdan dolayı sizi affetmiştir. Allah, çok bağışlayan ve çok yumuşak davranandır.

Ey iman edenler, açıklandığı zaman hoşunuza gitmeyecek olan şeyleri Allah'ın Resulünden sormayın. Eğer bu şeyleri, Peygambere vahiy indiği sırada soracak olursanız Allah onların hükmünü size açıklar. Geçmişteki faydasız sorularınızdan dolayı Allah sizi affetmiştir. Allah tevbe edenlerin günahlarını çokça affeden ve günahkârların cezasını hemen vermeyerek yumuşak davranandır.

* Allah teala bu âyet-i celile ile kullarına, davranış ve konuşma âdâbını öğretmekte, kendileri için faydalı olmayan şeylerin arkasına düşmelerini yasaklamaktadır. Zira sorulan hususların cevapları ortaya çıkınca ya kendilerine ağır gelen bir hüküm gelecek veya hoşlarına gitmeyen bir durum ortaya çıkacaktır.

Müfessirler bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi hakkında çeşitli görüşler zikretmişlerdir.

a- Abdullah b.Abbas, Enes b.Malik, Katade, Süddi ve Ebu Hureyre'den nakledilen bir görüşe göre bu âyet-i kerime, Resulullahtan, babalarının kimler olduğunu veya kaybolan develerinin nereye gittiğini soracak kadar Resulullahtan çokça soru soran sahabiler hakkında nazil olmuştur ve onların, bu tür huylarından vazgeçmelerini emretmiştir.

Bu hususta Abdullah b.Abbas diyor ki:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ كَانَ قَوْمٌ يَسْأَلُونَ رَسُولَ اللّٰهِ (ﷺ) نَاقَتِي فَأَنْزَلَ اللّٰهُ ١ اسْتِهْزَاءً فَيَقُولُ الرَّجُلُ مَنْ أَبِي وَيَقُولُ الرَّجُلُ تَضِلُّ نَاقَتُهُ أَيْنَ فِيهِمْ هَذِهِ الآيَةَ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ إِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ حَتَّى فَرَغَ مِنَ الآيَةِ كُلِّهَا.

"Bir kısım insanlar Resulullahı alaya alarak ondan çokça sorular soruyorlardı. Bir kimse geliyor ve "Babam kimdir?" diye soruyor. Bir başkası geliyor "Devem kayboldu nerededir?" diyordu. İşte Allah teala bu gibi kimseler hakkında bu âyeti indirdi."(182)

Enes b.Malik diyor ki:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ خَطَبَ رَسُولُ اللّٰهِ (ﷺ) خُطْبَةً مَا سَمِعْتُ مِثْلَهَا قَطُّ قَالَ لَوْ تَعْلَمُونَ مَا أَعْلَمُ لَضَحِكْتُمْ قَلِيلاً وَلَبَكَيْتُمْ كَثِيراً قَالَ فَغَطَّى أَصْحَابُ رَسُولِ اللّٰهِ (ﷺ) وُجُوهَهُمْ لَهُمْ خَنِينٌ فَقَالَ رَجُلٌ مَنْ أَبِي قَالَ فُلاَنٌ فَنَزَلَتْ هَذِهِ الآيَةُ لاَ تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ إِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ.

182 Buhari, K. Tefsir el-Kur'an, Sure: 5, Bab: 12.

"Bir gün Resulullah (s.a.v.) öyle bir hutbe okudu ki ben onun benzeri hiçbir hutbe işitmemiştim. Hutbede şunları söylemişti: "Eğer benim bildiğimi sizler de bilseniz elbette ki az güler çok ağlardınız." Bunun üzerine sahabiler yüzlerini kapatarak hüngür hüngür ağlamaya başladılar. İçlerinden birisi, "Benim babam kim?" diye sordu. Resulullah da: "Falan adam." dedi. Ve bunun üzerine bu âyet nâzil oldu." (183)

Enes b.Malik başka bir rivayette de diyor ki:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ سَأَلُوا النَّبِيَّ (ﷺ) حَتَّى اَحْفَوْهُ بِالْمَسْئَلَةِ فَصَعِدَ النَّبِيُّ (ﷺ) ذَاتَ يَوْمٍ الْمِنْبَرَ فَقَالَ لاَ تَسْأَلُونِى عَنْ شَيْءٍ اِلاَّ بَيَّنْتُ لَكُمْ فَجَعَلْتُ انْظُرُ يَمِيناً وَشِمالاً فَإِذَا كُلُّ رَجُلٍ رَأْسُهُ فِى ثَوْبِهِ يَبْكِى فَأَنْشَأَ رَجُلٌ كَانَ اِذَا لاَحَى يُدْعَى اِلَى غَيْرِ أَبِيهِ فَقَالَ يَا نَبِيَّ اللهِ مَنْ أَبِي فَقَالَ اَبُوكَ حُذَافَةُ ثُمَّ أَنْشَأَ عُمَرُ فَقَالَ رَضِينَا بِاللهِ رَبّاً وَبِالإِسْلاَمِ دِيناً وَبِمُحَمَّدٍ رَسُولاً نَعُوذُ بِاللهِ مِنْ سُوءِ الْفِتَنِ فَقَالَ النَّبِيُّ (ﷺ) مَا رَأَيْتُ فِي الْخَيْرِ وَالشَّرِّ كَالْيَوْمِ قَطّ اِنَّهُ صُوِّرَتْ لِي الْجَنَّةُ وَالنَّارُ حَتَّى رَأَيْتُهُمَا دُونَ الْحَائِطِ قَالَ قَتَادَةُ يَذْكُرُ هَذَا الْحَدِيثُ عِنْدَ هَذِهِ الآيَةِ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ اِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ.

"İnsanlar Resullahtan çokça sorular sordular. Sorularında çok ileri gittiler. Nihayet bir gün Resulullah minbere çıktı ve buyurdu ki: "Sizler bana neyi sorarsanız ben onu size mutlaka açıklayacağım. "Ben de sağa sola baktım bir de ne göreyim, herkes elbisesini başına çekmiş ağlıyor. Bu arada, kendisiyle tartışıldığında babasından başkasına isnad edilen (yani asıl babasının bir başka adam olduğu söylenen) bir adam harekete geçti ve "Ey Allah'ın peygamberi, benim babam kimdir?" diye sordu. Resulullah da "Senin baban Huzafedir." dedi. Sonra Ömer harekete geçti ve dedi ki: "Biz, Allah'ın rabbimiz, islamın dinimiz, Muhammed'in Peygamberimiz olduğuna razı olmuşuzdur. Biz, fitnelerin şerrinden Allah'a sığınırız." Resulullah da buyurdu ki: "Hayır ve şerri müşahade etme bakımından bugün ki gibi hiçbir gün görmemiştim. Öyleki cennet ve cehennem

183 Buhari, K. Tefsir el-Kur'an, Sure: 5, Bab: 12.

bana tasvir edildi. Ben onları duvarın yanında (yüzünde) gördüm." Hadisi rivayet eden Katade diyor ki: "Bu hadis-i şerif bu âyetin izahında zikredilmiştir." (184)

İbn-i Şihab ez-Zühri de diyor ki:

قَالَ ابْنُ شِهَابٍ: أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُتْبَةَ قَالَ : قَالَتْ أُمُّ عَبْدِ اللهِ بْنِ حُذَافَةَ لِعَبْدِ اللهِ ابْنِ حُذَافَةَ : مَا سَمِعْتُ بِابْنٍ قَطُّ أَعَقَّ مِنْكَ؟ أَأَمِنْتَ أَنْ تَكُونَ أُمُّكَ قَدْ قَارَفَتْ بَعْضَ مَا تُقَارِفُ نِسَاءُ أَهْلِ الْجَاهِلِيَّةِ، فَتَفْضَحَهَا عَلَى أَعْيُنِ النَّاسِ ؟ قَالَ عَبْدُ اللهِ بْنُ حُذَافَةَ : وَاللهِ لَوْ أَلْحَقَنِي بِعَبْدٍ أَسْوَدَ، لَلَحِقْتُهُ.

"Ubeydullah b.Abdullah'ın bana anlattığına göre Resulullahtan, babasının kim olduğunu soran Abdullah b.Huzafeye annesi demiştir ki: "Ey oğlum, ben senden daha isyankâr kimse duymadım. Sen, annenin, cahiliye dönemi kadınlarından bir kısım kadınların işledikleri çirkin işi işlediğine mi kanaat getirdin de anneni insanların huzurunda rezil ediyorsun?" Abdullah da dedi ki: "Vallahi eğer Resulullah bana babamın siyah bir köle olduğunu söylemiş olsaydı ben onu baba edinip peşine takılırdım." (185)

b- Ali b.Abdüla'la, Ebu Hureyre, Ebu Ümame el-Bahili, Abdullah b.Abbas ve Mücühid'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi, hac farz kılındıktan sonra bir kişinin, haccın her yıl mı yoksa ömründe bir kere mi farz olduğu hususunda Resulullaha sorması üzerine bu âyet nazil olmuş ve Resulullahtan çokça sorular sorarak neticesinde bir kısım emir ve yasakların gelmesine vesile olmak yasaklanmıştır.

Bu hususta Hz.Ali (r.a.) diyor ki:

عَنْ عَلِيٍّ قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ: (وَلِلهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلاً)

184 Buhari, K. el-Fiten, Bab: 15.
185 Müslim, K. el-Fadail, Bab: 136, Hadis No: 2359.

قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ فِي كُلِّ عَامٍ؟ فَسَكَتَ ، قَالُوا: يَارَسُولَ اللهِ فِي كُلِّ عَامٍ؟ قَالَ لاَ، وَلَوْ قُلْتُ نَعَمْ لَوَجَبَتْ، فَأَنْزَلَ اللهُ: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ إِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ).

"Oraya gitmeye gücü yeten herkese, Allah için Kâbe'yi ziyaret edip hac yapmak farzdır." (186) âyeti nâzil olunca bazıları "Ey Allah'ın Resulü, her yıl mı farzdır?" diye sordular. Bunun üzerine Resulullah (s.a.v.) cevap vermedi. Tekrar "Her yıl mı farzdır?" diye sordular. Bunun üzerine Resulullah (s.a.v.) "Hayır değildir." "Evet." diyecek olsaydım elbette ki her yıl hac yapmak farz olacaktı. (Farz olunca da bunu yapamayacaktınız.) dedi ve bunun üzerine bu âyet nazil oldu." (187)

c- Mücahidin Abdullah b.Abbastan rivayet ettiğine göre ise bir kısım insanların Resulullahtan, bu âyetten sonra gelen âyette zikredilen "Bahire, Sâibe, Vasile ve Hâm gibi bir kısım hayvanların durumlarını sormaları üzerine nazil olmuştur.

Taberi diyor ki: "Bu hususta söylenen sözlerin doğru olmaya daha layık olanı şöyle diyenin sözüdür." Bu âyet-i kerime, Resulullahtan soru soranların çokça soru sormaları üzerine nazil olmuştur. Mesela, Abdullah b.Huzafe'nin, babasının kim olduğunu sorması, başka bir sahabinin her yıl mı farz olduğunu sorması ve benzeri sorular bu kabildendir.

Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Böyle söyleyen görüşün tercih edilmesinin sebebi, bu görüş hakkında sahabilerden, tabiinden ve bütün müfessirlerden çokça rivayetler zikredilmesidir.

Mücahidin Abdullah b.Abbastan rivayet ettiği üçüncü bir görüşe gelince bu görüş her ne kadar doğru olmaktan uzak olmayan bir görüş ise de sahabi ve tabiinden nakledilen rivayetlere muhalif olan bir görüştür. Bununla birlikte Bahire, Saibe, Vasile ve Hâm gibi hayvanların durumlarını sormanın da Resulullaha çokça sorulan sorulardan olması muhtemeldir. Âyet-i kerimenin, bütün bu soruları soranları uyardığını söylemek daha isabetli olur.

Âyet-i kerimede "Eğer onları Kur'an indirilirken sorarsanız size açıklanır." buyurulmaktadır. Bu ifadeden maksat şudur: "Ey çokça soru soran insan-

---

186 Âl-i İmran Suresi, 3/37.

187 Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an, Sure: 5, Hadis No: 3055 / İbn-i Mace, K. el-Menasık, Bab: 2, Hadis No: 2884, 2885.

lar, eğer sizler o sorularınızı Kur'anın, onların hükümlerini açıklamasından sonra Peygamberime soracak olursanız o size kitabımın açıklamasını ve dolayısiyle sizin sorularınızın cevabını size açıklamış olur. Böylece önceden sorduğunuz bir kısım sorularla kendinize farz olmayan şeylerin farz kılınmasına, haram kılınmayan şeylerin haram kılınmasına vasıta olmazsınız."

Bu hususta Ebu Sa'lebe el-Huşeni diyor ki: "Şüphesiz ki Allah, bir kısım hükümleri farz kılmıştır. Siz onları zayi etmeyin. Bir kısım şeyleri yasaklamıştır, onları işlemeyin. Hudutlar koymuştur, onları aşmayın. Allah bazı şeyleri de bilerek bahse konu etmemiştir, siz bu hususları deşelemeyin.

Ubeyd b. Umeyr de demiştir ki: "Allah bazı şeyleri helal, bazı şeyleri de haram kılmıştır. Helal kıldığı şeyleri helal görün, haram kıldığı şeylerden de kaçının. Allah, bazı şeyleri de serbest bırakmıştır. Onları ne helal, ne de haram kılmıştır. İşte bu, Allah'ın size karşı olan bir affıdır." Ubeyd bu sözlerden sonra "Ey iman edenler, açıklandığı zaman hoşunuza gitmeyecek olan şeylerden sormayın." âyetini okumuştur.

قَدْ سَأَلَهَا قَوْمٌ مِّن قَبْلِكُمْ ثُمَّ أَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ ﴿١٠٢﴾

102- Sizden önce de bir kavim bunları sormuştu da sonra onları inkâr etmişti.

Sizden önce geçen Salih'in kavmi, Allah'ın Peygamberi olan Salih'ten sizin sormanız gibi bir mucize getirmesini istemişlerdi. Allah onlara mucize olarak deveyi gönderince de onu kesip inkârcılığa düşmüşlerdi. İsa'nın adamları da gökten kendilerine yemek indirilmesini istemişlerdi. Kendilerine yemek indirildikten sonra da inkâra düşmüşlerdi. Siz Muhammed ümmeti de bu kavimlerin durumuna düşmeyin, neticesi hoşunuza gitmeyecek sorular sormayın.

مَا جَعَلَ اللَّهُ مِن بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ وَلَٰكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَأَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٣﴾

103- Allah, Bahire, Saibe, Vasile ve Hâm diye bir şey yapmamıştır. Fakat kâfirler Allah'a yalan iftira etmektedirler. Çokları da akıllarını kullanmazlar.

* Bu âyet-i kerime, cahiliye dönemine ait bazı âdetlerin din haline getirildiğini, bunların, Allah'ın emriymiş gibi gösterildiklerini, fakat Allah'a karşı iftirada bulunmaktan başka bir şey olmadıklarını bizlere bildirmekte, dinde olmayan şeyleri dine sokmanın yasak olduğuna işaret etmektedir. Bu cahiliye anlayışına göre Allah'ın, kullarına helal kıldığı bazı hayvanlar birtakım özel durumlarından dolayı haram sayılmışlardır. Onların etlerinden, sütlerinden, yünlerinden ve çalıştırılmalarından faydalandırılmazlardı.

Allah'ın, kullarına helal kıldığı hayvanları ilk defa insanlara haram kılan kişinin, Amr b. Âmir b. Luhayy b. Kam'a b. Hındif el-Huzai olduğu, bu sebeple cehennemde bağırsaklarını sürükleyerek dolaşacağı rivayet edilmektedir.

Ebu Hureyre bu hususta Resulullah'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir:

وَقَالَ اَبُو هُرَيْرَةَ قَالَ النَّبِيُّ (ﷺ) رَأَيْتُ عَمْرَو بْنَ عَامِرِ ابْنِ لُحَيِّ الْخُزَاعِيَّ يَجُرُّ قُصْبَهُ فِى النَّارِ وَكَانَ اَوَّلَ مَنْ سَيَّبَ السَّوَائِبَ.

"Ben, Amr b. Âmir b. Luhayy el-Huzai'nin, cehennem ateşinde bağırsaklarını sürüklediğini gördüm. O, saibeleri ilk saibe yapandır."(188)

Ebu Salih es-Semman da, Ebu Hureyre'nin, Resulullah'tan şunları işittiğini söylemiştir: Resulullah, Eksem b. Cevn el-Huzai'ye şöyle buyurmuştur: "Ey Eksem, ben, Amr b. Luhayy b. Kam'a b. Hındif'in, cehennem ateşinde bağırsaklarını sürüklediğini gördüm. Ben senden daha fazla ona benzeyenini görmedim." Bunun üzerine Eksem dedi ki: "Ey Allah'ın Resulü, onun bana benzemesinin, bana zarar vereceğinden korkuyorum." Resulullah da buyurdu ki: Hayır korkma. Çünkü sen müminsin, o ise kâfirdi. O, İsmail'in dinini değiştiren ilk kişiydi. Putları dikti, hayvanları Bahire, Saibe, Vasile ve Hâm yaptı."(189)

Zeyd b. Eslem de Resulullah'ın, Saibe yapılan hayvanları, Amr b. Luhayy'ın yaptığını, Bahire yapılan hayvanları ise Müdlic oğullarından bir kimse-

188 Buhari, K. el-Menakıb, Bab: 10.
189 Bkz. Siret-i İbn-i Hişam, C. 1, S. 76, el-Bâbi, el-Halebi baskısı.

nin yaptığını beyan ettiğini rivayet etmiştir.

Bu âyette zikredilen ve Bahire, Saibe, Vasile ve Hâm diye adlandırılan hayvanlardan hangi hayvanların kastedildiği hususunda çeşitli görüşler zikredilmiştir.

BAHİRE: "Kulağı yarılan deve" demektir. Bu hususta Ebul Ahvas, babasının şunları söylediğini rivayet etmiştir:

سمعت أبا الأحوص يحدث عن أبيه قال أتيت النبي (ﷺ) وأنا قشيف الهيئة فقال هل لك مال قال قلت نعم قال فما مالك فقال من كل المال من الخيل والإبل والرقيق والغنم قال فاذا آتاك الله عز وجل مالا فلير عليك فقال هل تنتج ابل قومك صحاحا آذانها فتعمد الى الموسى فتقطعها أو تقطعها وتقول هذه بُحُرٌ وتشق جلودها وتقول هذه صُرُمٌ فتحرمها عليك وعلى أهلك قال قلت نعم قال كل ما آتاك الله عز وجل لك حل وساعد الله أشد وموسى الله أحد.

"Ben, Resulullah'ın yanına vardım. Elbiselerim dağınık bir haldeydi. Resulullah buyurdu ki: "Senin malın var mı?" Dedim ki: "Evet." Dedi ki: "Neyin var?" Dedim ki: "At, deve, köle ve koyundan her türlüsü var." Dedi ki: "Aziz ve Celil olan Allah sana mal verdiği zaman, o mal senin üzerinde görülsün. Senin kavminin develeri yavrularını, kulakları sağlam olarak doğuruyorlar, sen usturayı alıp onların kulaklarını kesiyorsun. "Bunlar Bahirelerdir." diyorsun. Derilerini yarıyorsun. "Bunlar Sarimlerdir." diyorsun. Ve onları kendine ve ailene haram kılıyorsun, değil mi?" Dedim ki: "Evet." Resulullah da buyurdu ki: "Aziz ve Celil olan Allah'ın verdiği her şey sana helaldır. Allah'ın bileği daha güçlü ve onun usturası daha keskindir."(190)

Müfessirler, hangi develerin Bahir eyapıldığı hususunda çeşitli izahlarda bulunmuşlardır:

---

190 Alhmed b. Hanbel, Müsned, C. 3, S. 473.

Ebu Hureyre'den nakledilen bir rivayete göre Bahire, peşpeşe on iki dişi yavru yapan ve bu sebeple tamamen serbest bırakılan SAİBE'nin on ikinci dölünden sonra doğurduğu dişi yavrudur. Bu yavrunun kulağı yarılır ve annesi gibi serbest bırakılırdı. Sırtına binilmez, yünü kırkılmaz ve sütü içilmezdi. Onun sütünü sadece misafirler içerdi.

Mesruk'tan rivayet edilen diğer bir görüşe göre Bahire, beş veya yedi kere doğuran dişi devedir. Bu devenin kulağını yararlar ve "Bu Bahire'dir" derlerdi.

Ebul Ahvas'a göre Bahire, beş defa doğurduktan sonra kulağı yarılıp serbest bırakılan devedir.

Mücahid'e göre ise Bahire, yünü, binilmesi, sütü ve eti kadınlara haram, erkeklere ise helal kılınan, öldükten sonra ise hem erkek hem de kadınlar tarafından eti yenen devedir.

Abdullah b. Abbas, Katade ve Dehhak'a göre ise Bahire, devenin, beşinci defasında doğurduğu dişi yavrudur. Bu yavrunun kulaklarını yararlar, tüylerini kırkmazlar ve sütünü tatmazlardı.

Süddi'ye göre ise Bahire, beşinci yavrusunu dişi doğuran devedir. Bu devenin kulağını yarar, tüylerini kırkar ve onu "Batha" denen yerde serbest bırakırlardı. Artık bu deve diyet olarak verilmez, sütü sağılmaz, tüyü kırkılmaz ve sırtına binilmezdi.

SAİBE: "Serbest bırakılan hayvan" demektir. İslam geldikten sonra müslümanların, kölelerini azad ederek onları serbest bırakmaları ve onlardan faydalanmaktan vazgeçmeleri gibi, cahiliye döneminde insanlar, bir kısım hayvanlarını serbest bırakıyor ve ondan faydalanmayı kendilerine haram kılıyorlardı. İşte bu tür hayvanlara SAİBE deniyordu. Ancak müfessirler hangi hayvanların Saibe yapıldığı hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.

Ebu Hureyre'den nakledilen bir görüşe göre Saibe, peşpeşe on iki defa dişi yavru doğuran devedir. Böyle develer serbest bırakılıyordu. Onların sırtına binilmiyor, tüyleri kırkılmıyor, sütleri içilmiyordu. Bunların sütünü ancak misafirler içiyordu.

Mesruk'a göre ise Saibe, insanların salıverdikleri bazı mallardır. Şa'bi'ye göre de, insanların, putlarına kurban edilmek üzere salıverdikleri deve ve koyunlardır.

Mücahid'e göre Saibe, cahiliye insanları tarafından yünü, binilmesi, eti ve sütü kadınlara yasaklanıp, sadece erkeklere tahsis edilen koyunlardır. Bu koyunların, yedinciye kadar doğurdukları yavruları da kendileri gibi sayılırdı. Yedinci defasında tek bir erkek yavru veya dişi yavru yahut iki erkek yavru doğurursa o

yavruyu keserler ve onu sadece erkekler yerdi. Şayet Saibe, yedinci defa doğurmasında, biri erkek diğeri dişi olmak üzere ikiz yavrularsa erkek yavruyu da dişinin hatırı için kesmezler ve dişinin adına da "Kardeşinin yardımına koşan" anlamına gelen "Vasile" adı verirlerdi. İkiz yavruların ikisi de dişi olursa ikisi de sağ bırakılırdı.

Abdullah b. Abbas, Katade, Süddi, Said b. el-Müseyyeb, Dehhak ve İbn-i Zeyd'e göre ise Saibe, sahibi tarafından serbest bırakılan, putlar için kurban edilen hayvanlardır.

VASİLE: "Yardıma koşan hayvan" demektir. Ebu Hureyre'den nakledilen bir rivayete göre Vasile'den maksat, arka arkaya beş kere doğurmasında on adet ikiz dişi yavru doğuran koyundur. Böyle bir koyuna "İstenene ulaştı." anlamına gelen "Vasile" adını verirlerdi, Bu koyunun bundan sonra doğurduğu yavruları erkeklere helal sayılırdı. Kadınlara helal sayılmazdı. Ancak bu yavrulardan herhangi biri kendiliğinden ölürse erkekler de kadınlar da ondan yerlerdi.

Mesruk'a göre Vasile, devenin, biri dişi diğeri erkek olmak üzere doğurduğu ikizlerden dişi olanına verilen isimdir. Çünkü develer, dişi yavruladıklarında o yavruları yalnız erkekler yerdi. Kadınlar yemezdi. Eğer deve, biri dişi diğeri erkek olmak üzere ikiz yavrularsa dişi yavruya "Kardeşinin yardımına koşan" anlamına gelen "Vasile" adını verir, her iki yavruyu da yemezlerdi. Bunlardan erkek ölünce onu sadece erkekler yerdi.

Mücahid, Abdullah b. Abbas, Katade, Dehhak ve Süddi'ye göre "Vasile", "Saibe" diye isimlendirilerek serbest bırakılan koyunun, yedinci doğumunda biri erkek, diğeri dişi olmak üzere doğurduğu ikizlerden, dişinin adıdır. Zira böyle bir koyunun yedinci doğumundan sonra doğurduğu tek erkek veya dişi yavru yahut ikiz erkek yavrular, erkekler tarafından yenir, kadınlara ise yedirilmezdi. Yedinci doğumunda ikizlerden biri erkek diğeri dişi olursa, diğerinin hatırı için erkeği de kesmediklerinden dişiye "Vasile" yani "İmdada koşan" diye isim verirlerdi.

Said b. el-Müseyyeb'e göre ise "Vasile" bir devenin birinci defa dişi doğurmasından sonra ikinci defa da dişi olarak doğurduğu yavrusudur. Bu ikinci dişiye "Arayı açmayan" anlamına da gelen "Vasile" ismi verilirdi. Zira ikinci dişi yavru, birinci yavrunun peşinden doğmuş, aralarına erkek yavru girmemiştir. Müşrikler böyle bir hayvanı, tağutlarına kurban ederlerdi.

İbn-i Zeyd'e göre Vasile, peşpeşe yedi defa dişi yavru doğuran koyundur. Böyle olan koyuna "Vasile" derlerdi. Ve etini yemezlerdi.

HÂM: "Kendisini koruyan hayvan" demektir. Ebu Hureyre'den nakledilen bir görüşe göre "Hâm" peşpeşe on defa dişi yavru babası olan erkek devedir. Böyle bir devenin sırtı korunur, ona binilmez ve yünü kırkılmazdı. Bu deve di-

ğer develer arasında damızlık erkek deve olarak bırakılır ve bu işin dışında bu deveden başka türlü faydalanılmazdı.

Mesruk'a göre "Hâm" kazandığı yavrusunun da bir yavrusu olan erkek devedir. Böyle bir deveye "Bu, üzerine düşeni yaptı." derlerdi ve onun sırtından faydalanmazlardı.

Şa'bi'ye göre "Hâm", yavrusunun yavrusu, dişi develeri dölleyen erkek devedir.

Mücahide göre "Hâm", Bahire dlan devenin, dişi develeri döllendiren erkek yavrusudur.

Abdullah b. Abbas, Katade ve Süddi'ye göre Hâm, on defa döl veren erkek devedir.

Yukarıda izahı yapılan bu hayvanlar hakkında İbn-i Şihab ez-Zühri, Said b. el-Müseyyeb'in, şunları söylediğini rivayet etmiştir:

عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ قَالَ الْبَحِيرَةُ الَّتِى يُمْنَعُ دَرُّهَا لِلطَّوَاغِيتِ فَلاَ يَحْلُبُهَا اَحَدٌ مِنَ النَّاسِ وَالسَّائِبَةُ كَانُوا يُسَيِّبُونَهَا لآلِهَتِهِمْ لاَ يُحْمَلُ عَلَيْهَا شَيْءٌ قَالَ وَقَالَ اَبُو هُرَيْرَةَ قَالَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ) رَأَيْتُ عَمْرَو بْنَ عَامِرٍ الْخُزَاعِىَّ يَجُرُّ قُصْبَهُ فِي النَّارِ كَانَ اَوَّلَ مَنْ سَيَّبَ السَّوَائِبَ وَالْوَصِيلَةُ النَّاقَةُ الْبِكْرُ تُبَكِّرُ فِى اَوَّلِ نَتَاجِ الاِبِلِ ثُمَّ تُثَنِّى بَعْدُ بِأُنْثَىٰ وَكَانُوا يُسَيِّبُونَهُمْ لِطَوَاغِيتِهِمْ اَنْ وَصَلَتْ اِحْدَاهُمَا بِالأُخْرَىٰ لَيْسَ بَيْنَهُمَا ذَكَرٌ وَالْحَامُ فَحْلُ الاِبِلِ يَضْرِبُ الضِّرَابَ الْمَعْدُودَ فَاِذَا قَضَىٰ ضِرَابَهُ وَدَعُوهُ لِلطَّوَاغِيتِ وَاَعْفَوْهُ مِنَ الْحَمْلِ فَلَمْ يُحْمَلْ عَلَيْهِ شَيْءٌ وَسَمَّوْهُ الْحَامِى.

Bahire, sütü putlar için terkedilen hayvandır. Bu gibi bir deveyi kimse sağmazdı. Saibe, yine putlar için başı boş bırakılan hayvandır. Bu gibi hayvan-

lara herhangi bir şey yüklenmezdi. Ebu Hureyre, Resulullah'ın, "Ben, Amr b. Âmir el-Huzai'nin cehennem ateşinde bağırsaklarını sürüklediğini gördüm. O, develeri başıboş bırakma âdetini ilk icad edendi." buyurduğunu rivayet etmiştir.

Vasile ise ilk yavrusunu da ikinci yavrusunu da dişi olarak doğuran devedir. Müşrikler böyle olan develeri de tağutları için serbest bırakıyorlardı. Bu gibi develer iki dişi yavruyu peşpeşe doğurup aralarında erkek yavru doğurmadığından bunlara "Vasile" deniyordu.

Hâm da, döllendirmeye belli bir sayıda katılan ve bu sayıları tamamlayan devedir. Bu gibi develeri de tağutlar için serbest bırakıyorlar, onu binilmekten azade tutuyorlar ve onun sırtına herhangi bir şey yüklemiyor, buna da "Hâm" diyorlardı.(191)

Taberi diyor ki: "Burada zikredilen hayvanların nasıl hayvanlar oldukları hakkında, belirttiğimiz gibi çeşitli haberler rivayet edilmiştir. Bunların ne olduklarını bilmenin herhangi bir zararı yoktur. Yeter ki meselenin aslını kavrayacak kadar bilgimiz olsun. Bu bilgi de mevcuttur ve o da şudur: Bir kısım insanlar şeytanın adımlarına uyarak, Allah'ın kendilerine haram kılmadığı bazı hayvanları kendilerine haram kılmışlardır. Bu sebeple Allah onları kınamış, bu hayvanların aslında helal olduklarını, sadece Allah'ın ve Resulünün haram kıldıklarının haram olacağını beyan etmiştir.

Âyet-i kerimenin sonunda "Fakat kâfirler, Allah'a yalan iftira etmektedirler. Çokları da akıllarını kullanmazlar." buyurulmaktadır.

Muhammed b. Ebu Musa'ya göre burada zikredilen, Allah'a karşı yalan uyduran kâfirlerden maksat, ehl-i kitap olan Yahudilerdir. Akıllarını kullanmayan çok kimselerden maksat ise putperestlerdir.

Şa'bi'ye göre ise Allah'a karşı yalan iftira eden kâfirlerden maksat, kâfirlerin önderleridir. Akıllarını kullanmayan çok kimselerden maksat ise o önderlere uyan tabilerdir.

Taberi diyor ki: "Bu hususta doğru olan görüş şudur: Bu âyette zikredilen "Allah'a karşı yalan iftirasında bulunan kâfirler"den maksat, Amr b. Luhayy gibi, Allah'ın helal kıldığı şeyleri haram kılma âdetini icadeden müşriklerdir. Bunlar, Allah'ın hak olan dinini değiştirmişler, Allah'ın haram kılmadığı şeylerin Allah tarafından haram kılındığını ileri sürerek, bile bile Allah'a karşı iftirada bulunmuşlardır. Bunlar bir kısım hayvanları, Bahire, Saibe, Vasile ve Hâm diye vasıflandırmışlar, insanlara haram olduklarını ileri sürmüşlerdir. İşte Allah Teala bu gibi insanların iddialarını yalanlamış, kendisinin, Bahire, Saibe, Vasile ve Hâm diye herhangi bir şey yapmadığını beyan etmiştir.

---

191 Buhari, K. Tefsir el-Kur'an, Sure: 5, Bab: 13.

Âyette zikredilen "Çokları da akıllarını kullanmazlar." ifadesindeki insanlardan maksat ise Allah'ın helal kıldığı hayvanları belli sıfatlarla vasıflandırdıkktan sonra insanlara haram kılan müşriklerin ileri gelenlerine, akıllarını kullanmadan uyan kimselerdir. Allah Teala bunları, akıllarını kullanmamakla vasıflandırmıştır. Çünkü bunlar bir kısım hayvanları kendi arzularıyla haram kılıp, Allah'ın haram kıldığını söyleyen kimselerin Allah'a karşı iftirada bulunduklarını, söyledikleri sözlerinde yalancı olduklarını düşünüp anlamamışlar, bilakis onların söyledikleri sözlerin hak, kendilerinin de sadık kimseler olduklarını zannetmişlerdir.

Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Bizim bu izah tarzımız, Şa'bi'den rivayet edilen ikinci izah tarzına uygundur. Âyette geçen kâfirlerden maksadın, ehl-i kitap olduğunu söyleyen görüş isabetli değildir. Zira âyetin başında müşrikler kınanmaktadır. Âyetin sonunun da müşrikler hakkında olduğunu söylemek, ifadenin baş tarafına daha uygundur. Ayrıca âyetin son bölümünde zikredilen insanların, âyetin başında zikredilen insanlardan farklı kimseler olduklarına dair herhangi bir delil yoktur.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ قَالُوا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ
آبَاءَنَا ۚ أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٠٤﴾

104- "Onlara: Allah'ın indirdiğine ve Peygambere gelin." dendiği zaman: "Atalarımızı üzerinde bulduğumuz şey bize yeter." derler. Ataları bir şey bilmeyen ve doğru yolu da bulamayan kimseler olsalarda mı?

Allah'ın helal kıldığı hayvanları, Bahire, Saibe, Vasile ve Hâm gibi isimlerle isimlendirerek insanlara haram olduğunu ileri süren müşriklere "Siz bu batıl sözleri bırakın da Allah'ın indirdiği âyetlere ve Allah'ın Peygamberine gelin ki, söylediğiniz sözlerin, haram kıldığınız şeylerin doğrusu ortaya çıksın." dendiği zaman, o müşrikler şu cevabı verirler: "Daha önce atalarımızın yapmış olduğu şeyleri yapmamız ve onlara uymamız bizim için yeterlidir. Biz onları önderler edinmişizdir. Onlar neyi helal saymışlarsa, biz de onu helal sayarız." Ey Muhammed, bunu söyleyenlerin ataları, bir kısım hayvanları haram kılmanın Allah'a karşı bir iftira olduğunu bilmemiş olsalarda mı yine onlara tabi olacaklardır?" Ataları doğru yolu bulamamış olsalar da yine onlara tabi mi olacaklar? Böyle yaptıkları takdirde yalancılara ve sapıklara uymuş olacaklardır.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ عَلَيْكُمْ أَنفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُم مَّن ضَلَّ إِذَا ٱهْتَدَيْتُمْ إِلَى ٱللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٠٥﴾

105- Ey iman edenler, siz kendinizi koruyun. Siz doğru yolda olursanız başkasının sapması size zarar vermez. Hepinizin dönüşü Allah'adır. O zaman yaptıklarınızı size haber verecektir.

Ey iman edenler, siz kendinizi düzeltip bizzat kendinizi Allah'ın cezalandırmasından kurtarmaya çalışın. Sizler doğru yolda olup insanlara dini tebliğ edip, onlara doğru yolu gösterme vazifenizi yerine getirdiğiniz müddetçe sapıklığa düşenlerin sapmalarından sizler sorumlu değilsiniz. Onlar kendilerinden sorumludurlar. Âhirette hepinizin döneceği yer, Allah'ın huzurudur. Allah orada, yaptıklarınızı size haber verecektir.

* Allah Teala bu âyet-i kerimede, mümin kullarının, bizzat kendilerini düzeltmelerini, güçlerinin yettiği kadarıyla hayır işlemeye gayret göstermelerini emretmekte, müminin, Allah'ın kendisine yüklediği vazifeyi yerine getirmesi şartıyla başkalarının yaptıklarından sorumlu olmayacağını bildirmektedir.

Başkalarının hak yoldan sapması ve günah işlemesi, günah işlemeyen kimselere şahsen suç olarak yüklenemez. Suç ve ceza şahsidir. Herkes işlediği suçun cezasını bizzat kendisi çekecektir. Fakat burada önemli olan bir nokta vardır ki, o da şudur: Kişi başkasının işlediği suç fiilinden dolayı cezalandırılmayacak, amma o kişinin o suçu işlemesine engel olma görevini yerine getirmediğinden dolayı hesaba çekilecektir. Hatta günahkârların işledikleri suçlardan dolayı gelecek olan umumi beladan da kurtulamayacaktır. Çünkü bu hususta diğer bir âyet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır: "Fitneden sakının. Çünkü o, içinizden sadece zulmedenlere dokunmaz. Bilin ki Allah'ın cezası çok şiddetli olandır."[192]

Müfessirler, bu âyet-i kerimenin izahında farklı görüşler zikretmişlerdir:

a- Abdullah b. Mes'ud, Abdullah b. Ömer, Ebu Mazin ve Cübeyr b. Nüfeyr'den rivayet edilen bir görüşe göre, bu âyetin izahı şöyledir: Ey iman edenler, sizler iyiliği emredip kötülüğü nehyettiğiniz zaman, sizin emir ve nehiyleri-

192 Enfal Suresi, 8/25. Bu âyetin izahına bakınız.

nizin kabul edilmemesi durumunda siz kendinizi düzeltmeye bakın. Siz doğru yolda olduğunuz sürece emr-i bilmaruf ve nehy-i Anilmünkeri kabul etmeyerek sapanların sapması size herhangi bir zarar vermez.

Görüldüğü gibi bu görüşte olanlara göre bir müslüman, insanlara Allah'ın emrettiğini emreder, yasakladığını nehyederse, insanlar da bu emir ve nehiyleri kabul etmezlerse, artık o müslümanlardan, başkalarının sorumlulukları düşer ve o kimse kendisini düzeltmekle yükümlüdür.

Bu hususta Hasan-ı Basri diyor ki: "Ey iman edenler, siz kendinizi koruyun. Siz doğru yolda olursanız başkasının sapması size zarar vermez." âyeti Abdullah b. Mes'ud'a okundu. O da dedi ki: "Şu an bu âyetin zamanı değildir. İnsanlar Allah'ın emir ve yasaklarını sizden kabul ettikleri müddetçe siz onları söyleyin. Eğer insanlar emir ve yasakları kabul etmezlerse, işte o zaman siz başkalarını bırakıp kendinize bakın."

Ebu-l Âliye de bu âyetin izahında diyor ki: "Biz Abdullah b. Mes'ud'un yanında oturuyorduk. İki kişinin arasında olağan bir hadise meydana geldi. Bunlar ayağa kalkıp birbirlerine hücum ettiler. Bunun üzerine Abdullah b. Mes'ud'un yanında oturanlardan biri dedi ki: "Ben kalkıp bunlara iyiliği emredip, kötülükten nehyetmiyeyim mi?" Onun yanında bulunan bir başkası da dedi ki: "Sen kendine bak. Çünkü Allah Teala buyuruyor ki: "Siz kendinize bakın. Siz doğru yolda olursanız, başkasının sapması size zarar vermez." Abdullah b. Mes'ud bunu işitince dedi ki: "Sus, bu âyetin hükmünün tatbik edileceği zaman henüz gelmemiştir. Zira Kur'an indiği zaman onun bir kısım âyetlerinin ifade ettikleri hükümlerin zamanı Kur'an inmeden önce geçmişti. Diğer bir kısım âyetlerin hükümlerinin zamanı da Resulullah'ın dönemiydi. Başka bir kısım âyetlerin hükümlerinin zamanı ise Resulullah'tan bir müddet sonraki zaman idi. Kur'an'ın âyetlerinden diğer bir bölümünün hükümlerinin zamanı ise bugünden sonrasıdır. Başka bir bölümünün hükümlerinin zamanı ise, kıyametin kopma zamanıdır. Kur'an'ın âyetlerinin bir bölümünün hükümlerinin zamanı da kıyamet günündeki hesap ve ceza zamanıdır. Kalbleriniz ve arzularınız bir olduğu, tefrikaya düşmediğiniz ve birbirinize musallat olmadığınız sürece iyilikleri emredin, kötülükleri yasaklayın. Kalblerinizin ve arzularınızın zıtlaştığı, tefrikaya düştüğünüz ve birbirinize musallat olduğunuz zamanda ise kişi sadece kendisini korumakla yükümlüdür. İşte o zaman bu âyetin hükmünün tatbik edildiği zamandır."

Süfyan diyor ki: "Abdullah b. Ömer'e denildi ki: "Sen bu fitne günlerinde otursan, herhangi bir şeye karışmasan, iyilikleri emredip, kötülükleri nehyetsen nasıl olur? Zira Allah Teala buyurmuştur ki: "Ey iman edenler, siz kendinizi koruyun. Siz doğru yolda olursanız, başkasının sapması size bir zarar vermez." Bunun üzerine Abdullah b. Ömer dedi ki: "Bu âyet benim ve arkadaşlarım için

değildir. Zira Resulullah (s.a.v.) buyurmuştur ki: "Hazır olan hazır bulunmayana tebliğ etsin. Bizler hazır bulunanlarız. Hazır bulunmayanlar ise sizlersiniz. Bu âyetin hükmünün zamanı ise bizden sonra gelecek olan ve söyledikleri kabul edilmeyecek olan insanların yaşadıkları zamandır."

Cübeyr b. Nüfeyr de diyor ki: "Ben, Resulullah'ın sahabilerinin oluşturdukları bir halkanın içinde bulundum. Ben orada bulunanların en küçüğü idim. Onlar aralarında iyiliği emretme ve kötülüğü nehyetme meselesini müzakere ediyorlardı. Ben de dedim ki: "Allah Teala kitabında: "Ey iman edenler, siz kendinizi koruyun. Siz doğru yolda olursanaz, başkasının sapması size zarar vermez." buyur muyor mu?" Onlar bana döndüler ve hep bir ağızdan: "Sen, Kur'an'dan bilmediğin ve yorumunun ne olduğunu anlamadığın bir âyeti Kur'an'dan koparmaya çalışma." dediler. Ben "Keşke bunu söylemeseydim." diye pişman oldum. Sonra onlar konuşmalarına devam ettiler. Kalkıp gitme zamanları gelince dediler ki: "Sen yaşı küçük bir çocuksun. Sen, mânâsını bilmediğin bir âyeti Kur'an'ın içinden çekip ayırdın. Belki de sen bu âyetin hükmünün uygulanacağı zamana erişirsin. Sen, itaat edilen bir cimrilik, kendisine uyulan bir heva ve heves ve herkesin kendi görüşünü beğenmesini görürsen, işte o zaman sen sadece kendine bak. Sen doğru yolda olduğun sürece sapanın sapması sana zarar vermez."

Ebu Ümeyye eş-Şa'bani diyor ki:

عَنْ أَبِي أُمَيَّةَ الشَّعْبَانِيِّ قَالَ : أَتَيْتُ أَبَا ثَعْلَبَةَ الْخُشَنِيَّ فَقُلْتُ لَهُ : كَيْفَ تَصْنَعُ بِهَذِهِ الآيَةِ؟ قَالَ : أَيَّةُ آيَةٍ؟ قُلْتُ: قَوْلُهُ : (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لاَ يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ) قَالَ : أَمَا وَاللهِ لَقَدْ سَأَلْتُ عَنْهَا خَبِيراً، سَأَلْتُ عَنْهَا رَسُولَ اللهِ (ﷺ) فَقَالَ: بَلِ ائْتَمِرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَتَنَاهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ حَتَّى إِذَا رَأَيْتَ شُحّاً مُطَاعاً، وَهَوىً مُتَّبَعاً، وَدُنْيَا مُؤْثَرَةً، وَإِعْجَابَ كُلِّ ذِي رَأْيٍ بِرَأْيِهِ، فَعَلَيْكَ بِخَاصَّةِ نَفْسِكَ وَدَعِ الْعَوَامَّ فَإِنَّ مِنْ وَرَائِكُمْ أَيَّاماً الصَّبْرُ فِيهِنَّ مِثْلُ الْقَبْضِ عَلَى الْجَمْرِ ، لِلْعَامِلِ فِيهِنَّ مِثْلُ أَجْرِ خَمْسِينَ رَجُلاً يَعْمَلُونَ مِثْلَ

عَمَلُكُمْ.

"Ben, Ebu Sa'lebe el-Huşeni'ye gittim ve ona dedim ki: "Sen bu âyeti nasıl anlıyorsun?" O da dedi ki: "Hangi âyeti?" Ben de dedim ki: "Allah Teala'nın, "Ey iman edenler, siz kendinizi koruyun. Siz doğru yolda olursanız başkasının sapması size zarar vermez." âyetini." Ebu Salebe de dedi ki: "Vallahi sen bu âyetin mânâsını bilene sordun. Ben onu Resulullah (s.a.v.)'e sormuştum. O da buyurmuştu ki: "Bilakis iyiliği emredin, kötülüğü men edin. Sen, kendine tabi olunan bir cimrilik ve kendisine uyulan bir heva ve heves, tercih edilen dünya, herkesin kendi görüşünü beğenmesini gördüğün zaman, sadece kendi öz nefsine bak. İnsanların umumunu bırak. Zira sizin önünüzde bazı günler var ki, o günlerde sabretmek, elde ateş tutmak gibi olacaktır. O günlerde iyi amel işleyene, sizlerden aynı ameli işleyen elli kişiye verilecek olan mükâfaat verilecektir."[193]

b- Abdullah b. Abbas ve Hasan-ı Basri'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyetin izahı şöyledir: "Ey iman edenler, sizler Allah'a itaat ettiğiniz sürece sapanların sapması ve neticede helak olması size zarar vermez."

Bu izaha göre Allah Teala, bu âyet-i kerimede kullarına, kendisine, emir ve yasaklarında, helal ve haramlarında itaat etmelerini emretmiş ve onlara, başkalarının sapmasının, itaat edenlere zarar vermeyeceğini bildirmiştir.

Mürre b. Rebia diyor ki: "Hasan-ı Basri, "Ey iman edenler, siz kendinizi koruyun. Siz doğru yolda olursanız başkasının sapması size zarar vermez." âyetini okudu ve dedi ki: "Bu âyetten dolayı Allah'a hamdolsun. Zira geçmişte ve gelecekte hiçbir mümin bulunmamıştır ki onun yanında müminin yaptığı amelden hoşlanmayan bir münafık bulunmuş olmasın."

c- Said b. el-Müseyyeb, Hz. Ebubekir ve Huzeyfe'den nakledilen başka bir görüşe göre bu âyetin mânâsı şöyledir: "Ey iman edenler, siz kendinize bakın. Allah'a itaat edin. Sizler iyiliği emredip kötülüğe mani olarak doğru yol üzere olursanız sapan kimsenin sapması size zarar vermez."

Bunlara göre müminler, insanlar dinlese de dinlemese de iyiliği emredip kötülüğe mani olmak mecburiyetindedirler. Bu yükümlülüklerini yerine getirmelerinden sonra sapanların sapmasından sorumlu değillerdir.

Bu hususta Kays b. Ebi Hazım diyor ki: "Ebubekir es-Sıddıyk dedi ki:

عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ أَنَّهُ قَالَ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّكُمْ

193 Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an, Sure: 5, Hadis No: 3058.

تَقْرءُونَ هذِهِ الآيَةَ : (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لاَ يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ)، وَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ (ﷺ) يَقُولُ : إِنَّ النَّاسَ إِذَا رَأَوْا ظَالِماً فَلَمْ يَأْخُذُوا عَلَى يَدَيْهِ أَوْشَكَ أَنْ يَعُمَّهُمُ اللهُ بِعِقَابٍ.

"Ey insanlar; sizler, "Ey iman edenler, siz kendinizi koruyun. Siz doğru yolda olursanız başkasının sapması size zarar vermez." âyetini okuyorsunuz. Ben de Resulullah'ın şöyle buyurduğunu işittim: "Şüphesiz ki insanlar zalimi görürler de ona el çektirmezlerse, Allah'ın onları umumi bir ceza ile cezalandırması yakındır."(194)

d- Said b. Cübeyr'den nakledilen diğer bir görüşe göre, bu âyetin mânâsı şöyledir: "Ey iman edenler, siz kendinizi koruyun. Siz doğru yolda olursanız ehl-i kitabın yoldan sapıp, kâfir olması size zarar vermez."

e- İbn-i Zeyd'den nakledilen diğer bir görüşe göre, bu âyetin izahı şöyledir: "Ey iman edenler, siz kendinizi koruyun. Siz doğru yolda olursanız hak dinden sapanlar size zarar vermez."

İbn-i Zeyd diyor ki: "Bir insan İslam'a girince, diğer insanlar ona: "Sen atalarını küçük düşürdün. Onları sapık gördün ve şöyle şöyle yaptın. Halbuki senin, atalarını desteklemen ve şöyle yapman gerekirdi." derlerdi. İşte bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi ve hak dinden sapmış olanların, müminlere zarar veremeyeceklerini bildirdi.

Taberi diyor ki: "Bize göre bu âyetin izahında belirtilen görüşlerden daha evla ve daha doğru olanı, Ebubekir es-Sıddıyk'tan rivayet edilen izahtır. O da âyetin mânâsının şöyle olduğunu zikreden izah şeklidir: "Ey iman edenler, Allah'a itaatten ayrılmayın. Emir ve yasaklarını tutun. Böylece kendi yükümlülüğünüzü yerine getirin. Sizler Allah'ın size farz kıldığı iyiliği emretme, kötülüğe mani olma vazifesini yerine getirmenizden sonra, artık sapanların sapmalarından sorumlu olmazsınız."

Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Bu görüşü tercih etmemizin sebebi şudur: Allah Teala, müminlere, adaleti ayakta tutmalarını, iyilikte ve takvada yardımlaşmalarını emretmiştir. Kötülüğe mani olarak zalime zulmünden el çektirmek, adaleti ayakta tutmaktır. İyiliği emretmek de iyilikte ve takvada yardımlaşmaktır. Diğer yandan Resulullah'tan, iyiliğin emredilmesi ve kötülüğün neh-

194 Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an, Sure: 5, Hadis No: 3057.

yedilmesi hakkında birbirini destekleyen birçok haberler rivayet edilmiştir. Şayet insanların iyiliği emretmeyi ve kötülüğe mani olmayı terketmeye hakları olsaydı insanların bunları yerine getirmelerini emretmenin bir anlamı olmazdı. İnsanlar ancak aciz oldukları durumlarda iyiliği emretme ve kötülüğe mani olma yükümlülüğünden kurtulmuş olabilirler. Bu takdirde fiilen yaptırma ve engel olmaktan sorumlu olmazlar, ancak kalben buğuz etmekten sorumlu olurlar.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ شَهَٰدَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ ٱلْمَوْتُ حِينَ ٱلْوَصِيَّةِ ٱثْنَانِ ذَوَا
عَدْلٍ مِّنكُمْ أَوْ ءَاخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنتُمْ ضَرَبْتُمْ فِى ٱلْأَرْضِ فَأَصَٰبَتْكُم مُّصِيبَةُ ٱلْمَوْتِ
تَحْبِسُونَهُمَا مِنۢ بَعْدِ ٱلصَّلَوٰةِ فَيُقْسِمَانِ بِٱللَّهِ إِنِ ٱرْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِى بِهِۦ ثَمَنًا وَلَوْ
كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَلَا نَكْتُمُ شَهَٰدَةَ ٱللَّهِ إِنَّآ إِذًا لَّمِنَ ٱلْءَاثِمِينَ ﴿١٠٦﴾

106- Ey iman edenler, herhangi birinize ölüm belirtisi geldiği zaman vasiyet ederken sizden iki adaletli kişiyi veya yolculukta iseniz ve başınıza ölüm musibeti gelmişse sizin dışınızdan iki kişiyi şahit tutun. Eğer kendilerinden şüpheleniyorsanız onları namazdan sonra tutun ve "Akraba bile olsa yeminimizi hiçbir değere değişmeyeceğiz, Allah'ın şahitliğini gizlemeyeceğiz, yoksa şüphesiz ki günahkârlardan oluruz." diye yemin etsinler.

* Bu âyet-i kerime, vasiyet yapılırken şahit tutulmasını emretmektedir. Şahitlerin adaletli ve müslümanlardan olması şart koşulmakta, ancak yolculuk halinde ölümle karşılaşan kişinin, gayr-i müslimleri de vasiyeti için şahit tutabileceğini beyan etmektedir. Gayr-i müslimlerin şahitlikleri sadece zikredilen şartlarda geçerlidir. Aksi takdirde müslüman şahit bulunması zorunludur.

Taberi bu âyette geçen şahitlikten maksadın, hazır bulunmak ve yemin etmek olduğunu izah etmiş ve âyet-i kerimeye şu şekilde mânâ vermiştir: "Ey iman edenler, sizden birinize ölüm belirtisi geldiği zaman vasiyet ederken aramızda hazır bulunanların yemin etmeleri, siz müslümanlardan âdil iki kimsenin yemin etmesi şeklinde olur. Veya yolcu iken ölüm felaketi sizi yakalarsa müslümanların dışında iki kimsenin yemin etmesi şeklinde olur. Eğer vasiyeti yerine getirmekle vazifelendirilecek kimselerden şüpheleniyorsanız, bu kimseleri na-

maz kılındıktan sonra tutun ve onlar, "Akrabamız bile olsa yeminimizi hiçbir değere değişmeyeceğiz. Allah'ın şahitliğini gizlemeyeceğiz. Yoksa şüphesiz ki günahkârlardan oluruz." diye yemin etsinler.

Âyet-i kerimede geçen "Sizden iki adaletli kişiyi şahit tutun." cümlesindeki "Sizden" ifadesinden kimlerin kastedildiği hususunda iki görüş zikredilmiştir:

a- Said b. Cübeyr, Yahya b. Ya'mur, Âbide es-Selmani, Mücahid, Abdullah b. Abbas ve İbn-i Zeyd'e göre buradaki "Sizden" ifadesinden maksat, "Siz müslümanlardan." demektir. Bunlara göre müslümanların bulunması halinde, müslüman olmayanların, vasiyete şahit tutulmaları veya vasiyeti yerine getirmekle vazifelendirilmeleri caiz değildir. Çünkü Allah Teala "Sizden adaletli iki kişiyi şahit tutun." buyurmuştur.

b- İkrime ve Âbide es-Selmani'den nakledilen diğer bir görüşe göre, burada zikredilen "Sizden" ifadesinden maksat, "Vasiyet eden sizlerin akrabalarınızdan" demektir. Bunlara göre vasiyet eden kimse, vasiyetine şahitlik etmek için veya vasiyetini yerine getirmeleri için ilk önce kendi akrabalarından iki kimseyi şahit tutmak veya vazifelendirmek durumundadır. Akrabalarından kimseyi bulamazsa bu takdirde yabancıları şahit tutar veya vekil yapar.

Taberi birinci görüşü tercih etmiştir. Çünkü Allah Teala, âyetin başında: "Ey iman edenler." buyurarak, bütün müminlere hitabetmiş ve müminlerden iki kişinin vasiyeti yerine getirmekle vazifelendirilmelerini emretmiştir. Âyetin bu genel ifadesini, herhangi bir delil olmaksızın terk edip onu sadece vasiyet edenin akrabalarına yorumlamak isabetli değildir. Çünkü âyetlerin genel ifadelerini delilsiz bir şekilde özel hale getirmek caiz değildir.

Âyet-i kerimede geçen ve "Sizden iki adaletli kişiyi şahit tutun." şeklinde tercüme edilen (اثنان ذوا عدل منكم) cümlesindeki "Sizden adaletli iki kimse"den, vasiyete şahit tutulacak iki kimse mi, yoksa vasiyeti yerine getirmekle vazifelendirilecek iki vekil mi kastedildiği hususunda iki görüş zikredilmiştir:

a- Bazılarına göre, âyetin bu bölümünde zikredilen adaletli iki kimseden maksat, "İki şahit"tir. Vasiyet eden kimse, mirasçıların vasiyet hakkında ihtilaf etmeleri halinde vasiyetin nasıl olduğuna şahitlik etmeleri için böyle iki kimseyi şahit tutar, bu şahitlere de gerektiğinde (âyette belirtildiği gibi) yemin ettirilerek şahitlik yaptırılır.

b- Diğer bir kısım âlimlere göre ise, âyetin bu bölümünde zikredilen adaletli iki kimseden maksat, vasiyet edenin vasiyetini yerine getirmek üzere vazifelendirdiği iki kimsedir. İşte bunlar, vasiyeti yerine getirirlerken, mirasçılar tarafından itiraza uğrarlarsa namazdan sonra yemin ettirilirler.

Taberi bu son görüşü tercih etmiş, bu âyette zikredilen iki kişiden maksadın, vasilerin yani vasiyeti yerine getirmekle vazifelendirilen kimselerin kastedildiğini söylemiş, bu görüşü tercih edişine gerekçe olarak da özetle şunu zikretmiştir: Âyet-i kerimede bu iki kimseye yemin ettirileceği beyan edilmiştir. Şayet bunlardan maksat şahitler olsaydı onlara yemin ettirilmesi söz konusu olmazdı. Zira İslam hukukunun hiçbir sahasında şahitlere yemin ettirilmesi diye bir şey yoktur. Bundan da anlaşılmaktadır ki, buradaki iki kişiden maksat, vekillerdir.

Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Sen, bu âyette zikredilen iki kimseyi "Şahitler" değil de "Vekiller" diye izah ettin. Gerekçe olarak da şahitlere yemin ettirmenin söz konusu olmadığını zikrettin. Ancak senin bu izahına göre âyetin devamından anlaşıldığı gibi dâvâcılara yemin ettirilir. Yani, bu iki kimsenin yalan yere yemin ettikleri tesbit edilcek olursa, bunlara karşı çıkan mirasçılardan iki kimseye, bunların yalancı olduklarına ve kendilerinin doğru söylediklerine dair yemin ettirilir. Böylece dâvâcılara yemin ettirilmiş olur. Sen Allah'ın kitabının neresinde, dâvâcılara yemin ettirileceğine dair bir hüküm bulabilirsin?" Cevaben denilir ki: "İslam hukukunda bazan dâvâcılar dâvâlı durumuna düşerler. Böylece onların yemin etmeleri gerekir. Mesela bir kişi, başka birinde alacağı olduğunu iddia eder de o kimse de borçlu olduğunu itiraf eder, fakat borcunu ödediğini ileri sürerse bu defa ona, borcunu ödediğine dair yemin ettirilir. Bu âyette de, vasiyeti yerine getirenlerin haksızlık yaptıklarını gören mirasçılar, aslında dâvâlı olan, vasiyeti yerne getirenlerin haksızlık yaptıklarını ileri sürünce dâvâcı durumuna geçmişler ve onlara yemin ettirilmiştir.

Âyet-i kerimede geçen "Yolculukta iseniz ve başınıza ölüm musibeti gelmişse sizin dışınızdan iki kişiyi şahit tutun." cümlesindeki "Sizin dışınızdaki iki kişi"den maksat;

a- Said b. el-Müseyyeb, İbrahim en-Nehai, Said b. Cübeyr, Ebu Miclez Yahya b. Ya'mur, Kadı Şüreyh, Meslem, Âbide es-Selmani, Mücahid, Abdullah b. Abbas, Ebu İshak, Said b. Ebi Musa el-Eş'ari, İbn-i Zeyd ve Zeyd b. Eslem'e göre "Sizin dışınızdan iki kişi, müslüman olmayan iki kimse" demektir. Bunlara göre vasiyet eden kimse yolculukta bulunur ya da yanında müslüman kimse bulunmazsa, müslüman olmayanlardan iki kimseyi vasiyetine şahit tutabilir veya vasiyetini yerine getirmeleri için vazifelendirebilir. Bunlara göre müslüman olmayan insanların şahitliği sadece yolculukta vasiyet yapılırken ve müslüman kimse yoksa caizdir. Bu hüküm de bu âyetten çıkarılmaktadır.

Âmir eş-Şa'bi, Kadı Şüreyh'in bu âyet hakkında şunları söylediğini rivayet etmiştir: "Bir insan yabancı bir yerde bulunur, vasiyetine şahitlik edecek iki müslüman da bulunmayacak olursa, o kimse Yahudi veya Hristiyan yahut mecusilerden iki kimseyi şahit tutar. Bu iki kimsenin şahitliği geçerlidir. Ancak iki

müslüman gelir de bu iki gayr-i müslim şahidin aksine şahitlik edecek olursa, ben iki müslümanın şahitliğini kabul eder, diğerlerininkini iptal ederim."

İbrahim en-Nehai de diyor ki: "Hişam b. Hubeyre, Mesleme'ye, müşriklerin, müslümanların aleyhine şahitlik edip edemeyeceklerini beyan etmesi için bir mektup yazdı. Mesleme de mektuba cevaben yazdı ki, müşriklerin müslümanlara karşı şahitliği caiz değildir. Ancak vasiyette caizdir. Vasiyette de vasiyet edenin yolcu olması halinde caizdir.

Şa'bi diyor ki: "Müslüman bir adam "Dekuka" denen yerde ölüm hastalığına yakalandı. Müslümanlardan vasiyetine şahitlik edecek iki kimse bulamadı. Ehl-i kitaptan iki kişiyi şahit tuttu. Bunlar Kufe'ye gelip Vali Ebu Musa el-Eş'ari'nin yanına vardılar, meseleyi ona anlattılar. Ölenin terekesini ve vasiyetnamesini yanlarında getirmişlerdi. Ebu Musa el-Eş'ari de dedi ki: "Bu mesele Resulullah'ın döneminde olduktan sonra bir daha olmamıştı. Ebu Musa onlara yemin ettirdi. Ve şahitliklerini geçerli saydı."

Zeyd b. Eslem de demiştir ki: "Bu âyet-i kerime, yanında herhangi bir müslüman bulunmadığı halde vefat eden bir adam hakkında nâzil olmuştur. Bu mesele İslam'ın ilk dönemlerinde olmuştu. O zaman ortam savaş ortamıydı. İnsanlar kâfir idi. Resulullah ve sahabileri Medine'de bulunuyorlardı. İnsanlar o dönemde birbirlerine vasiyet yoluyla mirasçı oluyorlardı. Daha sonra vasiyet neshedildi. Mirasta payları belirten hükümler geldi. Müslümanlar da onlarla amel eder oldular.

b- Hasan-ı Basri, Zühri, İkrime ve Âbide es-Selmani'den nakledilen diğer bir görüşe göre âyetin "Sizin dışınızda iki kişi şahit tutun." cümlesindeki "Sizin dışınızdaki iki kişi"den maksat, "Siz vasiyet edenlerin akrabaları dışında iki kimse." demektir.

Bu görüşte olanlara göre kâfirlerin, müslümanlar aleyhine şahitlikleri hiçbir zaman geçerli değildi. Bu hususta İbn-i Şihab ez-Zühri demiştir ki: "Sünnete göre kâfirin şahitliği, ne mukim iken caiz olur ne de yolcu iken. Şahitlik ancak müslümanlara aittir."

Taberi bu görüşlerden birinci görüşün tercihe şayan olduğunu, buradaki "Sizin dışınızdan iki kimse"den maksadın, müslüman olmayan kimseler olduğunu, bunların da Yahudi veya Hristiyan, yahut Mecusi veya puta tapan ya da herhangi bir dine mensup olan kimseler olabileceklerini söylemiş ve âyeti genel bir şekilde izah etmenin daha uygun olacağını beyan etmiştir. Yani "Sizden olmayan iki kimse" ifadesindeki iki kimseyi sadece vasiyet edenin akrabaları olmayan iki kimseye tahsis etme yerine bütün müslümanlardan olmayan iki kimse olduğunu söylemek, âyeti genel mânâda izah etmektir ve daha evladır.

Âyet-i kerimede vasiyet eden kimsenin müslümanlardan veya müslüman

olmayanlardan iki kimseyi vasiyetine şahit tutması emredilirken, ifadede "Veya" mânâsına gelen ( ) kelimesi zikredilmiştir. Bu kelime bazan iki şeyden birisini seçmeyi ifade ederken, bazan da iki şeyin sırasıyla yapılabileceğini, yani önce birincisinin yapılmasının gerekli olduğunu, o bulunmadığı takdirde ikincisinin yapılabileceğini ifade etmektedir. Bu sebeple müfessirler buradaki ( ) kelimesinin seçenek mi yoksa sıralama mı ifade ettiği hususunda iki görüş zikretmişlerdir:

a- Yahya b. Ya'mur, Said b. el-Müseyyeb, Kadı Şüreyh, Süddi, Said b. Cübeyr ve Abdullah b. Abbas'a göre âyette, müslüman olan şahitler veya vekillerle, müslüman olmayan şahit veya vekiller arasında zikredilen ( ) kelimesi sıralama ifade etmektedir. Bunlara göre vasiyet eden kimse, vasiyetine şahitlik etmek veya vasiyetini yerine getirmek üzere önce iki müslüman kimseyi arayıp vazifelendirmek mecburiyetindedir. Şayet müslüman bulunmazsa ya da yolcu ise bu takdirde gayr-i müslimleri vasiyete şahit tutabilir. Veya vasiyetini yerine getirmeye vekil tayin edebilir.

Daha önce de zikredildiği gibi bu hususta Kadı Şüreyh şöyle demiştir: "Eğer vasiyet eden kimse yabancı bir yerde bulunur da vasiyetine şahit tutacak iki müslüman bulunmazsa bu kimse Yahudi veya Hristiyan yahut Mecusilerden şahit tutar. Bu halde onların şahitlikleri de caizdir."

Süddi de demiştir ki: "Müslüman olmayanların şahit tutulmaları şu kimse için söz konusudur: Kişi yolcu iken ölüm gelir, onu yakalar. Yanında da müslümanlardan herhangi bir kimse bulunmazsa, işte bu kimse Yahudi veya Hristiyan, yahut Mecusilerden iki kişi çağırır ve vasiyetini onlara yapar.

b- Diğer bir kısım âlimler de bu âyette zikredilen ( ) kelimesinin seçenek ifade ettiğini söylemişlerdir.

Bunlara göre vasiyet eden kimse güvendiği herkese malını emanet edebilir. O kişinin müslüman veya kâfir olması önemli değildir. Âyet-i kerimede "Eğer kendilerinden şüphe ediyorsanız, o iki kimseyi namazdan sonra tutun ve "Akraba bile olsa yeminimizi hiçbir değere değişmeyeceğiz. Allah'ın şahitliğini gizlemeyeceğiz. Yoksa şüphesiz ki günahkârlardan oluruz." diye yemin etsinler." buyurulmaktadır. Bu ifadeye göre vasiyet eden kimse müminlerden iki kimseye, onları bulamazsa mümin olmayanlardan iki kimseye vasiyetini beyan eder. Onları şahit tutar ve onlara, vasiyetini yerine getirmelerini bildirecek olursa ve bu kimse şüphe edilecek kimse olursa, bunlar hapsedilir ve belli bir namazdan sonra, söylediklerine dair yemin ederler.

Müfessirler burada zikredilen namazdan hangi namazın kastedildiği hususunda iki görüş zikretmişlerdir:

a- Şa'bi, Said b. Cübeyr, İbrahim en-Nehai ve Katade'ye göre buradaki

"Namaz"dan maksat, ikindi namazıdır. Çünkü Ebu Musa el-Eş'ari, gayri müslim olan iki vekili ikindi namazından sonra yemin ettirmiştir. Bu şahitler de ihanet etmediklerine, yalan söylemediklerine, vasiyeti değiştirmediklerine, vasiyetten bir şey gizlemediklerine, kişinin vasiyetinin ve terekesinin, beyan ettikleri şeyler olduğuna dair yemin etmişler, Ebu Musa da bunların şahitliklerini kabul etmiştir.

b- Süddi ve Abdullah b. Abbas'tan nakledilen diğer bir görüşe göre buradaki, kendisinden sonra yemin ettirilecek namazdan maksat, yemin eden kimselerin dinlerindeki namazdır. Yeminin tesirli olabilmesi için, kendi dinlerine göre namaz kıldıktan sonra yemin ettirilirler.

Bu hususta Abdullah b. Abbas demiştir ki: "Ben sanki şu anda Ebu Musa el-Eş'ari'nin evinde, yanına gelen iki gayr-i müslimi görüyor gibiyim. Ebu Musa vasiyet mektubunu açtı, ölünün ailesi vasiyeti reddettdi. Bu iki kişiyi hainlikle itham ettiler. Ebu Musa bunları ikindiden sonra yemin ettirmek istedi. Ben de ona dedim ki: "Bunlar ikindi namazını önemsemezler. Sen bunları, kendi dinlerindeki namazdan sonra yemin ettir. Bu iki adam kendi dinlerine göre kıldıkları namazdan sonra ayağa kaldırılırlar ve "Akraba bile olsa yeminimizi hiçbir değere değişmeyeceğiz. Allah'ın şahitliğini gizlemeyeceğiz. Yoksa şüphesiz ki günahkârlardan oluruz. Bu adam bunu vasiyet etmiştir. İşte terekesi de budur." diye yemin ettirildiler.

Taberi diyor ki: "Bize göre bu görüşlerden tercihe şayan olanı, buradaki namazdan maksat, ikindi namazıdır. Zira namaz anlamına gelen (الصلاة) kelimesi (ال) harfi ilavesiyle birlikte zikredilmiş ve belli bir namaz olduğu belirtilmiştir. Buradaki namaz bütün namazlar olmadığına, belli bir namaz olduğuna göre bundan maksat, müslümanların namazıdır. Resulullah da "Aclan" kabilesinden olan iki kimseye ikindi namazından sonra "lanetleşme" yemini ettirmiştir. Bu da göstermektedir ki, müslümanların namazında yemin ettirme vakti olarak seçilen namaz, ikindi namazıdır. Ayrıca ikindi namazı güneşin batma ânına yakın olması hasebiyle kâfilerin de kutsal gördükleri bir vakitte kılınmaktadır. Bu vakit esas alındığında doğru yemin etmeye etkili olur.

فَإِنْ عُثِرَ عَلَىٰٓ أَنَّهُمَا اسْتَحَقَّآ إِثْمًا فَـَٔاخَرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ ٱلَّذِينَ ٱسْتَحَقَّ
عَلَيْهِمُ ٱلْأَوْلَيَانِ فَيُقْسِمَانِ بِٱللَّهِ لَشَهَٰدَتُنَآ أَحَقُّ مِن شَهَٰدَتِهِمَا وَمَا
ٱعْتَدَيْنَآ إِنَّآ إِذًا لَّمِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٠٧﴾

107- Eğer ikisinin, günahı gerektiren bir şey yaptıkları ortaya çıkarsa, bu ikisinin haksızlığa uğratmak istedikleri hak sahiplerinden, şahitliğe daha layık olan iki kişi, öncekilerin yerine geçer ve "Şüphesiz bizim şahitliğimiz onlarınkinden daha doğrudur. Biz hakkı çiğnemedik. Eğer çiğnemiş olsaydık zalimlerden olurduk." diye yemin ederler.

Eğer, kendilerine vasiyeti yerine getirme vazifesi verilen iki vasinin, yalan söylemeyeceklerine dair yemin ettikleri halde, yine de yalan yere yemin ederek günah işledikleri ortaya çıkacak olursa, bu iki vasinin, haksızlığa uğratmaya çalıştıkları kişilerden iki kişi, bunların yerine yemin ederler ve derler ki: "Şüphesiz bizim şahitliğimiz onlarınkinden daha doğrudur. Biz, hakkı çiğnemedik. Eğer çiğnemiş olsaydık zalimlerden olurduk."

* Görüldüğü gibi, bundan önceki âyet-i kerimede, vasiyet edilirken iki müslümanın hazır bulundurulması, iki müslüman bulunmazsa onların yerine iki gayr-i müslimin hazır bulundurulması ve bu iki kimseye vasiyet hakkında yemin ettirilmesi emredilmiştir. Bu âyet-i kerimede de yemin eden iki kimsenin yalan yere yemin ettiklerinin ortaya çıkması halinde, ölünün terekesinde hak sahibi olanlardan iki kimseye, yemin eden şahitlerin yalan söylediklerine dair yemin ettirileceği beyan edilmiştir. Böylece yemin etme durumu iki şahitten alınıp terekede hak sahibi olanlara verilmiştir.

Müfessirler, şahitlere niçin yemin ettirildiği ve sonra da yeminin yer değiştirmesinin sebebi hakkında iki görüş zikretmişlerdir:

a- Abdullah b. Abbas ve Süddi'den nakledilen bir görüşe göre şahitlere yemin ettirilmesinin, sonra da mirasçılara yemin ettirilmesinin sebebi, şahitlerin beyanlarından şüphe edilmesidir. Bu şüphe de, vasiyet edenin, malını İslam'da caiz olmayan bir yere vasiyet ettiğine dair şahitlik etmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu hususta Abdullah b. Abbas demiştir ki: "Şayet iki müslüman bulunmadığı için vasiyete şahit tutulan iki gayr-i müslim, vasiyet eden kişinin, Allah Teala'nın beyan ettiği hükümlere muhalif bir şekilde vasiyette bulunduğuna dair yemin edecek olurlarsa, işte o zaman ölünün velilerinden iki kimse, Allah'a yemin ederler ve derler ki: "Bizim adamımız böyle bir vasiyet yapmazdı. Bu iki şahit yalancıdırlar. Bizim şahitliğimiz onlarınkinden daha doğrudur."

b- Yahya b. Ya'mur'a göre ise, önce şahitlere, daha sonra da mirasçılara yemin ettirmenin sebebi, şahitlerin, vasiyet eden kimsenin kendilerine, malından bir kısmını verdiğini iddia etmeleridir. Bu durumda vasiyet edenin velileri, şahitlerin iddiaları hususunda şüpheye düşecek olurlarsa kendileri, şahitlerin yalancı olduklarına dair yemin ederler.

Taberi diyor ki: "Bize göre bu hususta doğru olan görüş şudur: "Şahitlerin yemin etmeye mecbur edilmelerinin sebebi, mirasçıların, onları, vasiyet ma-

lından bir kısmına ihanet etmekle suçlamalarıdır. Şahitler, mirasçıların bu ithamlarını bertaraf etmek için, mirastan herhangi bir mal saklamadıklarına dair yemin ederler. Mirasçıların yemin etmelerinin sebebi ise iki ihtimalden dolayı olabilir:

a- Şahitlere yaptıkları ithamın doğruluğunu ortaya koyacak yeni bir delilin meydana çıkmasıdır. O da başka bir kişinin, bu şahitlerin her ikisi veya biri aleyhine şahitlik etmesidir. İşte bu takdirde mirasçı olan kimse, iddiasının doğru olduğuna dair, o kimsenin şahitliği ile birlikte yemin eder. Böylece mirasçının iddiası geçerli olur.

b- Şahitler, mirasçıların ithamlarının tümünü veya bir bölümünü ikrar eder, vasiyet edilen maldan bir bölümünün kendilerinde bulunduğunu söyler. Fakat bu malın kendilerine verildiğini veya satıldığını iddia edecek olurlarsa ve buna dair de şahitleri bulunmazsa işte bu takdirde mirasçılar yemin ederek şahitlerin elinde bulunan o malların terekeye ait olduğunu söyler ve ona sahip olurlar.

Görüldüğü gibi Taberi'ye göre vasiyet hususunda şahitlere yemin ettirilmesinin sebebi, yalan söylemekle itham edilmelerinden veya yapılan vasiyeti saptırmalarından dolayı değil, vasiyet edilen malın bir kısmına ihanet etmekle suçlanmalarındandır. Zira İslam'ın hükümlerinde hiçbir şahide, şahitliğinde itham edilmesinden dolayı yemin ettirildiği görülmemiştir. Bu hususta ne Resulullah'tan sahih bir haber, ne de ümmetin bir icmaı vardır. Bu itibarla şahitlerin, vasiyet edenin kendilerine mal verdiğini iddia ettikleri için yemin ettirildiklerini söylemek isabetli değildir. Zira İslam âlimleri, terekeden bir şeyin kendisine vasiyet edildiğini iddia eden kimsenin, yemin etmesi halinde bile terekeden herhangi bir şeye sahip olamayacağı, ancak buna dair bir şahidi bulunursa sözünün geçerli olacağı hususunda ittifak etmişlerdir. Bu da göstermektedir ki, vasiyette hazır bulunanların, bir kısım malların kendilerine vasiyet edildiğine dair yemin etmelerinin hiçbir tesiri yoktur. Bu itibarla bu âyette: "Bu iddiada bulunan şahitlere yemin ettirileceği beyan edilmiştir." iddiası isabetli değildir.

Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Şahitlere yemin ettirmenin asıl sebebinin, onların ihanetle suçlanmaları olduğu, mirasçılara yemin ettirilmesinin asıl sebebinin de, şahitlere yönelttikleri ithamın doğruluğuna dair yeni bazı delillerin ortaya çıkması meselesi olduğu, Resulullah'tan nakledilen bir kısım hadis-i şeriflerden de anlaşılmaktadır.

Bu hususta Abdullah b. Abbas diyor ki:

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنْ تَمِيمٍ الدَّارِيِّ فِي هَذِهِ الآيَةِ : (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ) قَالَ بَرِيءَ مِنْهَا النَّاسُ غَيْرِي وَغَيْرَ عَدِيِّ بْنِ

بَدَاءٍ، وَكَانَا نَصْرَانِيَّيْنِ يَخْتَلِفَانِ إِلَى الشَّامِ قَبْلَ الإِسْلاَمِ، فَأَتَيَا الشَّامَ لِتِجَارَتِهِمَا وَقَدِمَ عَلَيْهِمَا مَوْلًى لِبَنِي هَاشِمٍ، يُقَالُ لَهُ بُدَيْلُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ بِتِجَارَةٍ، وَمَعَهُ جَامٌ مِنْ فِضَّةٍ يُرِيدُ بِهِ الْمَلِكَ وَهُوَ عُظْمُ تِجَارَتِهِ، فَمَرِضَ فَأَوْصَى إِلَيْهِمَا ، وَأَمَرَهُمَا أَنْ يُبَلِّغَا مَا تَرَكَ أَهْلَهُ، قَالَ تَمِيمٌ: فَلَمَّا مَاتَ أَخَذْنَا ذَلِكَ الْجَامَ فَبِعْنَاهُ بِأَلْفِ دِرْهَمٍ ثُمَّ اقْتَسَمْنَاهُ أَنَا وَعَدِيُّ بْنُ بَدَاءٍ فَلَمَّا قَدِمْنَا إِلَى أَهْلِهِ دَفَعْنَا إِلَيْهِمْ مَا كَانَ مَعَنَا وَفَقَدُوا الْجَامَ ، فَسَأَلُونَا عَنْهُ ، فَقُلْنَا مَا تَرَكَ غَيْرَ هَذَا، وَمَا دَفَعَ إِلَيْنَا غَيْرَهُ، قَالَ تَمِيمٌ: فَلَمَّا أَسْلَمْتُ بَعْدَ قُدُومِ رَسُولِ اللهِ (ﷺ) الْمَدِينَةَ تَأَثَّمْتُ مِنْ ذَلِكَ، فَأَتَيْتُ أَهْلَهُ فَأَخْبَرْتُهُمُ الْخَبَرَ، وَأَدَّيْتُ إِلَيْهِمْ خَمْسَمِائَةِ دِرْهَمٍ، وَأَخْبَرْتُهُمْ أَنَّ عِنْدَ صَاحِبِي مِثْلَهَا، فَأَتَوْا بِهِ رَسُولَ اللهِ (ﷺ)، فَسَأَلَهُمُ الْبَيِّنَةَ فَلَمْ يَجِدُوا، فَأَمَرَهُمْ أَنْ يَسْتَحْلِفُوهُ بِمَا يُقْطَعُ بِهِ عَلَى أَهْلِ دِينِهِ فَحَلَفَ فَأَنْزَلَ اللهُ: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ ـ إِلَى قَوْلِهِ ـ أَوْ يَخَافُوا أَنْ تُرَدَّ أَيْمَانٌ بَعْدَ أَيْمَانِهِمْ). فَقَامَ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ، وَرَجُلٌ آخَرُ فَحَلَفَا، فَنُزِعَتِ الْخَمْسُمِائَةِ دِرْهَمٍ مِنْ عَدِيِّ بْنِ بَدَاءٍ.

"Temim ed-Dârî bu âyet hakkında şöyle dedi: "Vasiyet şahitliği hususunda benimle Adiy b. Beda dışındaki insanlar suçsuzdur. Temim ile Adiy, müslüman olmadan önce Hristiyan idiler. Ticaret için Şam'a gider gelirlerdi. Yine bir gün ticaret için Şam'a vardıklarında, Sehm kabilesine mensup ve Haşimoğullarının âzâdlı kölesi olan "Büdeyl b. Ebi Meryem" adlı bir kişi de ticaret için onların yanına geldi. O kişinin yanında bir de gümüş kap bulunuyordu. O gümüş ka-

bı Kral'a satmak istiyordu. Elindeki en önemli ticaret malı da buydu. Sehm kabilesine mensup olan adam, yani Büdeyl hastalandı. Adiy ve Temim'e, geride bırakacağı mirasını ailesine vermelerini vasiyet etti ve öldü.

Temim diyor ki: "Biz o gümüş kabı alıp, bin dirheme sattık ve arkadaşım Adiy ile parasını aramızda bölüştük. Geri dönüp ailesinin yanına gelince de elimizde kalan terekesini ailesine verdik. Eşyalar arasında gümüş kabı bulamadılar ve bize sordular. Biz de Büdeyl'in, verdiğimiz mallar dışında bize bir şey bırakmadığını ve bize bunlardan başka bir şey teslim etmediğini söyledik. Resulullah (s.a.v.) Medine'ye göç ettikten sonra müslüman oldum ve bu yaptığımın günah olduğunu anladım. Ölen kişinin ailesine gidip durumu anlattım. Onlara beşyüz dirhem verdim. Arkadaşım Adiy'de de bir o kadarı bulunduğunu haber verdim. Bunun üzerine ölen kişinin ailesi Adiy'i alıp Resulullah'ın huzuruna getirdiler. Resulullah onlardan şahit istedi. Bulamadılar. Bunun üzerine Resulullah onlara, kendi dinlerince katiyyet ifade eder bir şekilde Adiy'e yemin ettirmelerini emretti. Adiy de yemin etti. İşte bunun üzerine bu âyet, bundan önceki ve sonraki âyetler nâzil oldu. Sonra Amr b. el-Ass ve Sehm kabilesinden başka bir kişi, gümüş kabın varlığına dair yemin ettiler. Bunun üzerine Adiy'den beşyüz dirhem zorla alındı."[195]

Diğer bir rivayette Abdullah b. Abbas diyor ki:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: خَرَجَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي سَهْمٍ مَعَ تَمِيمٍ الدَّارِيِّ وَعَدِيِّ بْنِ بَدَاءٍ، فَمَاتَ السَّهْمِيُّ بِأَرْضٍ لَيْسَ فِيهَا مُسْلِمٌ، فَلَمَّا قَدِمْنَا بِتَرِكَتِهِ فَقَدُوا جَاماً مِنْ فِضَّةٍ مُخَمَّصاً بِالذَّهَبِ فَأَحْلَفَهُمَا رَسُولُ اللهِ (ﷺ)، ثُمَّ وُجِدَ الْجَامُ بِمَكَّةَ، فَقِيلَ اشْتَرَيْنَاهُ مِنْ عَدِيٍّ وَتَمِيمٍ، فَقَامَ رَجُلاَنِ مِنْ أَوْلِيَاءِ السَّهْمِيِّ فَحَلَفَا بِاللهِ لَشَهَادَتُنَا أَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا وَأَنَّ الْجَامَ لِصَاحِبِهِمْ قَالَ وَفِيهِمْ نَزَلَتْ: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ).

195 Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an, Sure: 5, Hadis No: 3059.

"Sehm oğullarından bir adam, Temim ed-Dari ve Adiy b. Beda ile yola çıktılar. Sehm oğullarından olan kimse müslümanların bulunmadığı bir yerde vefat etti. Temim ile Adiy, vefat eden kişinin malını getirdiler. Mirasçıları, terekeden altın yaldızlı gümüş bir kabın eksik olduğunu gördüler. Resulullah onlara yemin ettirdi. Sonra o kap Mekke'de bulundu. Kap kendilerinde bulunan insanlar: "Biz bunu Temim ile Adiy'den satın aldık." dediler. Bunun üzerine ölen kişinin velilerinden iki kişi: "Allah'a yemin olsun ki, bizim şahitliğimiz onların şahitliğinden daha doğrudur. Bu kap, vefat eden adamımızındır." diye yemin ettiler. İşte bunlar hakkında bundan önceki âyet nâzil oldu."(196)

Taberi diyor ki: "Zikrettiğimiz bu haberlerden anlaşılıyor ki, Allah Tea-la'nın burada iki şahidi yemin etmekle mükellef kılması, mirasçıların, bu şahitleri, vasiyet edenin, kendilerine verdiği mala ihanet ettiklerine dair suçlamalarıdır. Zira böyle bir durumda dâvâlı olan kimse ancak yemin ederek kendisini kurtarmış olur.

Yeminin, şahitlerden sonra mirasçılara intikal etmesi ise, şahitlerin yalancı oldukları ortaya çıkıp, terekeden mal aldıkları belli olunca mirasçıların, malın, iddia ettikleri gibi şahitlere ait olduğunu reddetmelerindendir. Böylece "İddia edene şahit, inkâr edene de yemin gerekir." kuralı burada da geçerli sayılmıştır.

Kadı Şüreyh, Katade ve Abdullah b. Abbas'tan nakledilen diğer bir görüşe göre, onlar âyet-i kerimenin "Eğer ikisinin, günahı gerektiren bir şey yaptıkları ortaya çıkarsa, bu ikisinin, haksızlığa uğratmak istedikleri hak sahiplerinden, şahitliğe daha layık olan iki kişi öncekilerin yerine geçer." bölümünü şu şekilde izah etmişlerdir: "İlk şahitlik yapan iki kimsenin, günahı gerektiren bir şey yaptıkları ortaya çıkarsa, bunların yerine, müslümanlardan iki kimse veya öncekilerden daha âdil olan iki kimse şahitlik eder."

Bu hususta Kadı Şüreyh demiştir ki: "Eğer bir kişi yabancı bir yerde bulunur da vasiyetine şahit tutacak müslüman bir kimse bulamayacak olursa, o kimse, Yahudi veya Hristiyan yahut ateşperestleri vasiyetine şahit tutabilir. Bunların şahitlikleri geçerlidir. Ancak başka iki müslüman gelir de bunların yaptığı şahitliğin aksine bir şahitlik yapacak olursa, ben Müslümanların şahitliğini kabul eder, öncekilerin şahitliğini ise reddederim."

Taberi bu görüşün tercihe şayan olduğunu söylemiştir.

ذَٰلِكَ أَدْنَىٰ أَن يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلَىٰ وَجْهِهَا أَوْ يَخَافُوا أَن تُرَدَّ أَيْمَانٌ

196 Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an, Sure: 5, Hadis No: 3060.

بَعْدَ أَيْمَانِهِمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاسْمَعُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
الْفَاسِقِينَ ﴿١٠٨﴾

108- Bu, şahitliklerini gerektiği gibi yapmaları, yahut yeminlerinden sonra yeminlerin kabul edilmemesinden korkmaları için en iyi yoldur. Allah'tan korkun ve emirlerini dinleyin. Allah, yoldan çıkan bir topluluğu hidayete erdirmez.

Vasiyeti yerine getirenler hakkında beyan edilen bu hüküm en uygunudur. Zira bu hükme uyulduğu takdirde, vasiyete şahit tutulanlar, hakkı söyleyip, doğru şahitlik etme zorunda kalacaklar ve ihanette bulunmayacaklardır. Keza bu şahitler, yeminlerinin kabul edilmeyerek yemin etme haklarının mirasçılara geçmesinden ve yalancılıklarının ortaya çıkarak, rezil olmalarından korkacaklardır. O halde yemin ederken Allah'tan korkun. Size gönderilen hükümelri dinleyip, onlarla amel edin ve bilin ki Allah, yoldan çıkan bir topluluğu hidayete erdirmez.

* Müfessirler bu âyet-i kerimenin mensuh olup, olmadığı hususunda iki görüş zikretmişlerdir:

a- İbrahim en Nehai ve Abdullah b. Abbas'a göre bu âyet-i kerime mensuhtur.

b- Çoğunluğa göre ise âyet-i kerime mensuh değildir. Taberi de âyetin hükmünün İslam'ın genel kurallarına uygun olması hasebiyle mensuh olmadığı görüşünü tercih etmiştir.

Taberi bu hususta özetle şunları zikrediyor: Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Peygamber olarak gönderildiği günden bu güne kadar, müslümanların yaşadıkları Allah'ın nizamında dâvâcı ile dâvâlı arasındaki dâvâyı ispat şeklinin şöyle olduğu bilinmektedir: Eğer bir insanın aleyhine herhangi bir maldan dolayı dâvâ açılacak olursa, dâvâcı dâvâsını ispatlamak zorundadır. Dâvâcı bunu ispat edemezse, dâvâlı ancak haklı olduğuna yemin ederek kendisini kurtarmış olur. Buna mkabil dâvâlı elinde bulunan malın aslında dâvâcıya ait olduğunu itiraf eder ve dâvâcıdan satın aldığını iddia edecek olursa, bu takdirde malı satın aldığını ispatlamak zorundadır. Aksi takdirde mal sahibi yemin ederek malını geri alır.

Görüldüğü gibi, bu son durumda dâvâcı, dâvâlı durumuna düşer. Böylece dâvâyı ispat etme yükümlülüğü de ondan düşer. Dâvâcı durumuna geçen

dâvâlıya intikal eder. Yemin etme yükümlülüğü de, dâvâcı iken dâvâlı durumuna düşen mal sahibi olan dâvâcıya geçer.

Bu âyet-i kerimede de aynen bu genel kaideler zikredilmektedir. Bu itibarla âyetin mensuh olduğunu söylemek caiz değildir. Şöyle ki, kendilerine vasiyeti yerine getirme vazifesi yüklenen vekiller, ellerinde bulunan malları mirasçılara teslim ederken, mirasçılar malların eksik olduğunu iddia ederlerse bu vekiller dâvâlı durumuna düşerler. Bu itibarla onlara yemin ettirilir. Şayet bu vekiller, mirasçıların iddia ettikleri eksik malları, vasiyet edenden satın aldıklarını iddia edecek olurlarsa, bu takdirde mirasçılar dâvâlı durumuna düştüklerinden, yemin etme yükümlülüğü onlara geçer. Nitekim daha önce, Abdullah b. Abbas'ın, Resulullah'tan rivayet ettiği, gümüş kap meselesini anlatan hadis-i şerifte de Resulullah, genel kaidelerde zikredilen bu kaideyi tatbik etmiştir. Önce, gümüş kabı almadıklarını iddia eden vekillere yemin ettirmiş, daha sonra gümüş kabın, vekillerde olduğu veya onlar tarafından satıldığı anlaşılıp da vekillerin, bunu vasiyet edenden satın aldıklarını iddia etmeleri üzerine de bu defa kabın, vasiyet edenin malı olduğuna dair mirasçılara yemin ettirmiş ve bu yeminle kabın bedelini mirasçılara iade ettirmiştir.

يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَا أُجِبْتُمْ ۖ قَالُوا لَا عِلْمَ لَنَا ۖ إِنَّكَ أَنْتَ
عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿١٠٩﴾

109- Allah, Peygamberleri bir araya topladığı gün "Ümmetiniz tarafından davetinize ne cevap verildi?" der. Onlar da "Hiçbir bildiğimiz yoktur, şüphesiz ki gaybları bilen ancak sensin." derler.

Âhiret gününden sakının. O gün Allah, Peygamberlerini bir araya toplayacak ve onlara: "Ümmetleriniz size ne cevap verdi?" diye soracaktır. Onlar ise, edeple cevap vererek: "Senin her şeyi kuşatan bilgin karşısında bizim herhangi bir bilgimiz yokdur. Şüphesiz ki sen, gaybı çok iyi bilensin, gizli ve açık hiçbir şey senden saklı kalamaz." derler.

* Âyet-i kerimede, âhirette Peygamberlere: "Ümmetleriniz size ne cevap verdi?" diye sorulduğunda onların: "Bizim herhangi bir bilgimiz yoktur." diyecekleri beyan edilmiştir.

Peygamberlerin, ümmetlerinin ne yaptıklarını bildikleri halde: "Bizim bir bilgmiz yoktur." demelerinin sebebi hakkında müfessirler çeşitli izahlarda bulunmuşlardır:

a- Süddi, Hasan-ı Basri ve Mücahid'e göre, Peygamberlerin: "Ümmetleri-

mizin ne cevap verdiğini bilmiyoruz." demelerinin sebebi; kıyamet gününün dehşetinden dolayı dikkatlerinin dağılmasından ve kendilerini toparlayamamalarındandır. Yoksa onların, ümmetlerinin, bildikleri hallerini inkâr etmelerinden değildir.

b- Mücahid'e göre ise burada Peygamberler: "Ümmetlerimizin ne yaptığı hakkında bilgimiz yoktur." derken: "Bizim, senin bize öğrettiğinin dışında herhangi bir bilgimiz yoktur?" demek istemişlerdir.

c- Abdullah b. Abbas'a göre ise; Peygamberler: "Ümmetlerimizin yaptıklarına dair herhangi bi bilgimiz yoktur." derken: "Bizim, senin bizden daha iyi bildiğinin dışında bir bilgimiz yoktur." demek istemişlerdir.

d- İbn-i Cüreyc'e göre i[illegible] bu âyetin izahı şöyledir: "Peygamberlere: "Sizden sonra ümmetleriniz ne bidatler yaptılar?" diye sorulacak, Peygamberler de o hususta: "Bizim herhangi bir bilgimiz yoktur?" diyeceklerdir.

Taberi bu görüşlerden, Abdullah b. Abbas'tan nakledilen üçüncü görüşün daha evla olduğunu söylemiş, Peygamberlerin burada: "Senin bizden daha iyi bildiğinin dışında bizim herhangi bir bilgimiz yoktur." diyeceklerini beyan etmiştir.

إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَالِدَتِكَ ۘ إِذْ أَيَّدتُّكَ
بِرُوحِ الْقُدُسِ ۖ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا ۖ وَإِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ
وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَاةَ وَالْإِنجِيلَ ۖ وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ
بِإِذْنِي فَتَنفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي ۖ وَتُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِي ۖ
وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِي ۖ وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنكَ إِذْ جِئْتَهُمْ
بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿١١٠﴾

110- O gün Allah şöyle der: "Ey Meryemoğlu İsa, sana ve annene olan nimetimi hatırla. Hani seni Ruhul Kudüs ile desteklemiştim. Beşikte iken ve kemale ermiş iken insanlarla konuşuyordun. Sana kitabı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretmiştim. İznimle çamurdan kuş şeklinde bir şey yapıyor ve ona üflüyordun. O da iznimle kuş oluyordu. Anadan doğma kör olanı ve alaca hastalığına yakalanmkış olan kimseyi iznimle iyileştirmiştin. Ölüleri iznimle kabirden çıkarıp diriltiyordun. İsrailoğullarına apaçık delillerle geldiğin ve onlardan inkâr edenlerin "Bu apaçık bir sihirdir." dedikleri zaman seni onlardan korumuştum.

Allah, Peygamberleri bir araya toplayıp onlara, ümmetlerinin ne yaptıklarını soracağı o kıyamet gününde Meryemoğlu İsa'ya şöyle diyecektir: "Ey Meryemoğlu İsa, sana ve annene olan nimetimi hatırla. Hani bir zaman seni Ruhul Kudüs olan Cebrail vasıtasıyla güçlendirmiş ve seni desteklemiştim. Sen insanlara, daha beşikte bir bebek iken ve kemale erdikten sonra da konuşuyordun. Yine hatırla; sana okuma yazmayı, her şeyin inceliği olan hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretmiştim. Yine bir zaman sen, benim öğretmem ve iznimle çamurdan kuş şeklinde bir şeyler yapıyor, ona üflüyordan da, o da benim emrim ve iznimle kuş oluyordu. Ölüleri kabirlerinden çıkarıyor ve diriltiyordun. Yine hatırla, ben seni, İrailoğullarından kurtardım. Sen onlara, Peygamberliğini gösteren kesin delilleri getirince onlar seni öldürmeye kalkışmışlardı. Onların içinde kâfir olanlar, senin getirdiğin mucizeler için: "Bu apaçık bir sihirdir. Bunları yapan bir Peygamber değil, bir sihirbaz dır." demişlerdi."(197)

وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي قَالُوا آمَنَّا وَاشْهَدْ بِأَنَّنَا مُسْلِمُونَ ﴿١١١﴾

111- Hatırla, hani Havarilere: "Bana ve Peygamberime iman edin." diye bildirmiştim. Onlar da: "İman ettik. Şahit ol ki biz müslümanız." demişlerdi.

---

197 Âyet-i kerime, Hz. İsa'nın, beşikte iken insanlarla konuştuğunu ve kemale erdikten sonra da konuşacağını bildirmektedir. Hz. İsa genç yaşında iken göğe çekilmiştir. Bu sebeple âyet, Hz. İsa'nın, tekrar yeryüzüne inerek yaşlanıncaya kadar yaşayacağına işaret etmektedir. Âyet-i kerime ayrıca Hristiyanların: "İsa asılmıştır." şeklindeki iddialarını da yalanlamaktadır. Müfessirler, Allah Teala'nın, Hz. İsa'ya hitabederek verdiği nimetleri zikretmesinin, Hz. İsa'yı göğe kaldırdıktan sonra mı olduğu yoksa âhirette mi olacağı hususunda ayrı görüşler beyan etmişlerdir. Biz, bir önceki âyetle ilgi kurarak bu hitabın âhirette olacağını söyleyen görüşü tercih ettik.

Ey İsa; yine hatırla bir zaman, yardımcıların olan Havarilere: "Beni ve Peygamberim İsa'yı tasdik edin." diye bildirmiştim. Onlar da: "Ey Rabbimiz, bize emrettiğini tasdik ettik. Bizim, boyun eğerek müslüman olduğumuza sen şahit ol." demişlerdi.

* Âyet-i kerimede geçen ve "Bildirmiştim." diye tercüme edilen ve "Vahiy" kökünden türemiş olan (أوحيت) "Vahyettim." ifadesinden maksat, Süddi'ye göre "Kalblerine sokmuştum." demektir. Diğer bir kısım âlimlere göre ise "İlham ettim." demektir.

إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا
مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ ۖ قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١١٢﴾

112- Hani Havariler: "Ey Meryemoğlu İsa, Rabbinin gökten bize bir sofra indirmeye gücü yeter mi?" demişlerdi. O da: "Eğer iman ediyorsanız Allah'tan korkun." demişti.

Ey İsa, yine üzerine olan şu nimetimi hatırla. Hani bir zaman yardımcıların olan Havariler sana: "Ey Meryemoğlu İsa, Rabbin bizlere gökten çeşitli yemeklerle donatılmış bir sofra indirebilir mi?" demişlerdi. Sen de onlara: "Eğer Allah'ın kudretini tasdik edenlerdenseniz böyle bir soruyu sormaktan korkun. Çünkü Allah hiçbir şeyden âciz değildir. İstediğinizi gönderdiği takdirde bu sizin için bir imtihan olabilir. Bu itibarla rızık hususunda Allah'a tevekkül edin." demiştin.

* Bir kısım âlimlere göre bu soruyu soran Havariler, aslında Allah'ın kudretinden şüphe etmiyorlardı. Fakat onlar bu ifadeleriyle, Hz. İsa'nın, Allah Teala'dan yemek indirmesini isteyip istemeyeceğini öğrenmek istiyorlardı.

Hz. Aişe (r.anh.) ve Said b. Cübeyr'in bu görüşte oldukları rivayet edilmektedir. İbn-i Ebi Müleyke, Hz. Aişe'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Havariler, Allah'ın, gökten sofra indirebileceğinden şüphe etmemişlerdir. Fakat onlar demek istemişlerdir ki: "Ey İsa, sen Rabbinden bunu dileyebilir misin?"

Âyeti bu şekilde izah edenler, (هل يستطيع) ifadesini(هل تستطيع) şeklinde, (ربّكَ) ifadesini de (ربُّكَ) şeklinde okumuşlardır. Bu kıraata göre âyetin bu bölümünün mânâsı: "Sen Rabbinden dileyebilir misin?" demektir.

Abdullah b. Abbas ve Süddi'ye göre ise bu âyette zikredilen Havariler, gerçekten dinleri hakkında şüpheye düşen, Hz. İsa'nın hak Peygamber olup ol-

madığını anlamak için ondan mucize isteyen ve "Rabbin gökten bir sofra indirebilir mi?" şeklinde sorular soran kimselerdir. Abdullah b. Abbas bu hususta demiştir ki: "İsa (a.s.) İsrailoğullarına: "Sizler Allah için otuz gün oruç tutup da sonra da ondan bir şey dileyecek olursanız, o size dilediğinizi verir. Çünkü çalışanın ücretini onu çalıştıran verir." demiştir. Onlar da otuz gün oruç tuttuktan sonra: "Ey hayırlar muallimi, bize dedin ki: "Çalışanın ücretini onu çalıştıran verir." Bize otuz gün oruç tutmamızı emrettin. Biz onu yaptık. Biz, herhangi bir kimseye otuz gün çalışacak olsaydık o bizi, işi bitirir bitirmez yedirip doyururdu. Şimdi senin Rabbin bize gökten bir sofra indirebilir mi?" dediler. İsa da dedi ki: "Eğer hakkıyla iman edenlerdenseniz bu gibi soruları sormaktan dolayı Allah'tan korkun." Onlar da dediler ki: "Ondan yemeyi, kalblerimizin huzura kavuşmasını, senin bize doğru söylediğini bilmeyi ve ona şahitlik edenlerden olmayı istiyoruz."

Süddi diyor ki: "Hz. İsa'nın istemesi üzerine, Allah onlara etin haricinde, içinde her türlü yemek bulunan bir sofra indirdi. Onlar da ondan yediler."

Taberi, kendilerine yemek indirilmesini isteyen Havarilerin, dinlerinde ve Hz. İsa'nın hak Peygamber olduğu hususunda şüpheye düştükleri için gökten yemek indirilmesini istediklerini söyleyen görüşün daha evla olduğunu zikretmiştir.

قَالُوا نُرِيدُ أَن نَّأْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ أَن قَدْ صَدَقْتَنَا وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿١١٣﴾

113- Bunun üzerine dediler ki: "Ondan yemeyi, kalblerimizin huzura kavuşmasını, senin bize doğru söylediğini bilmeyi ve o sofraya şahitlik edenlerden olmayı istiyoruz."

Bunun üzerine Havariler şöyle dediler: "Biz her şeyden önce muhtaç insanlarız. O sofradan yemek istiyoruz. Ayrıca gökten rızık indiğini görünce kalblerimiz huzura kavuşacaktır. Bir de bize tebliğ ettiğin Peygamberliğinde doğru olduğun hususundaki imanımız artacak ve bu sofranın, Allah katından, Peygamberliğini gösteren bir mucize olduğuna dair insanlar karşısında şahitler olacağız. Bu sofrayı işte bunlar için istiyoruz."

* Hz. İsa'dan, gökten yemek indirilmesini isteyen Havarilere Hz. İsa'nın: "Eğer Allah'a iman ediyorsanız, bu gibi soruları sormaktan dolayı Allah'tan korkun." demesi üzerine Havariler de Hz. İsa'ya şu cevabı vermişlerdir: "Biz o sofradan yemek istiyoruz. Böylece Allah'ın her şeye kadir olduğunu yakınen öğ-

renmek istiyoruz. Allah'ın, dilediği her şeyi yapmaya kadir olduğuna, birliğinin kesin olduğuna dair kalblerimizin sükun ve istikrara kavuşmasını istiyoruz. Ayrıca senin, Allah'ın gönderdiği bir Peygamber olduğuna dair bize söylediğin sözlerde doğru söylediğini öğrenmek istiyoruz ve Allah'ın birliğine ve kudretine bir delil ve mucize olmak üzere, göndereceği sofrayı görüp, şahitlik edenlerden olmak istiyoruz."

قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِّنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِّأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا
وَآيَةً مِّنكَ وَارْزُقْنَا وَأَنتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿١١٤﴾

114- Meryemoğlu İsa şöyle dedi: "Ey Rabbimiz olan Allah'ım, gökten bize bir sofra indir ki bize, bizden öncekilere ve bizden sonrakilere bir bayram olsun ve senden bir mucize olsun. Bizi rızıklandır. Sen, rızık verenlerin en hayırlısısın."

Meryemoğlu İsa şöyle dedi: "Ey Rabbimiz olan Allah'ım, gökten bize bir sofra indir de bizler ve bizden sonra gelenler o sofranın indiği günü bayram edinelim. Ve o günde sana ibadette bulunalım. Ayrıca o sofra senden, benim Peygamberliğimi gösteren bir mucize olsun. Sen bizi rızıklandır. Çünkü sen, rızıklandıranların en hayırlısısın."

* Müfessirler: "Gökten bize bir sofra indir ki bize, bizden öncekilere ve bizden sonrakilere bir bayram olsun." cümlesindeki "Bayram olsun." ifadesinden neyin kastedildiği hususunda farklı izahlarda bulunmuşlardır.

Süddi, Katade ve İbn-i Cüreyc'e göre bu ifadeden maksat, "Biz, yemeğin indiği o günü bayram edinelim. Bizler de bizden sonra gelecek olan insanlar da o günü kutsal bir gün edinsinler." demektir.

Abdullah b. Abbas'a göre ise bu ifadeden maksat, "Biz, inen o sofradan hep birlikte yeyip bayram etmiş olalım." demektir.

Diğer bir kısım âlimlere göre de bu ifadeden maksat, "O yemek bizim için Allah tarafından bir hatırlatma ve bir delil olsun." demektir.

Taberi bu izahlardan birinci izah şeklinin tercihe şayan olduğunu söylemiştir. Yani, inen o sofra bizim için bir bayram olsun." ifadesiden maksat: "Biz, sofranın indiği o günü bayram edinelim ve insanların, bayram günlerinde Rablerine ibadet ettikleri gibi bizler de o günlerde namaz kılalım ve sana ibadet edelim." demektir. Taberi bu görüşü tercih etmesinin sebebinin "Bayram" kelimesinin Arapça'da bilinen mânâsının "Bayram yapma" demek olduğunu söylemiştir.

Allah'ın kelamını mümkün olduğunca en açık şekline göre yorumlamak esastır. Bu itibarla "Bayram"ı, "Bayram yapma" mânâsına almak daha evladır.

Müfessirler, bu âyette indirilmesi istenen sofranın fiilen indirilmiş olup olmadığı hususunda iki görüş zikretmişlerdir:

a- Abdurrahman, Atiyye, Abdullah b. Abbas, Vehb b. Münebbih, Mücahid, İshak b. Abdullah, Ammar b. Yasir, Katade, Meysere ve Za'zan gibi müfessirlere göre Allah teâlâ istenen bu sofrayı gökten indirmiş, İsrailoğulları da ondan yemişlerdir. Ancak indirilen sofrada ne türlü yiyeceklerin bulunduğu hususunda bu âlimler de kendi aralarında çeşitli izahlarda bulunmuşlardır.

aa- Abdurrahman es-Selemî, Atiyye, Abdullah b. Abbas, Mücahid, İshak b. Abdullah ve Ammar b. Yasir'den nakledilen bir görüşe göre indirilen bu sofrada balık ve ekmek bulunuyordu. İsrailoğulları bu sofradan yeyip doyuyorlardı. Fakat onlar daha sonraları bir takım günahlar işlediler. Bu yüzden de Allah teâlâ sofrayı indirmez oldu.

Bu hususta Abdullah b. Abbas diyor ki: "Meryemoğlu İsa'ya ve Havarilere gökten sofra indirilmiştir. Sofrada ekmek ve balık bulunuyordu. Onlar nerede konaklıyorlarsa sofra oraya geliyor ve onlar ondan diledikleri gibi yiyorlardı.

Bu hususta İcl oğullarından biri diyor ki: "Ben Ammar b. Yasir'in yanında namaz kıldım. O, namazı bitirince dedi ki: "Sen, İsrailoğullarına inen sofranın ne olduğunu biliyor musun?" Ben de dedim ki: "Hayır" O da dedi ki: "İsrailoğulları, Meryemoğlu İsa'dan, yiyecekleri ve tükenmeyecek olan bir sofra indirilmesini dilemesini istediler. Onlara denildi ki: "Sizler, indirilen sofradan bir şey saklamadıkça veya bir şeyine ihanet etmedikçe veya bir şeyini kaldırıp saklamadıkça o sizin için devamlı bulunacaktır. Şayet bunlardan birini yapacak olursanız ben sizlere, âlemlerden hiçbir kimseye yapmadığım bir şekilde azap ederim." Sofranın indirildiği birinci gün tamamlanmadan İsrailoğulları ondan bazı şeyleri sakladılar. Kaldırıp belli yerlere koydular. Hainlik ettiler. Bunun üzerine de Allah onları, âlemlerden herhangi bir kimseyi cezalandırmadığı bir şekilde cezalandırdı. Ey Arap topluluğu, sizler de develerin ve koyunların arkasını bırakmayan kimselersiniz. Allah sizlere kendinizden Peygamber gönderdi. Siz onun soyunu biliyorsunuz. Allah sizlere Peygamberinizin lisanıyla bildirdi ki, sizler Araplara galip geleceksiniz. Allah sizlere, altın ve gümüşü biriktirip yığmanızı yasakladı. Allah sizlere, can yakıcı bir azapla azabedecektir."

Ammar b. Yasir, İsrailoğullarına inen sofra hakkında Resulullahın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Gökten inen sofra ekmek ve et idi. İsrailoğullarına, ihanet etmemeleri, ertesi gün için bir şey saklamamaları emredildi. Fakat onlar ihanet ettiler, sakladılar. Ertesi gün için sofradan yemek ayırdılar. Bu sebeple de Allah onları maymunlara ve domuzlara çevirdi."

bb- Ammar b. Yasir ve Katade'den nakledilen diğer bir görüşe göre İsrailoğullarına gökten inen sofrada cennet meyveleri bulunuyordu. İsrailoğullarına, bunlardan herhangi bir şeyi saklamamaları emredildi. Fakat onlar bunlardan sakladılar, ihanet ettiler. Allah da onları maymunlara ve domuzlara çevirdi.

cc- Za'zan ve Meysereye göre ise İsrailoğullarına gökten indirilen sofrada etin dışında her türlü yemek mevcuttu.

b- Mücahid ve Hasan-ı Basri'den nakledilen diğer bir görüşe göre Hz. İsa'nın, Allah teâladan, İsrailoğullarına gökten bir sofra indirmesini istemesine rağmen gökten herhangi bir sofra inmemiştir. Bu hususta Mücahid demiştir ki: "Allah teala bu âyet-i kerimeyi, sadece bir darb-ı Mesel olarak indirmiş ve insanların, Peygamberlerinden kendilerine verilmeyen bir takım şeyleri istemelerini yasaklamıştır.

Hasan-ı Basri de demiştir ki: "Sofra indirildikten sonra sizden kim kâfir olursa ben ona, âlemlerden hiçbir kimseye yapmadığım bir azabı yaparım." denilmesi üzerine İsrailoğulları "Bizim böyle bir sofraya ihtiyacımız yoktur" demişler, bu sebeple de onlara herhangi bir sofra indirilmemiştir.

Taberi diyor ki: "Sofranın fiilen indirilip indirilmediği hususundaki iki görüşten, tercihe şayan olan görüş, sofranın indirildiğini söyleyen görüştür. Zira buna dair Resulüllahtan, sahabilerden ve onlardan sonra gelen müfessirlerden haberler zikredilmiştir. Buna ilaveten Allah teala, bundan sonra gelen âyette "Ben o sofrayı size indireceğim" buyurmuştur. Allah teâlânın, verdiği vaadden dönmesi imkansızdır. Bu itibarla sofranın indirildiği muhakkaktır.

Sofranın üzerinde bulunan yiyecekler hakkındaki görüşler hususunda doğru olan söz, sofranın üzerinde yiyeceklerin bulunduğunu söyleyen sözdür. Bu yiyeceklerin, balık, ekmek olması da mümkündür, cennet meyveleri olması da mümkündür. Bu yemeğin ne olduğunu bilmemek bize herhangi bir zarar vermez.

قَالَ اللَّهُ إِنِّي مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ ۖ فَمَن يَكْفُرْ بَعْدُ مِنكُمْ فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَّا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِّنَ الْعَالَمِينَ ﴿١١٥﴾

115- Allah: "Ben o sofrayı size indireceğim. Fakat bundan sonra sizden kim inkâr ederse, âlemlerden hiç kimseye yapmadığım bir azapla onu azaplandırırım" dedi.

Ey Havariler, ben o sofrayı size indiriyorum ve size yediriyorum. Bu sofrayı indirmemden sonra sizden kim, Peygamberim İsa'nın Peygamberliğini

inkâr eder, emir ve yasaklarımda bana karşı gelecek olursa ben onu öyle bir cezalandırırım ki, zamanındaki varlıklardan hiç birini o şekilde cezalandırmış olmam.

Taberi diyor ki: "Allah teala yemeği indirmiş, İsrailoğulları da yemek indikten sonra inkâra düşmüşler, Allah teala da onları, maymun ve domuzlara çevirmekle cezalandırmıştır. Bunların, âhiretteki cezaları da dehşetli olacaktır."

Bu hususta Abdullah b. Amr demiştir ki: "Kıyamet gününde insanların en şiddetli azap görecek olanları üç sınıf insandır. Bunlar, münafıklar, kendilerine sofra inen İsrailoğullarından inkâra düşenler, bir de Firavun ailesidir."

Süddi ise, kendilerine sofra inenlere verilen azabın, kainatta hiçbir suçluya verilmeyen bir azap olduğunu söylemiştir.

Yukarıda da zikredildiği gibi Abdullah b. Abbas'tan da bu sofra ile ilgili olarak şunlar nakledilmiştir: "İsa, İsrailoğullarına dedi ki "Allah için otuz gün oruç tutup sonra ondan bir şeyler dilemeyi, onun da size dilediğinizi vermesini ister misiniz? Çünkü işçinin ücreti çalıştırana aittir."

Bunun üzerine İsrailoğulları, İsanın söylediğini yaptılar ve sonra şöyle dediler: "Ey hayırı öğreten muallim, bize "İşçinin ücreti çalıştırana aittir." dedin ve bize otuz gün oruç tutmamızı emrettin. Biz de bunu yaptık. "Biz, herhangi bir kimseye otuz gün çalışsak, işi bitirdiğimizde bizi yedirip içirirdi. Rabbin bize gökten yemekle donatılmış bir sofra indirebilir mi?" İsa da "Eğer iman ediyorsanız Allahtan korkun." dedi. Onlar da âyet-i kerimede beyan edildiği gibi o sofrayı niçin istediklerini izah ettiler. Bunun üzerine Hz. İsa, Allah tealadan, sofranın indirilmesini istedi. Allah teala da sofrayı indireceğini, sofranın inişinden sonra da nankörlük edenler olursa onları en şiddetli azaba çarptıracağını belirtti. Bundan sonra Melekler gökten, üzerinde yedi balık ve yedi ekmek bulunan bir sofra indirip İsrailoğullarının önüne koydular. Onlar da sofradan yeyip hepsi doydular.

وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ ءَأَنتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلَٰهَيْنِ مِن دُونِ
اللَّهِ ۖ قَالَ سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقٍّ ۚ إِن كُنتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ ۚ
تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ ۚ إِنَّكَ أَنتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿١١٦﴾

116- Yine bir zaman Allah şöyle demişti: "Ey meryemoğlu İsa, sen insanlara: "Allahı bırakıp ta beni ve annemi iki ilah edin." dedin? İsa dedi ki: "Seni tenzih ederim. Hakkım olmayan şeyleri söylemek bana yakışmaz. Eğer böyle söylemişsem sen onu bilirsin. Sen benim içimdekleri bilirsin. Ben ise senin gizlediklerini bilmem. Şüphesiz ki sen, gaybları çok iyi bilensin.

Allah, Peygamberleri bir araya toplayacağı kıyamet gününde veya İsayı göğe kaldırdığı zamanda ona, "Ey Meryemoğlu İsa, insanlara sen mi dedin ki: "Allahın dışında beni ve annemi, kendisine ibadet edilen iki ilah edinin?" İsa da ona dedi ki: "Ey rabbim ben, böyle bir şeyi yapmak veya konuşmaktan beriyim. Seni bundan tenzih ederim. Benim, hakkım olmayan böyle bir şeyi söylemeye ne haddim var? Çünkü ben de annem de senin yarattığın kullarız. Kulların nasıl olur da rablık iddiasında bulunabilirler? Şayet ben böyle bir şey söylemiş olsaydım sen onu bilirdin. Çünkü senden hiçbir şey gizli değildir. Sen benim kalbimde gizlediğim şeyleri dahi bilirsin. Açıkça söylediğim şeyleri nasıl bilmezsin? Ben, senin bana bildirmediğin şeyleri bilmem. Şüphesiz ki sen, senin dışında kimsenin bilemeyeceği gizli şeyleri bilensin.

Müfessirler, Allah tealanın, Hz. İsaya kendisini ve annesini Hristiyanların ilah edinmelerini kendisinin mi söylediği hususunu ne zaman sorulduğu hakkında iki görüş zikretmişlerdir.

a- Süddiye göre Allah teala, Hz. İsaya bu soruyu onu göğe kaldırdığı zaman sormuştur. Zira İsa göğe çekildikten sonra Hristiyanlar, onun ve annesinin hakkında bir kısım batıl iddialarda bulunmuşlar ve bu iddiaları kendilerine İsanın telkin ettiğini söylemişlerdir. Allah teala da İsayı göğe kaldırdığında bunları İsaya sormuştur.

b- İbn-i Cüreyc ve Katadeye göre ise Allah teala bu soruyu İsaya kıyamet gününde, Hristiyanları teşhir etmek için soracaktır. Bu sorunun kıyamet gününde sorulacağı, bundan sonra gelen yüz on dokuzuncu âyetten de anlaşılmaktadır. O âyette şöyle buyurulmaktadır: "Allah şöyle dedi: "Bu, doğrulara, doğruluklarının fayda vereceği gündür."

Taberî diyor ki: "Bu görüşlerden tercihe şayan olanı, Süddinin zikrettiği birinci görüştür. O da, Allah tealanın İsaya bu soruya göğe kaldırdığı zaman sorduğunu söyleyen görüştür. Allah teala burada, geçmişte cereyan eden bir hadisenin haberini bizlere bildirmiştir.

Bu görüşün tercih edilmesinin iki sebebi vardır.

a- Cümlenin başında (اذ) kelimesi bulunmaktadır. Bu kelimenin Arapçada her ne kadar delil bulunduğunda gelecek zaman için kullanıldığı vaki ise de aslında geçmiş zaman için kullanılır. Allah tealanın kelamını müm-

kün olduğu sürece, en çok kullanıldığı şekilde izah etmek daha uygundur. Bu itibarla Allah tealanın bu soruyu Hz. İsaya, geçmişte sorduğunu söylemek daha isabetlidir.

b- Allah tealanın, bu soruyu İsaya kıyamette soracağı söylenildiği takdirde Hz. İsanın, müşrik olarak ölenlerin affedilip affedilmeyecekleri hususunda şüphe ettiği zannedilmiş olur. Zira bundan sonra gelen yüz on sekizinci âyette Hz. İsanın şöyle dediği zikredilmektedir. "Eğer onlara azap edersen şüphesiz onlar senin kullarındır. Şayet bağışlarsan muhakkak ki sen her şeye galipsin, hüküm ve hikmet sahibisin."

Hz. İsanın ve diğer herhangi bir Peygamberin böyle bir şüpheye düşmeyecekleri kesin olduğuna göre Allah tealanın bu soruyu Hz. İsaya, geçmişte göğe kaldırdığı zaman sormuş olduğunu söylemek daha isabetlidir.

Taberi diyor ki: "Eğer denilecek olursa ki: "Allah teala, İsa'nın, Hristiyanlara, kendisini ve annesini ilah edinmelerini söylemediğini bildiği halde niçin İsa'ya bunu sormuştur?" Cevaben denilir ki: "Bu husus iki şekilde izah edilebilir.

a- Hz. İsayı bu gibi şeylerden sakındırmak ve bu şeylerin çok tehlikeli şeyler olduğunu bildirmektir.

b- Hz. İsaya, kavminden ayrıldıktan sonra, onların, verdikleri sözü bozduklarını, dinlerini değiştirdiklerini bildirmektir.

مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَا أَمَرْتَنِي بِهِ أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ ۚ وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا
مَا دُمْتُ فِيهِمْ ۖ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتَ أَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ ۚ وَأَنْتَ عَلَىٰ كُلِّ
شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿١١٧﴾

117- Ben onlara sadece, bana emrettiklerini söyledim. "Benim ve sizin rabbiniz olan Allaha ibadet edin." dedim. Aralarında olduğum müddetçe onlara şahit idim. Sen beni vefat ettirdiğin zaman, onları sen gözlüyordun. Sen her şeye şahitsin.

*Allah teâlâ bu âyet-i kerimede Hz. İsanın insanlara: "Allahı bırakın da beni ve annemi iki ilah edinin" diyen sen misin? sorusuna karşı nasıl bir cevap verdiğini zikretmiştir.

Tavus, Hz. İsa'nın verdiği bu cevabı ona Allah tealanın öğrettiğini beyan

etmiştir.

Abdullah b. Abbas bu âyetin izahında şunları söylemiştir:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ خَطَبَ رَسُولُ اللّٰهِ (ﷺ) فَقَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اِنَّكُمْ مَحْشُرُونَ اِلَى اللّٰهِ حُفَاةً عُرَاةً غُرْلاً ثُمَّ قَالَ كَمَا بَدَأْنَا اَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعْداً عَلَيْنَا اِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ اِلَى آخِرِ الآيَةِ ثُمَّ قَالَ اَلاَ وَاِنَّ اَوَّلَ الْخَلاَئِقِ يُكْسَىٰ يَوْمَ الْقِيَامَةِ اِبْرَاهِيمُ اَلاَ وَاِنَّهُ يُجَاءُ بِرِجَالٍ مِنْ اُمَّتِي فَيُؤْخَذُ بِهِمْ ذَاتَ الشِّمَالِ فَأَقُولُ يَا رَبِّ أُصَيْحَابِي فَيُقَالُ اِنَّكَ لاَ تَدْرِي مَا اَحْدَثُوا بَعْدَكَ فَأَقُولُ كَمَا قَالَ الْعَبْدُ الصَّالِحُ وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيداً مَا دُمْتُ فِيهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتَ اَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ فَيُقَالُ اِنَّ هَؤُلاَءِ لَمْ يَزَالُوا مُرْتَدِّينَ عَلَىٰ اَعْقَابِهِمْ مُنْذُ فَارَقْتَهُمْ.

"Bir gün Resûlüllah (s.a.v.) bir hutbe okudu ve şöyle buyurdu: "Ey insanlar şüphesiz ki siz, Allahın huzurunda yalınayak, çırılçıplak ve sünnetsiz olarak toplanacaksınız." sonra şu âyet-i kerimeyi okudu: "Onları ilk defa nasıl yarattıysak sonra da öyle dirilteeceğiz. Bu bizim bir vaadimizdir. Şüphesiz biz vaadimizi mutlaka yerine getirenleriz."(198) Daha sonra şöyle buyurdu: "İyi bilin ki kıyamet gününde, yaratılanların ilk elbise giydirileni İbrahim olacaktır. Yine iyi bilin ki ümmetimden bir kısım insanlar getirilecek ve onlar sol tarafa doğru götürüleceklerdir. Ben: "Ey rabbim, bunlar benim ashabım." diyeceğim. Bana "Sen bunların senden sonra ne yaptıklarını bilmiyorsun." denilecektir. Ben de şu salih kulun söylediği sözü söyleyeceğim. "Aralarında bulunduğum müddetçe onlara şahit idim. Sen beni vefat ettirdiğin zaman onları sen gözlüyordun." Bana şöyle denecektir: "Sen onlardan ayrıldıktan sonra dinden döndüler ve mürted olarak devam ettiler."(199)

198 Enbiya suresi, 21/104

199 Buharî, K. Tefsir el-Kur'an sure 5, bab: 14

إِن تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ ۖ وَإِن تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١١٨﴾

118- Eğer onlara azap edersen, şüphesiz onlar senin kullarındır. Şayet bağışlarsan muhakkak ki sen, her şeye galipsin, hüküm ve hikmet sahibisin.

Ey rabbim, eğer sen beni ve annemi ilah edinenleri, bu inançları üzerinde öldürür de onlara ahirette azap edecek olursan kimsenin sana karşı gelmesi mümkün değildir. Çünkü onlar senin kullarındır. Senin iradene boyun eğmek mecburiyetindedirler. Şayet sen, ölmelerinden önce onlara hidayet nasibeder ve günahlarını da bağışlayacak olursan şüphesiz ki sana karşı gelecek kimse yoktur. Zira sen, dilediğini cezalandırmada her şeye galipsin. Kimse sana karşı duramaz. Yaratıklarından kimin hidayete kavuşup tevbe etmeye layık olduğunu bilen ve hikmet sahibi olansın.

Süddi bu âyeti şöyle izah etmiştir: "Eğer onları Hristiyanlıkta bırakıp âhirette de cezalandıracak olursan onlar senin kullarındır. Şayet onları Hristiyanlıktan çıkarıp İslama iletecek olursan şüphesiz ki sen, her şeye galipsin, hüküm ve hikmet sahibisin." Süddi demiştir ki: "Bu söz, İsanın dünyada iken söylediği bir sözdür."

Bu âyet-i kerime, bütün işlerin Allahın iradesiyle olacağını, çünkü onun, dilediğini yapabileceğini ve yaptıklarından dolayı onu hiç kimsenin hesaba çekemeyeceğini beyan etmekte, Hz. İsanın da Hristiyanların iftiralarından uzak olduğunu bildirmektedir.

Ebu Zer el-Ğifari bu âyetin izahında şunları söylemiştir:

عن أبى ذر قال صلى رسول الله (ﷺ) ليلة فقرأ بآية حتى أصبح يركع بها ويسجد بها ان تعذبهم فإنهم عبادك وان تغفر لهم فإنك أنت العزيز الحكيم فلما أصبح قلت يا رسول الله ما زلت تقرأ هذه الآية حتى أصبحت تركع بها وتسجد بها قال انى سألت ربى عز وجل الشفاعة لامتى فاعطانيها وهى نائلة ان شاء الله لمن لا يشرك بالله عز وجل شيئاً.

"Resûlüllah (s.a.v.) bir gece namaz kıldı ve namazda devamlı olarak bu âyet-i kerimeyi okudu. Öyle ki rükuda da secdede de bu âyeti okuyordu. Sabah olunca dedim ki: "Ey Allahın Resulü, devamlı olarak bu âyeti okudun. Hatta rükuda da secdede de bunu okudun." Resûlüllah (s.a.v.) buyurdu ki: "Ben, rabbim tealadan ümmetim için şefataçi olmayı diledim o da bunu bana verdi. Ümmetimden, Allah ortak koşmayanlar inşaallah bu şefaate nail olacaklardır."(200)

قَالَ اللَّهُ هَٰذَا يَوْمُ يَنفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَّضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١١٩﴾

119- Allah şöyle dedi: "Bu, doğrulara doğruluklarının fayda verdiği gündür. Onlar için altlarından akar cennetler vardır. Onlar orada ebedi olarak kalacaklardır. Allah onlardan razı olmuştur. Onlar da Allahtan razı olmuşlardır. İşte büyük kurtuluş budur.

*Kıraat âlimleri bu âyette zikredilen (يوم) kelimesini iki şekilde okumuşlardır:

a- Bazı Hicaz ve Medine Kurraları ile bütün Irak kurraları (يوم) kelimesini ötre okumuşlardır. Bu kıraatı esas alan müfessirler, Allah tealanın bu sözleri kıyamet gününde söyleyeceğini beyan etmişlerdir. Süddi bu görüşte olan âlimlerdendir. Ona göre Allah teala Hz. İsayı göğe kaldırınca ona Hristiyanların, kendisini ve annesini iki ilah edinmelerini kendisinin mi söylediğini sormuş Hz. İsa da böyle bir şey söylemediğini dünyada iken beyan etmiştir. Allah teala bu doğru söyleyenlerin doğruluklarının kendilerine fayda vereceğini ve onların cennetlere konulacaklarını âhirette kendisine söyleyecektir.

b- Bazı Hicaz ve medine kurraları ise (يوم) kelimesini üstün olarak okumuşlardır. Taberi de bu kıraatı tercih etmiştir. Bu kıraata göre Allah teala bu sözleri âhirette söyleyecek değildir. Dünyada söylemiştir. Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: "Allah, kendisini tenzih ettiğini söyleyen İsaya demiştir ki: "Senin dünyada iken söylediğin bu söz, doğru söyleyenlerin doğru sözlerinin kendisine fayda vereceği kıyamet gününde faydalı olacak bir sözdür. Yani senin bu sözün doğru bir sözdür. Bu söz sana âhirette faydalı olacaktır. Zira âhiret gününde doğru söyleyenlerin sözleri kendileri için faydalı olmaktadır. İşte o günde doğru söyleyenler için altından ırmaklar akan cennetler vardır. Onlar orada ebe-

200 Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. 5, s. 149

di olarak kalacaklardır. Allah, kendi verdikleri söze bağlı kalarak emirlerini tutup yasaklarından kaçınan bu doğru söyleyenlerden razı olmuş, bunlar da, kendilerine vaad ettiği şeyleri âhirette veren rablerinden razı olmuşlardır. İşte büyük kurtuluş dabudur.

لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ ۚ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٢٠﴾

120- Göklerin, yerin ve onlarda bulunanların mülkü Allaha aittir. O, her şeye kadirdir.

Ey Hristiyanlar, göklerin ve yerin ve onlarda bulunanların mülkiyeti ve idaresi, sizin zannettiğiniz gibi, ilah edindiğiniz İsa'ya, annesine veya göklerde ve yerde bulunan herhangi bir yaratığa ait değil yalnızca Allaha aittir. Zira gökler, yer ve onlarda bulunan varlıklar, Allahın yarattıklarının bir bölümüdür. İsa ve annesi de bu yaratılanların içinde bulunan ve bunların içinde hareket eden varlıklardır. Bu da göstermektedir ki onların ikisi de içinde yaşadıkları dünyaya sahip olan Allahın yaratıklarıdır. Allah her şeye kadirdir, bütün kainatı yoktan var ettiği gibi tekrar yok etmeye de kadirdir. İsa ve annesini de yok etmeye kadirdir. O halde nasıl olur da o iki aciz yaratık ilah olabilir?

Allah teala bu âyet-i kerimesiyle Hz. İsa'yı ve annesini ilah edinen Hristiyanları ve bütün yaratıklarını, deliller beyan ederek uyarmakta, düşünmelerini, öğüt almalarını ve idrak etmelerini istemektedir.

Abdullah b. Amr, Kur'anın en son inen suresinin Maide süresi olduğunu söylemiş Abdullah b. Abbas ise en son inen surenin Nasr suresi olduğunu söylemiştir.[201]

Göklerin, yerin ve orada bulunan varlıkların mülkiyeti sadece Allah'a aittir. Allah onlarda dilediği gibi tasarrufta bulunur. Hristiyanların zannettikleri gibi İsanın bunlarda herhangi bir tasarruf hakkı yoktur. Allah her şeye gücü yetendir, hiçbir şey onu âciz bırakamaz.

MAİDE SÜRESİNİN SONU

201 Bkz. Tirmizi K. Tefsir el-Kur'an sure 5 Hadis No: 3063

EN'AM SURESİ

En'am suresi yüz altmış beş âyettir ve 20.23.91.93.114.141.151.152 ve 153. âyetleri Medinede diğerleri Mekkede nazil olmuştur.

Bu sure-i Celile de diğer Mekki surelerde olduğu gibi inanç konusunu işliyor. Göklerde ve yerde ilahlık ve kulluk meselesini ele alıyor. Bütün insanları, Allah'tan başka ilah bulunmadığına şehadet etmeye davet ediyor. Onlara hak olan rablarını tanıtarak ondan başkasına ibadet etmemelerini, yalnızca ona ibadet edip sadece ondan yardım dilemelerini emir ve tavsiye ediyor.

Sure-i Celile, ortada Allahın birliğine dair yığınlarca delil bulunduğu halde ona şirk koşanları, çevrelerinde bulunan bu delillerle yüz yüze getirerek başlıyor. İnsanları, hem bütün varlıklar âlemini kaplayan hem de kendi varlıklarını kuşatan delillerle karşı karşıya getiriyor. Ve Allahın varlık ve birliğini müessir bir şekilde ifade eden şu âyetlerle gerçekleri dile getiriyor:

"Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allaha mahsustur. Öyle iken kafirler hâlâ rablerine başkalarını eşit sayıyorlar."

"Sizi çamurdan yaratan sonra size bir ecel tardir eden O'dur. Tayin edilen bir ecel de onun katındadır. Sonra bir de şüphe ediyorsunuz."

"Göklerde ve yerde Allah sadece O'dur. O sizin gizlinizi ve açığınızı da ve ne kazandığınızı da bilir."

Bu âyetlerle başlayan sure-i celilede devamla, her şey Allahın varlık ve birliğini ikrar ettiği halde bu delillerle doğru yolu bulamayan kafirlerin bu inkâr ve inatlarını neden sürdürdüklerine ve sonlarının nasıl olduğunu temasla buyuruluyor ki:

"Böyle iken onlara rablerinin âyetlerinden bir âyet gelince hemen

ondan yüz çevirirler."

"Hak kendilerine gelince hemen onu yalanladılar. Alaya aldıkları şeyin haberi yakında kendilerine gelecektir."

"Kendilerinden önce nice nesilleri helak ettiğimizi görmediler mi? Yeryüzünde size vermediğimiz imkânları onlara vermiştik. Onlara gökten bol bol yağmur indirmiş, altlarından ırmaklar akıtmıştık. Fakat onları günahlarından dolayı helak ettik ve kendilerinden sonra başka bir nesil var ettik."

Göklerde ve yerde bulunan her şeyin sahibinin, bütün mahlukatı rızıklandıranın fakat kendisinin böyle bir şeye ihtiyacı olmayanın, fayda ve zarar verme kudretine sahib olanın ve kulları üzerinde kahredici bir gücü bulunanın da yine Allah olduğu gerçeği de şöyle beyan ediliyor:

"De ki: "Göklerde ve yerde olanlar kimindir?" de ki: "Allahındır." o, merhamet etmeyi üzerine almıştır. Muhakkak ki o sizi, kendisinde şüphe olmayan kıyamet gününde bir araya toplayacaktır. Hüsrana düşenler, inanmayanlardır."

"Gece ve gündüzde barınan her şey ona aittir. O, her şeyi çok iyi işiten ve çok iyi bilendir."

"Ey Muhammed de ki: "Gökleri ve yeri yaratan, rızıklandıran fakat rızka ihtiyacı olmayan Allahtan başkasını mı dost edineyim? Ve de ki: "Şüphesiz ben, müslümanların ilki olmakla emrolundum." Asla ortak koşanlardan olmam."

"O, kulları üstünde kahredici güce sahiptir. Ve o, hüküm ve hikmet sahibidir. Her şeyden haberdardır."

Sure-i celilede bundan sonra Allah teala, Resulullahın tebliğde bulunduğu insanların, kendisini yalanlamalarından dolayı duyduğu üzüntüyü gideriyor ve onu sevindiriyor. Geçmiş Peygamberleri örnek göstererek üzülmemesini beyan ediyor:

"Ey Muhammed, onların söylediklerinin seni üzeceğini elbette biliyoruz. Onlar aslında seni yalanlamıyorlar fakat o zalimler Allahın âyetlerini inkâr ediyorlar."

"Senden önce de nice Peygamberler yalanlanmıştı. Kendilerine yardımımız gelinceye kadar yalanlanmaya ve eziyet olunmaya sabrettiler. Allahın sözlerini değiştirecek hiçbir kimse yoktur. Şüphesiz ki sana, Peygamberlerin haberlerinden bir kısmı geldi."

İlahlığın gerçeğini beyan etmek, insanlara hak olan rablarını tanıtmak ve onları, sahte ilahların kulluğundan kurtarıp sadece Allaha kulluk ettirmek gibi

dinin temel esaslarını beyan ve tebliğ eden sure-i celile, bu kadar muhteşem deliller getirdikten sonra, akıllara en ikna edici delil ve gerçekleri beyan ettikten sonra şu âyet-i kerimelerle sona eriyor.

"De ki: "Allah her şeyin rabbi iken ondan başka bir rab mı arıyayım? Herkesin kazandığı günah ancak kendi aleyhinedir. Hiçbir kimse başkasının günahını taşımaz. Sonra dönüşünüz yine rabbinizedir. O, ihtilafa düştüğünüz şeyleri size haber verecektir."

"Verdiği şeylerde sizi imtihan etmesi için sizleri yeryüzünün Halifeleri kılan ve sizi derece bakımından birbirinizden üstün yapan O'dur. Şüphesiz ki rabbin, azabı sür'atli olandır. O, çok affeden ve çok merhamet edendir."

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

Rahman ve Rahim olan Allahın adıyla,

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿١﴾

1- Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allaha mahsustur. Böyleyken kâfirler hâlâ rablerine başkalarını denk tutuyorlar.

*Bu âyet-i kerime, kafirlerin, yaratıcıları olan Allahın dışındaki varlıklara tapmalarını kınamakta ve bunların hallerinin şaşılacak bir hal olduğunu bildirmektedir.

Yüce mevla insanların, düşünüp ibret almaları için veciz ve beliğ bir şekilde bu âyet-i kerimeyi göndermiştir. Evet ,bütün kainatı yokken var eden sadece O'dur. Yarattığı bu kâinattaki göklerin ve yerin içine, insanların, hayattayken ihtiyaçlarını karşılayacak nimetleri koymuş, böylece yağmurları gökten indirmiş, kulların hizmetine âmâde olan güneş ve ay gibi gezegenleri orada yörüngelerine koymuş, yerden, yarattıklarının gıdalarını bitirmiş, sularını var etmiştir. Bütün bunları yapana, herhangi bir âciz yaratık denk tutulabilir mi?

Muhammed b. Kâ'b el-Kurezî demiştir ki: "Tevratın girişi, En'am suresinin girişi gibidir.

Âyet-i kerimede kafirlerin bir takım putları, rableri olan Allaha denk tuttukları zikredilmektedir. Burada zikredilen kafirlerden maksat İbn-i Ebza'ya göre, ehl-i kitaptır. Katade Süddi ve İbn-i Zeyde göre ise putlara tapan müşriklerdir. Taberiye göre de âyet-i kerime, kâfirlerin tümünü ifade etmektedir.

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلًا وَأَجَلٌ مُسَمًّى عِنْدَهُ ثُمَّ أَنْتُمْ تَمْتَرُونَ ﴿٢﴾

2- Sizi çamurdan yaratan, sonra size bir ecel takdir eden O'dur. Tayin edilen bir ecel de onun katındadır. Sonra bir de şüphe ediyorsunuz.

Sizin atanız olan Âdemi çamurdan yaratan, sonra ölümünüz için size belli bir vakit tayin eden O'dur. Ayrıca dirilip kabirlerinizden kalkmanız için tayin edilen bir zaman da onun katındadır. Sonra yine de öldükten sonra, Allahın sizi dirilteceğine dair kudretinden şüphe ediyorsunuz ha?

*Âyet-i kerimede, Allah tealanın, bir ecel takdir ettiği, tayin edilen bir ecelin de Allahın katında bulunduğu zikredilmiştir.

Müfessirler, takdir edilen ve tayin edilen bu ecellerden nelerin kastedildiği hususunda farklı izahlarda bulunmuşlardır.

a- Hasan-ı Basri, Katade ve Dehhak'a göre takdir edilen ecelden maksat, kulun yaratılmasıyla ölmesi arasındaki eceldir. Tayin edilen ecelden maksat ise kulun ölümünden sonra dirilmesine kadar devam eden süredir.

b- Abdullah b. Abbas, Mücahid, Katade, Hasan-ı Basri, İkrime ve Süddiden nakledilen diğer bir görüşe göre Allahın takdir ettiği ecelden maksat, dünya hayatında yaşanan eceldir. Katındaki tayin ettiği ecelden maksat ise kıyamet günündeki zamandır.

c- Abdullah b. Abbastan nakledilen diğer bir görüşe göre takdir edilen ecelden maksat uykudur. Zira, kişi uyurken ondan ruh çıkar, uyanınca tekrar ona döner. Tayin edilen ecelden maksat ise, insanın ölümüdür.

d- İbn-i Vehb'e göre ise takdir edilen ecelden maksat insanların Adem'in sülbünden çıkarılıp kendilerinden, iman edeceklerine dair ahit alınmasıdır. Tayin edilen ecelden maksat ise, dünya hayatıdır.

Taberi diyor ki, Bana göre doğru olan görüş takdir edilen ecelden maksat dünya hayatı, tayin edilen ecelden maksat ise âhiretteki zamandır" diyen görüştür.

Bu âyet-i Kerime, dünyada yaşayan her canlının belli bir eceli yanında, dünyanın da belli bir eceli bulunduğunu, zamanı gelince onun da sona ereceğini bildirmekte ve sadece Allahın sonsuz olduğuna işaret etmektedir.

وَهُوَ ٱللَّهُ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَفِى ٱلْأَرْضِ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ ﴿٣﴾

3- Göklerde ve yerde Allah, sadece O'dur. O, sizin, gizlinizi de açığınızı da bilir. Ve ne kazandığınızı da bilir.

Ey insanlar, göklerde ve yerde Allah, sadece O'dur.

O, sizin, içinizde sakladığınız gizlilikleri de, açığa vurduğunuz söz ve işlerinizi de bilir. Dünya hayatında neler elde ettiğinizi de bilir.

*Âyet-i Kerime, övülmeye ve ihlasla ibadet edilmeye layık olan Allahın, bu sayılan sıfatlara sahip olduğunu, bu itibarla herhangi bir menfaat veya zarar vermekten âciz olan şeylerin ilah olamayacaklarını bildirmektedir.

وَمَا تَأْتِيهِم مِّنْ آيَةٍ مِّنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤﴾

4- Onlara, rablerinin âyetlerinden hiçbir âyet gelmesin ki, ondan yüzçevirmiş olmasınlar.

*Allah teala, inatçı ve yalancı olan müşriklerin durumunu bizlere bildirerek buyuruyor ki: "Bunlara Allahın birliğini ve Peygamberin doğruluğunu gösteren herhangi bir delil veya mucize geldiğinde ondan yüzçevirirler. Kendilerini ilgilendirmiyormuş gibi hiç aldırış etmezler. Müşriklerin huyu böyledir.

فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ أَنبَاءُ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٥﴾

5- Hak kendilerine gelince onu yalanladılar. Alaya aldıkları şeyin haberi yakında kendilerine gelecektir.

Peygamberliği Hak olan Muhammed kendilerine gelince onu yalanladılar. Alay ettikleri âyetlerin ve Peygamberlerimizin, gerçekten tarafımızdan gönderilmiş olduklarını bildiren haberler yakında kendilerine gelecektir.

Bu âyet-i kerime, alay etmelerinden dolayı kâfirleri tehdit etmektedir. Nitekim kafirler Bedir savaşında bu tehditlerin bir kısmının ne olduğunu görmüşlerdir.

أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَبْلِهِم مِّن قَرْنٍ مَّكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّن لَّكُمْ وَأَرْسَلْنَا

السَّمَاءَ عَلَيْهِم مِّدْرَارًا وَجَعَلْنَا الْأَنْهَارَ تَجْرِي مِن تَحْتِهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُم بِذُنُوبِهِمْ وَأَنشَأْنَا

مِن بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ ﴿٦﴾

6- Kendilerinden önce nice nesilleri helak ettiğimizi görmediler mi? Yeryüzünde size vermediğimiz imkânları onlara vermiştik. Onlara gökten bol bol yağmur indirmiş, altlarından ırmaklar akıtmıştık. Fakat onları, günahlarından dolayı helak ettik ve kendilerinden sonra başka bir nesil var ettik.

Hakkı yalanlayan bu kâfirler, kendilerinden önce nice ümmetleri helak ettiğimizi hiç görmezler mi? Biz o ümmetlere yeryüzünde mal evlat, makam, mevki, bolluk ve nüfus çokluğu bakımından size vermediğimiz büyük imkanlar verdik. Onlara gökten bol yağmurlar indirdik. Altlarından ırmaklar akıttık. Fakat onlar, rablerinin nimetlerine karşı nankörlük edip Peygamberlerine karşı gelince, biz onları, işledikleri günahları sebebiyle helak ettik. ve onlardan sonra yerlerine başka nesiller var ettik. Sizler bunlardan ibret alın. Onların başına gelenlerin sizin de başınıza geleceğini düşünün. Çünkü Allah katında, sizin onlara bir üstünlüğünüz yoktur.

وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا

إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٧﴾

7- Ey Muhammed, sana, kağıtta yazılı bir kitap indirmiş olsak da onu elleriyle tutsalardı yine de o kafirler: "Muhakkak ki bu apaçık bir sihirdir" derlerdi.

Ey Muhammed, şayet biz, tarafımızdan sana gelen vahyi kağıt üzerinde yazılı bir şekilde göndermiş olsaydık, onlar da o yazıyı bizzat elleriyle tutup görmüş olsalardı yine o kâfirler: "Bu kitap apaçık bir sihirdir, bununla bizim gözlerimizi büyüledin" derlerdi.

وَقَالُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ ۖ وَلَوْ أَنْزَلْنَا مَلَكًا لَقُضِيَ الْأَمْرُ ثُمَّ لَا يُنْظَرُونَ ﴿٨﴾

8- "Ona bir melek indirilseydi ya." dediler. Eğer bir Melek indirmiş olsaydık iş bitmiş olurdu. Sonra onlara hiç mühlet verilmezdi.

O kâfirler, "Peygamberlere gökten bir Melek indirilse de onun, Allah tarafından bize gönderilmiş bir Peygamber olduğunu doğrulamış olsaydı ya." derler. Şayet biz Melek gönderirsek sonra da onlar bu Meleğe inanmayıp onu da yalanlarlarsa görecekleri azap ertelenmez, hemen geliverir. Böylece iş bitmiş olur. Ve onlara asla mühlet verilmezdi.

وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِم مَّا يَلْبِسُونَ ﴿٩﴾

9- Eğer Peygamberi Melekten yapsaydık, onu, erkek kişi suretinde kılardık. Onları yine de düştükleri şüpheye düşürürdük.

Eğer onların istedikleri gibi biz, insanlara, meleklerden bir Peygamber gönderseydik, insanların ondan vahiy alabilmeleri ve onunla muhatap olabilmeleri için o meleği de bir erkek adam suretinde gönderirdik. Çünkü insanların yapısı, Meleği kendi suretinde görmeye müsait değildir. Durum böyle olsaydı onlar yine de "Acaba bu Melek mi yoksa insan mı?" diye şüpheye düşerlerdi. Kitabı tahrif eder aslının ne olduğunu bilmez hale gelirlerdi.

وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿١٠﴾

10- Şüphesiz ki senden önceki Peygamberler ile de alay edilmişti. Onlarla alay edenleri, alay konusu ettikleri şey, çepeçevre kuşatıverdi.

*Bu âyet-i kerime, kâfir ve müşriklerin, Hz. Peygamberi yalanlamalarına karşı onu teselli etmekte ve Allah teala "Onların alaylarına üzülme. Çünkü senden önceki ümmetlere gönderilen peygamberler de ümmetleri tarafından alaya alınmışlardır. Bu, kâfirlerin, süregelen âdetleridir" buyurmaktadır.

قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ ثُمَّ انظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿١١﴾

11- De ki: "Yeryüzünde dolaşın. Sonra da, yalanlayanların akıbetleri nasıl olmuş bir görün.

Ey Muhammet putları bana denk tutan, seni yalanlayan ve getirdiğini inkar eden o müşriklere de ki: "Yeryüzünde gezip dolaşın, Peygamberlerini yalanlayan, onlara karşı inatçılık yapan geçmiş ümmetlerin akıbetlerinin ne olduğuna bir bakın. Onlar daha dünyadayken, çeşitli azaplara uğratılmışlardır. Aynı şeylerin sizlerin de başına gelmesinden sakının."

قُل لِّمَن مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ قُل لِّلَّهِ ۚ كَتَبَ عَلَىٰ نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ ۚ لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ ۚ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٢﴾

12- De ki: "Göklerde ve yerde olanlar kimindir?" De ki: "Allahındır." O, merhamet etmeyi üzerine yazmıştır. Muhakkak ki o, sizi, kendisinde şüphe olmayan kıyamet gününde bir araya toplayacaktır. Kendilerini ziyana sokanlar iman etmezler.

Ey Muhammed, putları rablerine denk tutan o müşriklere de ki: "Göklerde ve yerde bulunanların mülkiyeti ve hükümranlığı kime aittir?" Her şeyden aciz olan bu putlara mı yoksa, her şeye kadir olan Allaha mı? Ey Muhammed, de ki: ... Oralarda bulunanların mülkiyeti, her şeye boyun eğdiren, otoritesiyle her şeyi kahretme gücünde olan Allaha aittir. Kendilerine dahi herhangi bir menfaat ve zarar veremeyecek olan aciz putlara ait değildir. Ancak Allah, dünyada iken kullarına merhametli davranmayı üzerine yazdığı için, Allaha ortak koşan o müşrikleri derhal cezalandırmaz. Ortak koşmalarından vaz geçip iman etmeleri için mühlet verir. Yemin olsun ki, Allah sizleri, kendisinde şüphe olmayan kıyamet gününde bir araya toplayacak ve herkese, yaptığı amelinin karşılığını verecektir. Putları, rablerine denk tutarak kendilerini zarara uğratanları da kıyamet gününde bir araya toplayacak, onlar, kendi kendilerini aldattıkları için Allahı birlemezler. Onun vaad ve cezalarını tasdik etmezler ve Muhammedin Peygamberliğini ikrar etmezler.

*Âyet-i kerimede, Allah tealanın üzerine merhametli olmayı yazdığı zikredilmektedir. Bu husus zikredilerek Allah tealaya kulluk etmekten yüz çevirenler, tevbe etmeye teşvik edilmekte ve yaptıkları kötülüklerden vaz geçmeleri istenmektedir.

Allah tealanın merhametli olmayı üzerine yazdığı hususunda: Ebu Hureyre'nin Resulullahtan şunu rivayet ettiği zikredilmektedir.

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِىِّ (ﷺ) قَالَ لَمَّا خَلَقَ اللهُ الْخَلْقَ كَتَبَ فِى كِتَابِهِ هُوَ يَكْتُبُ عَلَىٰ نَفْسِهِ وَهُوَ وَضْعٌ عِنْدَهُ عَلَىٰ الْعَرْشِ اِنَّ رَحْمَتِى تَغْلِبُ غَضَبِى.

Ebu Hureyre'nin Resulullahtan şunu rivayet ettiği zikredilmektedir. "Allah teala mahlukatı var edince Arşın üzerinde kendi katında bulunan kitabına şunu yazmıştır. Şüphesiz ki merhametim gazabıma galip gelmiştir...[1]

Selman-ı Farisi de Resulullahın şöyle buyurduğunu söylemiştir:

عَنْ سَلْمَانَ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ) «إِنَّ اللهَ خَلَقَ ، يَوْمَ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالأَرْضَ، مِائَةَ رَحْمَةٍ ، كُلُّ رَحْمَةٍ طِبَاقَ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالأَرْضِ، فَجَعَلَ مِنْهَا فِى الأَرْضِ رَحْمَةً. فَبِهَا تَعْطِفُ الْوَالِدَةُ عَلَىٰ وَلَدِهَا، وَالْوَحْشُ وَالطَّيْرُ بَعْضُهَا عَلَىٰ بَعْضٍ، فَإِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ، أَكْمَلَهَا بِهٰذِهِ الرَّحْمَةِ».

Şüphesiz ki Allah, gökleri ve yeri yarattığı gün, yüz tane rahmet yaratmıştır. Her rahmeti, gökle yerin arasını kaplayacak kadardır. Bu rahmetlerinden yalnız bir tanesini yeryüzüne yerleştirmiştir. İşte o rahmetiyle anne çocuğuna merhamet eder. Vahşi hayvanlar ve kuşlar, birbirlerine merhamet ederler. Kıyamet günü olduğunda da o rahmetleriyle bu rahmetini birleştirecektir."[2]

---

1 Buhârî, K. et-Tevhid, b. 15, 22, 55/Müslim k. et-Taberi b. 14, 16, H.N. 2751/Tirmizî, K. et-Dâvât b. 100 HN. 3541

2 Müslim K. et-Tevbe b. 21 HN. 2753

Yine Ebu Hüreyre Resulullahın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ، عَنِ النَّبِيِّ (ﷺ) «إِنَّ لِلّٰهِ مِائَةَ رَحْمَةٍ ، أَنْزَلَ مِنْهَا رَحْمَةً وَاحِدَةً بَيْنَ الْجِنِّ وَالإِنْسِ وَالْبَهَائِمِ وَالْهَوَامِّ ، فَبِهَا يَتَعَاطَفُونَ وَبِهَا يَتَرَاحَمُونَ، وَبِهَا تَعْطِفُ الْوَحْشُ عَلَىٰ وَلَدِهَا وَأَخَّرَ اللّٰهُ تِسْعاً وَتِسْعِينَ رَحْمَةً يَرْحَمُ بِهَا عِبَادَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.

"Şüphesiz ki, Allahın yüz rahmeti vardır. Onlardan bir rahmetini cinlerin, insanların hayvanların ve haşeratın arasına indirmiştir. Onunla birbirlerine şefkat gösterirler, merhametli davranırlar. Ve yine onunla vahşi hayvanlar yavrularına merhamet ederler. Allah, doksan dokuz rahmetini ise geride bırakmıştır. Onlarla kullarına kıyamet gününde merhamet edecektir...[3]

Allah teala bu âyet-i kerimede, göklerin ve yerin mülkünün kendisine ait olduğunu, yarattıklarına karşı merhametli davranmayı kendi üzerine yazdığını ve bütün yükümlüleri kıyamet gününde mutlaka bir araya toplayacağını, iman etmeyen kimselerin, kendilerini ziyana sokan kimseler olduklarını bildirmektedir.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ (ﷺ) قَالَ لَمَّا خَلَقَ اللّٰهُ الْخَلْقَ كَتَبَ فِي كِتَابِهِ هُوَ يَكْتُبُ عَلَىٰ نَفْسِهِ وَهُوَ وَضْعٌ عِنْدَهُ عَلَىٰ الْعَرْشِ انَّ رَحْمَتِي تَغْلِبُ غَضَبِي.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir Hadis-i Şerifinde, Allah tealanın merhameti hususunda şöyle buyurmaktadır: "Allah teala mahlukatı var edince arşın üzerinde kendi katında bulunan kitabına şunu yazmıştır. "Şüphesiz ki merhametim gazabıma galip gelir."[4]

وَلَهُۥ مَا سَكَنَ فِي ٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ ۚ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿١٣﴾

13- Gece ve gündüzde barınan herşey ona aittir. O, her şeyi çok iyi işiten ve çok iyi bilendir.

*Bu âyet-i kerimede Allah teala, gece ve gündüzde var olan herşeyin kendisine ait olduğunu, bu itibarla kafirlerin ve imansızların, kendilerinin de Al-

3 Müslim, k. et-Tevbe b. 19 HN. 2752

4 Buharî, K. et-Tevhid, bab: 15, 22, 28, 55/Müslim, K. et-Tevbe, bab: 14, 16, Hadis No: 2751, Tirmizî, K. ed-Dâvât, bab: 100, Hadis No: 3541

lahın yaratıkları olduklarını ve kendisine itaat edip boyun eğmeleri gerekirken isyan ettiklerini, böylece nankörlükte zirveye ulaştıklarını bildirmekte ve buyurmaktadır ki: "Putları Allaha denk tutan kimseler, Allaha iman etmemekte ve onu bilmemektedirler.

قُلْ أَغَيْرَ اللَّهِ أَتَّخِذُ وَلِيًّا فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ
قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٤﴾

14- Ey Muhammed, "Gökleri ve yeri yaratan, rızıklandıran fakat rızka ihtiyacı olmayan Allahtan başkasını mı dost edineyim?" de. Ve "Şüphesiz ben, Müslümanların ilki olmakla emrolundum." de. Asla ortak koşanlardan olma.

Ey Muhammed, sen o müşriklere de ki: "Göklerin ve yerin yaratıcısı olan Allahın dışında herhangi bir mahluku mu rab edinip te ondan yardım istiyeyim? Afet ve felaketlere karşı ona sığınayım? Beni yedirip içermesini ondan mı istiyeyim? Halbuki bütün yaratılanları rızıklandıran Allahtır. Onun ise hiçbir kimsenin rızıklandırmasına ihtiyacı yoktur.

Yine de ki: "Rabbim bana, zamanımdaki insanların ilk müslüman olanı, ibadette kendisine ilk boyun eğeni olmamı emretti ve buyurdu ki: "Sakın Allaha ortak koşan müşriklerden olma."

قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥﴾

15- De ki: "Şüphesiz ki ben, rabbime karşı gelirsem, büyük bir günün azabından korkarım.

De ki: "Eğer putlara taparak rabbime isyan edersem o dehşetli kıyamet gününün azabından korkarım.

مَنْ يُصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُ وَذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ ﴿١٦﴾

16- O gün kim azaptan uzaklaştırılırsa şüphesiz ki Allah, ona merhamet etmiştir. İşte apaçık kurtuluş budur.

*Bu hususta diğer bir âyet-i kerimede de şöyle buyurulmaktadır: "Her nefis ölümü tadacaktır. Kıyamet gününde, yaptıklarınızın karşılığı ise mutlaka eksiksiz verilecektir. Kim, cehennem ateşinden uzaklaştırılıp cennete konursa şüphesiz ki o, kurtuluşa ermiştir. Dünya hayatı ise, aldatıcı menfaattan başka bir şey değildir."(5)

وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ وَإِنْ يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٧﴾

17- Allah, sana bir zarar isabet ettirecek olsa, o zararı ondan başka hiçbir kimse kaldıramaz. Sana bir hayır isabet ettirecek olursa, o, herşeye kadirdir.

Ey Muhammed, eğer Allah, dünyadayken sana bir sıkıntı, hayatında bir darlık gösterirse, onu senden kim kaldıracak? Onu senden kaldıracak olan yine ancak Allahtır. Şayet sana bir iyilik, bir hayır ve bir bolluk isabet ederse bil ki o da Allah tarafındandır. Çünkü Allah, her şeye gücü yetendir. Sana fayda ve zarar verecek olan o uydurma ilahlar değil, mutlak kudret sahibi olan Allahtır. O halde sen Allahı nasıl birlemeyeceksin? Resûlüllah (s.a.v.) her namazın sonunda şöyle dua ederdi.

إِنَّ نَبِيَّ اللهِ (ﷺ) كَانَ يَقُولُ فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ اللَّهُمَّ لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ وَلَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ.

"Allahtan başka hiçbir ilah yoktur. O birdir. Onun hiçbir ortağı yoktur. Mülk sadece onundur. Hamd ona mahsustur. O, herşeye kadirdir. Ey Allahım, senin verdiğine mani olacak yoktur. Vermediğini verebilecek te yoktur. Kimsenin varlığı, sen dilemedikçe kendisine fayda vermez."(6)

---

5 Âl-i İmran suresi, âyet: 185

6 Buhari, K. el-İ'tisam bab: 3, K. el-Kader, bab: 12 K. et-Da'vât, bab: 18/Müslim, K. es-Salah, bab: 194, 205, 206, Hadis No: 471, 477, 478.

وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ ۚ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿١٨﴾

18- O, kulların üstünde kahredici güce sahiptir. Ve o, hüküm ve hikmet sahibidir. Herşeyden haberdardır.

Allah, zalim ve Tağutları kahreden, kulları üzerinde mutlak ezici bir güce sahib olan, bütün işlerinde hikmet sahibi olan ve herşeyden haberdar olandır.

قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً ۖ قُلِ اللَّهُ ۖ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ ۚ وَأُوحِيَ إِلَيَّ هَٰذَا الْقُرْآنُ لِأُنذِرَكُم بِهِ
وَمَن بَلَغَ ۚ أَئِنَّكُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ اللَّهِ آلِهَةً أُخْرَىٰ ۚ قُل لَّا أَشْهَدُ ۚ قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ
وَإِنَّنِي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ﴿١٩﴾

19- De ki: "Şahitlik yönünden hangi şey daha yücedir?" De ki: "Allahtır. O, benimle sizin aranızda şahittir. Bu Kur'an sizi ve haberi kendilerine ulaşanları uyarmam için bana vahyolunmuştur. Allah ile beraber başka ilahlar bulunduğuna siz mi şahitlik ediyorsunuz? De ki: "Ben şahitlik etmiyorum. "De ki: "O ancak bir olan Allahtır. Şüphesiz ki ben, sizin ortak koştuklarınızdan beriyim."

Ey Muhammed onlara de ki: "Şahitliği daha güçlü ve büyük olan kimdir? "De ki: "O, Allahtır. O, benimle sizin aranızda, benim Hak Peygamber olduğuma şahittir. O, kimin haklı kimin haksız olduğunu çok iyi bilir. Rabbim bana bu Kur'anı, sizi ve kendilerine tebliğ ulaşan kimseleri, Allahın azabı ve cezalandırmasıyla uyarmam için vahyetti. Ey müşrikler, sizler mi Allahla beraber diğer tapınılan ilahların var olduğuna şahitlik ediyorsunuz? Onlara de ki: "Ben böyle bir şahitlikte bulunmam, bilakis bunu reddederim." Yine de ki: "Allah, tek olan bir ilahtır. Onun hiçbir ortağı yoktur. Ben, sizin, Allaha ortak koşarak kendilerine taptığınız şeylerden beriyim. Allahtan başka hiçbir ilah tanımam.[7] [7/a]

---

7 Bkz. FiZilaliKur'ân, c. 5, s. 127

7/a Bu âyet-i kerimeyi: "De ki "Şahitlik bakımından hangi şey şahittir" şeklinde tercüme edenler de vardır. Ancak biz, Allah lafzından sonra bir "Hüve" zamirinin takdir edilmesinin uygun olacağını söyleyen görüşü tercih ederek âyeti, "De ki: şahitlik yönünden hangi şey daha daha yücedir? "De ki "Allahtır. O, benimle sizin aranızda şahittir." şeklinde izah etmeyi tercih ettik.

ٱلَّذِينَ ءَاتَيْنَٰهُمُ ٱلْكِتَٰبَ يَعْرِفُونَهُۥ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَآءَهُمُ ۘ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠﴾

20- Kendilerine kitap verdiklerimiz, Peygamberi, oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Onlar, nefislerini hüsrana uğratanlardır. Onlar iman etmezler.

Kendilerine Tevrat ve İncili verdiğimiz kitap ehli, Muhammedi, kendi kitaplarında sıfatları belirtildiği için, kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Kendilerini helak edip Cehenneme sürükleyenler yok mu? İşte onlar, Muhammedin Peygamberliğini kabul ile ona iman etmeyenlerdir.

*Rivayet edildiğine göre, Müslüman olan Yahudi asıllı insanlar demişlerdir ki: "Allaha yemin olsun ki, bizim Muhammedi tanımamız oğlumuzu tanımamızdan daha sağlamdır. Çünkü Muhammedin bütün sıfatlarını Tevratta okuduk."

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ ٱفْتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِـَٔايَٰتِهِۦٓ ۚ إِنَّهُۥ لَا يُفْلِحُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٢١﴾

21- Allaha karşı yalan uyduran veya onun âyetlerini yalanlayandan daha zalim kim olabilir? Şüphesiz ki zalimler kurtuluşa eremezler.

Allahın ortağı olduğunu veya eşi ve çocuğu bulunduğunu iddia ederek ona karşı iftirada bulunanlardan veya Allahın peygamberinin doğruluğunu gösteren mucizelerini ve âyetlerini yalanlayanlardan daha zalim kim olabilir? Şüphesiz ki Allaha karşı iftirada bulunan bu zalimler asla kurtuluşa eremezler.

وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوٓا۟ أَيْنَ شُرَكَآؤُكُمُ ٱلَّذِينَ كُنتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٢٢﴾

22- Kıyamet gününde hepsini toplarız. Ve sonra o ortak koşanlara "Allaha ortak olduklarını sandığınız şeyler nerede?" deriz. Allah'a iftirada bulunan ve onun âyetlerini yalanlayan müşrikler, ne bu dünyada kurtuluşa erecekler ne de âhirette kendilerini bir araya getirdiğimiz gün kurtuluşa ereceklerdir.

Allah'a iftirada bulunan ve onun âyetlerini yalanlayan müşrikler ne bu dünyada kurtuluşa erecekler ne de âhirette kendilerini bir araya getirdiğimiz gün kurtuluşa ereceklerdir.

Biz o müşriklerin hepsini kıyamet gününde bir araya toplar sonra onlara "Allah'a ortak koştuğunuz putlarınız, ilahlarınız, uydurma rableriniz nerede?" diye sorarız.

ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ إِلَّآ أَنْ قَالُوا۟ وَٱللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ ﴿٢٣﴾

23- Sonra, içinde bulundukları zor durumdan dolayı: "Rabbimiz olan Allaha yemin olsun ki biz ona ortak koşanlardan değildik" demekten başka çareleri kalmaz.

Müşriklere, "Var olduklarını sandığınız ve Allaha ortak koştuğunuz putlarınız nerede?" diye sorulduğunda onlar, imtihandan geçirildikleri için yalan söyleyerek "Ey rabbimiz, sana yemin olsun ki, bizler, sana ortak koşanlardan değildik" diyeceklerdir.

*Âyet-i kerimede geçen ve "Zor durumdan dolayı" diye tercüme edilen (فتنتهم) ifadesinin manası, Katade Abdullah b. Abbas ve Dehhak'tan nakledilen bir görüşe göre "Sözleri" demektir. Yani, imtihana çekilen müşriklerin cevapları "Rabbimiz olan Allaha yemin olsun ki biz ona, ortak koşanlardan değildik" demekten başka bir çareleri kalmaz" şeklindedir.

Katadeden nakledilen diğer bir görüşe göre bu ifadenin mânâsı, "Onların mazeretleri" demektir. Taberi, birinci izah tarzını tercih etmiştir.

ٱنظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا۟ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾

24- Bak, kendi kendilerini nasıl yalanladılar. Ve uydurdukları putlar, kendilerinden nasıl kaybolup gitti.

Ey Muhammed, bak, putları ve diğer şeyleri rablerine denk tutan bu müşrikler, Allahın huzuruna çıktıklarında söyleyecekleri: "Rabbimiz olan Allaha yemin olsun ki biz, Allaha ortak koşanlardan değildik." şeklindeki sözleriyle kendilerini nasıl yalanlayacaklarıdır. Onlar, bu iftiralarından ve Allaha ortak koşmalarından dolayı cezalandırılınca da uydurdukları putları kendilerinden uzaklaşarak kaybolup gidecek ve onlar, yapayalnız kalacaklardır.

وَمِنْهُم مَّن يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ ۖ وَجَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَن يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا ۖ وَإِن يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَّا يُؤْمِنُوا بِهَا ۖ حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوكَ يُجَادِلُونَكَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٢٥﴾

25- Onlardan seni dinleyen de vardır. Biz onların kalblerine, anlamalarına engel olan perdeler gerdik. Ve kulaklarına ağırlık verdik. Onlar, bütün delilleri görseler bile onlara iman etmezler. Hatta sana geldiklerinde seninle mücadele ederler. Ve inkâr edenler: "Bu, öncekilerin masallarından başka bir şey değildir." derler.

Ey Muhammed, kavminden, putlara taparak onları Allaha denk tutanlardan bazıları, senin yanına gelip senden Kur'anı ve senin davetini dinlerler. Fakat onlar, senin ne söylediğini anlamazlar. Sadece sesini ve okumanı işitirler. Çünkü Allah, onların kalblerini perdelemiş ve kulaklarına, işitmelerine engel olan bir ağırlık koymuştur. Hatta onlar, Allahın birliğini ve senin peygamberliğinin doğruluğunu gösteren bir alâmet ve mucizeyi görseler dahi yine onlara iman etmezler. Senin yanına geldiklerinde hakta da batılda da seninle tartışırlar. Senden duydukları ikna edici âyetlere: "Bu ancak, öncekilerin masallarıdır, başka birşey değildir." derler.

وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْأَوْنَ عَنْهُ ۖ وَإِن يُهْلِكُونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾

26- Onlar (insanları) ondan (Kur'andan) alıkoyarlar ve kendileri de ondan uzaklaşırlar. Böylece ancak kendilerini helak ederler. Fakat bunun farkında değildirler.

Onlar, insanları Kur'ana boyun eğmekten, hakka uymaktan ve Peygamberi tasdik etmekten alıkoyarlar. Kendileri de onlardan uzaklaşırlar. Böylece hem

kendileri faydalanmaz hem de diğer insanların faydalanmalarına engel olurlar. Bu halleriyle ancak kendilerini helake sürüklemiş olurlar. Fakat bunun farkında değildirler.

*Âyet-i kerimede: "Onlar, ondan alıkoyarlar" buyurulmaktadır. Muhammed b. el-Hanefiyye, Abdullah b. Abbas ve Katadeye göre bu ifadenin manası şöyledir: "Allahım âyetlerini yalanlayan müşrikler, insanları, Muhammede tabi olmaktan ve onun Peygamberliğini kabul etmekten alıkoyarlar. Kendileri de o peygamberlerden uzak dururlar. Böylece hem insanları saptırmış hem de kendileri sapmış olurlar.

Katade Mücahid ve İbn-i Zeyd'e göre ise bu ifadenin mânâsı şöyledir: "O müşrikler, insanları, Kur'an'ı dinlemekten alıkoyarlar. Kendileri de ondan uzak dururlar."

Abdullah b. Abbas, Kasım b. Muhaymire ve Habib b. Ebi Sabit'e göre ise bu ifadenin mânâsı şöyledir: "O müşrikler, hem insanların Muhammede eziyet etmelerine engel olurlar hem de kendileri ondan uzak dururlar." Bu görüşte olanlara göre bu âyet-i kerime, Ebu Talip hakkında nazil olmuştur. O, hem Resulullahı, müşriklerin eziyetlerine karşı savunuyor hem de ona iman etmekten uzak duruyordu.

Taberi diyor ki: Bu görüşlerden tercihe şayan olanı, bu ifadeyi şu şekilde izah eden görüştür: "Müşrikler, insanları, Muhammed (s.a.v.)'e tabi olmaktan alıkoyarlar. Kendileri de ondan uzak dururlar." Taberinin, bu görüşü tercih etmesinin sebebi, bundan önceki âyetlerin, genel olarak, müşriklerden ve onların, Peygamberi yalanlamalarından bahsetmiş olmasıdır. Ayetin genel ifadesini, belli bir kişiye tahsis etmek isabetli değildir.

وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ وُقِفُوا۟ عَلَى ٱلنَّارِ فَقَالُوا۟ يَٰلَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بِـَٔايَٰتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٧﴾

27- Ateşin üzerinde durduruldukları zamam: "Ne olurdu tekrar dünyaya döndürülseydik, rabbimizin âyetlerini yalanlamasaydık da Müminlerden olsaydık" dediklerini bir görsen.

Ey Muhammed, sen, kafirlerin, kıyamet gününde, cehennem ateşi üzerinde durdurulup oradaki dehşet verici halleri gördükleri zaman: "Keşke dünyaya tekrar döndürülsek te yaptıklarımızdan vazgeçerek rabbimizin âyetlerini yalanlamasak ve Müminlerden olsak dediklerini bir görsen.

بَلْ بَدَا لَهُم مَّا كَانُوا يُخْفُونَ مِن قَبْلُ ۖ وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ

لَكَاذِبُونَ ﴿٢٨﴾

28- Hayır, daha önce gizledikleri onlara göründü. Tekrar dünyaya döndürülseler yine kendilerine yasak edilen şeylere dönerler. Doğrusu onlar, yalancıdırlar.

Hayır, onlar dünyaya dönmeyeceklerdir. Dünyadayken gizlemiş oldukları kötü amelleri, artık ortaya çıkmıştır. Tekrar dünyaya döndürülseler bile, kendilerine yasaklanan şeyleri yine yapacaklardır. Şüphesiz ki onlar: "Ne olurdu tekrar dünyaya döndürülseydik, rabbimizin âyetlerini yalanlamasaydık ta Müminlerden olsaydık." sözlerinde yalancıdırlar.

وَقَالُوا إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿٢٩﴾

29- Onlar: "Hayat ancak dünya hayatıdır, biz tekrar diriltilecek değiliz." dediler.

Putları Allaha denk tutan bu kâfirler, "Dünya hayatından başka bir hayat yoktur. Biz tekrar diriltilmeyeceğiz" derler. Bu nedenle âhirette kendilerini azaba sürükleyecek inkâr ve isyanları işlemekten çekinmezler. Çünkü onlar, iyi amellerinden dolayı sevap, kötü amellerinden dolayı da günah kazandıklarına inanmazlar.

وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ وُقِفُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ ۚ قَالَ أَلَيْسَ هَٰذَا بِالْحَقِّ ۚ قَالُوا بَلَىٰ وَرَبِّنَا ۚ قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ

بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٠﴾

30- Rablerinin huzurunda durduruldukları zaman onları bir görsen, Rableri onlara şöyle der: "Bu gerçek değil midir?" Onlar da: "Evet, rabbimize yemin olsun ki gerçektir." derler. Rableri de onlara: "Öyleyse inkârınız sebebiyle tadın azabı" der.

Ey Muhammed, onların, rableri huzurunda hesap vermek için durdurulduklarını bir görsen, o zaman rableri onlara: "Dünyadayken inkâr ettiğiniz tekrar dirilme" bir gerçek değilmiymiş?" diyecek. Onlar da: "Evet, rabbimize yemin olsun ki bu bir gerçekmiş" diyeceklerdir. Bunun üzerine rableri de onlara: "Dünyadaki inkâr ve yalanlamalarınız sebebiyle tadın bu azabı" diyecektir.

قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَتْهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً قَالُوا يَا حَسْرَتَنَا عَلَىٰ
مَا فَرَّطْنَا فِيهَا وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ عَلَىٰ ظُهُورِهِمْ أَلَا سَاءَ مَا يَزِرُونَ ﴿٣١﴾

31- Allahın huzuruna çıkmayı yalanlayanlar, gerçekten hüsrana uğramışlardır Kıyamet günü ansızın gelince onlar, günahlarını sırtlarına yüklenmiş olarak şöyle derler: "Dünyada yaptığımız kusurlardan dolayı yazıklar olsun bize!" Bakın yüklendikleri günah ne kötüdür.

İnkârı imana tercih ederek, öldükten sonra dirilmeyi, cenneti, cehennemi ve Allahın huzurunda hesaba çekilmeyi yalanlayanlar, hüsrana uğramışlardır. Allahın, ölüleri diriltip kabirlerinden çıkaracağı o kıyamet günü onlara ansızın gelince onlar, daha önce yaptıklarından dolayı pişmanlıklarını belirterek "Dünyada yaptığımız kusurlardan dolayı yazıklar olsun bize." diyeceklerdir. Onlar, günahlarını bizzat yükleneceklerdir. Yüklendikleri bu günah ne kötüdür.

*Âyet-i kerimede geçen ve "Günahlar" diye tercüme edilen (أَوْزَارٌ) kelimesi hakkında Taberi diyor ki: "Bundan maksat, işlenen günahlardır. Bir kısım insanlar buradaki (أَوْزَارٌ) kelimesinin "sırtlarında taşıyacakları yükler" anlamına geldiğini söylemişlerdir. Fakat ben bu kelimenin bu mânâya geldiğine dair ne bir delil gördüm. Ne de Arapçasına güvenilen birinden bir açıklama duydum. Kâfirlerin kıyamet gününde sırtlarına yüklenecekleri bildirilen şeylerden maksat, günah olan amelleridir. Bu hususta Süddi demiştir ki: "Hiçbir zalim insan yoktur ki o ölüp kabrine konulduktan sonra onun yanına çirkin yüzlü, siyah renkli, pis kokulu, kirli elbiseli bir adam gelmiş olmasın. Ölen zalim kimse, kabirde yanına giren o kişiyi görünce, "Yüzün ne de çirkinmiş!" diyecek, o da "Senin amelin böyleydi!" diyecek. Zalim: "Kokun ne pismiş" diyecek o da "Senin amelin böyle pis idi" diyecek, zalim: "Senin elbisen ne kadar kirli" diyecek o da: "Senin amelin böyle kirli idi." diyecek. Zalim: "Sen kimsin?" diyecek. O da: "Ben senin amelinim" diyecektir. O, ölen zalim kişiyle birlikte kabirde kalacak, kıyamet gününde zalim kimse diriltilince de ameli ona diyecek ki: "Dünyada iken zevk ve şehvani arzular vasıtasıyla ben seni taşıyordum. Bu gün de sen beni taşıyacaksın." Böylece ameli o kişinin sırtına biner, onu sürer ve cehennem ateşine sokar, işte Allah tealanın "Onlar, günahlarını sırtlarına yüklenirler." ifadesinden maksat budur.

وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَآ اِلَّا لَعِبٌ وَّلَهْوٌ وَلَلدَّارُ الْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِيْنَ يَتَّقُوْنَ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ﴿٣٢﴾

32- Dünya hayatı oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Ahiret yurdu ise Allahtan korkanlar için daha hayırlıdır. Aklınızı kullanmaz mısınız?

Ey insanlar, dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Kısa bir süre içinde gelip geçer. Sakın kendinizi ona kaptırmayın. Çünkü ona aldananlar, sonunda pişman olurlar. Âhiret yurdu ise Allahtan korkup o hayata hazırlık yapanlar için daha hayırlıdır. Hiç aklınızı kullanmaz mısınız?

*Bu âyet-i kerime: "Hayat ancak dünya hayatıdır. Biz tekrar diriltilecek değiliz" diyen kâfirlere cevap vermekte ve bu dünya hayatının geçiciliğine dikkati çekmektedir. Başka bir âyet-i kerimede de dünya hayatı şöyle tasvir edilmektedir: "Bilin ki dünya hayatı sadece bir oyun, bir eğlence, bir süs, aranızda bir övünme vesilesi, mal ve evlatların çoğalmasından ibarettir. Bu bir yağmura benzer ki, bitirdiği bitki çiftçilerin hoşuna gider, sonra o bitki kurumaya yüz tutar. Bir de bakarsın ki sapsarı kesilmiş. Daha sonra çerçöp haline gelir. Âhirette ise şiddetli bir azap, Allahın bağışlaması ve rızası vardır. Dünya hayatı aldatıcı bir geçimlikten başka birşey değildir."(8)

قَدْ نَعْلَمُ اِنَّهٗ لَيَحْزُنُكَ الَّذِيْ يَقُوْلُوْنَ فَاِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُوْنَكَ وَلٰكِنَّ الظّٰلِمِيْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ يَجْحَدُوْنَ ﴿٣٣﴾

33- Ey Muhammed, onların söylediklerinin seni üzeceğini elbette biliyoruz. Onlar aslında seni yalanlamıyorlar. Fakat o zalimler, Allahın âyetlerini inkâr ediyorlar.

Ey Muhammed, senin hakkında "Şüphesiz ki o bir yalancıdır." şeklindeki sözlerinin seni üzdüğünü çok iyi biliyoruz. Aslında onların maksadı, seni yalanlamak değildir. Çünkü onlar, senin doğru söylediğini biliyorlar. Fakat o zalimler, Allahın âyetlerini inkâr ediyorlar. Onların asıl maksadı, hakka karşı inatçı olmak ve onu yalanlamaktır.

*Allah Teâlâ bu âyet-i kerimede Resulullah (s.a.v.)'i kâfirlerin iftira ve yalanlarına karşı teselli etmekte ve onların bu çirkin iftiralarına aldırmamasını tavsiye buyurmaktadır. Aslında o kâfirler, Resulullah (s.a.v.)'in yalan söyleme-

8 Hadid suresi, âyet: 20

diğini biliyor ve fakat getirdiği İslam dinine karşı çıkarak, onu karalıyor ve her türlü iftirada bulunuyorlardı. Müfessirlerin bir kısmı, bu âyeti şöyle izah etmişlerdir:

Bazı müşrikler Resulullahın hak Peygamber olduğunu bildikleri halde sadece inat ederek onu yalanlıyorlardı. Ona "Şair" "Kahin" "Mecnun" gibi sıfatlar atfediyorlardı. Böylece kalbleriyle, hak peygamber olduğunu kabul eden bu müşrikler, dilleriyle Allahın bir delili olan Hz. Muhammedi yalanlıyorlardı. İşte âyet-i kerime, müşriklerin bu halini beyan etmektedir.

Bu hususta Ebu Salih diyor ki: "Bir gün Cebrail (a.s.) Resûlullah (s.a.v.)'e geldi. Resulullah üzgün bir halde oturuyordu. Cebrail ona dedi ki: "Seni üzen nedir?" Resulullah da dedi ki: "Şunlar beni yalanladılar" Cebrail de ona dedi ki: "Onlar seni yalanlamıyorlar. Senin doğru söylediğini biliyorlar. Fakat zalim olan insanlar, Allahın âyetlerini inkâr ederler."

Süddi de diyor ki: "Bedir savaşının yapıldığı günde, Ahnes b. Şerik, Zehra oğullarının yanına gitti ve onlara dedi ki: Ey Zehra oğulları, şüphesiz ki Muhammed, bacınızın oğludur. Onu savunmaya sizler daha layıksınız. Şayet o peygamber ise ona karşı bugün niçin savaşıyorsunuz? Eğer yalancı ise kızkardeşinizin oğlunu savunmaya sizler daha layıksınız. Burada bekleyin. Ben, Ebul Hakem ile görüşeyim. Eğer Muhammed galip gelirse sağ salim geri dönersiniz. Mağlup olursa, kavminiz size bir şey yapmaz." İşte o gün Ahnes'e "sinsi" mânâsına gelen bu isim verildi. Onun asıl ismi "Übey" idi. Ahnesle Ebu Cehil karşılaştılar. Ahnes Ebu Cehille başbaşa kaldı ve ona dedi ki: Ey Ebul Hakem, söyle bana, Muhammed, doğru mu söylüyor yoksa o bir yalancı mı? Burada senden ve benden başka, sözümüzü işiterek, Kureyş'ten herhangi bir kimse bulunmamaktadır" Ebu Cehil dedi ki: Vay haline! Vallahi Muhammed doğru söylüyor. O asla yalan söylemedi. Fakat o sancaktarlığı, hacılara su vermeyi ve Peygamberliği, Kureyşin Kusayoğulları götürecek olursa diğer Kureyşlilere ne kalacaktır?

Süddi diyor ki "İşte bu âyet, Ebu Cehil hakkında nazil olmuştur.

Diğerir kısım müfessirler ise bu âyeti şöyle izah etmişlerdir: "Aslında müşrikler Resulullahı değil onun getirdiği âyetleri yalanlıyorlardı.

Hz. Ali (r.a.)'dan, Ebu Cehilin, Peygamber efendimize şöyle söylediği rivayet edilir. "Ey Muhammed, biz senin, akrabalık hukukunu gözeten ve doğru söyleyen bir kimse olduğunu biliyoruz. Biz seni yalanlamıyoruz fakat biz senin getirdiğin şeyleri yalanlıyoruz." Bunun üzerine bu âyet nâzil olmuştur.(9)

---

9 el-Müstedrek, Hâkim, k. et-Tefsir sure el-En'am c. 2, s. 315.

وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ فَصَبَرُوا عَلَىٰ مَا كُذِّبُوا وَأُوذُوا حَتَّىٰ
أَتَاهُمْ نَصْرُنَا ۚ وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ ۚ وَلَقَدْ جَاءَكَ مِن نَّبَإِي الْمُرْسَلِينَ ﴿٣٤﴾

34- Muhakkak ki senden önce nice Peygamberler yalanlanmıştı. Kendilerine yardımımız gelene kadar yalanlanmaya ve eziyet olunmaya sabrettiler. Allahın sözlerini değiştirecek hiçbir kimse yoktur. Şüphesiz ki sana, Peygamberlerin haberlerinden bir kısmı geldi.

Ey Muhammed, bu kâfirlerin, seni yalanlamaları ve onlardan görmüş olduğun eziyetler seni üzmesin. Çünkü bu muameleler ilk defa sana yapılmış değildir. Senden önceki Peygamberler de yalanlanmışlardır. Onlar, ümmetlerinin kendilerini yalanlamalarına karşı sabırlı olmuş, metanet göstermişler ve bu yolda çeşitli eziyetler görmüşler, buna rağmen, kendilerine zaferimiz ulaşıncaya kadar davalarını, ısrarla devam ettirmekten geri durmamışlardır.

Allahın, Peygamberlerine vaadetmiş olduğu zaferi değiştirecek hiçbir kimse de yoktur. Allahın zaferi sana da ulaşacaktır. Önceki Peygamberlerin, ümmetleriyle olan kıssaları sana gelmiştir. Sen bunları bilmektesin. Kâfirler azaba uğratılmış, müminler ise kurtarılmışlardır.

وَإِن كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَن تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ
أَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُم بِآيَةٍ ۚ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَىٰ ۚ فَلَا
تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٣٥﴾

35- Eğer onların yüzçevirmeleri sana ağır geliyorsa ve onlara bir âyet getirmek için yere bir tünel kazmaya veya göğe bir merdiven kurmaya gücün yetiyorsa yap. Allah dileseydi onları, hidayette birleştirirdi. O halde sakın cahillerden olma.

Ey Muhammed, kâfirlerin senden yüz çevirmeleri, sana göndermiş olduğum şeyleri tasdik etmekten kaçınmaları, sana ağır geliyor, onların bu davranışları karşısında sabredemiyorsan ve onlara, kendilerini ikna edebilecek bir delil getirmek için yere bir tünel kazmaya veya göğe bir merdiven dayamaya gücün yetiyorsa bunu yap. Halbuki bunu yapamazsın. O halde, kâfirlerin böyle dav-

ranmaları sana ağır gelmesin. Eğer Allah dileseydi onların hepsini hidayette birleştirirdi. O halde sen, sakın cahillerden olma.

*Bu âyet-i kerime, kaderi inkâr eden, her şeyi kulun yaptığı iddia eden insanlara bir cevaptır. Zira, bu âyette, hidayete erme ve imana kavuşma sebeplerinin, tamamen kullara verilmediği beyan edilmektedir.

إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ ۘ وَالْمَوْتَىٰ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٣٦﴾

36- Dâveti ancak dinleyenler kabul ederler. Ölülere gelince, Allah onları diriltir. Sonra ona döndürülürler.

Ey Muhammed, şu inatçı kâfirlerin senden ve senin, Tevhid inancına davetinden yüzçevirmeleri sakın senin ağırına gitmesin. Çünkü senin yaptığın daveti ancak, Allahın, kulaklarını Hakkı işitmeye açtığı ve doğru yola tabi olmayı kendilerine kolaylaştırdığı kimseler dinleyip kabul ederler. Kafirler ise âdeta ölülere benzerler. Senin davetini kabul etmekten uzaktırlar. Allah onları diriltecek ve hepsi hesap vermek için huzuruna sevkedileceklerdir. Herkes yaptığının ne olduğunu görecektir.

وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ ۚ قُلْ إِنَّ اللَّهَ قَادِرٌ عَلَىٰ أَن يُنَزِّلَ آيَةً وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٧﴾

37- O kâfirler: "Ona rabbinden bir mucize indirilmeli değil miydi?" dediler. De ki: "Şüphesiz ki Allah, bir mucize indirmeye kadirdir. Fakat onların çoğu bunu bilmezler.

O gün Mekke kâfirleri: "Muhammede rabbi tarafından bir alâmet, bir mucize indirilseydi ya." dediler. Ey Muhammed, onlara de ki: "Allah, bir alâmet indirmeye elbette ki kadirdir. Fakat onların çoğu, alameti indirmenin neticesinin nereye varacağını bilmezler. Şayet bunu bilmiş olsalardı onu istemezlerdi.

*Allah Teâlâ, Furkan suresinin yedi ve sekizinci âyetlerinde, bu kâfirlerin, Allahtan, alâmet olarak ne idirmesini istediklerini beyan ederek buyurdu ki: "Kâfirler şöyle dediler: "Bu ne biçim Peygamber ki, yemek yiyor, çarşılarda geziyor." Kendisine bir Melek indirilip te onunla birlikte uyarıcı olsaydı

ya." Yahut kendisine bir hazine indirilse veya bir bahçesi olsa da ondan yese ya!..(10)

وَمَا مِن دَآبَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَالُكُم
مَّا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِن شَيْءٍ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ ﴿٣٨﴾

38- Yeryüzünde hareket eden hiçbir canlı varlık ve iki kanadıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki, sizin gibi birer topluluk olmasınlar. Biz, kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Sonra onlar hesap için rablerinin huzurunda toplanacaklardır.

Ey insanlar, yeryüzünde hareket eden, küçük büyük, hiçbir canlı varlık, iki kanadıyla havada uçan hiçbir kuş yoktur ki onlar da sizin gibi birert opluluk olmasınlar. Biz, bunlardan herhangi birini levh-i Mahfuzda tesbit etme hususunda herhangi bir eksiklik bırakmadık. Bütün varlıklar yok olduktan sonra tekrar rablerinin huzurunda bir araya toplanacaklardır.

*Evet, bütün varlıkların rabbi olan yüce mevla, bütün canlı varlıkların yaptıklarını tesbit etmekte, hatta onların hareketlerini ve davranışlarını levh-i Mahfuzda zapt altına almaktadır. Hesaba çekme yurdu olan âhirette bunları bir araya toplayıp, dünyada yaptıklarının karşılığını verecektir.

Âyet-i kerimede zikredilen ve sonra onlar "Rablerinin huzurunda toplanacaklardır" diye tercüme edilen (ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ) cümlesi, Abdullah b. Abbas ve Dehhak tarafından "Sonra onlar, öldürülüp, rableri huzurunda bir araya getirileceklerdir." şeklinde izah edilmiş, diğer bazı âlimler tarafından ise "Onlar, kıyamet gününde diriltilip rableri huzurunda bir araya getirileceklerdir."şeklinde izah edilmiştir.

Bu hususta Ebu Hüreyre diyor ki: "Allah, kıyamet gününde hayvanları, kuşları ve bütün yaratıkları bir araya toplayacaktır. O gün Allahın adaleti öyle bir dereceye ulaşacaktır ki, boynuzsuz hayvanların hakkını boynuzlu olanlardan alacak ve buyuracaktır ki: "Hepiniz toprak olun." İşte bu nedenle kafir olan insan "Keşke ben de toprak olsaydım" diyecektir.

Resulullah (s.a.v.) efendimiz buyuruyor ki:

---

10 Furkan suresi, âyet: 7, 8.

قال رسول الله (ﷺ) لتؤدن الحقوق الى أهلها يوم القيامة حتى يقتص للشاة الجماء من الشاة القرناء تنطحها.

"Sizler, kıyamet gününde hakları, mutlaka sahiplerine vereceksiniz. Öyleki boynuzsuz koyunun, kendisini boynuzlayan boynuzlu koyundan hakkı alınacaktır."(11)

قال رسول الله (ﷺ) الا والذى نفسى بيده ليختمصن كل شيء يوم القيامة حتى الشاتان فيما انتطحتا.

"Nefsim, kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki, kıyamet gününde herşey birbirinden şikâyetçi olacaktır. Öyleki, iki koyun dahi birbirlerini boynuzlamaktan şikayet edeceklerdir."(12)

"Ebu Zer diyor ki:

عن أبى ذر فذكر معناه ان رسول الله (ﷺ) رأى شاتين تنتطحان فقال يا أبا ذر هل تدرى فيم تنتطحان قال لا قال لكن الله يدرى وسيقضى بينهما.

"Resûlullah (s.a.v.), birbirleriyle boynuzlaşan iki koyun gördü ve bana "Ey Eba Zer, bunların niçin boynuzlaştıklarını biliyor musun?" dedi, "Hayır" dedim. Resulullah (s.a.v.) "Fakat Allah biliyor ve aralarında hüküm verecektir." buyurdu.(13)

Hayvanlar için bunu yapan rabbimiz, biz insanların amellerini hiç zayi edip onları muhafaza altına almayı ihmal eder mi? Bizi, âhirette cezalandırma veya mükafatlandırmayı terkeder mi? "Halbuki o, biz insanları, diğer hayvanlara vermediği akıl, anlayış ve idrak özellikleriyle yaratmıştır.

---

11 Ahmed b. Hanbel, MÜsned, c. 2, s. 235, 301

12 Ahmed b. Hanbel, Müsned c. 2, s. 390, c. 3, s. 29

13 Ahmed b. Hanbel, Müsned c. 5, s. 162

Bu hususta Hud suresinin altıncı âyetinde şöyle buyurmaktadır: "Yeryüzünde hiçbir canlı varlık yoktur ki, rızkı Allaha ait olmasın. Allah, her canlının, hayatta iken yerleştiği, ölümden sonra da konulacağı yeri bilir. Hepsi apaçık bir kitapta kayıtlıdır."

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا صُمٌّ وَبُكْمٌ فِي الظُّلُمَاتِ مَنْ يَشَإِ اللَّهُ يُضْلِلْهُ
وَمَنْ يَشَأْ يَجْعَلْهُ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٣٩﴾

39- Âyetlerimizi yalanlayanlar, karanlıklarda kalmış sağır ve dilsizlerir. Allah kimi dilerse onu saptırır. Kimi de dilerse onu doğru yola koyar.

Âyetlerimizi yalanlayanlar, cehalet ve anlayışsızlık bakımından, karanlıklar içinde kalmış olan sağır ve dilsize benzerler. Hem sağır hem dilsiz hem de karanlıklar içinde kalan böyle bir insan, doğru yolu nasıl bulabilir? Allah, kimi imandan saptırmayı dilerse onu saptırır. Kimi de hidayete ulaştırmayı dilerse onu, doğru yol olan İslama sevkeder. O, yarattıkları üzerinde mutlak tasarruf sahibidir.

قُلْ أَرَأَيْتَكُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ أَوْ أَتَتْكُمُ السَّاعَةُ أَغَيْرَ اللَّهِ تَدْعُونَ
إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٠﴾

40- De ki: "Söyleyin bana, Allahın azabı size erişse veya kıyamet vakti size gelse Allahtan başkasına mı yalvarırsınız? Eğer sözünde doğru kimselerseniz cevap verin.

Ey Muhammed, o müşriklere de ki: "Söyleyin bana, şayet size Allahın azabı gelecek veya hesap vermek için dirilip kabirlerinizden kalkacağınız kıyamet günü gelip çatacak olsa, bu felaketlerin, üzerinizden kaldırılması için Allahtan başkasının yardımını mı dilersiniz? Eğer sizler, ilahlarınızın fayda veya zarar vermeye kadir oldukları iddianızda doğru iseniz cevap verin bana.

بَلْ إِيَّاهُ تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِنْ شَاءَ وَتَنْسَوْنَ مَا تُشْرِكُونَ ﴿٤١﴾

41- Hayır, (sıkıntı zamanınızda) sadece Allaha yalvarırsınız. O dilerse yalvardığınız şeyi giderir. Siz de koştuğunuz ortakları unutursunuz.

Hayır, Allahtan başkalarına değil, bu sıkıntılı anlarda bilakis Allaha yalvarırsınız. O da sizden sıkıntıyı gidermeyi dilerse duanızı kabul edip onu sizden kaldırır. Çünkü o her şeye kadir olandır. Ve herşeyin sahibidir. Bu durumda sizler artık, Allaha ortak koştuğunuz şeyleri unutursunuz.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِّن قَبْلِكَ فَأَخَذْنَاهُم بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ ﴿٤٢﴾

42- Şüphesiz ki senden önceki ümmetlere de Peygamberler gönderdik. Yalvarmaları için onları sıkıntı ve zararlara uğrattık.

Ey Muhammed, şüphesiz ki senden önceki ümmetlere de Peygamberler gönderdik. Onlara da emir ve yasaklar koyduk. Onlar, Peygamberlerimizi yalanlayıp emir ve yasaklarımıza karşı geldiler. Biz de onları, sıkıntı, fakirlik, hastalık ve zararlara uğratarak imtihan ettik. Belki yaptıklarından vaz geçip bana yalvarırlar ve sadece bana kulluk ederler diye.

فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُم بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلَٰكِن قَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾

43- Onlara azabımız geldiği zaman yalvarmalı değillermiydi? Fakat kalbleri katılaştı ve Şytan, yaptıklarını kendilerine güzel gösterdi.

Onlara azabımız geldiği zaman, onu kendilerinden kaldırmamız için rablerine yalvarmalı ve ona boyun eğerek itaat etmeli değil miydiler? Fakat tam aksine onların kalbleri katılaştı. Allahın cezalandırmasını küçümseyerek ve azabını hafife alarak Peygamberleri yalanlamaya devam ettiler. Şeytan, Allahın sevmediği, onların yaptıkları bu işleri kendilerine süslü gösterdi.

فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّىٰ إِذَا فَرِحُوا

بِمَآ أُوتُوٓا۟ أَخَذْنَٰهُم بَغْتَةً فَإِذَا هُم مُّبْلِسُونَ ﴿٤٤﴾

44- Kendilerine hatırlatılanları unuttuklarında onlara herşeyin kapısını açtık. Nihayet kendilerine verilen o nimetlerle sevinip zevke dalınca onları azabımızla ansızın yakalayıverdik. Hemen ümitsizliğe kapılıp şaşkına döndüler.

Peygamberlerimiz vasıtasıyla kendilerine hatırlatılan emirlerimizle amel etmeyi unutunca biz önce herşeyin kapısını onlara açtık. fakirlik yerine bol geçim, hastalıklar yerine sağlam beden ve sıkıntılar yerine rahatlık verdik. Nihayet, kendilerine verilen o nimetlerle sevinip zevke dalınca onları azabımızla ansızın yakalayıverdik. Onlar da ümitsizliğe kapılıp şaşkına döndüler. Yaptıklarına pişman oldular.

Ukbe b. Âmir diyor ki:

عن عقبة بن عامر عن النبى (ﷺ) قال إذا رأيت الله يعطى العبد من الدنيا على معاصيه ما يحب فانما هو استدراج ثم تلا رسول الله (ﷺ) فلما نسوا ما ذكروا به فتحنا عليهم أبواب كل شىء حتى إذا فرحوا بما أوتوا أخذناهم بغتة فإذاهم مبلسون.

"Resûlullah (s.a.v.) "Kulun günah işlemesine rağmen Allahın, dünya nimetlerinden o kulun sevdiği şeyleri ona verdiğini gördüğün zaman, bil ki bu, Allah tarafından onun için bir oyalamadır" buyurdu ve sonra bu âyeti okudu.[14]

فَقُطِعَ دَابِرُ ٱلْقَوْمِ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ ۚ وَٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٤٥﴾

45- Böylece zulmeden kavmin kökü kesildi. Âlemlerin rabbi olan Allaha hamdolsun.

Rablerinin emrine karşı gelen, kendilerine gönderilen Peygamberlere karşı gelen ve yalanlayan ve böylece zalim olan topluluklara, Allahın azabı gelince kökleri kesildi. Ve yok olup gittiler. Şımaran kâfirleri yok eden ve kendisine ita-

14 Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. 4, s. 145

at edenleri onların şerrinden kurtaran Allaha hamdolsun.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ اللَّهُ سَمْعَكُمْ وَأَبْصَارَكُمْ وَخَتَمَ عَلَىٰ قُلُوبِكُمْ مَنْ إِلَٰهٌ غَيْرُ اللَّهِ
يَأْتِيكُمْ بِهِ ۗ انْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ ﴿٤٦﴾

46- Ey Muhammed, de ki: "Söyleyin bana, eğer Allah, kulağınızı, gözlerinizi alırsa ve kalblerinizi mühürlerse, Allahtan başka onu size getirecek ilah kimdir? Bak, âyetleri nasıl açıklıyoruz? Sonra onlar, nasıl yüzçeviriyorlar?

Bu âyet-i kerime, Peygamber efendimize, kâfirlere karşı nasıl ikna edici deliller ileri sürmesi gerektiğini öğretmekte, bu inkârcıların putlaştırdıkları diğer şeylerin, herhangi bir iş yapmaktan âciz olduklarını beyan etmekte, bunlara tapanların, akıllarını kullandıkları takdirde, kendilerine çeşitli duyu organlarını bahşeden rablerine derhal teslim olmaları gerektiğini anlatmaktadır.

قُلْ أَرَأَيْتَكُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ بَغْتَةً أَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلَكُ إِلَّا الْقَوْمُ
الظَّالِمُونَ ﴿٤٧﴾

47- De ki: "Söyleyin bana, eğer size Allah tarafından ansızın veya açıkça bir azap gelirse, zalim bir kavimden başkası mı helak olur?

Ey Muhammed, şu yalanlayanlara de ki: "Söyleyin bana, eğer size Allahın bir azabı ve cezası ansızın veya göz göre göre açıkça gelecek olsa, zalim olan topluluk dışında kim helak olacaktır?

*Evet, zalimler helak olacak, Müminler ise güven içinde olacaklardır. Nitekim Allah teala diğer bir âyette şöyle buyurmaktadır: "İman edenler ve imanlarını zulümle karıştırmayanlar, işte emniyet içinde olma, onların hakkıdır. Onlar doğru yoldadır."[15]

وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ ۖ فَمَنْ آمَنَ وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ

15 En'am suresi, âyet: 82

عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٤٨﴾

48- Biz Peygamberleri ancak müjdeleyenler ve uyarıcılar olarak göndeririz. Kim iman eder ve kendini düzeltirse onlara korku yoktur. Onlar, üzülmezler de.

Biz Peygamberleri ancak, Allahın mümin kullarını hayırlı şeylerle müjdeleyenler ve kâfirleri de, Allahın cezalandırmasıyla uyarıcılar olarak göndeririz. Kim, Peygamberlerimize iman eder ve dünyada salih ameller işleyerek kendini düzeltirse, onlar için geleçekten bir korku yoktur, geçmiş amellerinden dolayı da bir üzüntü yoktur.

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا يَمَسُّهُمُ الْعَذَابُ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٤٩﴾

49- Âyetlerimizi yalanlayanlara ise, doğru yoldan çıkmaları sebebiyle azap dokunacaktır.

*Evet, ilahi kanun böyledir. Gönderilen Peygamberleri ve onlara indirilen kitaplaları yalanlayan her ümmet, çeşitli cezalara çarptırılmıştır. Nuh, Âd ve Semud kavimleri bunlara misaldir.

قُلْ لَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي
مَلَكٌ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ ۚ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ
أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ ﴿٥٠﴾

50- Ey Muhammed, de ki: "Size, "Allahın hazineleri benim yanımdadır" demiyorum. Gaybı da bilmiyorum. Ve size, "Ben bir Meleğim" de demiyorum. Ben, sadece bana vahyolunana tâbi oluyorum. De ki: "Kör ile gören bir olur mu? Hiç düşünmez misiniz?

Ey Muhammed, de ki: "Ben size "Allahın hazineleri benim elimdedir. Onlarda dilediğim gibi tasarruf ederim." demiyorum. Gaybı bildiğimi de söyle-

miyorum. Çünkü gaybı bilmek ancak Allaha aittir. Ben gaybdan ancak Allahın bana bildirdiğini bilirim. Ben sizlere bir Melek olduğumu da iddia etmiyorum. Çünkü ben de sizin gibi bir insanım. Ancak bana Allah katından vahiy geliyor. Ben sadece bana vahyolunana tâbi oluyorum. Ondan asla ayrılmam."

Ey Muhammed, yine de ki: "Hiç, hakkı görmeyen kör ile hakkı görüp ona uyan kimse bir olur mu? Size açıkladığım bu hususları hiç düşünmez misiniz? Düşünün ki söylediklerimin doğru olduğunu anlayasınız.

*Allah Teâlâ, Ra'd suresinin dokuzuncu âyetinde aynı konuya işaret ederek buyuruyor ki: "Ey Peygamber, rabbin tarafından sana indirilenin gerçek olduğunu bilenle, doğruyu görmeyen kör bir olur mu? Bunu ancak akıl sahipleri idrak ederler."

وَأَنذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَن يُحْشَرُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُم مِّن دُونِهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ لَّعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٥١﴾

51- Rablerinin huzurunda toplanacaklarından korkanları Kur'anla uyar. Onlar için Allahtan başka ne bir dost ne de bir şefaatçi vardır. Gerekir ki Allahtan korkarlar.

Ey Muhammed, sen bu Kur'an'la, Allahın vaad ve tehdidine iman eden, bu itibarla rablerinin huzurunda toplanarak hesap vereceklerinden korkanları uyar. Onların, Allahtan başka ne kendilerine yardım edecek dostları ne de kendilerini Allahın azabından kurtaracak bir şefaatçileri vardır. İşte bunları Kur'anla uyar ki Allahtan korksunlar. Rablerine itaat edip ona karşı gelmekten sakınsınlar.

وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُم بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِم مِّن شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِم مِّن شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٥٢﴾

52- Sırf Allahın rızasını dileyerek, sabah akşam rablerine dua edenleri huzurundan kovma. Onların hesabından sen sorumlu değilsin. Onlar

da senin hesabından sorumlu değiller ki, onları kovasın da zalimlerden olasın.

Müfessirler, bu âyet-i kerimenin, bir kısım güçsüz, mustaz'af müslümanlar hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir. Müşrikler, Resulullaha: "Sen bunları yanından kovarsan sana gider geliriz, meclisinde bulunuruz" demişler ve bunun üzerine bu âyet nazil olmuştur.

Abdullah b. Mes'ud diyor ki:

عن ابن مسعود قال مر الملا من قريش على رسول الله (ﷺ) وعنده خباب وصهيب وبلال وعمار قالوا يا محمد أرضيت بهؤلاء فنزل فيهم القرآن وانذر به الذين يخافون أن يحشروا الى ربهم الى قوله والله أعلم بالظالمين.

Kureyş'in ileri gelenleri Resulullahın yanına uğradılar. Onun yanında, Habbab b. Eret, Süheyb-i Rumi, Bilal-i Habeşi, Ammar b. Yâsir ve benzeri mustaz'aflar bulunuyordu. Bu ileri gelen Kureyşliler dediler ki "Ey Muhammed, kavmini bırakıp ta bunlarla birlikte olmaya mı razı oldun?" İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu.(15a)

Habbab b. Eret'de bu âyetin izahında diyor ki: "Akra b. Hâbis et-Temimî ve Uyeyne b. Hısn el-Fezari, Resulullaha geldiler. Onun, Bilal, Süheyb, Ammar ve Habbab gibi, müminlerin mustaz'aflarının yanında oturduğunu gördüler. Bunları küçümsediler ve Resulullaha dediler ki: Biz, senin bize, Arapların üstünlüğümüzü görecekleri belli bir toplantı yeri yapmanı istiyoruz. Zira sana Arapların heyetleri geliyorlar. Biz, Arapların, bizleri bu kölelerle beraber görmelerinden utanırız. Biz, senin yanına gelince sen bunları yanından kaldır. Biz, işimizi bitirdikten sonra, sen dilersen bunlarla birlikte otur." Resulullah onlara "Evet" dedi. Onlar da "Sen bu hususta bize bir yazı yaz" dediler. Resulullah da yazı yazacak bir kağıt ile Hz. Ali'yi çağırdı. Biz bir kenarda otururken Cebrail (a.s.) işte bu âyeti ve bundan sonra gelen iki âyeti indirdi. Bunun üzerine Resulullah (s.a.v.) kağıdı elinden attı. Sonra bizi çağırdı. Biz onun yanına vardık. O şöyle diyordu: "Selam olsun size, Rabbiniz, merhamet etmeyi üzerine yazmıştır." Bundan sonra biz, Resulullah ile birlikte oturuyorduk. Resulullah kalkmak istidediğinde kalkıp gidiyor ve bizi orada bırakıyordu. Bunun üzerine de: "Ey Muhammed, rablerinin rızasını dileyerek sabah akşam ona ibadet edenlerle birlikte dur, sabret sakın dünya hayatının ziynetine kapılıp gözünü onlardan ayırma... âyeti nâzil oldu.(16) Bundan sonra artık Resulullah (s.a.v.) bizimle birlikte

15a Ahmed b. HAnbel, Müsned, c. 1, s. 420

16 Kehf suresi, 18/28

oturuyordu. Onun kalkma zamanı gelince biz kalkıyorduk ve onu bırakıyorduk ki o da kalksın."

İkrime de diyor ki: "Utbe b. Rebia, Şeybe b. Rebia, Mut'im b. Adiy, Haris b. Nevfel, Kureze b. Abd, Amr b. Nevfel, Abd-i Menaf oğullarından, kâfirlerin ileri gelenleriyle birlikte Ebu Talibe geldiler ve dediler ki: "Ey Ebu Talib, eğer kardeşinin oğlu, yanından kölelerimizi ve işçilerimizi kovarsa, bu bizim için daha hoş olur. Bizim ona itaat etmemize ona tabi olmamıza ve onu tasdik etmemize daha fazla yardımcı olur" Bunun üzerine Ebu Talip, Resulullah'a geldi ve konuşulanları ona anlattı. Ömer b. el-Hattab da dedi ki: "Sen bunu yapsan da baksak ne istiyorlar. Sözlerinde ne kadar durabilecekler." Bunun üzerine Allah teala "Ey Muhammed, rablerinin huzurunda toplanacaklarından korkanları Kur'anla uyar. Onlar için Allahtan başka ne bir dost ne de bir şefaatçi vardır. Gerekir ki Allahtan korkarlar." "Sırf Allahın rızasını dileyerek sabah akşam, rablerine dua edenleri huzurundan kovma, onların hesabından sen sorumlu değilsin. Onlar da senin hesabından sorumlu değillerdir ki, onları kovasın da zalimlerden olasın. "Neticede Allah, aramızdan bunlara mı lütufta bulundu." desinler diye onları birbirleriyle böyle imtihan ettik. Allah, şükredenleri daha iyi bilen değil midir?" âyetlerini indirdi.

İkrime diyor ki: Orada bulunanlar Bilal, Ammar b. Yasir, Huzeyfe'nin azadlı kölesi Salim, Useyd'in kölesi Subeyh gibi kimselerdi. Abdullah b. Mes'ud, Mikdat b. Amr, Mes'ud b. Kari, Vâkıd b. Abdullah el-Hanzeli, Amr b. Abd-i Amr, Zuşşimaleyn, Mersed b. Ebu Mersed, Ebu Mersed ve benzeri, antlaşma ile Kureyş'in yanında yaşayan kimseler de bulunuyordu. İşte Kureyş'in ileri gelen kâfirleri, efendileri ve andlaşma yapanları hakkında "Biz onları birbirleriyle böyle imtihan ederiz ki onlar "Allah içimizden bunlara mı lütufta bulundu? desinler, âyeti nazil oldu. Âyet nazil olunca Ömer geldi. Söylediklerinden dolayı özür diledi. Bunun üzerine de "Âyetlerimize iman edenler sana geldikleri zaman onlara şöyle de "Selam olsun size, sizden bilmeyerek bir kötülük işleyip te sonra tevbe edip nefsini ıslah eden kimseye, "Rabbiniz merhamet etmeyi üzerine almıştır. Çünkü o, çok affeden ve çok merhamet edendir" âyeti nazil oldu.

Âyet-i kerimede "Sırf Allah'ın rızasını dileyerek, sabah akşam, rablerine dua edenleri huzurundan kovma... buyurulmaktadır.

Müfessirler, bu âyette, mü'minlerin, sırf Allah rızası için yapmış oldukları duadan neyin kastedildiği hususunda çeşitli görüşler zikretmişlerdir.

a) Abdullah b. Abbas, Mücahid, Hasan-ı Basri, Katade, Abdullah b. Ömer, Abdurrahman b. Ebi Amre ve İbrahim en-Nehai ve Amir eş-Şa'biye göre buradaki dua'dan maksat, beş vakit namazdır. Müşrikler, namazlarını kılan mü-

minlerin kovulmalarını istemişler, bunun üzerine de bu âyet nazil olmuştur.

b) Abdullah b. Abbas'tan nakledilen diğer bir görüşe göre buradaki duadan maksat, namaz kılmaktır. Ancak müşrikler, namaz kılan bu müslümanların, Resulullahın meclisinden kovulmalarını değil, namazda arka safta durdurulmalarını istemişlerdir. Bunun üzerine bu âyet nazil olmuştur.

c) İbrahim en-Nehai ve Mensur'a göre ise burada zikredilen duadan maksat, müminlerin, Allahı zikretmeleridir.

d) Ebu Cafer'e göre ise, Kur'an öğrenmeleri ve onu okumalarıdır.

e) Dehhak'a göre ise rablerine ibadet etmeleridir.

Taberi, âyet-i kerimenin genel ifadesinin, bütün bu görüşleri kapsar mahiyette olduğunu söylemiştir. Zira Allah'a dua etmek olduğunu söylemiştir. Zira allah'a dua etek bazan lisanen olur ki bu da ona dua etme ve onu zikretmeyi ihtiva etmektedir. Bazan da vücudun diğer azalarıyla olur ki, bu da, farz namazları ifa etme ve diğer nafile ibadetleri de kapsamaktadır.

Bu konuda başka bir âyet-i kerimede de şöyle buyuruluyor: "Ey Muhammed, rablerinin rızasını dileyerek sabah akşam-ona ibadet edenlerle birlikte kendini tut. Sabret. Sakın dünya hayatının aldatıcı ziynetine kapılıp gözünü ashabından ayırma. Kötülük yapacağını bildiğimiz için, kalbini, bizi anmaktan uzaklaştırdığımız, arzularının kölesi olmuş, işi gücü haddi aşmak olan kimseye sakın uyma."(17)

وَكَذَٰلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لِّيَقُولُوٓا۟ أَهَٰٓؤُلَآءِ مَنَّ ٱللَّهُ عَلَيْهِم مِّنۢ بَيْنِنَآ ۗ أَلَيْسَ ٱللَّهُ بِأَعْلَمَ بِٱلشَّٰكِرِينَ ﴿٥٣﴾

53- Neticede, "Allah aramızda bunlara mı lütufta bulundu?" desinler diye onları birbirleriyle böyle imtihan ettik. Allah, şükredenleri daha iyi bilen değil midir?

İşte biz, insanların bir kısmını zenginleştirip diğerlerini fakirleştirerek, bir kısmını güçlendirip diğerlerini zayıf bırakarak, bazılarını aziz kılıp, diğerlerini zelil düşürerek, bazılarını hidayete erdirip diğerlerini sapıklığa düşürerek birbirleriyle imtihan ederiz ki, kimin ne olduğu belli olsun ve Allahın, sapıtıp Hakka karşı gözlerini kör ettiği kişiler, fakir, zayıf fakat Hidayete ermiş olanlara: "Aramızdan Allah bunlara mı lütufda bulundu?" desinler. Böylece onları tanımış olasınız.

17 Kehf suresi, âyet: 28

وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَىٰ
نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ أَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُ
غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥٤﴾

54- Âyetlerimize iman edenler, sana geldikleri zaman onlara şöyle de: "Selam olsun size. Sizden, bilmeyerek bir kötülük işleyip te sonra tevbe edip nefsini ıslah eden kimseye, rabbiniz merhamet etmeyi üzerine almıştır. Çünkü o çok affeden ve çok merhamet edendir."

Ey Muhammed, sana, âyetlerimize iman edip, delillerimizi kabul edenler gelir de daha önce işlemiş oldukları günahları hususunda senin yol göstermeni isterlerse sakın onları ümitsizliğe düşürme. Ve onlara de ki: "Allahın selamı sizin üzerinize olsun. Rabbiniz, yarattıklarına karşı merhametli davranmayı kendisine yazmıştır. Sizden kim günah işler sonra da günahından tevbe edip amellerini düzeltirse şüphesiz ki Allah, tevbe edenleri affeden ve kullarına merhametli davranandır.

وَكَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٥٥﴾

55- Suçluların tuttuğu yol açığa çıksın diye, âyetleri işte böyle genişçe açıklarız.

Ey Muhammed, putlara tapan müşrikler hakkındaki delillerimizi buraya kadar açıkladığımız gibi, bundan sonra da, inkârcıların inkâr ettikleri her hak hususundaki delillerimizi açıklayacağız. Böylece suçluların gittiği yol açıkça ortaya çıkmış olsun.

قُلْ إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ ۖ قُلْ لَا أَتَّبِعُ أَهْوَاءَكُمْ
قَدْ ضَلَلْتُ إِذًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُهْتَدِينَ ﴿٥٦﴾

56- Ey Muhammed, de ki: "Ben sizin, Allahtan başka taptıklarınıza ibadet etmekten men olundum" Ve de ki: "Sizin, heva ve heveslerinize uyacak değilim. Aksi takdirde sapıklığa düşmüş olurum. Ve hidayete erenlerden olmamış olurum."

Ey Muhammed, seni, kendi bâtıl dinlerine uymaya davet eden müşrik ve putperestlere ki: "Ben sizin, Allahtan başka ilah olduklarını iddia ettiğiniz şeylere tapmaktan men olundum. Yine de ki: "Ben bu hususta sizin davetinize asla uymayacağım. "Aksi takdirde sizin gibi sapıklar olur ve hidayete erişemeyenlerden olurum."

قُلْ إِنِّي عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي وَكَذَّبْتُم بِهِ ۚ مَا عِندِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ ۚ
إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ ۖ يَقُصُّ الْحَقَّ ۖ وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ ﴿٥٧﴾

57- De ki: "Ben, rabbimden gönderilen apaçık bir delile dayanmaktayım." Siz ise onu yalanladınız. Acele istediğiniz şey de benim elimde değildir. Hüküm ancak Allahındır. O, hakkı haber verir. O, hükmedenlerin en hayırlısıdır.

Ey Muhammed, de ki: "Ben, rabbimden gönderilen açık bir delile dayanmaktayım. Siz ise rabbimi ve onun tarafından gönderilen hakkı yalanladınız. Sizin, "Eğer sözünde doğru isen hemen Allahın azabını getir" diye acele olarak istediğiniz azap benim elimde değildir. Benim buna gücüm yetmez. Hüküm Allahındır. Dilerse azabı acele gönderir, dilerse onu erteler. O, hakkı haber verir. O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır.

*Allah teala, Ankebut Suresinin elli üç ve elli dördüncü âyetlerinde, kâfirlerin, Hz. Muhammed (s.a.v.)'den kendilerini korkuttuğu azabı hemen getirmesini istemelerini ve bu azabın hemen gelmemesinin hikmet ve sebeplerini beyan ederek buyuruyor ki: "Onlar senden, azabın acele indirilmesini istiyorlar. Eğer tayin edilen bir ecel olmasaydı azap onlara gelmişti. Şüphesiz ki azap onlara, hiç haberleri olmadan, ansızın geliverecektir." "Senden azabın bir an önce inmesini istiyorlar. Eğer tayin edilen bir ecel olmasaydı azap onlara gelmişti. Şüphesiz ki azap onlara, hiç haberleri olmadan, ansızın geliverecektir." "Senden azabın bir an önce inmesini istiyorlar. Halbuki cehennem, kâfirleri çepeçevre kuşatacaktır."

قُل لَّوْ أَنَّ عِندِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ لَقُضِيَ الْأَمْرُ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ

وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِالظَّالِمِينَ ﴿٥٨﴾

58- De ki: "Eğer acele istediğiniz şey benim elimde olsaydı, sizinle benim aramızdaki iş bitmiş olurdu." Allah, zalimleri daha iyi bilir.

Ey Muhammed, de ki: "Sizin, acele gelmesini istediğiniz azap benim elimde olsaydı onu hemen getirirdim. Ve aramızda mesele kalmazdı. Fakat o, Allahın elindedir. O, zalimleri çok iyi bilmektedir. Azap edilme zamanı gelince azabını onlara gönderecektir.

وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ
وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ
وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٥٩﴾

59- Gaybın anahtarları Allahın katındadır. Onları ancak o bilir. O, karada ve denizde olanları bilir. Düşen hiçbir yaprak dahi yoktur ki, Allah onu bilmesin. Yerin karanlıklarında olan her tane, kuru ve yaş, her şey, mutlaka apaçık bir kitapta kayıtlıdır.

Yaratıkların bilmediği gayb bilgileri,Allah'ın katındadır. Gaybı bilmek, Allahın, kendisine mahsus kıldığı konulardandır. Bunu ondan başka kimse bilemez. Allah, karada ve denizde olan her şeyi bilir. Hiçbir şey ona gizli değildir. Hiç bir yaprak yoktur ki düşsün de Allah onu bilmiş olmasın. Yeryüzünün karanlıklarında hiçbir tane, yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki levh-i Mahfuzda yazılmış ve tesbit edilmiş olmasın.

Resulullah (s.a.v.) efendimiz buyuruyor ki:

أَنَّ رَسُولَ اللهِ (ﷺ) قَالَ مَفَاتِيحُ الْغَيْبِ خَمْسٌ إِنَّ اللهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ.

"Gaybın anahtarları şu âyette zikredilen beş hususdur. (Bunları Allahtan başka kimse bilemez). "Kıyametin ne zaman kopacağına dair bilgi ancak Allah katındadır. Yağmuru o indirir. Rahimlerde olanı o bilir. Hiçbir kimse yarın ne kazanacağını bilmez. Hiçbir kimse nerede öleceğini de bilmez. Şüphesiz ki Allah, herşeyi çok iyi bilendir, herşeyden haberdardır."(18) (19)

وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُم بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُم بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضَىٰ أَجَلٌ مُّسَمًّى ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٦٠﴾

60- Geceleyin sizi öldürür gibi uyutan, gündüzün ne elde ettiğinizi bilen O'dur. Sonra tayin edilen vâdenin tamamlanması için sizi gündüzün diriltir gibi uyandırır. Sonra dönüşünüz yine onadır. Nihayet o, yaptıklarınızı size haber verecektir.

*Bu âyet-i kerime, Allahın, insanları öldürdükten sonra onları tekrar diriltmeye kadir olduğunu inkâr eden kâfirlere bir cevap mahiyetindedir. Çünkü insanlar uyurken onların bedenlerinden ruhlarını alıp uyandıklarında tekrar iade eden Allah, onların eceli geldiğinde bedenlerinden canlarını alıp onları tamamen öldürdükten sonra tekrar diriltip canlarını iade edeceğine kadir olduğunu göstermektedir.

وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ ﴿٦١﴾

61- O, kulları üzerinde kahredici güce sahiptir. Size koruyucu Melekler gönderir. Nihayet sizden birine ölüm geldiği zaman elçilerimiz onun canını alırlar. Ve hiçbir eksiklik yapmazlar.

Allah, yarattığı kulları üzerinde mutlak bir güce sahiptir. Kudretiyle onlara galiptir. Müşriklerin putları gibi zelil ve âciz değildir. Allah, sizlerin üzerine gece gündüz sizi katibeden, yaptığınız amelleri tesbit edip muhafaza eden Melekler gönderir. Sizden birinin eceli geldiği zaman da ruhları almakla mükellef

---

18 Lokman suresi, âyet: 34

19 Buhari, K. Tefsir el-Kur'an sure 6, bab: 1, sure 31 bab: 2

olan Meleklerimiz onların canlarını alarak öldürür ve vazifelerinde kusur etmezler.

*Allah teala, yaratmış olduğu kullarını başıboş bırakmayıp herbirinin yaptığı amelleri tesbit eden Melekler vazifelendirmiştir. Muhtelif âyetler bu Meleklerden bahsetmektedir. Onlardan bazılarında şöyle buyurulmaktadır:,

"İnsanı önünden ve arkasından takibeden ve Allahın emriyle onu koruyan Melekler vardır..."(20)

"Onun (İnsanın) sağında ve solunda oturan iki alıcı Melek, yaptıklarını kaydetmektedir."(21)

Abdullah b. Abbas diyor ki: "Ölüm meleğinin, diğer meleklerden çeşitli yardımcıları vardır."

ثُمَّ رُدُّوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ مَوْلَىٰهُمُ ٱلْحَقِّ ۚ أَلَا لَهُ ٱلْحُكْمُ وَهُوَ أَسْرَعُ ٱلْحَٰسِبِينَ ﴿٦٢﴾

62- Sonra Hak olan Mevlaları Allaha döndürülürler. Doğrusu, hüküm yalnız onundur. O, hesap görenlerin en süratlisidir.

Bütün yaratıklar öldürüldükten sonra, kıyamet gününde tekrar diriltilip Allahın huzuruna sevkedilecekler, Allah da onları adaletiyle en hızlı bir şekilde hesaba çekecektir.

قُلْ مَن يُنَجِّيكُم مِّن ظُلُمَٰتِ ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ تَدْعُونَهُۥ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً لَّئِنْ أَنجَىٰنَا مِنْ هَٰذِهِۦ لَنَكُونَنَّ مِنَ ٱلشَّٰكِرِينَ ﴿٦٣﴾

63- De ki: Eğer bizi bu sıkıntıdan kurtarırsan, yemin olsun ki bizler mutlaka şükredenler olacağız." diye rabbinize boyun eğerek gizli ve âşikâr yalvarırken, sizi, kara ve denizin karanlıklarından kim kurtarır?

*Allah teala bu âyet-i celilede, yeryüzünün veya denizin korkunç karanlık yerlerine düşen insanların, herşeyden ümidi kesilip ancak Allaha döndüklerini beyan etmekte, benzeri diğer âyetlerde de, Allahın, kendilerini bu sıkıntılar-

20 Ra'd suresi, âyet: 11
21 Kaf suresi, âyet: 17

dan kurtarmasından sonra da yine eski azgınlıklarına döndüklerini açıklamaktadır. Bu âyetlerde buyurulmaktadır ki:

"Denizde herhangi bir tehlikeye maruz kaldığınızda, Allahtan başka, yardımını istediğiniz bütün putlar hatırınızdan silinir gider. Allah sizi tehlikeden kurtarıp karaya çıkarınca da yüzçeviririsiniz. Zaten insanoğlu nankördür."(23)

"Sizi karada ve denizde yürüten Allahtır. Bulunduğunuz gemi, içindekileri tatlı bir rüzgarla muntazam götürürken ve yolcular da neşeli iken bir fırtına çıkarak onlara her taraftan dalgalar gelip çepeçevre kuşatıldıklarını anlayınca dini sadece Allaha tahsis ederler. Ve ona şöyle dua ederler: "Yemin olsun ki sen bizi bu durumdan kurtarırsan şükredenlerden oluruz." Allah onları kurtarınca da hemen yeryüzünde haksız yere azgınlık ederler. "Ey İnsanlar, azgınlığınız ancak kendinizedir. İstediğiniz şey, dünya hayatının geçimiğidir. Sonra dönüşünüz bizedir. Yaptıklarınızı size haber vereceğim."(24)

قُلِ اللَّهُ يُنَجِّيكُمْ مِنْهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ أَنْتُمْ تُشْرِكُونَ ﴿٦٤﴾

64- Ey Muhammed, de ki: "Sizi ondan ve bütün sıkıntılardan Allah kurtarır. Sonra da siz ona ortak koşarsınız."

Ey Muhammed, de ki: "Sizi kara ve denizin karanlıklarından kurtaran, sizden sıkıntıları gidermeye kadir olan sadece Allahtır. Bu itibarla sizi her türlü şiddet ve dehşetten kurtaran odur, ona ortak koştuğunuz putlarınız değil. Sonra yinede sizler, birtakım yaratıkları Allaha ortak koşarsınız.

قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَىٰ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِنْ فَوْقِكُمْ أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ
أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ انْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ
لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾

65- De ki: "Üstünüzden yahut ayaklarınızın altından size azap göndermeye veya sizi parçalara bölüp bir kısmınızın kötülüğünü diğer bir kısmı-

23 İsra suresi, âyet: 67

24 Yunus sûresi, âyet: 22, 23

nıza tattırmaya kadir olan O'dur. Bak, âyetleri iyice anlasınlar diye nasıl açıklıyoruz?

Ey Muhammed, onlara de ki: "Allaha ortak koşmanız ve onun nimetlerine karşı nankörlük etmeniz sebebiyle üzerinize taş yağdırma veya yağmur yağdırarak tufan meydana getirme azabı gibi, yahut ayaklarınızın altından yeri yarıp sizi oraya geçirme veya zelzele meydana getirip bulunduğunuz yerleri başınıza yıkma azabı gibi ya da sizi birbirinize düşürüp çeşitli fırka ve hiziplere ayırarak bazınızı diğerine musallat edip sizi birbirinize öldürtme azabı gibi azapları size vermeye kadir olan Allahtır.

Ey Muhammed, bak biz, Allahın âyet ve delillerini anlayıp düşünmeleri için âyetlerimizi nasıl açıklıyoruz.

*Allah teâlâ, diğer âyet-i kerimelerde de, gökten insanların üzerine gelebilecek azaba dikkati çekerek buyuruyor ki: "Gökte olanların, Allahın emriyle sizi yerin dibine geçirmeyeceğinden emin misiniz? O vakit bir de bakarsınız ki yeryüzü şiddetle sarsılıp çalkalanıyor." "Gökte olanların, Allahın emriyle, başınıza taş yağdırmayacağından emin misiniz? O vakit uyarmanın ne olduğunu bileceksiniz."(25)

Müfessirler, Allah tealanın bu âyet-i kerimede, insanların, üstlerinden ve ayaklarının altından gönderebileceğini beyan ettiği azaplardan ne gibi azaplar kastedildiği hususunda iki görüş zikretmişlerdir.

Ebu Malik, Said b. Cübeyr ve Süddi'den nakledilen bir görüşe göre üstten gönderileceği bildirilen azaptan maksat, taş yağdırma veya yağmur yağdırarak tufan meydana getirme azaplarıdır. Ayakların altından gönderileceği beyan edilen azaptan maksat ise yerin yarılarak insanların, o yerin içine geçirilmeleridir.

Abdullah b. Abbas'tan nakledilen diğerir görüşe göre, burada üstten gönderilebileceği beyan edilen azaptan maksat, kötü idarecilerdir. Ayakların altından gönderilecek azaptan maksat ise, kötü hizmetçilerdir.

Taberi, bu görüşlerden birinci görüşün tercihe şayan olduğunu, zira, âyetin mânâsına bu görüşün daha uygun olduğunu söylemiştir.

Âyet-i kerimede, "Sizi parçalara bölüp bir kısmınızın kötülüğünü diğer bir kısmınıza tattırmaya kadir olan da O'dur" buyurulmaktadır. Bu ifadeden maksat, insanların heva ve hevesleri yüzünden fırkalara ayrılmaları ve birbirlerini öldürmeleridir.

Müfessirler, bu âyette zikredilen bu gibi insanlardan kimlerin kastedildiği hususunda iki görüş zikretmişlerdir.

---

25 Mülk suresi, âyet: 16, 17

a) Bir kısım müfessirlere göre bu âyette, heva ve heveslerine kapılarak bölünecekleri ve birbirlerini öldürecekleri beyan edilen insanlardan maksat, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ümmetinden olan müslümanlardır. Müslümanlar, heva ve heveslerine kapıldıkları zaman bölük pörçük olacaklar ve birbirlerini öldürmeye girişeceklerdir.

Bu hususta Habbab b. Eret, diyor ki:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ خَبَّابِ بْنِ الأَرَتِّ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: صَلَّى رَسُولُ اللهِ (ﷺ) صَلاَةً فَأَطَالَهَا قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ صَلَّيْتَ صَلاَةً لَمْ تَكُنْ تُصَلِّيهَا؟ قَالَ: أَجَلْ إِنَّهَا صَلاَةُ رَغْبَةٍ وَرَهْبَةٍ إِنِّي سَأَلْتُ اللهَ فِيهَا ثَلاَثًا فَأَعْطَانِي اثْنَتَيْنِ وَمَنَعَنِي وَاحِدَةً، إِنِّي سَأَلْتُهُ أَنْ لاَ يُهْلِكَ أُمَّتِي بِسَنَةٍ، فَأَعْطَانِيهَا وَسَأَلْتُهُ أَنْ لاَ يُسَلِّطَ عَلَيْهِمْ عَدُوًّا مِنْ غَيْرِهِمْ فَأَعْطَانِيهَا، وَسَأَلْتُهُ أَنْ لاَ يُذِيقَ بَعْضَهُمْ بَأْسَ بَعْضٍ فَمَنَعَنِيهَا.

"Resulullah (s.a.v.) namaz kıldı. Onu uzattı. Dediler ki: "Ey Allahın Resulü, sen, daha önce kılmadığın şekilde bir namaz kıldın" Resulullah buyurdu ki. "Evet, bu, ümit ve korku namazı idi. Ben bu namazda rabbimden üç şey istedim. O, ikisini bana verdi. Birini ise vermedi. Ben ondan ümmetimi kıtlıkla helak etmemesini istedim. O, onu bana verdi. Yine ben ondan ümmetime, kendilerinin dışından düşmanlar musallat etmemesini istedim. Bana onu da verdi. Ben ondan ümmetimin birbirlerine azaplarını tattırmamalarını istedim. İşte bunu bana vermedi.(26)

Cabir b. Abdullah diyor ki:

عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الآيَةُ قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَىٰ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِنْ فَوْقِكُمْ قَالَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ) أَعُوذُ بِوَجْهِكَ قَالَ أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ قَالَ أَعُوذُ بِوَجْهِكَ أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ

26 Tirmizi, K. el-Fiten bab: 14, HN. 2175

قَالَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ) هَذَا أَهْوَنُ أَوْ هَذَا أَيْسَرُ.

Âyetin, "Üstünüzden bir azap göndermeye kadir olan O'dur." bölümü inince Resulullah dedi ki: "Ben senin himayene sığınırım" Âyetin "Veya ayaklarınızın altından bir azap gönderir" bölümü inince de Resulullah yine dedi ki: "Ben senin himayene sığınırım" Âyetin "Ve sizi parçalara bölüp de birbirinize düşürür" bölümü indiğinde ise buyurdu ki: Bu daha ehvendir."[27]

Şeddad b. Evs diyor ki:

عن شداد بن أوس ان النبى (ﷺ) قال ان الله عز وجل زوى لى الأرض حتى رأيت مشارقها ومغاربها وان ملك أمتى سيبلغ ما زوى لى منها وإنّى أعطيت الكنزين الابيض والاحمر وإنّى سألت ربى عز وجل لا يهلك أمتى بسنة بعامة وان لا يسلط عليهم عدواً فيهلكهم بعامة وان لا يلبسهم شيعا ولا يذيق بعضهم بأس بعض وقال يا محمد انى اذا قضيت قضاء فانه لا يرد وانى قد أعطيتك لامتك ان لا أهلكهم بسنة بعامة ولا أسلط عليهم ممن سواهم فيهلكوهم بعامة حتى يكون بعضهم يهلك بعض وبعضهم يقتل بعضا وبعضهم يسبى بعضا قال وقال النبى (ﷺ) وانى لا أخاف على أمتى الا الائمة المضلين فاذا وضع السيف فى أمتى لم يرفع عنهم الى يوم القيامة.

Resulullah (s.a.v.) buyurdu ki, Aziz ve Celil olan Allah, benim için yeryüzünü toplayıp bir araya getirdi. Öyle ki ben, onun doğusunu ve batısını gördüm. Şüphesiz ki, benim ümmetimin iktidarı, benim için toplanmış olan yerlere kadar ulaşacaktır. Bana, beyaz ve kırmızı iki hazine verildi. Ben, Aziz ve Celil

27 Buhari, K. Tefsir el-Kur'an süre 6, bab: 2

olan rabbimden, ümmetimi, herkesi kuşatan bir kıtlık yılıyla helak etmemesini hepsini helak edecek bir düşmanı onlara musallat etmemesini ve onları bölük pörçük yaparak birbirlerine düşürmemesini istedim. O da dedi ki: "Ey Muhammed, ben, bir hüküm verdiğim zaman benim hükmüm geri çevirilmez. Ben sana ümmetini kuşatıcı bir kıtlık yılıyla helak etmeyeceğimi, onlara, kendilerinin haricinden, hepsini helak edecek bir düşmanı musallat kılmayacağımı bir vaad olarak verdim ki böylece onların bir kısmı diğerlerini helak etsin. Onların bazıları diğerlerini öldürsün ve bir kısmı diğerlerini esir alsın." Şeddat diyor ki: "Resulullah (s.a.v.) buyurdu ki: "Ben, ümmetim için herhangi bir şeyden korkmuyorum, sadece saptırıcı önderlerden korkuyorum. Ümmetimin boynuna bir kere ılıç konunca artık kıyamet gününe kadar kaldırılmaz."[28]

b) Diğerbir kısım müfessirlere göre ise, bu âyette, bölük pörçük olacakları ve birbirlerine düşecekleri beyan edilen insanların bir kısmından maksat müşrikler, diğerlerinden maksat ise müslümanlardır.

Hasan-ı Basriye göre üstlerinden ve ayaklarının altlarından azap gönderilecek insanlardan maksat, müşriklerdir. Ayrılığa düşürülecek ve birbirlerini öldürecek kimselerden maksat ise müslümanlardır.

Taberi diyor ki: "Bize göre bu konuda doğru olan görüş şudur: Allah, teala, bu âyet-i kerime ile, puta tapan müşrikleri tehdit etmekte ve onlara hitabetmektedir. Çünkü bu âyet-i kerime, müşriklerden bahseden iki âyetin arasında bulunmaktadır. Ancak, müşriklerle birlikte onların bu haline düşen, Allaha ve Resulüne karşı gelen ve Allahın âyetlerini yalanlayan diğer bütün insanlar için de geçerlidir."

Taberi, sözlerine devamla diyor ki: "Resûlüllah'tan rivayet edilen, Allah'tan üç şey istemesi, onların ikisinin kendisine verilip birisinin verilmediği beyan edilen haberlere gelince, deriz ki: "Bu âyet, müşrikleri ve onlara benzeyenleri tehdit eder mahiyette inince Resulullah rabbinden, ümmetini, isyana düşerek bu gibi azaplara layık olan insanlardan kılmamasını dilemiş olabilir. Allah teala da, Resulullahın duası ile ümmetine bu azaplardan, iki büyüğünü hak edecekleri günahları işletmeyeceğini ve onları bu günahlardan koruyacağını vaadetmiş fakat diğer iki azabı hak edecekleri günahları işlemekten korumayacağını bildirmiştir. Bu âyette zikredilen bütün tehditlerin bu ümmete yapıldığını söyleyen alimlerin görüşüne gelince onlar, bu ümmetten bir kısım insanların, geçmiş ümmetlerin işledikleri günahları işleyerek ve inkarcılığa düşerek Allahın gazabına uğrayacaklarını ve böylece geçmiş ümmetlerin başına gelen, gökten taş yağdırma, yeri yarıp içine geçirme gibi azaplara düşeceklerini söylemek istemişlerdir. Nitekim Ebul Âliye ve onun görüşünde olan insanlar, bu âyeti bu şe-

28 Ahmed b. HAnbel c. 4, s. 123/Müslim, K. el-Fiten, b. 19 H.N. 2889

kilde izah etmişlerdir.

Ebul Âliye demiştir ki: "Bu âyette zikredilen tehditler dört tanedir. Onların hepsi azaptır. Onlardan iki tanesi, Resulullahın vefatından yirmi beş sene sonra gerçekleşmiştir. Müminler, bölük pörçük olmuşlar ve birbirlerine acılarını tattırmışlardır. Bu azaplardan ikisi kalmıştır. Bunlar da mutlaka gerçekleşecektir. Yani, yere geçirilme ve başka yaratıklara çevirilme azapları henüz gerçekleşmemiştir.

Taberi diyor ki: Resulullah (s.a.v.) buyurmuştur ki:

قَالَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ) : يَكُونُ فِي آخِرِ هَذِهِ الأُمَّةِ خَسْفٌ وَمَسْخٌ وَقَذْفٌ.

"Bu ümmetin sonunda yere geçme, diğer hayvanların şekline döndürülme ve taşlanma hadiseleri vardır.[29] Şüphesiz ki bu hadiseler, geçmiş ümmetlerden görülen hadiselerdir. Übey b. Kâ'b'den de, Ebul Âliyeden nakledilen bu görüşleri zikrettiği rivayet edilmiştir.

وَكَذَّبَ بِهِۦ قَوْمُكَ وَهُوَ ٱلْحَقُّ ۚ قُل لَّسْتُ عَلَيْكُم بِوَكِيلٍ ﴿٦٦﴾

66- Kavmin, hak olduğu halde Kur'anı yalanladı. De ki: "Ben, sizin üzerinize vekil değilim."

Kur'anın hak olduğunda hiçbir şüphe olmadığı halde, senin kavminden olan Mekkeli kafirler onu yalanladılar. Ey Muhammed, sen onlara de ki: "Ben sizin vekiliniz, denetleyiciniz değilim. Ben ancak tebliğ edenim."

لِّكُلِّ نَبَإٍ مُّسْتَقَرٌّ ۚ وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٦٧﴾

67- Her haberin neticelenip kararlaşacağı bir vakit vardır. Yakında bileceksiniz.

29 Tirmizi, K. el-Fiten bab: 21, HN: 2185

Her haberin doğru veya yanlışlığının ortaya çıkacağı bir zaman vardır. Zamanı gelince Kur'anın vermiş olduğu haberlerin de ne olduğunu anlayacaksınız.

*Bu âyet-i Kerime, Kur'an'a ve onun verdiği haberlere inanmayan kâfirleri tehdit etmektedir.

وَإِذَا رَأَيْتَ ٱلَّذِينَ يَخُوضُونَ فِىٓ ءَايَٰتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا۟ فِى حَدِيثٍ غَيْرِهِۦ ۚ وَإِمَّا يُنسِيَنَّكَ ٱلشَّيْطَٰنُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ ٱلذِّكْرَىٰ مَعَ ٱلْقَوْمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٦٨﴾

68- Âyetlerimiz aleyhinde konuşmaya dalanları gördüğün zaman, başka bir söze geçmelerine kadar onlardan yüzçevir. Eğer şeytan sana unutturursa, hatırladıktan sonra artık o zalim kavimle beraber oturma.

*Bu âyet-i Kerime, Müslümanlardan herhangi bir kimsenin, Allahın âyetlerini alaya alanları gördüğü zaman onlardan uzak durmasını, şayet ona Şeytan bunu unutturursa hatırlar hatırlamaz hemen o zalimlerden ayrılmasını emretmektedir. Unutması halinde ise ona bir sorumluluk yoktur. Zira Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir Hadis-i Şerifinde:

عَنِ النَّبِيِّ (ﷺ) قَالَ « إِنَّ اللَّهَ وَضَعَ عَنْ أُمَّتِى الْخَطَأَ وَالنِّسْيَانَ وَمَا اسْتُكْرِهُوا عَلَيْهِ .

"Şüphesiz ki Allah, ümmetimden hata etmenin, unutmanın ve kendisine zorla yaptırılan işin sorumluluğunu kaldırmıştır." buyurmaktadır."[30]

Bu hususta diğerir âyet-i kerimede de şöyle buyurulmaktadır:

"Allah, size Kur'anda "Allahın âyetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman başka bir söze geçmedikleri müddetçe o kâfirlerle oturmayın. Aksi halde siz de onlar gibi olursunuz" diye hüküm indirdi. Muhakkak ki Allah, münafıkların ve kâfirlerin hepsini cehennemde toplayacaktır."[31]

30 İbn-i Mâce, k. et-Talak bab: 16, Hadis No: 2045

31 Nisa suresi, âyet: 140

وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَلَٰكِنْ ذِكْرَىٰ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٦٩﴾

69- Allahtan korkanlara, o zalimlerin hesabından sorumluluk yoktur. Fakat bu bir hatırlatmadır. Gerekir ki sakınırlar.

Allahtan korkanlar, Allahın âyetlerine dil uzatanlarla oturup kalkmadıkları ve onlardan uzak kaldıkları müddetçe, o zalimlerin günahlarından bunlara bir sorumluluk yoktur. Fakat "Onlardan uzak durun" emrimiz, Allahtan korkanlara bir hatırlatmadır. Gerekir ki sakınırlar.

وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا ۚ وَذَكِّرْ بِهِ
أَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ
وَإِنْ تَعْدِلْ كُلَّ عَدْلٍ لَا يُؤْخَذْ مِنْهَا ۗ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا
لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾

70- Dinlerini oyun ve eğlence edinen ve kendilerini dünya hayatının aldattığı kimseleri bırak. Kişi, kazandığı amel yüzünden helake uğramasın diye Kur'an'la öğüt ver. O gün onun Allahtan başka ne bir dostu ne de bir şefaatçisi vardır. Her türlü fidyeyi verse de ondan kabul edilmez. İşte onlar, yaptıkları amel yüzünden kendilerini helake teslim eden kimselerdir. Onlar için, inkâr ettiklerinden dolayı kaynar bir içecek ve can yakıcı bir azap vardır.

*Âyet-i Celile, Peygamber efendimiz (s.a.v.)'e, dinlerini oyun ve eğlence edinen ve kendilerini dünya hayatına kaptıran kâfirlerden yüz çevirmesini, onların bu hallerinden tedirgin olmamasını, zira sonunda mutlak azaba uğrayacaklarını bildirmektedir.

Yine âyet-i Celile, Resulullah (s.a.v.)'e, kazandıkları ameller yüzünden helake uğramasınlar diye insanlara, Kur'an'la öğüt vermesini emrediyor. Zariyat suresinin elli beşinci âyetinde buyuruluyor ki: "Sen hatırlat. Çünkü hatırlatma

mutlaka müminlere fayda verir."

قُلْ أَنَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلَىٰ أَعْقَابِنَا
بَعْدَ إِذْ هَدَانَا اللَّهُ كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ فِي الْأَرْضِ حَيْرَانَ
لَهُ أَصْحَابٌ يَدْعُونَهُ إِلَى الْهُدَى ائْتِنَا قُلْ إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ وَ
أُمِرْنَا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٧١﴾

71- Ey Muhammed, de ki: "Allahı bırakarak bize bir fayda ve bir zarar vermeyen şeylere mi tapalım da, Allah bizi hidayete erdirdikten sonra geriye döndürülmüş olalım? Şeytanın, yeryüzünde alçalttığı, şaşkınlık içerisinde kalan arkadaşlarının kendisini doğru yola davet ederek "Bize gel" dedikleri kimse gibi mi olalım?" de ki: "Şüphesiz hidayet ancak Allahın hidayetidir. Biz, âlemlerin rabbi olan Allaha boyun eğmekle emrolunduk."

Ey Muhammed de ki: "Zarar ve fayda vermek ancak kendisine ait olan Allaha ibadeti bırakıp ta, bizlere herhangi bir zarar veya menfaat vermeye gücü yekmeyen taş ve ağaç ve benzeri şeyler gibi putlara mı ibadet edelim? Allah bizi doğru yola kavuşturduktan sonra İslamı bırakıp kâfir mi olalım? Bu takdirde bizler, şeytanın aldatmasına kapılmış ve Şeytan tarafından saptırılıp yeryüzünde şaşkına çevirilmiş bir insana benzeriz ki onun, kendisini doğru yola davet eden bir kısım arkadaşları vardır. Onlar ona "Bırak şeytanın yolunu gel bizimle beraber hak yol üzere ol." derler. Fakat bu şaşkın, arkadaşlarının davetini reddedip şeytanın davetine uyar.

Ey Muhammed, de ki: "Doğru yol, sizin, bizi davet ettiğiniz putlara tapma yolu değil, Allahın bize bildirdiği hak yoldur." Bizler, âlemlerin rabbi olan Allaha boyun eğmekle ve sadece ona ibadet etmekle emrolunduk.

*Abdullah b. Abbas diyor ki: "Bu âyet-i Kerime, putları ve onlara davet edenlere Allaha davet edenleri tasvir eden bir âyettir. Allahı inkâr eden kimse, yolunu kaybeden bir şaşkına benzetilmektedir. Bu şaşkın kimseyi bir taraftan kötüler, uçuruma götüren bir yola davet ediyor. Daha önceki arkadaşları ise doğru yola çağırıyorlar. Bu kimse, kendisini uçuruma davet edene uyarsa helak olup gidecektir. Doğru yola çağırana uyarsa sağ salim menziline varacaktır.

Süddî diyor ki: "Müşrikler, Müslümanlara "Muhammedin dinini bırakın bize uyun" demişler ve bunun üzerine bu âyet nazil olmuştur.

وَأَنْ أَقِيمُوا الصَّلَوٰةَ وَاتَّقُوهُ ۚ وَهُوَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٧٢﴾

72- "Namazı kılın ve Allahtan korkun" diye emrolunduk. Huzurunda toplanacağınız odur.

Allah bize namaz kılmamızı ve daima kendisinden korkmamızı emretmiştir. Kıyamet gününde hepimiz, yaptıklarımızın hesabını vermek üzere onun huzurunda toplanacağız.

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ ۖ وَيَوْمَ يَقُولُ كُن فَيَكُونُ ۚ قَوْلُهُ الْحَقُّ ۚ وَلَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يُنفَخُ فِي الصُّورِ ۚ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ ۚ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿٧٣﴾

73- Gökleri ve yeri, yerli yerince yaratan O'dur. Bir şeye "ol" dediği gün hemen oluverir. Onun sözü Haktır. "Sur"a üfürüldüğü günde mülk ancak onundur. O, gizliyi ve açığı bilendir. O, hüküm ve hikmet sahibidir, her şeyden haberdardır.

Gökleri ve yeri yerli yerince yaratan Allahtır. O, onları boş yere yaratmamıştır. O, bir şeyin olmasını istediği zaman ona sadece "Ol" der. O şeyin olması için bu emir kâfidir. O şey hemen oluverir. Kıyamet gününde onun yanında hiçbir kimse söz sahibi değildir. O, kullarının yaptıkları gizli ve açık hereyi bütün teferruatıyla beraber bilmektedir. O, hüküm ve hikmet sahibidir. Hükmetme yetkisi sadece ona aittir ve her şeyin en güzelini ve münasip olanını o yapar.

*Diğer bir âyet-i kerimede de şöyle buyurulmaktadır: "Biz göğü ve yeri ve aralarında bulunanları boşu boşuna yaratmadık."[32]

Âyet-i kerimede geçen "Sur"un, kıyamet gününde İsrafilin üfleyeceği ve keyfiyetini bilmediğimiz bir âlet olduğu söylenmektedir.

Ebu Said el-Hudrî diyor ki:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ): كَيْفَ أَنْعَمُ وَقَدِ الْتَقَمَ

32 Sa'd suresi, âyet: 27

صَاحِبُ الْقَرْنِ الْقَرْنَ وَحَنَى جَبْهَتَهُ وَأَصْغَى سَمْعَهُ يَنْتَظِرُ أَنْ يُؤْمَرَ أَنْ يَنْفُخَ فَيَنْفُخَ.

"Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Ben nasıl rahat yaşayabilirim" Sur sahibi (İsrafil) Sur'u ağzına almış, alnını yere eğmiş, kulağını Allahın emrine vermiş ve Sur'a üflemek için üfleme emrini beklemektedir."(33)

وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِيمُ لِأَبِيهِ ءَازَرَ أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا ءَالِهَةً إِنِّيٓ أَرَىٰكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٧٤﴾

74- Ey Muhammed, onlara İbrahimin kıssasını hatırlat. Bir zaman İbrahim, babası Azer'e: "Putaları ilahlar mı ediniyorsun?" Doğrusu ben seni ve kavmini apaçık bir sapıklık içerisinde görüyorum" demişti.

Ey Muhammed, sen putları hakkında seninle tartışan kavmine, yine putları hakkında kavmiyle tartışan dostum İbrahimin kıssasını anlat: Bir zaman İbrahim, babası Azer'e, putlara ibadet etmelerini kınayarak: "Seni yaratan, düzgün bir şekle koyan ve rızıklandıranı bırakıp ta putları mı ilah ediniyor ve onlara tapıyorsun? Doğrusu ben seni de, seninle beraber putlara tapan milletini de doğru yoldan ayrılıp apaçık sapıklığa düşenler olarak görüyorum" demişti.

*Müfessirler, bu âyette zikredilen (آزَرَ) kelimesinin, bir isim mi yoksa bir şeyin sıfatı mı, isim ise kimin ismi olduğu hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.

a) Süddi, Muhammed b. İshak ve Said b. Abdülaziz'den nakledilen bir görüşe göre "Azer" Hz. İbrahimin babasının adıdır. O, Irak'ta yaşamaktaydı.

b) Mücahid ve Süddiden nakledilen diğer bir görüşe göre, Azer, Hz. İbrahim'in babasının adı değil bir putun adıdır. Zirak onun babasının adı "Tarih"tir.

c) Diğer bir kısım âlimlere göre "Âzer" "Sövme ve ayıplama" ile ilgili bir sözdür. Mânâsı "Sakat, topal" demektir. Bunlara göre, Hz. İbrahim, babasını, sakat ve çarpık inançta olmakla vasıflandırmıştır.

Taberi diyor ki: Bu görüşlerden doğru olanı, Azer'in, İbrahim'in babası olduğunu söyleyen görüştür. Zira Kur'an-ı Kerim bunun bu şekilde zikretmiş,

---

33 Tirmizî, K. Tefsir el-Kur'an, sure 34, Hadis No: 3243

ilim adamları da bu mânâya geldiğini söylemişlerdir.

Eğer denilecek olursa ki: Nesep ilmiyle meşgul olan alimler, İbrahim'in babasının adının "Tarih" olduğunu söylemişlerdir. Bu durumda onun babasının adının "Azer" olduğu nasıl söylenebilir?" Cevaben denilir ki: "Zamanımızın insanlarında olduğu gibi İbrahimin babasının da iki ismi olması mümkündür. Bunlardan birinin adı, diğerinin de lakabı olması muhtemeldir.

وَكَذَٰلِكَ نُرِيٓ إِبْرَٰهِيمَ مَلَكُوتَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ ٱلْمُوقِنِينَ ﴿٧٥﴾

75- Yakinen iman edenlerden olsun diye İbrahime, göklerin ve yerin mülkünü öylece gösteriyorduk.

İbrahim'e din hususunda gerçekleri gösterdiğimiz gibi, ona göklerin ve yerin ve onlarda bsulunan ay, güneş, yıldız ve ağaçlar gibi Allahın mülkünün büyüklüğünü gösteren yaratıkları da gösterdik ki yakinen iman edenlerden olsun.

Âyet-i kerimede geçen ve "Göklerin ve yerin mülkü" diye tercüme edilen (مَلَكُوتُ السَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ) ifadesi, müfessirler tarafından farklı şekillerde izah edilmiştir:

a) Abdullah b. Abbas ve Katade'den nakledilen bir görüşe göre bu ifadeden maksat, "göklerin ve yerin nasıl yaratılmış olduklarını ona gösterdik." demektir.

b) İkrime'ye göre bu ifadeden maksat, "Göklerin ve yerin mülkünü ona gösterdik" demektir.

c) Mücahid, Süddi, Said b. Cübeyr ve Selman-ı Farisî'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu ifadeden maksat, "Biz İbrahime, gökleri gösterdik" demektir.

Bu hususta Mücahid demiştir ki: "İbrahime, Arşa varıncaya kadar yedi gök gösterilmiş, o da onlara bakmıştır. Yine ona yedi kat yer gösterilmiş, o da onlara bakmıştır.

Süddi de demiştir ki: "İbrahim, büyük bir kayanın üzerine çıkarılmış, gökler ona açılmış o da Allahın göklerdeki mülküne bakmış hatta Cennetteki yerini dahi görmüştür. Yine ona yeryüzünün perdeleri açılmış, o, yerin en dibini

görmüştür.

d) Dehhak, Mücahid, Abdullah b. Abbas ve Katade'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu ifadeden maksat: "Biz, İbrahime yıldızları, ayı ve güneşi gösterdik" demektir.

Bu hususta Katade diyor ki: "İbrahim (a.s) zorbalardan bir zorbanın yüzünden saklandı. Allah ona rızkını parmaklarında vermişti. Parmaklarından birini emdiğinde onda rızkını buluyordu. İbrahim dışarı çıkınca Allah ona, göklerin ve yerin mülkünü gösterdi. Bunlar da, güneş, ay ve yıldızlardı. Yine ona yerin mülkünü gösterdi. Bunlar da dağlar, ağaçlar ve denizlerdi."

Taberi diyor ki: Bu görüşlerden doğru olmaya daha yakın olanı, bu ifadeden maksadın, göklerin ve yerin mülkiyetinin gösterilmesi olduğunu söyleyen görüştür. Yani, Allah teala, Hz. İbrahim'e, göklerde ve yerde yarattığı güneşi, ayı, yıldızları, ağaçları hayvanları ve saltanatının azametini ifade eden diğer yaratıkları gösterdi. Böylece ona, hadiselerin dış yüzünü gösterdiği gibi, iç âlemlerini de öğretti."

Âyet-i kerimede "Yakinen iman edenlerden olsun diye" buyurulmaktadır. Bu ifadeden maksat şudur: "Biz İbrahime, göklerin ve yerin mülkünü gösterdik ki o, Allahı belirleyenlerden ve kavuşturulduğu hidayetin gerçeğini bilenlerden, kavminin, putlara tapmalarının bir sapıklık olduğunu idrak edenlerden olsun."

فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ الَّيْلُ رَاٰ كَوْكَبًا ۚ قَالَ هٰذَا رَبِّيْ ۚ فَلَمَّآ اَفَلَ قَالَ لَآ اُحِبُّ الْاٰفِلِيْنَ ﴿٧٦﴾

76- Kendisini gece bürüyünce bir yıldız gördü ve "İşte benim rabbim budur?" dedi. Yıldız kaybolunca da "Ben, kaybolup gidenleri sevmem" dedi.

İbrahimi gece bürüyüp karanlık olunca, ortaya çıkan bir yıldız gördü. Allah'tan başkasına ibadet etmenin bâtıl olduğuna dair bir delil göstermek için kavmine "Bakın işte benim rabbim bu." dedi. Sonra yıldız kaybolunca da "Ben, kaybolup gidenleri sevmem." dedi.

*Müfessirler, bu âyette zikredilen, Hz. İbrahimin yıldızlara "Rabbim" demesini ne maksatla söylemiş olduğu hususunda üç görüş zikretmişlerdir.

a) Abdullah b. Abbas ve Muhammed b. İshak'tan rivayet edilen bir görüşe göre Hz. İbrahim, Nemrut'un, erkek çocukları öldürmesi sebebiyle bir mağarada saklanıp büyüdükten sonra dışarı çıkınca, yıldızı, ayı, güneşi, rabbi zanne-

derek gerçekten onlara tapmış fakat onların geçici olduklarını görünce, ilah olmaya layık olmadıklarını anlamış ve hakiki mabud olan Allahı idrak etmiş ve ona iman ettiğini beyan etmiştir. Bu hususta İbn-i İshak'tan uzunca bir kıssa nakledilmiştir.

b) Diğer bir kısım âlimler ise yukarıda Abdullah b. Abbas'tan nakledilen birinci görüşü reddetmişler bir peygamberin böyle bir duruma düşmeyeceğini aksi halde müşriklerle eşit duruma düşeceğini, Allah tealanın, böyle bir insanı Peygamber yapmasının ise mümkün olmayacağını söylemişlerdir.

Bunlar: Özetle şunları söylemişlerdir...

Hz. İbrahimin burada yıldıza "İşte benim rabbim budur" demesi, yıldızın gerçekten rab olduğunu kabul ettiğinden değil, putlara tapan kavmine delil getirmek istemesindendir. Zira ay ve güneş dahil bütün gezegenler, kavminin tapmış olduğu putlardan daha parlak, daha güzel ve daha faydalı şeylerdir. Fakat buna rağmen tapılmaya layık değillerdir. Çünkü kalıcı değil bir süre sonra gözden kaybolup giden şeylerdir.

Hz. İbrahim, kavmine demek istemiştir ki: "O halde bunlardan daha basit şeyler olan putların, tapılmaya layık olduklarını nasıl düşünebilirsiniz?

c) Diğer bir kısım âlimlere göre ise, Hz. İbrahim, yıldıza "İşte benim rabbim budur" derken "Benim rabbim bu mudur?" demek istemiş ve kavminin, gelip geçici varlıkları putlar edinmelerini kınamış ve onlara karşı çıkmıştır.

Taberi, bundan sonra gelen âyette zikredilen: "Eğer rabbim beni doğru yola sevketmeseydi, yemin olsun ki, sapık kavimden olurdum" dedi." ifadesini delil göstererek birinci görüşün tercih edileceğini ima etmiştir.

فَلَمَّا رَأَا الْقَمَرَ بَازِغًا قَالَ هَٰذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَئِن لَّمْ يَهْدِنِي رَبِّي
لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ ﴿٧٧﴾

77- Ay'ı doğarken görünce: "Benim rabbim budur" dedi. O da kaybolunca: "Eğer rabbim beni doğru yola sevketmeseydi yemin olsun ki sapık kavimden olurdum." dedi.

* Hz. İbrahim, yıldızdan sonra daha büyük ve parlak olan ay'ı görünce kavmine hitaben "Benim rabbim bu" yani, benim rabbimin bu olduğuna mı ihtimal veriyorsunuz? dedi. Ve sözlerine devamla "Eğer rabbim bana, onun ilahlı-

ğını anlayacak bir idrak kabiliyeti vermemiş olsaydı yemin olsun ki ben de sapıklardan biri gibi olurdum" dedi ve bu gibi batıp kaybolan şeylerin tanrı olamayacağını kavmine göstermek istedi.

فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسَ بَازِغَةً قَالَ هَٰذَا رَبِّي هَٰذَا أَكْبَرُ فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي
بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٧٨﴾

78- Güneşi doğarken görünce: "Benim rabbim budur, bu daha büyüktür" dedi. O da kaybolunca dedi ki: "Ey kavmim, ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden uzağım."

Diğer gezegenlerden daha büyük ve daha parlak olan güneş de kaybolup gidince Hz. İbrahim, bunun da ilah olamayacağına işaretle kavmine "Sizin, taptığınız bu gibi şeylerden ben uzağım. Bilin ki bunlar ilah olamaz." diyerek onları bir kere daha uyarmış oldu.

إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ
الْمُشْرِكِينَ ﴿٧٩﴾

79- Şüphesiz ki ben, hakka eğilerek yüzümü, gökleri ve yeri yaratana çevirdim. Ben, Allaha ortak koşanlardan değilim.

Artık ben yüzümü, devamlı var olan, sonu olmayan ve gökleri ve yeri yoktan var edene çevirdim. Batılı bırakıp Hakka yöneldim. Ey müşrikler, ben artık sizin dininize giren müşriklerden değilim.

*Bu âyet-i Celilede, Allah teala bize bildiriyor ki: Hz. İbrahim gerçeği görünce hakkı söylemekten geri durmadı. Batıla saplanmış olan müşrik kavmine karşı çıkmaktan asla çekinmedi. Allah yolunda, kınayanın kınamasına asla aldırış etmedi. Bütün kavminin karşı çıkmasına rağmen doğruyu söyleyip onda ısrar etmeyi terketmedi. Onlara "Ey kavmim, beni de sizi de yaratmış olan Allaha kullukta, sizin ilah ve putlarınızı asla ona ortak koşamam. Ben ibadetimde yüzümü, gökleri ve yeri yaratan, evveli ve sonu olmayan, öldüren ve dirilten Allaha yönelttim. Gelip geçici olan, zarar veya menfaat vermeye gücü yetmeyen âciz varlıklara değil." dedi.

وَحَآجَّهُۥ قَوْمُهُۥ ۚ قَالَ أَتُحَآجُّوٓنِّى فِى ٱللَّهِ وَقَدْ هَدَىٰنِ ۚ وَلَآ أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِۦٓ
إِلَّآ أَن يَشَآءَ رَبِّى شَيْـًٔا ۗ وَسِعَ رَبِّى كُلَّ شَىْءٍ عِلْمًا ۗ أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٨٠﴾

80- Kavmi onunla tartışmaya başladı. O da: "Beni doğru yola eriştirdiği halde Allah hakkında benimle mücadele mi ediyorsunuz? Ona ortak koştuklarınızdan korkmuyorum. Ancak rabbimin dilediği şey müstesna. Rabbim, ilmiyle herşeyi kuşatmıştır. Düşünmez misiniz?" dedi.

Kavmi, İbrahimle, Allah'ın birliği hususunda tartışmaya girişti. İbrahim onlara: "Siz benimle Allahın birliği hususunda tartışmaya mı girişiyorsunuz? Halbuki Allah beni, onun bir olduğunu bilmeme muvaffak kıldı ve bana hakkı gösterdi. Ben, sizin, Allaha ortak koştuğunuz şeylerin bana herhangi bir zarar vereceklerinden korkmam. Ancak rabbimin, bir şeyin olmasını dilemesi hariç. Rabbimin ilmi her şeyi kuşatmıştır. Hiçbir şey ondan gizli değildir. Zarar ve menfaat vermeye gücü yetmeyen ve çeşitli şeylerden yapılmış olan bir kısım putlara tapmanızın yanlış olduğunu hiç düşünüp ibret almaz mısınız?

وَكَيْفَ أَخَافُ مَآ أَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُم بِٱللَّهِ مَا لَمْ
يُنَزِّلْ بِهِۦ عَلَيْكُمْ سُلْطَـٰنًا ۚ فَأَىُّ ٱلْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِٱلْأَمْنِ ۖ
إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨١﴾

81- Hakkında hiçbir delil indirmediği halde siz, Allah'a ortak koşmaktan korkmuyorsunuz da ben, sizin ortak koştuklarınızdan nasıl korkarım? Eğer bilirseniz söyleyin. Bu iki topluluktan hangisi emniyet içinde olmaya daha layıktır?

Ben, sizin, Allaha ortak koştuğunuz, zarar ve menfaat vermeye gücü yetmeyen ilahlarınızdan nasıl korkarım? Sizler, sizi yaratıp rızıklandıran Allaha, elinizde hiçbir delil bulunmadığı halde ortak koşmaktan korkmuyorsunuz. Siz ve biz, bu iki gruptan Allahın azabından kurtularak güven içinde olmaya hangimiz daha layıkız? Tek olan Allaha ibadet eden mi yoksa kendiliğinden rabler icadederek onlara tapanlar mı? Eğer bunu biliyorsanız söyleyin bana.

الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُم مُّهْتَدُونَ ﴿٨٢﴾

82- İman edenler ve imanlarını zulümle karıştırmayanlar. İşte emniyet içinde olma olanların hakkıdır. Onlar, doğru yoldadır.

Allah'a iman edip ibadeti sadece ona yapanlar, iman ve ibadetlerine şirk karıştırmayanlar var ya. İşte güven içinde olma bunlara mahsustur. Doğru yolu tutanlar da bunlardır.

*Âyet-i kerimede, iman edenlerin ve imanlarına zulüm karıştırmayanların güven içinde olacakları ve hidayete erişmiş kimseler olacakları zikredilmiştir.

Müfessirler, burada, imana karıştırılmaması istenen zulümden ne kastedildiği hususunda iki görüş zikretmişlerdir.

a) Abdullah b. Mes'ud, Alkame, İbrahim en-Nehai, Ebubekir, Selman-ı Farisî, Huzeyfe, Abdullah b. Abbas, Übey b. Kâ'b, Ebu Meysere, Katade, Mücahid, Süddi İbn-i Zeyd ve İbn-i İshaktan nakledilen bir görüşe göre burada zikredilen zulümden maksat, Allah'a ortak koşmaktır. Bunların izahına göre, âyetin mânâsı şöyledir: "Allah'a iman edip ibadeti sadece ona yapanlar, iman ve ibadetlerine şirk karıştırmayanlar var ya, işte güven içinde olma bunlara mahsustur. Doğru yolu tutanlar da bunlardır."

Bu hususta Abdullah b. Mes'ud diyor ki:

عَنْ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا نَزَلَتِ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ شَقَّ ذَلِكَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ أَيُّنَا لَا يَظْلِمُ نَفْسَهُ قَالَ لَيْسَ ذَلِكَ إِنَّمَا هُوَ الشِّرْكُ أَلَمْ تَسْمَعُوا مَا قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ.

"İman edip imanlarını zulümle karıştırmayanlar..." âyeti gelince Resulullahın sahabileri üzülmüşler, güçlerine gitmiş ve Resulullaha şunu sormuşlardır. "Ey Allahın Resulü, bizden, kendisine zulmetmeyen kim var ki?" Resulullah

Bu, Allaha ortak koşmak mânâsınadır. Lokman'ın, oğluna nasihatta bulunurken "Yavrum, hiçbir şeyi Allaha ortak koşma. Şüphesiz ki Allaha ortak koşmak büyük bir zulümdür."(34) dediğini duymadınız mı?"(35)

Peygamber efendimiz (s.a.v.), iman ettikten hemen sonra ölen bir sahabe için de bu âyeti okumuş ve bu sahabe için: "İmanına zulmü karıştırmadan ölen kimse" demiştir.

Hadiseyi nakleden Ahmed b. Hanbel, Cerir b. Abdullahın şöyle dediğini rivayet eder.

عن جرير بن عبد الله قال خرجنا مع رسول الله (ﷺ) فلما برزنا من المدينة اذا راكب يوضع نحونا فقال رسول الله (ﷺ) كان هذا الراكب اياكم يريد قال فانتهى الرجل الينا فسلم فرددنا عليه فقال له النبى (ﷺ) من اين أقبلت قال من أهلى وولدى وعشيرتى قال فاين تريد قال أريد رسول الله (ﷺ) قال فقد أصبته قال يا رسول الله علمنى ما الايمان قال تشهد ان لا اله الاالله وان محمدا رسول الله وتقيم الصلاة وتؤتى الزكاة وتصوم رمضان وتحج البيت قال قد أقررت قال ثم ان بعيره دخلت يده في شبكة جرذان فهوى بعيره وهوى الرجل فوقع على هامته فمات فقال رسول الله (ﷺ) علىّ بالرجل قال فوثب اليه عمار بن ياسر وحذيفة فاقعداه فقالا يا رسول الله قبض الرجل قال فاعرض عنهما رسول الله (ﷺ) ثم قال لهما رسول الله (ﷺ) أما رأيتما اعراضى عن الرجلين فانى رأيت ملكين يدسان في فيه من ثمار الجنة فعلمت انه مات جائعاً ثم قال رسول الله (ﷺ) هذا والله من الّذين قال الله عز وجل الذين آمنوا ولم يلبسوا ايمانهم بظلم أولئك لهم الأمن وهم مهتدون.

34 Buharî, K. el-Enbiya, bab: 41/Ahmed b. HAnbel, MÜsned, c. 1, s. 424

35 Ahmed b. HAnbel, Müsned, c. 4, s. 359

"Birgün Resulullah (s.a.v.) ile yola çıktık. Medineden ayrılınca bir bineklinin hızla bize doğru geldiğini gördük. Resulullah buyurdu ki: "Bu adam bize geliyor galiba." Adam gelip bize yetişti selam verdi. Selamını aldık. Resulullah (s.a.v.) ona "Nereden geliyorsun?" diye sordu. Adam: "Ailem, çocuklarım ve kabilemden geliyorum" dedi. Resulullah, "Nereye gitmek istiyorsun?" diye sorunca adam: "Resulullaha gitmek istiyorum" dedi. Resulullah da "Tam isabet ettin." buyurdu. Adam: "Ey Allahın Resulü iman nedir?" bana öğret dedi. "Resulullah: "İman, Allahtan başka hiçbir ilah olmadığına, Muhammedin, Allahın Resulü olduğuna şehadet getirmen, namazı kılman, zekatı vermen, Ramazanda oruç tutman ve Hac yapmandır" buyurdu. Adam da "Kabul ettim" diye cevap verdi. Sonra Devesinin ön ayağı, yerde açılmış olan bir fare deliğine girdi. Deve düştü ve adam da kafasının üzerine düşerek öldü. Resulullah: "Adamı bana getirin" buyurdu. Ammar b. Yâsir ve Huzeyfe b. Yeman hemen koşarak adamı kaldırıp oturttular ve "Ey Allahın Resulü adam ölmüş" dediler. Resulullah ise yüzünü bunlardan çevirerek buyurdu ki: "Bu iki adamdan yüz çevirdiğimi görmediniz mi? Çünkü ben, iki meleğin, bu kişinin ağzına cennet meyvelerinden birşeyler koyduklarını gördüm. Anladım ki adam aç olarak öldü." Resulullah (s.a.v.) sonra şöyle devam etti. "Allah'a yemin olsun ki işte bu adam, Allah tealanın, haklarında: "İman edenler ve imamlarını zulümle karıştırmayanlar, işte emniyet içinde olma onların hakkıdır. Onlar doğru yoldadır" buyurduğu kimselerdendir."(36)

b) Diğer bir kısım âlimlere göre ise bu âyette zikredilen zulümden, maksat Allahın yasakladığı herhangi bir şeyi yapma veya yapmasını emrettiği herhangi bir şeyi terketmeden dolayı ortaya çıkan herhangi bir zulümdür. Ancak bu âyet-i kerimeden bütün insanlar değil selef-i salihinden belli kimseler kastedilmiştir. Yani bu âyetin hitabettiği özel kimselerin herhangi bir zulüm yapmamaları halinde, güven içinde olabilecekleri ve hidayete erişmiş olacakları beyan edilmiştir. Âyetin hitabettiği özel kimselerden maksat ise, İbrahim (a.s.)'dir. Âyet ona hitabetmiştir. İkrimeye göre ise Medine'ye hicret eden muhacirlerdir. Âyet bütün müminlere değil sadece onlara hitabetmiştir. Taberi, Resulullahtan nakledilen sahih haberlere dayanarak birinci görüşü tercih etmiştir.

وَتِلْكَ حُجَّتُنَآ ءَاتَيْنَٰهَآ إِبْرَٰهِيمَ عَلَىٰ قَوْمِهِۦ ۚ نَرْفَعُ دَرَجَٰتٍ مَّن نَّشَآءُ ۗ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٨٣﴾

36 Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. 4, s. 359

83- Bu, İbrahime, kavmine karşı verdiğimiz delilimizdir. Biz, dilediğimizin derecelerini yükseltiriz. Şüphesiz ki rabbin, hüküm ve hikmet sahibidir, her şeyi iyi bilendir.

İşte bu, "Haklarında hiçbir delil indirmediği halde, siz Allah'a ortak koşmaktan korkmuyorsunuz da ben sizin ortak koştuklarınızdan nasıl korkarım?" âyeti, İbrahime, kavmini susturup bahanelerine yer bırakmaması için verdiğimiz bir delildir. Biz, dilediğimizi derecelerle yükseltiriz. İbrahimi de kavmimin üzerinde derecelerle yükselttik. Dünya ve âhirette onlardan üstün kıldık. Şüphesiz ki rabbin, yaptıklarında hüküm ve hikmet sahibidir, yarattıklarını çok iyi bilendir.

وَوَهَبْنَا لَهُۥٓ إِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ ۚ كُلًّا هَدَيْنَا ۚ وَنُوحًا هَدَيْنَا مِن قَبْلُ
وَمِن ذُرِّيَّتِهِۦ دَاوُۥدَ وَسُلَيْمَٰنَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ۚ
وَكَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٨٤﴾

84- Biz İbrahime, İshakı ve Yakubu bahşettik ve hepsini doğru yola sevkettik. Daha önce Nuh'u ve soyundan olan Davudu, Süleymanı, Eyyubu, Yusufu, Musayı ve Harunu da doğru yola sevketmiştik. İşte biz, iyilikte bulunanları böyle mükafatlandırırız.

Biz İbrahime, şerefli kıldığımız ve kendilerine Peygamberlik verdiğimiz bir soy bahşettik. İbrahimin oğlu İshak ve İshak'ın oğlu Yakup bunlardandır. Daha önce Nuhu doğru yola ilettiğimiz gibi bunları da doğru yola ilettik. Nuhun soyundan olan Davudu, Süleymanı, Eyyubu, Yusufu, Musayı ve Harunu da doğru yola ilettik. Biz bunları, itaatlerinden dolayı iyilikle mükafaatlandırdığımız gibi her iyilikte bulunanı da yine iyilikle mükafaatlandırırız.

*Allah teâlâ bu âyet-i celilede Hz. İbrahim ve eşi Sare, yaşlanıp çocuk sahibi olmaktan ümitlerini kestikleri bir zamanda onlara oğul ve torunlar verdiğini, böylece lütufta bulunduğunu bildirmektedir. Nitekim başka bir âyet-i Celilede de şöyle buyurulmaktadır: "İbrahimin hanımı "Vay başıma gelen, ben bir koca karı iken çocuk mu doğuracağım? İşte kocam, o da ihtiyar. Cidden bu, hayret verici bir şeydir." dedi. Melekler hanıma "Allahın işine şaşıyor musun? Ey ev halkı, Allahın rahmeti ve bereketi üzerinizdedir. Şüphesiz ki o, övgüye çok layıktır, izzet ve şeref sahibidir." dediler."[37]

37 Hud suresi, âyet: 72, 73.

وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَىٰ وَعِيسَىٰ وَإِلْيَاسَ ۖ كُلٌّ مِّنَ الصَّالِحِينَ ﴿٨٥﴾

85- Zekeriya, Yahya, İsa ve İlyası da hidayete erdirdik. Hepsi de salih kullarımızdandı.

Nuh Peygamberin soyundan olan bunları da hidayete erdirdik. Bunların hepsi de salih kullarımızdandır.

*Hz, İsanın, Nuh'un soyundan olduğunun zikredilmesi, annesi bakımındandır. Çünkü onun annesi Hz. Nuh'un soyundandır.

وَإِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا ۚ وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٨٦﴾

86- İsmail, Elyesa, Yunus ve Lut'u da hidayete erdirdik. Hepsini de âlemlerden üstün kıldık.

Bunları da hidayete erdirdik. Ve hepsini, zamanlarındaki âlemlerden üstün kıldık.

وَمِنْ آبَائِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَإِخْوَانِهِمْ ۚ وَاجْتَبَيْنَاهُمْ وَهَدَيْنَاهُمْ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٨٧﴾

87- Babalarından, nesillerinden ve kardeşlerinden bazılarını da üstün kıldık. Onları seçtik ve doğru yola ilettik.

Biz, bunların babalarından, soylarından ve kardeşlerinden size haber veremediğimiz bir kısım insanları da üstün kıldık. Onları, gönderdiğimiz dini tebliğ etmeleri için seçtik ve kendisinde eğrilik bulunmayan dosdoğru olan İslam dinine ilettik.

ذَٰلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ۚ وَلَوْ أَشْرَكُوا لَحَبِطَ عَنْهُم

مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٨٨﴾

88- İşte bu, Allahın doğru yoludur. Kullarından dilediğini o doğru yola iletir. Eğer onlar, Allaha ortak koşsalardı yaptıkları bütün amelleri boşa giderdi.

Peygamberleri ulaştırdığımız bu hidayet, Allahın, kullarından dilediğine bahşettiği bir lütuf ve başarıdır. Şayet bu Peygamberler de Allah ile birlikte başka şeylere taparak ona ortak koşsalardı, elbette ki onların da yaptıkları ameller boşa çıkmış olurdu. Çünkü Allah, kendisine ortak koşularak yapılan hiçbir ameli kabul etmez.

*Bu âyet-i kerime, Allaha ortak koşmanın korkunç bir şey olduğunu, yüce mertebelerine rağmen, Peygamberler dahi böyle bir hale düşecek olsalar onların da amellerinin boşa gideceğini, Peygamber olmayan normal insanların ise böyle bir hale düştüklerinde hiçbir zaman kurtuluş yolu bulamayacaklarını bildirmektedir.

Âyet-i kerime, Peygamberlerin, Allah'a ortak koşmalarını bir faraziye olarak zikretmiştir. Yoksa günahlardan korunmuş olan Peygamberlerin böyle bir hale düşmeleri mümkün değildir.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ۚ فَإِن يَكْفُرْ بِهَا هَٰؤُلَاءِ فَقَدْ
وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَّيْسُوا بِهَا بِكَافِرِينَ ﴿٨٩﴾

89- Kendilerine kitap, hüküm ve hikmet ve Peygamberlik verdiklerimiz işte bunlardır. Eğer o kâfirler, bu verdiklerimizi inkâr ederlerse bilsinler ki, bunları inkâr etmeyecek bir kavmi, o verdiklerimize vekil kılmışızdır.

İşte Peygamber olarak gönderdiğimiz bunlara, ilahi kitapları, bu kitapları anlayıp onlardan hüküm çıkarma kabiliyetini ve Peygamberliği verdik. Senin kavminden olan bu müşrikler, verilen bu şeyleri inkâr ederlerse biz, bunları, inkâr etmeyecek bir topluluğa emanet etmişizdir.

*Âyet-i kerimede: "Eğer o kâfirler, bu verdiğimiz kitapların ve Kur'ânın âyetlerini inkâr edecek olursa bilsinler ki biz onları, inkâr etmeyen bir kavme emanet etmişizdir" buyurulmaktadır.

Müfessirler, bu âyette, Allahın âyetlerini inkâr edebilecekleri zikredilenlerden kimlerin kastedildiği ve âyetlerin, kendilerine emanet edildiği kimselerden de kimlerin kastedildiği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir:

a) Katade, Dehhak, Suddi, İbn-i Cüreyc ve Abdullah b. Abbastan nakledilen bir görüşe göre bu âyette, Allahın âyetlerini inkâr edebilecekleri bildirilen kimselerden maksat, Mekkeli Kureyş müşrikleridir. Ayetlerin kendilerine emanet edildiği beyan edilen kimselerden maksat ise Medineli Ensar'dır.

Bu hususta Abdullah b. Abbas demiştir ki: Medine halkı, Resulullah kendilerine hicret etmeden önce, orayı yurt edinmişler ve imanı kalblerine yerleştirmişlerdi. Allah teala, bunlara âyetleri indirince Mekke halkı, âyetleri inkâra giriştiler. Allah teala da buyurdu ki: "Eğer şunlar, âyetleri inkâr ediyorlarsa bilsinler ki, biz o âyetleri, inkâr etmeyen bir topluluğa emanet etmişizdir.

b) Ebu Reca'ya göre ise, âyetleri inkâr edecek kimselerden maksat, Mekke halkı, âyetler kendilerine emanet edilenlerden maksat ise meleklerdir.

c) Katadeden nakledilen diğer bir görüşe göre, âyetleri inkâr edecek kimselerden maksat Kureyşliler, bu âyetler kendilerine emanet edilenlerden maksat ise, bundan önceki âyette zikredilen on sekiz Peygamberdir.

Taberi bu son görüşün tercihe şayan olduğunu söylemiştir. Çünkü bu âyetten önceki âyetler de, bundan sonraki âyet de Peyganberler hakkındadır. Bu âyetin de Peygamberler hakkında olduğunu söylemek, âyetleri birbirleriyle irtibatlandırma bakımından daha uygundur.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهُدَاهُمُ اقْتَدِهْ ۗ قُل لَّا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ
أَجْرًا ۖ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرَىٰ لِلْعَالَمِينَ ﴿٩٠﴾

90- İşte bunlar, Allahın, hidayete erdirdiği kimselerdir. Sen de onların doğru yoluna uy. Ve de ki: "Sizden bu tebliğe karşılık bir ücret istemiyorum. O Kur'an, âlemler için sadece bir hatırlatmadır, bir öğüttür."

İşte Allahın, hidayete kavuşturduğu kimseler bu Peygamberler ve onların atalarından, soylarından ve kardeşlerinden seçilmiş olan kimselerdir. Ey Muhammed, sen de bunların yolundan git. Ve bunları kendine örnek al. ve kavminin müşriklerine de ki: "Kur'anı sizlere tebliğ etmeme karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum. Bu Kur'an, sizler de dahil, bütün âlemler için bir nasihattır, bir

hatırlatıcıdır. Düşünüp ibret alasınız ve kötülüklerden el çekesiniz diye.

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنزَلَ اللَّهُ عَلَىٰ بَشَرٍ مِّن شَيْءٍ ۗ قُلْ مَنْ أَنزَلَ الْكِتَابَ
الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَىٰ نُورًا وَهُدًى لِّلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُ قَرَاطِيسَ تُبْدُونَهَا وَتُخْفُونَ
كَثِيرًا ۚ وَعُلِّمْتُم مَّا لَمْ تَعْلَمُوا أَنتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ ۖ قُلِ اللَّهُ ۙ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ

91- O kâfirler: "Allah, hiçbir insana bir şey indirmedi." diyerek Allahı hakkıyla takdir etmediler. Ey Muhammed, de ki: "Musanın, insanlar için bir nur ve hidayet rehberi olarak getirdiği Tevratı kim indirdi? Siz onu, parça parça kağıtlar haline getirip bir kısmını açıklıyor, çoklarını da gizliyorsunuz. Sizin de atalarınızın da bilmediğiniz şeyler size öğretilmiştir. De ki: "O kitabı Allah indirdi." Sonra bırak onları daldıkları sapıklıkta oyalanadursunlar.

O kâfirler, Allahı hakkıyla yüceltmediler. Onlar: "Allah herhangi bir kitap veya vahiy gibi birşey indirmedi." dediler. Ey Muhammed, sen onlara de ki: "Musanın getirdiği, sapıklık karanlıklarını aydınlatan ve insanlara hakkı gösteren o Tevratı kim indirdi? "Ey Yahudi topluluğu siz o Tevratı ayrı ayrı sahifeler haline getirip o şekilde insanlara gösteriyorsunuz ve ondan, Muhammedin Peygamberliğini gösteren birçok şeyleri gizliyorsunuz.

Ey Yahudiler şimdi ise size Kur'anda sizlerin ve atalarınızın bilmediği şeyler öğretilmektedir.

*Taberi âyetin bu bölümündeki hitabın Müslümanlara yapıldığını beyan ederek buraya şöyle mânâ vermektedir: "Ey MÜslümanlar, size de, sizin ve önceki atalarınızın bilmediği, geçmiş ümmetlere ait haberler öğretildi."

Ey Muhammed o müşriklere de ki: "Musaya Tevratı Allah indirdi." Sonra da onları, içine daldıkları bâtılda bırak. Alay etsinler, eğlenip dursunlar.

Bu âyet-i Kerime, müşrikleri tehdit etmektedir. Âyetin nüzul sebebi hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.

a) Said b. Cübeyr ve İkrimeye göre bu âyet-i kerime, Yahudi Malik b. Sayf hakkında nazil olmuştur. Bu hususta Said b. Cübeyr diyor ki: "Yahudilerden Malik b. Sayf isimli bir adam gelip Resulullah ile tartışmaya girişti. Resulullah da ona: "Seni, Musaya Tevratı indiren Allaha yemin ettiriyorum. Söyle,

sen Tevratta "Şüphesiz ki Allah, şişman din adamına buğuz eder." hükmünü görmedin mi?" Malik, şişman bir din adamıydı. Resulullahın bu sorusu üzerine kızdı ve dedi ki: "Allaha yemin olsun ki, Allah, hiçbir insana hiçbir şey indirmemiştir." Arkadaşları ona "Vay haline, Musaya da mı indirmemiştir?" dediler. Malik tekrar: "Allaha yemin olsun ki Allah hiçbir insana hiçbir şey indirmemiştir... dedi. İşte bunun üzerine Allah teala: "O kâfirler, "Allah, hiçbir insana bir şey indirmedi." diyerek Allah'ı, hakkıyla takdir etmediler. De ki: "Musanın insanlar için bir nur ve hidayet rehberi olarak getirdiği Tevratı kim indirdi, âyet-i kerimesini indirdi.

b) Süddiye göre ise bu âyet-i kerime "Finhas" isimli bir Yahudi hakkında nazil olmuştur. O, "Allah, Muhammede bir şey indirmedi" demiş ve bunun üzerine de bu âyet nazil olmuştur.

c) Muhammed b. Kâ'b el-Kurezi, Katade ve Abdullah b. Abbasa göre ise bu âyet-i kerime, Hz. Muhammed (s.a.v.)'den Hz. Musaya inen mucizelerin benzerini isteyen bir Yahudi topluluğu hakkında nazil olmuştur. Bu hususta Muhammed b. Kâ'b el-Kurezî diyor ki: Yahudilerden bir kısım insanlar Resulullaha geldi. Resulullah bir elbiseye bürünmüş vaziyette oturuyordu. Dediler ki: "Ey Ebul Kasım, Musanın, Allah tarafından alıp getirdiği levhalar gibi sen de gökten bize bir kitap getirmez misin?" Bunun üzerine Allah teala: "Kitap ehli, gökten kendilerine bir kitap indirmeni isterler. Onlar Musa'dan bundan daha büyüğünü istemişlerdi."[38] âyetini indirdi. Yahudilerden bir adam, dizlerinin üzerine oturdu ve dedi ki: "Allah ne sana, ne Musaya ne İsaya ne de herhangi bir kimseye bir şey indirmiştir." dedi. Bunun üzerine Allah teala: "O kâfirler" Allah hiçbir insana bir şey indirmedi" diyerek Allahı hakkıyla takdir etmediler..." âyetini indirdi.

d) Mücahid ve Abdullah b. Abbastan nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyet, Kureyş müşrikleri hakkında nazil olmuştur. Allah teala bu âyetle Kureyş müşriklerinin "Allah, hiçbir beşere bir şey indirmemiştir." sözlerini bizlere bildirmiştir.

Taberi, bu son görüşün tercihe şayan olduğunu söylemiştir. Zira, bundan önceki âyetler, müşrikler hakkındadır. Bu âyetin de onlardan bahseder olması daha münasiptir. Yahudilerin ise zikri geçmemiştir. Ayrıca Yahudilerin, "Allah herhangi bir beşere hiçbir kitap indirmemiştir" şeklinde bir inançları da yoktur. Çünkü onlar, Hz. İbrahime sahifelerin, Davuda Zebur'un ve Musaya, da Tevratın indiğine iman etmektedirler.

---

38 Nisa suresi, 4/153

Abdullah b. Abbas ve Mücahide göre bu âyet, Kureyşli müşrikler hakkında nazil olmuştur. Taberi bu görüşü tercih etmiştir. Diğer bazı âlimlere göre ise bu âyet, Yahudilerden bir grup hakkında nazil olmuştur. İbn-i Kesir de, âyetin Mekkede nâzil olması sebebiyle Kureyşliler hakkında nazil olduğu görüşünü tercih etmiştir.

وَهَٰذَا كِتَابٌ أَنزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ مُّصَدِّقُ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ
حَوْلَهَا ۚ وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ يُؤْمِنُونَ بِهِ ۖ وَهُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٩٢﴾

92- Bu Kur'an, kendinden önceki kitapları tasdik eden, Ümmül Kura (Mekke) ve çevresindeki bütün insanlığı uyarman için indirdiğimiz mübarek bir kitaptır. Âhiret gününe iman edenler bu Kur'ana da iman ederler ve onlar namazlarına devam ederler.

Ey Muhammed, bu Kur'an, sana indirdiğimiz bir kitaptır. Bu, hayır ve bereketle dolu gmübarek bir kitaptır. Kendinden önce indirilen kitapları tasdik etmektedir. Biz bu kitabı sana, bir de Mekke halkını ve çevresinde bulunan kafirleri uyarasın diye indirdik. Âhirete iman edenler, sana indirdiğimiz bu Kur'ana da iman ederler. Onlar, namazlarına devam ederler.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ وَمَنْ
قَالَ سَأُنزِلُ مِثْلَ مَا أَنزَلَ اللَّهُ ۗ وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَ
الْمَلَائِكَةُ بَاسِطُوا أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُوا أَنفُسَكُمُ ۖ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنتُمْ
تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٩٣﴾

93- Allaha yalan uyduran, veya kendisine hiçbir şey vahyolunmadığı halde "Bana vahyolundu" diyen ve: "Allahın indirdiği kitap gibi bir kitap ta ben indireceğim" diye iddia edenden daha zalim kim olabilir? O zalimlerin halini, ölüm şiddeti içindeyken bir görsen. Melekler onlara ellerini uzatırlar ve "Ruhunuzu teslim edin. Bugün Allaha karşı haksız şeyler söylediğinizden ve onun âyetlerine karşı böbürlenmenizden dolayı alçaltıcı bir azapla cezalandırılacaksınız." derler.

Allaha karşı yalan uydurandan veya kendisine hiçbir şey indirilmediği halde "Bana vahiy geliyor" diyen, "Müseylimetül Kezzab, Esvedül Ansî gibi Peygamberlik iddia eden kâfirlerden ve "Ben de Allahın indirdiği gibi kitap indiririm, Allahın kelamı gibi konuşabilirim" diyen müşriklerden daha zalim kim olabilir? Sen, zalimleri ölüm sarhoşluğu içinde, Melekler kendilerine azap etmek için ellerini uzatmış halde "Verin canınızı, bugün, Allaha karşı bâtıl şeyler söylemeniz ve âyetlerine karşı böbürlenmeniz sebebiyle alçaltıcı bir azapla cezalandırılacaksınız." dedikleri zaman onların halini bir görsen.

Kâfirler can çekişirlerken, melekler onları, azapla, ceza ile, boyunlarına geçirilen halkalarla, zincirlerle, alevlerle, kaynar sularla ve Allahın gazabı ile müjdelerler. Bunun üzerine kafirlerin canları bedenlerine yayılır, çıkmak istemez. Melekler onları, canlarını çıkarıp teslim etmeleri için döverler. ve şöyle derler: "Çıkarın canlarınızı."

*Bu hususta diğer bir âyet-i kerimede de şöyle buyurulmaktadır: "Ya Meleklerin, yüzlerine ve arkalarına vura vura canlarını alırken halleri nice olacak?"[39]

Bu âyet-i kerime, Peygamberlik bakımından Resulullaha benzediklerini iddia etmiş olan Abdullah b. Said b. Ebi Sarh, Müseylimetül Kezzab ve Esvedü'l Ansi gibi bir kısım yalancılara inanan Arap müşriklerinin beyinsiz ve cahil kimseler olduklarını beyan etmektedir. Müfessirler bu âyetin, yukarıda zikredilen kişilerden hangisi hakkında nazil olduğu hususu hakkında çeşitli görüşler zikretmişlerdir.

a) İkrimeye göre âyetin "Allaha yalan uyduran veya kendisine hiçbir şey vahyolunmadığı halde "Bana vahyolundu" diyen..." bölümü, Müseylimetül Kezzab hakkında nazil olmuştur. Bu kişi, vezinli ifadelerle konuşuyor ve gaipten haberler vererek Peygamber olduğunu iddia ediyordu. Ayetin, "Allahın indirdiği gibi bir kitap ta ben indireceğim" diye iddia eden..." bölümü ise Abdullah b. Said b. Ebi Sarh hakkında nazil olmuştur. Bu, kişi müslümandı. Resulullahın vahiy katiplerindendi. Fakat daha sonra dinden çıkıp Mekke müşriklerine katıldı. Daha sonra ise Resullullah Mekkeyi fethetmeden önce "Merr" denen

39 Muhammed suresi, âyet: 27

yerde iken tekrar müslüman oldu.

b) Süddiye göre ise bu âyet-i kerimenin tamamı Abdullah b. Said b. Ebi Sarh hakkında nazil olmuştur.

Katadeye göre ise bu âyet-i kerime sadece Müseylimetül Kezzab hakkında nazil olmuştur.

Abdullah b. Abbas, Resulullahın şöyle dediğinin kendisine anlatıldığını söylemiştir.

فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ ذُكِرَ لِى اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ (ﷺ) قَالَ بَيْنَا اَنَا نَائِمٌ رَأَيْتُ اَنَّهُ وُضِعَ فِي يَدَىَّ سِوَارَانِ مِنْ ذَهَبٍ فَوَضَعَتْهُمَا وَكَرِهْتُهُمَا فَاذِنَ لِى فَنَفَخْتُهُمَا فَطَارَا. فَأَوَّلْتُهُمَا كَذَّابَيْنِ يَخْرُجَانِ فَقَالَ عُبَيْدُ اللّٰهِ اَحَدُهُمَا الْعَنْسِىُّ الَّذِى قَتَلَهُ فَيْرُوزُ بِالْيَمَنِ وَالآخَرُ مُسَيْلَمَةُ.

"Ben uykuda iken iki elime altından iki bileziğin verildiğini gördüm. Bunlardan korktum ve hoş karşılamadım, bana izin verildi. Ben onlara üfledim. İkisi de uçup gittiler. Ben o iki bileziği, "Ortaya çıkacak iki yalancı" olarak yorumladım" Hadisi rivayet edenlerden Ubeydullah diyor ki: "Bunlardan biri, Feyruzun, Yemende öldürdüğü Esvedül Ansi'dir. Diğeri ise Müseylime'dir.(40) Diğer bir rivayette hadisin sonu şöyledir:

وَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ (ﷺ) بَيْنَا اَنَا نَائِمٌ اِذْ أُتِيتُ بِخَزَائِنِ الاَرْضِ فَوُضِعَ فِى يَدَىَّ سِوَارَانِ مِنْ ذَهَبٍ فَكَبُرَا عَلَىَّ وَاَهَمَّانِى فَاُحِىَ اِلَىَّ اَنِ انْفُخْهُمَا فَنَفَخْتُهُمَا فَطَارَا فَأَوَّلْتُهُمَا الْكَذَّابَيْنِ اللَّذَيْنِ اَنَا بَيْنَهُمَا صَاحِبَ صَنْعَاءَ وَصَاحِبَ الْيَمَامَةِ.

"Bana, o iki bileziğe üflemem vahyedildi. Ben de onlara üfledim. Onların ikisi de uçup gittiler. Ben onları, aralarında bulunduğum iki yalancıya yorumladım. Onlar da, San'a şehrinin yöneticisi ve Yemamenin idarecileridir.(41)

Taberi diyor ki: "Âyet-i kerime, umumi bir şekilde, Allaha karşı yalan uyduranları, kendisine bir şey vahyedilmediği halde "Bana vahyedildi" diyenleri

40 Buhari K. et-Ta'bir bab: 38
41 Buhari K. et-Tabir bab: 40

ve "Ben de Allah gibi kitap indiririm" diyenleri zikretmiştir. Bu itibarla, âyetin, yukarıda zikredilen bütün kişileri ve onlardan sonra gelip te aynı iddiada bulunan diğer kimseleri kapsadığını söylemenin âyetin umumi ifadesine daha uygun olacağını beyan etmiştir.

Âyet-i kerimede, zalimler ölüm sarhoşluğu ve sıkıntısı içindeyken meleklerin onlara ellerini uzatacakları zikredilmiştir. Meleklerin ellerini uzatmalarından maksat, Abdullah b. Abbas ve Süddiye göre zalimleri dövmeleridir. Zira melekler, kafirlerin canlarını alırken onların yüzlerine ve arkalarına vuracakları başka bir âyette de zikredilmiştir. Dehhak ve Abdullah b. Abbasa göre ise, meleklerin ellerini uzatmalarından maksat, ölüm sarhoşluğunda olan zalimlere azap etmeleridir. Bir kısım Kûfeli âlimlere göre ise onların canlarını istemeleri içindir.

وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادَىٰ كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرَكْتُم مَّا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَاءَ
ظُهُورِكُمْ ۖ وَمَا نَرَىٰ مَعَكُمْ شُفَعَاءَكُمُ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَاءُ ۚ
لَقَد تَّقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنكُم مَّا كُنتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٩٤﴾

94- Şüphesiz ki bugün, ilk yarattığımız gibi teker teker huzurumuza geldiniz. Verdiğimiz herşeyi ardınızda bıraktınız. İçinizden, ortaklar olduklarını sandığınız şefaatçilerinizi sizinle beraber görmüyoruz. Muhakkak ki onlarla aranızdaki irtibat kesildi. Ortaklar olduklarını sandığınız şeyler sizi bırakıp kayboldular.

Allah, kıyamet gününde bu müşriklere diyecek ki: "Siz bugün sizi ilk yarattığımızdaki gibi huzurumuza teker teker geldiniz. Şu anda, sizinle birlikte, dünyada kendileriyle iftihar ettiğiniz hiçbir şey yoktur. Dünyada size vermiş olduğumuz mal, mevki ve şeref gibi herşeyi arkanızda bırakıp geldiniz. Sizlerin, rabbinizin huzurunda kendinize şefaatçi olacağını sandığınız şeyleri, artık sizinle görmüyoruz. Aranızdaki bağlar tamamen kopmuş ve Allaha ortak koştuğunuz şeyler kaybolup gitmişlerdir.

إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَىٰ ۖ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ ۚ ذَٰلِكُمُ اللَّهُ
فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ ﴿٩٥﴾

95- Şüphesiz ki Allah, taneleri ve çekirdekleri yarandır. O, ölüden diriyi çıkarır, diriden de ölüyü çıkaran odur. İşte Allah budur. O halde nasıl çeviriliyorsunuz?

Şüphesiz ki Allah, taneleri yararak onlardan ekinleri, çekirdekleri yararak ta onlardan ağaçları çıkarandır. O halde ey insanlar, hiçbir zarar ve menfaat vermeyen putlara değil, bunları yaratan Allaha ibadet edin. O, ölü olan taneden diri olan başağı, ölü olan çekirdekten diri olan ağacı, ölü olan meniden diri olan insanı çıkarır. Yine o, diri olan başaktan ölü olan taneyi, diri olan ağaçtan ölü olan çekirdeği ve diri olan insandan ölü olan meniyi çıkarandır. İşte bütün bunları ve benzerlerini yapan Allahtır. O halde haktan nasıl çeviriliyorsunuz? Ekinleri, bitkileri ve bütün canlıları yaratan Allahı bırakıp, hiçbir şey yapamayan yaratıklara tapıyorsunuz.

فَالِقُ الْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ الَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ
الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٩٦﴾

96- Karanlığı yarıp tanyerini ağartan, geceyi dinlenme zamanı yapan, güneşi ve ay'ı bir hesaba göre hareket ettiren O'dur. İşte bu, herşeye galip olan ve herşeyi bilen Allahın takdiridir.

Gecenin karanlığını yarıp sabahın aydınlığını getiren, geceyi dinlenme vakti yapan, güneşi ve ay'ı belli bir hesap çerçevesinde hareket ettiren ve insanların hesaplarına vasıta kılan Allahtır. Bütün bunlar, herşeye galip olan, yarattıklarının menfaatlerini çok iyi bilen Allahın takdiriyledir.

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ ۗ قَدْ فَصَّلْنَا
الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٩٧﴾

97- Kara ve denizin karanlıklarında yolunuzu bulasınız diye sizin için yıldızları yaratan o'dur. Muhakkak ki biz, bilen bir kavim için âyetleri geniş bir şekilde açıkladık.

Karanın ve denizin karanlıklarında, kendileriyle yolunuzu bulasınız diye yıldızları sizin için yaratan o'dur. Şüphesiz ki biz âyetlerimizi, hakkı tanıyan bâtıldan kaçınan bir topluluk için açıklarız.

*Allah teala diğer bir âyet-i kerimede de şöyle buyuruyor: "Biz, dünya semasını, lamba gibi parlayan yıldızlarla donattık. Onlarla şeytanların taşlanmasını sağladık..."(42)

وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ ۗ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ ﴿٩٨﴾

98- Sizi bir tek candan yaratan o'dur. Sizin için karar kılınan ve emanet olarak kalınan yerler vardır. Anlayan bir kavim için, âyetleri geniş bir şekilde açıkladık.

Sizi, tek bir can olan Âdemin sulbünden meydana getiren Allahtır. Sizin için, ana rahmi, yeryüzü, kabir ve âhiret gibi karar kılacağınız yerler olduğu gibi, atalarınızın sulbü ve geçici dünya gibi emanet olarak kalacağınız yerler de vardır. Şüphesiz ki biz, âyetlerimizi ve delillerimizi, bunları anlayıp ibret alan bir topluluk için geniş bir şekilde açıkladık.

*Müfessirler, âyet-i kerimede geçen ve "karar kılınan yer" diye tercüme edilen (مُسْتَقَرٌّ) kelimesiyle, "Emanet olarak kalınan yer." diye tercüme edilen (مُسْتَوْدَعٌ) kelimesinden neyin kastedildiği hususunda çeşitli görüşler zikretmişlerdir.

a) Abdullah b. Mes'ud, İbrahim en-Nehai ve Muksem'e göre, "Karar kılınan yer"den maksat, annelerin rahimleridir. "Emanet olarak kalınan yer"den maksat ise kabirdir. Allah, insanları, annelerinin rahminde karar kıldırmış, kabirlerinde de dirilinceye kadar, emanet olarak bekletmiştir.

b) Said b. Cübeyr ve Abdullah b. Abbastan nakledilen diğer bir görüşe göre "Karar kılınan yer"den maksat, annelerin karınları, yeryüzü ve yerin içi"dir. "Emanet olarak kalınan yer"den maksat ise babaların sulbleridir.

Abdullah b. Abbas, Mücahid ve Abdullah b. Mes'ud'dan nakledilen diğer bir görüşe göre "Karar kılınan yer"den maksat, yeryüzü ve dünyadır. "Emanet edilen yer"den maksat ise, Allahın huzurudur, âhirettir.

d) Yine Abdullah b. Abbas, İkrime, Mücaid Atâ İbrahim en-Nehai, Süddî, Katade, Dehhak ve İbn-i Zeydden nakledilen diğer bir görüşe göre, karar kılınan yerden maksat, ana rahmi, emanet olarak kılınan yer"den maksat ise babaların sulbüdür.

---

42 Mülk suresi, âyet: 5

e) Hasan-ı Basriye göre ise, karar kılınan yer"den maksat, kabir, emanet olarak kalınan yer'den maksat ise dünyadır. Çünkü dünyada bulunan kimse, kabirde bulunan kardeşine kavuşmak üzere dünyada emanet olarak durmaktadır.

Taberi diyor ki "Bu hususta doğru olan söz, şunu söylemektir: "Allah teala bu âyette, insanları tek bir nefisten yarattığını ve onların, karar kılınan ve emanet olarak kalınan yerlerde kaldıklarını, genel bir şekilde zikretmiştir. İnsanların bir kısmı, ana rahminde karar kılmakta, diğerleri babalarının sulbünde emanet olarak durmaktadırlar. Diğer bir kısmı, yeryüzünde veya yerin içinde karar kılmış halde, başka bir kısım insanlar ise, babalarının sulbünde emanet olarak bulunmaktadırlar. Bir kısım insanlar da, kabirde karar kılmış halde, bazıları da yeryüzünde emanet olarak bulunmaktadırlar. Bu itibarla, her karar kılınan yer ve emanet olarak kalınan yer, âyetin genel ifadesinde dahildir.

وَهُوَ الَّذِيٓ أَنزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجْنَا بِهِۦ نَبَاتَ كُلِّ شَىْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ
خَضِرًا نُّخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُّتَرَاكِبًا وَمِنَ النَّخْلِ مِن طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ
وَجَنَّٰتٍ مِّنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَٰبِهٍ ۗ ٱنظُرُوٓا
إِلَىٰ ثَمَرِهِۦٓ إِذَآ أَثْمَرَ وَيَنْعِهِۦٓ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكُمْ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٩٩﴾

99- Gökten suyu indiren O'dur. Biz o su ile herşey için gerekli bitkiyi çıkardık. Ondan da yeşillik meydana getirdik. Yeşillikten ise, birbiri üzerine yığılmış taneler çıkarırız. Hurmanın tomurcuğundan, sarkıp yere yaklaşan salkımlar çıkarırız. Ayrıca o su ile birbirine benzeyen ve benzemeyen, üzüm, zeytin ve nar bahçeleri meydana getiririz. Herbirinin meyve verdiği zaman meyvesine ve onun olgunlaşmasına ibretle bakın. Şüphesiz ki bunlarda, iman eden bir kavim için birçok deliller vardır.

Gökten su indiren Allahtır. Biz o su ile, insanların, hayvanların ve bütün canlıların beslendikleri bitkileri çıkardık. Yeşil sebzeler ve ekinler bitirdik. O yeşilliklerden, birbiri üzerine yığılmış taneler çıkarırız. Hurma ağacının tomurcuğundan da, sarkıp yere yaklaşan hurma salkımları çıkarırız. O su ile üzüm bahçeleri, yaprakları ve görünüşleri bakımından birbirine benzeyen fakat meyve ve tat bakımından birbirine benzemeyen zeytin ve nar ağaçları çıkardık. Bu ağaçlar meyve verdikleri zaman meyvelerine ve meyvelerinin nasıl olgunlaştığı-

na bir bakın. Şüphesiz ki, suyun gökten indirilmesinde ve onunla çeşitli bitkilerin çıkarılmasında, Allahın birliğini ve kudretini tasdik eden bir topluluk için büyük deliller vardır.

وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۚ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٠٠﴾

100- Cinleri Allah yarattığı halde, kâfirler onları Allaha ortak koştular. Ve hiçbir bilgiye dayanmadan Allaha oğullar ve kızlar isnad ettiler. Allah, onların uydurdukları sıfatlardan münezzehtir, yücedir.

Kâfirler, Cinleri Allaha ortak koştular. Halbuki o Cinleri Allah yaratmıştır. Yine kâfirler, hiçbir bilgiye dayanmaksızın, Allahın yüceliğini takdir edemeyerek ona oğullar ve kızlar isnad ettiler. Allah, bu cahillerin yakıştırdığı sıfatlardan beridir, uzaktır

(Saffat Suresinin Yüz kırk dokuz ve Yüz ellinci âyetlerinin izahına bakınız.)

بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُن لَّهُ صَاحِبَةٌ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ ۖ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٠١﴾

101- O, gökleri ve yeri eşsiz bir şekilde yoktan var edendir. Onun eşi yokken çocuğu nasıl olabilir? Üstelik herşeyi yaratan da O'dur. O, herşeyi çok iyi bilendir.

Allah, gökleri ve yeri, daha önceden benzerleri yokken var edendir. Onun eşi olmadığı halde çocuğu nasıl olur? Herşeyi o yaratmıştır. Ve o, herşeyi çok iyi bilendir. O halde nasıl olur da onun yarattıkları arasında, kendisine bir eş bulunur da o eşten çocuğu meydana gelir?

ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ ۚ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿١٠٢﴾

102- İşte rabbiniz olan Allah budur. Ondan başka hiçbir ilah yoktur. Herşeyin yaratıcısıdır. O halde ona itaat edin. O, herşeye vekildir.

Ey Allahı bırakıp ta putlara tapanlar, cinleri Allaha ortak koşanlar, ve ona çocuk isnad eden kafirler. İyi bilin ki, sizin rabbiniz Allahtır. Ondan başka hiçbir ilah yoktur. Herşeyin yaratıcısı odur. O halde kendilerine ve sizlere hiçbir zarar veya menfaat vermeyen putları bırakıp ta sadece Allaha kulluk edin. Allah, yarattığı herşeyin denetleyicisi ve koruyucusudur.

لَّا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴿١٠٣﴾

103- Gözler onu görmez. O ise bütün gözleri görür. O, herşeyin inceliklerini bilendir, her şeyden haberdardır.

Gözler onu kapsayamaz, o ise bütün gözleri kuşatır. O, kullarına lütufta bulunandır. Onların hak ve menfaatlerini çok iyi bilendir.

*Müfessirler, âyette zikredilen "Gözler Allahı görmez, Allah ise bütün gözleri görür" ifadesinden neyin kastedildiği hususunda ihtilaf etmişlerdir.

a) Abdullah b. Abbas, Katade, Atiyye el-Avfi vb. âlimlerden rivayet edilen bir görüşe göre bu ifadenin manası şudur: "Hiçbir göz, Allahı kuşatamaz. Allah ise bütün gözleri kuşatır." Bunlara göre, kıyamet gününde, şu âyette belirtildiği gibi rablerine bakacaklar fakat onların gözleri, büyüklüğünden dolayı rablerini kuşatamayacaktır. Mü'minlerin, kıyamet gününde rablerini görecekleri beyan eden âyetler ise şunlardır. "O gün öyle yüzler vardır ki pırıl pırıl parlarlar. Rablerine bakarlar."(43) Bu görüşte olan âlimlere göre, âyette zikredilen ve "Görme" olarak tercüme edilen (تُدْرِكُ) fiili, "Görmek" mânâsına değil "Kuşatmak" mânâsınadır. Zira bu fiil, Kur'an-ı Kerimin çeşitli yerlerinde "Görme" dışındaki mânâlarda da kullanılmıştır. Mesela: Nihayet boğulma Firavunu yakalayınca o, "Gerçekten İsrailoğullarının inandığından başka ilah olmadığına inandım. Ben de müslümanlardanım" dedi."(44) âyetinde zikredilen ( ) fiilinin mânâsı, "görmek" değil "yakalamak" demektir. Zira, boğulma işinin, bir kimseyi gördüğünü söylemek mümkün değildir.

Yine "İki topluluk birbirini görünce "İşte yakalandık" dediler."(45) âyetindeki (مُدْرَكُونَ) kelimesinin mânâsı "Görmek" değil "yakalanmak" de-

43 Kıyamet suresi, 75/22, 23
44 Yunus suresi, 10/90
45 Şuara suresi, 26/61

mektir. Bunlar da göstermektedir ki, bir şey diğer bir şeye ulaşır fakat onu göremeyebilir. Birinci âyette durum böyledir. Yine bir şey diğer bir şeyi görebilir. Fakat ona ulaşamaz. Bundan da anlaşılıyor ki "Gözler Allahı idrak edemez" ifadesindeki (لَا تُدْرِكُهُ) fiilinin mânâsı "Görmek" değildir. "İhata etmek ve kuşatmak" demektir.

Evet, müminler ve cennetlikler, rablerini gözleriyle görecekler fakat gözleri onu kuşatamayacaktır. Zira, Allah tealayı herhangi bir şey tarafından kuşatılmakla vasıflandırmak caiz değildir. Allah tealayı "Görülmek"le vasıflandırırken görmenin kendisini kuşatamayacağı ile de vasıflandırmak, onu "Bilinmekle" vasıflandırırken, bilmenin kendisini kuşatamaması ile vasıflandırmak gibidir. İlmimizle Allahı kuşatamıyacağımızı söylememiz, onu bilemeyeceğimiz anlamına gelmediği gibi, onu görmemizle kuşatamayacağımızı söylememiz de onu hiç göremeyeceğimiz anlamına gelmez. Nitekim yaratıklar, bir takım eşyayı bilirler fakat bilgileri o eşyayı tam kuşatamayabilir. İşte Allah tealayı görmek te böyle. Mümin kulları onu görürler, fakat görmeleri onu tam olarak ihata edemez.

Bu görüşte olan âlimler demişlerdir ki: Eğer denecek, olursa ki "Bu âyette geçen (لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ) cümlesini "Gözler, Allahı kuşatamaz" yerine "Gözler Allahı göremez" şeklinde izah etmeye neden karşı çıktınız?" Cevaben deriz ki: "Aziz ve celil olan Allah, kitabının kıyamet suresinde bir kısım yüzlerin kerndisine bakacağını beyan buyurmuş[46] Resulullah da ümmetine kıyamet gününde rablerini, ay'ın ondördünde görülmesi gibi, bulutsuz bir günde güneşin görülmesi gibi görüleceğini haber vermiştir. Madem ki, Allah teala, kitabının bir yerinde, bir kısım yüzlerin kendisine bakacağını beyan etmiş, Resulullah da bunu sahih haberlerle haber vermiştir, o halde Allah tealanın, kıyamette, müminler tarafından görüleceğini söylemek te kaçınılmazdır. Zira, Allah tealanın kitabı, birbirini doğrulamakta ve desteklemektedir. Allah tealanın, bir kısım yüzlerin kendisine bakacağını beyan ettiği haberiyle, gözlerin kendisini idrak edemeyeceğini beyan ettiği haberlerinden herhangi birinin diğerini neshettiğini söylemek caiz değildir. Zira verilen haberlerde nesih caiz değildir. Bu da göstermektedir ki "Gözler Allahı idrak edemez" haberi ile "Yüzler rablerine bakarlar" haberi farklı şeylerdir. Yani, cennetlikler kıyamet gününde gözleriyle rablerine bakacaklar fakat onu tam ihata edemeyeceklerdir. Bu iki âyetin bu şekilde izah edilmesi her iki âyeti de doğru bir şekilde anlamaktır. Her iki haberi de tasdik etmektir. Her iki surede gelen âyetlere de boyun eğmektir.

b) Süddî ve Hz. Aişeden nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette zikredilen (لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ) cümlesindeki (تُدْرِكُ) fiilinin mânâsı

---

46 Bkz. Kıyamet suresi, 75/22, 23

"Görmek" demektir. Cümlenin mânâsı ise "Gözler Allahı göremez" demektir. Bu hususta Süddi demiştir ki "Bu cümlenin mânâsı" Allahı, yarattıklarından herhangi birisi göremez." demektir.

Mesruk diyor ki:

عَنْ مَسْرُوقٍ قَالَ قُلْتُ لِعَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا يَا أُمَّتَاهْ هَلْ رَأَى مُحَمَّدٌ (ﷺ) رَبَّهُ فَقَالَتْ لَقَدْ قَفَّ شَعْرِي مِمَّ قُلْتَ اَيْنَ اَنْتَ مِنْ ثَلاَثٍ مَنْ حَدَّثَكَهُنَّ فَقَدْ كَذَبَ مَنْ حَدَّثَكَ اَنَّ مُحَمَّداً (ﷺ) رَأَى رَبَّهُ فَقَدْ كَذَبَ ثُمَّ قَرَأَتْ لاَ تُدْرِكُهُ الاَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الاَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُكَلِّمَهُ اللّٰهُ اِلاَّ وَحْياً اَوْ مِنْ وَرَائِي حِجَابٍ وَمَنْ حَدَّثَكَ اَنَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي غَدٍ فَقَدْ كَذَبَ ثُمَّ قَرَأَتْ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَداً وَمَنْ حَدَّثَكَ اَنَّهُ كَتَمَ فَقَدْ كَذَبَ ثُمَّ قَرَأَتْ يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الآيَةَ وَلَكِنَّهُ رَأَى جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ فِي صُورَتِهِ مَرَّتَيْنِ.

Ben, Aişe'ye (r.anh) dedim ki "Ey anneciğim, Muhammed (s.a.v.) rabbini gördü mü?" Aişe de dedi ki: "Söylediğin sözden dolayı tüylerim ürperdi. Sen şu üç şeyden haberdar değil misin? Onları sana kim söylerse yalan söylemiş olur. Kim sana "Muhammed (s.a.v.) rabbini gördü" derse şüphesiz ki o, yalan söylemiş olur" Sonra Aişe "Gözler onu görmez o ise bütün gözleri görür. O her şeyin inceliklerini bilendir, her şeyden haberdardır" âyetini ve "Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur. Yahut bir elçi gönderir de izniyle ona dilediğini vahyeder..."[47] âyetlerini okudu ve dedi ki: "Kim sana, yarın ne olacağını bildiğini söylerse şüphesiz ki o, yalan söylemiş olur." Sonra, "Hiçbir kimse yarın ne kazanacağını bilmez"[48] âyetini okudu ve dedi ki: "Kim

47 Şura suresi, 42/51
48 Lokman suresi, 31/34

sana, "Peygamber bir şeyi gizledi" derse şüphesiz ki o, yalan söylemiş olur" Sonra: "Ey Peygamber, rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer yapmazsan, Allahın peygamberliğini tebliğ etmemiş olursun."(49) âyetini okudu ve sözlerine devam ederek dedi ki: "Fakat Muhammed, Cebrail (a.s.)'ı iki defa asıl şeklinde görmüştür."(50)

Görüldüğü gibi Hz. Aişe, Allah tealanın, Resulullah tarafından dünyada iken görülmediğini ifade etmek istemiştir. Ancak bir kısım âlimler Allah tealanın, dünyada, görülemeyeceği gibi, âhirette de görülmeyeceğini iddia etmişler ve izah etmekte olduğumuz âyeti buna delil göstermişlerdir ve demişlerdir ki: "Bu âyetteki (تُدْرِكُ) kelimesinin mânâsı, "Gözle görmek" demektir. Allah teala, kendisinin gözle görülemeyeceğini beyan etmiştir. Bu da hem dünya hem de âhiret için geçerlidir.

Bu görüşü savunan insanlar kıyamet suresinde bazı yüzlerin rablerine bakacaklarını beyan eden âyeti te'vil etmişler, bu âyetten maksadın, "Bir kısım yüzler, rablerinin rahmetini ve sevabını beklerler." demek olduğunu söylemişlerdir. Bunlardan bazıları Resulullahdan, âhirette müminlerin, rablerini göreceklerine dair rivayet edilen sahih haberleri, bir kısım te'villerle te'yid etmişler, diğer bazıları ise bu haberlerin varid olduklarını inkâr etmişler, bu haberlerin, Resulullahın söylediği söz olamayacağını savunmuşlar ve Allahın görülemeyeceği hususunda akıllarını hakem tayin etmişlerdir. Bunlar, akıllarının, Allah tealanın gözle görülmesini imkânsız gördüğünü zannetmişler, bu hususta çeşitli yaldızlı sözler söylemişler, kendilerine delil bulmak için uzun uzadıya izahlarda bulunmuşlardır.

Bunların iddialarının doğru olduğunu ispatlayan ve en büyük delilleri olduğunu iddia ettikleri sözlerden biri de şudur. "İnsanların gözü, kendisine yapışık olan bir şeyi değil, görebileceği kadar uzaklıkta bulunan bir şeyi görebilir. Gözden uzak olan şey ile gözün arasında ise bir boşluk ve bir mesafe vardır. Şayet gözlerin âhirette Allahı dünyadaki eşyayı gördüğü gibi görecekleri söylenirse Allah teala için bir sınır tayin edilmiş olur. Allah tealayı böyle bir sıfatla sıfatlayan ise onu, cisimlerin sıfatlarıyla sıfatlamış olur. Allah teala ise, yaratıklarına benzemekten münezzehtir. Diğer yandan, kulakların sesleri, koku alma duyusunun, kokuları idrak ettikleri gibi gözlerin de renkleri görmeleri muhakkaktır. Nasıl ki sesleri almayan bir duyu organı, kokuları koklamayan koku alma organı bulunacağına hüküm vermek fasit ise, renkleri görmeyen bir görme organı bulunacağına hüküm vermek te fasittir. Allah tealayı, herhangi bir renkle vasıflandırmak caiz olmayacağına göre, onugörülebilir olmakla vasıflandırmak ta caiz değildir.

---

49 Maide suresi, 5/67

50 Buhari, K. Tefsir el-Kuran sures 53, bab: 1

c) Diğer bir kısım âlimler de (لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ) cümlesindeki (تُدْرِكُ) fiilinin mânâsının "Görmek" olduğunu, âyeti kerimede, Allah tealanın, görülmeyeceği beyan edildiğini, ancak bu görülmemenin, dünyada söz konusu olduğunu, âhirette ise, Allah tealanın müminler tarafından görüleceğini, zira başka bir âyette: "O gün, öyle yüzler vardır ki pırıl pırıl parlarlar. Rablerine bakarlar."(51) buyurulduğunu, Allah tealanın bildirdiği haberlerde tezat olmasının mümkün olmadığını, bu itibarla, izah edilen âyetteki "Görülmeme"nin sadece dünyaya mahsus olan bir görülmeme olduğunu söylemişlerdir.

Bunlardan bazıları demişlerdir ki: "Bu âyette zikredilen (تُدْرِكُ) fiili her ne kadar bazı yerlerde "Görmek" mânâsına gelmiyorsa da burada "Görmek" mânâsında kullanılmıştır. Çünkü bu fiilin mânâlarından biri de "Görmek"tir. Kişi, gördüğü şeyi aynı zamanda idrak ta etmiş olur. Buradaki, "Görme" mânâsına gelen "İdrak etme" her zaman olacak bir idrak etme değil sadece dünyaya has olan bir idrak etmedir. Yani dünyada gözler Allahı göremezler. Allah ise o gözleri hem dünyada hem de ahirette görür" demektir.

Bu görüşte olan âlimlerden diğer bir kısmı da burada zikredilen ve "Görme" mhanâsına gelen "İdrak etme"nin, hususi bir görme ve idrak etmeyi ifade ettiğini söylemişler ancak bu hususiliğin çeşitli ihtimallere göre olacağını zikretmişlerdir. Mesela: Âyetin mânâsının, "Allahı, zalimlerin gözü dünyada da görmez ahirette de görmez. Müminlerin ve velilerin gözleri ise onu görür." şeklinde olması caizdir. Keza âyetin mhanâsının: "Gözler Allahı tam olarak kuşatıcı bir şekilde görmezler. Fakat genel olarak görürler" şeklinde olması da caizdir. Yine âyetin mânâsının: "Gözler Allahı dünyada görmezler. Ahirette ise görürler" şeklinde olması da caizdir. Yine âyetin mânâsının: "Gözler Allahı, Allahın onları gördüğü gibi göremezler. Zira yaratılanların gözü zayıftır. Allahın, görme gücü verdiği kadarıyla verirler. Allah tealanın ise görmesi herşeyi açık seçik olarak görmesi şeklindedir. Bunlar demişlerdir ki: "Gözler Allahı göremez" ifadesinin özel bir göremezlik şekli olduğu ve Allahın dostlarının kıyamet gününde kendisini görmelerinin kesin olduğu muhakkaktır. Ancak bu özel görmezliğin yukarıda zikredilen dört ihtimalden hangi çeşit görmezlik olduğu bizce belli değildir.

d) Diğer bir kısım âlimler ise (لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ) cümlesindeki (تُدْرِكُ) fiilin mânâsının "Görme" olduğunu, âyetin mânâsının ise "Gözler Allahı göremez" demek olduğunu ve buradaki görmeme'nin umumi anlamda her zaman görmeme olduğunu söylemişler ve demişlerdir ki "Hiçbir göz Allahı ne dünyada iken ne de âhirette iken görebilecektir. Ancak Allah, kıyamet gününde dostları için beş duyu organı dışında altıncı bir duyu organı yaratacak ve onlar, bu duyu

51 Kıyamet suresi, 75/22, 23

organlarıyla rablerini göreceklerdir. Bunlar, görüşlerine delil olarak şunu zikretmişlerdir: Allah teala bu âyette genel bir ifade ile, gözlerin kendisini görmeyeceğini beyan etmiştir. Buradaki görmemenin, özel bir görmeme olduğuna dair herhangi bir delil yoktur. Bu itibarla bu görmeme, her zaman ve her yer için geçerlidir. Diğer yandan başka bir âyetinde, bir kısım yüzlerin kıyamet gününde rablerine bakacaklarını beyan etmiştir. Allah tealanın haberleri arasında tezat olmayacağına göre ve her iki haber de sahih olduğuna göre bunları birbirleriyle dağdaştırmak izah ettiğimiz şekilde olur. Bu görüşte olan âlimler, aklî delil olarak ta şunları söylemişlerdir: "Bizim âhirette Allahı bu gözlerimizle kuvvetlendirilerek görmemiz caiz olsa dünyada iken zayıf halleriyle de kısmen de olsa görmemiz icabeder. Çünkü herhangi bir fonksiyon için yaratılan bir organ, tamamen yok olmadıkça o fonksiyonunu az da olsa icra eder. Bu itibarla gözün, yaratıcısını herhangi bir haliyle veya herhangi bir zamanda görmesi mümkün kabul edilecek olursa bu gözün, dünyada iken zayıf olduğu halde de yaratıcısını görmesi gerekir. Gözlerimiz dünyada, yaratıcılarını görmediklerine bunların bu halleriyle ahirette de görmeleri mümkün değildir. Allah teala da âhirette, yüzlerin, rablerine bakacaklarını bildirmiştir. O halde âhirette Allah teala, özel bir duyu organı yaratacak biz de onunla kendisini göreceğiz.

Taberi diyor ki: "Bize göre bu hususta doğru olan görüş, Resulullah (s.a.v.)'den sağlam bir şekilde nakledilen haberlerin beyan ettikleri görüştür. Resulullah, kıyamet gününde müminlerin, rablerini ayın on dördünde onu gördükleri ve bulutsuz bir zamanda güneşi gördükleri gibi göreceklerini beyan etmiştir. Evet, mümminler rablerini görecekler, fakat kafirlerin görmelerine engel olunacaktır. Nitekim Allah teala bu hususta bir âyet-i kerimesinde: "Hayır, hayır o gün yalanlayanların önüne rablerine karşı perde çekilmiştir.[52] buyurmuştur.

Taberi sözlerine devamla diyor ki: "Kıyamet gününde Allah tealanın, gözle görüleceğini inkâr edenlere gelince bunlar, delil olarak şunu zikretmişlerdir. "Gözler ancak görülebilecek kadar uzak bir mesafede olanı görebilirler. Kendilerine yapışık olanı göremezler. Bu da gözle, görülen şeyin arasında bir boşluğun ve bir mesafenin bulunmasını icabettirir. Allah tealanın bu şekilde görüleceğini söylemek te caiz değildir. Zira, bu takdirde Allah tealaya bir sınır ve nihayet biçilmiş olur ki bu da caiz değildir. O halde Allahı gözle görmek te mümkün değildir.

Taberi, bunlara cevap olarak özetle şunu söylemekte ve demektedir ki: "Allah tealanın herhangi bir sıfatı yaratıklarının sıfatına benzetilemez. Nasıl ki, Allah tealanın, her şeyi sevk ve idare etmesi, yaratıklarının sevk ve idare etmelerine benzemiyorsa, yaratanın görülmesi de diğer yaratıkların görülmelerine

52 Muttafifin suresi: 83/15

benzemez. Allahın dışındaki sevk ve idare eden yaratıklar ya sevk ve idare ettiklerinin yanında bulunurlar veya uzağında bulunurlar. Allah teala ise, sevk ve idare ettiklerinin ne yanındadır ne de onlardan belli bir mesafede uzaklıkta bulunmaktadır.

Yaratıkların görülmesi, görenden belli bir mesafede uzak olmalarını icabettirirken Allah tealanın görülmesi için böyle bir durum söz konusu değildir.

Taberi, bu meseleyi izah etmek için şunları söylemektedir: "Sizler, yaratıcınız dışında sevk ve idare etme sıfatına sahib olan bir yaratık biliyor musunuz ki, o size ne temas eder bir vaziyette bulunsun ne de uzak olsun?" Şayet onlar böyle birisini bildiklerini iddia ederlerse onu açıklamaları istenir. Buna da imkanları yoktur. Şayet, "Böyle birisinin bulunduğunu bilmiyoruz, derlerse onlara denilir ki "Sizler, yaratıcınızı, size dokunmayan ve uzakta da bulunmayan bir zat olarak bilmiyor musunuz? Halbuki o, sevk ve idare etme ve işleri icra etme sıfatlarına sahiptir. İşte Allah tealanın görülmesi de böyledir. Onun, görene temas eder halde olması veya uzakta bulunması söz konusu değildir. Çünkü o, diğer görülen şeylere benzetilemez.

Mutezile fırkası, bu âyet-i kerimeye dayanarak, Allah tealanın, dünyada görülemediği gibi âhirette de hiç görülemeyeceğini söylemiştir. Onların bu sözü yanlıştır. Gerek lügat bakımından gerekse Şer'î yönden, âyetin batıl bir te'vilidir. Allah tealanın âhirette görüleceği, sahih Hadis kitaplarında mevcut olan sağlam Nass'lar ile bildirilmiştir.

Resulullah (s.a.v.) efendimiz bir Hadis-i Şerifinde şöyle buyuruyor:

عَنْ جَرِيرٍ قَالَ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ (ﷺ) فَنَظَرَ اِلَى الْقَمَرِ لَيْلَةً يَعْنِى الْبَدْرَ فَقَالَ اِنَّكُمْ سَتَرَوْنَ رَبَّكُمْ كَمَا تَرَوْنَ هٰذَا الْقَمَرَ.

"Şüphesiz ki sizler, ay'ı on dördünde gördüğünüz gibi kıyamet gününde rabbinizi göreceksiniz.(53)

قَدْ جَآءَكُم بَصَآئِرُ مِن رَّبِّكُمْ ۖ فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَنْ عَمِىَ فَعَلَيْهَا ۚ وَمَآ أَنَا۠ عَلَيْكُم بِحَفِيظٍ ﴿١٠٤﴾

53 Buhari, K. el-Mevakıt, bab: 16, bab: 26, K. el-Ezan, bab: 129, K. et-Tefsir, Sure 50, bab: 2, K. er-Rikak, bab: 52, K. et-Tevhid bab: 24/Ebu Dâvûd, K. es-Sünne, bab: 19, Hadis No: 4729 Tirmizî, K. el-Cennet, bab: 16, Hadis No: 2551

104- Şüphesiz size, rabbinizden, hakikati gösteren deliller gelmiştir. Kim onları görürse kendi lehinedir. Kim de onlara karşı kör olursa kendi aleyhinedir. Ben, sizin üzerinize bekçi değilim.

Şüphesiz ki sizlere, rabbiniz tarafından, hidayeti sapıklıktan, imanı inkârdan ayırdeden ve sizlere hakkı gösteren apaçık deliller gelmiştir. Kim bunları görür ve bunlarla doğru yolu bulursa, hayırı kendi lehinedir. Kim de bunların ifade ettiği şeylere karşı kör olur da bunları tasdik etmezse onun kötülüğü de kendisine aittir. Ben, sizin üzerinize bir denetleyici değilim ki yaptığınız amelleri hesap edeyim. Ben ancak tebliğ edenim.

وَكَذَٰلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ وَلِيَقُولُوا دَرَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١٠٥﴾

105- Kâfirler: "Onu başkalarından öğrendin." desinler ve bilen bir kavme açıklayalım diye âyetleri geniş olarak işte böyle izah ederiz.

*Müfessirler ve kıraat âlimleri bu âyette geçen ve "Başkalarından öğrendin" diye tercüme edilen (دَرَسْتَ) kelimesini farklı şekillerde okumuşlar ve okunan kıraat şekline göre de farklı mânâlar vermişlerdir.

a) Medine ve Kufe kurraları ile Abdullah b. Abbas, Mücahid, Süddi ve Dehhakın bu kelimeyi Kur'anda tesbit edilmiş olan şekliyle (دَرَسْتَ) şeklinde okudukları ve bunun mhanâsının, "Okudun ve öğrendin" demek olduğunu söyledikleri rivayet edilmiştir. Taberi de bu kıraatı ve bu izah tarzını tercih etmiştir. Çünkü şu âyette de belirtildiği gibi, müşrikler, Resulullahı, Kur'anı başkasından okuyup öğrenmekle itham ediyorlardı. "Şüphesiz ki biz, kafirlerin, "Bu Kuranı Muhammede bir adam öğretiyor" dediklerini çok iyi biliyoruz. Kuranı Muhammede öğrettiğini iddia ettikleri kimsenin dili yabancıdır. Kur'an ise açık, fasih Arapça'dır."(54)

b) Abdullah b. Abbas, Said b. Cübeyr, Mücahid, Dehhak ve bir kısım Basra Kurraları bu kelimeyi (دَارَسْتَ) şeklinde okumuşlar, mânâsının da "Tartıştın, birbirinize okudunuz..." demek olduğunu söylemişlerdir. Yani, Kureyş müşrikleri, Resulullahı, ehl-i kitapla tartışarak ve onlarla karşılıklı olarak birbirlerine okuyarak öğrenmekle itham etmişlerdir.

c) Katadeden nakledilen başka bir görüşe göre bu kelime, (دُرِسَ) şeklinde okunmuş manası ise "Sana okundu bildirildi" demektir.

---

54 Nahl suresi, 16/103

d) Hasan-ı Basri ve Abdullah b. Mes'uddan nakledilen bir diğer görüşe göre bu kelime (دِرِسْتَ) şeklinde okunmuştur. Mânâsı ise "Silinip gitmiştir, zamanı geçmiştir" demektir. Yani, müşrikler Resulullaha "Senin bu okuduğun Kur'anın zamanı geçmiştir" demişlerdir. Bu âyeti "Biz bu âyetleri sana: "Sen bunu, başkalarından okuyup öğrendin" demesinler diye..." şeklinde izah edenler de vardır.

اِتَّبِعْ مَآ اُوْحِيَ اِلَيْكَ مِنْ رَّبِّكَ ۚ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ وَاَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿١٠٦﴾

106- Rabbin tarafından sana vahyolunana tabi ol. Ondan başka ilah yoktur. Allaha ortak koşanlardan yüzçevir.

Ey Muhammed, rabbinin sana vahyettiği emirlerine uy. Müşriklerin seni davet ettikleri putları bırak. Allahtan başka hiçbir ilah yoktur. Hakkıyla kulluk edilmeye ancak o layıktır. Allaha ortak koşanlarla tartışmayı bırak, onlardan yüzçevir.

وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَآ اَشْرَكُوْا ۭ وَمَا جَعَلْنٰكَ عَلَيْهِمْ حَفِيْظًا ۚ وَمَآ اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيْلٍ ﴿١٠٧﴾

107- Allah dileseydi onlar ortak koşmazlardı. Biz seni onların üzerine bekçi yapmadık. Sen onlara vekil de değilsin.

Eğer Allah dileseydi onları da hidayete kavuştururdu. Onlar da Allaha ortak koşmazlardı. Ey Muhammed, biz seni, onların üzerine, yaptıkları amelleri denetleyen bir bekçi yapmadık. Sen onların vekilleri de değilsin ki onları müdafaa edesin.

وَلَا تَسُبُّوا الَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ فَيَسُبُّوا اللّٰهَ عَدْوًۢا بِغَيْرِ عِلْمٍ ۭ

كَذٰلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ اُمَّةٍ عَمَلَهُمْ ۠ ثُمَّ اِلٰى رَبِّهِمْ مَّرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُمْ

بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٠٨﴾

108- Kâfirlerin, Allahtan başka taptıklarına sövmeyin ki onlar da aşırı giderek bilgisizce Allaha sövmesinler. Her ümmete, yaptığı işi böylece süslü gösterdik. Sonra onların varacakları yer, rablerinin huzurudur. Rableri onlara yaptıklarını haber verecektir.

* Abdullah b. Abbas diyor ki: "Müşrikler "Ey Muhammed, ya bizim ilahlarımıza hakaret etmekten vazgeçersin veya biz de senin rabbini alaya alırız." dediler ve bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."

Katade diyor ki: "Bu âyet-i Celilenin asıl nüzul sebebi, Müslümanların, kâfirlerin putlarına sövmeleri, kâfirlerin de haddi aşarak cahillikle Allah tealaya sövmeleridir.

Bu âyet-i Kerime, herhangi bir menfaatın, büyük bir zarara yol açtığı takdirde terkedilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Bir Hadis-i Şerifte Peygamber efendimiz şöyle buyurmaktadır:

أَنَّ رَسُولَ اللهِ (ﷺ) قَالَ «مِنَ الْكَبَائِرِ شَتْمُ الرَّجُلِ وَالِدَيْهِ» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! وَهَلْ يَشْتِمُ الرَّجُلُ وَالِدَيْهِ؟ قَالَ «نَعَمْ. يَسُبُّ أَبَا الرَّجُلِ، فَيَسُبُّ أَبَاهُ، وَيَسُبُّ أُمَّهُ، فَيَسُبُّ أُمَّهُ.

"Kişinin, anne ve babasına sövmesi, büyük günahlardandır." Sahabiler: "Ey Allahın Resulü, kişi nasıl olur da anne ve babasına söver?" diye sorunca Resulullah (s.a.v.) buyurdu ki: "Kişi başkasının babasına söver, sövdüğü adam da onun babasına söver. Ve başkasının annesine söver o da onun annesine söver."(55)

Bu âyetin izahında Süddinin şunları söylediği rivayet edilmiştir: Ebu Talibin ölümü esnasında Kureyşliler demişlerdir ki: "Haydin bu adamın yanına gidelim. Kardeşinin oğlunun bize sataşmasını yasaklamasını isteyelim. Çünkü bizler, onun ölümünden sonra yeğenini öldürmekten utanırız. Çünkü Araplar diyeceklerdir ki: Onu öldürmelerine Ebu Talip engel oluyordu. O ölünce yeğenini öldürdüler." Ebu Süfyan Ebu Cehil, Nadr b. Haris, Ümeyye b. Halef, Übey b. Halef, Ukbe b. Ebi Muayf, Amr b. el-Ass ve Esved bir araya gelip "Muttalip" isimli birini Ebu Talibe gönderdiler. Kendisini ziyaret için ondan izin istidiler. Adam Ebu Talibin yanına vardı ve ona "Bunlar kavminin ileri gelenleridir. Senin

55 Müslim, K. el-İman, bab: 146, Hadis No: 90/Tirmizi, K. el-Birr, bab: 4, Hadis No: 1902 Ahmed b. Hanbel, Müsned c. 2, s. 164, 195, s. 214, 216.

nin yanına gelmek istiyorlar" dedi. Ebu Talib izin verdi . İçeri girdiler ve ona dediler ki: "Ey Ebu Talib, sen bizim büyüğümüz ve efendimizsin. Muhammed, bize de ilahlarımıza da eziyet etti. Onu çağırıp bizim ilahlarımıza sataşmaktan vaz geçmesini, bizim de onu, ilahı ile başbaşa bırakmamızı emretmeni istiyoruz." Bunun üzerine Ebu Talib Resulullahı çağırdı. Resulullah geldi. Ebu Talib ona: "Bunlar senin kavmin ve amcalarının oğullarıdır." dedi. Resulullah: "Ne istiyorsunuz?" dedi. Onlar da: "Senin, bizi ve ilahlarımızı bırakmanı, bizim de seni ve ilahını bırakmamızı istiyoruz" dediler. Ebu Talib, Resulullaha "Kavmin sana insaflı davrandı. Onların bu tekliflerini kabul et" dedi. Resulullah da buyurdu ki: "Söyleyin bana, eğer ben, bu teklifinizi kabul edeceğime dair size söz verecek olsam sizler de, söylediğiniz takdirde Araplara hakim olacağınız ve Arap olmayanları da haraç alarak boyun eğdireceğiniz bir sözü söyleyeceğinize dair bana söz verir misiniz?" Ebu Cehil dedi ki: "Baban hakkı için evet söyleriz ve onun on mislini de söyleriz. O söz nedir?" Resulullah da dedi ki: "Lailahe illallah" deyin" müşrikler bunu kabul etmediler. Yüzlerini astılar. Ebu Talib de dedi ki: "Ey yeğenim, onun dışında başka bir söz söyle. Çünkü kavmin bu sözden tedirgin oldu" Resulullah da dedi ki: "Ey amca, onlar güneşi getirip sağ elime koysalar, yine de ben bunun dışında bir söz söylemem." Resulullah bunu söyleyerek müşriklerin beklentilerinden vazgeçip ümide kapılmamalarını istedi. Fakat onlar öfkelendiler. ve dediler ki "Ya ilahlarımıza sövmekten vaz geçersin veya biz de sana ve sana emir gönderene söveriz.." İşte bu âyet bunu izah etmektedir.

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَتْهُمْ آيَةٌ لَيُؤْمِنُنَّ بِهَا قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ
عِنْدَ اللَّهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٩﴾

109- Kendilerine bir mucize gelirse, ona mutlaka iman edeceklerine dair en ağır yeminleriyle Allaha yemin ettiler. De ki: "Mucizeler ancak Allah katındadır." Onlara mucizeler geldiğinde dahi iman etmeyeceklerini siz nereden bileceksiniz?

* Âyet-i kerimedeki "Nereden bileceksiniz?.. ifadesindeki muhatabın kim olduğu hakkında farklı izahlar yapılmıştır. Mücahide göre burada kendilerine hitabedilen kimseler müşriklerdir ve cümle burada sona ermektedir. Bundan sonra gelen cümle müstakil bir cümledir. Müminlere durumu haber vermekte-

dir. Bu izaha göre âyetin bu kısmının mânâsı şöyledir: "Ey müşrikler, Allahın mucizeleri size geldiğinde iman edeceğinizi nereden biliyorsunuz?" "Ey müminler, o mucizeler onlara gelse de onlar iman etmeyeceklerdir."

Diğer bir kısım âlimler ise buradaki muhatapların müminler olduğunu söylemişlerdir. Zira müşrikler, kendilerine bir mucize geldiği takdirde iman edeceklerine dair yemin edince müminler Resulullaha demişlerdir ki: "EyAllahın Resulü, sen rabbinden bir mucize iste de müşrikler iman etsinler." Bunun üzerine Allah teala bu âyeti kerimeyi indirmiş ve müminlere buyurmuştur ki: "Ey müminler, o müşriklere, bu istedikleri mucizeler geldiğinde onların iman edeceklerini nereden biliyorsunuz?" âyet-i bu şekilde izah eden alimler (وَمَا يُشْعِرُكُمْ) cümlesinin başındaki (مَا) nın bir pekiştirme edatı olduğunun ve olumsuzluk ifade etmediğini "Sana emrettiğimde seni secde etmekten alıkoyan neydi?[56] âyetindeki (مَا) gibi olduğunu söylemişlerdir.

Başka bir kısım âlimler ise buradaki hitabın müminlere yapıldığını ancak şüphesiz ki" ifadesinden maksadın "Belki de" mânâsında olduğunu söylemişlerdir. Taberi de bu görüşü tercih etmiş ve âyetin mânâsının şöyle olduğunu söylemiştir: "Ey müminler ne biliyorsunuz? Belki de bu müşriklere mucizeler geldiğinde bunlar iman etmeyecekler böylece derhal cezalandırılacaklar, ertelenmeyeceklerdir."

Taberi, İbn-i Kâ'b'ın şöyle dediğini rivayet ediyor: "Resulullah (s.a.v.), birgün Kureyşlilerle konuşuyordu, Onlar dediler ki: "Ey Muhammed, sen bizlere, Musanın âsâsı bulunduğunu, onu taşa vurarak on iki göze fışkırttığını haber veriyorsun. Yine sen, İsanın, ölüleri dirilttiğini, Semud kavmine mucize olarak bir Deve verildiğini söylüyorsun. O halde sen de bize bazı mucizeler getir ki biz de seni tasdik edelim" Resulullah (s.a.v.) "Size ne getirmemi istersiniz? diye sorunca Kureyşliler: "Safa tepesini altın yapmanı istiyoruz" dediler. Resulullah onlara: "Şayet bunu yaparsam beni tasdik eder misiniz?" diye sorunca dediler ki: "Evet, Allaha yemin olsun ki eğer bunu yaparsan hepimiz sana tabi oluruz." Resulullah (s.a.v.) Kalkıp dua etmeye başladı. Bunun üzerine Cebrail aleyhisselam geldi ve Resulullaha şöyle dedi: "Dileğin yerine getirilecek. İstersen Safa tepesi altın olacak. Fakat bir mucize gönderilir de buna rağmen iman etmezlerse biz onları mutlaka azaba uğratırız. İstersen bırak onları da tevbe edip imana gelenler tevbe etmiş olsunlar." Resulullah (s.a.v.) bunun üzerine dedi ki: "O halde tevbe edenler tevbe etsin." İşte bunun üzerine bu âyet-i Kerime nâzil oldu.[57]

---

56 A'raf suresi 7/12

57 Taberi, c. 7, s. 210/İbn-i Kesir, c, 2, s. 164

وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ
وَنَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١١٠﴾

110- Biz onların kalblerini ve gözlerini ters çevriririz de ilk defa ona iman etmedikleri gibi şimdi de iman etmezler. Onları azgınlıkları içerisinde bırakırız, bocalayıp dururlar.

Biz o müşriklerin kalblerini imandan, gözlerini hakkı görmekten çeviririz de, daha önce Allaha ve Resulüne iman etmedikleri gibi mucizeyi gördükten sonra da iman etmezler. Biz onları, azgınlıkları içerisinde bırakırız, bocalayıp dururlar. Ne hakka ulaşırlar ne de doğruyu görürler.

وَلَوْ أَنَّنَا نَزَّلْنَا إِلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتَىٰ وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ
قُبُلًا مَّا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ ﴿١١١﴾

111- Eğer biz onlara, Melekleri indirseydik, ölüler kendileriyle konuşsaydı ve herşeyi karşılarında toplasaydık, Allah dilemedikçe yine de iman edecek değillerdi. fakat onların çoğu, bu hususta cehalet içindedirler.

Şayet biz o müşriklere, gözleriyle görecekleri Melekleri indirseydik ve ölüleri diriltip te onlar da senin Peygamberliğinin doğruluğunu ispat için kendileriyle konuşmuş olsalardı ve herşeyi onların karşısına toplayacak olsaydık yine de Allah dilemedikçe iman edecek değillerdi. Fakat onların çoğu, herşeyin, Allahın elinde olduğu hususunda cehalet içindedirler. İmanın, kendi ellerinde olduğunu zannederler. Dilediklerı zaman iman edeceklerini, dilediklerinde de imandan çıkabilme hürriyetine sahip olduklarını sanırlar. Halbuki durum böyle değildir. Ve Allah dilemedikçe onlar imana erişemezler.

* Kafirler, iman etmek için Resulullah (s.a.v.)'den çeşitli mucizeler göstermesini istemişlerdir. Şu âyet-i Kerimeler bu hususları beyan etmektedir: "Kafirler şöyle derler: "Bizim için yerden, suyu kesilmeyen bir kaynak çıkarmadıkça sana iman etmeyeceğiz" "Veya içinde üzüm ve hurma bulunan bir bahçen olsun, ortasından şarıl şarıl ırmaklar akıt. Yahut zannettiğin gibi, göğü başımıza parça parça düşür veya Allahı ve Melekleri karşımıza getir." "Yahut altından bir evin olmalı veya göğe çıkmalısın. Allahtan, Peygamber olduğunu yazan, okuya-

bildiğimiz bir kitap getirmedikçe göğe çıktığına da inanmayız..."[58]

Görüldüğü gibi, açıklaması yapılan bu âyette, kâfirlerin bu istekleri yerine getirilse bile, Allah dilemedikçe yine de iman etmeyecekleri bildirilmektedir.

وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْإِنسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَىٰ
بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا ۚ وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ

﴿١١٢﴾

112- Sana yaptığımız gibi her Peygamber için de insan ve cin şeytanlarından düşmanlar yaratmıştık. Bunlar birbirlerine, aldatmak için süslü sözler fısıldarlar. Eğer rabbin dilemiş olsaydı, bunu yapamazlardı. Onları iftiraları ile başbaşa bırak.

Ey Muhammed, kavminin müşriklerinden olan şu düşmanlarla seni imtihan ettiğimiz gibi senden önce gelen Peygamberleri de imtihan etmiş, onlara eziyet veren insan ve cin şeytanlarını onlara düşman yapmıştık. Bu şeytanların bir kısmı, süsledikleri batıl sözleri diğerlerine fısıldarlar ki bunları işitenler Allahın yolundan sapsınlar. Eğer rabbin dileyecek olsaydı elbette ki bunların, Peygamberlere karşı olan kötülük ve eziyetlerini bertaraf ederdi ve bunu yapamazlardı. Bırak onları, iftiralarıyla başbaşa kalsınlar. Onlara tahammül et. Çünkü onların cezalandırılması bana aittir.

* Müfessirler, bu âyette zikredilen "İnsan ve Cin şeytanlarından" neyin kast edildiğini hususunda iki görüş zikretmişlerdir.

Süddi ve İkrimeye göre, insanların şeytanlarından maksat, şeytanlardan, insanlara musallat olan ve onlarla beraber bulunan şeytanlardır. Cinlerin şeytanlarından maksat da, cinlere musallat olan ve onlarla beraber bulunan şeytanlardır.

Görüldüğü gibi bunlara göre şeytanlar, İblisin çocuklarıdır. İnsanların ve cinlerin herhangi bir türü, şeytan değildir.

Âyet-i kerimede, insanlara musallat olan şeytanlarla Cinlere musallat olan şeytanların, birbirlerine bir kısım yaldızlı sözleri fısıldadıkları ve Peygamberlere her iki sınıfın da düşman kılındıkları bildirilmiştir.

---

58 İsra suresi, âyet: 90-93

Taberi bu izah şeklini anlamanın herhangi bir yolunun bulunmadığını söylemiştir. Çünkü İblis ve onun bütün çocukları, sadece Peygamberlerine değil Ademoğullarının hepsine düşmandırlar. Allah teala bu âyette, özellikle Peygamberlere düşman olan şeytanları zikrettiğine göre buradaki şeytanlardan maksadın, sadece İblisin soyundan olan şeytanlar olmadıkları anlaşılmaktadır. Bu da göstermektedir ki, buradaki, insanların şeytanlarından maksat, insanların azgınları, cinlerin şeytanlarından maksat da cinlerin azgınlarıdır. Nitekim bu hususta Ebu Zer el-"Gifarî'nin şöyle dediği rivayet edilir:

عن أبى ذر قال أتيت رسول الله (ﷺ) وهو في المسجد فجلست فقال يا أبا ذر هل صليت قلت لا قال قم فصل قال فقمت فصليت ثم جلست فقال يا أبا ذر تعوذ بالله من شر شياطين الإنس والجن قال قلت يا رسول الله وللإنس شياطين قال نعم.

"Ben, Resulullah (s.a.v.)'e geldim. Resulullah mescitte bulunuyordu. Ben de oturdum. Bana: "Ey Eba Zer, namaz kıldın mı?" buyurdu. "Hayır" dedim. "Kalk namazı kıl" dedi. Kalktım namaz kıldım sonra oturdum. Resulullah: "Ey Eba Zer, insanların ve Cinlerin şeytanlarından Allaha sığın." dedi. Dedim ki: "Ey Allahın Resulü, insanların da Şeytanı var mı?" Resulullah "Evet" buyurdu.(59)

وَلِتَصْغَىٰٓ إِلَيْهِ أَفْـِٔدَةُ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱلْـَٔاخِرَةِ وَلِيَرْضَوْهُ وَلِيَقْتَرِفُوا۟ مَا هُم مُّقْتَرِفُونَ ﴿١١٣﴾

113- Bir de âhirete iman etmeyenlerin kalbleri, o süslü söze meyletsin, ondan hoşlansın ve işleyecekleri suçu işlesinler diye böyle yaparlar.

Bu insan ve Cin şeytanlarından bazıları, diğerlerine bâtıl sözleri süslü bir şekilde fısıldarlar ki, Peygamberlere tabi olan müminleri aldatıp yoldan çıkarsınlar, âhirete iman etmeyenlerin kalbleri de o sözlere meyletsin, o sözler hoşuna gitsin ve kötü amelleri işlemeye devam etsinler.

---

59 Nesei, K. el-İstiaze, bab: 48/Ahmed b. Hanbel, MÜsned, c. 5, s. 178, 265

أَفَغَيْرَ اللَّهِ أَبْتَغِي حَكَمًا وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ
الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿١١٤﴾

114- Size kitabı genişçe açıklanmış olarak indirmişken, Allahtan başka hakem mi arıyayım? Kendilerine kitap verdiklerimiz, o Kur'anın, gerçekten rabbin tarafından hak olarak indirilmiş olduğunu bilirler. O halde sakın şüphe edenlerden olma.

Ey Muhammed, bu müşriklere de ki: "Allahtan başka daha adeletli bir hakem mi arıyayım? Halbuki o size, hükümleri açıklayan Kur'anı gönderdi. Kendilerine Tevrat ve İncili verdiğimiz kitap ehli, Kur'an'ın, rabbin tarafından indirilen bir gerçek olduğunu bilirler. O halde sen, sana anlattığımız şeyler hususunda şüphe edenlerden olma.

وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَهُوَ السَّمِيعُ
الْعَلِيمُ ﴿١١٥﴾

115- Rabbinin sözü doğruluk ve adalet bakımından tamam oldu. Onun sözlerini değiştirecek kimse yoktur. O, herşeyi çok iyi işiten ve çok iyi bilendir.

Rabbinin sözü olan Kur'an âyetleri, vermiş olduğu haberlerin doğruluğu ve getirmiş olduğu hükümlerin adaletli olması bakımından tam kemale ermiştir. Rabbinin, kitabında bildirmiş olduğu sözlerini değiştirecek hiçbir güç yoktur. O, kullarının sözlerini çok iyi işiten ve hallerini çok iyi bilendir.

وَإِنْ تُطِعْ أَكْثَرَ مَنْ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا
الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿١١٦﴾

116- Eğer yeryüzündekilerin çoğunluğuna uyarsan seni Allah yolundan saptırırlar. Çünkü onlar sadece "Zan'a uyarlar ve sadece tahmin yürütürler.

* Bu âyet-i Kerime, yeryüzünde yaşayan insanların çoğunluğunun görüşünün hakkı temsil etmediğini, çünkü bunların birtakım hayal ve kuruntulara dayandığını, bu itibarla çoğunluğun, doğru olmayan görüşüne uyulduğu takdirde, insanları Allahın yolundan saptıracaklarını bizlere öğretmekte, azınlık tarafından benimsenmiş olsa da, gerçeğe uymak gerektiğini bildirmektedir. O halde "Çoğunluk böyle düşünüyor öyleyse bu doğrudur" mantığı geçersizdir.

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ مَن يَضِلُّ عَن سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿١١٧﴾

117- Şüphesiz ki rabbin, yolundan kimin saptığını çok iyi bilir. O, doğru yolda olanları da çok iyi bilir.

Ey Muhammed, senin, putları Allaha denk tutan bu müşriklere uymanı yasaklayan rabbin, doğru yolundan kimlerin saptıklarını senden de diğer bütün yaratıklardan da çok iyi bilir. Doğru yolda olanları da herkesten daha iyi bilir. O halde ey Resulüm, sana emrettiklerime uy ve yasakladıklarımdan kaçın. Sana karşı çıkanlara aldırma. Zira ben, yarattıklarımı çok iyi bilmekteyim.

فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ إِن كُنتُم بِآيَاتِهِ مُؤْمِنِينَ ﴿١١٨﴾

118- Eğer, Allahın âyetlerine iman ediyorsanız, Allahın adı zikredilerek kesilen hayvanlardan yeyin.

Ey Müminler, eğer gerçekten, Allahın âyetleri olan Kur'ana iman ediyorsanız, üzerine Allahın ismi anılarak sizin tarafınızdan veya ehl-i kitap tarafından kesilen hayvanlardan yeyin. Putperestlerin kestiklerini yemeyin.

وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُم مَّا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا
اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ وَإِنَّ كَثِيرًا لَّيُضِلُّونَ بِأَهْوَائِهِم بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ

بِالْمُعْتَدِينَ ﴿١١٩﴾

119- Size ne oluyor da, üzerine Allahın adı zikredilerek kesilenlerden yemiyorsunuz? Halbuki o size, mecbur kalmanızın dışında haram olan şeyleri geniş olarak açıklamıştır. Doğrusu, birçokları heveslerine uyarak, hiçbir ilme dayanmaksızın, insanları doğru yoldan saptırırlar. Muhakkak ki rabbin, haddi tecavüz edenleri çok iyi bilir.

Ey insanlar size ne oluyor da üzerine Allahın ismi zikredilerek kesilen hayvanların etinden yemiyorsunuz? Halbuki Allah sizlere haram kılmış olduğu şeyleri genişçe açıklamıştır. Zaruret halinde bulunursanız haram olan şeylerden zaruret miktarınca yemeniz caizdir. Birçokları hiçbir bilgiye dayanmadan sırf heva ve heveslerine uyarak insanları doğru yoldan saptırırlar. Leşlerin ve üzerine Allahın adı anılmayarak kesilen hayvanların etlerinin helal olduğunu söylerler. Şüphesiz ki rabbin, haddi aşanları çok iyi bilir. Ve onları ona göre cezalandıracaktır.

وَذَرُوا ظَاهِرَ الْإِثْمِ وَبَاطِنَهُ ۚ إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْإِثْمَ سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا

يَقْتَرِفُونَ ﴿١٢٠﴾

120- Günahın açığını da gizlisini de terkedin. Şüphesiz ki günah kazananlar, yaptıklarından dolayı cezalandırılacaklardır.

Ey insanlar, gizli olsun açık olsun, Allaha karşı günah işlemekten kaçının Çünkü Allahın yasak kılmış olduğu günahları işleyenler, kıyamet gününde bunun cezasını göreceklerdir.

*Müfessirler, burada zikredilen, günahın açığından hangi günahların ve gizlisinden hangi günahların kastedildiği hususunda farklı izahlarda bulunmuşlardır.

a) Said b. Cübeyre göre burada ifade edilen, açık günahlardan maksat, Allah tealanın, evlenmelerini Nisa suresinin yirmi ikinci ve yirmi üçüncü âyetlerinde haram kıldığı kadınlarla evlenmektir. Gizli olan günahlardan maksat ise zina etmektir.

b) Süddi, Dehhak ve Mücahide göre ise açık günahtan maksat, cahiliye döneminde fuhuş yapmak için bayrak asıp açıkça ilan eden kadınlarla zina et-

mektir. Gizli günahtan maksat ise, bir kısım kadınları dost edinerek gizlice zina etmektir.

c) İbn-i Zeyd'e göre ise, açık günahtan maksat, Kabeyi tavaf ederken, soyunmak ve avret mahallini örtecek bir şey giymemektir. Gizli günahtan maksat ise zina etmektir.

Taberi, âyetin umumi ifadesinin bütün bu görüşleri kapsadığı gibi açık ve gizli yapılan diğer bütün günahları da kapsadığını söylemiştir.

وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ ۗ وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ
إِلَىٰ أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ ۖ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ ﴿١٢١﴾

121- Kesilirken üzerine Allahın adı zikredilmeyen hayvanları yemeyin. Bunu yapmak, Allahın yolundan çıkmaktır. Şüphesiz ki Şeytanlar, sizinle mücadele etmeleri için dostlarına fısıldarlar. Eğer onlara uyarsanız muhakkak ki Allaha ortak koşanlardan olursunuz.

Ey iman edenler, kendiliğinden ölmesi sebebiyle veya sizin yahut ehli kitabın kesmesi sebebiyle, kesilirken üzerine Allahın ismi anılmayan veya müşrikler onları putları için kestiklerinden üzerlerine Allahın ismi anılmayan hayvanlardan yemeyin. Üzerine Allahın ismi anılmayarak kesilen hayvanlardan yemek, Allaha itaatten ayrılmaktır, fasıklıktır. Şüphesiz ki bir kısım şeytanlar, kendi dostlarına vesveseleler verirler ki, o dostları sizinle, Allahın ismi anılmayarak kesilen hayvanların yenebileceği hususunda tartışsınlar. "Kendi kestiğinizi yiyorsunuz da Allahın öldürdüğünü niçin yemiyorsunuz?" şeklinde konuşsunlar. Eğer sizler, şeytanlara ve dostlarına itaat edecek olursanız şüphesiz ki sizler, müşrikler olursunuz.

* Müfessirler, kesilirken üzerlerinde Allahın ismi anılmayan hayvanların yenmelerini yasaklayan bu âyetle neyin kastedildiği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.

a) Ata'ya göre bu âyet-i kerime Arapların putları için kestikleri hayvanların yenilmelerinin yasak olduğunu bildirmektedir.

b) Abdullah b. Abbas'a göre ise bu âyet, kesilmeden ölen hayvanların yenmelerinin yasak olduğunu bildirmektedir.

c) Muhammed b. Sîrîn ve Abdullah b. Yezid el-Hıtmî'ye göre bu âyet-i kerime kasıtlı olsun kasıtsız olsun, kesilirken üzerine Allahın ismi anılmayan bütün hayvanların yenilemeyeceklerini bildirmiştir.

Taberi diyor ki: "Bu hususta doğru olan görüş şudur: "Allah teala bu âyet-i kerime ile, putlar için kesilen hayvanları kendiliğinden ölen hayvanları ve kestiği yenmeyen bir kimse tarafından kesilen hayvanları kastetmiş ve bunların yenilmeyeceklerini beyan etmiştir.

Müslüman bir kimsenin, unutarak, besmele çekmeksizin kesmiş olduğu hayvanın etinin yenilemeyeceğini söyleyenlerin görüşüne gelince, bu görüş şaz bir görüş olduğundan ve güvenilir kimselerin bu şekilde kesilen hayvanların helal olduklarına dair olan ittifaklarına ters düştüğünden, itibar edilmeyen bir görüştür.

Âyet-i kerimede, üzerine Allahın ismi anılmadan kesilen hayvanın veya leşin yenilmesinin fasıklık olduğu zikredilmektedir.

Abdullah b. Abbasa göre buradaki fasıklıktan maksat, günahkar olmaktır. Diğer bir kısım âlimlere göre ise dinden çıkıp kafir olmaktır.

Âyet-i kerimede: "Şüphesiz ki şeytanlar, sizinle mücadele etmeleri için, dostlarına fısıldarlar... buyurulmaktadır.

Müfessirler burada zikredilen şeytanlardan ve şeytanların vesvese verdiği dostlarından kimlerin kastedildiği hususunda farklı görüşlerikretmişlerdir:

a) İkrimeye göre, burada zikredilen şeytanlardan maksat, insanlardır. Bunlar da Farslar ve onların dininde olan ateşperestlerdir. Şeytanların dostlarından maksat ise Kureyş müşrikleridir. Farslar Kureş müşriklerine mektup yazarak Resulullahla şöyle tartışmalarını istemişlerdir. "Siz Allahın emrine uyduğunuzu zannediyorsunuz. Bununla birlikte Allahın altın bıçakla kesip öldürdüğünü yemiyor, kendi kestiğinizi yiyorsunuz. "İşte burada şeytanlık yapanlar Farslardır. Onların dostları ise kendileriyle antlaşmalı olan Kureyş müşrikleridir. Onlara söylenen yaldızlı sözler ise, "Allahın kestiğini yemiyor, kendi kestiğinizi yiyorsunuz." şeklindeki sözleridir.

b) İkrime, Abdullah b. Abbas, Hadremi, Dehhak, Mücahid, Katade ve Süddiden nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette zikredilen şeytanlardan maksat,İblisin soyundan gelen gerçek şeytanlardır. Şeytanların dostlarından maksat ise onların vesveselerine uyan Kureyş müşrikleridir.

Bu hususta İkrime diyor ki: "Müşriklerden bazı insanlar Resulullaha geldiler ve ona dediler ki: "Söyler misin bize, ölen bir koyunu kim öldürmüştür? Resulullah da dedi ki: "Allah öldürmüştür. "Müşrikler de dediler ki: "Sen, kendi öldürdüğü ve arkadaşlarının öldürdüğünü helal, Allahın öldürdüğünü ise haram

sayıyorsun ha?" İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu. Abdullah b. Abbas diyor ki:

عَنْ عَبْدِ بْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: أَتَى أُنَاسٌ النَّبِيَّ (ﷺ) ، فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ: أَنَأْكُلُ مَا نَقْتُلُ وَلاَ نَأْكُلُ مَا يَقْتُلُ اللهُ؟ فَأَنْزَلَ اللهُ : (فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللهِ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ بِآيَاتِهِ مُؤْمِنِينَ - إِلَى قَوْلِهِ - وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ).

"Bir kısım insanlar Resulullaha geldiler ve dediler ki: "Ey Allahın Resulü, biz kendi öldürdüğümüzü yiyor, Allahın öldürdüğünü ise yemiyoruz." İşte bunun üzerine Allah teala bundan öncekini ve bu âyeti indirdi.(60)

Abdullah b. Abbas'tan nakledilen diğer bir görüşe göre, burada zikredilen şeytanlardan maksat, gerçek şeytanlar, onların dostlarından maksat ise Yahudilerdir. Yahudiler, Resulullaha gelerek "Kendi öldürdüğümüzü yiyor, Allahın öldürdüğünü ise yemiyoruz, bu nasıl oluyor?" demişler, bunun üzerine de bu âyet nazil olmuştur.

Taberi diyor ki: "Doğru olan görüş burada şunu söylemektir: "Allah teala burada, leşin yenileceği hususunda müminlerle tartışmaları için, bazı şeytanların, kendi dostlarına vesvese verdiklerini bildirmiştir. Bu şeytanlar, bir kısım azgın insanlar olabilir, ki bunlar, insanlardan dost edindiklerine leşin yenileceği hususunda tartışmalar için onlara vesvese verirler. Bu şeytanlar, gerçek şeytanlar da olabilirler ki bunlar da, insanlardan olan dostlarına bu gibi vesveseleri verirler. Her iki cinsten olan şeytanların birbirleriyle yardımlaşmış olmaları da muhtemeldir. Nitekim bu hususta başka bir âyette şöyle buyurulmaktadır: "Sana yaptığımız gibi her peygamber için de insan ve cin şeytanlarından düşmanlar yaratmıştık.(61)

Taberi diyor ki: "Bu âyet-i kerimenin mensuh olup olmadığı hususunda iki görüş zikredilmiştir:

Hasan-ı Basrî ve İkrimeye göre bu âyet-i kerime mensuhtur Ehl-i Kitabın kestiğinin yenileceğini belirten âyet bunu neshetmiştir.

Âlimlerin çoğunluğuna göre ise bu âyet-i kerime mensuh değildir, muhkemdir. Ehl-i kitabın kestiklerinin yenilmesi, başka bir âyette zikredilmiş, o âyet ise bunu neshetmemiştir.

---

60 Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an sure 6, HN. 3069

61 En'am 6/112

Taberi sözlerine devamla diyor ki, "Doğru olan görüş, bu âyetin mensuh olmadığını söyleyen görüştür. Zira, ehl-i kitabın kestiğinin yenileceğini beyan eden âyetle bu âyet arasında herhangi bir çelişki söz konusu değildir. Çünkü Allah teala bu âyetle bizlere, leş'in ve putlar için kesilenlerin yenilemeyeceklerini bildirmiştir. Ehl-i kitap ise, kendilerine kitap verilen kimselerdir. Onlar bu kitapların hükümleriyle amel ederler. Müslümanlar hayvanları kendi dinlerine göre kestikleri gibi onlar da kendi dinlerine göre keserler. Kestikleri hayvanların üzerine besmele çekip çekmemeleri önemli değildir. Ancak, hayvanı kesen kimse, kestiği hayvanın üzerine besmele çekmeyi, Allahın sıfatlarının bulunmadığı kanaatıyla veya Allahtan başka bir şeye taptığından dolayı terkedecek olursa. İşte böyle bir kimsenin kestiğini yemek haramdır. Böyle bir kimse besmele çekse bile kestiği yenmez.(62)

أَوَمَن كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ
كَمَن مَّثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِّنْهَا كَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ
مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢٢﴾

122- Ölü iken (hidayetle) diriltip kendisine insanlar arasında yürüyecek bir nur verdiğimiz bir kimse, karanlıklar içinde kalıp ondan çıkmayan kimse gibi midir? İşte kâfirlere, yaptıkları böyle süslü gösterildi.

İnkâr içinde bulunduğundan, ölü gibi olduğu halde, kendisine iman nasip ederek dirilttiğimiz ve kendisine insanlar arasında onunla yürüyeceği bir nur verdiğimiz kimse, kâfirlikte devam ettiği için, inkârın karanlıkları içerisinde kalan, ondan çıkıp hidayete eremeyen kimse gibi midiri? Elbette ki bunlar eşit değildirler. Kafirlere, yapmış oldukları ameller süslü gösterilmiştir.

*Bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi hakkında çeşitli rivayetler vardır. Abdullah b. Abbas diyor ki: "Bu âyet, Hz. Hamza ile Ebu Cehili anlatmaktadır. Zira birgün Ebu Cehil, Resulullahın üzerine Deve işkembesi atmış bu durum Hz. Hamzaya bildirilmiş, henüz Müslüman olmayan Hamza avdan döndüğü bir sırada imiş ve elinde ok ve yayı bulunuyormuş. Hamza Ebu Cehile gidip onu elindeki yayla dövmeye başlamış. Ebu Cehil ise ona yalvararak demiştir ki: "Ey Ebu Ya'lâ, Muhammedin, bizi geri zekalı olarak görmesini, ilahlarımıza sövmesini, atalarımıza karşı çıkmasını görmüyor musun? Hamza da şu cevabı vermişti: "Sizden daha beyinsiz kim var? Allahı bırakıp tanrı diye taşlara tapıyorsunuz.

62 Üzerine Allahın ismi anılmadan kesilen hayvanların etlerinin yenip yenmeyeceğine dair geniş bilgi için, Maide suresinin üçüncü âyetinin izahına bakınız.

Ben şehadet ederim ki Allahtan başka ilah yoktur. Onun hiçbir ortağı yoktur. Muhammed de onun kulu ve Peygamberidir."

Mukatil, bu âyetin Resulullah ile Ebu Cehil hakkında indiğini, İkrime de âyetin, Ammar b. Yâsir ile Ebu Cehil hakkında indiğini, Dehhak ise, Hz. Ömer ile Ebu Cehil hakkında indiğini söylemişlerdir.

Aslında âyetin hükmü geneldir. Her Mümin ve kâfiri kapsamaktadır.

وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكَابِرَ مُجْرِمِيهَا لِيَمْكُرُوا فِيهَا ۖ وَمَا يَمْكُرُونَ إِلَّا
بِأَنفُسِهِمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿١٢٣﴾

123- Böylece biz, her ülkenin ileri gelenlerini oranın suçluları yaptık ki orada tuzaklar kursunlar. Halbuki onlar sadece kendi aleyhlerine tuzak kurarlar. Fakat bunun farkında değildirler.

Biz, kafirlere, yaptıklarını süslü gösterdiğimiz gibi, her şehrin ileri gelenlerini de oranın, Allaha ortak koşan ve isyan eden suçluları kıldık. Böylece insanları aldatsınlar, bâtıl sözleriyle ve tutarsız davranışlarıyla onları kandırmış olsunlar. Halbuki onlar, ancak kendilerini aldatmış olurlar. Çünkü Allah onları kontrol altında bulundurmaktadır. Onlar ise bunu hissetmezler. Allahın, kendileri için nasıl bir yakıcı azap hazırladığını nereden hissedecekler?

*Nisaburî, "Garâibül Kur'an" adlı tefsirinde, Zeccacın, memleketin ileri gelenlerinin suçlular olması durumunu şöyle izah ettiğini anlatıyor: "İleri gelenler suçludur. Çünkü ihanet etmeye, tuzak kurmaya, asılsız şeyleri insanlar arasında yaymaya, diğer insanlardan daha fazla güç yetirebilirler. Bir de kişinin malının çokluğu veya mevkiinin yüksekliği, onun azmasına ve bunları muhafaza için her çareye başvurmasına, hatta, aldatma, ihanet etme, yalan söyleme, aleyhte konuşma, laf taşıma, yalan yere yemin etme gibi bir kısım ahlaksızlıkları işlemesine sebep olur. Dolayısıyle ülkesinin azgınlarından olur.

Bu hususta Allah teala, İsra suresinin onaltıncı âyetinde şöyle buyuruyor: "Biz, bir ülkeyi yok etmeyi dilediğimizde oranın zevk düşkünlerine hakka uymalarını emrederiz. Fakat onlar, dinlemeyip yoldan çıkarlar. Artık o ülke yok olmayı hak eder biz de o ülkeyi tamamen helak ederiz."

وَإِذَا جَاءَتْهُمْ آيَةٌ قَالُوا لَن نُّؤْمِنَ حَتَّىٰ نُؤْتَىٰ مِثْلَ مَا أُوتِيَ رُسُلُ اللَّهِ

اَللّٰهُ اَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ اَجْرَمُوا صَغَارٌ

عِنْدَ اللّٰهِ وَعَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٤﴾

124- Onlara bir âyet geldiği zaman: "Allahın Peygamberlerine verilenin aynısı bize de verilmedikçe iman etmeyiz" derler. Allah, Peygamberliğini nereye vereceğini daha iyi bilir. Suçlu olanlara, yaptıkları hiyleleriden dolayı, Allah katından bir zillet ve şiddetli bir azap erişecektir.

O müşriklere, Allah tarafından, Muhammedin Peygamberliğinin doğru olduğunu gösteren bir delil geldiği zaman onlar: "Allahın Peygamberlerine verilen mucizeler bize de verilmedikçe onun Peygamberliğine asla iman etmeyiz" derler. Kimin Peygamberliğe layık olduğunu Allah daha iyi bilir ve Peygamberliğini ona verir. Peygambere iman etmeyen suçlulara ise, İslama ve Müslümanlara karşı tuzak kurmaları sebebiyle Allah katında bir zillet ve şiddetli bir azap vardır.

فَمَنْ يُرِدِ اللّٰهُ اَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْاِسْلَامِ ۖ وَمَنْ يُرِدْ اَنْ يُضِلَّهُ

يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَاَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَآءِ ۚ كَذٰلِكَ يَجْعَلُ اللّٰهُ

الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٢٥﴾

125- Allah, kimi hidayete erdirmek isterse onun gönlünü İslama açar. Kimi de saptırmak isterse sanki göğe yükseliyormuş gibi gönlünü dar ve sıkıntılı kılar. İşte böylece Allah, iman etmeyenlerin üzerine azap yağdırır.

Allah, kimi doğru yola kavuşturmayı dilerse, gönlünü İslama açar, kalbini onunla nurlandırır. Ve ufkunu onunla genişletir. Kimi de saptırmayı dilerse gönlünü dar ve sıkıntılı kılar. Oraya iman nuru girmez, öğütler ulaşamaz. Böyle bir insan, çektiği sıkıntı bakımından sanki göğe yukarı tırmanan birisidir. İşte böylece Allah teala, iman etmeyenlerin üzerine azap yağdırır. Şeytanı onlara musallat kılar. ve murdarlıklara ve belalara uğratır.

* Âyet-i Kerimede, hidayete eriştirilen kimsenin göğsünün ve gönlünün İslama açılacağı zikredilmektedir. Sahabe-i Kiram bu âyetin mânâsını, Peygam-

ber Efendimizden sorarak: "Ey Allahın Resulü, hidayete eren kişinin göğsü nasıl açılır?" demişler, Resulullah da onlara şu cevabı vermiştir. "İslam bir nur olarak onların gönlüne konur, onların gönlü de bu nur ile açılır, huzura kavuşur. Sahabiler: "Böyle olanı belirtecek bir alâmet var mıdır Ey Allahın Resulü?" diye sormuşlar. Resulullah da: "Ebedî yurda yönelmek, aldatan yurttan kaçınmak ve ölüm gelmeden önce ona hazırlanmaktır" buyurmuştur."

Âyet-i Kerimede, Allahın Allahın saptırdığı kişinin, hırçın, ufku dar biri olacağı, âdeta göğe tırmanır bir halde olacağı beyan edilmektedir.

Âyet-i kerimenin sonunda "Rics" kelimesi geçmektedir. Abdullah b. Abbas bunun mânâsının "Şeytan" olduğunu söylemekte, Mücahit "Kendisinde herhangi bir hayır bulunmayan şey" olduğunu bildirmekte, Abdurrahman b. Zeyd ise bundan maksadın, azap olduğunu söylemektedir. Taberi ise bu son görüşü tercih etmiştir.

Taberiye göre buradaki "Rics" kelimesinden maksat, "Necis" demektir. Çünkü Resulullah (s.a.v.) şu hadis-i şerifinde "Rics"i, Necis manasında kullanmıştır. Resulullah buyurmuştur ki: "Sizden biriniz tuvalete girdiğinde şunu söylemekten üşenmesin: "Ey Allahım, murdar olan, necis olan, pis olan ve pislikten, o kovulmuş şeytanın şerrinden sana sığınırım."

وَهَٰذَا صِرَاطُ رَبِّكَ مُسْتَقِيمًا ۗ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٢٦﴾

126- İşte rabbinin doğru yolu budur. Şüphesiz biz, hatırlayıp ibret alan bir kavim için âyetleri geniş bir şekilde açıkladık.

Rabbinin, kulları için seçtiği din işte budur. Dosdoğrudur. Bunda hiçbir eğrilik yoktur. Biz, âyet ve delillerimizi, düşünüp ibret alan bir topluluk için açıkladık.

* Âyet-i Kerimede: "Hatırlayıp ibret alan bir kavim" zikredilmektedir. Çünkü Hakkı bâtıldan, gerçeği gerçek olmayandan ayıracak olanlar bu kavimden olanlardır.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir Hadis-i Şerifinde şöyle buyuruyor:

وَهُوَ حَبْلُ اللهِ الْمَتِينُ، وَهُوَ الذِّكْرُ الْحَكِيمُ، وَهُوَ الصِّرَاطُ الْمُسْتَقِيمُ.

"Bu Kur'an, Allahın sağlam bir ipidir. hikmet dolu bir zikirdir. Ve dosdoğru bir yoldur."(63)

لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِندَ رَبِّهِمْ وَهُوَ وَلِيُّهُم بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢٧﴾

127- Rablerinin katında onlara güven yurdu olan Cennet vardır. Yaptıkları iyi amelden dolayı, Allah onların dostudur.

Allahın âyetlerini düşünen, onlardan ibret alan, onların ifade ettikleri mânâların inceliklerine inen o topluluk için, rableri katında, Selamet yurdu olan Cennet vardır. Allah, yapmış oldukları amellerden dolayı onların dostudur.

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ قَدِ اسْتَكْثَرْتُم مِّنَ الْإِنسِ ۖ وَقَالَ أَوْلِيَاؤُهُم
مِّنَ الْإِنسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ وَبَلَغْنَا أَجَلَنَا الَّذِي أَجَّلْتَ لَنَا ۚ قَالَ
النَّارُ مَثْوَاكُمْ خَالِدِينَ فِيهَا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ ۗ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٢٨﴾

128- Allah onların hepsini bir araya topladığı gün, cinlere: "Ey Cin topluluğu, insanların çoğunu yoldan çıkardınız." der. İnsanlardan, Cinlerin dostu olanlar da şöyle derler: "Rabbimiz, biz birbirimizden faydalandık. Nihayet bize tayin ettiğin vademize ulaştık." Allah da: "Sizin durağınız Cehennemdir. Orada Allahın dilemesi müstesna, ebedî olarak kalacaksınız." der. Şüphesiz rabbin, hüküm ve hikmet sahibidir, herşeyi çok iyi bilendir.

Allah, kıyamet gününde müşrikleri, dostları olan Cin şeytanlarıyla bir araya topladığı zaman onlara: "Ey Cin topluluğu, şüphesiz ki insanlardan birçoğunu saptırdınız." diyecektir. Cinlerin, insanlardan olan dostları ise şöyle derler: "Ey rabbimiz, dünyada biz birbirimizden faydalandık ve senin, ölümümüz için tayin ettiğin vakte ulaştık. "Allah da onlara: "Sizin varıp kalacağınız yer Cehen-

63 Tirmizî, K. el-Fadail el-Kur'an, bab: 14, Hadis No: 2906/Dârimî, K. el-Fadail, el-Kur'an bab: 1

nem ateşidir, orada ebedi olarak kalacaksınız. Allahın dilemiş olduğu süre hariç. O da kabirlerinizden çırıp Cehennem ateşine varacağınız zamandır." der. Şüphesiz ki rabbin, yaratıklarının işlerini zevk ve idare etmekte hüküm ve hikmet sahibidir ve onları çok iyi bilmektedir.

* Âyet-i Kerimede geçen "Birbirimizden faydalandık." ifadesinden maksat, Şeytanların, insanlara şehvani şeyleri süslü göstermeleri ve haramları yaldızlamalarıdır. Şeytanların insanlardan faydalanmaları ise, insanların kendilerine itaat etmeleri, sözlerini dinlemeleri ve şeytanların, insanları sevk ve idare-denler haline gelmeleridir.

وَكَذَٰلِكَ نُوَلِّي بَعْضَ الظَّالِمِينَ بَعْضًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٢٩﴾

129- İşte biz böylece, kazandıkları günahlardan dolayı zalimlerin bir kısmını, diğer bir kısmının başına dikeriz.

İnsanların zarara uğrayanlarını, kendilerini aldatan Cin taifesiyle dostlar kıldığımız gibi, zalimleri de zulüm ve azgınlıklarının cezası olarak birbirlerine musallat ederiz. Onları birbirleriyle helak eder ve onları birbirine düşürerek intikam alırız.

* Diğer bir âyet-i kerimede de şöyle buyuruluyor: "Kim, rahman olan Allahı anmaktan yüzçevirirse, biz ona, bir şeytan musallat ederiz. Artık o şeytan her zaman onunla beraberdir."(64)

يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا ۚ قَالُوا شَهِدْنَا عَلَىٰ أَنفُسِنَا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَشَهِدُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ ﴿١٣٠﴾

130- "Ey Cin ve insan topluluğu, içinizden size âyetlerimi okuyan ve sizi, bugününüze kavuşacağınız hususunda uyaran Peygamberler gelmedi mi? Onlar: "Kendi aleyhimize şahidiz" derler. Dünya hayatı onları aldattı ve kendi aleyhlerine, kâfir olduklarına dair şahitlik ettiler.

64 Zuhruf suresi, âyet: 36

* Allah teala, kıyamet gününde cin ve insanların kâfirlerini bir araya toplayarak onları kınamak için şöyle buyuracaktır: "Ey Cin ve İnsan topluluğu, size içinizden, âyetlerimi anlatan ve sizi bugünle karşılaşacağınız hususunda uyaran Peygamberler gelmedi mi? Yaptıklarınızın yanlış olduğuna dair sizi uyarmadı mı? Aynı şekilde devam ettiğiniz takdirde azabımla karşılaşacağınızı sizlere bildirmediler mi de hiç düşünüp ibret almadınız bı?

Bu iki topluluktan kâfirler şu cevabı vereceklerdir: "Evet, Peygamberlerinin bize gelip senin emir ve yasaklarını tebliğ ettiklerini itiraf ediyor ve kendi aleyhimize şahitlik yapıyoruz"

Evet, bunları dünya hayatının süsleri aldatmıştır. Bunlar, kendi aleyhlerine, kâfir olduklarına dair şahitlik etmiş olacaklar ve suçlarını itiraf edeceklerdir.

* Müfessirler, cinlere bizzat kendilerinden Peygamberler gönderilip gönderilmediği hususunda iki görüş zikretmişlerdir.

a) Dehhaka göre, insanlara, insanlardan Peygamberler gönderildiği gibi Cinlere de cinlerden Peygamberler gönderilmiştir. Çünkü bu âyet-i kerimede "Ey cin ve insan topluluğu, içinizden size, âyetlerimi okuyan ve sizi, bu gününüze kavuşacağınız hususunda uyaran, Peygamberler gelmedi mi?" buyurulmuş, onlar da geldiğini itiraf etmişlerdir.

b) İbn-i Cüreyce göre ise cinlere cinlerden peygamberle gönderilmemişti:. Çünkü Allah teala, cin taifesinden hiçbir peygamber göndermemiştir. Ancak cinlere, insanlara gönderilen peygamberler tarafından vazifelendirilen uyarıcılar gitmiştir. Bunlar Kuranı işittikten sonra gidip kavimlerini uyarmışlardır. Bu âyette, cinlerden de Peygamberler gönderildiği zannına kapılmak mümkün ise de aslında onlardan peygamber gönderilmemiş, cin ve insan taifelerinin birinden, her iki topluluğa da Peygamber gönderilmiş, bu nedenle cin ve insan birlikte zikredilmiştir.

ذَٰلِكَ أَن لَّمْ يَكُن رَّبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا غَافِلُونَ ﴿١٣١﴾

131- Bu böyledir. Çünkü rabbin bir ülkeyi, halkı gaflette iken haksız yere helak edici değildir.

Bu iş böyledir. Biz, Peygamberler gönderdik. Bu Peygamberler vasıtasıyla cinleri ve insanları uyardık. Çünkü senin rabbin, halkı uyarılmamış olan gaflet içindeki bir ülkeyi haksız yere helak etmez.

* Ayette geçen "Rabbin bir ülkeyi haksız yere helak edici değildir" ifade-

si iki şekilde izah edilmiştir.

Birinci izah şöyledir "Rabbin kendisine ortak koşarak zulme düşen bir ülkeyi derhal helak etmez. Onlara peygamberler gönderir ve kendilerini uyarır. Eğer vazgeçmezlerse ondan sonra onları helak eder. Ta ki onlar, "Biz herhangi bir müjdeleyen ve uyaran gelmedi." demesinler. Bu izaha göre haksızlık yapma, ülkenin sıfatı olmaktadır.

İkinci izah şekli de şöyledir: "Rabbin, bir ülkeyi, peygamberler, mucizeler ve ibretler gönderip uyarmadan önce o ülke halkını suçsuz olarak helak etmez. Zira Allah, kullarına asla zulmetmez." Bu izaha göre haksızlık yapma, Rabbın sıfatıdır.

Taberani birinci izah tarzının âyet-i kerimenin üslubuna daha uygun olduğunu ve bu itibarla da tercihe şayan olduğunu söylemiştir.

Bu hususta diğer âyetlerde de şöyle buyuruluyor: "Biz, bir Peygamber göndermedikçe kimseye azap etmeyiz."(65) "... Hiçbir ümmet yoktur ki içinde bir uyarıcı bulunmuş olmasın."(66)

وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِّمَّا عَمِلُوا ۚ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا
يَعْمَلُونَ ﴿١٣٢﴾

132- Herkesin, yaptığı işlerden dolayı dereceleri vardır. Rabbin, onların yaptıklarından habersiz değildir.

Her amel edenin yaptığı hayır veya şer işlerine göre dereceleri vardır. Rabbin, bunların yaptıklarından gafil değildir. Ve herkesi ameline göre mükafaatlandırsın veya cezalandırsın diye amellerini tesbit ettirmektedir.

وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ ۚ إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِن بَعْدِكُم
مَّا يَشَاءُ كَمَا أَنشَأَكُم مِّن ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ آخَرِينَ ﴿١٣٣﴾

65 İsra suresi, âyet: 15
66 Fâtır suresi, âyet: 24

133- Rabbin hiçbir şeye muhtaç değildir. Merhamet sahibidir. Sizi, başka bir kavmin soyundan getirdiği gibi, dilerse sizi de yok edip, sizden sonra yerinize dilediğini getirir.

Ey Muhammed, rabbin, yarattıklarına asla muhtaç değildir. Aksine o, yarattıklarına lütufta bulunmaktadır, merhamet sahibidir. Eğer rabbinizin emirlerine karşı gelirseniz, sizden evvelki toplulukları yok edip yerlerine onların soyundan sizi getirdiği gibi, sizi de yok edip yerlerinizde dilediğini getirir.

* Allah teala, bu âyet-i Kerimede, mutlak kudret sahibi olduğunu, yarattıklarının kendisine muhtaç olduklarını ve dilediği zaman, yaşamakta olan toplulukları helak edip yerlerine yeni topluluklar getirebileceğini beyan ediyor. Ve, kullarının, başıboş olmadıkları hususunda kendilerini uyarıyor.

Bu hususta başka âyetlerde de şöyle buyuruluyor. "İşte sizler, Allah yolunda mallarınızı harcamaya davet ediliyorsunuz. Amma içinizden kimisi cimrilik ediyor. Kim, cimrilik ederse, kendine cimrilik etmiş olur. Allah, hiçbir şeye muhtaç değildir, amma sizler muhtaçsınız. Eğer haktan yüzçevirirseniz, Allah, yerinize başka bir kavim getirir de sonra onlar sizin gibi olmazlar."[67] "Ey insanlar, sizler, Allaha muhtaçsınız. Allah ise hiçbir şeye muhtaç değildir, övülmeye layıktır." "Eğer dilerse sizi yok eder de yerinize yeni varlıklar getirir."[68]

إِنَّ مَا تُوعَدُونَ لَآتٍ ۙ وَمَا أَنتُم بِمُعْجِزِينَ ﴿١٣٤﴾

134- Size vaadedilen şeyler mutlaka gelecektir. Ve siz, Allahı âciz bırakamazsınız.

Şüphesiz ki âhirette size geleceği vaadedilen ceza veya mükafaatlar, mutlaka gerçekleşecektir. Sizler bu hususta Allahı âciz bırakamazsınız. Çünkü sizler, onun hakimiyeti altındasınız. O, sizleri, ölüp çürümenizden sonra bile aynen diriltecektir. Ve yaptıklarınıza göre hesaba çekecektir.

قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ ۖ فَسَوْفَ
تَعْلَمُونَ مَن تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ ۗ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿١٣٥﴾

67 Muhammed suresi, âyet: 38
68 Fâtır suresi, âyet: 15, 16

135- Ey Muhammed, de ki: "Ey kavmim, gücünüzün yettiğini yapın. Muhakkak ki ben de yapacağım. Yakında o yurdun âkıbetinin kimin olacağını bileceksiniz." Şüphesiz ki zalimler kurtuluşa eremezler.

Ey Muhammed, kâfirlere de ki: "Siz kendi yolunuzda gücünüzün yettiğini yapın. Ben de rabbimin bana emrettiğini yapıyorum. Âhiret yurdunda güzel âkıbetin kimin olacağını, azabı gözünüzle görünce bilmiş olacaksınız. Şu da bir gerçektir ki, zalimler kurtuluşa eremezler.

وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا فَقَالُوا
هَٰذَا لِلَّهِ بِزَعْمِهِمْ وَهَٰذَا لِشُرَكَائِنَا ۖ فَمَا كَانَ لِشُرَكَائِهِمْ فَلَا
يَصِلُ إِلَى اللَّهِ ۖ وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَىٰ شُرَكَائِهِمْ
سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿١٣٦﴾

136- Allahın yarattığı ekin ve hayvanlardan ona pay ayırdılar ve kendi tutarsız zanlarına göre: "Bu Allahındır. Şu da ortak koştuklarımızındır." dediler. Ortakları için ayırdıkları, Allah için verilmezdi. Fakat Allah için ayırdıkları, ortakları için verilirdi. Bu hükümleri ne kötüydü.

Allaha ortak koşanlar, Allahın yarattığı ekinlerden, hayvanlardan, Allah için belli paylar ayırdılar ve tutarsız zanlarına göre: "Şu pay Allaha aittir, bu da Allaha ortak koştuğumuz şeylere aittir." dediler. Ortak koştuklarının paylarına düşen şeyleri muhafaza ettiler, ondan herhangi bir şeyi Allahın payına karıştırmadılar. Allahın payına ayırdıkları şeyler, ortak koştukları şeylerin paylarına karışınca da aldırış etmediler. Ve "Allahın buna ihtiyacı yok." dediler. Vermiş oldukları hüküm ve karar ne kötüdür.

* Rivayet olunduğuna göre, müşrikleri elde ettikleri tarım ürünlerinden ve yetiştirdikleri hayvanlardan bir miktar Allah için bir miktar da diğer ilahlarına ayırırlardı. Allah için ayırdıklarını misafirleree fakirlere, diğer ilahları için ayırdıklarını da, o ilahların bakımına, onların huzurunda yapılacak âyine, kesilecek kurbana ve hizmetçilere harcarlardı. Eğer, Allah için ayırdıkları ürün ve hayvanlar çoğalır ve gelişirse, onları değiştirerek ilahlarına verir fakat ilahlarına ayırdıkları çoğalır ve iyi gelişirse onları değiştirmez ilahlarına bırakırlardı. İbn-i Zeyd demiştir ki: "Müşrikler, Allaha ayırdıkları hayvanları kestiklerinde, onların üzerine putların isimlerini anmadan yemezlerdi. Putları için kestiklerini ise,

Allahın ismini anmaksızın yerlerdi."

İşte âyet-i kerime, onların bu anlamsız ve çirkin işlerine işaret etmektedir.

وَكَذَٰلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ قَتْلَ أَوْلَادِهِمْ شُرَكَاؤُهُمْ لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿١٣٧﴾

137- Yine ortak koştukları şeyler, müşriklerden çoğuna, çocuklarını öldürmeyi süslü gösterdi ki, müşriklerin helak olmalarına ve dinlerinde şüpheye düşmelerine sebep olsunlar. Eğer Allah dileseydi bunu yapamazlardı. Ey Muhammed, onları iftiraları ile başbaşa bırak.

Allaha ortak koşulan put ve şeytanlar, kendilerine tapanlara, ekin ve mallarının bir kısmını Allaha bir kısmını da ortak koştuklarına ayırmalarını süslü gösterdikleri gibi yine bu şeytanlar ve putlar, müşriklerden çoğuna, yaşamalarını şerefsizlik saydıkların kızlarını, diri diri toprağa gömerek öldürmelerini ve fakirlik korkusuyla çocuklarını katletmelerini süslü göstermiştir. Böyle yapıyorlardı ki kendilerine tapan bu şaşkın insanlar helak olsunlar ve dinlerinde şüpheye düşüp doğru yoldan sapsınlar. Eğer Allah dileseydi, Allaha ortak koşanlar bunları yapamazlar, çocuklarını öldüremezlerdi. Fakat Allah onları serbest bıraktı onlar da şeytana uydular ve bunları yaptılar. Ey Muhammed, sen onları, yaptıkları iftiralarla başbaşa bırak.

*Müşrikler, bir taraftan, kızlarının kaçırılıp cariye yapılacaklarından rorkarak ve bu sebeple şereflerini korumak amacıyla kız çocuklarının doğmasını istemiyorlar, şayet kızları doğarsa onları diri diri toprağa gömdükleri oluyordu.

Bu hususta Allah teala şöyle buyuruyor: "Onlardan biri kız çocuğu ile müjdelendiği zaman içi öfkeyle dolar, yüzü simsiyah kesilir." "Kız çocuğunun kendisine müjdelenmesinden utanarak halktan gizlenmeye çalışır ve şöyle düşünür: Kız çocuğunu zillet ve ar pahasına korusun mu yoksa diri diri toprağa gömüp öldürsün mü? Dikkat edin, verdikleri hüküm ne kötüdür."[69]

Diğer taraftan da ellerine fırsat geçtiğinde başkalarının kızlarına ve namuslarına saldırmaktan geri durmuyorlardı.

---

69 Nahl suresi, âyet: 58, 59

İslâm nizamı gelince bu cahiliye âdetine son verdi. Masum olarak öldürülen bu yavruların hesabının sorulacağını beyan etti. "Diri diri toprağa gömülen kız çocuğunun hangi suçla öldürüldüğü sorulduğu zaman."(70) "Herkes önceden hazırlayıp gönderdiğini görecektir."(71)

Evet, bu cinayetlerin hesabı âhirette mutlaka sorulacaktır.

وَقَالُوا هَٰذِهِ أَنْعَامٌ وَحَرْثٌ حِجْرٌ لَّا يَطْعَمُهَا إِلَّا مَن نَّشَاءُ بِزَعْمِهِمْ وَأَنْعَامٌ
حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَأَنْعَامٌ لَّا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا افْتِرَاءً عَلَيْهِ
سَيَجْزِيهِم بِمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿١٣٨﴾

138- Müşrikler, bâtıl zanlarıyla: "Şu hayvanlarla ekinler yasaktır. Onları sadece bizim istediklerimiz yiyecektir. Şu hayvanların da sırtları binmeye ve yüklemeye haram kılınmıştır." dediler. Ayrıca bir kısım hayvanları da (keserken) Allaha iftira ederek Allahın adını onların üzerine zikretmezler. Allah onları, yaptıkları iftira sebebiyle cezalandıracaktır.

Bu cahil müşrikler, tutarsız zanlarıyla şöyle dediler. "Şunlar, haram olan hayvanlar ve ekinlerdir. Onlardan, ancak bizim istediğimiz kişiler yiyebilir."

Yine bunlar: "Şunlar da bir kısım hayvanlardır ki, sırtlarına binilmek yasak kılınmıştır." derlerdi. Yine Allaha iftira ederek bir kısım hayvanları da kestiklerinde üzerlerine Allahın ismini anmıyorlardı. Putlarının ismini anıyorlardı. Veya o hayvanların üzerine binerek Hacca gitmiyorlardı yahut Allaha karşı yalan uydurarak bunları sağdıklarında veya üzerlerine bindiklerinde, Allahın adını anmıyorlardı. Allah onları, kendisine karşı uydurmuş oldukları yalanlar sebebiyle cezalandıracaktır.

*Müşrikler, "Şunlar, haram olan hayvan ve ekinlerdir", derken putlarına ayrıldıkları malları veya "Bahire..." gibi hayvanları kastediyor. "Onlardan ancak bizim istediğimiz kişiler yiyebilir" derken de putlarını ve onların hizmetçilerini kastediyorlardı.

Yine müşrikler, "Şunlar da bir kısım hayvanlardır ki sırtlarına binilmek yasak kılınmıştır." diyorlardı ve bu hayvanları da, Bahîre, Sâibe, Vasîle, ve

70 Tekvir suresi, âyet: 8, 9
71 Tekvir suresi, âyet: 14

Hâm diye isimlendiriyorlardı. Bu hususta daha geniş bilgi, mâide suresinin yüzçüncü âyetinde verilmiştir. Oraya bakılabilir. Üzerlerine Allahın adının anılmadığı hayvanladan maksat ise, üzerlerine bbindiğinde Allahın adı asla anılmayan ve kendilerine binilerek Hacca gidilmeyen hayvanlardır.

وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَٰذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِّذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَىٰ
أَزْوَاجِنَا ۖ وَإِن يَكُن مَّيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ ۚ سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ
إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٣٩﴾

139- O müşrikler: "Bu hayvanların karınlarındaki şeyler sadece erkeklerimize ait olup hanımlarımıza haram kılınmıştır." dediler. Bununla beraber o ölü doğarsa o zaman hepsi onda ortaktır. Allah onların bu yanlış vasıflandırmalarının cezasını verecektir. Çünkü o, hüküm ve hikmet sahibidir, herşeyi çok iyi bilendir.

O müşrikler, belirli hayvanları kastederek "Bu hayvanların karnında bulunan yavru ve sütler, erkeklerimize aittir, hanımlarımıza haram kılınmıştır." derler. Şayet onların karnında bulunanlar ölü doğar ya da hayvanlar ölürse, kadın erkek onların hepsi ölen bu hayvanı yemede ortak olurlardı. Allah bunları, kendisine karşı yalan uydurup, helali haram, haramı helal olarak vasıflandırmalarına karşılık cezalandıracaktır. O, hüküm ve hikmet sahibidir, herşeyi çok iyi bilendir.

* Allah teala, müşriklerin bu huylarına, Nahl zuresinin yüz on altıncı âyetinde işaretle buyuruyor ki: "Dilinizin alıştığı yalanlarla "Bu helaldir, bu haramdır." demeyin. Aksi halde bu sözlerinizle Allaha yalan isnad etmiş olursunuz. Şüphesiz ki Allaha yalan isnad edenler hiçbir zaman kurtuluşa eremezler."

Müşrikler, belli hayvanların karınlarında bulunanların, sadece erkeklereait olduğunu söylemişlerdir. Bu hayvanlardan maksat, "Bahire" ve "Sâibe" gibi hayvanlardır. Bunların karınlarında bulunan şeylerden maksat ise, Abdullah b. Abbas, Katade ve Âmir eş-Şa'biye göre bu hayvanların sütleridir. Müşrikler, bu hayvanların sütlerini sadece erkeklerine yediriyor, kadınlarına haram olduğunu iddia ediyorlardı. Bu hayvanlar ölünce de, erkek kadın, hepsi birden onların etinden yiyorlardı.

Süddiye göre ise bu hayvanların karınlarında bulunandan maksat, hay-

vanların karnında bulunan yavrularıdır. Bu yavrular, canlı olarak doğarsa onlar sadece erkeklere ait olur, kadınlara yasak sayılırdı. Ölü olarak doğunca da kadın erkek hep birlikte onu yerlerdi.

Taberi, âyetin umumi olan ifadesinin hayvanların hem sütlerine hem de yavrularına şamil olduğunu, bunu sadece birine tahsis etmenin isabetli olmadığını söylemiştir.

Âyette geçen ve "Hanımlar" diye tercüme edilen (أَزْوَاجٌ) kelimesinden maksat, Mücahide göre "Kadınlar" demektir. İbn-i Zeyd'e göre "Kızlar" demektir.

Taberi, bu kelimenin Arapçada "Kadınlar" mânâsına geldiğini, kızların da bu ifadeye dahil olduğunu söylemiştir.

قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا
رَزَقَهُمُ اللَّهُ افْتِرَاءً عَلَى اللَّهِ ۚ قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿١٤٠﴾

140- Hiçbir bilgiye dayanmadan beyinsizce çocuklarını öldürenler ve Allaha iftira ederek, onun, kendilerine verdiği rızkı haram kılanlar, muhakkak ki hüsrandadırlar. Bunlar, doğru yoldan sapmışlardır. Hidayete erenler de değillerdir.

* Bu âyet-i Celile, "Bahîre" diye adlandırılan hayvanların etlerinin yenilmesini haram sayan "Sâibe" diye adlandırılan hayvanları başıboş salıveren ve kızlarını diri diri toprağa gömen insanlar hakkında nâzil olmuştur.

Katade diyor ki: "Âyet-i Celilede zikredilen bu işler, cahiliye insanlarının davranışlarındandı. Onlar, kaçırılır veya fakirliğe sebep olurlar korkusuyla kızlarını öldürürler buna mukabil köpeklerini beslerlerdi."

Abdullah b. Abbasın şöyle dediği rivayet edilmektedir: "Arapların, İslamdan önce ne kadar cahil olduklarını öğrenmek istersen, En'am suresinin yüz otuzuncu âyetinden sonrasını oku."(72)

Evet, bu müşrikler, bu davranışlarıyla, dünyada çocuklarını öldürmek ve helal olan mallarını kendilerine haram kılmak suretiyle zarara uğramışlar, âhirette de: "Bunları Allah yapıyor." diyerek yapmış oldukları iftiralardan dola-

72 Buharî, K. el-Menakib, bab: 12

yı cehennem azabına sürüklenip hüsrana uğramışlardır. Nitekim diğer âyet-i Kerimelerde de şöyle buyurulmaktadır: "... Şüphesiz ki Allaha yalan isnad edenler, hiç bir zaman kurtuluşa eremezler..." "Bu, dünyada az bir geçimdir. Ahirette onlara can yakıcı bir azap vardır."(73)

وَهُوَ الَّذِيٓ أَنشَأَ جَنَّٰتٍ مَّعْرُوشَٰتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَٰتٍ وَالنَّخْلَ
وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أُكُلُهُۥ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَٰبِهًا وَغَيْرَ
مُتَشَٰبِهٍ ۚ كُلُوا۟ مِن ثَمَرِهِۦٓ إِذَآ أَثْمَرَ وَءَاتُوا۟ حَقَّهُۥ يَوْمَ حَصَادِهِۦ ۖ وَلَا تُسْرِفُوٓا۟ ۚ
إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلْمُسْرِفِينَ ﴿١٤١﴾

141- Çardaklı ve çardaksız bağları, hurma ağaçlarını, çeşitli meyveleri olan bitkileri, zeytin ve narları, birbirine benzeyen ve benzemeyen özelliklerde yaratan O'dur. Bunların herbiri mahsul verdiği zaman mahsullerinden yeyin. Hasat zamanı da hakkını verin. İsraf etmeyin. Çünkü Allah, israf edenleri sevmez.

Sizler için çardaklı ve çardaksız bağları ve kavun karpuz gibi yeryüzüne yayılmış, elma armut gibi yerden yükselmiş meyve ağaçlarını ve bahçeleri yoktan var eden, hurma ağacını, çeşitli meyve ve taneleri olan bitkileri, zeytini ve Narı, görünüşleri, tatları, renkleri ve büyüklükleri birbirine benzeyen ve benzemeyen şekilde yaratan Allahtır. Onların herbiri meyve verdikleri zaman meyvelerinden yeyin. Hasat zamanı da üzerlerinde olan zekât ve benzeri hakları verin. İsraf etmeyin. Zira Allah, israf edenleri sevmez.

* Âyet-i kerimede geçen ve "Hasat zamanı da hakkını verin" diye tercüme edilen (فَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ) cümlesi, müfessirler tarafından çeşitli şekillerde izah edilmiştir.

a) Enes b. Malik, Abdullah b. Abbas, Hz. Abbas, Cabir b. Zeyd, Hasan-ı Basri, Said b. el-Müseyyeb, Katade, Tavus, Muhammed b. el-Hanefiyye, Dehhak ve İbn-i Zeyde göre "Hasat gününde de hakkını verin" ifadesinden maksat, "Mahsullerinizin zekâtını verin..." demektir. Mahsullerin zekâtı ise, sulama ile yetiştirilip elde edilen mahsullerden onda bir'in yarısı, sulama yapılmadan elde

73 Nahl suresi, âyet: 116, 117

edilen mahsullerden ise onda biridir.

Bu hususta Resulullah (s.a.v.) buyurmuştur ki:

قال رسول الله (ﷺ) : « فيما سقمت السماء والانهار والعيون أو كان بعلا العُشر وفيما سُقي بالسَّوَانى أو النَّضْح نصف العشر.

"Yağmurun, nehirlerin, pınarların suladığı veya yerin altından kendiliğinden su alan mahsullerin zekâtı onda birdir. Deve ile veya kuyulardan su çekilerek sulanan mahsulün zekâtı ise onda bir'in yarısıdır."(73/a)

Katade demiştir ki: "Bu zekât, ölçülen ürünlerdedir. Bu ürünler, beş vesk'e yani, üç yüz sa'a ulaşınca ondan zekât vermek farz oluyordu. Ancak, ölçülmeyen ürünlerden de, ölçülenlerin miktarında zekât verilmesini müstehap görüyorlardı.

b) Cafer b. Ali, Ata, Hammad, Mücahid, İbn-i Ebi Neciyh, Abdullah b. Ömer, İbn-i Sîrîn, İbrahim en-Nehai, Yezid b. el-Esam, Rebi b. Enes, Said b. Cübeyr, ve Muhammed b. Kâ'b'a göre ise "Hasat gününde mahsullerin hakkını verin" ifadesinden maksat, "zekâtın haricinde, mahsullerden tasaddukta bulunun" demektir. Ancak bu âlimler, zekâtın haricinde, tasadduk edilecek miktarın ne kadar olacağı hususunda çeşitli izahlarda bulunmuştur.

Atâ'ya göre, mahsul sahibinin gönlünden kopacak olan bir miktardır. Veya yiyecek maddelerinden bir avuçtur. İbrahim en-Nehaiye göre bir tutam mahsuldür, Rebi' b. Enese göre, yere dökülen başaklardır. Mücahide göre fakirlerin yemesi için mescitlere asılan hurma salkımıdır. Said b. Cübeyre göre, hayvanların yiyeceğidir.

Mücahid demiştir ki: "Kişi ekinleri biçtiği zaman dilencilere başak verir, dövmeye götürdüğü zaman da onlara yine başaklardan verir. Dövüp sapından ayırınca da onlara yiyecek olarak verir, işini bitirip mahsulü ölçünce de zekâtını ayırır. Hurmaları toplarken de onların salkımlarından yedirir. Ölçerken de yedirir. Ölçmeyi bitirince de zekâtını ayırır.

Bu hususta Yezid b. el-Esam diyor ki: "Hurmalar toplanınca hurma sahipleri, ağaçlarından bir hurma salkımı getirip Resulullahın mescidine asarlardı. Fakirler gelir, değnekleriyle o salkıma vururlar ve düşenleri yerlerdi. Birgün Resulullah, Hasan veya Hüseyinle birlikte mescide geldi. Onlardan biri bir hur-

73/a Ebu Davud, K. ez-Zekât bab: 12, Hadis No: 1596

ma alıp ağzına götürdü. Resulullah o hurmayı çekip ağzından aldı. Çünkü Resulullah da, ehl-i beyti de sadaka yemiyorlardı.

a) Abdullah b. Abbas, Said b. Cübeyr, İbrahim en-Nehai, Hasan-ı Basri, Süddü ve Atiyye'den nakledilen diğer bir görüşe göre, "Hasat gününde, mahsullerin hakkını verin" emri, daha önce nazil olmuştu. Mahsullerin, zekâtını belirten emirler gelince bu âyet neshedilmiş oldu. Artık hangi mal olursa olsun, ekin ve ağaç ta olsa zekât dışında bunlardan bir miktar tasaddukta bulunmak farz değildir. Çünkü, mahsullerin onda birinin veya onda yarımının zekât olarak verilmesi farz kılınmıştır.

Taberi de bu son görüşü tercih etmiştir. Zira, bütün âlimler, ekinlerin zekâtlarının ancak dövülüp tanelerinin ayrılmasından sonra, hurmaların zekâtlarının da ağaçlarından toplanıp kurumalarından sonra verileceği hususunda ittifak etmişlerdir. Halbuki bu âyette, mahsullerin haklarının hasat gününde verilmesi emredilmektedir. Bu da göstermektedir ki bu emir neshedilmiştir.

Âyet-i kerimenin sonunda "israf etmeyin. Çünkü Allah, israf edenleri sevmez." buyurulmaktadır.

Müfessirler, burada geçen "İsraf etmeyin" ifadesindeki muhataplardan kimlerin, israftan da neyin kastedildiği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.

a) Ebul Âliye, İbn-i Cüreyc ve Ataya göre buradaki israf yasağı, tarımla meşgul olan kimseleredir. O kimselerin israf etmelerinden maksat ise, mahsullerini ve diğer mallarını fazlaca dağıtıp yoksul hale düşmeleridir.

b) Said b. el-Müseyyeb ve Muhammed b. Kâ'b el-Kureziye göre ise buradaki muhataplar, tarımla meşgul olan insanlardır. İsraf etmelerinden maksat ise, mallarındaki, zekât ve sadaka hakkını vermeyerek günahkâr olmalarıdır. Bunlara göre israf etme, "Hakkı tecavüz etme" demektir.

c) İbn-i Zeyd'e göre ise, burada, kendilerine, israf etmeleri yasaklanan kimselerden maksat, idarecilerdir. İsraf etmelerinden maksat, ise, idare ettiklerinden, Allahın koyduğu sınırın üstünde mal almalarıdır. Allah teala, bu âyet-i kerimesiyle, idare ettiklerinden zekâtları toplayan idarecilere, Allahın farz kıldığı miktardan daha fazlasını almalarını yasaklamıştır.

Taberi diyor ki: "Bize göre bu hususta söylenecek doğru söz şudur: "Allah teala bu âyet-i kerime ile, haddi aşma anlamına gelen bütün israfları yasaklamıştır. Bu israf, Allahın koyduğu miktarın üstüne çıkmakla da olur, altına düşmekle de olur. Bu israfa, bizzat mal sahipleri de düşmüş olabilir, idareciler de, Kur'an-ı kerimi, tahsis edici herhangi bir delil olmadıkça genel anlamıyla olmak elbette ki daha isabetlidir.

Mahsullerini toplarken fakirlerin haklarını vermeyenler hakkında Kalem suresinde şöyle buyuruluyor:

"Bahçe sahiplerini imtihan ettiğimiz gibi, bunları da imtihan ettik. Bir zaman bahçe sahipleri, sabahleyin erkenden bahçelerinin meyvelerini devşireceklerine dair yemin etmişlerdi."

"Hiçbir istisnaya yer vermemişlerdi."

"Onlar daha uykudayken rabbin tarafından o bahçeyi bir bela sardı da simsiyah kesiliverdi."

"Sabah erkenden birbirlerine "Haydi devşireceksiniz mahsülünüzün başına erken gidin" diye seslendiler.

"Bugün hiçbir yoksul, oraya girip yanınıza sokulmasın" diye aralarında fısıldaşarak bahçeye doğru yürüdüler."

"Onlar, fakirlere yardım etmemeye güçlerinin yeteceğini zannederek gittiler."

"Bahçeyi görünce şöyle dediler: "Şüphesiz biz yolumuzu şaşırdık."

"Hayır hayır, biz mahrum edilmişiz"

"İçlerinden en insaflıları: "Ben size, tevbe edip Allahı tesbih etmeniz gerekir dememiş miydim? dedi."

"Onlar da 'Biz, rabbimizi, layık olmadığı sıfatlardan tenzih ederiz. Şüphesiz biz, zalimlermişiz.' dediler."

"Birbirlerini kınamaya başladılar."

"Yazıklar olsun bize, şüphesiz biz, haddi aşanlar mışız."

"Umulur ki rabbimiz, bize bu bahçeden daha hayırlısını verir. Biz, herşeyi yalnız rabbimizden isteriz." dediler.

"İşte azap böyledir. Âhiret azabı ise daha büyüktür. Keşke bilselerdi."(74)

وَمِنَ الْأَنْعَامِ حَمُولَةً وَفَرْشًا كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿١٤٢﴾

142- Hayvanlardan yük taşıyanları, etinden ve yününden istifade edilenleri de yaratan O'dur. Allahın, size rızık olarak vermiş olduğu şeylerden

74 Kalem suresi, âyet: 17-33

yeyin. Şeytanın izinden gitmeyin. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır.

Hayvanlardan binilmeye müsait ve yük taşımaya elverişli olanları, kesip etinden istifade ettiğiniz, ayrıca yünlerinden ve tüylerinden faydalandıklarınızı yaratan Allahtır. Allahın size, rızık olarak vermiş olduğu ekinlerden, meyvelerden ve hayvanların etinden yeyin. Allahın size helal kıldığı temiz rızıkları kendinize haram kılarak Şeytanın adımlarına uymayın. Çünkü şeytan, sizin apaçık düşmanınızdır. Sizin yok olmanızı ve Allahın yolundan alıkonulmanızı ister.

* Âyet-i kerimede, bir kısım hayvanların yük taşıyan yani (حَمُولَةً) "Hamule" oldukları, diğerlerinin ise "Etinden ve yününden istifade edilen" Yani (فَرْشًا) "ferşen" oldukları zikredilmiştir. Müfessirler, bu iki kısım hayvanlardan hangi hayvanların kastedildiği hususunda iki görüş zikretmişlerdir.

Abbdullah b. Mes'ud, Abdullah b. Abbas, Mücahid ve Hasan-ı Basri'den nakledilen bir görüşe göre "Hamule" diye vasıflandırılan hayvanlardan maksat, gebe kalabilen ve sırtlarında yük taşıyabilen büyük develerdir. "Ferşen"den maksat ise küçük develerdir.

Abdullah b. Abbas, Rebi b. Enes, Katade Süddi, Dehhak, Hasan-ı Basri ve İbn-i Zeyde göre ise, "Hamule"den maksat, sırtlarına binilebilen deve, at, katır gibi hayvanlardır. "Ferşen"den maksat ise, koyunlar ve diğer hayvanların yavrularıdır. Taberi bu son görüşün tercihe şayan olduğunu söylemiştir.

Hayvanların, insanların istifadesi için yaratıldığını beyan eden diğer âyetlerde de buyuruluyor ki:

"Onlar, kendileri için, bizzat kudretimizin eseri olarak yarattığımız hayvanları görmüyorlar mı? Üstelik o mallara sahiptirler."

"Biz, o hayvanları kendilerine boyun eğdirdik. Bazılarına binerler, bazılarının da etini yerler."

"Kendileri için onlarda daha nice faydalar ve içecekler vardır. Hiç şükretmezler mi?"(75)

"Sizler için hayvanlarda da ibret vardır. İşkembelerindeki yem artıklarıyla kandan meydana gelen, saf, kolayca içilebilen sütü size içiririz."

"Allah, evlerinizi sizin için mesken kıldı. Hayvanların derilerinden, yolculuğunuzda ve mukim olduğunuzda kolayca taşıyabildiğiniz barınaklar yarattı. Size bu hayvanların yünlerinden, tüylerinden ve kıllarından eşya ve belirli bir zamana kadar kullanılan ticaret malları yarattı."(76)

---

75 Yâsin suresi, âyet: 71-73

76 Nahl suresi, âyet: 66, 80

ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ ۖ مِّنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ ۗ قُلْ آلذَّكَرَيْنِ
حَرَّمَ أَمِ الْأُنثَيَيْنِ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنثَيَيْنِ ۖ نَبِّئُونِي بِعِلْمٍ إِن
كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٤٣﴾

143- Sekiz çifti yaratan da O'dur. İkisi koyun ikisi keçidir. Ey Muhammed, de ki: "Allah, o çiftlerden iki erkeği mi yoksa iki dişiyi mi yahut o her iki dişinin karındakileri mi haram kılmıştır? Eğer doğru iseniz, bilgiye dayanarak bana haber verin."

Deve, sığır, koyun ve keçilerden dişi ve erkek olmak üzere sekiz tane çifti yaratan da Allahtır. Bunlardan ikisi, koyun ve koç ikisi de keçi ve tekedir. Ey Muhammed, kendilerine ekin ve hayvanlardan bazılarını yasaklayıp onu Allahın haram kıldığını iddia eden şu insanlara de ki: "Allah, o çiftlerden erkek olan koç ve tekeyi mi yoksa dişileri olan koyun ve keçiyi mi yahut koyun ve keçinin karnındaki kuzu ve oğlağı mı haram kıldı? Eğer Allahın, bunları size haram kıldığı iddianızda doğru iseniz, ilme dayanarak, bunu bana bildirin."

* Görüldüğü gibi Allah bu âyet-i kerime ile, helal kıldığı şeyleri kendilerine çeşitli isimler takarak haram kılan müşrikleri kınamakta ve böyle bir yasağı kendisinin koymadığını beyan etmektedir.

وَمِنَ الْإِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ ۗ قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنثَيَيْنِ أَمَّا
اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنثَيَيْنِ ۖ أَمْ كُنتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ وَصَّاكُمُ اللَّهُ بِهَٰذَا ۚ فَمَنْ
أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا لِّيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا
يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٤﴾

144- Geriye kalanın ikisi deve, ikisi de sığırdır. De ki: "Allah, bu çiftlerden iki erkeği mi yoksa iki dişiyi mi yahut o dişlerin karnındakileri mi haram kılmıştır? Yoksa Allah bunu size emrederken huzurunda mı bulunuyordunuz?" Hiçbir bilgiye dayanmadan, insanları saptırmak için Allaha karşı yalan uyduranlardan daha zalim kim olabilir? Şüphesiz ki Allah, zalim kavmi hidayete erdirmez.

Bunlardan ikisi erkek ve dişi deve, ikisi de erkek ve dişi sığırdır. Böylece hepsi sekiz çift eder. Ey Muhammed, yine onlara de ki: "Allah, erkek deve ve erkek sığırı mı haram kıldı. Yoksa dişi Deve ve dişi sığırı mı? Yahut bu dişilerin karınlarındaki yavruları mı haram kıldı? Yoksa rabbiniz bunları size emrederken sizler orada hazır mı bulunuyor dunuz? Çünkü bu iddia ettiğiniz şeyler, ya vahiy yoluyla yahut da kulaklarınızla işitmek suretiyle bilinir. Allah size bu hususta Peygamber gönderip onun vasıtasıyla vahiy mi indirdi? Yoksa siz bizzat Allahtan kulağınızla mı duydunuz? Hiçbir bilgiye dayanmaksızın, sırf cehaleti ve beyinsizliğiyle, insanları yoldan saptırmak için Allaha karşı yalan uydurandan daha zalim kim olabilir? Şüphesiz ki Allah, zalim kavmi hidayete erdirmez.

* Bu âyet-i kerime, taptıkları putları Allaha denk tutan müşriklerin, bir kısım hayvanları "Bahîre" "Sâibe" "Vasîle" ve "Hâm" diye vasıflandırarak onlardan faydalanmamalarını kınamakta ve bu cahiliye adetlerini reddetmektedir.

قُل لَّآ أَجِدُ فِي مَآ أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَىٰ طَاعِمٍ يَطْعَمُهُۥٓ إِلَّآ أَن يَكُونَ مَيْتَةً
أَوْ دَمًا مَّسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنزِيرٍ فَإِنَّهُۥ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهِلَّ لِغَيْرِ ٱللَّهِ
بِهِۦ فَمَنِ ٱضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٤٥﴾

145- Ey Muhammed, de ki: "Bana vahyolunanlarda, yiyen bir kişinin yediği herhangi bir şeyin haram olduğuna dair bir hüküm bulamıyorum. Ancak leş veya akıtılmış kan yahut domuz eti -Ki o pistir- yahut doğru yoldan çıkarak Allahtan başkası adına kesilen hayvanların yenmesi haramdır. "Kim zaruret içinde kalırsa, haddi aşmamak ve başkasının hakkına tecavüz etmemek suretiyle bunlardan yiyebilir. Şüphesiz ki rabbin çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.

Ey Muhammed, Allaha ortak koşan bu müşriklere ki: "Allahın kitabında bana vahyettiği hükümler içinde, sizin haram saydığınız şeylerin haram olduğunu görmüyorum." Ancak şunlar hariç. Bunlar haramdır. Bunlar da leş, akıtılmış kan, pis olduğundan dolayı domuz eti, Allahın adı anılmayıp Allahın dışındaki başka varlıkların adı anılarak kesilen hayvanların etidir. Kim mecbur kalır da zaruret halini aşmadan ve başkalarının hakkına tecavüz etmeden bunlardan yerse, bilsin ki rabbin çok affeden ve çok merhamet edendir. Mecbur kalanın bu

haram şeylerden yemesine izin vermesi de onun merhametindendir.

* Allah teala bu âyet-i kerime ile, ekinlerinden ve hayvanlarından bir kısmını putlarına, bir kısmını da Allaha ayıran yine ekin ve hayvanlarından bazılarının sadece belli kimselere helal olup diğerlerine haram olduğunu iddia eden müşrikleri yalanlamakta ve buyurmaktadır ki: "Bunların haram kılındığına dair, Allah tarafından size bir peygamber mi gelip te haber verdi. Yoksa sizler, bizzat Allahı görüp, haram kıldığını ondan işittiniz de onların haram olduklarınımı söylüyorsunuz? Sizler bu iddialarınızda yalancısınız.

Ey Muhammed de ki: "Bana gelen âyetlerde, ancak leşin, akıtılmış kanın, domuz etinin ve Allah'tan başka bir varlık adına kesilenin haram olduğu bildirildi. Ey müşrikler, sizlerin, bir takım şeyleri kendi iftiralarınızla helal veya haram kılmanız, uydurulmuş yalandan başka bir şey değildir. Ona itibar edilmez. Zira, helâl ve haram kılma yetkisi ancak Allaha aittir.

Âyet-i kerimede, akıtılmış kanın haram kılındığı ifade edilmiştir. Bu itibarla, kesilen hayvanın etinin üzerinde veya pişirildiği kabın ağzında görülen kan ve kırmızılıklar haram değildir.

Dini usullere riayet edilmeden kesilen ve leş olan hayvanın eti, hayvanı keserken akıtılmış olan kan, domuz eti, kesilirken, Allahın adı anılmayarak kesilen hayvan, boğularak ölen, dövülerek öldürülen, yüksek bir yerden düşerek ölen, birbirleriyle dövüşerek ölen hayvanların, eğitilmemiş yırtıcı av hayvanlarının, yakalayıp bir kısmını yedikleri hayvanın etleri haramdır. Bunlar yenmez.

Eğer boğulmakta olan, dövülen, yüksek yerden düşen, dövüşerek ölme durumuna gelen ve yırtıcı hayvanların saldırısına uğrayan hayvanlar henüz ölmeden yetişilip kesilirse etleri helaldir, yenir. Zira âyette "... Canı çıkmadan kestiğiniz hariç..."[77] buyurulmaktadır.

Bu konuda daha geniş bilgi için Maide suresinin üçüncü âyetinin izahına bakınız.

وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفُرٍ ۖ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا
عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا أَوِ الْحَوَايَا أَوْ مَا اخْتَلَطَ
بِعَظْمٍ ۚ ذَٰلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِبَغْيِهِمْ ۖ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿١٤٦﴾

77 Mâide suresi, âyet 3

146- Biz, Yahudilere, tırnaklı her hayvanı haram kıldık. Onlara, sığır ve davarın sırt, bağırsak ve kemik yağlarının dışında, iç yağlarını da haram kıldık. Azgınlıklarından dolayı onları bu şekilde cezalandırdık. Şüphesiz ki biz doğru söyleyiniz.

Biz, bu zikredilen haram şeyler yanında, özellikle Yahudilere, her tek tırnaklı veya bitişik parmaklı deve, deve kuşu, ördek ve benzeri hayvanları haram kıldık. Sığır ve koyunun da sırt veya bağırsak yahut, kemiklere karışık olanın dışındaki iç yağlarını haram kılmıştık. Bizim bunları, özellikle Yahudilere haram kılmamız, onları, azgınlıkları yüzünden cezalandırmamızdandı. Şüphesiz ki biz, sözünde sadık olanlarız. Yahudiler ise: "Bunları Allah haram kılmadı, Yakup aleyhisselam kendi kendine haram kıldı. Biz de ona uyuyoruz." şeklindeki iddialarında da yalancıdırlar.

فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ رَّبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ ۖ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ
الْمُجْرِمِينَ ﴿١٤٧﴾

147- Eğer seni yalanlarlarsa onlara şöyle de: "Rabbiniz geniş rahmet sahibidir. Fakat onun azabı da suçlu kavimden geri çevrilmez."

Ey Muhammed, eğer yahudiler seni yalanlarsa de ki: "Rabbim geniş rahmet sahibidir. Bu itibarla beni yalanlamanız suretiyle inkâra düşmenizden dolayı sizin cezanızı derhal vermez. Belirli bir güne kadar erteler." Şunu da bilin ki, rabbimin azabı suç işleyen bir topluluktan geri çevrilmez.

سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا
مِنْ شَيْءٍ ۚ كَذَٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ حَتَّىٰ ذَاقُوا بَأْسَنَا ۗ قُلْ هَلْ عِندَكُم
مِّنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا ۖ إِن تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ أَنتُمْ إِلَّا تَخْرُصُونَ ﴿١٤٨﴾

148- Allaha ortak koşanlar şöyle diyeceklerdir: "Eğer Allah dileseydi ne biz ne de babalarımız ona ortak koşardık. Ve ne de bir şeyi haram kılar-

dık. "Bunlardan öncekiler de böyle yalanlamışlardı. Nihayet azabımızı tattılar. Onlara de ki: "Meydana çıkararak bize göstereceğiniz bir bilgi var mı? Siz sadece Zann'a tâbi oluyorsunuz. Ve siz, yalan söylüyorsunuz.

Allah ortak koşanlar şöyle diyeceklerdir. "Eğer Allah bizim iman etmememizi dilemiş olsaydı, biz de atalarımız da iman eder, ona ortaklar koşmazdık. Sadece ona tapardık. Bir takım şeyleri de haram saymazdık. Fakat Allah, yaptıklarımızdan razı olmaktadır.

Ey Muhammed, bu müşrikler, senin getirdiğin hakkı yalanladıkları gibi bunlardan önce gelen ataları da hakkı yalanlamışlar ve bizim azabımızı tatmışlardır. Şayet bu iddialarında doğru olsalardı Allah onları cezalandırmazdı.

Ey Muhammed onlara de ki: "Bize gösterebileceğiniz bir ilim var mı? Sizler ancak zann'a tâbi oluyorsunuz. Ve sadece yalan söylüyorsunuz."

قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ فَلَوْ شَاءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٤٩﴾

149- De ki: "En üstün delil Allahındır. O dileseydi elbette hepimizi hidayete erdirirdi.

*Allah dileseydi bütün insanları zorla hidayete erdirdi. Fakat bunu dilemedi ve herkesi kendi iradesine bıraktı. Bu hususta başka âyetlerde de şöyle buyurulmaktadır. "... Allah dileseydi onları hidayette birleştirirdi..."(78)

"Ey Muhammed, sana da geçmiş kitapları tasdik eden ve onları muhafazası altına alan Kur'anı hak ile indirdik. Aralarında Allahın indirdiği ile hükmet. Onların heva ve heveslerine uyarak, sana gelen haktan sapma. Herbiriniz için bir şeriat ve yol tayin ettik. Eğer Allah dileseydi sizi tek bir ümmet yapardı. Fakat sizi ümmetlere ayırması, verdikleriyle sizi imtihan etmek içindir. O halde iyiliklere koşuşun. Hepinizin dönüşü Allahadır. O, ihtilaf etmekte olduğunuz şeyi size bildirecektir."(79)

"Ey Muhammed, eğer rabbin dileseydi, yeryüzündekilerin hepsi iman ederdi. O halde iman etsinler diye insanları zorluyor musun?"(80)

"Eğer rabbin dileseydi insanları tek bir ümmet yapardı. Fakat onları serbest bıraktı. Onlar da durmadan ihtilaf etmektedirler."(81)

---

78 En'am suresi, âyet: 35
79 Mâide suresi, âyet: 48
80 Yunus suresi, âyet: 99
81 Hud suresi, âyet: 118

قُلْ هَلُمَّ شُهَدَآءَكُمُ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ أَنَّ اللَّهَ حَرَّمَ هَٰذَا ۖ فَإِن شَهِدُوا
فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ ۚ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَالَّذِينَ لَا
يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَهُم بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿١٥٠﴾

150- De ki: "Haydi Allahın, bunu haram kıldığına dair şahitlik edecek şahitlerinizi getirin. "Şahitlik etseler de onları tasdik etme. Âyetlerimizi yalanlayan ve ahirete iman etmeyenlerin heva ve heveslerine uyma. Onlar, taptıklarını rablerine denk sayarlar.

Ey Muhammed, Allaha karşı yalan uyduran bu müşriklere de ki: "Allahın belli ekin ve hayvanları size haram kıldığına dair şahitlik edecek olan şahitlerinizi getirin. "Onlar şahit getirecek olsalar bile sen onlara inanma. Çünkü onlar, yalancı şahitlerdir. Helal ve haram hakkındaki âyetlerimizi yalanlayanların ve âhiret gününe iman etmeyenlerin heva ve heveslerine uyma. Bunlar, âhireti inkâr etmeleri yanında, put ve benzeri şeyleri rablerine denk tutan ve ona ortak koşan kimselerdir.

قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ ۖ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْـًٔا ۖ وَبِالْوَالِدَيْنِ
إِحْسَانًا ۖ وَلَا تَقْتُلُوٓا أَوْلَٰدَكُم مِّنْ إِمْلَٰقٍ ۖ نَّحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ ۖ
وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَٰحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ ۖ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِى حَرَّمَ
اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ۚ ذَٰلِكُمْ وَصَّىٰكُم بِهِۦ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١٥١﴾

151- De ki: "Gelin size rabbinizin haram kıldıklarını okuyayım. Allaha hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya iyilik yapın, fakirlikten dolayı çocuklarınızı öldürmeyin." Sizi de onları da biz rızıklandırırız. Hayasızlıkların açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Allahın, öldürülmesini haram kıl-

dığı bir cana, haklı bir sebep olmadıkça sakın kıymayın. Allah, aklınızı kullanasınız diye size bunları emretti.

Ey Muhammed, sadece kendi görüşlerine ve şeytanın vesveselerine kapılarak Allahın, kendilerine vermiş olduğu rızıklardan bir kısmını haram sayan, çocuklarını öldüren ve Allaha eşler koşan şu müşriklere de ki: "Gelin, rabbinizin size gerçekten haram kıldığı şeyleri bildireyim. Allaha hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anne ve babaya iyi davranın, fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin. Sizi de çocuklarınızı da biz rızıklandırırız. Hayasızlıkların açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Kısası hak etme, dinden çıkma, evli iken zina etme gibi, ölümü hak etme halleri müstesna, Allahın, öldürülmesini haram kıldığı kişiyi öldürmeyin. Allah size bunları emretti ki aklınızı kullanasınız.

*Görüldüğü gibi âyet-i kerime, Allah tealanın haram kıldığı ve ayrıca yapılmasını emrettiği beş hususu zikretmektedir. Abdullah b. Mes'ud'un bu âyeti hakkında şöyle dediği rivayet edilmektedir: "Kim, Allahın Resulünün, üzerinde mühürü bulunan vasiyetini görmek isterse şu üç âyeti okusun. Bu âyetler, En'am suresinin yüz elli bir, yüz elli iki ve yüz elli üçüncü âyetleridir."

Bu âyette zikredilen beş hususa gelince:

a- Allaha ortak koşmak: Bu, en büyük günahtır. Nitekim şu âyette de buyuruluyor ki: "Şüphesiz ki Allah, kendisine ortak koşulmasını affetmez. Bunun dışında dilediği kimseyi affeder. Kim Allaha ortak koşarsa, şüphesiz büyük bir günah ile iftira etmiş olur."(82)

b- Ana babaya iyilik yapmak: Allah teala, Kur'an-ı Kerimin birçok âyetinde, kendisine itaat edilmesini emretmesinin hemen ardından anne babaya iyilikte bulunmayı emretmektedir. Bu hususta da şu âyetlerde de buyuruluyor ki:

"Rabbin kesinlikle emretti ki, ancak kendisine ibadet edin, anne ve babaya iyilik edin. Anne ve babadan biri veya her ikisi yanında yaşlanır ve düşkünleşirse, bezginliğini hissettirir bir şekilde, onlara "Öf" bile deme, azarlama, onlara güzel ve tatlı sözler söyle."(83)

"Biz insana, ana-babasına karşı iyi davranmasını emrettik. Annesi onu kat kat meşakkat içinde karnında taşımıştır. Çocuğun sütten kesilmesi de iki yıl içinde olur. Biz insana: "Bana ve anne babana şükret" dedik. Kıyamet günü dönüş ancak banadır."(84)

---

82 Nisa suresi, âyet: 48

83 İsra suresi, âyet: 23

84 Lokman suresi, âyet: 14

Abdullah b. Mes'ud diyor ki:

قَالَ عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْعُودٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ سَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ (ﷺ) قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ اَىُّ الْعَمَلِ اَفْضَلُ قَالَ الصَّلاَةُ عَلَى مِيقَاتِهَا قُلْتُ ثُمَّ اَىٌّ قَالَ بِرُّ الْوَالِدَيْنِ قُلْتُ ثُمَّ اَىٌّ قَالَ الْجِهَادُ فِى سَبِيلِ اللهِ فَسَكَتُّ عَنْ رَسُولِ اللهِ (ﷺ) وَلَوِ اسْتَزَدْتُهُ لَزَادَنِى .

"Resulullah (s.a.v.)'den "Ey Allahın Resulü, amellerin hangisi daha üstündür?" diye sordum. "Vaktinde kılınan namazdır." buyurdu. "Sonra hangisi?" dedim, Resulullah (s.a.v.) "Anneye babaya iyilikte bulunmaktır." buyurdu. "Sonra hangisidir?" diye sordum, Resulullah "Allah yolunda cihad etmektir." diye cevap verdi. Bundan sonra ben sustum. Şayet daha fazla soracak olsaydım onlara da cevap verecekti."(85)

c) Fakirlikten dolayı çocukları öldürmek: Fakirlik korkusuyla çocukları öldürmenin de en büyük günahlardan olduğunu beyan eden bir Hadis-i Şerifte buyuruluyor ki: "Abdullah b. Mes'ud diyor ki:

عَنْ عَبْدِ اللهِ قَالَ سَأَلْتُ النَّبِىَّ (ﷺ) اَىُّ الذَّنْبِ اَعْظَمُ عِنْدَ اللهِ قَالَ اَنْ تَجْعَلَ لِلّٰهِ نِدًّا وَهُوَ خَلَقَكَ قُلْتُ اِنَّ ذٰلِكَ لَعَظِيمٌ قُلْتُ ثُمَّ اَىٌّ قَالَ وَاَنْ تَقْتُلَ وَلَدَكَ تَخَافُ اَنْ يَطْعَمَ مَعَكَ قُلْتُ ثُمَّ اَىٌّ قَالَ اَنْ تُزَانِىَ حَلِيلَةَ جَارِكَ .

"Resulullah'tan, "Allah katında en büyük günah nedir?" diye sordum. Resulullah "Kendini yaratan Allaha ortak koşmandır." buyurdu. Dedim ki: "Şüphesiz ki bu büyük bir günahtır. Peki sonra hangisidir?" buyurdu ki: "Seninle birlikte yemek yiyeceğinden korkarak çocuğunu öldürmendir." Sonra hangisidir?" diye sordum. Resulullah: "Komşunun karısıyla zina etmendir." diye cevap verdi.(86)

---

85 Buharî, K. el-Cihad, bab: 1, K. et-Tevhid, bab: 48/Müslim, K. el-İmam, bab: 137, Hadis No: 85

86 Buhari, K. Tefsir el-Kur'an, Sure 2, bab: 3, sure 25, bab: 2/ Müslim, K. el-İman bab: 141, 142, Hadis No: 86

d- Hayasızlık yapmak: Buradaki hayasızlıktan maksat, zina ve benzeri fiilleri işlemektir. Bu hususta Allah teala buyuruyor ki: "Sakın zinaya yaklaşmayın. Çünkü o rezilliktir, kötü bir yoldur."(87)

e- Allahın, öldürülmesini haram kıldığı cana kıymak: Allah teala bu hususta da buyuruyor ki: "Kim bir mümini kasten öldürürse, onun cezası cehennemdir. Orada ebedî olarak kalacaktır. Allah ona gazap ve lanet etmiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır.(88)

Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir Müminin ancak şu sebeplerle öldürülebileceğini, bunun dışında öldürmenin cinayet olacağını beyan etmektedir. Buyuruyor ki:

عَنْ عَبْدِ اللهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ) لاَ يَحِلُّ دَمُ امْرِىءٍ مُسْلِمٍ يَشْهَدُ انْ لا اِلَهَ اِلاَّ اللهُ وَاَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ اِلاَّ بِاِحْدىٰ ثَلاَثٍ النَّفْسُ بِالنَّفْسِ وَالثَّيِّبُ الزَّانِى وَالْمَارِقُ مِنَ الدِّينِ التَّارِكُ الْجَمَاعَةَ.

"Allahtan başka hiçbir ilah olmadığına ve benim, Allahın peygamberi olduğuma dair şehadet getiren bir Müslümanın öldürülmesi şu üç kimse dışında helal değildir. Bunlar, haksız yere birini öldüren, evli olduğu halde zina eden ve dinden çıkıp cemaati terkedenlerdir."(89)

وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ ۚ وَأَوْفُوا الْكَيْلَ
وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ ۖ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ۖ وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ
ذَا قُرْبَىٰ ۖ وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا ۚ ذَٰلِكُمْ وَصَّاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٢﴾

152- Yetim güçlenip rüşdüne erinceye kadar onun malına en güzel yolun dışında yaklaşmayın. Ölçüyü ve tartıyı adaletle yapın. Biz, kişiyi an-

87 İsra suresi, âyet: 32
88 Nisa suresi, âyet: 94
89 Buhari, K. ed-Diyat, bab: 6/Müslim, K. el-Kasame, bab: 25, 26, Hadis No: 1676

cak gücünün yettiği ile mes'ul tutarız. Akrabanız dahi olsa, konuşurken adaletli olun. Ve Allahın ahdini yerine getirin. Allah, düşünesiniz diye size bunları emretti.

Yetim büyüyerek rüşdüne erinceye kadar onun malına yaklaşmayın. Ancak ona faydalı olacak bir şekilde yaklaşın. Ölçü ve tartılarınızı adaletle yapın. İnsanların haklarını yemeyin. Biz, kişiyi, ancak gücünün yettiği ile mükellef tutarız. Kimseye gücünün yetmediği yükü yüklemeyiz.

Ey insanlar, aranızda hüküm verdiğiniz zaman hakkı söyleyin. Hakkında hüküm vereceğiniz kimse, akrabanız dahi olsa adaletli davranın, Allahın emirlerini yerine getirin. Allah bunları size, düşünüp öğüt alasınız diye emretti.

وَأَنَّ هَٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ ۖ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ
عَن سَبِيلِهِ ۚ ذَٰلِكُمْ وَصَّاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٥٣﴾

153- İşte benim yolum budur. Dosdoğrudur. Ona uyun. Başka yollara uymayın ki sizi, Allahın yolundan ayırmasın. Allah bunları size, sakınasınız diye emretti.

Size göndermiş olduğum bu din, benim dosdoğru yolumdur. Onda hiçbir eğrilik yoktur. Ona uyun. Kendinize onu rehber edinin. Yahudiler, Hıristiyanlar ve Putperestler gibi birçok yollar tutmayın ki sizi, Allahın yolundan ayırmasınlar. Rabbiniz bunları size emreder ki onun azabından ve gazabından korkasınız.

Abdullah b. Mes'ud diyor ki:

عن عبد الله بن مسعود قال خط لنا رسول الله (ﷺ) يوما خطاً ثم قال هذا سبيل الله ثم خط خطوطاً عن يمينه وعن شماله ثم قال هذه سبل على كل سبيل منها شيطان يدعوا اليه ثم تلا (وان هذا صراطي مستقيماً فاتبعوه ولا تتبعوا السبل فتفرق بكم عن سبيله).

"Birgün Resulullah (s.a.v.) yere bir çizgi çizdi ve "Bu Allahın yoludur" dedi. Sonra bu çizginin sağında ve soluda başka çizgiler de çizdi ve şöyle bu-

yurdu: "Bunlar da başka yollardır. Bunların herbirinin başında, kendisine çağıran bir Şeytan bulunmaktadır. "Sonra da bu âyet-i kerimeyi okudu."(90)

*Abdullah b. Abbasın da, bu mahiyetteki âyetleri şöyle izah ettiği rivayet edilir. "Allah, müminlere, cemaat halinde olmayı emretti. Ve onlara, ihtilafa düşmeyi ve bölük pörçük olmayı yasakladı. Ve kendilerinden önceki ümmetlerin, Allahın dini hususunda tartışıp birbirlerine düşmeleri sebebiyle helak olduklarını haber verdi.

ثُمَّ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَٰبَ تَمَامًا عَلَى ٱلَّذِىٓ أَحْسَنَ وَتَفْصِيلًا لِّكُلِّ شَىْءٍ
وَهُدًى وَرَحْمَةً لَّعَلَّهُم بِلِقَآءِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٤﴾

154- Sonra iyilik işleyenlere nimetimizi tamamlamak, herşeyi geniş bir şekilde açıklamak ve bir hidayet ve rahmet olmak üzere Musaya kitabı verdik. Ki onlar rablerine kavuşacaklarına iman etsinler.

*Allah teala, insanlara ve özellikle İsrailoğullarına neleri helal, neleri haram kıldığını zikrettikten sonra, İsrailoğullarından olan Hz. Musaya, herşeyi bütün incelikleriyle anlatan Tevratı verdiğini beyan ederek buyuruyor ki:

Sonra biz Musaya, dünyada yapmış olduğu iyiliklere ve rabbinin kendisine yüklemiş olduğu vazifeleri ifa etmesine mukabil ona vermiş olduğumuz nimetleri tamamlamak için Tevratı verdik. O Tevrat, dini hususlarda herşeyi izah ediyor, onlara doğru yolu gösteriyordu. O, tarafımızdan onlara verilmiş bir rahmetti. Böylece İsrailoğulları, rablerinin huzuruna çıkacaklarına iman etmiş olsunlar, inkârdan vaz geçsinler.

Müfessirler bu âyet-i kerimeyi birkaç şekilde tefsir etmişlerdir. Mücahid, Mealde tercih edilen görüşü ileri sürerek bu âyetin mânâsını: ... İyilik işleyenlere nimetimizi tamamlamak..." şeklinde izah etmiştir.

Abdullah b. Mes'ud'un da bu âyet-i kerimeyi, bu mânâyı ifade edecek şekilde kıraat ettiği rivayet edilmektedir.

Rebi' b. Enes ise âyetin mânâsını ".. Dünyada iyilik işleyen Musaya nimetimizi tamamlamak..." şeklinde izah etmiştir.

İbn-i Zeyd de âyetin mânâsını, "Allahın, Peygamberlerine olan nimetleri-

90 İbn-i Mace, K. el-Mukaddime bab: 1/Darimî, k. el-Mukaddime, bab: 23

ni tamamlamak üzere..." şeklinde izah etmiştir. Taberi bu görüşü tercih etmiştir. Çünkü âyetin metni buna daha müsaittir.

وَهَٰذَا كِتَابٌ أَنزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٥٥﴾

155- İşte bu da bizim indirdiğimiz mübarek bir kitaptır. Ona uyun ve Allahtan korkun ki merhamet olunasınız.

Peygamberimiz Muhammede indirmiş olduğumuz bu Kur'an da mübarek bir kitaptır. Siz Müminler ona tâbi olun. Onu rehber edinin kudsiyetini ihlal ederek başka hükümlerle amel etmekten kaçının ki merhamet olunasınız ve Allahın azabından kurtulasınız.

أَن تَقُولُوا إِنَّمَا أُنزِلَ الْكِتَابُ عَلَىٰ طَائِفَتَيْنِ مِن قَبْلِنَا وَإِن كُنَّا عَن دِرَاسَتِهِمْ لَغَافِلِينَ ﴿١٥٦﴾

أَوْ تَقُولُوا لَوْ أَنَّا أُنزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّا أَهْدَىٰ مِنْهُمْ ۚ فَقَدْ جَاءَكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ ۚ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن كَذَّبَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَصَدَفَ عَنْهَا ۗ سَنَجْزِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَنْ آيَاتِنَا سُوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ ﴿١٥٧﴾

156-157- Bu Kur'anı indirdik ki: "Kitap, bizden önceki Yahudi ve Hıristiyan taifelerine indirildi. Biz ise, onların kitabını okumaktan habersizdik." Veya: "Eğer bize kitap indirilseydi biz onlardan daha doğru yolda olurduk." demeyisiniz. Şimdi ise, rabbinizden size apaçık bir delil, bir hidayet ve rahmet gelmiştir. Allahın âyetlerini yalanlayan ve onlardan yüzçevirenden daha zalim kim olabilir? Âyetlerimizden yüzçevirenleri, yüzçevirdiklerinden dolayı yakında en kötü bir azapla cezalandıracağız.

Ey Müşrikler topluluğu, "Bizden önceki Yahudi ve Hristiyan taifelerine kitap indi. Bize ise, tâbi olacağımız bir kitap inmedi. Biz bu iki taifenin okuduğu şeylerden habersiziz. Çünkü o kitaplar bizim lisanımızla değil." demeyisiniz

veya: "Yahudi ve Hıristiyanlara indirildiği gibi, şayet bizim üzerimize de kitap indirilmiş olsaydı biz onlardan daha fazla doğru yolda olurduk." demeyesiniz diye bu kitabı indirdik. Şüphesiz ki sizlere, rabbiniz tarafından açık bir delil, bir hidayet ve rahmet olan Kur'an geldi. Artık Allahın âyet ve delillerini yalanlayan ve onlardan yüzçevirip onlara iman etmeyenden daha zalim kim olabilir? Âyetlerimizden yüzçevirenleri, yüzçevirmeleri sebebiyle kötü bir azapla cezalandıracağız.

هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّآ أَن تَأْتِيَهُمُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ أَوْ يَأْتِىَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِىَ بَعْضُ ءَايَٰتِ رَبِّكَ ۗ يَوْمَ يَأْتِى بَعْضُ ءَايَٰتِ رَبِّكَ لَا يَنفَعُ نَفْسًا إِيمَٰنُهَا لَمْ تَكُنْ ءَامَنَتْ مِن قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِىٓ إِيمَٰنِهَا خَيْرًا ۗ قُلِ ٱنتَظِرُوٓا۟ إِنَّا مُنتَظِرُونَ ﴿١٥٨﴾

158- Onlar, kendilerine Meleklerin gelmesinden yahut rabbinin bazı alâmetlerinin gelmesinden başka bir şey mi beklerler? Rabbinin alâmetlerinden bir kısmının geldiği gün, daha önce inanmamış veya imanıyla bir iyilik kazanmamış olan bir nefse imanı fayda vermeyecektir. De ki: "Bekleyin, şüphesiz biz de bekliyoruz."

Ey Muhammed, bu müşrikler, kendilerine canlarını almak için Meleklerin gelmesinden veya kıyamette hesaba çekmek için rabbinin gelmesinden yahut, güneşin batıdan doğması gibi, rabbinin kıyamet alâmetlerinin gelmesinden başka birşey mi beklerler? Rabbinin kıyamet alâmetlerinden bir kısmının geldiği gün, daha önce iman etmemiş veya imanı kendisine fayda vermemiş olan bir kişiye o gün imanı fayda vermeyecektir. O halde Allahın, size gelecek olan ceza ve azabını bekleyin. Biz de sizinle beraber bekliyoruz.

* Bu âyet-i kerimede Allah tealanın, kıyamet kopmadan önce göstereceği bazı alemetlerin ortaya çıkması halinde, ondan önce iman etmeyenlerin, o alamet çıktıktan sonra iman etmelerinin, kendilerine herhangi bir fayda sağlamayacağı beyan edilmektedir. Bu alâmetin kıyamet alâmetlerinden hangisi olduğu hususunda iki görüş zikredilmiştir.

a) Ebu Said el-Hudri, Ebu Hüreyre, Ebu Zer el-Ğifari, Safvan b. Assâl, Muaviye b. Ebi Süfyan, Abdurrahman b. Avf, Abdullah b. Amr b. el-As ve Abdullah b. Abbasın, Resulullahdan rivayet ettiklerine göre bu alâmet, güneşin batıdan doğmasıdır.

Abdullah b. Mes'ud, Katade, Ubeyd b. Umeyr, Dehhak, Muhammed b. Ka'b el-Kurezî ve Abdullah b. Amr da bu görüştedirler.

Bu hususta Ebu Said el-Hudrî diyor ki:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ عَنِ النَّبِيِّ (ﷺ) فِي قَوْلِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ (أَوْ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ) قَالَ: طُلُوعُ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا.

"Resulullah (s.a.v.), Aziz ve Celil olan Allah tealanın "... Rabbinizin alâmetlerinden bir kısmının geldiği gün daha önce inanmamış veya imanıyla bir iyilik kazanmamış olan bir nefse imanı fayda vermeyecektir..." âyetini okuduktan sonra buyurdu ki: "Bu alâmet, güneşin batıdan doğmasıdır."(91)

Bu hususta, Ebu Hüreyre (r.a.) diyor ki:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ) لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا فَإِذَا طَلَعَتْ وَرَآهَا النَّاسُ آمَنُوا أَجْمَعُونَ وَذَلِكَ حِينَ لاَ يَنْفَعُ نَفْساً إِيمَانُهَا ثُمَّ قَرَأَ الآيَةَ.

Resulullah (s.a.v.) buyurdu ki: "Güneş batıdan doğmadıkça kıyamet kopmayacaktır. Güneşin batıdan doğduğunu görünce, yeryüzünde yaşayan bütün insanlar iman edeceklerdir. Fakat o zaman daha önce inanmamış veya imanı kendisine bir fayda vermemiş olan kişiye, imanı fayda vermeyecektir."(92)

Ebu Zer el-Ğifarî de diyor ki:

عَنْ أَبِي ذَرٍّ ، أَنَّ النَّبِيَّ (ﷺ) قَالَ، يَوْماً «أَتَدْرُونَ أَيْنَ تَذْهَبُ هَذِهِ الشَّمْسُ؟» قَالُوا: اللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَ «إِنَّ هَذِهِ تَجْرِي حَتَّى تَنْتَهِي إِلَى مُسْتَقَرِّهَا تَحْتَ الْعَرْشِ. فَتَخِرُّ سَاجِدَةً ، فَلاَ تَزَالُ كَذَلِكَ حَتَّى يُقَالَ لَهَا: ارْتَفِعِي . ارْجِعِي مِنْ حَيْثُ جِئْتِ. فَتَرْجِعُ فَتُصْبِحُ طَالِعَةً مِنْ مَطْلِعِهَا. ثُمَّ

91 Tirmizi K. Tefsir el-Kur'an sure 6, Hadiş No: 3071

92 Buharî, K. Tefsir el-Kur'an sure 6, b. 9 Müslim K. el-İman b. 248, HN. 157

تَجْرِى حَتَّى تَنْتَهِى إِلَى مُسْتَقَرِّهَا تَحْتَ الْعَرْشِ. فَتَخِرُّ سَاجِدَةً وَلاَ تَزَالُ كَذَلِكَ حَتَّى يُقَالَ لَهَا : ارْتَفِعِى ارْجِعِى مِنْ حَيْثُ جِئْتِ. فَتَرْجِعُ فَتُصْبِحُ طَالِعَةً مِنْ مَطْلِعِهَا. ثُمَّ تَجْرِى لاَ يَسْتَنْكِرُ النَّاسُ مِنْهَا شَيْئاً حَتَّى تَنْتَهِى إِلَى مُسْتَقَرِّهَا ذَاكَ، تَحْتَ الْعَرْشِ، فَيُقَالُ لَهَا : ارْتَفِعِى أَصْبِحِى طَالِعَةً مِنْ مَغْرِبِكِ. فَتُصْبِحُ طَالِعَةً مِنْ مَغْرِبِهَا». فَقَالَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ) «أَتَدْرُونَ مَتَى ذَاكُمْ؟ ذَاكَ حِينَ لاَ يَنْفَعُ نَفْساً إِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِى إِيمَانِهَا خَيْراً».

Bir gün Resulullah buyurdu ki: "Bu güneşin nereye gittiğini biliyor musunuz?" Sahabiler de dediler ki: "Allah ve Resulü daha iyi bilir" Resulullah buyurdu ki: "Bu güneş, ,Arşın altındaki karargahına varıncaya kadar yoluna devam eder. Oraya varınca secdeye kapanır. Kendisine "Yukarı kalk. Geldiğin yere geri dön." deninceye kadar secde halinde devam eder. Bundan sonra geriye döner, doğduğu yerden doğar, sonra yine Arş'ın altındaki karargahına varıncaya kadar yoluna devam eder. Oraya varınca secdeye kapanır. Kendisine "Yukarı kalk. Geldiğin yere geri dön" deninceye kadar secde halinde devam eder. Bundan sonra geri döner. Doğduğu yerden doğar. Sonra insanlar o güneşte garip karşılayacakları bir değişiklik görmezler. Nihayet Arş'ın altındaki karargahına varır. Orada ona denir ki "Yukarı kalk. Artık batıdan doğ." Güneş te batısından doğar. Siz biliyor musunuz bu ne zaman olacaktır?" Bu, daha önce iman etmemiş veya imanıyla bir iyilik kazanmamış olan kimseye, imanının fayda vermeyeceği bir zamandır."(93)

Safvan b. Assâl diyor ki:

عَنْ صَفْوَانَ بْنِ عَسَّالَ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ) «إِنَّ مِنْ قِبَلِ مَغْرِبِ الشَّمْسِ بَاباً مَفْتُوحاً عَرْضُهُ سَبْعُونَ سَنَةً فَلاَ يَزَالُ ذَلِكَ الْبَابُ مَفْتُوحاً لِلتَّوْبَةِ، حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ نَحْوِهِ، فَإِذَا طَلَعَتْ مِنْ نَحْوِهِ ، لَمْ يَنْفَعْ نَفْساً إِيمَانُهَا لَمْ

93 Müslim, K. el-İman b. 250. HN: 159

تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْراً».

Resulullah (s.a.v.) buyurdu ki: "Güneşin battığı yerde, genişliği, yetmiş yıllık bir mesafede bulunan açık bir kapı vardır. Bu kapı, güneş batı yönünden doğuncaya kadar, tevbe için açıktır. Güneşin bu yönden doğduğu zamandan itibaren ise daha önce iman etmeyen veya imanından hayır görmeyen herhangi bir kimsenin iman etmesi ona fayda vermeyecektir.(94)

Abdullah b. Abbas diyor ki "Yatsılardan bir yatsı vaktinde Resulullah dışarı çıktı ve insanlara dedi ki: "Ey Allahın kulları, Allaha tevbe edin. Çünkü sizlerin, güneşin batıdan doğduğunu görmeniz yakındır. Güneş bunu yapınca tevbe kapısı kapanacak, amel defteri dürülecek ve iman etme imkanı sona ermiş olacaktır." İnsanlar da dediler ki! "Ey Allahın Resulü, bunun bir alâmeti var mıdır?" Resulullah da buyurdu ki: "Bunun, sizin için alâmeti, üç gece kadar uzayan bir gecedir. Rablerinden korkan insanlar uyanacaklar, rablerine namaz kılacaklar. Namazlarını bitirecekler, gece bitmeyecek aynen devam edecektir. Sonra yataklarına varıp uyuyacaklar, uyandıklarında, gecenin aynen devam ettiğini görecekler. Bunu anlayınca büyük bir hadisenin, başlarına geleceğinden korkacaklar. Sabah olunca güneşin doğması uzayacak, onlar, güneşin doğmasını beklerken güneş onlara batı tarafından doğacak. Güneşin böyle yapmasından sonra, daha önce iman etmemiş olan kimsenin iman etmesi, kendisine herhangi bir fayda sağlamayacaktır.

b) Abdullah b. Mes'ud, Hz. Aişe, Ebu Hureyre, Hasan-ı Basri ve Katadeden nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette beyan edilen ve ortaya çıkması halinde, iman etmeyenin iman etmesinin fayda sağlamayacağı bildirilen bir kısım kıyamet alametlerinden maksat şu üç alamettir. Onlar da Dâbbetül Arz ile Ye'cûc ve Me'cûc'ün ortaya çıkması ve güneşin batıdan doğması alametleridir.

Bu hususta Ebu Hüreyre, Resulullahın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ (ﷺ) «ثَلاَثٌ إِذَا خَرَجْنَ ، لاَ يَنْفَعُ نَفْساً إِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْراً: طُلُوعُ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا وَالدَّجَالُ . وَدَابَّةُ الأَرْضِ».

94 İbn-i Mace K. el-Fiten bab: 32 HN. 4070

"Üç şey ortaya çıktığında, daha önce iman etmeyenin veya imanından hayır görmeyenin iman etmesi, artık kendisine fayda vermeyecektir. Bu üç şey de, güneşin batıdan doğması, Deccalın ve Dâbbetül Arz'ın ortaya çıkmalarıdır.[95]

Taberî diyor ki: "Bu iki görüşten doğru olmaya daha layık olanı, hakkında Resulullahtan birbirini destekleyen haberler rivayet edilen birinci görüştür. Yani, güneş batıdan doğduktan sonra artık herhangi bir kimsenin iman etmesi ona bir fayda sağlamayacaktır.

Evet, güneşin batıdan doğduğu zaman insanlar büyük bir paniğe kapılacaklar, o günün dehşetini bizzat gözleriyle görecekler, artık düşünüp öğüt alma imkanları kalmayacaktır. İşte o anda ister istemez iman edenlerin imanları kendilerine fayda vermeyecektir. Bunlar daha önce, ellerinde olan fırsatı kaçırdıklarından, bahaneleri de olmayacaktır.

إِنَّ ٱلَّذِينَ فَرَّقُوا۟ دِينَهُمْ وَكَانُوا۟ شِيَعًا لَّسْتَ مِنْهُمْ فِى شَىْءٍ ۚ إِنَّمَآ أَمْرُهُمْ إِلَى ٱللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا۟ يَفْعَلُونَ ﴿١٥٩﴾

159- Ey Muhammed, dinlerini parça parça edip fırkalara ayıranlarla artık senin bir alakan yoktur. Onların işi Allaha kalmıştır. Sonra Allah, yaptıklarını onlara bildirecektir.

Ey Muhammed, sen dinleri hakkında ihtilafa düşüp bölünerek fırka ve hiziplere ayrılan Yahudiler, Hıristiyanlar bid'atçılar, şüpheciler ve sapıklardan uzaksın. Sen, hak olan dininden ayrılan müşriklerden, putperestlerden, Yahudilerden, Hıristiyanlardan ve mürtedlerden değilsin. Onlar da senden değildir. Onların cezalandırılmaları Allaha aittir. Sonra Allah âhirette onlara yaptıkları amelleri bildirecek ve ona göre hesaba çekecektir.

*Müfessirler, bu âyette, dinlerini parça parça ederek gruplara ayrıldıkları beyan edilen, kişilerden kimlerin kastedildiği hususunda iki görüş zikretmişlerdir:

a) Mücahid, Katade, Süddi, Abdullah b. Abbas ve Dehhaka göre bunlardan maksat, Yahudi ve Hristiyanlardır. Çünkü bunlar, Resulullah gelmeden önce dinlerini bölük pörçük etmişler ve ihtilafa düşmüşlerdir. Resulullah gelnice de bu âyetle halleri beyan edilmiştir.

---

95 Müslim, K. el-İman b. 249, HN: 158.

b) Ebu Hüreyre'ye göre ise bu âyette, dinlerini parça parça edip ayrılığa düşmeleri beyan edilen insanlardan maksat, bu ümmetin bid'atçıları, Kuranın muhkem âyetlerini bırakarak müteşabih âyetlerine uyanlarıdır. Ebu Hüreyre, Resulullahın, bu âyeti bu şekilde izah ettiğini rivayet etmiştir.

Taberi, diyor ki: "Bana göre bu konuda doğru olan söz, Allah tealanın, bu âyetle hak dinini bölük pörçük eden ve ayrılığa düşen bütün insanları kastettiğini söyleyen sözdür. Resulullahın üzerinde bulunduğu Hanif dininden ayrılan putperest müşrikler de Yahudiler de Hıristiyanlar da, Hanif dinindeymiş gibi görünüp te bid'atlar icadedip insanları doğru yoldan saptıranlar da bu âyetin genel ifadesine dahildirler."

Âyet-i kerimede "Senin, dinlerini parça parça edip fırkalara ayrılanlarla bir alakan yoktur" buyurulmaktadır.

Süddiye göre bu âyet-i Kerime, kâfirlerle savaşmanın farz kılınmasından önce inmiş, Resulullaha, kâfirlerle savaşmamalarını emretmiş, daha sonra ise tevbe suresinin, otuz altıncı âyetindeki "Ey müminler, müşriklerle topluca savaşın" emriyle neshedilmiştir.

Ebul Ahves, Mâlik b. Miğvel ve Ümmü Selemeden nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyet-i kerime neshedilmemiştir. Zira bu âyet, Resulullahın vefatından sonra, islamda olmayan bir kısım şeyleri ihdas edecek olan kişilerden onun beri olduğunu beyan etmektedir.

Taberi diyor ki: "Bu hususta doğru olan görüş şudur: Allah teala bu âyetle, Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v.)'e, ümmetinin bid'atçılarından, inkârcılarından, kavminin müşriklerinden, yahudi ve hıristiyanlardan beri olduğunu bildirmektedir. Allah tealanın bunu bildirmesi, Resulullahın, onlarla savaşmalarını yasaklamış olduğu mânâsına gelmemektedir. Bu itibarla âyetin mensuh olduğunu söylemek doğru değildir. Zira, bir âyetin mensuh olduğunu söyleyebilmek için ona dair sahih delillerin bulunması gerekir.

Mücahid, Katade, Dehhak ve Süddî, bu âyetin, yahudi ve Hıristiyanlar hakkında nâzil olduğunu söylemiştir.

مَن جَآءَ بِٱلْحَسَنَةِ فَلَهُۥ عَشْرُ أَمْثَالِهَا ۖ وَمَن جَآءَ بِٱلسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَىٰٓ إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦٠﴾

160- Kim bir iyilik ortaya koyarsa ona o iyiliğin on katı vardır. Kim de bir kötülük işlerse, sadece o kötülüğün misliyle cezalandırılır. Onlar, haksızlığa uğratılmazlar.

Kim, kıyamet gününde rabbinin huzuruna, yaptığı bir iyilikle gelirse, ona, yaptığı iyiliğin on katı sevap vardır. Kim de yaptığı bir kötülükle gelirse o da ancak yaptığı kötülük kadar bir cezaya çarptırılır. Böylece Allah, bunlardan hiçbirine zulmetmiş olmaz.

Âyet-i kerimede, iyilik yapana on katı mükafaat verileceği, kötülük yapana da ancak kötülüğü kadar ceza verileceği zikredilmiştir. Buradaki, iyilik ve kötülükten neyin kastedildiği hususunda iki görüş zikredilmiştir.

a) Said b. Cübeyr, Abdullah b. Mes'ud, Şakiyk, Mücahid, Kasım, Ata, Muhammed b. Kâ'b, İbrahim en-Nehai, Ebu Salih, Dehhak, Hasan-ı Basri ve Abdullah b. Abbas'dan nakledilen bir görüşe göre, burada zikredilen iyilikten maksat, "Lailahe İllalah" demektir. Yani, Allahın varlığına ve birliğine iman etmek ve peygamberini tasdik etmektir. kötülükten maksat ise Allaha ortak koşmak ve kafir olmaktır. Taberi bu izahı tercih etmiştir.

b) Ebu Said el-Hudri, Abdullah b. Ömer ve Rebi b. Enese göre bu âyette zikredilen iyiliklerden maksat, Bedevilerin yaptıkları Salih amellerdir. Onlara, bu amellerinin karşılığında on kat sevap verilecektir. Muhacirlere ise bundan daha çok sevap verilecektir. Bu sevap yedi yüz kata kadar erişecektir.

Resulullah (s.a.v.) bir hadis-i şerifinde buyurmuştur ki:

قال قال رسول الله (ﷺ) الاعمال ستة والناس أربعة فموجبتان ومثل بمثل والحسنة بعشر أمثالها والحسنة بسبعمائة فاما الموجبتان من مات لا يشرك بالله شيئاً دخل الجنة ومن مات يشرك بالله شيئاً دخل النار وأما مثل بمثل فمن هم بحسنة حتى يشعرها قلبه ويعلم الله عز وجل ذلك منه كتبت له حسنة ومن عمل سيئة كتبت عليه سيئة ومن عمل حسنة كتبت له بعشر أمثالها ومن أنفق نفقة في سبيل الله فحسنة بسبعمائة.

"Ameller altı türlü, insanlar da dört çeşittir. İki türlü amel vardır ki, onlar, karşılıklarını gerekli kılarlar. İki amel de vardır ki karşılıkları tam kendileri kadardır. Bir iyilik te vardır ki, karşılığında on misli sevap vardır. Bir iyilik te vardır ki, karşılığında yedi yüz misli sevap vardır. Karşılıklarını gerekli kılan iki

amelden biri, kişinin, Allaha ortak koşmadan ölmesidir. Bu, o kişinin cennete girmesini gerekli kılar. Karşılıkları tam kendileri kadar olan iki amel ise şunlardır. İyilik etmeyi hissedip kalbiyle karar veren, Allah teala tarafından da bu hali bilinen kimsenin isteğidir. Onun bu isteğine karşılık tam kendisi kadar olan diğer amel ise bir kötülük yapanın amelidir. Ona o kötülüğü kadar günah yazılır. Karşılığında on sevap yazılan amel ise, güzel bir amel işleyenin amelidir. Karşılığında yedi yüz kat mükafaat verilecek amel ise, Allah yolunda infakta bulunanın amelidir....(96)

قُلْ إِنَّنِي هَدَانِي رَبِّي إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ دِينًا قِيَمًا مِّلَّةَ إِبْرَاهِيمَ
حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٦١﴾

161- De ki: "Şüphesiz rabbim beni, dosdoğru bir yola, dimdik ayakta duran bir dine, hakka yönelen ve müşriklerden olmayan İbrahimin dinine sevketti."

Ey Muhammed de ki: "Şüphesiz ki rabbim beni, sağlam ve dosdoğru bir yol olan İslam dinine iletti. Bu din, sağlam bir dindir. Bâtılı bırakıp hakka yönelen İbrahimin dinidir. İbrahim ise hiçbir zaman müşriklerden olmadı. O, Müslümandı.

قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٢﴾

162- De ki: "Şüphesiz benim namazım, ibadetlerim, hayatım ve ölümüm, âlemlerin rabbi olan Allaha aittir.

Ey Muhammed de ki: "Namazım, ibadetlerim ve ibadetlerimden olan Kurban kesmem, hayatım ve ölümüm, sizin, Allaha ortak koştuğunuz putlara değil, sadece, âlemlerin rabbi olan Allaha aittir.

---

96 Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. 4, s. 346

لَا شَرِيكَ لَهُ ۖ وَبِذَٰلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٦٣﴾

163- Onun hiçbir ortağı yoktur. Ben böyle emrolundum. Ve ben, Müslümanların ilkiyim.

Allahın hiçbir ortağı yoktur. O, âlemlerin rabbidir. Herşey onun emriyle var olmakta, onun bilgisi ve emri dışında hiçbir şey meydana gelmemektedir. Ben de bu ümmetin Müslümanlarının ilkiyim.

*Cabir b. Abdullah diyor ki: "Resulullah (s.a.v.) Kurban bayramında iki koç kurban etti ve onları keserken şu âyetleri okudu:

"Ben, hakka eğilerek yüzümü, gökleri ve yeri yaratana çevirdim. Ben, Allaha ortak koşanlardan değilim. De ki: "Namazım, kurbanım, hayatım ve ölümüm, ancak âlemlerin rabbi olan Allaha aittir. Onun hiçbir ortağı yoktur. Ben, böyle emrolundum ve ben, Müslümanların ilkiyim."(97)

قُلْ أَغَيْرَ اللَّهِ أَبْغِي رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ ۚ وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا ۚ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ۚ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُم مَّرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿١٦٤﴾

164- De ki: "Allah, herşeyin rabbi iken ondan başka bir rab mı arıyayım? Herkesin kazandığı günah ancak kendi aleyhinedir. Hiçbir günahkar kimse bir başkasının günahını yüklenmez. Sonra dönüşünüz yine rabbinizedir. O, ihtilafa düştüğünüz şeyleri size haber verecektir.

Ey Muhammed, de ki: "Allah, herşeyin terbiye edeni, yetiştireni ve sevk ve idare edeni iken ben, Allahtan başka bir rab mı arıyayım? Her günah işleyen, kendi aleyhine işlemiş olur. Çünkü o, günahından dolayı cezalandırılacaktır. Ve hiçbir kimse başkasının günahını yüklenmeyecektir. Ey insanlar, sonunda dönüşünüz ancak rabbinize olacak ve o size, dünyada ihtilaf ettiğiniz dinlerinizin gerçeğini haber verecek ve amellerinize göre sizleri cezalandıracaktır.

Allah tealanın adaleti icabı, hiçbir kimse başkasının günahından sorumlu

97 En'am suresi, âyet: 79, 162, 163

tutulmayacaktır. Bu hususta diğer bir âyette de şöyle buyurulmaktadır:

"Hiçbir günahkâr başkasının günahını çekmez. Eğer günahı ağır olan bir kimse, yükünü taşımak için bir başkasını çağırsa, akrabası bile olsa, yükünden hiçbir şey taşımaz. Ey Muhammed, sen ancak, görmedikleri halde rablerinden korkanları ve namaz kılanları uyarırsın. Kim, günahlardan arınıp temizlenirse, kendisi için arınıp temizlenmiş olur. Nihayet dönüş Allahadır."(98)

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ
لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٦٥﴾

165- Verdiği şeylerle sizi imtihan etmesi için sizleri yeryüzünün Halifeleri kılan ve sizi derecelerle birbirinizden üstün yapan O'dur. Şüphesiz ki rabin, cezalandırması sür'atli olandır. O, çok affeden ve çok merhamet edendir.

Ey insanlar, Allahın size vermiş olduğu rızıklarla sizleri imtihan edip, itaat edenlerinizi isyankârlarınızdan ayırması için, sizlerden önceki ümmetleri helak edip, onların yerine sizleri, yeryüzünde Halifeler kılan O'dur. Sizin bir kısmınızı diğerlerinden mal, güç ve kuvvet gibi bazı derecelerle üstün kılan O'dur. Ey Muhammed, şüphesiz ki rabbin, cezalandırması sür'atli olandır, çok affeden ve çok merhamet edendir.

*Allah teala bu âyet-i kerimede, insanların bir kısmını diğerlerinden, rızık, ahlak, güzellik ve renk gibi özellikler bakımından üstün kıldığı bildirilmektedir. Bu, onun hikmeti icabıdır. Bu hikmet, bu âyette belirtildiği gibi, kullarını imtihan edip, emirlerine uyanlarla uymayanları ortaya çıkarması olabileceği gibi, insanların psikolojik durumlarını tanıtması da olabilir. Nitekim başka bir âyet-i kerimede de şöyle buyuruluyor:

"Ey Muhammed, onlar, rabbinin rahmetini mi paylaştırıyorlar? Onların dünya hayatındaki geçimliliklerini aralarında biz taksim ettik. Birbirlerinden faydalansınlar diye, derece bakımından biz onların bazısını bazısına üstün kıldık. Rabbinin rahmeti, onların dünyada topladıklarından daha hayırlıdır."(99)

Peygamber efendimiz de bir Hadis-i Şerifinde şöyle buyurmaktadır:

---

98 Fâtır suresi, âyet: 18

99 Zuhruf suresi, âyet: 32

قَالَ « إِنَّ الدُّنْيَا حُلْوَةٌ خَضِرَةٌ وَإِنَّ اللهَ مُسْتَخْلِفُكُمْ فِيهَا، فَيَنْظُرُ كَيْفَ تَعْمَلُونَ فَاتَّقُوا الدُّنْيَا وَاتَّقُوا النِّسَاءَ فَإِنَّ أَوَّلَ فِتْنَةِ بَنِى إِسْرَائِيلَ كَانَتْ فِي النِّسَاءِ.

Şüphesiz ki dünya tatlıdır, yeşildir, Allah, sizleri oraya halifeler kılmıştır. Nasıl ameller işleyeceğinize bakmaktadır. Dünyadan sakının. Kadınlardan sakının. Zira İsrailoğullarının ilk fitnesi kadınlar olmuştur."(100)

EN'AM SURESİNİN SONU

100 Müslim, k. ez-Zikr, bab: 99, Hadis No: 2742/Tirmizî, K. el-Fiten, b. 26, Hadis No: 2191/İbn-i Mâce, K. el-Fiten, bab: 19, Hadis No: 4000

İÇİNDEKİLER

NİSA SURESİ

Su bulunamadığında toprakla teyemmüm yapılması hükmü 5
Emanetlerin ehline verilmesi 27
Allaha, Peygambere ve emir sahiplerine itaat hükmü 28
İnsan, nerede olursa olsun ölüm onu yakalayacaktır 45
Bir mümini hata ile öldürmenin hükmü 61
Bir mümini kasten öldürmenin hükmü 67
Cihad edenlerle etmeyen bir değildir 77
Yolculukta namazın kısaltılması (seferilik) hükmü 86
Korku namazı ve nasıl kılınacağı 93
Şahitliği Allah için yapmak 143
Kâfirler dost edinilmezler 153
Tur dağının, İsrailoğullarının üzerine kalkması 160
Hz. Meryeme iftira yapılması, Hz. İsanın öldürüldüğü iddiası ve Hz. İsanın göğe kaldırılışı 161
Usul ve füru bırakmadan ölen kişini mirasının taksimi 181

MAİDE SURESİ

Sureyi takdim 185
Sözleşmeleri yerine getirmek, İhramlı iken av yapmamak 187

Mukaddes olan haram ay'a, kurbanlıklara ve Kâbeye saygı 191
Leş, kan, domuz eti, Allahtan başkası adına kesilen, boğulan, dövülerek, düşerek, birbirleriyle dövüşerek ölen hayvanların etlerinin yenmeyeceği hükmü 196
Temiz ve güzel olan şeyler ve ehl-i kitabın kadınları müminlere helal kılındı 211
Namaza kalktığınızda abdest alınız 218
Allah teala, İsrailoğullarından söz almıştı 244
İsrailoğullarına, çölde kırk yıl dolaşma cezası verilmesi 262
Habil ile Kabil'in kısassı 263
Kim bir inasanın canına kıyarsa, bütün insanları öldürmüş gibidir 270
Allaha ve resulüne karşı savaşan ve yeryüzünde fitne ve fesat çıkaranların cezası 272
Hırsızlık yapana verilen el kesme cesazı 286
Kalbleri inanmadığı halde ağızlarıyla "iman ettik" diyenler 292
Yalana çok kulak veren ve ç okça haram yiyenler 299
Tevratta da yer alan kısas hükümleri 310
Yahudi ve Hristiyanları dost edinmeyin 322
Yaptıkları kötülüklerden birbirlerini men etmeyenler 358
Allahın size helal kıldığı temiz şeyleri haram saymayın 369
Kasıtsız olarak yapılan yeminlerden dolayı sorumluluk yoktur. Fakat bile bile yapılan yeminlerden dolayı sorumluluk vardır 374
İçki, kumar, putlar ve fal okları şeytanın işinden birer pisliktirler 383
Şeytan, içiki ile, aranıza düşmanlık sokmak ister 387
Haccda, ihramlı iken av hayvanı öldürmek yasaktır 394
Deniz avı ve onu yemek helal kılındı 406
Açıklandığı zaman hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayın 416
Allah, Bâhire, Sâibe, Vasile ve Hâm diye bir şey yapmamıştır 422
Ey iman edenler, siz, kendinizi koruyun 429

Ölüm belirtisi geldiğinde vasiyet ederken şahit bulundurun 434
İsa aleyhisselama indirilen sofra 451

EN'AM SURESİ

Surenin takdimi 461
İnsan, çamurdan yaratılıp kendisine bir ecel takdir edilmiştir 466
Göklerde ve yerde olanlar, Allahındır 470
Yeryüzünde hareket eden her canlı varlık ve iki kanadıyla uçan kuşlar, aralarında topluluklar oluştururlar 486
Sırf Allahın rızasını dileyerek sabah akşam rabblerine dua edenleri huzurundan kovma 493
Gaybın anahtarları Allahın katındadır 499
Üstünüzden, yahut ayaklarınızın altından azap gönderen Allahtır 503
İbrahim (a.s.)ın, babası Âzere nasihatı 512
Hz. İbrahimin, gerçek rab olan Allahı bulması 514
Kendilerine peygamberlik verilenler 522
Yalancı peygamberler, zalimlerin ta kendileridir 528
Sizi, bir tek can olan Âdemden yaratan Allahtır 532
Kâfirlerin, Allahtan başka taptıklarına sövmeyin 544
Kesilirken besmele çekilmeyen hayvanları yemeyin 553
İsraf etmeyin. Allah, israf edenleri sevmez 570
Rabbimizin bize haram kıldığı şeyler 580
Yetim rüşdüne erinceye kadar, malına yaklaşmayın 583
Rabbinin, alâmetlerinin geldiği anda, daha önce iman etmemiş olanlara, o andaki imanları fayda vermeyecektir 587
Kim bir iyilik yaparsa ona on katı vardır 593